FREGATIJUHID_NIKOLAI TŠUKOVSKI

AJALOOLINE JUTUSTUS

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT»
TALLINN 1971
Originaali tiitel:
Школьная библиотека Николай Чуковский ВОДИТЕЛИ ФРЕГАТОВ Книга о великих мореплавателях Издательство «Детская литература» Москва 1966

Tõlkinud HANS TREIMANN Kunstiliselt kujundanud E. Palmiste

AUTORIST

Nikolai Kornejevitš Tšukovski nimi ilmus meie kirjandusse varsti pärast Oktoobrirevolutsiooni, 20-ndate aastate alguses. See oli mälestusväärne ja paljutähendav aeg. Nende aastate kirjandust iseloomustab kolm iseärasust, ja igaüks neist kajastus Nikolai Tšukovski loomingus. Esimene neist oli kõrge kultuur, teine — vastutustunne, mille oli esile kutsunud tunnetus kuulumisest suurde vene kirjandusse, ja kolmas — range, nõudlik maitse.

N. Tšukovski kasvas üles kirjaniku perekonnas ja veetis lapsepõlve tuntud vene kunstitegelaste ringis. Tema isa majas, kes oli tuntud kriitik, kirjandusajaloolane ning poeet, viibisid sageli Majakovski, Bunin, Kuprin, Repin. Siin elasid kõrvuti muusika ja maalikunst, poeesia ja kirjanduse ajalugu. Juba noorukieas tegi Nikolai Tšukovski läbi hiilgava kirjandusliku kooli.

Juhtub, et mõni kirjanik saavutab kiire menu, kui tema esimene, kärmesti kirja pandud raamat leiab tee lugeja südamesse. Kuid kerge edu kaob kiiresti. Tõeline kunstnik peab kallimaks seda, mida ta on saavutanud aeglase visa tööga. See kehtib

5

täiesti ka Nikolai Tšukovski, visa ja väsimatu töömehe kohta. Nagu kõik kutselised, tõsised kirjanikud veetis ta suurema osa oma elust kabinetis kirjutuslaua taga. Kui aga tema töödesse süveneda, siis ilmneb, et ta oli ebatavaliselt reibas inimene. Kõige enam huvitasid uue otsingud teaduses, elus ja kirjanduses. Ega siis asjata pole tema arvukate raamatute parimad leheküljed pühendatud inimestele, kes olid rännakutel, teel. Just see külg tema loomingus on eriti lähedane lastekirjandusele. Ta oli mitmekülgne kirjanik, tõlkis luuletusi ja proosat, kirjutas artikleid ja mälestusi.

Väga tuntud on Nikolai Tšukovski romaan «Balti taevas», mille kirjutamisel kasutas ta enda kui sõjakirjasaatja rikkalikke kogemusi. Sõja ajal teenis ta lennuväeüksustes. Kuid kunagi ei katkestanud ta sidemeid lastekirjandusega. Võib-olla sellepärast, et ta ei lakanud hetkekski armastamast reise ning seiklusi.

Tugevamini kui kusagil mujal väljendub see armastus raamatus «Fregatijuhid». Kogu oma elu jooksul pöördus ta ikka ja jälle selle raamatu juurde, parandades ja täiendades seda.

Mis on fregatt? Ja kes on fregatijuhid? Fregatt on puust laev, mis täielikult sõltub purjede käsitsemise kunstist. Maade-avastused, mis muutsid rahvaste saatust, sooritati nende laevadega, mis tänapäeva võimsate merehiiglaste kõrval tunduvad abitute pähklikoortena. Neid avastusi tegid ebatavaliselt julged, targad ning sitked inimesed. N. Tšukovski nimetas neid fregati-juhtideks.

See raamat James Cookist, Krusensternist, La Perouse'ist ja teistest meremeestest pole hea üksnes sellepärast, et on hästi kirjutatud. Ta äratab mõtteid, sütitab kujutlust. Kirjanik on maalinud ilmekalt suurte meresõitjate karaktereid ja selgitanud harukordse selgusega nende avastuse tähtsust. Selleks polnud tarvis tunda üksnes kaheksateistkümnenda sajandi ajalugu, aega, millal elasid tema kangelased, vaid ka suurepäraselt teada ja mõista tänapäeva.

Kuid neist hindamatuist omadustest poleks piisanud «Fregatijuhtide» loomiseks. N. Tšukovski oskas köitvalt ning huvitavalt jutustada ja see omadus ilmneb tema raamatus erakordse jõuga. Pole kuigi palju neid raamatuid, mida ei suuda käest ära panna! «Fregatijuhid» kuulub nende hulka.

V. Kaverin

SISSEJUHATUS

Vaikne ookean mahutab peaaegu pool kõigist maistest vetest.

Peaaegu pool ekvaatorist läbib Vaikse ookeani.

Otsi gloobuselt Vaikne ookean ja sa näed, et ta hõlmab peaaegu kogu poolkera.

Kui Vaikse ookeani ühel kaldal on päev, siis vastaskaldal on öö. Kui ühel kaldal on hommik, siis vastaskaldal on õhtu.

Leidmata oma teel takistusi, puhuvad tuuled seal kuude kaupa ühes suunas. Tundmata tõkkeid, hõljuvad seal hiiglaslikud lained. Ookeani heidetud pudel võib ujuda sajandeid randa jõudmata.

Selle mõõtmatu ookeani vetest kerkivad tuhanded saared. Tihedad troopikametsad katavad neid ujuvate lilleaedadega sarnanevaid saari.

Saarte vahel laiuvad hiiglaslikud ookeaniavarused.

Esimene eurooplane, kes nägi Vaikset ookeani, oli hispaanlane Balboa. 1513. aastal maabus Balboa

7

oma väikese salgaga Kesk-Ameerika Atlandi-poolsel rannikul ja läks edasi sisemaale. Ta ronis mäeharjale ja nägi enda ees tundmatut merd. Hispaanlane tõttas selle mere äärde ja relvi ning soomusrüüd maha heitmata astus lainetesse. Seistes rinnuni vees, kuulutas ta pidulikult kogu ookeani, mille mõõtmetest polnud tal aimugi, Hispaania kuninga valduseks.

Seitse aastat hiljem, 1520. aastal sõitis Magalhäesi Hispaania eskaader ümber Lõuna-Ameerika mandri ja jõudis Vaiksesse ookeani. Kuude kaupa sõitis ta mööda ookeani mingit maad nägemata. Mitu korda püüdis ta sügavust mõõta, kuid lood ei ulatanud põhja. Ja kuidas olekski Magalhäesi lood põhja jõudnud, kui Vaikse ookeani sügavus paljudes kohtades ulatub kümne kilomeetrini!

Magalhäes ületas Vaikse ookeani Lõuna-Ameerikast Filipiinide saarteni. Võitluses filipiinlastega ta tapeti.

Magalhäesi eskaadrist jõudis Hispaaniasse tagasi ainult üks laev. Purjetades algul India, seejärel Atlandi ookeanil, saabus see Euroopasse, sooritades esmakordselt inimkonna ajaloos reisi ümber maailma.

Järgmise kahesaja aasta jooksul sõitsid hispaanlased, hollandlased ja inglased korduvalt mööda Magalhäesi rajatud teed. Kuid uued rändurid ei julgenud tuttavast teest kõrvale kalduda ja seepärast ei nihkunud Vaikse ookeani uurimine peaaegu üldse edasi.

Hollandi kapten Abel Tasman oli teistest vapram.

Kaldudes Magalhäesi teest lõunasse, avastas Tasman 1642. aastal Austraalia, Tasmaania ja Uus-Meremaa.

XVIII sajandi esimesel poolel hakkasid Vaikset ookeani uurima venelased. Keiser Peetri käsul organiseeris Bering Kamtšatkal ekspeditsiooni, et purjetada itta ja uurida, kas Aasia on Ameerikaga ühendatud. Ta läbis selle Vaikse ookeani osa, mida praegu tuntakse Beringi merena, ja avastas Alaska. Alaskalt tagasi pöördudes hukkus tema laev ja ta suri skorbuuti ühel Komandöri saarel, mida praegu tuntakse Beringi saarena.

Kuid Vaikne ookean tervikuna jäi siiski peaaegu uurimatuks. Ja alles XVIII sajandi teisel poolel õnnestus eurooplastel seda tõsisemalt tundma õppida.

Otsides mugavaid kaubateid ja püüdes vallutada kaugeid

8

maid, sooritasid Euroopa meresõitjad Vaiksel ookeanil mitmeid kangelaslikke retki. Enamik neist lõppes ekspeditsioonidest osavõtnute hukkumisega. Kuid tänu neile sai inimkond teada paljudest tundmatutest maadest.

Praegu on meil raske ette kujutada, kui keerukas oli suuri fregatte juhtida. Nende purjestik koosnes kahesajast osast. Kakssada purje, ja igal neist oli oma ülesanne! Tuule muutuse korral tuli neid kõiki ümber seada. Millised tohutud kogemused, milline leidlikkus, täpsed teadmised pidid küll olema, et mitte eksida, segi minna!

Ja kui palju oli tarvis vaprust, et aastate kaupa tundmatutel vetel ekselda, teadmata, mis ootab sind silmapiiri taga! Laevade puust kered mädanesid, nende põhjad kattusid merikarpidest koorikuga. Sageli ei jätkunud toiduaineid, joogivesi lõppes. Tuhanded miilid jäid ahtri taha, kuid lained peksid endist viisi pardaid ja vaid tähtkujude asendid muutusid taevavõlvil.

Kõige kõrgemale mastile oli kinnitatud korv, kus istus madrus. Lained kõigutasid laeva ja korv kiikus nagu häll. Madrus istus ning vaatas kaugusse, püüdes näha maad. Ja lõpuks märkaski ta silmapiiril sinakat udu-riba. Kärmesti ronis ta tekile, karjudes rõõmsalt täiest kõrist:

«Maa!»

Nii, kild killu kõrvale, avastati uusi maid. Suure ookeani piirjooned muutusid üha selgemaks. Ühed meremehed uppusid, teised langesid võitluses ja vaid üksikud surid oma kodus. Kuid iialgi ei unusta maailm kartmatuid fregatijuhte. Siin on kuulsaimate nimed: kapten James Cook, kapten La Perouse, kapten Adam Johann Krusenstern, kapten Dumont d'Urville.

Neist ongi meie jutustus.

ESIMENE OSA KAPTEN JAMES COOK JA TEMA KOLM REISI ÜMBER MAAILMA

POEPOISS James Cook läheb esmakordselt merele

Kui mõnel Staithes'is sadamas viibival laeval on tarvis merele minna, tõuseb suur segadus. Sadam on alati kubinal täis. Laevad seisavad käänulise kivimuuli ääres, parras pardas kinni. Kaldalt paistab mastide läbitungimatu mets.

Et üht laeva välja viia, on tarvis kõik viimseni ümber paigutada. Ega see kerge pole.

Muulile jookseb sadamaametnik, ruupor käes.

««Mägilane», edasi!» huilgab ruupor. «Seisa «Neptunuse» kõrvale! «Neptunus», edasi! Seisa «Västra» kõrvale! «Västar», edasi! Jää «Kartmatu» taha!»

Ja kõik hakkab liikuma.

Lõpuks vabaneb must kitsas veeriba, mida mööda sõiduvalmis laev purjetab avamerele.

Nii oli ka 1746. aasta selgel juuniõhtul, kui Staithes'i sadamast väljus söelaev «Herkules». Hakkas juba pime-

13

hema ja taevasse ilmusid esimesed tähed. Staithesl valged majakesed hääbusid kauguses, sulades ühte sinaka kaldaribaga.

«Herkules» kuulus «Vendade Walkerite» kaubamajale ja purjetas kapten John Walkeri ja pootsman Henry Walkeri juhtimisel söelaadungiga Dublini.

Vana «Herkules» oli «Vendade Walkerite» ainuke laev ja majanduslikult mõtlevad vennad pidasid kokkuhoiu pärast sellel vaid kahte madrust. Loomulikult oli väikesel meeskonnal raske laeva juhtida ja paljud ennustasid talle kiiret lõppu. Kuid meri halastas «Herkulesele» ja alati ülekoormatult, alati räpaselt jätkas ta kurseerimist Staithes'i ja Dublini vahel.

Kapten John Walker oli ihne ning sünge habemik. Mitte millegi poolest ei sarnanenud ta oma venna, noore ja lõbusa Henryga.

Henry Walker armastas raamatuid, milles jutustati kaugetest reisidest. Sageli vestles ta vanade meremeestega, kes olid viibinud meretagustel maadel.

Kui linn pimedusse uppus, laskus Henry trümmi, et veenduda, kas söekotid on hästi paigutatud ja kas laeva õõtsumine neid laiali ei puista. John jäi tekile. Veerand tunni pärast ronis Henry trümmist välja, tirides käekõrval räbaldunud ning määrdunud riietega poissi.

Poiss oli umbes neljateistkümneaastane. Kaltsude vahelt helkis paljas ihu, uudishimulikult vaatasid varbad katkistest saabastest, mustad juuksed turritasid igasse ilmakaarde. Tema vasak silm oli paiste löödud ja muutunud tillukeseks säravaks piluks. See-eest aga vaatas parem maailma julgelt ning väljakutsuvalt. Poiss sammus nii vapra ning sõltumatu ilmega, et ei saanud aru, kumb kumba talutab — tema Henry Walkerit või Henry teda.

«Vaata, John, mis ma leidsin!» ütles Henry naerdes. «Ronis söekotist välja ja teatas, et jääb igavesti meie laevale. Ähvardasin teda üle parda visata, aga poiss ei teinud teist nägugi. Ta vastas mulle, et parem on lamada merepõhjas ja vaadata, kuidas sinu kohal purjetavad laevad, kui pöörduda Staithes'i kalevikaupmees Sanderson juurde tagasi. Oled sa kunagi niisugust veidrikku näinud? Ausalt, mulle ta meeldib!»

Kuid John tõmbas kulmu kortsu. Mis pagana pärast

14

peaks ta piletita reisija Iirimaale vedama?

«Mis su nimi on?» alustas ta ranget ülekuulamist. «James Cook, söör.»

«Nii, mister James Cook, nagu ma näen, tahad sa võõrast leiba süüa?»

«Ei, söör, ma tahan töötada.»

«Töötada? Mida sa siis teha tahad?»

«Tahan saada meremeheks!»

«Meile on jungat tarvis,» tahtis Henry vahele öelda, kuid John vaatas talle selliselt otsa, et noormees huulde hammustas.

«Kas siis sellised imikud kõlbavad meremeheks?» jätkas John veelgi rangemalt. «Kas sa oled kunagi merd sõitnud? Ma teid, muidusööjaid, juba tunnen!»

«Ma ei ole muidusööja ega saa selleks kunagi! Ma õpin kõik ära, söör!»

John Walkeril läks hing täis, siis aga märkas ta paistes silma ja tal hakkas poisist kahju.

«Kes sind nii ära ehtis?» küsis ta.

«Mister Sanderson, söör, minu peremees. Ta peksis mind ja ma lasksin jalga. Ma ei taha enam poes teenida, tahan Indiasse sõita!»

«Indiasse?» küsis John Walker.

«Indiasse,» kinnitas poiss. «Ma tulin dokki, pugesin koos laadijatega laevale ja peitsin end trümmi kottide vahele. Hakkan töötama öösel ja päeval,» lisas ta anuvalt. «Ma teen kõik, mis te käsite, ainult võtke mind enesega Indiasse kaasa.»

John Walker muigas esmakordselt. Henry aga lausa hirnus.

«Nüüd sa, James, kukkusid sisse,» ütles Henry. «Me ei vii sind Indiasse, vaid hoopis Iirimaale, Dublini. Indiasse niisugused lamedapõhjalised künad nagu meie oma juba ei lähe! Tõsi, ka «Herkulesel» on olnud paremaid aegu. Oma nooruses käis ta ka Bergenis, isegi Cadizis, kuid Indiasse ... ei, Indiasse pole ta jalagagi saanud.»

James oli trööstitu. Ta oli arvanud, et kõik laevad lähevad Indiasse. Nii oli rääkinud talle kaks aastat tagasi isa, harimatu sulane. Esmakordselt linna sattunud James oli vapustatud laevade rohkusest sadamas.

«Kuhu need laevad kõik sõidavad,» küsis ta.

15

«Indiasse, poju,» vastas isa mõtlematult.

Sellest hetkest alates unistas poiss sõita ühe niisuguse laevaga Indiasse ...

Soe ning vaikne öö laskus mere kohale. Henry veenis Johni poissi tööle võtma. Sünge John vaikis, kuid süsi tema piibus hõõgus üha heledamalt.

«Jungata me toime ei tule,» kordas Henry. «See poiss on nagu taevast kukkunud. Vana Jackson põeb, mis mastironijat temast, Davis on aga rooli juures kinni. Ja mõtle, John, kui odavalt see poiss meil käes on!»

«Hea küll, proovime,» oli vanem vend lõpuks päri.

Minuti pärast asetas ta oma raske kämbla poisi õlale ja ütles:

«Noh, James, asu tööle. Näed seda purje? Seda nimetatakse munsliks. Temast kõrgemal pole peale taeva enam midagi. Roni masti otsa ja päästa puri lahti.»

James vaatas üles ja hirm hakkas tema südant noorima.

Munsel on laeva kõrgeim puri. Alt paistab ta olevat taskurätisuurune. Näib, nagu võiks ta tähed taevast iga hetk laevalaele pühkida.

Mõlemad vennad jälgisid poissi tähelepanelikult.

«Ei ta roni, kus sa sellega!» mõtles John.

«Kas tõesti ei roni,» mõtles Henry, kartes, et talle esimesest silmapilgust meeldima hakanud poiss osutub kiidukukeks ning argpüksiks.

Kuid James Cook langetas pea ja ütles:

«Kuulan, söör!»

Ja ta hakkas vante mööda üles minema.

Ronides ei vaadanud James kordagi alla tekile. Kui ta aga jõudis munselraale ja istus kaksiratsa sellele, tundis ta, et pea käib ringi ja sõrmed libisevad mööda rasvaga määritud puud. Poiss ajas end sirgu ja vaatas kõrvale. Ta jõuab veel Indiasse, olgu selleks tarvis kas või taevasse ronida!

Pimedus varjas tema pilgu eest mere.

Raa, millel James istus, justkui lendas õhus. Pimedusest sukeldus mingi merelind ja hakkas poisi ümber tiirutama. Kui «Herkules» pisut kurssi muutis, kaldus mast, nii et James jäi hetkeks õhku rippuma.

Lõpuks oli köis lahti päästetud. See pääses ise sõrmede vahelt ja pani plokiratta pöörlema.

16

James kobas jalaga vandi köisastet ja ronis alla.

«Ma ütlesin sulle, et ta kõlbab meremeheks,» ütles Henry vennale.
«Jaa, poisist võib asja saada,» nõustus John, lastes vurrude alt vägeva suitsupilve. «Märgi talle palgaks kuus šillingit kuus.»
Nii läks suur meresõitja James Cook esmakordselt merele.

Jungast saab kapten

See polnud tavaline junga. Tema vaba aeg ei möödunud kaardilauas ega kõrtsides. Pärast rasket tööd, väsitavat ronimist mööda maste istus James Cook raamatute taha.

Henry Walkeril oli terve kast vanu raamatuid ja James armastas neid lugeda. Kõige enam meeldisid talle raamatud kuulsatest merereisidest. Kogu südamest kadestas ta Kolumbust, Magalhäesi, Abel Tasmani. Ka tema oleks tahtnud samasuguseid kangelastegusid sooritada.

India ei veedelnudki teda enam. Selleks ajaks oli see maa juba liiga palju tuntud. Nüüd kutsus teda eurooplastele veel täiesti tundmata hiiglaslik avarus, mis laius Indiast ida pool Aasia ja Ameerika vahel. Seal asus maailma suurim ookean — Vaikne ookean. Ta on nii suur, et võib-olla peituvad tema vete rüpes terved mandrid, mida asustavad suured rahvad. Ja James Cook otsustas, maksku mis maksab, reisida Vaiksel ookeanil.

Selleks hakkas ta õppima meresõiduteooriat — teadust, mida nimetatakse navigatsiooniks. Peagi märkas John Walker, et James tunneb mereasjandust temast paremini. Ja kui noormees sai 22-aastaseks, anti «Her-kulese» juhtimine tema kätte. Teda hakati nimetama kapteniks. Cookist sai kogu Britannia noorim kapten.

1755. aastal kuulutas Inglismaa Prantsusmaale sõja. Cook kutsuti sõjaväeteenistusse. Et ta oli meremees, pealegi kapten, määrati ta sõjalaevastikku ja talle omistati noorima ohvitseri aukraad. Peaaegu kogu sõja vältel viibis ta Põhja-Ameerikas, Prantsuse koloonias Kanadas, mille inglased enesele haarasid.

17

Kuid sõda jäi temast kõrvale. Enamiku aja oma Ameerikas viibimisest pühendas James Cook St. Lawrence'i jõe faarvaatri uurimisele ja Newfoundlandi ranniku tundmaõppimisele. Ta saatis oma uurimuste tulemused admiraliteedile. Selle eest omistati talle leitnandi auaste. Londoni geograafiaselts valis ta oma liikmeks. Mõni aasta pärast sõja lõppemist oli ta juba väikese sõjalaeva komandör.

XVIII sajandi kuuekümnendate aastate lõpul huvitusid kogu Euroopa teadlased planeet Veenuse suurest vastasseisust. Arvutati välja, et see toimub 3. juunil 1769. aastal. Selle jälgimine oli võimalik ainult lõunapoolkeral. Geograafiaselts otsustas saata ekspeditsiooni lõunameredele. Ekspeditsiooni juhiks pidi olema inimene, kes olnuks üheaegselt kohusetruu teadlane ning kogenud meremees.

Valik langes kapten James Cookile.

ESIMENE REIS. SAARELT SAARELE

Banks

Veenuse vaatluskohaks valiti Tahiiti saar Vaikses ookeanis. Selle saare avastas 1606. aastal Hispaania kapten Gueirõs. Pärast seda olid meremehed saart eemalt korduvalt näinud, kuid keegi polnud tema pinnale astunud.

XVIII sajandi teadlased ei suutnud kuidagi leppida kujutlusega, et peaaegu kogu lõunapoolkera on kaetud veega. Nad arvasid, et kui kogu maismaa asuks põhjas,

mered aga lõunas, siis peaks maakera kaotama tasakaalu ja ümber kalduma. Seda arutlust, mis praegu näib naljaka ning lapsikuna, peeti tookord täiesti arukaks.

Eriti kaitses seda oletust noor andekas geograaf Banks. Saanud teada eelseisvast Cooki ekspeditsioonist, esines ta pika kõnega, mis hiljem tõlgiti kõikidesse Euroopa kultuurkeeltesse.

19

«Hispaanlased avastasid Ameerika, hollandlased Austraalia,» rääkis Banks. «Suure Lõunamandri, meie planeedi kuuenda mandri, peavad avastama inglased. Meil on häbi teda mitte avastada. Mõtteliselt me isegi võime tähistada gloobusel tema asukoha, ja me peame ütlema kapten Cookile: «Ärge tulge tagasi Lõunamandrit avastamata!»»

Otsustati Cookilt küsida, mis ta sellest arvab.

«Ma usun vaid seda, mida olen oma silmadega näinud, või mida nägid teised usaldusväärsed inimesed,» ütles Cook. «Lõunamandrit pole keegi näinud ja ma ei tea, kas ta eksisteerib või mitte. Kuid ma purjetan ja vaatan järele. Kui Lõunamanner on tõepoolest olemas, siis ma avastan ta.»

«Võtke mind kaasa!» tegi Banks ettepaneku. «Ma olen veendunud Lõunamandri olemasolus ja tahan esimesena teda külastada.»

Admiraliteet andis Cookile väikese, kuid väga hästi ehitatud sõjalaeva «Endeavour». Peale Banksi sõitis kaasa ka astronoom Green, kes pidi koos Cookiga vaatlusi toimetama. Haiguste puhuks võeti kaasa noor arst Monkhouse.

26. augustil 1768. aastal väljus laev Plyrnouthi sadamast. Pool aastat hiljem jäi Hoorni neem selja taha ja Cook jätkas teekonda Vaikses ookeanis.

Tahiiti

10. aprillil 1769. aastal märgati mastikorvist Tahiiti saart. Eemalt paistis ta helesinisest ookeanist võrsunud tumerohelise põõsana.

Kaharates metsades vulisesid kiired hõbedased ojad. Ümarad künkad kulgesid sisemaale, kasvasid, kuhjusid üksteise peale ja liitusid lõpuks kõrgeteks mägedeks.

«Vaadake, mets põleb!» hüüdsid madrused.

Kuid nad eksisid, tulekahju polnud, olid vaid purpurpunases õieehtes puud. Kaldast pisut eemal tõusis läbipaistvast sügavusest lumivalge vahuga palistatud roosa korallriff.

Kookospalmisalude varjus kükitavatest bambusonnidest jooksid välja poolalasti kohvpruunid inimesed ja

20

ruttasid võõramaalastele vastu. Nende kannul tormasid koerad.

Enne ankru heitmist kutsus Cook kogu meeskonna kokku ja pidas neile kõne.

«Me peame saareelanikele näitama, et oleme nende sõbrad. Siis kohtlevad ka nemad meid sõbralikult. Kauplemine nendega annab meile palju rohkem kasu kui riisumine.»

Ta teatas, et iga madrus, kes solvab või varastab midagi saareelanikult, pannakse kartserisse. Eriti range karistuse määras ta tulistamise eest.

«Tulistada võib ainult sel juhul, kui saareelanikud tungivad meile esimestena kaüale,» ütles ta. «Ja ka siis peab kõigepealt püüdma olukorda lahendada vere-valamiseta.»

Cook käskis heita ankru ja lubas siis kaldale sõita.

Tahiitilased võtsid inglasi vastu hirmunult ja umbusklikult. Mõni aasta enne Cooki oli käinud Tahiitil laev, mille kapteniks oli keegi Samuel Wallis. Ilma igasuguse põhjuseta hakkas too Wallis kahuritest küla pommitama. Tahiitilased polnud valgeid kunagi lähedalt näinud, kuid teadsid juba, et laevad toovad neile surma.

Cook otsustas iga hinna eest võita tahiitilaste sõpruse. Cook ja Banks võtsid kaasa naelu, teraskirveid, punaseid riidetükke, klaashelmeid ja läksid siis kaldale. Nad kutsusid pärismaalasi enese juurde, ja kui need kartlikult lähenesid, kinkisid kogu kraami neile. Riidetükid ja helmed meeldisid tahiitilastele hullupööra. Kirveid ja naelu nad alguses ei puudutanud, sest keegi polnud rauda veel kunagi näinud ja nad ei teadnud, mis sellega peale hakata. Kui aga Cook nende silme all puu maha raius ja naeltega paari minuti jooksul vana lagunenud piroogi parandas, hakkasid nad raudesemeid pidama kõige väärtuslikumaks maailmas ja lunisid neid lakkamatult.

Tahiitilased kutsusid Cooki enda juurde onni. Nende onnid olid nagu korvid punutud bambusest. Välimuselt meenutasid nad kummulipööratud lootsikut. Aknaid polnud. Et uksest sisse pääseda, tuli laskuda neljakäpakile.

Kogu tahiitilaste mööbel koosnes ainult tillukestest

21

puupakukestest, mida nad magama heites pea alla asetasid.

Lee, millel toitu valmistati, asus onni juures lageda taeva all. Seda oli isegi raske leeks nimetada, pigem juba kividega ääristatud lõkkeasemeks.

Banks hakkas tahiiti keelt õppima. Märkide abil küsis ta, kuidas ühte või teist eset nimetatakse, ja kirjutas siis vastused märkmikku. Pärismaalased taipasid, milles asi ja vastasid küsimustele meelsasti. Peagi koostas teadlane terve sõnastiku. Banks ja Cook hakkasid juba tasapisi aru saama, millest tahiitilased omavahel vestlevad, ja suutsid ka ise kuidagi nendega mõtteid vahetada.

Cook otsustas Inglismaa nimel tahiitilastega liidu sõlmida.

Ta hakkas küsitlema, kas neil mingisugune valitsus ka on. Talle vastati, et neid valitseb kuninganna Oberea. Cook võttis Banksi kaasa ja neid juhatati sisemaale. Selgus, et seal on teine, hoopis suurem asula.

Kuninganna loss ei erinenud teistest onnidest millegi poolest. Ka see koosnes ainult ühest akendeta toast. Valgus pääses sisse uksest.

Kuninganna Oberea võttis Cooki sõbralikult vastu, ise lakkamatult naerdes. Teistest Tahiiti naistest erines ta vaid selle poolest, et ühe seeliku asemel oli tal seljas tervelt neliteist. Tema kõrget seisust võiski otsustada nende seelikute järgi.

Pidulikult teatas Cook oma diplomaatilisest missioonist. Sõnu purssides ja žestidega kaasa aidates püüdis ta kõrgele daamile selgitada, et suure meretaguse riigi — Inglismaa — valitsus tahab sõlmida liidu Tahiiti saare valitsusega. Liidu eesmärgiks oleks mõlema suurrahva heaolu.

Oberea naeris kapteni iga sõna järel. Kuid peagi taipas ta, et Cook räägib millestki tähtsast. Oma nelja-teistkümnesse seelikusse takerdudes jooksis ta lossist välja ja hüüdis kõigest kõrist:

«Tupia! Tupia!»

Tupia oli Tahiiti kõrge aukandja. Ta sisenes pidulikult ja tervitas külalisi tähtsalt. Cookile meeldisid tema targad ning ausad silmad ja ta selgitas oma tuleku eesmärgi. Tupia kuulas tähelepanelikult ning tõsiselt.

22

Ta kõõritas laitvalt kuninganna poole, kes vahetpidamata naeru lagistas.

Kui Cook lõpetas, jäi Tupia mõttesse.

«Me oleme nõus,» ütles ta viimaks. «Tahiitilased jäävad alati inglaste sõpradeks, kui vaid inglased ei hakka oma tiivulistelt saartelt neid mürisevate välkudega tapma.»

Cook hämmeldus. Ta ütles, et Wallis oli lihtsalt röövel, et Inglise valitsus ei kiida tema tegevust heaks, kuigi ta mõistis, et valitsus on enne nõus Wallise kui tema enese teguviisi heaks kiitma.

Lõpuks oli liit sõlmitud. Cook kinkis Tupiale ja Obereale mõned kirved ja kuhja värvilisi helmeid.

Lähenes 3. juuni — Veenuse suure vastasseisu päev. Astronoom Green hakkas koos madrustega kaldale väikest observatooriumi ehitama.

Kui observatoorium oli juba peaaegu valmis, juhtus midagi, mis pidi rändureid pärismaalastega peaaegu tülli ajama.

Green töötas kaldal vaid lõunani ja jättis siis observatooriumi valvama kolmekümnemehelise relvastatud salga, keda juhatas leitnant. Pickersgill. Salk oli juba pärismaalaste rahumeelsusega harjunud ja madrused, selle asemel et valvata, jooksid viimastega võidu, mängisid sikuhüppemängu, laulsid. Püssid segasid neid ja nad asetasid relvad rahumeeli seina äärde.

Üks noor tahiitilane läks püsside juurde ja hakkas neid uudishimulikult silmitsema. Püssid meeldisid talle väga, ja ta võttis ühe pihku, et seda paremini näha.

«Pane käest ära,» karjus leitnant Pickersgill.

Kuid kas tahiitilane ei saanud aru või siis ei tahtnud sõna kuulata ja hoidis püssi käes edasi. Leitnant laskis hoiatuspaugu õhku.

Tahiitilane hüppas üles ja tormas, püss käes, ummisjalu metsa poole. Pickersgill tulistas talle järele ja tappis noormehe.

Korrapealt kogunes rahvahulk ja ümbritses surnukeha igast küljest. Kostis ema valju nuttu. Isa nõudis kättemaksu. Ja kui tulistamist kuulnud Cook kaldale jõudis, olid peaaegu kõik tahiitilased juba odadega relvastatud ja valmistusid võitluseks.

23

Inglaste õnneks oli kaldal ka Tupia. See võimukandja oli meremeestega sõbrunenud, imetles inglaste tarkust ja käis vahetpidamata nende kannul. Nüüd ronis ta kivile ja pidas kõne.

Ta rääkis pikalt ja kaalukalt sellest, kuivõrd kasulik on Tahiiti elanikel inglastega kaubelda. Ta arvas siiralt, et need klaashelmed, mida inglased vahetuskaubana pakkusid, on tõelised väärisesemed.

«Tapetud poiss on ise süüdlane,» ütles ta. «Ta varastas ja sai oma teenete järgi.»

Rahvamass kuulas Tupiat tähelepanelikult ja lõppude lõpuks nõustus temaga. Rahumeelsed suhted taastati. Ainult Cook üksi jäi eriarvamusele ja pidas Tahiiti noormehe tapmist asjatuks. Ta pani leitnant Pickersgilli kartserisse.

3. juunil lukustasid Green ja Cook end observatooriumi. Õhust jäi vajaka, kuid nad jäid sinna terveks päevaks. Klammerdunult teleskoobi juurde, märkisid nad umbses õhus üles kõik, mis võis teadusele huvi pakkuda.

Samal ajal hulkus Banks mööda saart ja tutvus tahii-tilaste eluga. Ükskord kohtas ta mitut purjus pärismaalast ja tundis huvi, mis küll neid purju pani. Peagi taipas ta, milles asi. Lagendikul istus umbes viisteist meest ja kõik mälusid mingisuguse taime varsi. Kui varred olid süljega küllalt läbi imbunud, sülgasid nad suutäie ühisesse anumasse. Pärast aga jõid nad vedeliku, mida nad kavaks nimetasid, ahnelt ära. Siis hakkasid nad laulma ning tantsima.

Tahiiti lustakad sellid pidasid Banksi omaks poisiks. Nad pakkusid ka inglasele kavapeekrit ja olid väga imestunud, kui ta keeldus sellest joomast. Banks istus pisut kõrvale ja hakkas nende laule kuulama.

Nad laulsid:

Mere tagant sõitsid meile tiivulised saared.
Tiivulistel saartel elavad valged inimesed.
Valgetel inimestel on palju imeasju.
Neil on palju koidust kaunimaid ja verest
punasemaid kangaid.
Neil on päiksest ja taevast eredamaid
kuulikesi, mida kaela pannakse.
24
Neil on tugevaid teravaid kive, mis teevad
puud laastudeks.
On hea olla valge inimese sõber — ta kingib
sulle palju aardeid.
On halb olla valge inimese vaenlane — ta tapab
sind lendava tulevälguga.

Kuulates neid pikki, monotoonseid helisid, mõistis Banks, et tahiitilastel varem valmismõeldud ja väljakujunenud laulud puuduvad. Nad laulsid seda, mis neil pähe tuli. Praegu mõtlesid nad valgetest inimestest ja valged inimesed ilmusid ka nende laulu.

Kuid kõige rohkem hämmastasid rändureid Tahiiti saarel nende kalmistud. Tahiitilased ei matnud oma surnuid mulda. Nad ehitasid kuhugi läbipääsmatusse metsa midagi tellingutetaolist, asetasid kadunu sellele ning pistsid talle ühte kätte kivikirve, teise oda. Siis ehitasid nad bambusest varikatuse, mis kaitses laipa vihma eest. Mõne päeva jooksul sõid röövlinnud liha ja jätsid järele ainult luud. Pärismaalased kartsid oma surnuid ja tõid neile andamiks kookospähkleid ning banaane.

Astronoomilised vaatlused lõppesid. Cook otsustas Tahiitist läände purjetada, et selgitada, kas Lõunamanner eksisteerib, ning uurida Austraalia idarannikut.

Kui tahiitilased kuulsid, et külalised lahkuvad, kogunesid nad kaldale ning nutsid. Loomulikult ei väljendanud nutt siirast kurbust. See oli vaid Tahiiti viisakus-reegel, mis nõudis, et iga külalist tuleb nutuga teele saata. Ainus, kes siiralt kurvastas, oli Tupia.

«Kuule, Tupia,» rääkis talle Cook. «Sõida meiega. Sa rändad ümber kogu maailma, näed niisuguseid imesid, mida ei oska isegi unes näha. Sa oled mulle vennaks, elad külluses ja rikkuses. Mõne aasta pärast aga toome sind tagasi. Nõustu, Tupia, sõidame!» Tupia ohkas nukralt.

«Ma sõidaksin meelsasti, kuid mul on kaheteistkümneaastane sugulane — orb poiss Tayeto. Kuhu ma ta jätan? Ta sureb minuta siin nälga,» ütles ta.

«Võta ka sugulane kaasa,» tegi Cook ettepaneku. «Ma panen ta Inglismaal kooli ja temast saab haritud mees.»

Tupia nõustuski. Koos oma käharpäise sugulasega sai
25
ta omaette kajuti, mis asus Cooki ja Banksi elupaiga vahel.

13. juulil hiivas «Endeavour» ankru ning väljus ulgumerele.

Uus-Meremaa

7. oktoobril märkasid meremehed hambulist mäeahelikku, mis laius üle kogu silmapiiri.

«Hurraa!» hüüdis Banks. «Lõunamanner!»

«See on Uus-Meremaa, mille avastas Hollandi rändur Tasman,» ütles Cook.

«Uus-Meremaa on Lõunamandri osa. Olen selles veendunud!»

«Eks näe,» vastas Cook. «Ma ei lahku siit enne, kui olen kõik kaldad kaardile kandnud ja otsustanud, on see manner või saar.»

Uus-Meremaa avastas 1642. aastal Abel Tasman. Ta nägi ainult Uus-Meremaa põhjarannikut ja seepärast ei teadnud keegi, kui suur tema avastatud maa on. Oli täiesti loomulik eeldada, et Uus-Meremaa on mingi suure mandri osa.

Kahe päeva pärast heitis «Endeavour» ankru väikese jõe suudmes. Selle kallastel kasvas läbipääsmatu mets, mille veerel kõrgusid paljad mustad kaljud. Mida rohkem sisemaale, seda kõrgemaks kaljud muutusid ja liitusid lõpuks hiiglaslikeks lumega kaetud mägedeks.

Peagi nähti ka elanikke. Need olid pikad ja lihaselised inimesed. Alasti kehad olid tihedalt täis tätoveeritud. Käes hoidsid nad rohelisest kivist hoolikalt lihvitud otsikutega odasid ja kirveid.

Cook käskis kaks paati vette lasta ja sõitis koos Banksi ning relvastatud madrusesalgaga kaldale. Inglasi nähes jooksis rahvas laiali. Cooki paat jõudis kaldale. Kapten jättis selle nelja junga järelevalve alla ja läks metsa. Teine paat jäi peatuma laeva ja ranniku vahel.

Vaevalt jõudis Cook koos kaaslastega metsa, kui neli maoorit poistele kallale tungisid. Nad paiskasid laevapoisid pikali ja valmistusid nendega arveid õiendama.

Teisest paadist märgati kallaletungi ja anti hoiatuspauk

26

õhku. Pärismaalased ehmatasid, kuid märganud, et paugud ei teinud neile vähematki kurja, tormasid uuesti jungade kallale.

Kärgatas uus kogupauk, ja üks pärismaalane varises surnult maha. Tema kaaslased pistsid jooksu ning kadusid metsa.

Kuulnud laske, väljus Cook metsast, asus paati ning sõitis laevale tagasi.

Ta oli tujust ära, et esimene kohtumine maooridega tapmisega lõppes. Vaen segas maa uurimist. Ja kui ta 9. oktoobril nägi kaldal rahvahulka, suundus ta kolme relvastatud paadi kaitsel sinna.

Cookiga koos oli ka Tupia.

Pärismaalased ei jooksnud laiali, kuid ei söandanud ka läheneda. Tupia pöördus nende poole tahiitikeelse kõnega. Cooki suureks hämmastuseks said maoorid sellest aru. Selgus, et Uus-Meremaa keel sarnaneb Tahiiti keelega. Cook oli rõõmus, et Tupia soodustas tema suhteid Uus-Meremaa elanikega.

«Me ei tulnud teie juurde mitte sõja, vaid rahuga,» rääkis Tupia. «Meil on vaja teilt saada joogivett ning toitu. Kuid ärge kartke, me ei taha teilt midagi muidu. Me maksame kõige eest heldelt. Te saate meilt kirveid, mis on kõvemad kui teie kaljud,» ja ta vehkis pea kohal teraskirvega. «Meil on kallihinnalisi kuulikesi, mis teevad teid kaunimaks,» ta näitas oma rinda ehtivaid klaashelmeid. «Meil on punast riiet, mida kardab ka kõige käredam öökülm.»

Tupia kõne meeldis maooridele ja nad astusid julgelt meretaguste võõraste juurde. Cook kinkis igale helmekee ja palus laevale sõita.

Näis, et kõik läheb nagu lepse reega.

Kuid äkki läks üks maoori astronoom Greeni juurde, haaras temalt tupest pistoda ning pistis jooksu. Green laskis talle haavlitega selga. Kuid pärismaalane jõudis juba kaugele ja haavlid ei teinud talle häda. Cook veenis Greeni jätma see asi kus see ja teine, et poleks asjata verevalamist. Kuid samal hetkel tulistas doktor Monkhouse ja põgenik varises surnult maha. Green läks surnu juurde ja võttis temalt oma pistoda.

Maoorid sööstsid rünnakule. Vehkides kirvestega, tungisid nad rivikorras inglastele kallale.

Madrused tulistasid.

Mõned maoorid kukkusid, teised tormasid jõkke ning ujusid teisele kaldale.

Nähes, et ka seekord ei õnnestu tal pärismaalastega heaga kokkuleppele jõuda, otsustas Cook laevale tagasi pöörduda.

Paadid sõitsid laeva poole. Kaks maooride piroogi püüdis nende teed läbi lõigata. Üks neist sõitis mööda, teine aga lähenes vapralt paatidele.

Tupia proovis läbirääkimistesse astuda.

«Ärge kartke,» hüüdis ta. «Me ei tee teile kurja!»

«Me ei kardagi!» vastasid maoorid, ja heitsid seitse oda inglaste poole.

Kaks madrust said kergelt haavata.

«Kuradi koerad! Andke pihta!» hüüdis keegi.

Kärgatas kogupauk, ja seitse maoorit langesid läbilastud peadega oma piroogi põhjale.

Suurivaevu õnnestus Cookil ülejäänud kolme raevunud meremeeste käest päästa. Nad võeti vangi ja viidi laevale.

Cook kostitas neid, andis magusat viina, kinkis helmeid, riiet ja kirveid. Kuid vangid suhtusid kõigisse vaenulikult, keeldusid Tupiaga vestlemast, ja kui neid õhtul kaldale toimetati, hakkasid nad eemalduvaid paate kividega loopima.

Nad armastasid oma maad ega usaldanud võimsaid võõramaalasi.

Kas manner või saar!

Cook arvas, et kauemaks siiajäämine on mõttetu ning suundus piki rannikut põhja poole. Kogu meeskond tahtis teada, kas nad avastasid Lõunamandri või on siis Uus-Meremaa üks arvututest Vaikse ookeani saartest.

Vaevaliselt liikus «Endeavour» vastutuult põhja poole. Kaldale mindi ainult vee järele, kusjuures välditi elanikega kokkupuutumist. Kuid eemalt oli näha külasid ja väikesi kindlusi, mida maoorid nimetavad «i-pu'ks». Need palkidest püsttaradega kindlused olid ehitatud kaljudele.

Öösiti heitis laev ankru mõnesse lahte, mida siin oli

28

ohtrasti. Kohe kogunesid kaldale maoorid, kes süütasid lõkked, tantsisid sõjatantse ning needsid võõramaalasi. Algul segas kära inglasi magamast, hiljem aga harjuti sellega. Ainuüksi Tupiat häirisid ähvardused, ja igal õhtul pidas ta maooridele kõnesid.

«Katsuge vaid kaldale tulla! Me lööme teid kõiki maha!» karjusid maoorid talle vastu.

«Me ei taha teiega vaielda,» vastas Tupia kaalukalt. «Kallas on ju teie. Kuid miks te solvate meid? Me asume ju merel. Meri pole ei teie ega meie oma. Ja lahingut pidada teiega pole meil lusti. Meil pole ju mingit põhjust tülitseda.»

Selliste kõnedega ajas ta maoorid nii vihale, et need võtsid ette hulljulge kallaletungi, ööpimeduses lähenes «Endeavourile» piroog ja mõned sõjamehed ronisid tekile. Nad tahtsid Tupiat tappa, õnneks aga oli see millegipärast alla läinud. Tupiat leidmata vangistasid pärismaalased tema sugulase Tayeto, paiskasid ta piroogi ning viisid kaldale. Poisike nuttis. Tema nuttu kuulsid vahimadrused ja avasid tule. Täpne lask tabas üht röövijat. Kasutades segadust, hüppas väike tahiitilane vette ja ujus laeva juurde. Mõne hetke pärast oli ta juba oma onu embuses.

Sõitnud ümber Uus-Meremaa põhjaneeme, pöördus laev mööda läänerannikut lõunasse. Siin olid väheasustatud paigad, inimesed sõbralikumad, ja rändurid võisid vabalt kaldal jalutada. Ühe jalutuskäigu ajal ronisid Cook ja Banks kõrge mäe tippu. Siit avanes vaade kogu maale.

«Vaadake,» hüüdis Cook. «Meid ümbritseb igast küljest vesi! Me oleme saarel! Kus on teie Lõunamanner?»

Banks vaatas teraselt silmapiiri. Ja äkitselt nägi ta lõunas lumega kaetud mäetippe.

«Jah, me oleme saarel,» ütles ta. «Kuid saar on vaid kolmest küljest veega ümbritsetud. Neljandat külge uhub ainult kitsas väin. Väina taga aga asub Lõuna-manner.»

Cook mõtles, et võib-olla on Banksil õigus. Sest äkki asubki see saar Lõunamandrist niisama kaugel kui Inglismaa Euroopast?

Banksi teade lõunas nähtud suurest mägismaast ajas laevas kõik kihevile. Et see on Lõunamanner, ei kahelnud

29

keegi. Ja Cook tundis, et temagi nakatub üldisest usust.

Täispurjedes sõitis laev lõunasse. 8. veebruaril 1770. aastal jõudis ta väina. Cook tegi ettepaneku nimetada see Banksi väinaks.

«Nägi ju Banks teda esimesena,» rääkis ta.

Kuid Banks keeldus kategooriliselt. Ta tahtis, et seda nimetataks Cooki väinaks. Ja et sellega nõustus kogu meeskond, pidi kapten järele andma.

Cooki väina mõlemad kaldad olid tihedalt asustatud. Nähes laeva, kogunesid maoorid gruppidesse ja heitsid vette odasid ning kive.

Kuid Cook ei peatunud. Läbinud väina, suundus ta uuesti lõunasse ja läks mööda tundmata maa idarannikut.

Pärituul kandis täispurjedes laeva kiiresti edasi. Inimesi polnud näha. See maa oli veelgi süngem kui too, millele rändurid varem olid ringi ümber teinud. Hiiglaslikud mäed ulatusid otse rannikule. Orge ei olnud. Ainult kitsad kuristikud lahutasid üht mäge teisest. Mäenõlvu kattis roheline taimestik — need olid läbipääsmatud metsad, mäetippudel helkis lumi.

9. märtsil pöördus kallas järsult paremale, läände, järgmisel päeval aga põhja. Tähendab ka see on saar. Sõites piki läänerannikut, pöördus laev tagasi Cooki väina.

«Loodan, et te praegu veendusite, Banks, et Uus-Meremaal pole Lõunamandriga midagi pistmist,» ütles Cook. «Ta koosneb kahest saarest.»

«Tean, tean,» katkestas teda Banks. «Põhjasaare avastas Tasman, lõunasaare teie. Kuid kust te teate, et Lõunamanner ei asu lõunasaarest lõuna pool?»

Cook jäi mõttesse.

«Ei, see pole võimalik,» ütles ta. «Kas te märkasite, kui pikad ning ühtlased lained veerevad vastu Uus-Meremaa lõunaneeme? Sellised lained on pärit ainult avamerelt. Iga kogenud meremees ütleb teile, et lähedal pole mingisugust maad.»

30

Austraalia

Pärast Uus-Meremaalt lahkumist jätkas Cook teekonda läände. Ta pidi uurima Austraalia idarannikut. Tänu Abel Tasmani ja veel mõnede Hollandi meremeeste uurimustele olid mandri lõuna- ja läänerannik mingil määral tuntud. Kuid idarannik oli eurooplastele veel täiesti tundmata. Arvati, et see asub kusagil Uus-Meremaa läheduses.

Nädal möödus nädala järel, kuid maad polnud ikkagi näha. Ja alles kuu aega pärast Cooki väinast lahkumist, 19. aprillil 1770. aastal nägid meremehed silmapiiril

kitsast kaldariba. Austraalia oli tublisti väiksem, kui Euroopa teadlased oletasid. Uus-Meremaast lahutas teda hiiglaslik veeväli.

Cook leidis sobiva lahe, heitis ankru ja sõitis kaldale. Seal seisis umbes nelikümmend tumedanahalist alasti inimest.

Nad ei teinud laevast väljagi. Kui aga paat kalda lähedale jõudis, jooksid nad laiali. Ainult kaks puu-odadega relvastatud uljaspead jäid paigale. Nad karjusid sõjakalt ning ähvardavalt. Cook imetles nende vaprust — oli ju paadis viisteist meest. Ta selgitas märkide abil, et valgetel on kõige rahumeelsemad kavatsused, et neil on tarvis ainult joogivett. Kuid mõlemad jonnakad austraallased ei tahtnud seda kuuldagi ja hakkasid paati kividega loopima. Pootsman sai kiviga pihta ja tulistas ühele haavlitega jalga.

Nüüd põgenesid mõlemad. Kui aga meremehed kaldale jõudsid, tulid pärismaalased suurte puukilpidega varustatult metsast välja. Cook viskas neile naelu ning helmeid, aga asjata. Pärismaalased ei pidanud kingitusi mikski ja ähvardasid endiselt. Alles uus haavlilaeng sundis neid meremehi rahule jätma.

Nüüd võis Cook takistamata minna, kuhu tahtis. Ta mõtles selle üle, kas poleks inglise koloniste võimalik Austraaliasse asustada. Pinnas koosnes seal mustmul-last ja oli ilmselt väga viljakas. Mahlakas rohi lausa ootas loomakarju. Veerikas jõgi kubises maitsvatest kaladest. Metsad olid hõredad, kuid eukalüptid väga kõrged ning jämedad. Ohk helises linnuhäältest ja ranniku liivaribal oli näha mingisuguste loomade jälgi.

31

Hoolega üüris Cook maad ja jäi oma avastustega ülimalt rahule.

Kuid elanikega ei õnnestunud tal kuidagi suhteid luua. Kord kohtas ta metsas pärismaalasi, üritas nendega juttu ajada, kuid tema lähenemisel jooksid nad laiali. Cook püüdis kaks väikest tüdrukut kinni ja mähkis nad pealaest jalatallani mitmevärvilistesse helme-keedesse, et sellega täiskasvanute poolehoidu võita. Kui aga tüdrukud minema lasti, loopisid nad pärlid minema ja pistsid punuma. Siis hakkas Cook kirveid ja naelu jätma nendesse kohtadesse, kus austraallased käisid. Kuid nood ei puudutanudki kingitusi.

Varustanud end värske veega, hiivas laev ankru ja siirdus piki ranniku äärt põhja poole.

See oli igav purjetamine. Austraalia on väga üksluine. Madalate mägede ühtlane hari sulges silmapiiri. Mäed meenutasid Cookile Lõuna-Wales'i mägesid, ja ta nimetas selle maa Uus-Lõuna-Wales'iks. Püüdlikult koostas kapten Austraalia ranniku täpset kaarti ja kandis sellele iga neeme, lahe, iga rannikuäärse saarekese.

25. mail ületas laev Kaljukitse pöörijoone ja jõudis mõõdukast kliimast troopilisse. Mõni päev hiljem nägi Banks kaldal jalutades veidrat looma, kellel oli kott kõhu peal. Ta oli esimene eurooplane, kes nägi kängurut. Kukrutes kannavad kängurud oma poegi.

Reis piki Austraalia rannikut oli küll kurnav, kuid kulges seni õnnelikult. Ja mitte ükski meremees ei aimanud, milline oht neid peagi varitseb.

Hukkumise äärel

«Sada kakskümmend! Sada kaheksateist! Sada kakskümmend kolm!» hüüdis madrus, kes mõõtis loodiga sügavust.

Juba kuus tundi sõitis laev leetseljakute ja veealuste kaljude vahel, suutmata sealt väljuda. Meeskond oli pidevast kursivahetusest, alalisest võitlusest tuulega, mis kandis laeva mürisevate murdlainete poole, piinatud.

Kell kümme õhtul ei ulatunud lood enam põhja ja
32
kõik ohkasid kergendatult. Cook andis käsu siirduda avamerele ja läks oma kajutisse.
Pool tundi hiljem karjatas mõõtmist ikka veel jätkav madrus hirmunult:
«Sada seitse jalga!»
Ja enne kui ta jõudis loodi uuesti merre lasta, kostis läbitungiv krigin, murduva puu ragin ning laev peatus. Purjed paisusid nagu hiiglaslikud põied ja laev kaldus küljele. Parem parras rüüpas peaaegu vett.
Poole minuti pärast seisis Cook liuskjal laevatekil.
«Kõik purjed maha!» käskis ta.
Purjed rehviti, kuid laev ei läinud loodi. Ta oli kiilutud veealuse rifi lõhesse. Kivid tungisid laeva puu-voodrisse ja polnud sugugi lihtne nende tangide vahelt välja rabelda.
Doktor Monkhouse tuli Cooki juurde.
«Oodake tõusu, söör,» soovitas ta. «Tõus tõstab meid üles ja vabastab.»
«Praegu on tõusu kõrgmoment!» hüüatas Cook. «Sellele järgneb ainult mõõn.»
Monkhouse taipas, et laskis mööda. Kuid Cook unustas tormaka doktori sedamaid. «On vaja laeva iga hinna eest kergendada,» mõtles ta.
«Kahurid üle parda!» käskis ta.
Üheksa kahurit laksatasid vette. Piisad tõusid masti-tippudeni. Kuid laev ei liigutanudki.
«Kallake joogivesi välja!» karjus kapten.
Tünnid veeretati laevalaele ja suure vaevaga hangitud joogivesi voolas merre. Kuid juba algas mõõn ja iga lootus enne päevast tõusu vabaneda oli kadunud.
Oma olukorra tõelist õudust taipasid meremehed alles hommikuvalguses. Lained peksid laeva vastu kive ja see purunes üha enam. Ümberringi ujusid kiilu- ja voodritükid. Tarvitses vaid tuulel pisut tõusta, kui paarikümne minuti pärast jäänuks laevast ainult pilpad järele.
Cook saatis puusepa trümmi. Ta kartis, kas pole põhjas äkki auk. Veidi aja pärast pöördus puusepp tagasi, näost valge nagu lubi.
«Söör, seal on vesi!» kähises ta.
«Algas!» mõtlesid meremehed, kuid keegi ei lausunud sõnakestki.
33
Cook läks ise trümmi. Kastid ja tühjad tünnid ujusid mustavas vees, mis aeglaselt, kuid pidevalt tõusis.
«Pumpade juurde!» käsutas Cook ja sulges end kajutisse.
Kaks pumpa hakkasid sogast vett ookeani kallates kriuksuma. Madrused moodustasid kolm meeskonda, kes pumpasid vahetpidamata.
Lõpuks saabus päevane tõus, kuid ei toonud vabanemist. Ta oli öisest tunduvalt madalam ja suutis laeva ahtrit vaid pisut kergitada.
Kella kuue ajal hakkas vesi trümmis uuesti tõusma. Ka kolmas pump tuli töösse rakendada. Neljas tagavarapump oli rikkis. Cook käskis selle üle parda heita.
Meremehed olid surmväsinud. Iga seitsme minuti järel vahetati pumbameeskondi. Ohvitserid astusid väsimusest kukkunud madruste asemele ja töötasid kõigiga võrdselt. Keegi ei nurisenud. Kõik mõistsid, et nende ainus pääsemine on selles piinarikkas töös.
Saabuvas hämarikus tuli Banks Cooki juurde.
«Kas te loodate kaljult vabaneda?» küsis ta.
«Loodan,» vastas Cook. «Öösel tuleb väga kõrge tõus.»

«Australia rannik on meist kaheksa miili kaugusel,» ütles Banks. «Kas niisuguse suure lõhega võib laev kaldani jõuda? Praegu on kalju nagu kork augus, kui me aga vabaneme ...»
Cook vaikis.
«Paatidesse mahub ainult pool meeskonda,» jätkas Banks. «Ülejäänud on määratud hukkumisele. Mida me teeme?»
«Mida meil siis üle jääb?» küsis Cook vastu. «Teie ja mina? Meie jääme laevale.»
Kuid Cook mõistis, et see pole olukorrast väljapääs Ka kõik madrused ei mahu paatidesse.
Ja mis ootab neid, kel õnnestub jõuda Australia rannikule? Elu kodumaast ning lähedastest eemal. Kuid tulgu mis tuleb. Seni aga on vaja töötada.
Cook läks pumba juurde, kääris särgikäised üles ja hakkas koos väsimusest oimetute madrustega pumpama. Nüüd vahetusid meeskonnad juba iga viie minuti järel. Kui vahetus lõppes, heideti sinnasamasse pikali
34
ja lamati end liigutamata seni, kuni järjekord taas saabus.
Algas tõus. Veetase saavutas juba päevase tõusu kõrgeima seisu, kuid kerkis edasi. Kõik paadid lasti merre ja kinnitati köitega ahtri külge, et laeva kaljult ära pukseerida.
Üha aeglasemalt tõusis vesi. Laev liigatas.
Hurraa! Tekk vajus õigesse asendisse. Laev kõikus sujuvalt lainetel.
Aerud laksatasid paatidest vette. Köied tõmbusid pingule ja, ahter ees, roomas laev kaljult alla. Nüüd on kiilu all sügav vesi. Nad on vabad!
Silmapilk olid kõik purjed üleval. Kuid tuult peaaegu polnud. Purjed rippusid nagu tühjad kotid vaevu-vaevu laperdades. Aeglaselt liikus laev ranniku poole.
Esimesed kümme minutit olid meremehed vaimustuses. Rõõmsalt embasid nad üksteist. Isegi pumbad loksusid lustakamalt. Kuid peagi märgati, et laev lömitab kuidagi veidralt, et tekk pole merest enam nii kõrgel nagu varem. Vaadati trümmi ja siis mõisteti oma olukorra kogu tõsidust.
«Söör,» ütles doktor Monkhouse Cookile. «Veerand tunni pärast tungib vesi kajutitesse.»
«Ma tean seda isegi,» vastas Cook.
«Söör,» jätkas arst. «Ma mõtlesin järele, kuidas auku kinni katta.»
Doktor jutustas oma plaani Cookile ja minuti pärast laotati tohutu suur vana puri tekile. Arst määris selle vedela sõnnikuga kokku. Sõnnik saadi sulust, kus elasid Tahiitilt ostetud sead. Sõnnik kaeti tihedalt takkudega, ja kui need olid kuivanud, lasti laialilaotatud puri parda taha ja tõmmati laeva alt läbi. Auk imes purje enese külge ja lekk peatus. Pumbad jätkasid tööd ning laev hakkas tasapisi kerkima.
Koidikul heideti ankur suure jõe suudmesse.

Tulekahju

Kuid rändurite õnnetused polnud veel lõppenud. Laev oli palju hullemas olukorras, kui seda algul arvata võis. Augu parandamisest ei piisanud. Kogu põhi oli hõõrdunud, paiguti polnud ta paksem kui saapatald.
35
Kõigele lisaks puhkes laeval skorbuut. Skorbuut on haigus, mis tekib värske toidu puudusel. Uus-Meremaalt lahkumisest saadik sõid meremehed ainult kuivikuid ja soolaliha. Veealusel kaljul veedetud piinarikas öö riisus nende viimased jõuvarud.

Eriti piinles Tupia. Olles juba lapsepõlvest harjunud värske puuviljaga, ei võinud ta enam soolaliha ning kuivikuid nähagi ja vedas veel vaevu jalgu järele.

Cook saatis kohe salga puuvilju ning köögivilju tooma ja jahti pidama. Selgus aga, et sellest Austraalia osast polnud midagi saada. Kõikjal laius vaid liiv, kuivanud rohi ning kuumusest närbunud mets. Salk pöördus tagasi, saagiks ainult suur meremollusk.

Rohked paljaste jalgade jäljed liival kinnitasid, et maa on asustatud. Tõepoolest, varsti pärast telkide üleslöömist ilmusid mõned austraallased, kes sarnanesid täpselt nendega, kellega rändurid juba varem olid kokku puutunud. Nad ei tundnud inglaste vastu mingit huvi. Cook kinkis neile helmeid ning kirveid, kuid nad viskasid need kohe maha. Nad pidasid väärtuslikuks ainult seda, mida võis süüa. Toit oli neile tähtsaim maailmas.

Toidu pärast puhkes neil ka eurooplastega tüli, mis pidi peaaegu maksma Cooki ja tema kaaslaste elu. See juhtus nii.

Kord õnnestus mõnel madrusel kaks suurt kilpkonna püüda. Cook rõõmustas väga. Ta arvas, et värske liha võib skorbuudihaigeid aidata. Äkitselt aga haarasid austraallased sõnagi lausumata ühe kilpkonna ja tassisid selle metsa. Loomulikult võeti kilpkonn neilt ära. Austraallased olid väga imestunud ja selgitasid, et nad tahavad süüa. Cook käskis neile anda kuivikuid, mida leidus laeval külluses. Austraallased pugisid oma kõhud täis. Söönud ning roidunud mehed tõusid püsti, vinnasid kilpkonna endile uuesti selga ja lonkisid aeglaselt metsa poole.

See tegi inglased ühtaegu tigedaks ja pani naerma. Kilpkonn võeti uuesti ära. Austraallased solvusid. Jooksnud lõkke äärde, kus puusepp laeva tihtimiseks tõrva keetis, haarasid nad põlevaid tükke ja süütasid laagri ümber kasvava rohu.

Nüüd käskis Cook tulistada. Kuid oli juba hilja.

36

Kõrge kuivanud rohi põles nagu küünal. Meretuul õhutas leeki, mis ümbritses meremehi juba igast küljest.

«Vee äärde! Laevale!» karjus Cook.

Kuid kõik tormasid kasutagi kõigest vä_est vee poole.

Leek ei jäänud neist sammugi maha. Õnneks tõkestas liivaluide leegi tee ja mehed jõudsid õigel ajal merre hüpata. Viie minuti pärast olid nad juba laeval.

Ebatavalise kiirusega levis tulekahju mööda rannikut. Põlesid aasad, saja-aastased eukalüptid prantsatasid põlevate tõrvikutena vastu maad. Tuli levis nõost nõkku, õhtuhämaruses aga roomas juba mööda metsaga kaetud mäenõlvu üles. Hommikuks oli tulekahju jõudnud silmapiirile.

Neli ööpäeva istusid meresõitjad laeval, vaadeldes kogu maad haaranud tulemerd.

«Meeletud!» ütles Banks, meenutades austraallasi, kes ühe kilpkonna pärast päästsid selle vallale. «Nad põlesid ju kõik elusalt!»

Kui aga suitsupilved hääbusid, nägi Cook läbi pikksilma kaugel merel kokkuköidetud puutüvesid, millel austraallased rahulikult istudes õngitsesid.

Ainulaadne merereis

Lõpuks oli laev kuidagimoodi parandatud. Oli vaja teele asuda.

Kahjuks ei võinud Cook Inglismaale pöördumisele isegi mõelda. Kurnatud meeskond poleks nii pikka teekonda talunud, pealegi vajas laev tõelist remonti. Cook otsustas minna lähimasse kohta, kus elavad eurooplased, — Jaava saare Hollandi koloonia pealinna Bataaviasse.

Et mitte uuesti rifile sattuda, saadeti merele paat, et koostada kõikide leetseljakute ning karide kaart. Paat pöördus tagasi alles kahe päeva pärast ja ei kuulutanud midagi rõõmustavat.

Selgus, et mööda kogu Austraalia idarannikut kulgeb veealune korallbarjäär, mis tõkestab tee ulgumerele. See barjäär eraldas neid muust maailmast nagu vangimaja müür.

37

Algas rändude ajaloos ainulaadne meretreis. Meremehed läbisid kolmsada kuuskümmend miili, mõõtes iga minut loodiga põhja. Laev liikus mööda kitsast riba kalda ja korallrifi vahel põhja poole. Loendamatud leet-seljakud kulutasid laeva nii, et kõik selle vanad haavad avanesid. Trümmis tõusis vesi kaksteist tolli tunnis, ja skorbuudihaige meeskond pidi ööd kui päevad vett pumpama.

Kui nad lõpuks korallrifist möödusid, seisis meremeeste ees uus raske ülesanne. Nende teed tõkestas Uus-Ginea rannik. Tol ajal ei teatud, kas Uus-Ginea on saar või Austraalia mandri osa. Viimasel puhul oleksid nad pidanud ümber Uus-Ginea sõitma. See aga oleks nende teed palju pikendanud ja Cook otsustas otsida väina Uus-Ginea ja Austraalia vahel.

Väin leitigi ja kahe nädala pärast sõitis «Endeavour» juba Indoneesia saarestikus. Siit oli lihtne puuvilju hankida ja skorbuut hakkas vaibuma. Kuid laevale ilmus uus hirmus külaline — malaaria. Purjekas oli nagu haigla. Ka terved olid nii jõuetud, et neil ei jätkunud jõudu haigete põetamiseks. Et õnnetus oleks täielik, haigestus laeva ainuke arst kirurg Monkhouse malaariasse ja suri mõne päeva pärast. Tupia ja Tayeto ei tõusnud enam koist. Ka Banksi elu oli ohus. Ainult erakordne tahtejõud päästis Cooki. Peaaegu igal ööl heideti järjekordne laip üle parda.

Kui laev lõpuks Bataavia sadamasse saabus, polnud kedagi, kes oleks purjesid rehvinud.

Bataavia oli suur linn Jaava saarel. Praegu nimetatakse teda Djakartaks ja ta on Indoneesia pealinn. Cooki ajal oli Jaava saar nagu kogu Indoneesiagi hollandlaste valduses ja linnadel olid hollandi nimetused. Rõõmuga vaatasid kurnatud rändurid kahekorruselisi kivimaju, sillutatud tänavaid ja kõrgeid kirikuid. Meeskond lahkus laevalt ja asus linna parimasse hotelli. Nende tormide ja leetseljakutega vapralt võidelnud laev anti heasse dokki remonti.

Tupia tervis oli juba palju parem, ta jalutas mööda linna ja vaatles väärikalt kõike uut. Ta ei unustanud, et oli kodumaal tähtis isik, ega tahtnud võõramaalastele oma imestust avaldada. Kuid Cook nägi tema näost, et ta on linna suursugususest sügavalt vapustatud.

38

«Miks kannavad siin kõik isemoodi riideid?» küsis ta kord Cookilt.

«Sellepärast et siia on sõitnud inimesi erinevatest maadest, erinevatel maadel aga riietutakse isemoodi,» vastas Cook. «Hollandlastel on oma riietus, malailastel oma, inglastel jälle hoopis kolmandat moodi.»

«Ka mina tahan olla riietatud nii nagu minu kodumaal,» ütles Tupia, võttis madruseriided ära ja pani selga tahiiti rõivad.

Talle ei meeldinud, et valged oma orje — malailasi — julmalt kohtlesid.

«Kas te ka tahiitilastega samamoodi teete?» küsis ta, nähes, kuidas turske hollandlane sundis nuudiga raske vankri ette rakendatud nelja orja.

Algul, pärast Bataaviasse jõudmist, oli kõikidel haigetel parem. Kuid mõne päeva pärast malaaria taastus. Surm sai igapäevaseks külaliseks. Ka väike Tayeto suri. Paar

päeva enne Bataaviast lahkumist suri Tupia. Talle polnud antud näha Inglismaad, kuhu ta nii kangesti igatses.

Edasine reis kulges juba hästi tuntud meredes. Sõitnud ümber Aafrika lõunatipus asuva Hea Lootuse neeme, jõuti Atlandi ookeanile. 12. juunil 1771. aastal, pärast peaaegu kolm aastat kestnud eemalolekut, saabusid rändurid Inglismaale.

TEENE REIS. LÕUNAMANDRI OTSINGUD

Uuesti teel

Cooki nimi kandus üle kogu Inglismaa. Kõikides ajalehtedes ilmusid temast kirjutised. Tema reisi kirjeldavaid raamatuid osteti lennult ja tõlgiti paljudesse keeltesse.

Kogu õpetatud maailm oli kihevil. Astronoomid arutasid tema tähelepanekuid Veenuse vastasseisust, botaanikud uurisid kaasatoodud taimi, zoolooge huvitasid Austraalias nähtud loomad, geolooge Vaikse ookeani saarte tekkimise probleem, etnograafe maooride keel ja kombed.

Kuid kõige enam olid erutatud geograafid. Juba ammu polnud nad saanud nii väärtuslikke andmeid. Austraalia ja Uus-Meremaa rannikute kindlaksmääramine kustutas ühe hoobiga tohutu «valge laigu» kaartidelt. Ja kas

40

polnud Uus-Ginea ja Austraalia vahelise väina avastamine hiiglaslik avastus!1

Kõige enam aga hämmastas teadlasi, et Cook polnud leidnud Lõunamandrit. Nende arvates pidi Lõunamanner asuma nimelt seal, kus «Endeavour» oli viibinud.

Londoni geograafiaseltsi istung oli äärmiselt tormiline.

«Lõunamandrit pole!» kinnitasid ühed. «Kapten Cook tõestas seda!»

«Lõunamanner eksisteerib!» väitsid teised. «Kui teda poleks, kaotaks maakera tasakaalu ja vajuks küljeli. Kuid Lõunamanner on neist kohtadest, mida kapten Cook külastas, lõuna pool. Kui see vapper rändur oleks pärast Uus-Meremaalt lahkumist võtnud kursi lõunasse, oleks ta praegu Kolumbusest kuulsam.»

Inglise valitsus tahtis tundmatut Lõunamandrit iga hinna eest avastada. Kes teab, milliseid rikkusi võis tema põu varjata, milliseid kasumeid tuua kaubandus maa päriselanikega!

Ja Admiraliteet otsustas uue ekspeditsiooni teele saata. Selle ülesandeks oli jõuda võimalikult kaugele lõunasse. Ainuke, kes võis ekspeditsiooni juhiks olla, oli kapten Cook.

Seekord anti tema käsutusse juba kaks suuremat laeva. Cook ise sõitis «Resolutionil», «Adventure'i» kapteniks oli Furneaux.

Cook pidi võimalikult lõunapooluse lähedalt ümber maailma sõitma. Talvel aga, kui ta tahes-tahtmata peab troopikasse siirduma, võis ta Vaikse ookeani saarte uurimist jätkata.

Et doktor Monkhouse ja astronoom Green surid teel, Banksi tervis aga oli alatiseks malaariast murtud, siis saatsid Cooki uued kaaslased: looduseuurijad isa ja poeg Forsterid, astronoomid Wales ja Bailey ning kunstnik Hodges, kes pidi joonistama kaugete maade asukaid. Eriti suureks sõbraks sai Cook noore ja andeka teadlase Forsteriga.

1Tegelikult oli Cook selle väina taasavastaja. Väina avastas 1606. aastal Hispaania kapten Torres, kelle nime väin ka kannab. (Tõlkija.)

13. juulil 1772. aastal väljusid «Resolution» ja
41

«Adventure» Plymouth! sadamast, 29. oktoobril jõudsid nad Hea Lootuse neemele. Seal kohtas Forster-noorem Rootsi botaanikut doktor Sparmanit, kes uuris Lõuna-Aafrika taimestikku. Forster tegi talle ettepaneku Cooki ekspeditsiooniga liituda, millega Sparman meelsasti nõustus. Nii ilmus «Resolutionile» uus reisija, kelle teadmised osutusid erakordselt kasulikeks.

Jäämäed

Cook ostis juurde toidumoona ja laskis madrustel hinge tõmmata. Seejärel lahkuti Aafrikast, võttes kursi lõunasse.

Ilm muutus iga päevaga külmemaks ning sombuse-maks. Algasid vihmad, mis tasapisi asendusid lumesajuga. 10. detsembril kohati 50°40' lõunalaiusel esimesi jäämägesid.

Paljud neist olid erakordselt suured. Kord pidi «Resolution» udus ühe jäämäega peaaegu kokku põrkama. See oli laeva kõige kõrgemast mastist neli korda kõrgem.

Vaadates pingsalt langeva lume läbipaistmatut loori, jätkasid vaprad meresõitjad teed lõunasse.

Cook märkas, et vaatamata põhjatuulele, liiguvad jäämäed lõunast põhja. See pakkus talle huvi ja kapten oletas, et neid kannab edasi mingi tugev hoovus. Fors-ter-vanem ja astronoom Wales olid nõus selle hoovuse kiirust mõõtma.

Võtnud kaasa mõõteriistad, istusid nad kahekesi paati ja sõitsid laevast eemale. Lained pillutasid paati nagu lelu. Näkku peksis lumelörtsi. Kuid nad jätkasid mehiselt tööd.

«Kus on «Resolution»?» küsis Wales ootamatult.

Forster vaatas ringi. Tõepoolest, laeva polnud kusagil näha. Kõikjal, kuhu nad vaid vaatasid, paistsid paati ümbritsevad jäämäed.

««Resolution» on selle jäämäe taga,» osutas Forster. «See mürakas varjas meie eest laeva. Tuleb temast mööda sõita.»

Mehed haarasid aerud. Juba jäigi jäämägi maha. Kuid
42
selle taga kõrgus vaevu lainetel kõikudes teine samasugune.

Kus on «Resolution»?

Nad sõitsid ümber teise jäämäe, siis kolmanda, neljanda. Kui kergelt võib eksida selles lõputult liikuvas ühetaolises labürindis.

Laev oli jäljetult kadunud.

Nad sõudsid palavikulise rutuga. Vaatamata külmale läbitungivale tuulele, voolas higi mööda selga alla.

Tunnid möödusid. Aerud vajusid kätest.

Saabus hämarik. Wales heitis kõhuli paadipõhja ja sulges silmad. Nad olid üksi, toiduraasuta, tundmatul jäisel ookeanil.

Äkitselt kostis läbi hämaruse kauge, vaevu kostev hüüe. Nad hüppasid püsti ja haarasid aerud. Üks jäämägi teise järel jäi nende selja taha. Mehed karjusid langevasse lumme, tuulesööstu. Jälle ei jätku jõudu aerutamiseks, kõrist tuleb vaid kahin . ..

Nende ees mustas «Adventure'i» ahter!

Kapten Furneaux kostitas väsimusest ja külmast poolsurnud teadlasi kuuma punšiga ja pani nad siis voodisse.

14. detsembril sulgesid jäämäed tee. Kokkukülmunud jääpangad moodustasid künkliku jäävälja. Edasi lõunasse polnud võimalik minna.

Kahe nädala jooksul püüdis Cook jääväljast küll lääne, küll ida poolt läbi murda, kuid asjata. Jääs polnud mingit pragu, ei ühtki kanalit. Võimalik, et Lõunamanner asub veel rohkem lõunas, selle jää taga, kuid pääsu tema juurde pole.

Cook pöördus põhja ja võttis kursi Uus-Meremaale. Kui tal õnnestub sealt provianti hankida, võib talve pühendada Vaikse ookeani troopilise ala uurimisele. Kuid järgmisel suvel tahtis ta uuesti võimalikult pooluse lähedale tungida. Lõppude lõpuks on vaja Lõunamanner kas avastada või siis tõestada, et teda pole.

Kui nad jääst välja pääsesid, ilmnes uus ebameeldivus — «Adventure» oli jäljetult kadunud. Laevad olid öösel lahku läinud. Asjata ristles «Resolution» edasi-tagasi, asjata paugutati kahureid.

43

Kuid Cook ei erutunud liialt. Ta teadis, et kapten Furneaux läheb Uus-Meremaale ja ootab teda Cooki väinas.

Hirmsad kuuldused

Saabus märts — lõunapoolkera sügiskuu. Cook kiirustas polaartalve eest põhja poole.

25. märtsil 1773. aastal nägid meremehed Uus-Mere-maa rannikut. Viis kuud tagasi lahkusid nad Aafrikast ja olid nüüd ligi pool aastat maismaad nägemata ookea-nil viibinud.

«Resolution» heitis ankru Uus-Meremaa lõunasaare edelanurgas asuvas sobivas lahes. Cook nimetas selle Süngeks laheks.

Kuid Sünge laht oli sünge ainult väliselt. Tegelikult oli ta kurnatud rändurite paradiis. Cook jagas madrused salkadesse. Jahimehed läksid metsa saaki tabama. Kalurid lasksid võrgud vette, botaanikud aga suundusid mõlema Forsteri juhtimisel kaldale, et sealt söödavaid taimi hankida.

Maoorisid oli kaldal vähe ja võib-olla seepärast suhtusidki nad inglastesse heatahtlikult. Nende juht sõitis koos tütrega laevale ja tahtis Cooki pea viisakuse mär-giks tingimata mingi haisva kollase rasvaga kokku määrida. Cook nägi metsikut vaeva, et sellest armastusväärsusest pääseda. Nüüd aga hakkas visa pealik ohvit-seridele külge kleepima ja heasüdamlik rootslane Spar-man, kes ei osanud kunagi kellelegi ära öelda, pani vaguralt oma pea ette. Pealik läks õige heldeks ja määris ta kogu meeskonna müriseva naeru saatel pealaest jalatallani sisse.

Võrgud olid kalu täis, samuti saadi ka igasuguseid metsikult kasvavaid köögivilju, kuid jahimehed pöördusid tühjade kätega tagasi. Neis tihedates metsades polnud loomi, ja isegi toiduks kõlbavaid linde oli vähe. Maoorid elasid poolnäljas. Nad tegelesid kalapüügiga, kuid võrgud olid nii viletsad, et ka kalu ei piisanud.

18. mail hiivas «Resolution» ankru ja võttis kursi Cooki väina, kus «Adventure» pidi teda ootama. Reis mööda Uus-Meremaa rannikuvesi laabus ladusalt ja nädal hiljem jõudsid rändurid väina.

44

Kapten Furneaux oli siin viibinud juba üle^kuu. Tal õnnestus pärismaalastega häid suhteid sõlmida ja iga päev tõid need laevale kirveste ja helmeste eest korvitäied kalu.

«See on sõjakas rahvas,» jutustas kapten Furneaux Cookile. «Neil ei sõdi omavahel üksnes suguharud, vaid ka külad ja isegi perekonnad. Seejuures nälgivad kõik. Ja mis seal imet, peale koerte neil muid koduloomi pole. Mulle isegi räägiti, et... Muide, ma ei usu seda...»

«Mida teile jutustati?» küsis Cook.

«Üks maoori rääkis mulle, nagu sööksid nad inimliha. Kuid väga võimalik, et ma ei saanud õigesti aru.»

«Te ei saanud tõesti temast aru,» ütles Cook. «Ärge kunagi uskuge väljamõeldisi inimsööjatest. Need on rumalad muinasjutud. Ma olen viibinud paljudel saartel, kuid pole kusagil inimsööjaid kohanud.»

Väike päikseke

Tahiiti ümber asub palju väikesi saari. Kõik nad näivad merelt lopsakate ujuvate aedadena. Kõikjal on samasugused mäed, metsad ja luhad, samasugused läbipaistvad ojad, kuid kõik on väiksemad kui Tahiitil. Saared asuvad üksteisele nii lähedal, et kerge vaevaga sõidavad pärismaalased, ühelt saarelt teisele.

Enne Tahiitil randumist külastas Cook mitut saart. Nende elanikud olid juba eurooplastest kuulnud ja ei imestanud külaskäigu üle. Kõikjal võeti rändureid sõbralikult vastu. Cook ostis puuvilja ja sealiha, tasudes heldelt kirveste ja helmekeedega.

Kord sõitis umbes kuueaastane poiss piroogiga laeva juurde ja heitis suure banaani laevatekile. Cook viskas talle vaevatasuks helkiva helmekee. Kuid ta käsi vääratas ja pärlid kukkusid vette. Pikemalt mõtlemata hüppas poiss vette ja sukeldus. Cook pidas teda juba hukkunuks, kui poiss pinnale rabeles, hoides käes kahte pärlit.

Visanud need piroogi, sukeldus ta jälle ja ei lakanud enne, kui kõik olid käes. Kuid ometi asus põhi mitme meetri sügavuses.

See juhtum näitas meremeestele, kui osavad ujujad

45

olid saare elanikud. Vees tundsid nad end niisama vabalt nagu kuival maalgi. Hiljem nägi Cook naisi, kes ujusid mitu kilomeetrit, hoides kätel imikuid. Mõnikord jäid nad lainetel puhkama ja toitsid rinnaga oma lapsi.

Kõikide saarte pealikud pidasid auasjaks viibida Cooki kajutis. Nad tõid kaptenile sigu, Cook aga andis neile kirveid ja riiet. Vaatamata sellele, et laeval oli palju seninähtamatuid ja salapäraseid esemeid, ei imestanud nad millegi üle, otsekui oleksid nad kartnud oma väärikust kaotada. Ainult üks noorem mees tundis huvi taskukella tiksumise vastu ja palus enesele selgitada,
millest see salapärane lelu jutustab. Cook seletas, et kell näitab ja noor pealik nimetas selle «väikseks päiksekeseks», sest tahiitilased arvutavad aega ainult päikese järgi.

Kuninganna pagenduses

Augustis saabusid laevad Tahiitile. Meremehi võeti vastu nagu vanu sõpru. Neid kutsuti igasse onni. Paljud küsisid Tupia järel, ja kuulnud tema surmast, vangu-tasid nukralt päid.

Rändurid kuulsid, et kuninganna Oberea on troonilt kukutatud. Pärast Tupia lahkumist oli ta igasuguse autoriteedi kaotanud. Praegu valitses saart kuningas O-Tu.

Soovides noore valitsejaga sõprussidemeid sõlmida, tegi Cook koos Forster-noorema ja mõnede ohvitseridega talle visiidi.

O-Tu oli pikakasvuline, umbes kolmekümneaastane mees. Ta ei elanud kaugeltki nii tagasihoidlikult kui Oberea. Kõikjal saatis teda suur kaaskond.

Cook alustas sellest, et tegi kuningale ja tema lähikonnale rikkalikke kingitusi. Kohe saatis kuningas oma ümmardajad kodukootud lõuendi järele. Kangad olid

värvitud erepunastes, roosades ja õlgkollastes toonides ning immutatud healõhnaliste õlidega.

Ümmardajad mähkisid ohvitserid nendesse, nii et mehed said oma säravas rüüs vaevu liikuda.

O-Tu päris Cookilt Banksi tervise järel, ehkki ta

46

polnud teadlast kunagi näinud. Cook tänas kuningat ja palus teda laevale lõunale.

Järgmisel päeval sõitis O-Tu kogu kaaskonnaga «Resolutionile». Jõudnud tekile, käskis ta Cooki kõige kallimatesse kangastesse mähkida. Minuti pärast sarnanes Cook erepunase kookoniga, millest paistis vaid pea. Kuidagi neist kammitsaist vabanenud, palus ta külalisi ühiskajutisse.

Kuid loomult arg kuningas ei tahtnud mingi hinna eest mööda treppi alla minna. Kes teab, mida ta kartis. Võib-olla tundis ta end nelja seina vahel nagu püünises. Et veenduda, kas seal pole mingit ohtu, käskis ta oma nooremal vennal ees minna ja riskis alles siis alla laskuda, kui vend elusalt ning tervelt tagasi tuli.

Lõunasöögi ajal ei söönud O-Tu midagi. Ta kartis mürgitamist. See-eest vohmisid teised külalised uskumatu kiirusega kõike, mis neile pakuti. Lusikaid ja kahvleid ei puudutatud. Nad ei taibanud, miks peab kahvliga sööma, kui kätega palju kiiremini jõuab.

Ühte võimukandjat söötsid teenrid. Ta enese käed olid laua all.

«Teie käed on vist haiged?» küsis Cook viisakalt. Nördinult tõstis võimumees mõlemad käed üles. Küüned olid neil sõrmedest kaks korda pikemad.

Nagu pärast selgus, ei lõiganud see mees kunagi oma küüsi ja pidas nende eest hoolt, et kõik näeksid, et ta on rikas ega tarvitse töötada. Ainult vasaku käe väikesel sõrmel oli tavalise pikkusega küüs. Ta ei kasvatanud seda sellepärast, et oleks millegagi sügada — katsu sa liiga pika küünega kratsida.

Mõni päev hiljem läks leitnant Pickersgill, kes saatis Cooki juba tema esimesel reisil, mägedesse, kus inglased veel kunagi polnud viibinud. Ekselnud mõni tund mööda mägiradu, jõudis ta väikesesse orgu, kus nägi viletsat onni. Ta suundus elamu poole, et midagi söögipoolist muretseda. Talle tuli vastu vana paks naine, kes tulijat nähes valjult naeris. Naeru järgi tundiski leitnant ta ära — see oli kuninganna Oberea. Ta elas üksi, äärmises viletsuses. Ekskuningannal oli ainult üks siga, seega oli ta Tahiiti mõiste järgi puruvaene. Nähtavasti aga ei rõhunud positsiooni muutus teda

47

põrmugi, ja Pickersgilli banaanidega kostitades naeris ta niisama valjult kui oma parimail päevilgi.

Pickersgill tegi talle ettepaneku külastada kapten Cooki.

«Ei tohi,» vastas ta. «Ma olen asumisel. O-Tu vihastab, kui mind rannikul näeb.»

Leitnant kinkis talle terve kimbu helmeid, teades, et need on Tahiitil sellises hinnas, et ebasoosingus valitsejanna on kindlustatud kogu eluks ...

Lahkudes võtsid Cook ja Furneaux kaasa kaks Tahiiti noormeest — Porea ja Omai, et neid Inglismaale viia. Porea jäi «Resolutionile», Omai «Adventure'ile».

1. septembril lahkusid laevad Tahiitilt. Kui kallas silmist kadus, _hakkas nii väga Inglismaale igatsenud Porea nutma. Õhtul mööduti Balabola saarest, mis asus mõne miili kaugusel Tahiitist.

«Pange mind Balabolale!» palus Porea. «Ma ei taha teie Inglismaale sõita. Küll ma Balabolalt koju saan!»

Cook täitis noormehe palve. Saanud sellest teada, küsis Furneaux Omailt, kas ka tema tahab koju tagasi.

«Ei,» vastas Omai. «Ma pole niisugune argpüks nagu Porea. Viige mind kas või maailma otsa.»

Ja tõepoolest, Omail õnnestuski Inglismaal ära käia.

Balabolal tuli Cooki juurde aastat seitsmeteistküm-nene noormees, kelle nimi oli Hedidi ja kes palus end Porea asemel kaasa võtta. Cook nõustus meelsasti.

Sõpruse saared

Cook teadis, et 12° lõunalaiusel ja 175° läänepikkusel peavad asuma mingisugused saared, mille Abel Tasman oli 130 aastat tagasi avastanud. Hiljem polnud neid näinud ükski eurooplane.

Cook otsustas saared üles otsida.

1773. aasta 1. oktoobril kell kaks päeval märkas ta madalat kallast. Maale lähenedes võis näha, et see koosnes kahest kitsa väinaga eraldatud saarest.

Saarte taimestik sarnanes Tahiiti omaga. Kõikjal laiusid kirevad salud. Kuid seal polnud Tahiiti põhilisi ehteid — kõrgustesse tungivaid mägesid. Saared olid tasased.

48

Vaevalt jõudsid laevad ankrud väina heita, kui neid ümbritsesid piroogid. Cook kutsus inimesi märkide abil laevale. Need aga ei julgenud kuidagi tulla ja kisasid erutatult.

Selles käras kuulis Cook sõnu, mis sarnanesid tahiiti-keelseile ja ta palus Hedidit öelda, et meremehed ei tee kellelegi kurja ja kutsuvad kõiki laevale.

Tähtsast diplomaatilisest ülesandest meelitatud Hedidi pidas piduliku ning ülespuhutud kõne. Ta rääkis tervelt pool tundi, otsides kõige kõlavamaid sõnu ning värvikaid võrdlusi. Kuid saare elanikud ei pööranud sellele üldse tähelepanu ja kõik tema pingutused läksid vett vedama.

Alles õhtu eel ronis laevale suurekasvuline maalingutega kaetud saareasukas. Imestunult märkas Cook, et tal polnud mingit relva. Usaldus ja kartmatus avaldasid kaptenile muljet. Isegi tahiitilased ei riskinud relvadeta laevale tulla.

Pärismaalasel oli käes taimejuur, millest valmistatakse kavat. Näoga, nagu sooritaks ta mingit tähtsat talitust, patsutas ta juurega Cooki nina pihta. Imestunud kapten sai hiljem teada, et see oli lihtsalt viisakas tervitus.

Siis hakkas saarlane kõnelema.

Keel, mida ta rääkis, erines tahiitilaste ja maooride keelest ainult sõnade hääldamise poolest. Cook taipas, et nad on tegelikult üks rahvus.

Hiljem hakati neid kõiki nimetama polüneeslasteks.

Hedidi oskas pärismaalastega kuidagimoodi suhelda, ja teda kutsuti läbirääkimistele. Seal selgus, et suuremat saart nimetatakse Tongatapuks, väiksemat — Euaks, ja et elanikud tervitavad rõõmuga meretaguste külaliste saabumist.

Pärismaalase sõbralikkus võitis korrapealt kõikide sümpaatia. Ta naeratas kogu aeg, ei seganud jutule vahele ega püüdnud kordagi midagi varastada.

Cook pani pärismaalase kaela mitu helmekeed, millest too tundis nii suurt rõõmu, et hakkas tekil tantsima. Lahkudes võttis ta need kaelast ja ulatas Cookile tagasi. Kui aga selgitati, et ta võib need enesele jätta, oli ta siiralt õnnelik.

«Näita helmeid kõigile ja käsi meile homme tuua sigu,

49

kala ja puuvilju,» ütles Hedidi. «Siis saavad ka teised samasugused pärlid nagu sinulgi.»

Hommikul algas kaldal kauplemine. Rahvast oli kogunenud murdu. Saare elanike ausus hämmastas Cooki. Mitte keegi ei püüdnudki petta.

Et otsida joogivett, läks Cook saarele hulkuma. Teda saatis tohutu rahvahulk. Igas külas võttis meremeest vastu rahvasumm. Oli hämmastav, kuidas küll nii palju rahvast võib neil väikseil saartel elada.

Rändurid astusid mööda hästi sissetallatud teed, mida palistasid banaanipuud. Ümberringi laiusid põllud ja aiad, mida igas suunas läbisid varbtarad. Tahiitil need puudusid. Seal oli maad küllalt ja keegi ei teinud piirde-aedu. Siin aga oli kogu maa üles haritud ja täis külvatud, igal palmil oli omanik, kes puu eest hoolitses. Kuid ometi olid siin puud elanike püüdlustest hoolimata madalamad ja saak väiksem kui Tahiitil. Need saared koosnesid õhukese mullakihiga kaetud korallrifist, mille pinnast ei saanud Tahiiti viljaka mullaga võrreldagi.

Teede ning radade ristumiskohtadel asusid suured küünid, mis olid põimitud luuderohuga sarnanevaist ronitaimedest. Cook arvas algul, et need on aidad, hiljem aga selgus, et tegemist on hoopis matmispaikadega, mida pärismaalased nimetasid «a-fia-tukadeks». Nendes asusid mustast kivist väljatahutud vormitud ebajumalakujud. Cook hoidus kujusid puudutamast, sest see võinuks pärismaalaste religioosseid tundeid solvata. Peagi aga veendus ta, et nad ei austa oma jumalaid põrmugi: pärismaalased nihutasid neid ühest kohast teise, andsid neile kõrvakiile ja lükkasid isegi kummuli.

Iga a-fia-tuka juures elas preester, kes pöördus kapteni poole pika kõnega. Cook märkas, et; kõik nad rääkisid sõna-sõnalt ühte ja sedasama juttu. Mõned läksid segi, ja siis ütles kogu rahvahulk kooris sõnu ette. Kõne lõppedes puistati preestrile hunnik banaane, mida ta pidi kohe ära sööma.

Head vett ei õnnestunud leida. Neil saartel puudusid hõbeselged mägiojad nagu Tahiitil ja Uus-Meremaal. Elanikud jõid mudaste tiikide ja kaevude sogast ning soolakat vett.

Koeri saarlastel polnud, see-eest aga pidasid nad kanu, keda tahiitilased ja maoorid ei tundnud. Madru-

50

sed ostsid mõned kuked ja ässitasid neid omavahel kaklema.

Linnud kaklesid lausa ebatavalise raevuga. Kukkede eest olid meremehed nõus kõike maksma. Nad andsid saarlastele mundrinööpe, taskurätte, saapapaelu ja taskunugasid.

«Löö! Anna! Vala talle!» julgustasid madrused hommikust õhtuni oma võitlejaid.

Hedidi ja Omai, kes varem polnud kukki näinud, kartsid neid algul. Hiljem aga nakatusid nad üldisest hasardist, ostsid ka enesele toredad linnud ning koolitasid need nii välja, et madruste kukkedel aina suled lendasid.

Ühel hommikul teatati Cookile, et kaldal ootab teda Tongatapu ja Eua pealik. Kapten ruttas sinna.

Kivil istus tohutult paks mees. Tema määratu kõht rippus põlvede vahel. Põietaolised põsed varjasid ta silmi. Mees istus ja näsis midagi. See oligi pealik.

Cook tegi juttu, kuid mees ei teinud väljagi. Kapten riputas ta kangaid, kirveid ja helmeid täis, kuid pealik ei liigutanudki ja tema nägu ei väljendanud midagi.

Cook seisis, seisis ja lahkus siis.

Järgmisel päeval tõid saare elanikud «Resolutionile» viiskümmend siga.

«Saare valitseja kingib need laevade valitsejale,» teatasid toojad.

Viiskümmend siga oli Vaikse ookeani saare elaniku kohta juba erakordne varandus.

7. oktoobril läksid laevad merele. Masti otsast oli näha eemal teisi saari, mis kuulusid Tongatapuga samasse saarestikku. Kuid kevad oli juba saabunud. Cook ei peatunud, ta kiirustas lõunasse, et jätkata Lõunamandri otsinguid. Saarestiku nimetas ta Sõpruse saarteks.

«Mitte kusagil pole meid nii sõbralikult vastu võetud kui siin,» ütles ta oma ohvitseridele.

Praegu nimetatakse neid saari Tonga saarestikuks. Kuid veel kaua säilis kaartidel Cooki antud nimetus.

51

Inimsööjad

Teel lõunasse tahtis Cook veel kord Uus-Meremaad külastada. Ranniku lähedal tabas meremehi torm. Lained tõusid mastitippudest kõrgemale ja paiskusid raevukalt laevalaele. Tuul paiskas inimesi jalust. Vihma valas lakkamatult.

Alles viiendal päeval halastas torm lõplikult kurnatud meremeestele. Tuul vaibus, selginenud taevast vaatas alla päike.

Silmapiiril sinetasid Uus-Meremaa lõunasaare mäed. Kobrutavate lainete kohal kisasid albatrossid. Uurivalt vaatles Cook merd, kuid «Adventure'it» polnud kusagil näha.

Laevad olid tormis teineteise kaotanud. Asjata pau-kusid «Resolutioni» kahurid, asjata põikas laev igasse lahte — tema ustav kaaslane jäi jäljetult kadunuks. Cook oli tõsiselt mures.

«Ärge muretsege,» lohutasid teda ohvitserid. «Adven-ture» on hea laev, temaga ei juhtunud midagi. Ilmselt ootab kapten Furneaux meid juba ammu Cooki väinas.»

Vaatamata sellele, et tormist katkutud «Resolution» vajas kohest paikamist, võeti kurss Cooki väina.

Kuid «AdventureTt» seal polnud.

Hedidi abiga küsitles Cook pärismaalasi, kas nad pole mõni päev tagasi näinud teist «valgete tiibadega ujuvat saart».

«Pole näinud,» vastasid need.

Jäi üle vaid oodata. Cook ei kahelnud, et kui «Adven-ture» on veel vee peal, siis saabub kapten Furneaux Cooki väina. Seni aga tuli valmistuda raskeks retkeks polaarmeredes. Lähenes suvi ja Cook otsustas seda iga hinna eest kasutada, et võimalikult kaugemale lõunasse jõuda. Ta ei unustanud minutikski, et reisi peaeesmärgiks on Lõunamandri avastamine.

Kirved kopsisid, saed vingusid. Puusepad ja laeva-meistrid remontisid alust. Kõige tähtsam oli aga toidukraami muretsemine, sest Tongatapu puuviljad olid juba otsas, torm aga rikkunud peaaegu kogu leivavaru — ligi kuusteist tonni merekuivikuid olid märjad ning roiskusid.

Maoorid võtsid rändureid seekord vastu nagu vanu

52

sõpru ja tõid kalu kuhjade kaupa. Kaldal kais elav kauplemine. Võrgutäis kalu anti ühe kirve eest, ühe naela vastu võis saada neid kuni viiskümmend kilo. Võrgud tõkestasid väina, iga kaldaäärse kivi otsas istus pärismaalane, õng käes, ja kogu saak läks valgetele külalistele.

Nädala pärast olid vanad tagavarad otsas, võrkudesse aga ei tulnud enam nii palju, nagu nõuti. Asjatult hulkusid meremehed rannal, naelad käes. Viis-kuus korvitäit kalu oli kõik, mis neil päevas õnnestus hankida. Pärismaalased olid meeleheitel — raudesemete hankimine läks nii raskeks.

Ühel ilusal hommikul selgus, et kõik rannikukülade mehed, kes olid suutelised relva käes hoidma, olid kuhugi kadunud. Cooki küsimustele vastasid naised ja lapsed:

«Nad läksid sõtta.»

«Kes siis nüüd kalu püüdma hakkab?» hüüdis Cook. «Ma pole vajalikust kogusest veel pooltki sisse soolanud. Kas nad ei võinud siis oma sõda meie ärasõiduni edasi lükata?»

Kolm päeva polnud sõdalastest kippu ega kõppu kuulda. Neljandal päeval aga sõitsid nad viiekümnel piroogil väina sisse. Võitjate odaotstelt tilkus verd, nende haavad veritsesid. Pealikud hoidsid keppe, mille otsi ehtisid võidetute südamed, piroogid aga olid tulvil kalu, mille pärast sõda oli alustatudki.

Ja jälle kihas kaldal turg.

Selleks ajaks aga oli «Resolutionil» tehtud avastus, mis kinnitas kõige süngemaid oletusi maooride tavade ning kommete kohta.

See juhtus nii.

Mõlemad Forsterid ja mõned nooremad ohvitserid istusid tekil ning vestlesid Hedidiga. Sel ajal saabus paat, tekile ronis madrus kahe vana pärismaalase saatel. Madrus kandis mingit kompsu.

«Vaadake, mis ma nende tragide meeste käest ostsin,» pöördus ta Forsterite poole ning lisas virilalt naeratades: «Odavalt, ainult kolme naela eest.»

Põlglikult harutas ta kompsu lahti ja näitas inimese pead.

See oli keedetud.

53

Kõik vaikisid lummunult. Madrused hüppasid maooridest eemale. Kuid kõige enam mõjus vastik vaatepilt Hedidile. Too tardus õudusest, siis aga puhkes nutma.

«Jälgid! Jälgid!» karjus ta nuuksudes. «Ja mina veel sõbrustasin teiega! Ärge tulge mu lähedalegi!»

Mõni minut hiljem saabus Cook laevale. Nähes oma kaaslaste hämmeldunud ning põlglikke nägusid, tahtis ta teada, milles asi on. Forster-noorem jutustas juhtunust.

Madrused ajasid hämmastunud inimsööjad laevalt minema. Cook läks oma kajutisse ja jäi sinna kogu päevaks.

Mees, kes viis talle lõunat, kuulis, kuidas kapten omaette rääkis:

«Seda teevad nad näljast, näljast,» pomises ta. «Vaid alatine nälg võib sundida üht inimest teist sööma. Neil pole ju kitsi, sigu ega lehmi, teravilja ega viljapuid. On ainult kala ja metsikud taimed.»

Järgmisel hommikul kutsus ta viis madrust, andis neile labidad, saatis kaldale ning käskis kaevata köögi-viljamaad. Siis läks ta koka juurde ja võttis kaks viimast kotti Inglismaalt kaasatoodud kartuleid.

«Vaat sellega hakkan ma võitlema inimsöömise vastu,» ütles ta kartuleid mulda pannes. «Pole tarvis kahureid ega karistust, vaid kartuleid. Kui nad õpivad kartuleid kasvatama, jätavad inimsöömise maha ja muutuvad tavalisteks rahuarmastavateks talupoegadeks. Härra leitnant, kutsuge pealikud siia, ma tahan neile anda esimese maaviljeluse õppetunni.»

November oli juba lõpukorral ja kevad täies hoos (lõunapoolkeral vastab november meie maikuule). Tihnikud muutusid veelgi tihedamaks, rohi kasvas mehe-kõrguseks, kuid «Adventure'it» polnud ikka veel.

Cook oli mures. Enam polnud võimalik ühtki päeva oodata. Väiksemagi viivituse korral võis Lõunamandri olemasolu küsimus jääda lahendamata ja ta peab Euroopasse tühjade kätega tagasi pöörduma.

Raske südamega heiskas Cook purjed. Ta ei teadnud ju, mis oli juhtunud kapten Furneaux' ja meeskonnaga. Igaks juhuks kaevati ühe rannikuäärse puu alla pudel

54

kirjaga kapten Furneaux'le. Kaks korda läbiti väin, paugutati kahureid ja 26. novembril väljuti avamerele. Cook võttis kursi otse lõunasse.

«Adventure» Uus Meremaa lähistel

Mis siis juhtus «Adventure'iga»? Miks kapten Furneaux ei tulnud määratud tähtajaks Cooki väina? Miks sundis ta «Resolutioni» üksi minema tundmatut Lõuna-mandrit otsima?

Las kapten Furneaux jutustab sellest ise.

Siin on ettekanne, mille ta 1775. aastal esitas Briti Admiraliteedile.

«1. novembril 1773. aastal ajas tugev tormipuhang, millega kaasnesid vihm ja udu, meid kaugele itta. Hakkasime triivima ning peagi kadus rannik ja «Resolu-tion» meie silmist. Torm vintsutas meid neli päeva. Purjed rebenesid lakkamatult, tekk laskis vett läbi ja alalises niiskuses viibivad madrused kurtsid köha ning peavalu.

Ma teadsin, et «Resolution» ootab meid Cooki väinas. Kui aga tuul vaibus, oli meie laev niisuguses seisukorras, et meil jäi üle ainult viivitamata siirduda Uus-Meremaa lähimale kaldale.

9. novembril heitsime ankru ühes lahes. Piroogid ümbritsesid meid igast küljest. Maoorid käitusid sõbralikult ja pakkusid meile kaupu. Meid hirmutas nende sõjakas välimus, pikad teravad odad, peaasjalikult aga vallalepääsnud juustega maharaiutud naisepead, mis ehtisid piroogininasid. Ma otsustasin vett hankida, teha kõige hädavajalikuni remont ja nii ruttu kui võimalik sõita Cooki väina «Resolutioniga» kohtuma.

Kahjuks ei õnnestunud neid kavatsusi realiseerida. Taglase remont pidas meid kauem kinni kui oletasime ja alles 12. novembril hiivasime ankru.

Tuul puhus vastu. Liikusime edasi lühikeste halssi-dega. Päev läks päeva järel ja me peaaegu et ei saanud paigast. Alles kaks nädalat hiljem jõudsime väina ja heitsime ankru.

Loomulikult oli «Resolution» juba lahkunud. Kaldal märkasin puud, mille koore sisse oli lõigatud: «Kaeva

55

maad». Viivitamata käskisin kaevata ja mõne minuti pärast kõlksusid madruste labidad vastu pitseeritud pudelit, milles oli kiri.

Kirjas teatas kapten Cook, et ta ootas mind kolm nädalat ja suundus siis lõunasse mandrit otsima. Ta tegi ettepaneku neile järele sõita, meie aga ei võinud selle peale mõeldagi. Oli vaja laev korda teha, hankida kütust ja lasta kurnatud ning haigeid madruseid puhata.

Tundsime end sel maailma äärel asuval metsikul maal üksi ja abitutena. Pärismaalased oleksid nagu välja surnud. Cooki väina alles hiljuti rahvarohkete küladega asustatud kaldad olid nüüd tühjad. Ajuti kandus metsast mingeid veidraid sahinaid ja hääli, otsekui oleks nähtamatu vaenlane meid tihnikus varitsenud ja ooda-nud ainult sobivat juhust, et meile kallale tungida ning tappa. Püüdsime võimalikult vähem kaldale sõita.

Kuid aeg läks, midagi ei juhtunud ja meie kartused hajusid. Me harjusime rannakaljude morni karmusega, ja kui metsast kostis hääli, ütlesime, et need on linnud.

Lõpuks oli laev korrastatud ja hakkasime teele valmistuma. Enne lahkumist tahtsin muretseda puu- ja köögivilja, et igavesest soolalihast ja merekuivikutest tüdinenud meeskond saaks teel pisut maiustada.

Kurikuulsal 17. detsembril saatsin mööda väina teele väikese salga ja käskisin sõita mööda kaldaäärt, et koguda kõiki taimi, mis paistavad söödavatena. Kõik olid meeldiva jalutuskäiguga rõõmsalt päri ja kohe asus kümme madrust paati. Salga juhtideks nimetasin kaks parimat pootsmanit, kes olid oma ülesandega samuti väga rahul. Üks neist oli Felix Rowe, teine — Thomas Hill.

«Tulge õhtuks tagasi,» ütlesin neile hüvastijätul. «Homme hiivame ankru. Ja olge ettevaatlikud. Ärge kaugele metsa minge. See käib eriti teie kohta, Hill. Te innustute kõigest. Et meil ei tuleks teid taga otsida!»

«Mind leiab kergesti, söör,» vastas Hill naerdes. «Ma olen ju märgistatud.»

Hill kääris käise üles ja näitas käsivart, millele olid tätoveeritud tema initsiaalid: «T. H.»

Õhtul nad tagasi ei tulnud.

Olin hirmsasti erutunud ja kahetsesin, et saatsin

56

mehed laevast nii kaugele. Hommikul kasutasin kümme merejalaväelast leitnant Burney juhtimisel neid otsima.

Paat pidi sõitma ümber Pika saare, minema Ida abajasse, sealt edasi aga Taimede lahte. See laht oli tuntud selle poolest, et tema tiheda metsaga kaetud kallastel kasvas maitsev seller. Isegi inglise aednikud poleks paremat sellerit osanud kasvatada. Olime veendunud, et meie kaaslased viibisid eelmisel päeval Taimede lahes.

Ida abajast ei leitud kedagi. Leitnant käskis edasi aerutada.

Kell kaks päeval nägid sõdurid suurt küla. Rahvas tulvas kaldale ja hakkas kätega vehkima, et paat eemalduks. Kuid leitnant Burney käskis randuda ja viie püssidega relvastatud sõduri saatel käis kõik onnid läbi. Neil ei õnnestunud midagi kahtlast avastada. Kuid leitnanti üllatas see, et külas polnud ühtki noort tervet meest. Onnides viibisid ainult naised, lapsed ja raugad.

Kell kolm liiguti edasi. Lõpuks jõuti Taimede lahte.

Kalda ääres seisis pikk piroog. Selle juures valvasid kaks maalingutega sõjameest. Paati märgates tormasid nad metsa.

«Kas randuda?» küsis roolimees.

«Randuda,» ütles leitnant.

Minuti pärast krigises paaditääv kaldaliivas.

«Vaadake, saapad!» hüüdis äkitselt sõdur, kes esimesena kaldale hüppas.

«Kus on saapad? Millised saapad?»

Sõdur kummardas ja tõstis üles kaks äratallatud madrusesaabast.

«Ma tean, kelle saapad need on,» lausus üks madrus mornilt. «Need on madrus Hoodhouse'i omad. Tal on lampjalad ja ainult tema võis saapad nii viltuseks tallata.»

«Otsige, otsige!» karjus leitnant. «Me peame kogu selle kalda läbi otsima!»

Ja samas sattus ta ise leiule.

Kõrgesse rohtu oli peidetud kakskümmend punutud korvi, liha täis.

«Soolaliha!» hüüdis üks sõdur.

«Ei, see on värske liha,» täheldas teine.

57

«Koeraliha,» ütles kolmas. «Sel neetud maal pole ei härgi, sigu ega lambaid.»

Sõdur tõukas korvi jalaga. Liha valgus verega määrdunud rohule. Peeneks raiutud lihahunniku peal lebas inimese käsi. Pisut ülalpool küünarliigest oli selgesti näha kaks sinist tähte: «T. H.»

«Tagasi! Paati!» käsutas leitnant ja sünges meeleolus vantsis salk kalda äärde.

Lagedal künkal seisid maoorid ja vehkisid kõrges rohus aeglaselt liikuvate inglaste poole odasid.

«Lubage neid koeri õpetada, söör,» karjusid sõdurid.

Ja enne kui ohvitser jõudis vastata, kärgatas kogupauk, siis teine, kolmas. Küngas kattus laipadega.

Kell üksteist õhtul pöördus leitnant Burney oma salgaga tagasi ja kandis mulle sellest ette. Otsustasin kasutust kättemaksust loomastunud inimsööjatele loobuda ja nii ruttu kui võimalik sellelt õudselt maalt lahkuda. Järgmisel päeval hiivasime ankru.»

Nii lõpetas kapten Furneaux oma kirjaliku ettekande.

«Adventure» sõitis lõuna poolt ümber Austraalia, sõitis läbi kogu India ookeani ja jõudis pool aastat hiljem purunesid taagelvärgi ja rebenenud purjedega, näljast ning skorbuudist poolsurnud meeskonnaga Kaplinna sadamasse Hea Lootuse neemel.

Jällegi jääs

«Praegu me sõidame Londoni silla keskmise kaare alt läbi,» ütles Cook.

«Mis te ütlesite,» küsis Forster-noorem.

«Meie all on Thamesi sogane vesi, milles peegelduvad pargased, kaldapealne ja majad,» jätkas Cook häirimatult.

Forsterist käis läbi külm judin. Ega ole nali sõita mööda tundmatut merd Lõunapoolusele, kui laeva juhib hullunud kapten! Ainult nõdrameelne võib Vaikse ookeani lõunaosas ette kujutada, et ta purjetab mööda Thamesi ja sõidab Londoni silla keskmise kaare alt läbi.

«Kuid kunagi varem pole London meist olnud nii

kaugel kui praegu,» jätkas Cook. «Ta asub maakera teisel pool, just meie all.»

Forster naeris. Vaat milles on asi! Kaptenil on õigus. Võib-olla sõidab «Resolution» tõepoolest Londoni silla all. Kuid London asub maakera diameetri ühes otsas, «Resolution» aga teises otsas. Kui Londonis oleks hakatud läbi maakera auku kaevama, siis roniksid labida-mehed just «Resolutioni» kiilu alt välja.

Rändurid olid juba jõudnud palju kaugemale lõunasse kui eelmisel suvel, kuid ikka veel polnud jääd. Ilm oli külm ja sombune, kuid meri oli sile.

Cook hakkas juba mõtlema, et Lõunamandrit polegi, ja teda tõmbas lõunasse uus lootus — jõuda Lõunapoolusele.

Juba ületas laev lõunapolaarjoone ja päike ei loojunud enam. Päeval ja ööl tiirles ta mööda taevast, meremehed aga liikusid üha edasi lõunasse.

30. jaanuaril 1774. aastal märgati, et pilved helgivad taevaveerel kuidagi imelikult. See aga on alati tundemärgiks, et jää asub lähedal. Pool tundi hiljem märgati masti otsast, et laeva teed tõkestab künklik jääväli.

Puhus külm tuul, sadas lumelörtsi. Taglas kattus jää-koorikuga, hiiglaslikud jääpurikad rippusid raadel. Kajutites oli nii külm, et magada sai ainult riietes.

Hedidi polnud kunagi näinud ei jääd ega lund. Ta oli vapustatud. Alguses pidas ta jäävälja maaks ja oli selle helgist vaimustatud. Kui talle aga hiljem näidati, et see võib sulada ja veeks muutuda, oli ta imestus piiritu. Langevaid lumehelbeid nimetas ta taevakivideks. Ta kogus neid ja asetas kasti, et hiljem Tahiitil sõpradele näidata. Noormees kurvastas väga, kui talle selgitati, et see on võimatu.

Keskööpäike tekitas temas harrast hirmu. Igal õhtul ootas ta pimeduse saabumist, kuid nähes, et päike ei looju, jooksis ta hirmunult kajutisse.

Taibukas noormees lõbustas pikast ja üksluisest teekonnast tüdinenud meeskonda. Hedidi oli korjanud Uus-Meremaalt vitsaraage ja nüüd sidus ta need kimpu. Iga raag tähistas üht maad, kus ta reisi kestel viibis. Nii oli kimbus «Tongatapu», «Uus-Meremaa» ja isegi «Voenua tita», mis tahiiti keeles tähendas Valget maad.

59

«Vitsad aitavad mul meeles pidada maid, kus olen viibinud,» seletas Hedidi madrustele. «Muidu ei püsiks kuidagi meeles.»

Kui tahiitilane nägi mingit uut imet, ei rõõmustanud ta põrmugi, vaid hoopis kurvastas.

«Mida sa kurdad, Hedidi?» küsiti. «Sa oled juba pool maailma läbi sõitnud. Sul on, millest kodus hoobelda.»

«Mind ei usu seal keegi,» vastas Hedidi nukralt.

Jääväli tõkestas laeva tee.

Seal, kus teadlaste arvates pidi asuma Lõunamanner, ei leidnud Cook peale mere midagi.

Kui tal oleks õnnestunud veel pisut lõunasse sõita, oleks ta Lõunamandri avastanud, sest see on tõepoolest olemas — teda nimetatakse Antarktiseks.

Peaaegu viiskümmend aastat pärast Cooki teist merereisi avastasid selle Vene meremehed Bellingshausen ja Lazarev.

Antarktisesse jõudmata pööras Cook oma laeva ümber ja võttis kursi põhja.

Hukkunud maailm

Ees seisis pikk kodutee. Kuid Cook tahtis veel külastada Vaikse ookeani tundmatuid ja vähetuntud piirkondi.

11. märtsil nägid meresõitjad Lihavõttesaare kollaseid mägesid.

Selle saare avastas 1687. aastal mereröövel Edward Davies. 1722. aasta lihavõttepühade ajal külastas saart hollandlane Jakob Roggeveen, kes andis saarele nime. Hiljem polnud seal keegi enam viibinud.

Püstloodselt veest kerkivad basaltkaljud andsid saarele vanaaegse ligipääsmatu lossi välimuse. Milline sünge ja ebasõbralik maa! Kusagil polnud näha ühtki puud, vaid hallikaspruunid põõsad ja kollane rohi katsid maapinda.

Kuid mitte ükski teine maa polnud meremeestele nii suurt rõõmu valmistanud kui see ookeanist kerkiv kõrbenud kivisaar. Kolm ja pool kuud oli meeskond sõitnud polaarmeres. Roiskunud veest ning toidust möllas

60

laeval skorbuut. Ka Cook ise oli kurnatud ja ta ihkas kas või mõni tund viibida maismaal.

Mis siis ime, kui viljatu saar näis neile paradiisina!

Neeme tagant väljus paat. Imestunult vaatas kalur laeva. Hedidi ei pidanud vastu, ta hüppas üle parda ja ujus paadile vastu. Noormees ronis lootsikusse, kae-lustas hämmeldunud kalurit, pistis talle pihku kaks naela, haaras aerud ja minuti pärast esitles ta õnnelikult naerdes kalurit Cookile.

Kogu meeskond ümbritses külalist. Saarlane sarnanes tahiitilastega. Loota võis, et temaga saab vestelda.

«Hedidi, küsi, kas neil banaane on!» hõikasid ohvitserid.

«Kas siin on hea vesi?»

«Kas nad sigu peavad,»
«Ütle talle, et me maksame hästi!»
«Me anname kõik, mida nad tahavad.»
Kuid õnnetu kalur oli hirmust kaotanud kõnevõime ja ta lasti midagi saavutamata minema. Otsustati viivitamata kaldale minna.
Lihavõttesaarel elas 600—700 inimest. Nad rääkisid polüneesia keelt, kuid kõigist polüneesia suguharudest olid nad kõige vaesemad. Rääkimata sellest, et neil polnud sigu, puudusid neil isegi koerad. Nad sõid kalu ja rotte, kellest saar kubises. Joogivett leidus vähe ja nad asendasid seda iiveldamaajavalt lääge metsiku suhkruroo mahlaga.
Lihavõttesaarelt polnud midagi osta. Cook hankis mõne korvi värsket kala, laskis madruseid kaldal jalutada ja otsustas võimalikult kiiremini lahkuda.
Meremehed vangutasid nukralt päid.
See-eest aga said teadlased tasu oma vintsutuste eest. Nad leidsid sealt hiiglaslikke, ühest kivirahnust välja raiutud kujusid. Kujud asusid kõikjal üle kogu saare. Nad seisid tohutu suurtel, samuti kivist tahutud alustel.
Forster-noorem küsitles elanikke, kes need kujud valmistas ja mis nad tähendavad. Kuid saarlased ei osanud midagi öelda ja piilusid kujusid ebauskliku hirmuga. Forster järeldas, et vaevalt küll lõi kujud sama rahvas, kes praegu saart asustas. Esiteks elas seal liiga vähe inimesi, et selliseid mürakaid liigutada,
61
teiseks aga oli vaevalt tõenäoline, et nii keerukat tööd võis teha viletsate kivist ja teokarpidest valmistatud kirvestega.
Tuli oletada, et kunagi elas Lihavõttesaarel arvukas, võimas ning kultuurne hõim. Kuid see tundus veelgi ebatõenäolisem. Lihavõttesaar on liiga väike, liiga eraldatud, peaasi aga — liiga viljatu.
Ja Forster tuli julgele mõttele. Aga mis siis, kui mõni sajand tagasi polnud saar hoopiski niisugune nagu praegu? Võib-olla oli ta tunduvalt suurem ning viljakam? Võib-olla kujutab ta vaid mingi mandri tillukest osa, mis maavärisemise tulemusena vajus ookeani põhja. Sest basalte ja tardunud laavat oli külluses. Kõik see kõneles suhteliselt hiljuti toimunud tugevatest vulkaanilistest protsessidest. Sel mandril võisid asuda linnad, templid, teed, viljaväljad, karjamaad ning miljonid haritud inimesed, kes tundsid teadusi ja kunste. Praegused elanikud aga olid suure rahva vaesunud ning allakäinud järeltulijad, kes olid segunenud naabersaarte elanikega, omandanud nende keele ja unustanud oma kuulsusrikka päritolu. Ja ainult möödunud aegade tunnistajad — kujud — mäletavad saare suurt minevikku.

Tahiiti sõjalaevastik

Et Lihavõttesaarelt polnud võimalik kõike vajalikku muretseda, otsustas Cook veel kord Tahiitit külastada.
21. aprillil 1774. aastal nähti «Resolutionilt» Tahiiti mägesid.
Hedidi nuttis rõõmust.
Cooki võeti vastu nagu vana sõpra. Kuningas O-Tu suudles teda.
Nälgiv meeskond sai viivitamata kõik, mis tarvis. Oli koristusaeg, ja Cook polnud Tahiitit veel kunagi nii õitsva ja rikkana näinud. Madrused puhkasid ning lõbutsesid. Nad olid juba harjunud selle saare rahu, sõpruse ning hea toiduga.
Tahiitilasi erutas tähtis poliitiline sündmus. Tahiitist kümme miili eemal asuva Eimeo saare elanikud keeldusid tunnustamast kuningas O-Tu võimu. Saarlased valmistusid karistusekspeditsiooniks mässajate
62

vastu. Rannal hulkusid relvastatud meeste salgad, kes olid saabunud kaugematest asulatest, öösiti põlesid lõkked, joodi kavat, tantsiti sõjatantse.

Kõik oli retkeks valmis, oodati vaid laevastikku, mis ristles Tahiiti vastasranniku lähistel.

Cook oli laevastiku võimsusest ning ilust palju kuulnud ja nüüd ootas ta kannatamatult selle saabumist.

Lõpuks saabus pidulik päev.

Cook seisis koos O-Tu ja Forsteriga parajasti kaldal, kui lahte sööstsid tahiitilaste piroogid. Sellest sündmusest kirjutab ta laevapäevikus järgmiselt:

«Laevastik koosnes 160 sõjalaevast ja 150 laevast, mis pidid toidukraami vedama. Sõjalaevad olid 40—50 jalga pikad. Vööri kohal olid platvormid, millel asusid täies relvastuses mehed. Sõudjad istusid all platvormide tugisammaste vahel, nii et iga inimese kohta tuli üks sammas. Platvormid olid kohaldatud ainult sõja otstarbeks. Toidumoona veo laevad olid tunduvalt väiksemad ja ilma platvormideta. Suurtes laevades asus nelikümmend inimest, väikestes — kaheksa. Arvestasin välja, et Tahiiti laevastikus on 7700 meest, kuid paljud ohvitserid pidasid seda arvu liiga väikeseks.

Laevu kaunistasid mitmevärvilised lipud ja kõik see pakkus nii ülevat vaatepilti, mida me neil meredel poleks oodanud. Kõige ees läks admirali laev, mis koosnes kahest omavahel ühendatud sõjalaevast. Laevastiku juht admiral Tohah oli ilusa, mehise näoga elatanud mees.

«Elagu O-Tu!» karjusid meremehed, hüpates kaldale oma kuninga juurde.

«Elagu Tohah!» karjus maavägi veelgi valjemalt, kui admiral neile lähenes.

Sõdalaste riietus oli rikkalik ning kirev. See koosnes kolmest riidetükist: alumine oli valge, keskmine punane, ülemine hallikaspruun. Nende pead katsid kõrged, vitstest punutud ning siniste, roheliste ja valgete sulgede ning haihammastega kaunistatud torukübarad. Vaid Tohah üksi kandis turbanit, mis talle väga sobis. Tervitanud O-Tud, tuli ta minu juurde ja embas mind.»

Cook oleks meelsasti tahtnud näha eelseisvat sõda,

63

kuid kahjuks pidi ta kiirustama, sest tal oli tarvis üles otsida täiesti tundmatu Espiritu Santo saar, mille üks Hispaania meremees oli kaardile kandnud.

Lahkumisel kutsus ta Tohahi oma laevale. Admiral käitus nagu tõeline meremees. Kõige rohkem huvitasid teda laeva seadised. Ta küsis iga purje ja köie tähendust, mõistis kõike vaid vihjest ja esitas nii keerulisi ja tarku küsimusi, et Cook lausa imestas tema arukuse üle.

Tohah oli inglaste oskusest vaimustuses.

«Kui meil oleks kas või üks väike purjelaev, oleksime merel võitmatud,» hüüdis ta.

Cookil tärkas mõte kinkida neile väike kajuti ja tekiga purjepaat, mis asus lahtivõetult trümmis. «Me oleme sellele rahvale liiga palju võlgu, et kingitust tegemata lahkuda,» mõtles kapten.

Kui paat kokku pandi ja vette lasti, oli Tohah vaimustuses. Kui talle aga öeldi, et paat kuulub nüüd Tahiiti laevastikule, naeris ta õnnelikult. Rahvahulga juubelduste saatel sõitis ta sellega mööda kaldaäärt, käsitsedes osavalt purjesid ja rooli. Mõned kahekümneaerulised paadid püüdsid talle järele jõuda, kuid jäid kohe maha.

Kaks tundi hiljem saabusid O-Tu ja Tohah «Resolu-tionile» ametlikule tänuvisiidile. Mida nad kõik kaasa ei toonud! Küll sigu, küll kookospähkleid, küll banaane! Nende sügavaks kurvastuseks käskis Cook kõik tagasi viia, sest laeva laoruumid olid juba laeni täidetud. Kuid see ei rikkunud pidulikkust.

Hedidi muutus Tahiiti kõige kuulsamaks meheks. Ta käis ühest onnist teise ja jutustas oma vitsaraage sorteerides maadest, kus ta oli viibinud. Kuid ega teda väga usutud. Kord tulid mõned tahiitilased laevale ja palusid Cooki Hedidit paljastada, sest too kinnitavat, nagu oleks ta näinud valgeid kive, mis võivat veeks muutuda. Suurivaevu suutis Cook neile selgitada, et Hedidil on õigus.

Enne ärasõitu teatas Hedidi, et ta ei sõida Inglismaale.

«Miks?» küsis Cook.

«Ma võtsin naise,» vastas Hedidi.

«Ma võin ka su naise kaasa võtta.»

64

«Ei, ma ehitasin enesele siia maja.» Cook kinkis talle mõne kirve, terve kasti pärleid, suudles, ja saatis siis kaldale.

Uus-Hebriidid

Uurides vanu Hispaania kaarte, leidis Cook ühelt Espiritu Santo saare, mis paiknes Uus-Meremaast loodes. Nii selle saare kui kogu teda ümbritseva ookeani kohta polnud midagi teada. Enne kodumaale pöördumist otsustas Cook lahendada saare saladuse ja asus soodsat tuult kasutades teele.

15. juulil märgati laeva kursil suuri mägiseid saari. Raske otsustada, millist neist nägi hispaanlane. Et mitte oma eelkäijat solvata, jättis ta Espiritu Santo nimetuse kõige suuremale, kogu saarestiku aga nimetas ta Uus-Hebriidideks.

Esimest saart, millel ta randus, nimetati Malliko-loks. See oli saja kilomeetri pikkune metsaga kaetud mägine maa. Elanikud ei sarnanenud põrmugi Tahiiti ja Uus-Meremaa elanikega, neil olid kräsus juuksed ja must nahk nagu neegritel. Kogu riietus koosnes vööst, mille esiküljel rippus õletuust.

Mallikolo metsad olid läbipääsmatud. Puud põimusid liaanidega ja kirveta ei saanud sammugi edasi. Kuid saarlased käisid metsas nagu kodus. Näis, nagu olnuks neil puid mööda ronida lihtsam kui mööda maad käia.

Forster-noorem korjas kaldalt mõned odad ja märkas imestusega, et nende teravikel oli mingisugune kleepuv määre.

«See on mürk,» ütles ta Cookile. «Siinsed elanikud on maooridest ohtlikumad. Saare sisemusse minna on riskantne, kuid rannal pole meil midagi peale hakata. Peame siit kohe lahkuma.»

Kaua sõitis «Resolution» saarte vahel laveerides. Need sarnanesid Mallikologa. Kõikjal hulkusid rannas alasti inimesed ja loopisid vette odasid ning kive.

6. augustil märkasid meremehed saart, mis teistest tunduvalt erines. Saare keskel kõrgus suur koonusekujuline mägi, mille tipust kerkis musta suitsu. Lähe-

65

nedes märkas Cook, et kohati oli mets maha raiutud, siin-seal aga kasvasid sirgete ridadena istutatud banaanipuud. See tekitas lootust, et siit saab täiendada veevarusid ja osta toidukraami.

Õhus oli tunda kärsahaisu. Mäest tõusnud suits langes alla ja «Resolutioni» purjed tõmbusid tahmast mustaks. Laev kattus nõekorraga. Äsja pestud pesu vajas mõne tunni pärast uut pesemist.

öösel nägid meremehed ebatavalist vaatemängu: kraatri helgist valgustatud suits oli tulipunane ja laotus verise joana tähistaevale.

Hommikul heideti ankur. Kohe ümbritsesid laeva piroogid. Elanikud sarnanesid naabersaarte asukatega, kuid ei käitunud sõjakalt. Nad heitsid relvad maha, vehkisid palmilehtedega ja kutsusid saabujaid kaldale.

Cook proovis nendega tahiiti keeles vestelda, kuid asjata. Nende keelel polnud tahiiti omaga midagi ühist. Ka märke mõistsid nad halvasti. Rändureid pani nende mõistmatus imestama.

Saart nimetati Tannaks. Tänna elanikud olid Uus-Hebriidide suguharudest kõige kultuursemad. Kuid tahiitilastest olid nad palju abitumad ning rumalamad. Nende põllundus oli kõige algelisemal tasemel. Puid raiusid nad kivikirvestega, mis olid nii viletsad, et üks mees jõudis päevas maha võtta ainult kaks-kolm puud. Cook käskis madrustel puhastada metsast maa-ala, mille kallal pärismaalased oleksid terve aasta vaeva näinud, kuid meremehed lõpetasid töö juba kolme tunni pärast.

Cook pidas isegi maoorisid kultuursemaks. Need oskasid punuda roguskeid, nende kivikirved olid hästi lihvitud, nende mahukad paadid ei kannatanud võrdlust kipakate piroogidega, kuhu mahtus hädavaevu kaks inimest.

Kuid Tänna elanikel olid surmatoovad relvad — mürgitatud odad ning nooled, mida nad meelsasti müüsid inglastele.

Cooki hämmastas, et kogu töö lasus naiste õlgadel, mehed aga looderdasid. Naised kobestasid puukõblas-tega mulda, püüdsid kalu, karjatasid sigu, valmistasid süüa, ehitasid hütte. Mehed magasid, sõid ja laulsid. Ainult kaks tööd ei alandanud nende väärikust: linnujaht

66

ja puude raiumine. Kuid naised pidid puu eemale vedama. Kogu aeg tassisid naised midagi seljas; nad olid väikesekasvulised ning kübmas.

Tänna koosnes vulkaanilisest tuhast, mida tulemägi välja purskas. Muld oli nii viljakas, et mets kasvas siin veelgi tihedam kui Mallikoloi.

Metsas hulkudes sattus Cook paljandikele, kus ei kasvanud isegi rohi. Need olid nii kuumad, et Cookile näis, nagu sammuks ta mööda hõõguvat pliidirauda.

Sageli võis leida ka kuumaveeallikaid, mis nagu purskkaevud heitsid vee jugasid kõrgele. Kuumade aurupilvede tõttu oli neile raske läheneda. Cook viskas ühte allikasse kilpkonna; kahe minuti pärast oli see juba nii küps, et kõlbas süüa.

Tänna elanikud olid nii vaesed, et ei suutnud laeva varustada, seepärast ei saanud Cook saarele kauaks jääda. Ta tõstis purjed üles ja suundus lõunasse. Enne Uus-Meremaad ei lootnud ta enam mingit maad kohata.

Uus-Kaledoonia

Kuid kolme päeva pärast, 5. septembril nägid meremehed enda ees pikka mäeahelikku.

Mitu ööpäeva sõitis laev kaljuste, peaaegu metsata kallaste lähedal ja Cookile näis, et ta avastas suure saare. Kui ta aga ronis ühe mäe tipule, nägi ta sealsamas lähedal merd. Uus-Kaledoonia on küll pikk, kuid kitsas saar, mille laius ei ületa kusagil kümmet miili.

Saare elanikud sarnanesid Tänna omadega, kuid olid pikemat kasvu ning lihaselisemad. Nad kasvatasid banaane ja kookospalme, kuid koduloomad puudusid. Saarel polnud ka metsloomi.

Kord nägid uuskaledoonlased madruseid, kes sõid soolaliha. Üks meremees viskas eemale seakondi. Pärismaalased pidasid madruseid inimsööjateks ja tõstsid kära. Nad hakkasid kooris rääkima, sülitasid ja tegid grimasse. Asjata püüdsid hämmeldunud madrused veenda, et nad söövad hoopis sealiha. Saarlased vaatasid neid põlgusega.

Muide, uuskaledoonlased ei ilmutanud meremeeste suhtes mingit uudishimu. Mitte kunagi ei hakanud nad

67

rääkima esimestena ega kutsunud külla, iial ei sõitnud nad laeva juurde ega püüdnud midagi vahetada või varastada. Kui rändurid saarel jalutasid, saatsid neid ainult lapsed. Poisikesed käisid karjakaupa Fors-teri kannul, sest teadlane küttis papagoisid. Lasud ei hirmutanud neid põrmugi.

Cook kandis kaardile kogu Uus-Kaledoonia idaranniku, andis neemedele ning lahtedele nimed ja väljus siis avamerele.

Koju

18. oktoobril 1774. aastal heitis «Resolution» ankru Cooki väinas. Cook oli Uus-Meremaal viimati peaaegu aasta tagasi. Kuidas siin kõik vahepeal muutunud oli! Seal, kus varem asusid külad, olid nüüd juba rohtukasvanud põlenud ahervared. Ja needki vähesed perekonnad, kes siin veel elasid, hoidusid meremeestega kohtumast. Vaevalt jõudsid inglased randuda, kui maoorid metsa jooksid.

Cook ei teadnud, mis juhtus «Adventure'iga», ja imestas väga inimeste veidra usaldamatuse üle. Olid nad ju eelmisel korral temasse sõbralikult suhtunud. Ta püüdis kaks noort sõjameest kinni, viis need vägisi laevale ja hakkas küsitlema, mis tema äraolekul juhtus. Kuid sõnaahtrad pärismaalased pomisesid midagi arusaamatut, kinnitasid, et nemad pole milleski süüdi, ja Cook pidi nad midagi saavutamata vabastama.

«Koju!» sõnasid kaks aastat kestnud meresõidust tüdinenud madrused igatsevalt. «Koju!» krigisesid pikast teenistusest räbaldunud vandid. «Koju! Koju!» sosistasid räpased lapitud purjed.

Ka Cook oli väsinud ning vananenud. Pärast ohvitseridega nõupidamist lahkus ta Uus-Meremaalt, võttes kursi ümber Hoorni neeme. 30. juulil 1775. aastal jõudis «Resolution» kodumaale.

KOLMAS MEREREIS. LOODEVÄIL

Cook suundub taas Vaiksele ookeanile

Pärast teist reisi otsustas Cook puhata. Tal oli turjal juba neljakümne üheksas eluaasta — küllalt meredel hulkumisest.

Kulutanud peaaegu kõik Admiraliteedilt saadud raha vanade meremeeste kodu ehitamiseks, asus ta elama väikesesse Greenwichi linna, et seal astronoomiaga tegelda.

Kuid teda ei jäetud kuigi kauaks rahule.

1776. aasta kevadel kutsus Admiraliteedi esimene lord krahv Sandwich teda välja.

«Cook,» ütles ta. «Teil tuleb sooritada veel üks ümbermaailmareis. Admiraliteet otsustas teid uuele retkele saata. Te peate Vaikse ookeani poolt otsima Loode-väila.»

Loodeväila üle vaidlesid Euroopa teadlased sel ajal niisama palju kui Lõunamandri üle. Loodeväila olemasolu kaitsjad kinnitasid, et see on väin, mis läbib Põhja-

69

Ameerika ja ühendab Atlandit Vaikse ookeaniga. Loode-väilaks nimetati teda sellepärast, et ta pidi asuma Euroopast loode pool. Keegi polnud väina oma silmaga näinud, kuid paljud uskusid tema olemasolusse.

Selleks et minna Indiasse, Hiinasse või Jaapanisse, pidid XVIII sajandi kaupmehed ümber Aafrika või Lõuna-Ameerika purjetama. Loomulikult oli teekond

pikk ja laevasõit kallis. Loodeväila avastamine oleks võimaldanud laevadel sõita kõige lühemat teed mööda Euroopast Kaug-Itta.

Juba paljud laevad olid püüdnud väila avastada. Kuid kõik nad lähtusid Atlandi-poolsest küljest. Meretee jäi leidmata.

«On tarvis Vaikse ookeani poolt õnne proovida,» ütles krahv Sandwich. «Teil tuleb purjetada piki Põhja-Ameerika läänerannikut. See on täiesti tundmata piirkond, kus veel ükski maadeuurija pole viibinud. Ply-mouthi sadamas ootavad teid kaks laeva. Kas olete nõus?»

«Nõus,» vastas Cook. «Kuid mul on Admiraliteedile palve.»

«Milline?» küsis krahv Sandwich. «Ma palun mulle anda lambakari.» Krahv Sandwich imestas. «Lambakari?»

«Jah. Viisteist-kakskümmend looma.»

«Milleks on teile lambaid tarvis?»

«Tahan need kinkida tahiitilastele ja maooridele. Nendele vaestele inimestele on vaja õpetada loomakasvatust. Kui lambad saartel paljunevad, muutuvad pärismaalased rikkaks. Loomakasvatus on parim relv inimsöömise vastu. Maooridel pole peale koerte ühtki kodulooma. Muld on Uus-Meremaal väga viljakas, kuid nad ei oska künda ega külvata. Kogu maa nälgib pidevalt. Nälg ässitab neid üksteise kallale, nälg õpetab tapetud vaenlast sööma. Kui me viime neile lambaid ...»

«Te teenite Tema Kuninglikku Majesteeti, kapten, Tema Majesteedi valitsus aga ei taha teha mingeid kingitusi maooridele, kes sõid kapten Furneaux' madrused!»

70

«Sel juhul ostan ma lambad oma raha eest,» ütles Cook.

«Palun. See on teie isiklik asi,» vastas krahv Sandwich külmalt.

Lambad

12. juulil 1776. aastal väljus Cook oma vanal armsal «Resolutionil» Plymouthi sadamast.

Rivist välja langenud «Adventure'i» asemel anti taHe «Discovery» kapten Clerke'i juhtimisel.

Viimasel ei õnnestunud laeva õigeks ajaks sõidukorda seada ja «Resolution» väljus üksi. Cook lubas kapten Clerke'i Hea Lootuse neemel oodata.

Sadamavalitsuse ametnikest ja oma adjutantidest ümbritsetud krahv Sandwich seisis kail. Tuul puhus puudrit nende lokitud parukailt. Krahv vaatas eemalduvat laeva läbi pikksilma. Seal oli kõik korras. Äsja pestud laevatekk helkis päikeses.

Vaevalt aga jõudis kallas silmist kaduda, kui «Reso-lutioni» tekile hakati ehitama puust aedikut. Cook ise jälgis selle püstitamist. Madrused tirisid koplisse üksteist parimat inglise tõugu lammast ning neli kõvera-sarvelist jäära.

Päevad möödusid. Kiiresti kandus «Resolution» lõunasse. Juba jäi seljataha Portugal. Selgetel päevadel võis vasaku parda taga näha Aafrika sinakat rannariba. Cook tõttas Hea Lootuse neemele.

Teel tegi ta ainsa peatuse Tenerife saarel. Saarel elavad hispaanlased, kes said tulu veinivalmistamisest, olid hämmastunud. Esmakordselt nägid nad laeva, mis ei tulnud mitte veini, vaid heinu ostma.

Kasutades pärituult, kihutas laev täies purjes edasi. Meeskond oli terve ning heas tujus, lambad kogusid rasva.

18. oktoobril heitis «Resolution» ankrusse Kaplinna sadamasse. Meremehi ootas pikk puhkus. Siin pidid nad ootama «Discoveryt», mis alles 1. augustil väljus Inglismaalt.

Sel ajal kuulus Aafrika lõunapoolseim, Hea Lootuse neem Hollandile. Kõik laevad, mis sõitsid Euroopast

71

Indiasse, pidid sellest mööduma ja Holland hoidis seda tähtsat mereteed oma kontrolli all.

Lõuna-Aafrikas laiuvad savannid. Need algavad otse Kaplinna tagant ja ulatuvad tuhandeid kilomeetreid põhja poole. Savannides hulkusid hollandlaste poolt jälitatavad bušmanite suguharud. Bušmanid rüüstasid linnupesi, sõid konni. Oma nooleotsi võidsid nad väikeste mustade madude mürgiga. Eurooplasi nähes jooksid nad minema ja peitusid sügavatesse maa-alustesse urgudesse.

Pärast ankru heitmist sõitis Cook Hollandi kuberneri juurde visiidile.

Kuberner andis talle mitmevärviliste pitsatitega kinnitatud dokumendi, kus kinnitati, et inglise kapten Cook võib oma lambaid karjatada Kaplinna ümbruses asuvatel karjamaadel.

Cook oli rahul. Nüüd võis ta lambad värskele rohule lasta.

Kapten ostis toidumoona, uuris vanu kaarte ja valmistus ruttamata edasiseks teekonnaks. Madrused said kätte kahe kuu palga ning valgusid linna. Ohvitseridele anti lõunasöögil pudel veini. Looduseuurija doktor Anderson korrastas oma instrumente ja püüdis tekil Aafrika liblikaid.

Nii möödus kuu.

Ja siis tormas leitnant King äkitselt kapteni kajutisse.

«Söör, lambad on kadunud!» hüüdis ta. Erutatud Cook sõitis kohe kaldale ja sai kuulda, mis juhtunud oli.

Eelmisel õhtul istusid kaks karja valvama pandud madrust rahulikult lõkke ääres ja tõmbasid piipu. Neid ei huvitanud ei säravad tähed ega ebatavaliselt kõrge rohi. Oma pikkadel rännakutel koos kapten James Cookiga olid nad igasuguste imedega harjunud. Nad rääkisid hoopis kaugest Inglismaast, kuhu jäid naised ja lapsed, keda nad nii harva näevad. Lähedal magasid kammitsas lambad.

Keskööl hakkas uni sõdureid vaevama. Mehed plaanitsesid juba magamist, kui kuulsid kauget kabjaplaginat. Põuavälgu valguses nägid nad naabruses asuva

72

künka tipul nelja ratsanikku, kes sõitsid otse tule suunas. Seljas olid neil pikad püssid. «Röövlid!» mõtlesid sõdurid.

Hollandlaste nõudel pidid inglased oma püssid laevale jätma. Kuidas nad nüüd suudavad paljaste kätega võidelda nelja relvastatud ratsanikuga?

Kapjade müdin lähenes.

«Seis! Kes tuleb?» karjus üks sõdur.

Lasso silmus sulges endasse mõlemad karjased ja rebis nad jalust. Kiirustades ning vaikides seoti inglased tihedalt teineteise vastu nagu juustuviil leivakäärule. Siis vabastati lammaste jalad kammitsaist, hüpati sadulatesse ja kihutati koos karjaga savanni.

Alles koidikul õnnestus sõduritel end vabastada. Nad jooksid sadamasse ja kandsid ülemustele ette.

Ärritunud ja pahane Cook sõitis uuesti kuberneri juurde. Kuberner võttis teate vastu ametlikult ning ebasõbralikult. Ta ei armastanud inglasi, kes ihusid hammast Hollandi Lõuna-Aafrika kolooniatele.

«See ei puutu minusse,» ütles ta. «Pöörduge politseiülema poole.»

Politseiülem oli koloonias kuberneri järel teine mees ja valmistus tema ametit üle võtma. Kuulanud inglise kapteni ära, lubas ta mokaotsast oma kaasabi. Cook taipas, et võimudele ei maksa loota.

Ta oli meelt heitmas.

Sel ajal saabus «Discovery», mida torm oli tublisti vintsutanud. Varastatud karja otsimine tuli ajutiselt katkestada ja tegelda remondiprobleemidega.

Siinmail viibinud kapten Clerke (ta teenis siis leitnandina kapten Furneaux' «Adventure'il») kinnitas, et kuberner ise soosib röövleid.

«Teid röövisid siinsed orjapidajad,» rääkis ta. «Neil on oma loomadest veel vähe ja nüüd nad otsustasid varastada teie omad. Niisugused röövkäigud kuuluvad siin asja juurde. Võidelda orjapidajatega on võimatu. Nad on ülemustega ühes mestis. Kuid ometi leidub üks hea vahend ...»

«Milline?» küsis Cook.

«Tuleb leida vargad, kes oleksid mõõduka tasu eest nõus teie lambad röövijailt tagasi varastama.»

Ja tõepoolest, see oli ainus õige lahendus. Cookil ei

73

tarvitsenud isegi soovijaid otsima hakata — nad pakkusid ise oma teeneid.

See juhtus nii. Sama päeva õhtul enne päikeseloojakut üüris Cook kalessi ja sõitis ühe hollandi kaupmehe juurde, kes lubas talle hankida pool tonni merekuivi-kuid. Kapten klaaris arved kaupmehega ära, tuli tänavale ja pidi juba sõidukisse hüppama, kui märkas äkitselt naabermaja väravas vana neegrinaist, kes tegi talle salapäraseid märke.

Cook järgnes talle.

Naine viis ta õuele ja ulatas määrdunud paberilipaka, millele olid tinapliiatsiga kritseldatud mingid kraak-jalad. Suurivaevu õnnestus Cookil lugeda:

«Söör! Meie teame, kus teie lambad on. Oleme kõigeks valmis. Odavalt. Kas teate põldu kasarmu taga? Tulge täna kell 11 õhtul sinna.

Teie saatusest solvatud heasoovijad.»

Cook tõstis pilgu, kuid vanaeit oli kadunud.

Määratud ajal rühkis ta pimedas mööda äärelinna kõveraid tänavaid kasarmu poole. Linn magas. Ainult rasvaküünaldest valgustatud kõrtsides sumisesid madrused.

Juba paistiski sünge telliskivikasarm. Pikale püssile toetuv tunnimees tukkus. Cook läks kasarmu taha jäätmaale. Siia veeti kogu linna prügi ja süüdati selleks kaevatud aukudes. Ühe lõkke juures Cook peatus.

Tal ei tarvitsenud kaua oodata.

Lopsakate karuohakavarte tagant loivas välja kolm kummalist kuju. Cook taipas, et need ongi tema «heasoovijad».

See oli küllalt kirev seltskond: valge, neeger ja mulatt. Valge kandis inglise lõikega räbaldunud sõjaväepükse, lapitud sinist vesti ja laiaäärelist viltkaabut. Cook taipas, et see on deserteerunud inglise sõdur. Vahakollane mulatt keerutas uljalt oma keigarlikke vurre. Peale määrdunud purjeriidest pükste polnud tal midagi ümber. Neeger seisis pisut eemal ja pööritas silmi. Kuus eri värvilist paljast jalapäkka tallas vapralt ohakaokastega kaetud tulist tolmu.

«Me kuulsime teie õnnetusest, söör,» alustas valge. «Tunneme teile kogu südamest kaasa. Oleme teid nõus isegi abistama, kui te . . . Ütlen teile otseselt, söör — minu

74

arvates peavad tõelised aumehed, nagu meie teiega, alati otseselt rääkima —, me püüame täna öösel teile lambad tagastada. Kuid te peate meid hüvitama.»

«Kuidas te mu lambad tagasi toimetate?» küsis Cook.

«Ärge muretsege, söör. Niisugust lukku, mida meie ei oskaks lahti murda, pole veel leiutatud. Pole ilma peal niisugust planku, millest me üle ei hüppaks. Valvekoerte mürgitamine on aga kukepea. Kas mul on õigus, poisid?»

Mulatt noogutas pead.

«Palju te lammaste kohaletoimetamise eest tahate?» küsis Cook.

Varas ajas jalad harki, lükkas kaabu kulmudele ja sügas kukalt.

«Kolm kuldnat igale vennale,» lausus ta lõpuks. «Ainult teile, mõnelt teiselt võtaksime kaks korda rohkem.»

«Nõus,» vastas Cook.

«Andke käsiraha.»

«Käsiraha ma ei anna,» vaidles Cook vastu. «Kui lambad kohale toote, saate ka raha.»

«Heakene küll. Kolme tunni pärast oleme teie karjaga sadamas. Käsi selle peale!»

Ja kolm eri värvi kätt sirutus kapteni poole.

Cook surus tugevasti ulatatud käsi.

Järgmisel päeval, 30. novembril kihutasid «Resolu-tion» ja «Discovery» täies purjes mööda India ookeani. Aedikus «Resolutioni» pardal jalutasid rahumeeli lam-bad ja jäärad.

Tasmaania

Omai, kelle kapten Furneaux oli Inglismaale kaasa toonud, pöördus nüüd Tahiitile tagasi. Inglise õukonnas oli tal olnud hiilgav menu. Kuningas ise oli kinkinud talle punase kampsuni.

«Ah, kui naljakas ta on!» kilkasid daamid, vaadates, kuidas ta pistab käe vaagnasse ja pungis suuga matsutades limpsib hoolega oma pruune sõrmi.

Omai hüppas üle toolide ning ajas hambaid irevile, aeg-ajalt komistas ta kleidisabadele. Teda vaimustas

75

kõik: kalessid, vein, sillutis, lehmad, katedraalid ja kindralimundrid. Ta oli kõige õnnelikum inimene Suurbritannias.

Kuid veelgi õnnelikum oli ta siis, kui seisis uuesti laeval ja kuulis, et sõit läheb Tahiitile.

Hea Lootuse neem jäi seljataha. Laevad võtsid kursi otse Tasmaaniale.

Tasmaania on suur saar, mis asub lõuna pool Austraaliat. Saare avastas XVII sajandi alguses hollandlane Tasman, kuid sellest ajast poinud peale «Adventure'i» oma raskel teekonnal Uus-Meremaalt Hea Lootuse neemeni veel ükski Euroopa laev tema vetes viibinud.

Aeglaselt sõitsid laevad selle tundmata saare tiheda metsaga kaetud kallaste lähedal. Cook kandis kaardile iga rannakääru. Ta otsis lahte, kus võiks peatuda, puid raiuda, heina teha ning vett varuda.

Lõpuks pöördus kallas järsult põhja. Cook kandis rannajoone kaardile ja käskis ankru heita.

Kaldale läks terve ekspeditsioon. Puuraiduritel olid seljas kirved, niitjatel vikatid, moonamuretsejad võtsid ligi veevaadid. Ka rood relvastatud sõdureid suundus maale. Cook võttis kaasa ka Omai ja doktor Andersoni.

Rohi oli suurepärane, vesi maitsev ja puudest oleks võinud maste teha. Cook ei jõudnud seda kaunist maad küllalt imetleda. Peagi ilmusid ka kohalikud elanikud. Need olid mustanahalised, alalisest nälgimisest kurnatud inimesed. Rõivaid nad ei

tundnud, isegi niuete ümber polnud neil midagi. Naised kandsid seljas kängurunahk-seid kotte, milles istusid käharpäised lapsed.

Kõik nad tunglesid niitjate ümber ja jälgisid tööd, kuid ometi polnud nende silmis uudishimu ega imestust.

Cook andis tasmaanlastele mõned helmekeed, mida Tahiitil ja Uus-Meremaal oli imetletud.

Siin aga võeti need vastu ükskõikselt, ja oskamata nendega midagi peale hakata, visati maha.

Puuraidurid leidsid pärismaalaste elamu. Selgus, et nad ei osanud mingisuguseid onne ehitada, vaid elasid suurtes puuõõnsustes, mille olid tulega eukalüptidesse põletanud.

Omai oli imekaunil saarel elava rahva viletsusest masendatud.

«Vaesed, vaesed!» ütles ta pead vangutades. «Neil pole

76

ei vibusid ega odasid. Mis nad muud söövad kui tõuke ja tigusid. Ega nad asjata nii kõhnad ole.»

«Sa eksid,» ütles Cook. «Vaata, sel karvasel on oda.»

Tõepoolest oli ühel tasmaanlasel käes pikk otsast teritatud kepp. Ta raputas seda üpris sõjakalt. Kaaslased ilmselt kartsid teda. Cook läks tasmaanlase juurde ja selgitas märkidega, et tahab näha, kuidas mees oda viskab. See taipas kiiresti, mida soovitakse, näitas Cookile vee piiril kasvavat põõsast ja viskas siis oma oda selle pihta. Kepp tegi õhus kolm tiiru ja kukkus umbes kümme sammu eemale.

«Ha-ha-ha!» naeris Omai. «Meil viskavad isegi kaheaastased lapsed oda sinust paremini. Kas tahad näha, missugune on tõeline relv?»

Ja enne kui Cook jõudis sõnagi lausuda, haaras hoopleja Omai oma püssi ja tulistas õhku. Trahh! kõmatas lask. «Trahh-trahh-trahh!» vastas kaja. Nagu üks mees prantsatasid tasmaanlased silmili maha. Siis hüppasid nad kärmesti püsti ja pistsid plagama.

Kahura

Jätnud Tasmaania seljataha, purjetasid rändurid jälle itta ja 12. veebruaril 1777. aastal nägid nad Uus-Meremaa rannikut. Kaks päeva hiljem jäid laevad Cooki väinas ankrusse. Cook viibis siin juba neljandat korda ja teadis iga madalikku, kari ning riffi.

Rannik oli jälle tihedasti asustatud. Kõikjal võis näha teravatipulisi püstkodasid. Kaldaliival lebasid piroogid.

Märganud laevu, sattusid pärismaalased paanikasse. Nad olid veendunud, et inglased hakkavad oma ära-söödud kaasmaalaste eest kätte maksma. Erilist hirmu tekitas Omai, keda nad tookord nägid kapten Fur-neaux' laeval. Küllap ta veenab Cooki, et see laseks kogu rannarahva hävitada.

Ja ega nad eksinudki. Omai tundis nad kohe ära ja karjus rusikaid raputades:

«Häda teile, kurjategijad! Värisege hirmust! Teie viimne tund on tulnud! Me ei halasta kellelegi!»

Ta soovitas Cookil külad kõigepealt kahurikuulidega purustada, siis ümberkaudsed metsad süüdata. Enamik

77

ohvitsere ja isegi kapten Clerke pidasid Omai nõu küllaltki arukaks ja ootasid, et äärmisel juhul nõuab Cook tapmisest osavõtjate väljaandmist.

Kuid Cookil olid hoopis teised plaanid. «Mida ma saavutan, kui lasen mõne inimese maha ning tõestan sellega tulirelvade üleolekut odadest ja nooltest?» mõtles

ta. «Sellega kutsun esile ainult vihkamise. Kas pärast niisugust arveteõiendust saab lambakasvatust õpetada? Ei, nii jäävad nad igavesti inimsööjateks!»

Cook otsustas anda lambad maooride pealikutele ja teatas oma alluvatele, et loobub igasugusest kättemaksust.

Meremehed paigutasid kõige ahvatlevamad kaubad — helmed, punased kangad, kirved ja noad — jõekaldale. Cook ronis kõrge kännu otsa ja kutsus märkide abil pärismaalasi kauplema.

Esimestel päevadel ei riskinud maoorid lähemale kui pool miili tulla. Kuid inglaste rahuarmastavast käitumisest julgustatult tulid nad vähehaaval metsast välja, tassides kaasas kalakorve. Paarikümne sammu kaugusel jäid nad seisma ja hakkasid kätega vehkides midagi kooris karjuma. Seejärel astusid nad juurde ning vahetasid rahumeeli kalad kirveste ja kangaste vastu.

Omai abil sai Cook lõpuks aru, mida maoorid karjusid.

«Me ei tapnud sinu vendi,» püüdsid nad Cooki veenda. «Neid tappis Kahura, verejanuline Kahura, võimas Kahura! Tapa Kahura ja su vendade eest on kätte tasutud!»

Cook palus Omaid järele uurida, kes see Kahura on. Järgmisel päeval jutustas Omai, et Kahura on võimas, metsik ning kartmatu juht, kes valitseb selle piirkonna üle. Teda kardetakse ning vihatakse.

Pärismaalased sosistasid Omaile, et nad oleksid rõõmsad, kui Cook tapaks Kahura. Omai küsis, miks nad ise vihatud valitsejat ei tapa. Hirmunult jutustasid nad, et ehkki Kahura valitseb juba viisteist aastat, pole õnnestunud teda tappa.

«Tapa Kahura,» soovitas Omai Cookile. «Kui tahad, ma aitan teda leida.»

«Otsi teda, Omai, tingimata otsi,» vastas Cook. «Mul on Kahurat väga vaja.»

78

Kuid Cook ei tahtnud Kahurat sugugi selleks näha, et teda tappa. Vastupidi, Cook tahtis temaga sõbraks saada.

«Kui ma annan oma lambad neile viletsaile kaluritele, siis varastatakse ning tapetakse loomad kohe,» kaalutles Cook. «Kuid Kahura-taoline võimas juht oskab oma varandust kaitsta.»

Ühel hommikul teatati Cookile, et hirmus Kahura seisab kaldal ja tahab temaga kokku saada. Silmapilk istus kapten paati ja sõitis kaldale.

Kahura oli pikakasvuline, laiaõlgne ning tugev. Kogu tema keha kattis kirev tätoveering. Seljal, näol, õlgadel, kõhul ning puusadel ilutsesid punased, lillad ja kuldsed mustrid. Käes hoidis ta pikka odavart, mille otsas asus inglise päritoluga teraskirves.

Märganud Cooki, astus Kahura talle vastu.

«Tere, suur juht!» ütles Cook.

«Tere, suur juht!» vastas Kahura. «Vaata, millise kingituse ma sulle tõin.»

Kaheksateist kandjat asetasid Cooki ette üheksa pilgeni täidetud kalakorvi.

«Tule minuga kaasa, Kahura,» kutsus Cook. «Ma tahan sulle oma ujuvas majas külakosti pakkuda. Seal ma annan sulle nii palju igasugu vara, et sa saad kõige rikkamaks meheks oma maal.»

Cook oli veendunud, et Kahura keeldub laevale tulemast. Ta mõistis ju, et seal võivad inglased temaga teha, mida vaid soovivad. Kui aga Kahura sõna lausumata paati astus, oli Cook tema ebatavalisest vaprusest sügavalt liigutatud.

«Kahura, nad tapavad su!» karjus üks pealiku lähikondlane eemalduvale paadile järele.

«Kahura ei karda midagi,» sai ta rahuliku vastuse.

Kapteni kajutis olid laual veinipudelid ja vaagnad praetud soolalihaga. Kahura sõi, jõi ja imestas viisakalt kõige üle. Cook palus Omaid tõlkida ja hakkas Kahurat küsitlema, kuidas tapeti kapten Furneaux' madrused.

Kahura jutustas meelsasti ning lihtsalt. Oli ilmne, et ta ei varja midagi.

Nagu selgus, tegi puu- ja aedviljade järele saadetud salk Taimede lahes puhkepeatuse. Madrused süütasid lõkke ja hakkasid kala küpsetama. Nähes lõkkesuitsu,

79

tuli Kahura oma saatjaskonnaga meeste juurde ja tervitas neid. Madrused ei saanud temast aru ja jätkasid einestamist, ilma et oleksid maooridele tähelepanu pööranud. Keegi Kahura sõjamees oli väga näljane ja võttis ühe madruse käest pooliku kalasaba. Madrus lõi varast, see aga kaitses ennast. Algas kaklus. Meremehed tulistasid kogupaugu õhku, kuid lasud ei hirmutanud maoorisid. Ja enne kui madrused jõudsid püsse uuesti laadida, olid nad tükkideks rebitud.

Kui Kahura oma jutustuse lõpetas, ulatas Omai Cookile oma püssi ja sõnas:

«Ta on mõrtsukas! Tapa ta!»

Kuid Cook lükkas püssi kõrvale.

«See mõrtsukas on ainus inimene sel maal, kes suudab minu lambaid säilitada. Ma kingin talle pool karja.»

Omai kehitas õlgu ja väljus hämmeldunult kajutist.

Uus-Meremaa poisid

Cook andis lambad Kahurale ja seletas, kuidas neid sööta. Pealik saatis laevale hunniku värskeid kalu.

Cooki haarasid kahtlused. Ta polnud veendunud, et lambad Uus-Meremaal paljunevad. Tundus, et Kahura ei mõista loomakasvatuse tulukust ja rõõmustas lammaste kui meretaguse ime, mitte aga kui jõukuse allika üle.

Kaldal jalutades sattus Cook kord kartulipõllule, mille ta eelmine kord laskis rajada. Kartul oli tublisti levinud, kuid hoolitsev inimkäsi polnud seal mulda kobestanud ega umbrohtu katkunud. Kuid maooridele kartul meeldis. Nad sõid seda nii toorelt kui küpsetatult.

Teda lohutas ainult teadmine, et teda ootas ees rahuarmastav Tahiiti, kus osati banaane ja kookospalme kasvatada, kus karjatati sigu oma rohelistel aasadel, mõisteti lammaste kasulikkust ja osati nendega ümber käia. Ja Cook hakkas valmistuma ärasõiduks.

Just enne purjede heiskamist tuli «Resolutionile» Omai koos kahe viieteistkümneaastase poisiga ja teatas, et võtab need enesega Tahiitile kaasa.

Cook kartis, et Omai pettis poisse, ja selgitas neile, et nad ei pöördu enam kunagi kodumaale, ei näe kunagi

80

sõpru ega omakseid. Kuid poisid ei tahtnud mingi hinna eest laevalt lahkuda.

Nii sattusid kaks noort maoorit Cooki rännukaaslas-teks.

Esialgu olid nad rõõmsad ning rahul ega vaadanud kordagi eemalduvale rannikule. Nad kõndisid Omai kannul, jumaldasid tema tarkust ning elukogemusi. Lahkumine kodumaast ei kurvastanud neid põrmugi.

Kui aga järgmisel päeval laev kõikuma hakkas ja merehaigus kallale kippus, muutus nende käitumine sootuks. Meenus kodupaik, teravatipulised püstkojad, läbipääsmatud metsad, vanemad, õed ja vennad. Nad arvasid, et surm on käes, ja

nutsid kibedalt, needes seda tundi, mil nõustusid laevale astuma, et võõrastele maa-dele minna.

Kuid nende meeleheide ei kestnud kaua. Õhtu eel jäi kõikumine vähemaks, merehaigus möödus ja poisid rahunesid.

Cooki saared

Märtsikuu hakkas lõppema. Põhjapoolkeral algas kevad. Cook mõistis, et sel aastal ei õnnestu tal Loode-väila otsingule asuda. Ta ei jõuaks Ameerikasse enne augustikuud, septembris aga sunniksid külmad ekspeditsiooni tagasi pöörama. Ja kapten otsustas 1777. aasta pühendada lõunapoolkera saarte uurimisele.

Märtsi lõpus avastas ta väikese saarestiku, mille nimetas Cooki saarteks.

Nii nagu Tahiitil ja Uus-Meremaal, elasid ka siin polüneeslased. Cook külastas Vatua saart, kus ta Omai abiga tegi erakordselt tähtsa avastuse.

Nimelt kohtas Omai siin kolme kaasmaalast — Tahii-tilt. Alguses Cook ei uskunud seda. Kuidas võisid tahiitilased oma lootsikuil ületada tohutut veevälja Vatua ja Tahiiti vahel? Kuid Omai tõi kaasmaalased laevale ja need jutustasid oma loo.

Üheksateist aastat tagasi asusid nad kolmekesi ja veel üks kaaslane paati, et sõita Tahiiti kõrval asuvale Ulie-tea saarele. Tavaliselt sõitsid pärismaalased seda vahe-maad kaks-kolm tundi. Poolel teel aga puhkes torm, mis kandis mehed ookeanile. Kolm nädalat vintsutas

81

neid torm. Kaaslane suri nälga. Kuid paat ja nemad pidasid vastu. Poolsurnult jõudsid nad Vatuale.

Tahiitilaste jutustus lahendas tähtsa teadusliku probleemi, mis juba ammu huvitas Euroopa õpetlasi:/mil kombel võisid elanikud asustada üksteisest kaugel/asuvaid Vaikse ookeani saari. Laevu ju saare-elanikel polnud, paadid aga näisid kõlbavat vaid lühikesteks ranna-lähisteks sõitudeks. Nüüd aga ilmnes, et meri võfb inimesi niisama juhuslikult edasi toimetada nagu taimede seemneidki.

Cook tegi tahiitilastele ettepaneku temaga koos kodumaale tagasi purjetada, kuid mehed keeldusid. Neil olid Vatual naised ja lapsed, keda nad ei tahtnud maha jätta.

Omai oli kohtumise üle väga rõõmus. Ta vedas kaasmaalasi mööda laeva ja näitas muuhulgas ka lambaid. Meremeeste imestuseks pidasid pärismaalased loomi lindudeks ja pärisid, miks neil tiivad ära on lõigatud.

Pärast kutsusid nad Omai kaldale. Nendega koos sõitis leitnant Gore, kes tahtis saart näha. Kuhu nad ka ei läinud, kõikjale järgnes neile suur rahvahulk. Omai nägi auku, milles põles lõkketuli. Tuld ümbritsesid hõõguvad kivid. Omai ehmus, sest ta arvas, et on sattunud inimsööjate küüsi, kes teda kohe ära küpsetavad. Peagi aga selgus, et vatualastel on kõige rahumeelsemad kavatsused. Nad küpsetasid kividel külakostiks kalu.

Õhtu eel otsustasid Gore ja Omai laevale tagasi pöörduda, kuid vatualased ei tahtnud sellest kuuldagi.

«Elage meiega koos, ja teil on hea,» rääkisid nad.

Gore püüdis paadi juurde minna, kuid tal võeti tagant kampsunist kinni, nii et ta ei saanud sammugi astuda.

Omai näitas vatualastele kahureid, mille torud paistsid laeva laskeavadest, ja ütles, et niisugune kahur võib ühe lasuga kogu saare hävitada.

«Kui me praegu ei lähe laevale, hakkab suur pealik Cook tulistama.»

Vatualased naersid laginal. Nad arvasid, et Omai tahab valega neile hirmu nahka ajada.

Siis võttis Omai kaks padrunit, valas auku püssirohtu, tampis selle kinni, valmistas kuivast rohust süütenööri ja süütas selle. Kärgatas pauk. Vatualased kahvatasid hirmust.

82

«Ma tegin ainult nalja,» ütles õmai. «Kui te aga meid lahti ei lase ...»

Silmapilk olid mõlemad mehed vabad.

Pärast Vatualt lahkumist avastas Cook veel mõned väikesed saared. Seejärel võttis ta kursi läände Tongale, mida ta oma eelmise reisi ajal nimetas Sõpruse saarteks.

Lõikuspidu

Sõpruse saarte elanikud võtsid meremehi südamlikult vastu. Oli hilissügis (lõunapoolkera maikuu vastab meie novembrile). Saare elanikud olid äsja lõikuse lõpetanud ja pühitsesid seda sündmust kärarikkalt.

Igalt saarelt kostis laulu ning trummipõrinat. Soodsamat kauplemisaega ei võinud soovidagi. Pärismaalased andsid kirve või tüki puuvillase riide eest terve kuhja puuvilja. Ka meremehi paluti pidutsema ja raskest ning üksluisest meretööst tülpinud madrused lõbutsesid meelsasti koos saarlastega.

Pärismaalased moodustasid murul laia ringi ja tagusid õõnsatest puutüvedest valmistatud trumme. Ringi keskele astus noor sõjamees, oda käes. Valjusti ning jultunult hakkas ta soovijaid kahevõitlusele kutsuma. Kohe leiduski vastane ja võitlus algas. Nad tormasid hoope jagades ning tõrjudes teineteisele kallale. Rahvahulk ergutas võitlejaid veniva ulgumisega. Inglased märkasid kohe, et see on vaid mäng, kahjutu vehklemine, et kumbki hoidub vastast kogemata haavamast. Lõpuks puudutas üks odaotsaga kergelt vastase rinda ja ta kuulutati võitjaks.

Jällegi põrisesid trummid. Algas rusikavõitlus. Ühele paarile järgnes teine ja lõpuks tuli inglaste imestuseks ringi kaks paksu naist, kes hakkasid üllatava osavuse ning metsikusega teineteisele hoope jagama.

Kui võistlused lõppesid, hakkasid saarlased Cooki paluma, et ta näitaks valgete inimeste kunsti. Cook tõi kaldale merejalaväe roodu ja korraldas paraadi puhkpillimuusika, marssimise ja märkilaskmisega.

Saarlased olid vaimustuses. Eriti meeldis neile pillide särav vask. Muusikasse suhtusid nad ükskõikselt, kuid trummi mürtsumine kütkestas.

83

Pärast paraadi tahtsid nad kohe näidata oma üleolekut valgeist. Sada viis maalingutega sõjameest rivistusid ja marssisid, hargnedes kord kahe-, siis kolmekaupa. Täpsuse ja rühi poolest ületasid nad tublisti hästi väljaõpetatud sõdureid. Sammud kiirenesid üha, käed hakkasid kõrgemale tõusma ja lõpuks muutus marssimine metsikuks tantsuks. Nad lõid kätega vastu paljast keha takti ja metsikusse vaimustusse sattunud rahvahulk toetas neid rütmilise kurguhäälse ulgumisega. Veider etendus kestis seni, kuni tantsijad kurnatult rohule kukkusid.

Cook otsustas pidulisi tulevärgiga lõbustada. Laevalt toodi rakette ja raksatades tungisid õhtutaevasse suured mitmevärvilised tähed, puulatvade kohal liuglesid aeglaselt helkivad kerad ja rannal pöörlesid tule-rattad.

Ebatavaline vaatemäng vapustas ning hirmutas saarlasi. Hinge kinni pidades jälgisid pärismaalased iga raketti. Nüüd uskusid nad kindlalt, et inglased on võlurid.

Pärast rikkalikku banaanidest ja leivapuu viljadest koosnevat õhtusööki pidu jätkus. Alguses tantsisid tütarlapsed, valged lilled mustades juustes. Neile järgnesid auväärsed pereemad, noormehed, täiskasvanud sõjamehed ja hallipäised pealikud. Kõik nad olid osavad, kärmed ning väsimatud.

Oli soe ja tähine öö. Meremeeste peade kohal sahi-sesid palmilehed. Rahulik ookean mängis kaldaliivas. Juba ammu polnud rändurid nii meeldivalt aega veetnud.

Pidu kestis koiduni ja oli juba päris valge, kui väsinud inglased laevale tagasi pöördusid.

Meremehed purjetasid ühe saare juurest teise juurde ja kõikjal tervitati neid sõbralikult. Nad võisid minna, kuhu soovisid, teha, mida tahtsid. Eriti kiindusid saar-lased Omaisse, nad palusid tungivalt, et ta jääks alatiseks Sõpruse saartele, ja isegi lubasid teda pealikuks kuulutada. Kuid Omai tahtis koju.

Cook ostis hulgaliselt toidumoona, kuid kahjuks ei leidnud kusagilt head joogivett. Kõikides Sõpruse saarte ojades oli kibe ning sogane vesi.

Ja kapten ruttas Tahiiti kristallpuhastele allikatele.

84

Omai tagasitulek

Tahiitil suhtuti Omaisse ükskõikselt. Laevale saabunud O-Tu tervitas teda mokaotsast. Ainult Omai vaene ning paljulapseline õde valas pisaraid, kui nägi venda, kes oli terve maailma läbi sõitnud.

Omai oli meeleheitel. Ta ootas hoopis teistsugust vastuvõttu.

«Ära kurvasta,» ütles talle Cook. «Küll me paneme neid sind austama. Sest nad ei tea veel, kui rikas sa oled.»

Järgmisel päeval sõitsid nad koos O-Tu juurde. Omai asetas kuninga ette tosina kirveid, mõned sulgedega mütsid ja punased kampsunid ning naelakasti. O-Tu oli oma alama niisugusest kingitusest vapustatud.

«See on tema käes kukepea,» ütles Cook. «Ta on praegu nii rikas, et võib kogu teie maa ära osta, ilma et sellest vaeseks jääks.»

Korrapealt muutus suhtumine Omaisse. Karjakaupa käidi tema kannul ja lömitati tema ees. Ja mis veelgi hullem, äkitselt sigines talle väga palju sõpru, mingisuguseid loodreid, kes jõid tema kavat ja mangusid kirveid, riiet ja mitmesuguseid meretaguseid imeasju.

Omai oli tõepoolest väga rikas. Inglismaal kingiti talle palju igasuguseid lelusid. Cook aga andis rohkesti majapidamisesemeid ja lootis, et ta õpetab ka teisi tahiitilasi neid käsitsema.

Kuid Omai oli kergemeelne ja naiivne. Ta uskus meelitajaid ega keelanud neile midagi. Tema varandus kahanes kiiresti.

Cook otsustas Omaid laostumisest päästa. Ta kutsus Omai kajutisse ja ajas temaga kaua juttu. Kuid nähes, et sellest pole midagi kasu, tegi ta Omaile ettepaneku minna elama Tahiitist mõne miili kaugusel asuvale Huaheine saarele.

«Seal on vähe inimesi, ja keegi ei röövi teda,» mõtles Cook.

Omai nõustus. Ta pidas Cooki maailma targimaks inimeseks ja oli harjunud talle vastuvaidlematult kuuletuma.

Veidi enne ärasõitu jalutas Cook koos O-Tuga saarel, kui järsku märkas ta maja.

85

See polnud mitte tahiitilaste bambushütt, vaid tõeline kivikatusega euroopa maja, nelja klaasitud akna ja raudhingedega uksega. Näis, nagu ei asukski see uus ning puhas majake kaugel saarel, vaid mõnes Euroopa äärelinnas.

Cook avas ukse ja astus sisse.

Maja oli tühi. Toas oli madratsita puuvoodi, millel vedeles vana müts ja vaskteekann. Nurgas aga seisis suur rist.

Cook läks risti juurde. Selle põikpuul oli ladinakeelne kiri: Christus vincit — «Kristus võidab». Vertikaalsele harule oli ülalt alla kirjutatud: Carolus III imperat, 1774 — «Karl III valitseb, 1774».

Ilmselt olid siin viibinud hispaanlased. Hispaania aga oli Inglismaa vana võistleja ning sellega kolooniate pärast alailma vaenujalal. Kõikjal, kus hispaanlased vähegi said, orjastasid nad oma alamaid ning vedasid neid oma Lõuna-Ameerika asumaadesse.

Jutuajamisest O-Tuga selgus, et Tahiitil oli viibinud Hispaania laev kapten Omada juhtimisel. Tahiitilased võtsid neid sõbralikult vastu, sest oli ju Cook õpetanud saarlasi eurooplastesse usalduslikult suhtuma. Ehitusmaterjali tõid hispaanlased kaasa. Majasse asus elama inimene, kellel oli seljas kandadeni ulatuv must rüü, pealagi aga paljaks aetud, — katoliku preester. Ristiga veheldes jutustas ta tahiitilastele midagi, need aga ei saanud mõhkugi aru.

Peagi laev lahkus ja võttis kaasa ka musta hõlstiga mehe.

«Näib, et nad olid head inimesed. Mulle kingiti suur tükk sinist riiet,» tähendas O-Tu.

Cook ei hakanud teda ümber veenma. Kuid ta ei kavatsenud Tahiitit hispaanlastele loovutada. Risti tagumisele küljele käskis ta sisse lõigata:

«'Kapten'Cook, 1769, 73,74 ja 77».

Hüvasti j ätul kinkis Cook O-Tule oina ning kolm lammast. Kuningas oli väga rõõmus. Ta käskis ehitada piirdeaia, söötis neid oma käest ja isegi lüpsis. Cook mõistis, et siin tema loomad ei hukku.

29. septembril 1777. aastal hiivasid «Resolution» ja «Discovery» ankrud ning sõitsid Huaheine saarele. Saare pealik allus O-Tule ja võttis Cooki sõbralikult

86

vastu. Omai tegi talle väärtusliku kingituse. Pealik oli nii õnnelik, et isegi suudles rikast tahiitilast. Cook teatas, et Omai soovib alatiseks siia elama jääda, ja palus temale maatükki eraldada. Madrused ehitasid Omaile kolmetoalise maja, selle kõrvale aga karjalauda, sest Cook otsustas ülejäänud lambad Omaile kinkida. Ta teadis, et oma loomuselt oli Omai hea peremees, kindlasti kasvaks ka kari, kui ta ainult loomi kellelegi ära ei kingi. Meretaguste aarete hoidmiseks anti Omaile kolm lukustatud tammepuust kirstu. Püss Omail juba oli, kuid ta palus Cookilt visalt veel mõnda relva ja nii saigi ta veel kahe püstoli ning suure mõõga omanikuks.

Ka mõlemad Uus-Meremaa poisid, kellesse ta suhtus isaliku õrnusega, pidid tema juurde jääma. Omai oli väga rahul.

Kui aga saabus lahkumispäev, Omai nuttis. Teda tuli väevõimuga kaptenist eemale kiskuda.

Havai

Palju kuid oli möödunud Inglismaalt lahkumisest, kuid ekspeditsioon polnud veel asunud oma peamise ülesande täitmisele — Loodeväila otsingutele. Nüüd tuli kiirustada.

Laevad hiivasid ankrud ja purjetasid põhja poole. 22. detsembril 1777. aastal ületati ekvaator.

Cook polnud veel kunagi Vaikse ookeani põhjaosas viibinud. Ta teadis, et see on täiesti uurimata ala. Haruharva sattus siia mõni piraatide laev, kuid pöördus alati saagita tagasi, leidmata midagi peale ääretu mere.

Seepärast oli Cook suurte mägiste saarte aheliku nägemisel väga imestunud.

Peaaegu iga saar ületas suuruselt Tahiiti kaks korda. Ka mäed olid järsemad ning kaljuseinad. Kuid ülejäänus sarnanesid saared Tahiitiga nagu veetilgad. Samasugune värvirikkus, samasugused kaharad varjulised salud, niisked mahlaka rohuga kaetud orud, palju lilli, linde ja liblikaid. Ja kui Cook käskis ankrud heita ja sõitis kaldale, nägi ta, et ka inimesed olid siin samasugused.

Kuid ometi polnud inimesed täpselt samasugused. Ka

87

nemad rääkisid polüneesia keelt, nende nahk oli kohv-pruun, nad elasid samasugustes onnides ja riietusid samuti, kuid olid tahiitilastest rikkamad ning kultuursemad.

Palju paremini kui Tahiitil mõisteti siin esemete tõelist väärtust. Nad tundsid rauda, mõistsid selle väärtust ja maksid raua eest kõrget hinda. Kirve eest võis saada paaditäie banaane. Klaaspärleid ei pidanud nad millekski ega tahtnud neid osta.

Sigu kasvatasid nad tunduvalt rohkem ja ka sead ise olid suuremad ning rasvasemad. Banaanipuud ja kookospalmid kasvasid hästi haritud põldudel ja andsid rikkalikku saaki.

Ka riigikorraldus, nagu Cook peagi märkas, oli siin keerukam kui Tahiitil. Cooki ümbritsesid kõrgelseisvad ülikud, rahvas aga tungles eemal, julgemata oma valitsejaile läheneda.

Saarlased võtsid Cooki sõbralikult vastu ja ta võis vabalt minna, kuhu vaid tahtis. Ühel jalutuskäigul avastas ta suure järve, mille vastaskallas kadus silmapiiri taha.

Kuid üks ei meeldinud kaptenile: saarte elanikud varastasid inglastelt kõik, mis vähegi ripakil. Cook aga ei tahtnud kohe tutvumisel nendega tülli minna ja vaatas häbematutele vempudele läbi sõrmede.

Rändurid mõistsid, et see paik on üks nende suuremaid ja tähtsamaid avastusi. Cook oleks tahtnud siia jääda, et saari üksikasjaliselt uurida. Kuid ta pidi kiirustama Loodeväila otsingule. Suvi on põhjamaadel lühike, iga päev kallis.

2. veebruaril 1778. aastal väljusid laevad avamerele, et hiljem võimaluse korral siia tagasi pöörduda.

Cook nimetas saarestiku Admiraliteedi esimese lordi krahv Sandwichi auks Sandwichi saarteks.

Kuid kõrgi krahvi nime ei õnnestunud jäädvustada. Juba ammustest aegadest nimetasid pärismaalased oma saari Havaiks, ja see nimi jäigi neile igaveseks.

88

Põhja-Ameerika

Märtsis nähti 44° põhjalaiusel Ameerika rannikut.

Siin alles kevad algas ja päikesest varjatud männimetsade all laiusid lumehanged. Kestev viibimine troopikas oli meremehed ära hellitanud ja nüüd värisesid nad külma, vihma ja niiske läbilõikava tuule käes.

Cook tahtis võimalikult kiiresti randuda, kuid leidmata sobivat ankrupaika, liikus ta paari miili kaugusel rannikust terve nädala põhja poole.

Ühel hommikul hüüdis vahiohvitser:

«Väin! Väin! Märkasin seda esimesena!»

Erutatult jooksis Cook tekile. Kas tõesti avastasid nad väina, mis ühendab Vaikset ookeani Atlandiga?

Tõepoolest, kallas lõhenes ning kitsas veeriba suundus kaugusse.

Teineteise järel läksid laevad kanalisse ja sattusid avarasse lahte, mida maa igast küljest ümbritses.

Edasine tee oli tõkestatud. Väina asemel avastati hoopis laht. Kuid ka see leid tuli kasuks. Cook otsustas siin puhata, varuda joogivett ja küttepuid.

Kallas oli asustatud. Metsast väljusid karusnahkadesse rõivastatud inimesed. Nende vaskpunane naha-värvus reetis indiaani päritolu. Mehed kandsid seljas pikki vibusid, vasemal küljel rippusid orava- ja jänese-nahkadest õmmeldud nooletuped, millest paistsid ränikivist otstega nooled. Käes hoidsid nad kivikirveid — tomahooke, mille värsi kaunistasid irevil lõugadega karupeade kujutised.

Inglaste saabumine indiaanlasi ei üllatanud. Nad olid juba naabersuguharudelt valgete võimsusest ning rikkusest kuulnud. Üks indiaanlane näitas Cookile teraskirvest ja andis märkide abil mõista, et ta tahaks veel niisuguseid kirveid või muid raudesemeid osta. Et eurooplased polnud veel kordagi neile kallastele saanud, siis tuli oletada, et randlased olid rauaga tuttavad teiste suguharude kaudu, kes kauplesid Mehhikos või Kanadas. Peale raua ei tahtnud nad midagi, kuid see-eest andsid mõne naela eest kotiku- ja rebasenahku, mis olid Inglismaal kõrges hinnas. Naelad ning kirved olid laevas lõpukorral ja Cook hakkas indiaanlastele müüma vanu ämbreid ning roostetanud ketijuppe.

89

Indiaanlased nimetasid lahte, kus laevad ankrus seisid, «Nutkliks». Lihtsuse mõttes kandsid inglased selle kaardile Nutka lahena.

1. mail väljusid laevad Nutka lahest, et otsida väina põhja poolt.

Jälle saatsid laevu ühetaolised metsased kaldad, ööd kui päevad jälgisid meremehed maad, kuid ei avastanud märkigi mingist väinast. Cookile valmistas muret kallas, mis, selle asemel et kirdesse suunduda, kandus hoopis loodesse. Üha rohkem maismaad eraldas neid nüüd Atlandi ookeanist ja väina olemasolu muutus seda vähem tõenäoliseks.

Lähenes suvi. Kuid rändurid purjetasid üha põhja poole ja kõikjal saatis neid külm ning vihmane varakevadine ilm. Paljud põdesid külmetushaigust

Juuni esimestel päevadel, kui laev asus 59. põhja-laiuskraadil, märgati sisemaale tungivat veeriba. Jälle kõlasid hüüded, et loodeväil on avastatud.

Nüüd näis see palju tõenäolisem. Väin oli nii lai, et selle keskelt paistsid kaldad vaevu. Terve päeva liikusid laevad itta, ilma et oleksid mingit tõket kohanud.

Cook kortsutas kulme, teeskles, et midagi head pole oodata, rääkis, et veel on vara hõisata, kuid suutis hädavaevu rõõmu alla suruda. Kas tõesti leidis ta Loodeväila, mida juba nii kaua otsitakse?

Kuid järgmise päeva hommikuks olid kaldad lähenenud. Mändide pikad varjud ulatusid peaaegu laevadeni. Meremehed nägid metsas hulkuvaid indiaanlasi.

Keskpäeval pesti laevatekki. Madrus laskis ämbri üle parda ja ammutas vett. Selle läbipaistvus üllatas teda ja meremees rüüpas sõõmu.

«Mage!» karjus ta.

Cook kummardus ämbri kohale ja võttis lonksu vett. Nüüd mõistis ta kõike.

Nad asusid suure jõe suudmes. Märkamatult oli laht jõeks muutunud.

Loodeväila polnud.

Cook käskis tagasi pöörduda.

Leitnant Gore tuli tema juurde ja ütles:

«Ohvitserid otsustasid sellele jõele anda teie nime. Me juba kirjutasime kaardile: Cooki jõgi.»

90

Kuid Cook lõi ainult käega ja läks kajutisse. Ta oli kurb.

Järgmisel päeval jõudsid nad ookeanile.

Ameerika rannik pöördus järsult läände. Laevad jätkasid reisi. Paremal pardal saatsid neid rannikumetsad ja kaljud. Lootused väina leida olid purunenud.

Saladuslik kiri

18. juunil signaliseeriti «Discoverylt», et kapten Clerke soovib Cookiga kokku saada. Cook muutus rahutuks ja saatis paadi «Discoveryle». Poole tunni pärast saabus Clerke «Resolutionile».

«Mis juhtus?» küsis Cook.

«Me saime kirja.»

«Mis?»

«Kirja, mis on musta euroopa tindiga euroopa kaltsu-paberile kirjutatud.»

Cook ei uskunud. Kuulmatu asi — saada kiri Ameerika ja Aasia vahel laiuvas tundmatus meres, mitte ühelegi tuntud kaardile kantud metsikute saarte vahel!

«Siin ta on,» ütles kapten Clerke ja asetas lauale sabade ning keerdudega ilustatud suure kirjutajakäe-kirjaga maalitud paksu paberilehe.

«Kuidas see teie kätte sattus?»

«Tund aega tagasi märkasime vastutulevat paati. Selles istus neli meest, kõik pealaest jalatallani karus-nahkadesse mähitud. Nad kummardasid, mõistate, kummardasid nagu eurooplased tervitamisel. Te ju teate, et indiaanlased ja aleuudid kohtamisel kunagi ei kummarda.

«Mis värvi nahk neil oli?»

«Ausalt öeldes ei pannud tähele. Nende näod olid tihedas habemes.»

«Ja mida te siis tegite?»

«Ma viskasin neile köie, nad sidusid selle külge laeka, milles asus kiri. Siis kummardasid nad jälle ning lahkusid.»

«Kas te teate, mis kiri see on?»

«Ei tea. See on kirjutatud tundmatus keeles.»

Cook kummardus kirja kohale ja hakkas ühetasaseid

sirgeid ridu hoolikalt vaatlema. Mitmed tähed olid tuttavad ning arusaadavad, teised aga mingid veidrad kõverikud. Tal õnnestus aru saada vaid kahest aastaarvust: kirja alguses oli 1776, keskel 1778.

«Kiri on kirjutatud vene keeles,» ütles Cook. «Selles pole mingit kahtlust.»

«Te tahate öelda, et.. .» alustas kapten Clerke.

«Jah, ma tahan öelda, et me asume Siberi lähedal, ja et venelased tunnevad seda merd. Selle asemel, et kalduda itta Atlandi ookeani poole, nagu geograafid eeldasid, suundub Ameerika rannik hoopis läände. Aasia ja Ameerika siin peaaegu ühinevad. Ja venelased teavad seda hästi.»

See oli vapustav avastus.

Cook taipas, et Loodeväila olemasolu on väheusutav. Asjata saatis Admiraliteet teda siia, Põhjas on Ameerika manner laiem kui kusagil mujal. Kas siis võib loota, et selle ääretu maismaa keskel asub kusagil väin?

Pealegi lahenes ka teine, puhtteaduslik probleem: kuidas Ameerika asustati? Paljud kaasaja teadlased oletasid, et loodus lõi Ameerika indiaanlased muust inimkonnast eraldi ja et nad pole kunagi Vana Maailma elanikega kokku puutunud. «Kas võib oletada, et indiaanlaste esivanemad võisid oma piroogidel üle Atlandi või Vaikse ookeani Ameerikasse jõuda?» arutasid need teadlased. Nüüd oli see teooria purunenud. Palju lihtsam oli ette kujutada, et indiaanlased asusid Ameerikasse lähedal

asuvast Aasiast, kui et inimene tekkis üheaegselt ning sõltumatult nii ida- kui lääne-poolkeral!

Cook lahkus Ameerika rannikult ja võttis kursi läände. Ta otsustas täpselt määrata mõlema kontinendi vahelise kauguse.

Tihe külm udu varjas musti veealuseid kivisid ja laide. Raske oli mööda põhjamaiselt tormitsevat merd purjetada. Iga hetk varitsesid laeva üha uued hädaohud. Tuli laveerida, otsesuunast kord põhja, kord lõunasse või hoopis tagasi keerata.

Laevadel möllasid haigused. Kapten Clerke köhis verd. Looduseuurija Anderson lamas, tema seisukord oli lootusetu.

3. augustil Anderson suri. Tema surm oli ekspeditsioonile

92

rängaks hoobiks. See rõõmus liblikakoguja ja topiste valmistaja, kelle vaimustus iga Euroopas tundmata rohulible üle madruseid lõbustas, oli suur asjatundja zooloogia ja botaanika alal.

Esimese saare, mille Cook avastas pärast tema surma, nimetas kapten doktor Andersoni saareks.

Laevad purjetasid Aasia poole. Kuid Ameerika manner käändus veel järsemalt läände. Alles 9. augustil jäi viimane neem seljataha.

Järgmisel päeval nähti läänes uut maad.

«Hurraa! Aasia!» karjusid madrused.

Aasia asus vaid kolmkümmend miili Ameerikast eemal. Kuid inglise teadlased olid seni väitnud, et mõlemat mandrit lahutab vähemalt tuhat miili!

Aasia rannikul nägid nad mõnda vaiadest ja nahkadest valmistatud püstkoda. Vee piiril seisid inimesed ja loopisid vihaselt kive laevade poole. Need olid tšuktšid.

Need vaprad, ainult kividega relvastatud inimesed olid oma kodumaa pärast valmis astuma võitlusse nelja-kümnekahuriliste fregattidega. Cook otsustas randumisest loobuda ja pööras laevad põhja poole. Ta otsustas mööda kaht mandrit lahutavat külma udust merd võimalikult kaugele põhja tungida.

«Äkki jõuan ma seda teed mööda poolusele?» unistas ta ja valmistus võitluseks karmi pakasega.

Kuid 70° põhjalaiusel tõkestas jää tema tee.

Palju kordi sõitis ta Aasiast Ameerikasse ja tagasi, et leida keset jääd kas või kitsuke läbipääs. Kuid asjata. Päikeses sätendav jää ulatus silmapiirini. Jääl soojendasid end hiigelsuured merihobud, kes laevade möödumisel tõstsid oma vurrukad kihvadega lõustad.

Lähenes sügis ja Cook pöördus lõunasse, et veeta talv soojades vetes. Järgmisel aastal otsustas ta siia tagasi pöörduda ning võimalikult kaugele põhja purjetada.

Venelased

Peagi jõudsid rändurid suurele saarele, mille juures leidus hea ankruplats.

Saare elanikud olid aleuudid. Nad ütlesid, et saart

93

nimetatakse Unalaskaks, ja müüsid meremeestele meelsasti värsket lõhekala.

8. oktoobril tuli «Resolutionile» vana aleuut ja tõi Cookile tundmatus keeles kirjutatud kirja ning rukkijahust lõhepiruka. Sügavalt kummardades kordas ta mitu korda arusaamatut sõna.

«Kes sind minu juurde saatis?» küsis Cook.

«Russ,» vastas aleuut, taibates, mis temalt küsiti.

Cook saatis kaldale kapral Ledyardi ja tegi talle ülesandeks venelasi otsida.
Kaks päeva hiljem pöördus Ledyard kolme tundmatuga tagasi. Need olid venelased.
Kõige vanem oli saare vastasküljel ankrus oleva laeva kapten Jakov Sapožnikov, teised olid tema alluvad — ohvitser Gerassim Izmailov ja madrus Petrov.
Väliselt olid nad lihtsad inimesed, kes pole teaduses just kodus, kuid ometi rõõmustas Cook kohtumise üle. Olid need ju esimesed eurooplased, keda ta nägi pärast kaks aastat kestnud rännakuid. Lõunalauas sõid nad noa ja kahvliga ning lõid inglise ohvitseridega pokaale kokku. Kapteni kajutis vaatlesid venelased tähelepane-likult mitmesuguseid navigatsiooniriistu ja Cook märkas, et nad tundsid neid hästi.
Ta otsustas külalistele näidata oma äsja koostatud Aasia ja Ameerika vahel asuvate saarte kaarti. Tähelepanelikult uuris Izmailov kaarti, siis aga pistis käe põue ning tõmbas välja hoolikalt kokkupandud paberilehe. See oli samade saarte kaart. Kuid missugune! Kõik, mis Cooki kaardil vaid umbkaudu märgitud, oli venelastel täpselt tähistatud. Kui palju oli siin Cookist märkamata jäänud saari ja karisid! Iga saare juures olid tähistatud kõik lahed, kus laev võis peatuda. Väinades aga ära toodud faarvaater.
«Kust te selle kaardi saite?» karjus Cook. «See on ju hindamatu aare!»
Izmailov vastas midagi oma keeles, kuid Cook sai aru vaid ühest sõnast: «Bering.»
Kapten Bering! Vaat, milles asi! Kapten Beringi kaart!
Inglasteni olid jõudnud udused kuuldused, et nelikümmend aastat tagasi purjetas Venemaa teenistuses olev kapten Bering Siberist Ameerikasse, Kuid keegi ei
94
võtnud seda tõsiselt. Pidi ju Ameerika Aasiast liiga kaugel asuma.
Cook haaras pliiatsi ja joonlaua ning hakkas oma kaarti parandama. Algul ta kandis sinna saarte piirjooned, pärast kriipsutas läbi kõik nimetused, mida ta saartele oli andnud, ja hakkas pärima, kuidas venelased neid nimetavad. Tema kaart kattus arusaamatute, raskesti hääldatavate nimetustega: Tumannõi, Medveži, Besplod-nõi. Selgus, et Ameerika loodeosa, mis asub Siberile ootamatult lähedal, nimetatakse Alaskaks.
Vaid ühe nimetuse kandis Cook iseseisvalt oma kaardile. Mõlemat mandrit eraldavale sinisele ribale kirjutas ta: «Beringi väin.»
Sapožnikovi laev saabus siia Petropavlovskist Kamtšatkal. Ta tuli jahu- ja tubakalastiga, mida venelased vahetasid aleüutidele karusnahkade vastu. Cook kirju-tas Inglismaale kirja ja palus oma külalisi see Petro-pavlovskis posti panna. Need olid meelsasti nõus ja, nagu hiljem selgus, täitsid tema palve. Kiri läks üle Irkutski, Tobolski, Moskva ja Peterburi ning jõudis Londonisse poolteise aasta pärast.
Lahkumisel kinkis Cook vene meremeestele mõned pudelid veini, mida need juba aastaid polnud maitsnud. Venelased soovitasid Cookil Petropavlovskis talvitada, kuid inglane keeldus. Ta arvas, et kasulikum on veeta talv soojas kliimas, hiljuti avastatud Havai saartel, et neid paremini tundma õppida.
Oktoobri lõpul jätsid rändurid oma uute sõpradega hüvasti ja kuu aega hiljem nägid nad Havai kõrgeid mägesid.

Preestrid ja pealikud

Peaaegu terve kuu tiirutas Cook Havai saarte ümber. Kusagil randumata sõitis ta mugava ankrupaiga otsingul ühe saare juurest teise juurde. Kuid kõik abajad olid liiga väikesed ning madalad.

Alles 17. jaanuaril 1779. aastal sõitsid «Resolution» ja «Discovery» Karakakua lahte Maui saarel. Purjed rehviti kokku. Ees seisis pikem peatus. Oli vaja laevu parandada, toidumoona hankida ja puhata, sest enne

95

aastat ei saanud Inglismaale tagasipöördumisest unistadagi.

Mitte kusagil mujal polnud Cooki nii suur rahvahulk vastu võtnud. Kallas mustas inimestest. Lugematu hulk paate sõitis laevadele vastu. Cook kirjutas laevapäevikusse:

«Me ei leidnud Loodeväila, kuid Sandwichi saarte avastamine hüvitas selle ebaedu. Mitte ükski eurooplane pole Vaiksel ookeanil rännates veel kunagi näinud nii rikast ning tihedasti asustatud maad.»

See oli viimane märkus, mille Cook oma käega laeva-päevikusse kandis. Kapten ei aimanud, et kõige rikkam maa, mida ta kunagi avastanud oli, saab tema hukkumispaigaks.

Ilma vähimagi kartuseta ronisid havailased laevale. Neid hämmastas iga ese. Oma luksuslikult rõivastatud pealikute järel ronisid nad igasse urkasse.

Pealikutest paistis silma pikakasvuline, ilusa targa näo ja majesteetliku rühiga noormees. Tema nimi oli Perea. Kõik austasid teda. Cook märkas, et Perea kuulas palju tähelepanelikumalt kui teised inglasi, kes selgitasid havailastele purjede ja mastide otstarvet. Kapten tundis noormehe vastu sümpaatiat ja tegi talle heldelt kingitusi. Ka Perea ei jäänud võlgu ja osutas inglastele pärastpoole suuri teeneid.

Mõni tund hiljem saabus laevale mädase korbakor-raga kaetud räpane vanamees. Kaenla all kandis ta tillukest põrsast, kes karjus nagu ratta peal.

«Koa! Preester Koa!» karjusid havailased, talle pelglikult teed andes.

Pidulikult astus Koa Cooki juurde, asetas tema õlgadele punase urbi ja ulatas põrsa. Seejärel karjus ta kõrvulukustavalt:

«Rongo! Rongo!»

Preester langes põlvili ja sirutas käed imestunud kapteni poole.

«Rongo! Rongo!» karjusid havailased ja laskusid samuti põlvili.

Inglased olid selle veidra auavalduse pärast hämmastuses. Kunagi polnud keegi nende ees põlvitanud.

Küsitlused ei andnud mingeid tulemusi. Ja nii ei saanud Cook kunagi teada, kelleks teda havailased pidasid.

96

Alles kuuskümmend aastat hiljem õnnestus Ameerika teadlasel Ellisel, kes elas palju aastaid Havail, lahendus leida.

Nagu Ellis selgitas, oli havailastel säilinud järgmine pärimus. Ennemuistsel ajal elas Havail võimas pealik Rongo. Ühe vaenlase laimu pärast tappis pealik oma naise. Saanud teada, et naine oli süüta, läks ta hulluks ja hakkas hulkuma mööda saart, tappes iga vastutulija. Mõrvadest tüdinenud, kuid verehimu rahuldamata, istus ta paati ja lahkus. Kuid ta lubas paljude aastate pärast ujuval tiivulisel saarel, millel elavad inimesed, koerad ja sead, tagasi tulla

Pärimus säilis havailaste rahvalauludes ja pühades muistendites.

Nähes inglaste laevu, taipasid preestrid kohe, millist kasu võib tuua võõramaalaste saabumine. Eks sarnane ju Cook Rongoga? Kas siis laeva ei või tiivuliseks ujuvaks saareks pidada? Kas inimesed, koerad ja sead, mida püha pärimus lubas, sellel puuduvad? Elava Rongo ilmumine tõstab austust religiooni vastu ja suurendab preestrite sissetulekuid.

Koa oli Rongole pühendatud templi preester. Tuues tagasipöördunud pühakule ohvriannetusena põrsa, teatas ta rahvale, et kapten Cook pole keegi muu kui kodu-maale tagasipöördunud Rongo, tema laevad aga — tii-vulised ujuvad saared.

Havailased hakkasid Cooki jumalaks pidama. Vaevalt jõudis ta kaldale, kui rahvas põlvili langes, preestrid aga palvetasid tema poole. Cook oli niisugusest austusest jahmunud.

Teda viidi templisse. Leitnant King polnud mingi hinna eest nõus kaptenist maha jääma ja järgnes talle. Templi ümber kõrgusid vaiad, mille otsa olid pistetud inimkolbad.

Verejanulised jumalad nõudsid palju inimohvreid. Templi sissekäigu juures seisis kaks purpurmantlitesse rõivastatud puujumalat.

Templi sisemuses asus suur bambuspoodium, mida kasutati altarina. Sellel lebas tapetud siga ja hunnik puuvilju. Ümber poodiumi seisis kaksteist verejanulise näoga puuslikku.

Kümme nooremat preestrit tõid templisse elusa sea

97

ja tüki punast riiet. Erakordselt osavalt, ühe käeviipega mähkis Koa kanga Cooki ümber. Noorempreestrid alustasid püha hümni. Koa võttis Cookilt käe alt kinni ja hakkas teda järjekorras ühe puusliku juurest teise juurde talutama.

Veider küll, kuid Koa käitus oma puujumalatega hämmastavalt häbematult. Ta naeris neile põlglikult näkku, lõi sõrmega vastu värvitud ninasid nipsu. Ja alles kõige paksema ja heasüdamlikuma ees nõtkutas ta põlvi ja palus ka Cooki seda teha.

Pärast paljusid kombetalitusi toodi kaptenile praetud põrsas ning kotitäis juurikaid, millest valmistatakse kavat.

«Perea ja Koa juhatasid kogu seda tseremooniat,» ütles leitnant King oma märkmetes. «Kosutanud meid kavaga, lõikasid nad liha peeneks ja hakkasid meile suhu toppima. Mul polnud midagi selle vastu, sest mind toitis puhas Perea, kuid Cookil, keda Koa ise toitis, oli ülimalt vastik enesetunne, seda enam et kõrval asuva poolmädanenud sea nägemine üksi ajas juba iiveldama. Jälkustunne aga jõudis kaptenis haripunktile, kui Koa erilise viisakuse ning austuse märgiks hakkas ise liha närima ja alles siis pistis Cookile suhu.»

Pärast tseremooniat saadeti Cook paadi juurde. Rongkäigu ees käisid neli preestrit, kes kandsid kätel hatuste koerasabadega kaunistatud sauasid.

«Rongo! Rongo!» karjusid nad valjusti ning vastutulnud havailased viskusid põlvili.

Elava Rongo saabumine kindlustas preestrite võimu ning vägevust. Iga sõnakuulmatuse puhul ähvardasid nad rahvast julma Rongoga, et see karistab alistumatuid kõige hirmsamate piinadega. Hirmunud havailased tõid julma jumala lepitamiseks templisse kangaid, kookospähkleid, leivapuuvilju.

Preestrite võimsuse kiiret kasvu hakkas kadestama teine võimulolev seisus — väejuhid ja pealikud. Võim hakkas nende haardest välja libisema. Tõepoolest, kes siis hakkab oma pealikut kuulama, kui iga vaimulik võib tiivulistel ujuvatel saartel saabunud Rongolt käsust üleastujale välja kaubelda ükskõik millise karistuse?

Samal ajal aga ostis kapten Cook, kes ei aimanudki, et ta on kõikvõimas jumal, puuvilju ja soolas sealiha

98

eelseisva polaarreisi tarbeks. Ta ei teadnud, et preestreid vihkavad pealikud õhutavad oma alluvaid varastama, ja ta imestas seda jultumust, millega varastati kõike, mis vähegi varastada andis. Ta ei aimanudki, et poolhull, igivana ja aiatasa purjus kuningas Torreoboi oli oma õukonna ja sõjaväega Karakakua lahe äärde

kutsutud mitte sellepärast, et võõramaalasele au osutada, vaid et temast võimaluse korral vabaneda.

Kuningal enesel polnud mingeid kurje kavatsusi. Ta tundis siirast lugupidamist inglise viski vastu, millega Cook teda laeval kostitas. Kuid Torreoboi oli juba ammu riigivalitsemisest eemaldatud ja maad valitsesid tema lähikondlased. Need aga vihkasid tagasitulnud Rongot.

Laevade lastimine kestis 4. veebruarini. Preestrid ei lakanud Cooki piiramast ja nende laul saatis kaptenit kõikjal, kuhu ta vaid astus. Pealikud olid pealtnäha viisakad. Torreoboi tegi inglastele rikkalikke kingitusi ja päris seejuures viisakalt, millal nad kavatsevad lahkuda.

Ainult Pereaga kujunesid Cookil sõbralikud suhted. Perea kuulas tähelepanelikult kapteni seletusi ja tema targad silmad särasid, kui tal õnnestus mõne uue tarkuse jälile saada.

4. veebruaril väljusid «Resolution» ja «Discovery» abajast. Kuid avamerel tabas neid ootamatult tormi-iil. Üks «Resolutioni» mast murdus ja ekspeditsioon pöördus mõne päeva pärast Karakakua lahte tagasi, et vigastusi parandada.

Vaevalt jõudsid laevad ankrusse heita, kui inglased märkasid järsku muutust havailaste käitumises.

õnnetus

13. veebruaril tuli pootsman kapteni kajutisse.

Cook polnud üksi. Tema kõrval seisis Perea. Kapten püüdis talle selgitada kompassi otstarvet. Ta katsus rääkida polüneesia keeles, kuid sõnadest tuli nappus.

«Tähed on tee, Perea. Päike on tee. Tähti pole. Päikest pole. Kus on tee? Kompass on tee! Kompass on parem kui tähed, Perea.»

99

Märganud Peread, pootsman süngestus. Mida kapten selle metslasega mehkeldab? Neile on tarvis valu anda. Kapten võtab madrustelt teenistuse ära. Tarvitseks anda vaid mõned kogupaugud, ja igaüks võiks siit rikkaliku noosi kaasa võtta!

Kuid ta ei julgenud oma mõtteid kuuldavalt väljendada ja ütles selle asemel:

«Kapten, puusepalt varastati tangid!»

Cook sai pahaseks. Vargusele on vaja lõpp teha. Raudesemed on liiga kallid, et neid varastada lasta!

«Pootsman, kihutage vargale järele. Tooge nii varas kui ka tangid siia. Perea sõidab teiega kaasa. Ta aitab teid.»

Pootsman ja Perea väljusid.

«Kuid ärge tulistage!» hüüdis kapten neile järele. «Ma keelan tulistamise.»

Minuti pärast oli paat juba vees. Neli relvastatud sõudjat haarasid aerud. Pootsman asus rooli. Perea seisis paadi ninas.

Varga käharpea hulpis lainetes. Ta ujus tange käes hoides kergelt ning kärmesti. Tagaajajaid nähes ta peatus, tõstis käe veest ja lehvitas möödasõitvale piroogile. See sõitis juurde, võttis mehe peale ja kihutas täiskäigul kalda poole.

«Saatan!» karjus pootsman. «Ta pääseb! Tulistage!»

Raksatas neli lasku. Perea pöördus ja vaatas pootsmanit imestunud pilgul. Jah, pootsman ei täitnud kapteni käsku, kuid kas pootsman on süüdi, kui tal nii veidrik kapten on.

Kuid piroog juba randus.

Kaldal ootas pootsmanit rahvahulk. Inglased väljusid paadist. Kuidas aga varast leida? Need mustad on ju kõik ühte nägu.

«Andke tangid tagasi!» röögatas pootsman metsiku häälega.

Kuid havailased tegid vaid imestunud näo.

Siis astus ette Perea ja ütles vaikselt mõned sõnad. Rahvahulk erutus ja hakkas kätega vehkima. Mõned sõjamehed jooksid ülepeakaela metsa.

Minuti pärast pöördusid nad tagasi. Üks hoidis käes kurikuulsaid tange. Perea ulatas need pootsmanile.

Kuid asja nii kiire lahendus ajas inglase vihale. Et

100

valgete võimsust näidata, tahtis ta varast karistada. Kuid karistada polnud kedagi.

«Kus varas on?» karjus ta havailaste poole pöördudes. «Tooge varas siia? Kapten Cook tahab seda kaabakat õpetada!»

Kuid havailased vaikisid.

«Mis! Te ei taha teda välja anda!» möirgas pootsman. «Te varjate teda! Tooge ta silmapilk siia, või ma tõukan teie paadi merre!»

Ta läks havailaste piroogi juurde. Kuid Perea astus vahele.

«See on minu paat,» ütles ta viisakalt naeratades. «Sõber, ära mu paati puutu.»

Kuid inglane lükkas ta kõrvale ja astus edasi. Perea sirutas käe ja haaras tema juustest. Asjatult püüdis pootsman vabaneda. Ta tundis, et on sattunud naeruväärsesse olukorda, ning rabeles, peksis ja sõimas. Kuid juuksed olid havailase võimsas haardes.

Siis haaras üks madrus paadist aeru ja tõstis selle löögiks Perea pea kohale. Havailane laskis juuksed lahti, kiskus aeru madruse käest ja murdis selle põlvel pooleks.

Kivirahe lendas inglaste poole. Mehed, naised ja lapsed püüdsid võõramaalasi vette ajada. Pootsman möirgas ja sõimas ning kutsus madruseid appi. Need aga jooksid kahe käega pead hoides paadi juurde. Pootsmanil ei jäänud muud üle kui neile järgneda.

«Te olete ise süüdi,» ütles Cook pootsmanile, kui oli kõigest kuulnud. «Me ei tulnud siia röövima. Kardan, et nüüd on palju raskem nendega toime tulla.»

Ööl vastu 14. veebruari varastati «Discovery» suur paat. Teist paati laeval aga polnud. Clerke teatas õnnetusest viivitamata Cookile. Too ägestus. Maksku mis maksab, paat oli vaja kätte saada, aga samuti tuli iga hinna eest verevalamist takistada.

Kapteni plaan oli lihtne, kuid otsustav. Ta toob vana lapsiku kuninga laevale ega vabasta Torreoboid enne paadi tagastamist:

«Resolutionilt» lasti alla kaks paati, üks leitnandi, teine alamleitnandi juhtimisel. Peale sõudjate asusid paati ka Cook, seitse merejalaväe sõdurit, seersant ja kapral.

101

Asula juures randuti. Kohe ümbritses neid kärarikas rahvahulk, kes lõbusalt tervitas Cooki.

«Sõbrad,» ütles Cook, «ma tahaksin rääkida teie kuningaga. Kus ta on?»

«Torreoboi on kodus,» vastati talle.

Kuninga maja asus küla lõpus, pool miili merest eemal. Cook käskis ohvitseridel paatidega eemale sõita, ise aga läks merejalaväelaste saatel külla.

Nii nagu eelmistelgi kordadel, laskusid havailased ka nüüd põlvili ega tõusnud enne, kui kapten oli möödunud. Teel kohtas ta mitmeid pealikuid, kes pärisid, kas pole tarvis veel sigu ja kookospähkleid. Kapten tänas neid, keeldus ja astus kärmesti edasi.

Kuninga maja lävel tuli inglastel kaua oodata. Cook saatis paar havailast kuningale teatama, et ta tahab valitsejat näha. Saadikud pöördusid ilma mingi vastuseta tagasi. Vaikides tulid nad Cooki juurde ja laotasid tema ette punased kangad.

Cooki kannatus hakkas katkema. Ta saatis majja seersandi, et see selgitaks, milles asi seisab. Seersant pöördus tagasi ja teatas, et kuningas magab, kuid teda äratatakse praegu.

Lõpuks tuli Torreoboi trepile.

Cook sirutas talle käe, tervitas ja kutsus laevale külla. Kuningas nõustus.

Kapten võttis Torreoboil käe alt ja havailastest ümbritsetud väike salk liikus ranna poole.

Võib-olla oleks kõik hästi lõppenud, kui rahvahulgas poleks levinud kuuldus, et äsja olid inglased saare teises otsas tapnud kaks havailast. Nagu hiljem selgus, polnud sellel mingit alust, kuid ometi mängis see saatuslikku osa.

Havailased hakkasid relvastuma. Nende kätte siginesid kivid, odad ja viskeodad. Sõjamehed panid selga rohust põimitud soomusrüüd. Nähes, et asi võtab halva pöörde, käskis Cook sõduritel sammu lisada.

Havailased rivistusid mõlemale poole tee äärde, kuid ei tunginud kallale.

Salga kõrval sörkis kiilaspäine preester ja laulis palveid. Napakas kuningas järgnes oma kahe poja saatel alandlikult Cookile. Esialgu oli veel kõik hästi.

Vaevalt aga jõudsid teelised mere äärde, kui üks

102

Torreoboi naine mehe juurde jooksis, teda embas ja kivile istuma pani. Ta anus oma meest ning käskijat, et see ei sõidaks valgete laevale.

«Nad on kurjad ning kavalad inimesed!» halises naine pisaraid valades. «Oma laeval torkavad nad sinu nagu sea surnuks. Kui tahad ellu jääda, kuningas, siis ära meist lahku!»

Ootamatult märkas leitnant havailast, kes, nuga käes, hiilis Cooki selja taha. Ohvitser võttis ta püssikirbule.

«Ärge tulistage!» karjus Cook. «Lask ajab kõik nurja. Ta ei julge mind puudutada.»

Näinud enesele sihitud püssitoru, tormas pärismaalane leitnandi kallale. Ohvitser lõi talle püssikabaga pähe. Nuga kukkus pärismaalase käest ja ta puges rahva hulka peitu.

Kuid sõda oli juba kuulutatud.

Üks sõjamees viskas Cooki kiviga. Cook tulistas teda, kuid haavlid jäid mehe soomussärki kinni. Ta haaras oda, kuid Cook lõi ta püssipäraga jalust maha ja jõudis püssi kuuliga laadida.

Samal hetkel märkas ta teist pärismaalast, kes sihtis teda viskeodaga.

Cook tulistas, kuid ei tabanud.

Käsklust ootamata avasid sõdurid korratu tule, mis sundis havailasi pisut taganema.

Naine oli kuninga juba ammu ära vedanud. Oli tarvis võimalikult rutemini laevale pääseda. Aeglaselt sõudsid mõlemad paadid kalda poole. Cook viipas käega, et need liiguksid kiiremini. Kuid alamleitnant, kes üht paati juhtis, mõistis kapteni märguannet valesti ja pöördus laeva poole tagasi.

See viga maksis Cooki elu.

Teine paat, mida juhtis leitnant, sõitis mehiselt edasi, vaatamata sellele, et kaldalt tabas teda kivirahe. Kuid ta poleks mingil juhul suutnud mahutada kõiki kaldal olevaid inglasi.

Sõdurid tormasid üksteist tõugates vette, et kiiremini päästepaati jõuda. Ohvitserid jooksid nende kannul.

Cook. läks viimasena. Ta ei kiirustanud: paat ei mahuta kõiki niikuinii ja kapten peab eelkõige hoolitsema oma alluvate päästmise eest.

103

Püss asus tema vasaku kaenla all, parema käega aga kaitses ta pead igast suunast vuhisevate kivide eest. Nähes inglaste paanikat, tormasid havailased talle tuhatnelja järele.

Oda tungis Cookile kuklasse.

Cook tuikus, püss langes maha, ja ta kukkus vette. Kuid samas ajas ta end püsti. «Aidake!» hüüdis ta.

Uuesti langes oda ja naelutas Cooki maa külge.

Laevad pöörduvad Inglismaale tagasi

Nii suri James Cook, üks suuremaid meresõitjaid, kelle avastused erakordselt laiendasid inimeste ettekujutust sellest maailmast, kus me elame.

Me ei austa kapten Cooki üksnes tema avastuste pärast. Ta oli esimene meremees, kes suhtles kaugete maade elanikega nagu võrdne võrdsetega. Ta ei röövinud kunagi kedagi. Ta ei tapnud, vaid käitus nagu sõber ja ei maksnud kätte isegi inimsööjatele.

Kahjuks talitasid teised selle ajastu inglise meremehed vastupidi.

Pärast Cooki surma võttis ekspeditsiooni juhtimise üle kapten Clerke.

Viivitamata kutsus ta kokku nõukogu, kus mitmed ohvitserid nõudsid kättemaksu. Clerke otsustas, et niisugune kasutu julmus pole Cooki mälestuse vääriline. Nõukogu otsustas pealikutega läbirääkimistesse astuda ja nõuda laiba väljaandmist.

Läbirääkimine tehti ülesandeks leitnant Kingile.

Kuid iga kord, kui Kingi paat püüdis kaldale läheneda, läkitas metsistunud rahvahulk talle vastu odapilve.

Võimatu oli rahulikul teel Cooki põrmu kättesaamist taotleda. Kuid peale selle tuli ka joogivett kaasa võtta.

Lõpuks kaotas kapten Clerke kannatuse. Kahurite kaitse all saatis ta rannale merejalaväe roodu, avas tule, kihutas havailased mägedesse ja põletas asula maatasa.

Pärast seda muutusid havailased kartlikeks ning sõnakuulelikeks. Kuulanud ära leitnant Kingi nõud-

mise, saatis vana Torreoboi laevale kümme naela inimliha ja kapten Cooki alumise lõualuuta pea

Kevadel suundus ekspeditsioon uuesti põhja. Jõudnud mööda Ameerika rannikut kuni 69. põhjalaiuskraadmi, veendusid rändurid lõplikult, et mingit Loodeväila pole, ja asusid koduteele.

Hiina ranniku lähedal suri kapten Clerke.*

Ekspeditsiooni juhtimise võttis üle leitnant Gore.

4 oktoobril 1780. aastal jõudsid mõlemad laevad pärast neli aastat kestnud merereisi Inglismaale.

*' Autor eksib, sest Clerke on maetud Petropavlovsk—: tšatskisse. (Tõlkija.)

TEINE OSA KAPTEN LA PEROUSE, KES ÜHEST ÕNNETUSEST TEISE PURJETAS

LOODEVÄIL TULEB AVASTADA!

Prantsusmaa vajab Vaikset ookeani

Sõnum Cooki avastustest lendas üle kogu Euroopa. Vaikse ookeani saarte kuulmatud rikkused olid kõikjal kõneaineks.

Kuid kõige suuremat rahutust, erutust ning tuska valmistas teade Prantsusmaa kuninga Louis XVI õukonnas.

Prantsusmaal polnud kolooniatega vedanud. Enamiku Ameerikas asuvaist kolooniaist haaras Inglismaa enese kätte. Prantsuse valdused Indias olid väikesed ja neidki ümbritsesid igast küljest Inglismaa asumaad. Ja nüüd avastas tagatipuks inglane Cook uusi saari, mis tõenäoliselt ka jäävad Inglismaa kätte.

Prantsusmaa ei saanud sellega leppida.

1785. aasta suvel, viis aastat pärast Cooki laevade naasmist, kutsus mereminister marssal de Castries kapten La Perouse'i enese juurde ministeeriumi.

109

«Niisiis,» alustas minister, «me otsustasime inglaste kiuste samuti saata teadusliku ekspeditsiooni Vaiksele ookeanile. Kahtlemata on Cooki avastused tohutud. Kuid ta on inglane ja Prantsusmaa ei või teda täiesti usaldada. Liiguvad kuuldused, et Inglismaa admiraliteet hoiab Cooki kõige tähtsamaid avastusi saladuses, et me ei saaks neid kasutada. Vaikses ookeanis on valdusi, mida eurooplased veel üldse ei tunne. Mida me teame sellest ookeani piirkonnast, mis asub Lihavõttesaare ja Havai saarestiku vahel? Mitte midagi! Mis me teame sellest tohutust alast, mis asub Hiina ja Kalifornia vahel? Mitte midagi! Kas me teame midagi salapärasest Mandžuuriast, mis asub Korea ja Venemaa Kaug-Ida valduste vahel? Mitte midagi me ei tea! Sest veel ükski eurooplane pole viibinud Jaapani meres. Kuid meie tulevase ekspeditsiooni tähtsaimaks avastuseks kujuneb kindlasti Loodeväila avastamine!»

«Kuid Cook ometi tõestas, et Loodeväila pole olemas!» hüüatas kapten La Perouse. «Seda, mida pole olemas, ei saa avastada.»

«Ärge uskuge Cooki,» ütles minister. «Cook oli inglane. Kui inglased oleksid avastanud Loodeväila, poleks nad meile sõnakestki iitsatanud. Mis siis ikka, me leiame ta ise. Loodeväil tuleb avastada!»

Pisut vaikinud, minister jätkas:

«Me anname ekspeditsiooni käsutusse kaks neljakümne kahuriga fregatti — «Boussole'i» ja «Astrolabe'i». Need on Prantsuse sõjalaevastiku parimad laevad. Praegu asuvad nad Brestis. Akadeemia saadab ekspeditsiooniga kaasa oma nimekamad teadlased.»

Ministri hääl kõlas pidulikult. Ta jõudis asja juurde.

«Nii ohtliku ning raske ekspeditsiooni juht peab olema mitte üksnes esmaklassiline meremees, vaid ka väga hea geograaf ja andekas administraator. Ta peab oskama sõdida ja kaubelda. Meil on vaja inimest, kelle hoolde võiksime kartuseta usaldada inimeste elu. Niisugust inimest oli raske leida. Kuid praegu on ta leitud. Meie valik langes teile, kapten La Perouse.»

«Minule!» hüüdis La Perouse püsti hüpates.

«Jah, teile,» kordas minister. «Kas see üllatab teid? Me tunneme teid kui Prantsuse laevastiku parimat meresõitjat. Teie uurimused Hudsoni lahe kohta on hiil-gavad.

110

Teie põgenemine vangist viimase sõja ajal Inglismaaga on imekspandav. Administraatorina näitasite end oma tegevusega meie Kanada kolooniates. Te olete terve ja parimas eas — neljakümneaastane ...»

«Jah,» katkestas teda La Perouse. «Kuid ma kuulsin, et ministeerium kavatses ekspeditsiooni juhiks määrata admiral d'Entrecasteaux' ...»

«Neid kuuldusi levitab ta ise,» ütles minister naerdes. «Admiral d'Entrecasteaux pakkus meile oma teeneid ekspeditsiooni juhina, kuid me keeldusime. Loomulikult ei eita ma admiral d'Entrecasteaux' väärtuslikke omadusi. Kui ta oli India ookeanis asuva Ile-de-France'i saare kuberner, tuli ta neegerorjade ülestõusuga hiilgavalt toime. Ta peksis läbi kaksteist tuhat inimest. Kuid ekspeditsiooni ei või me tema käsutusse anda. Kui madruseid samuti nagu neegreid peksta, hakkavad nad mässama.»

Minister tõusis.

«Kapten La Perouse,» ütles ta, «sõitke Bresti ja võtke mõlema fregati juhtimine üle. Teen teile ettepaneku ise alluvad valida. Jumalaga.»

Ministri kabinetist väljudes kohtas La Perouse vastuvõturuumis pikakasvulist kohnnurkse admiralimütsiga kõrki meest.

See oli admiral d'Entrecasteaux.

La Perouse kummardas jahedalt.

Admiral d'Entrecasteaux kahvatas. Tema käsi haaras mõõgapidemest. Admiral surus huuled kokku ega vastanud tervitusele.

Reisi ettevalmistused

La Perouse unustas selle kohtumise kohe. Tema mõtted tegelesid hoopis muuga.

«Fregatt «Boussole'i» hakkan juhtima mina,» mõtles ta. «Kuid kellele anda «Astrolabe»?» Loomulikult kapten de Langle'ile. De Langle teenis minu all juba Hudsoni lahe päevil. Me jagasime kõiki raskusi ja ma tean, et paremat meresõitjat ei leia kogu Prantsusmaalt. «Boussole'i» vanemohvitseriks saab d'Escures. Ta on noor, ennast täis ning upsakas, kuid see-eest vapper.

111

Nooremaks ohvitseriks määran ettevaatliku ja kogenud Boutini.» Nii valis La Perouse endale Prantsuse laevastiku kõik paremad meremehed.

Järgmisel päeval tutvus ekspeditsiooni juht teadlastega, kes pidid teda reisil saatma.

Akadeemia saatis La Perouse'iga kaasa väljapaistvad teadlased.

Ekspeditsiooni liikmed sõitsid Pariisist Bresti. Sadamalinnas tervitas neid värske meretuul. Lehvivate lippudega ehitud uhked fregatid seisid kai ääres. Pidulik suurtükikogupauk tervitas La Perouse'i ja tema kaaslasi.

Neil tuli lahkuda tsiviliseeritud maailmast pikkadeks aastateks. Kas nad üldse kunagi kodumaale tagasi pöörduvad? Kas neil õnnestub laevade hirmust — Hoorni neemest mööduda? Kuidas võtab neid vastu Vaikne ookean? On ta tõepoolest vaikne või varitsevad seal orkaanid? Võib-olla tapetakse ka neid, nagu tapeti kapten Cook?

Kõige esmalt laskus La Perouse trümmi, et vaadata üle laeva laadung. Tagasi tuli ta maruvihasena.

«Laevad tuleb uuesti laadida,» ütles ta sadamaülemale. «Te olete kõik trümmid jahu ja soolatud sealiha täis toppinud.»

«Kuid härra minister ütles, et te viibite neli aastat metsikutes maades,» väitis sadamaülem. «Ja ma muretsesingi nelja aasta jahu ja soolaliha.»

«Rumalus!» hüüdis La Perouse. «On mõttetu kaasa vedada nii palju söögikraami. Cook ostis oma meeskonnale moona igalt saarekeselt. Kaasa tuleb võtta vahe-tuskaubaks kõlblikke esemeid ja pärismaalased hangivad meile kõik, mida iganes soovime.»

Soolaliha ja jahu kanti trümmidest välja. Selle asemel aga laaditi sinna klaaspärleid, tuhandeid tillukesi taskupeegleid ning kirve- ja naelakaste.

«Iga pärismaalanna annab meile ühe pärlikee eest puuvilja, kala ja liha rohkem, kui me siin saaksime kuldmündi eest,» rääkis La Perouse.

1. augustil 1785. aastal oli kõik ärasõiduks valmis. Sõjaväeorkester mängis. Lipud lehvisid tuules.

Madrused päästsid otsad lahti.

112

Jean Baptiste de Lesseps

Viimasel hetkel märkas La Perouse väikest paksu mehikest, kes naljakalt hüpeldes jooksis kõigest väest kail. Tema kingade hõbepandlad kiiskasid. Käe otsas tiris ta rasket kohvrit.

Mehike tuiskas õhku ahmides «Boussole'i» tekile samal silmapilgul, kui fregatt hakkas aeglaselt kaist eemalduma.

«Ega ma hilinenud?» küsis ta rätikuga õhetavat nägu pühkides. «Pole võimalik. Mind ei jälgi kunagi ebaõnn.»

Astunud La Pérouse'i ette, ulatas ta tollele pitseeritud ümbriku.

«Siin on teile ministri kiri, kapten,» tähendas ta.

«Selle kirja esitaja Jean Baptiste Barthélémy de Lesseps on meie Sankt-Peterburgi saatkonna töötaja.

Ta on väga lõbus inimene ja omab õukonnas suuri sidemeid. Kuulnud Teie reisist, tahtis ta sellest tingimata osa võtta. Võib-olla saab ta Teile kasulik olla. Kui Te jõuate Kamtšatkale, saatke ta kirjadega Pariisi läbi Venemaa. Ta oskab veidi vene keelt ja on keisrinna Katariina juures soosingus.

Prantsusmaa mereminister marssal de Castries.»

La Perouse mõõtis ootamatut külalist pika pilguga. Tõepoolest, vene keelt oskavat inimest võib tarvis minna. Ja kapten kamandaski:

«Pange härra Jean Baptiste de Lessepsile kajut valmis!»

Tenerife saar

Vaevalt jõudis Prantsusmaa rannik uttu kaduda, kui kõiki haaras rõõmus elevus. Puhus külm põhjatuul ning tibas peenikest vihma, kuid sellest polnud lugu. Fregatid olid teel lõunasse, kus aasta läbi lõõmab päike. Kas maksab vihma peale pahandada, kui homme on mastide kohal sinine taevas? Kogu meeskond mõistis reisi tähtsust ning erakordsust. Nad avastavad tundmatutel meredel rikkaid saari! Kui neil vähegi veab, siis avastavad nad nagu uued Kolumbused eurooplastele tundmatu mandri. Sest kes teab, milliseid mandreid võib veel kau-

113

ges Vaikses ookeanis leiduda? Kapten Cook ei jõudnud ju oma kolme reisi jooksul ühte kolmandikku maakera pindalast hõlmavat Vaikset ookeani lõplikult üle vaadata. Ja kas saabki keegi tervet Vaikset ookeani uurida? Selleks ei piisa isegi kümnest inimelust.

Pealegi on niisugune reis väga tulus! Kõik osavõtjad pöörduvad tagasi rikastena. Rääkimata neist rikkustest, mida Vaikse ookeani tundmatud maad võivad endas kätkeda, saab iga meremees retke jooksul kahekordse palga. Kui nad kolme aasta pärast koju tulevad, pistab ka lihtmadrus nii palju raha tasku, et võib kusagil sadamalinnas maja osta. Eranditult kõik ohvitserid saavad aukõrgenduse. Ka «Boussolel» ja «Astrolabe'i» nooremad ohvitserid võivad oma elupäevad admiralidena lõpetada.

Kuid kõige enam tõotas see reis teadlastele. Geograafidel, botaanikutel, zooloogidel ja mineraloogidel avanes harukordne võimalus inimkonna teadmisi avardada ja oma nimele kuulsust tuua.

Hispaania ranniku lähedal pilvelinik rebenes ja päike ujus lagedale. Päeval pimestas sätendav ookean silmi, öösel aga hõõgus ta fosforselt ja näis, nagu ei ujuks laev mitte vees, vaid tulemerel.

Puhus mõõdukas pärituul.

Kõik olid tegevuses. Madrused seadsid ümber raskeid purjesid, ohvitserid tuhnisid kaartides, teadlased uurisid vee ja õhu koosseisu. Ainuüksi Jean Baptiste de Lesseps ei teinud midagi. Ta magas lõunani ja sõi kolme eest.

19. augusti hommikul sibas ta La Perouse'i juurde ja kisas:

«Vaadake, kapten! Merest tõuseb taevakõrgune mägi!»

Tõepoolest, see oli ebatavaline vaatepilt. Lainetest kerkis peaaegu püstloodselt hiiglaslik mägi, mille tipp hääbus mõõtmatus kõrguses.

«See on Tenerife tipp,» seletas La Perouse. «Võimas mägi Tenerife saarel, kus me viibime mõni päev.»

La Perouse'i sundis sinna tähtis põhjus. Ehkki saar kuulus juba üle kolmesaja aasta hispaanlastele, polnud mäetippu roninud veel ükski inimene. Cook viibis saarel korduvalt, kuid ta polnud mäkketõusu isegi katsetanud.

114

Teada saada, mis asub selle ookeani rüpes asuva mäe tipus, oli väga tähtis teaduslik ülesanne.

Kaldal tervitasid meremehi kõrged palmid ja aupak-likud-kahtlustavad Hispaania ametnikud. Tenerife kindralkuberner markii don Branciforte saabus «Boussole'ile» ja lipitses kaua La Perouse'i ees, et teada saada, mis eesmärgil saabusid Prantsuse

sõjalaevad tema valdustesse. Kuulnud, et ekspeditsioonil on Hispaania valitsuse luba külastada iga Hispaania sadamat, lubas ta prantslastel oma soovi järgi saarel ringi käia.

Tõus Tenerife tippu

Insener Monneron ja füüsik Lamanon valmistusid tõusuks Tenerife tippu.

Monneron oli tugev, vastupidav mees, kes ei jäänud kunagi ühegi takistuse ees peatama. Lamanon aga oli välimuselt kidur, kuivetunud hallipäine akadeemik, kuid igas ettevõtmises hakkaja ning visa.

Nii kõrge mäe tippu juba ei jaluta. Oli tarvis teejuhte, kes hästi tunneksid mägiradu, ja muulasid, et kolme-nelja päeva toidumoona vedada.

Muulad osteti turult. Need olid mägikülades üleskasvanud ja pelgamata kuristike äärtel käima harjunud tugevad loomad. Teejuhid soovitas Monneronile kind-ralkuberner ise. Kõik olid nagu väljavalitud noored karjused, kes juba lapsest saadik olid viibinud pilve-tagustel karjamaadel.

«Kas te olete kunagi mäe tipul olnud?» küsis Monneron.

«Ei,» kostis vanem saatja. «Tipul pole veel ükski inimene käinud. Seal on saatana märgid, ja see, kes neid näeb, ei tule enam tagasi.»

«Ohoo!» hüüdis Monneron. «Saatana märgid! Ma tahaksin neid näha!»

Vaevalt hakkas koitma, kui asuti teele. Mäejalamil oli juba palav. Kuumus tõusis iga tunniga. Kuus meest ja kolm muula läksid mööda palmisalus looklevat teerada üles. Siin-seal tõkestasid teed liaanid ja kirved tuli käiku lasta. Troopikametsas kihas elu. Okste vahel lendlesid väikesed kollased linnud. Need olid kanaari lin-

115

nud, keda meie oleme külmal maal vaid puurides näinud. Tenerife kuulub Kanaari saarestikku, see aga on kanaari lindude kodumaa.

Alguses polnud tõus kuigi järsk ja teelised jõudsid kärmesti edasi. Lõunaks oldi palmimetsast väljas. Mida kõrgemale, seda jahedamaks muutus, ja trbopikamets asendus Lõuna-Euroopa taimestikuga. See oli saare kõige rikkam maa-ala. Teerada uppus viinamarjaaeda-desse. Muulad ahmisid viinapuulehti.

Kella kahe ajal päeval tegid teelised mägioja ääres peatuse ja puhkasid kella kuueni.

Õhtu jaheduses asuti uuesti teele. Iga sammuga muutus tõus üha järsemaks. Viinamäed lõppesid. Tee lookles hiigelsuurte tardunud laava kampade vahel.

Terve ning tugev Monneron suutis vaevu saatjate kannul püsida, kuid füüsik Lamanon oli väsimusest nõrkemas. Ta tõsteti muula selga ja seoti köiega sadula külge, et maha ei kukuks.

Teekond jätkus pimedani. Siis süüdati lõke ja heideti magama.

Järgmisel hommikul ärgati aohakul. Siit ülevalt paistsid sadamas seisvad prantsuse fregatid imetillukeste paberlaevukestena. Kõik Kanaari saared, mis rannalt üldse ei paistnud, terendasid silmapiiril. Kuid Tenerife tipp paistis niisama kaugel kui teekonna alguses.

Teerada hargnes pidevalt nagu lehvik. Vaistlikult valisid teejuhid õige haru — kõikide radade meelespidamine näis prantslastele võimatuna. Kohati oli tõus nii järsk, et inimesed pidid roomama ja muulasid nööripidi järel vedama. Väsinud Lamanon püüdis kõigest väest oma kaaslastega sammu pidada ja isegi ergutas neid. Uudishimulikult vaatles ta iga kivi, iga taime. Päike asus juba küllalt kõrgel, kuid kuumus ei vaevanud. Puhus jahe tuul.

«Vaadake, männid!» hüüdis Lamanon.

Algas põhjamaine mets. Siia kanaari linnud ei lennanud. Raske oli ette kujutada, et all kasvavad liaanidega põimitud palmid.

«Kui palju erinevaid kliimavöötmeid ühel pisikesel saarel!» imestas insener Monneron.

Kuni hilisõhtuni roomati männimetsas. Õhtul leiti koobas, mis pakkus tuulevarju, ja heideti magama.

116

Ehkki lamati lõkke ääres, sundis külm neid tihedasti vastu muulade sooje külgi liibuma.

Kolmandal päeval lõppes ka männimets. Nüüd saatsid rändureid ainult sammaldunud kivid. Selle vööndi loodus meenutas tundrat. Fregatid olid sadamas nagu vaevumärgatavad punktid. Paar korda nägid teelised kaljukitsi, kes hüppasid ühelt kivilt teisele. Pilved ujusid kaugel all ja heitsid merepinnale tumedaid varje.

Mäenõlv muutus veelgi järsemaks. Muulad ei suutnud sellisel järsakul enam liikuda. Nüüd nad vaid raskendasid teekonda, sest inimesed pidid neid kogu aeg ohelikkupidi edasi tirima.

Muulad otsustati kahe saatja hoolde jätta. Teised läksid prantslastega edasi.

Tõus oli nii järsk, et edasi pääses vaid käpuli. Tipp paistis lähedal. Monneron ja Lamanon olid juba kindlad, et neil õnnestub tipp vallutada. Siis aga teatasid saatjad äkitselt, et enam ei astu nad sammugi ja lähevad muulade juurde tagasi.

«Kui teie, prantslased, otsustate edasi minna, siis ei usu te jumalat ega karda kuradit,» rääkisid nad. «Seal on saatana märgid, ja inimesed, kes neid näevad, ei pöördu kunagi tagasi.»

Monneron lubas nende tasu tõsta viiekordseks. . . kümnekordseks. Insener ähvardas kindralkubernerile kaevata ja neid vangi panna, kuid kõik oli asjata. Mehed olid nii lubadustele kui ähvardustele kurdid. Mitte üks samm edasi!

«Öelge, härra Lamanon, kas te olete nõus saatjateta teed jätkama?» küsis insener.

Kolm päeva kestnud ronimisest olid Lamanoni põsed auku vajunud. Kuid ta ei tahtnud end häbistada.

«Nõus,» kostis füüsik.

«Lähme siis!» hüüatas Monneron. «Tõestame neile ebausklikele jänestele, et siin pole mingeid märke.» Kuid märgid olid siiski.

Roomanud käpuli kogu päeva, jõudsid prantslased enne päikeseloojakut järsu kaljuseina juurde, mis nende tee tõkestas. Kaljule oli raiutud mingi kiri. Kaks kurnatud ning räbaldunud meest nägid mingi tundmatu keele konksulisi tähemärke.

«Mitte midagi ei saa aru,» pomises Monneron nõutult.

117

«Saatana märgid on olemas! . . . Kas ma sonin või näen und? . . . Härra Lamanon, äratage mind ...»

Kuid füüsik lõi endale äkitselt pihuga vastu laupa.

«Ma taipan!» hüüdis ta. «Selle on kirjutanud guantšid!»

«Missugused guantšid?»

«Guantšid olid rahvas, kes elasid Tenerifel enne hispaanlasi. Hispaanlased tulid siia kolmsada aastat tagasi. Guantšid võtsid neid väga sõbralikult vastu. Kuid hispaanlased tahtsid saare alistada ja pärismaalased ristiusku pöörata. Need aga ei soovinud oma vabadust ega jumalaid loovutada. Algas sõda. Hispaanlastel olid püssid, guantšidel ainult puuodad. Hispaanlased hävitasid nad viimseni, halastamata ka naistele ja rinnalastele. Ja nüüd pole tervest rahvast järele jäänud midagi muud kui võib-olla ainult need märgid.»

Hoolikalt joonistas Lamanon tähemärgid oma märkmikku.

Edasi polnud võimalik minna. Kaljusein tõkestas tee. Seda nõlva mööda oli võimatu tippu tõusta.

Koidikul asusid külmast kangestunud füüsik ja insener tagasiteele. Keskpäeval jõudsid nad oma saatjate juurde.

Laskumine oli peaaegu niisama ränk nagu tõusminegi. Vaatamata palavusele ei suutnud teelised kaua sooja saada. Kui nad laevale tagasi jõudsid, käskis hoolitsev La Perouse neil mõneks päevaks voodisse heita.

Troopikavihm

Ekspeditsioonil polnud Tenerifel enam midagi teha ja 30. augustil väljusid mõlemad laevad ulgumerele. La Perouse võttis kursi otse lõunasse. Ta tahtis veel enne jõulu ümber Hoorni neeme sõita.

29. septembril ületati ekvaator. Selleks päevaks oldi hoolikalt ette valmistunud. Meremeeste kombe kohaselt toimuvad ekvaatori ületamisel suured pidustused. Laevakokk lubas madrustele valmistada enneolematu lõunasöögi. Kaptenarmus andis kõigile uued rõivad ning jalatsid.

29. septembri hommik oli lämbe. Mehed hingeldasid

118

ja otsisid varjulisemaid nurki, öösel oli tuul vaikinud ja fregatid liikusid aeglaselt mööda siledat veepeeglit. Keegi ei tahtnud pidustusest mõeldagi. Vahikorrast vabad lamasid koides, teised töötasid loiult, kirudes väljakannatamatut lämbust.

Keskpäeval ilmus silmapiirile tilluke tume pilve-mütsak.

«Tuleb äikest,» ütles La Perouse. Ja kõik ohkasid kergendatult.

Päike seisis otse keset taevast grootmasti kohal. Inimesed ja esemed ei heitnud mingit varju. Kuid pilv aina kasvas ning lähenes. Meri tema all muutus tuhmiks, tinajaks. Vaatamata pimestavale päikesevalgusele, oli näha välgusähvatusi. La Perouse käskis mastitippude külge kinnitada raudketid, mille teine ots lasti vette. Ka «Astrolabe'il» talitati samuti. Need olid pikse-kaitsed.

Troopikavihm saabub väga kiiresti. Ühe hetkega oli pime nagu öösel, tuuleiil haaras laevad ja taevast purskus äkki kosk. Näis, nagu oleks üks ookean teise lan-genud. Inimesed ei kuulnud kõuemürinas enese häältki.

«Ei tohi lubada, et nii palju magedat vett läheks kaotsi,» arutas La Perouse endamisi. «Meil on sellest alailma nappus.»

«Kõik tühjad tünnid tekile!» käsutas ta.

Võimatu oli tekil seista — paduvihm lõi jalust maha. Tarvitses vaid hetkeks luuki praotada, kui vesi voolas ojana mööda treppi alla. Madrustel õnnestus siiski kakskümmend viis tühja tünni tekile veeretada. Sinna kogunes vett hulganisti.

Igast välgulöögist piksekaitsesse värises fregatt otsekui kahurilasust. Kuid üks välgutabamus järgnes teisele. Kajutis istudes tundus, nagu oleks laev vaenlase eskaadri tule all.

Vihma sadas lakkamatult kaks tundi ja siis lõppes niisama ootamatult nagu algaski. Jälle tulvasid taevast kuumad päikesekiired, pilv aga hääbus silmapiiril pisi-keseks kämbuks. Mõne minutiga oli laevatekk kuiv. Kuid kuumus polnud enam nii lämmatav kui varem. Hingata sai lahedamalt. Äike tõi kergendust kõigile.

Ekvaatori ületamise puhul pani kokk lauale singi, mis oli just selleks otstarbeks kaasa võetud. Õhtul läks

119

kogu meeskond tekile. Üks madrus oli end vana meremeeste kombe kohaselt muistseks merejumalaks — Neptunuseks — riietanud. Kõik kallasid Neptunusele ämbriga vett pähe. Too jooksis mööda tekki ringi ja kirus. Pärast hakati üksteist veega loopima. Kümne minuti pärast polnud kummalgi laeval ühtki kuiva meremeest. Ka ohvitserid lõid madrustega kaasa. Mängust väsinud mehed vaatlesid veel kaua Lõunaristi — tähtkuju, mida saab näha ainult lõunapoolkeral. Ekvaator jäi seljataha.

Vapper komandant

Teel Hoorni neemele otsustas La Perouse teha kaks peatust — Trinidade saarel ja Brasiilia rannikul.

Atlandi ookeanis asuv väike Trinidade saar huvitas La Perouse'i eelkõige sellepärast, et seal polnud viibinud veel ükski prantslane. Prantsusmaal tunti saart vaid inglaste ja portugallaste kirjelduste järgi. Nii Inglismaa kui Portugal pidasid saart oma valduseks. Kummale ta aga tegelikult kuulus, seda prantslased ei teadnud. Nad ei teadnud ka, kas seal leidub, sobivat sadamat, joogivett, kas seal elab inimesi, missugune on saare taime- ja loomariik.

16. oktoobri hommikul nähti fregattidelt Trinidade saare kaljust randa. Päikesest põlenud pruunikashal-lide mornide kaljude vahel polnud näha ühtki puud ega rohuliblet.

Peagi leiti ka sadam, kuid see oli nii madal, et La Perouse ei julgenud laevu sinna viia. Sadama taga kõrgus kivitorn, millel lehvis Portugali lipp.

Välismaa laevade ilmumisel rannavetesse algas asulas paanika. Läbi pikksilma nägi La Perouse, kuidas valges riietuses inimesed jooksid mööda asula ainukest tänavat ja torni ilmusid erutatult kätega vehkivad mehed.

Otsustati sadamasse mitte minna, vaid saata kaldale paat, mille komandöriks nimetati leitnant Boutin. Paadis oli kümme madrust ja botaanik Dufresne, kes valdas portugali keelt.

Kaldale lähenedes märkas Boutin lähenevat veidrat

120

rongkäiku. Sellest võttis osa paarsada öösärgis meest. Ei olnud neil pükse, saapaid ega mütse. Kõik nad olid vanad ja invaliidid. Ühel polnud kätt, teine toetus puujalale, kolmandal oli räpane kalts üle silma tõmmatud. Kuid igamehel oli püss kaenlas. Need olid rasked ning pikad püssid, mida ei kasutatud enam juba sada aastat enne La Perouse'i reisi.

Seda kummalist armeed juhatas õbluke hallipäine vanaätt. Ainult temal üksi oli seljas valgete epolettide, aumärkide ja kuldse tikandiga kaunistatud sõjaväe-munder. Tulnud paadi juurde, kummardas ta kätt südamele asetades sügavalt.

«Härra välismaa ohvitser,» ütles ta oma väriseva vanamehehäälega Boutinile, «ma anun teid, sõitke minu saarelt minema. Ärge saatke mind, vanameest, hukka. Ma olen siinne komandant ja mul on käsk mitte ühtki välismaalast saarele lasta. Kuidas ma aga saan teid keelata? Minu ainuke kahur on läbi roostetanud. 1705. aastast alates pole temast ühtki pauku lastud. Möödunud nädalal aga tegin sõduritele õppuse, ja mis selgus — kümnest püssist üheksa ei tee pauku. Otsustage siis ise, kas ma saan astuda võitlusse kahe fregati vastu? Kui ma aga lasen teid saarele ja sellest saavad minu ülemused teada, siis areteeritakse mind kui reeturit ja pannakse vangikongi. Asetage end minu olukorda, härra välismaa ohvitser. Haletsege mind! Lahkuge siit.»

Boutin seletas Dufresne'i abil komandandile, et prantslased sõitsid saarele kõige rahumeelsemate kavatsustega ja nad paluvad ainult luba korjata saarel kasvavaid taimi, varuda värsket joogivett ning osta provianti.

Kuid komandant jäi kindlaks.

«Trinidade saarel on suur strateegiline tähtsus ja mind on kästud välismaalasi siia mitte lubada. Pealegi ei kasva siin mingit rohtu. Ise näete, et on vaid paljad kaljud. Provianti aga tuuakse meile kord aastas Brasiiliast. Sellest ei piisa meile endilegi — kõik koerad on juba söödud. Mis te sel paljal saarel peale hakkate? Siin on nii palav, et mu sõdurid käivad särgiväel. Olge armulised, lahkuge siit! Ärge laske mul trellide taga oma elupäevi lõpetada.»

121

Boutin lõi käega ja sõitis «Boussole'ile» tagasi. Veel kaua tegi komandant talle tänulikke kummardusi järele.

Brasiilias

Enne Hoorni neemest möödumist oli tarvis varuda värsket vett ning provianti, üle vaadata fregattide taglased ning kered.

Kõik see sundis prantslasi suunduma Brasiiliasse, mis oli tookord Portugali rikas koloonia. La Perouse otsustas minna Lõuna-Brasiilias asuvasse Destero (praegu Florianopolis) sadamasse. Jätnud Trinidade saare seljataha, võttiski ta kursi sellele.

6. novembril hakkas Brasiilia rannik paistma. Sellel kasvas tihe palmimets. Pikksilmaga võis näha okstel kiikuvaid pikasabalisi ahve, kes näitasid mööduvatele laevadele rusikat.

Kell kolm päeval nähti Destero kindlust. Vaevalt jõudsid laevad reidile, kui kõlas käsk:

«Kahurite juurde!»

Laevad tervitasid linna suurtükisaluudiga.

Põmm! Põmm! Põmm! ... — kõlas üksteist pauku. Kindluse kohale ilmusid väikesed suitsupilved ja lahe vaikses õhus raksatas üksteist^vastuteryituskogupauku.

Kaldal võttis La Perouse'i vastu linna kuberner don Franzisco de Baros. Ta rääkis suurepäraselt prantsuse keelt ja püüdis kõigest väest olla armastusväärne. Saanud teada, et La Perouse tahab provianti osta, ta juhatas, kust saab seda teha kõige odavamini.

Desteros elas kõigest kolm tuhat elanikku. Nad elasid vaeselt, väikestes majades ning tegelesid peaasjalikult banaani- ja apelsinikasvatusega. Loomi peeti vähe, sest lähedal polnud karjamaid. Nende rajamine oli aga võimatu. Puud kasvavad Brasiilias nii ruttu, et iga suure töö ning vaevaga lagedaks raadatud plats kasvas mõne kuu jooksul võsasse. Pealegi olid karja suurimaiks vaenlasteks mürkmaod, kes roomasid metsast isegi kesklinna. Piisas ühest maohammustusest, et tappa turske härg. Inimesi kaitsesid veel kuidagimoodi jalanõud, kuid loomi hukkus tuhandete kaupa.

122

«Boussole'i» ja «Astrolabe'i» madrused olid palavusest nõrkemas. Töö ei tahtnud kuidagi laabuda. Ka loojang ei toonud kergendust — lämbus ei lasknud mehi magada. Varunud vett ning toidumoona, kiirustas La Perouse merele.

«Peaasi, kui sellest küpsetusahjust välja pääseb,» rääkisid madrused. «Rutemini lõunasse! Seal puhuvad jahedad tuuled ning sajab värskendavat vihma.»

19. novembril lahkusid fregatid Desterost.

Valevorst

Enne Hoorni neemest möödumist püüdis La Perouse leida saari, mis kapten La Roche oli avastanud Atlandi ookeani lõunaosas.

Kapten La Roche oli nimekas rändur. Pärast pikka merereisi kodumaale tagasi pöördunud, teatas ta, et tal õnnestus avastada mitmeid uusi maid. Eriti aga kiitis ta Atlandi ookeanis leitud saari.

«Minu saared on erakordselt viljarikkad,» rääkis La Roche. «Männid ja kuused kasvavad seal jämedamaks kui meie tammed. Ja jõgedest võib kulda põhjast labidaga kaevata. Ma oleksin terve trümmitäie kaasa toonud, kuid kiirustasin väga ...»

La Roche'i peeti uueks Kolumbuseks. Ta sai admiraliks. Kuid pikkamööda hakkas selguma, et maid, mida La Roche mitmel pool maakeral oli avastanud, pole olemas. Üksteise järel veendusid rändurid, et seal, kus La Roche'i järgi pidi asuma maa, veerevad hoopis merelained.

Ainult üks La Roche'i avastus oli veel kontrollimata: Atlandi ookeani lõunaosas asuvate õitsvate saarte olemasolu. Pärast La Roche'i polnud seal viibinud ükski laev. Prantsusmaa mereministeerium tegi La Perouse'ile ülesandeks selgitada, kas need saared tegelikkuses eksisteerivad või siis leiutas kiidukukest kapten need niisamuti nagu oma muudki avastused.

La Perouse ei uskunud La Roche'i saartesse, kuid ta oli kohustatud ministeeriumile alluma ja otsustas korralduse kohusetruult täita. Desterost lahkudes võttis ta kursi kagusse. La Roche polnud vaevunud oma saarte

123

täpset asukohta näitama, ja enne oma eelkäija valelikkuse lõplikku tõdemist pidi La Perouse üle vaatama hiiglasuure ala. Kui ta jätaks vahele kas või lapikese, öeldaks Euroopas, et La Roche räägib tõtt, La Perouse aga on möödunud saartest neid märkamata.

Rusuv ja igav on hulkuda ookeanil, ilma et oleks mingit lootust midagi leida! Kord pöördusid laevad vasakule, siis paremale, et paari päeva pärast vanasse kohta tagasi tulla. «Boussole» ja «Astrolabe» läksid kord lahku, kord kohtusid taas. La Perouse kandis marsruudi kaardile, mis pidi tõendama, et ta ei näinud midagi sel laialdasel veeväljal, kus pidid asuma saared.

Püsisid vihmased, külmad ilmad. Kui La Perouse pärast poolteist kuud kestnud sihitut hulkumist lõpuks teatas, et otsingud on lõppenud ja laevad võtavad kursi Hoorni neemele, ohkas meeskond kergendatult.

Patagoonia rannikuvetes

14. jaanuaril 1786. aastal nägid meremehed Patagoonia tasast metsatut rannikut. Üksluine pampa ulatus silmapiirini. Fregatid liikusid lõunasse. Kaldal oli väike ratsasalk, kus vehiti kätega ja karjuti midagi meremeestele.

«Kas need on patagoonlased?» küsis Jean Baptiste de Lesseps kaptenilt.

«Patagoonlased,» vastas kapten.

Lesseps võttis pikksilma ja hakkas ratsanikke uudishimulikult vaatlema.

«Ma ei saa enam midagi aru!» ütles ta lõpuks. «Koolis käies ma lugesin vanu reisikirju ja kõik Patagoonias viibinud rändurid kinnitasid nagu ühest suust, et patagoonlased on hiiglased, et ka kõige pikemad eurooplased küünivad neile vaevu vööni. Kuid need mehed, kes seal kaldal ratsutavad, pole meist põrmugi suuremad. »

La Perouse naeris.

«Ärge vanu rändureid uskuge, de Lesseps,» ütles ta. «Neile meeldis ilustada ning liialdada. Nad sattusid kusagil küla peale, kodus aga ristisid selle linnaks;

124

nägid krokodilli, kuid hiljem pajatasid, et see oli pikem kui laev; kuulsid pärismaalasi kullast rääkivat, ise aga kinnitasid, et niisuguse hulgaga võiks Madriidi

tänavaid sillutada. Patagoonlased on tõepoolest pikakasvulised ning tugevad, nii nad tehtigi kohe hiiglasteks.»

«Patagoonlased on suurepärased ratsanikud,» sekkus jutusse professor Dagelet. «Nad ei lahku oma hobustest ööl ega päeval, ei astu jalgsi sammugi. Juba kolmeaastased lapsed on sadulas, naised ei ratsuta meestest põrmugi kehvemalt. Kuid enne eurooplaste tulekut polnud neil hobustest aimugi. Ratsanikku nähes viskusid nad põlvili, sest arvasid, et see on kahepäine ning kuue-jalgne jumal.»

«Kuidas nad siis hobused said?» küsis de Lesseps. «Patagoonias ei ela ju eurooplasi.»

«Paarsada aastat tagasi elasid siin mõned hispaania perekonnad. Hispaanlased tõid enesega kaasa kaheksakümmend kuus hobust. Kuid väike koloonia hakkas peagi kiratsema. Ikaldus järgnes ikaldusele, ka maa polnud viljakas ja asunikud pöördusid kodumaale tagasi. Nende hobused aga jäid Patagooniasse. Nad met-sistusid, paljunesid kiiresti ja levisid tabuunidena üle kogu stepi. Tasapisi patagoonlased harjusid hobustega, hakkasid neid püüdma ning taltsutama.»

Hirmuäratav neem

Patagoonia ja sissepääs Magalhäesi väina jäid seljataha. Fregatid liikusid piki Tulemaa rannajoont ja lähenesid Ameerika kõige lõunapoolsemale punktile — kurikuulsale Hoorni neemele, kus igal aastaajal möllavad orkaanid, alatised udud ning vihmasajud, mornide mägede jalamite vastu purunevad hiiglaslikud lained on kujunenud tõeliseks meremeeste hirmuks.

Raskeks katsumuseks valmistudes kontrollisid meremehed iga köit, iga purje, vaatasid hoolikalt üle laevade vooderdise. Kõigil olid näod murelikud. Iga päevaga jäid laulud ja naljad vähemaks.

«Miks te kõik muretsete?» küsis de Lesseps. «Me jõudsime juba Tulemaale ja ilm on endiselt suurepärane.»

125

Tõepoolest püsis hea ilm, puhus ühtlane pärituul, ja ehkki päike ei kõrvetanud, paistis ta ometi.

«Ilm on siin petlik,» kostis La Perouse. «Ka Hollandi kapten Roggeveen oli Tulemaa rannikul heast ilmast võlutud, kuid Hoorni neeme juurest kandis orkaan teda kaugele lõunasse. Suurivaevu suutis Roggeveen oma laeva polaarjäändist välja juhtida.»

«Roggeveen pääses veel kergelt,» lisas leitnant d'Escures, kes oli hiljuti merekooli lõpetanud ja uhkeldas oma teadmistega merereiside ajaloost. «Kuid Inglise kapten Anson alles võiks teile jutustada, mis Hoorni neem õieti tähendab. Kui Anson 1740. aastal Hoorni neemele tuli, oli tal viiest fregatist koosnev eskaader. Kui aga neem oli seljataga, juhatas ta vaid kahte laeva — ülejäänud kolm lebasid merepõhjas.»

Loodan, et meiega seda ei juhtu,» ütles La Perouse. «Kardan vaid, et meil tuleb oma kahuritega hüvasti jätta. Tormi ajal Hoorni neeme juures pidi kapten Byron laeva kergendamiseks kõik oma kahurid üle parda heitma.»

«Hoorni neeme juures kaasneb tormipuhanguga peaaegu alati tihe udu,» jätkas d'Escures, «mistõttu riskivad laevad alati kaljudele jooksmisega. 1766. aastal möödusid Hoorni neemest kaks laeva. Ühe komandöriks oli inglane Carteret, teise — prantslane Bougainville. Oli pöörane torm ning tihe udu. Carteret paisati kalda äärde ja vaid suurivaevu pääses ta madalikult, Bougainville'! laeva voodri aga koorisid kivid puhtaks.»

«Kõige rohkem mööduvad Hoorni neemest hispaanlased,» tähendas La Perouse. «Kuninga käsul ei tohi nad välismaalastele oma reisidest teatada. Kuid inglased kinnitavad, et nende laevade riismed katavad kogu Tulemaa ranniku.»

Öösel mõistsid kõik, mille eest Tulemaa oma nimetuse sai. Üksteise järel süttisid pimedal kaldal loendamatud tulukesed.

«Pärismaalased süütavad lõkked, et meid enese juurde meelitada,» ütles La Perouse.

«Lähme homme hommikul kaldale,» pani ette de Lesseps.

Kuid La Perouse vangutas pead.

«Peame kasutama soodsat ilma ning ruttama,» ütles

126

ta. «Siin oh paik, kus torm võib iga minut puhkeda. Pealegi on kohtumine Tulemaa elanikega ohtlik. Nende aplus võib meid hukutada.»

«Kas nad on siis inimsööjad?»

«Ei, kuid nad söövad meie laeva ära,» naeratas kapten. «Tulemaa elanikud on piiritult vaesed ning nälgivad. Ilmast ilma tahavad nad süüa ja õgivad kõike, mis näppu hakkab. Kui kapten Bougainville siin peatus, tuli laevale kümmekond tulemaalast. Bougainville andis neile putru. Poole tunni jooksul oli terve meeskonna puder otsas ja siis hakkasid pärismaalased otsima, kas veel midagi söödavat silma ei hakka. Nad leidsid kasti küünlaid ja sõid need kõige tahtidega. Vana madrusesaapa aga lõikasid nad ribadeks ja hakkasid nahka nätsutama.»

Tulemaa süngete mägede nõlvu kattis mets. Vaatamata sellele, et jaanuar lõunapoolkeral vastab meie juulile, oli nõgudes veel lund. Kuid udu, millest jutustasid siin varem viibinud rändurid, La Perouse ja tema kaaslased ei kohanud. Päevad möödusid, kuid ilm oli ikka suurepärane.

Lõpuks jõutigi tormidest puretud Hoorni neeme juurde. Uudishimuga vaatlesid meremehed tema hambulist küüru. Atlandi ookeani Vaiksest ookeanist eraldav neem sarnanes saaki varitseva koletisega. Kuid seekord ei ihaldanud koletis saaki.

1. veebruaril möödusid fregatid päikeses säravast neemest. Lõunas oli näha udu, kuid peagi kadus ka see.

Laevad jõudsid Vaiksesse ookeani.

Kadunud linn

«Boussole» ja «Astrolabe» liikusid piki Lõuna-Amee-rika rannikut põhja poole. Vasakul laius ookean, paremal sinetas mööda kogu mandrit kulgev hiiglaslik Andide mäeahelik.

Maa-ala Andide ja Vaikse ookeani vahel nimetatakse Tšiiliks. Tol ajal oli Tšiili Hispaania asumaa. Et puhata ning tagavarasid täiendada, otsustas La Perouse peatuda Concepcióni sadamas.

Tema teada pidi Concepción olema täiesti euroopalik

127

kivimajade, kirikute ja sillutatud tänavatega linn. Juba koolipõlves, vaadates geograafiaõpikust pilte, leidis La Perouse, et Concepción sarnaneb väga tema kodu-linna Albiga. Seal oli samasugune hambuliste müüridega kindlus, samasugused kirikud ja paplid, samasugune turg, kuhu talupojad eeslitega piima tõid. Ühesõnaga — see oli tavaline linnake, mille pärast ei tasunud tõepoolest pool maailma läbi sõita. Sajad kaptenid olid mõõdistanud ning kaardistanud Concepciõni lahte. Oli teada, kust peab ümber neeme sõitma, kus asuvad leetseljakud, kus on sobivad ankrupaigad.

Loomulikult juhtis La Perouse täiesti rahulikult, pisimagi erutuseta oma laevu selle kõige tavalisema paiga poole.

22. veebruaril 1786. aastal lähenesid mõlemad laevad sellele kaldale, kuhu kaardile oli tillukese ringikesena märgitud Concepciõni linn. Oli tore, tuulevaikne, selge ning soe ilm. «Boussole» sõitis esimesena ümber neeme ja sisenes lahte. Kapten võttis pikksilma ja hakkas lähenevat rannikut vaatlema.

Ta kahvatas, pani pikksilma käest, haaras selle uuesti, vaatas, pani jälle käest ja hüüdis siis:

«Kutsuge härra Dagelet minu juurde!»

Dagelet oli sel ajal Prantsusmaa kõige nimekam astronoom. Teaduste Akadeemia oli teda suunanud La Perouse! ekspeditsiooni liikmeks.

«Härra Dagelet,» pöördus kapten tema poole, «kas te olete veendunud, et arvestasite laevade kursi õigesti?»

«Olen veendunud.»

«Aga võib-olla te eksisite?» Võib-olla asume mõne kraadi võrra hoopis põhja või lõuna pool?»

«Mis te nüüd!» solvus teadlane. «Kõik aparaadid on täiesti korras. Ma kontrollisin isiklikult iga arvu. Ma ei võinud isegi veerand kraadi võrra eksida.»

«Aga kus me siis praegu teie arvates asume?» küsis kapten kannatamatult huuli närides.

«Concepciõni lahes.»

«Nii-nii. Aga kus siis teie Concepción ise asub?» küsis kapten astronoomile pikksilma ulatades.

Dagelet heitis pilgu pikksilma, ja peaaegu pidi piip tema suust maha kukkuma.

«Ma ei mõista . . . Eksimine polnud võimalik . . . Ma kontrollisin kõik . . . .»

128

Kaldal polnud näha ei hambulist kindlusemüüri, kirikuid ega kivimaju. Vaid püstloodsed paljad kaljud helkisid päikese paistel. Concepción oli jäljetult kadunud.

Samasugune stseen toimus ka «Astrolabe'il». Kapten de Langle sammus tekil, pikksilm käes, ja püüdis asjatult kadunud linna leida.

Mõlemad laevad peatusid keset lahte.

«Vaadake, kapten,» ütles Dagelet pikksilma La Pérouse'ile ulatades, «seal orus paistab üks küla.»

«Jah, seal paistavad mõned majad,» tähendas kapten. «Kaks kirikut küngaste otsas...»

«Kaks kirikut küngaste otsas!» hüüdis Dagelet pikksilma kätte haarates. «Kas teate, mis küla see on?»

«Ei tea.»

«See on Talcahuano!»

«Missugune Talcahuano?»

«Concepciõni kõrval asuv Talcahuano küla. Hispaania dokumentides öeldakse: «Concepciõni kõrval asub Talcahuano küla, mis väärib tähelepanu oma kahel ühe-sugusel künkal asuva kahe ühesuguse kiriku poolest. » »

Kuid see avastus muutis kogu loo veelgi segasemaks. Linna kõrval asuv küla on säilinud, linn ise aga kadunud ...

"Dagelet määras uuesti pikkus- ja laiuskraadi ning veendus, et tema arvutused olid õiged.

Kuni kella kaheksani õhtul ristlesid laevad lahes. Alles videvikus märkas vahimadrus «Boussole'ile» lähenevat paati.

Kõik tormasid tekile. Kannatamatult ootasid meremehed paati. Kõik kibelesid teada saama kadunud linna saladusest.

Paadis aerutas kuus meest. Ninas seisid kaks meest — lihtsais madruseriideis habemik ja hõbedaga tikitud vaarikpunases keebis ning tohutute lehvivate mustade sulgedega laiaservalise kübaraga isand. Tema vööl rippus kuldpidemega sirge mõõk.

Laevalt lasti nöörredel alla ja mõlemad saabujad ronisid tekile.

«Don Juan Miguel Maria José Postigo,» esitles end hõbedaga tikitud hispaanlane vööni kummardades. «See aga on loots,» osutas ta oma saatjale, «kes juhib teie

129

laeva Concepcióni sadamasse. Tere tulemast meie linna! Tema Majesteet Hispaania kuningas saatis Madriidist käsu, et teid võetaks vastu nagu hispaanlasi.»

«Don Juan Miguel Maria José Postigo,» ütles La Perouse hämmeldunult tühjale kaldale pilku heites, «kus teie Concepción asub? Ma seisan siin juba terve päeva, kuid ei näe linnast ainsatki märki.»

«Ärge muretsege, linn kolis üle teise kohta,» kostis don Postigo. Ja hispaanlane jutustas kogu loo.

1751. aastal oli Tšiilis maavärin, öösel jooksid Concepcióni elanikud oma varisevatest majadest välja ja nägid õudusega, et meri liigub aeglaselt kaldale. Lained neelasid ühe maja, tänava ja väljaku teise järel. Hirmunud elanikud tormasid mägedesse. Kui hommikul koitis, oli linn kadunud. Alles oli jäänud ainult linnalähedane Talcahuano küla. Linna asemel laius nüüd laht. Selgetel päevadel näevad kalurid lahe vees maju, kirikuid ning kindlust.

«Mis aga sai linna elanikest?» küsis La Perouse.

«Nad elasid terve aasta mägedes ja nutsid oma kaotatud varandust taga. Siis aga otsustati linn uuesti üles ehitada. Uueks asukohaks valiti koht Biobio jõe kaldal.»

Tšiili kombed

Alles hilisööl jõudsid «Boussole» ja «Astrolabe» sadamasse.

Hommikul saabus «Boussole'ile» linna komandant don Diego Quejada. Ta toi La Perouse'ile kingituseks sada tapetud lammast, kakssada seasinki, terved hunnikud härjaliha ning puuvilja. Tema keep oli veelgi luksuslikumalt tikitud kui don Postigol ja ka kummarduse tegi ta peaaegu maani.

«Meie kuberner don Higgins on lõputult kurb, kui saab kuulda, et te saabusite tema äraolekul. Ta olnuks õnnelik teid isiklikult tervitades, kuid praegu sõdib ta ülestõusnud indiaanlastega,» rääkis don Quejada.

La Perouse oli komandandi kingitustega ülimalt rahul, sest Brasiiliast muretsetud moon oli juba otsakorral. Hispaanlase heldest kingitusest piisas meeskonnale mitmeks kuuks. Juurde oli tarvis osta veel jahu.

130

Tutvunud laevaga, oli don Quejada väga imestunud, kui leidis, et kogu taglas on korras ja laeva keres pole ühtki auku.

«Meie laevad on pärast Hoorni neeme katkised ning katkutud ja peavad kohe remonti minema,» tähendas ta. Saanud teada, et meri oli seal rahulik, ütles ta, et see on kuulmatu juhus.

Kuid veelgi enam üllatas teda meeskonna reibas ning lõbus olek.

«Kas teil tõesti pole laeval ühtki haiget? Kas skorbuut või palavik pole teid kimbutanud?»

«Mitte kedagi,» teatas La Perouse uhkelt.

«Teil veab,» ütles don Quejada. «Tulla ümber Ameerika mandri, ilma et ükski mast murduks või ükski madrus haigestuks! See on ime.»

La Perouse, de Langle ja Dagelet sõitsid mõnede ohvitseride saatel kaldale. Kaasa tuli ka geograaf Bernizet, kes hakkas koostama uue linna kaarti.

Concepción võttis La Pérouse'i vastu nagu mõnda tähtsat võimumeest. Kaldal tervitas teda linna garnison. Don Quejada andis poole oma lossist tema käsutusse ja palus seal elada kogu laevade sadamas viibimise aja. La Perouse nõustus meelsasti.

Don Quejada külalislahkus ning heldus näisid algul mõistmatuna. Alles hiljem hakkas La Perouse taipama, milles asi.

Kui Prantsusmaal hakati valmistuma La Pérouse'i ekspeditsiooniks, palus Hispaania kuningakoja juures asuv Prantsuse saadik Hispaania valitsuselt selleks kaasabi. Valitsus kartis võimast Prantsumaad ja nõustus. Kõikidesse Hispaania sadamatesse üle kogu maailma saadeti kuninga poolt allakirjutatud korraldus, milles kästi La Pérouse'i hästi vastu võtta. Niisuguse käsu sai ka don Quejada, kes polnud veel kunagi saanud kuninga enese allkirjaga korraldust. Iial polnud Concepcióni saabunud nii tähtsat dokumenti. Don Quejada ei teadnud, kes see prantsuse meremees on. Aga kui temast kirjutab juba kuningas ise, siis peab ta olema väga võimas ning tähtis isik. Ja don Quejada püüdis kõigest väest oma külalisele meeldida.

Peagi aga veendusid prantslased, et komandant polnudki nii helde, kui algul paistis. Ostes oma laevadele

131

teravilja, oli La Perouse Tšiili odavatest hindadest hämmastunud. Suur härg maksis ainult mõne vaskmündi. Lambaid müüdi tosinakaupa, sest üks oli nii odav, et seda ei tasunud müüagi. Nisu maksis Concepciõni turul kaheksa korda vähem kui Prantsusmaal. Niisuguste hindade juures polnud kunst helde olla.

La Perousel hämmastas selle maa rikkus. Euroopast toodud hobused, lehmad ja lambad sigisid siin väga kiiresti. Mägikarjamaadel hulkusid metsikud ning pool-metsikud loomakarjad. Rannikuveed olid vaalarikkad. Kartmatult tulid vaalad otse Concepciõni sadamasse ja purskasid veesambaid laevatekkidele.

Vaatamata loodusrikkustele olid Tšiili elanikud väga vaesed. Oma lammaste villaga oleksid nad võinud varustada pooli Inglismaa kalevivabrikuid, härjalihaga toita poolt Euroopat. Kuid Hispaania kuninga ahnus laostas neid. Iga kauba eest, mida sisse või välja veeti, oli kuningas niisuguse tollimaksu määranud, et kauplemisest ei saanud juttugi olla.

Kuid ega maksud üksi seda viljakandvat maad laostanud. Tšiilis oli palju kloostreid ning munki. Talupojad pidid kümnendiku oma tuludest kloostritele andma.

Tšiili päriselanikud olid hispaanlaste ning indiaanlaste järeltulijad. Puhastverd hispaanlasi leidus siin ainult sõjaväes või riigiametis. Tšiili elanike siiras viisakus hämmastas prantslasi. Tervitades ja hüvasti jättes tegid nad sügava reveransi ning surusid kätt südamele. La Perouse püüdis nende kummardust jäljendada, kuid kaotas iga kord tasakaalu ja reveransist ei tulnud midagi välja.

Kaks nädalat pärast La Perouse'i saabumist Concepciõni sadamasse pöördus kuberner don Higgins sõjast tagasi. Ta oli Hispaania teenistusse astunud iirlane. Peaaegu pidevalt sõdis ta indiaanlastega. Tšiili indiaanlased polnud enam kaugeltki need rahulikud ning kaitsetud inimesed, kellest pajatasid esimesed Hispaania meresõitjad. Nad olid hispaanlastelt õppinud ratsutama ning tulirelva kasutama. Surutud mere äärest mägedesse ning pampadesse, olid nad juba peaaegu kakssada aastat kaitsnud oma kodumaad. Hispaanlased

132

püüdsid indiaanlasi kinni, neetisid nad raudadesse ja saatsid hõbedakaevandustesse, kus nad üle jõu käivast tööst paari-kolme aasta pärast surid.

Pidu

Saabus märts. Lõunapoolkeral lähenes talv. Et hiljemalt juunis Põhja-Ameerikasse jõuda ja Loodeväila otsima asuda, tuli teele asuda. La Perouse kavatses iga poolaasta järel ühelt poolkeralt teisele sõita. See võimaldaks tal talviseid torme vältida. Kui lõunapoolkeral on talv, siis asub tema põhjas; kui aga põhjapoolkeral möllab pakane, asub ta juba lõunas. Tema laevad viibivad igaveses suves.

Lahkumispäev oli määratud 15. märtsile. Et külalislahket rahvast tänada, otsustati päev varem korraldada pidu. Kaldale püstitati telgid ja kaeti lauad. Külalisi oli kutsutud kolmsada. Kohal viibisid ka kuberner koos kaaskonnaga, don Quejada ja don Postigo. Peaaegu kogu meeskond võttis peost osa, ainult nelikümmend meest jäeti laevu ja korda valvama.

Külalised sõid ära mitu härga ja tühjendasid hulga veinivaate. Concepciõni daamid olid tulnud luksuslikes, vanavanaemade poolt Hispaaniast kaasatoodud mantil-jades. Üks õpetatud munk luges omaloodud, prantslaste ja hispaanlaste sõprusele pühendatud luuletuse. Pidu õnnestus hiilgavalt. Kui lauad hakkasid tühjenema, mindi vainule tantsima.

«Oodake, ma valmistan neile üllatuse,» sosistas Dage-let La Perouse'ile.

Mõne minuti pärast pöördus ta tagasi, hoides käes väikest paberikera.

«Senjoorid!» hüüdis ta. «Nüüd näitan teile teaduse viimast imet. See kera, mille vennad Mongolfier'd hiljuti leiutasid, lendab kohe ilma kõrvalise abita õhku.»

Rahvahulk hoidis hinge kinni.

«Kera ehitus on väga lihtne,» jätkas Dagelet. «Näete, selle külge on kinnitatud põleti. Nüüd ma süütan selle. Õhk kera sees kuumeneb. Kuid soe õhk on külmast kergem. Ta püüab üles tõusta ja kannab ka kera enesega kaasa.»

133

Nende sõnade juures laskis Dagelet kera lahti. Ebakindlalt kõikudes hakkas teaduse ime üles kerkima.

Tšiili elanikud ja madrused hõiskasid. Mitte keegi polnud veel õhupalli näinud. Too aga lendas üle kogu linna ja takerdus siis katedraali tornis.

Järgmisel päeval hiivasid «Boussole» ja «Astrolabe» ankru. Puhanud madrused kibelesid töö järele. Veel kaua lehvitasid don Higgins, don Que jada ja don Pos-tigo lahkuvatele laevadele.

Saabumine Lihavõttesaarele

Kiiresti kandis pärituul fregatte loodesse. Pärast kolm nädalat kestnud purjetamist, 8. aprillil, märkasid meremehed künklikku metsatut saart. See oli Lihavõttesaar, mida kaksteist aastat tagasi külastas kapten Cook.

Ka La Perouse tahtis saarel randuda. Ta kiirustas küll Põhja-Ameerika randadele, kuid arvas, et Lihavõtte-saare pärast tasub päevakese viivitada. Otsustati peatuda samas lahes kus Cookki.

Cooki laht leiti kiiresti. See tungis sügavale kaldasse ja oli tuulte eest täiesti kaitstud. Laevad sisenesid ja jäid seisma kaldast miili kaugusele.

Kaldal seisis kuus meest. Nad hüppasid vette ja ujusid «Boussole'i» juurde. Mehed ujusid nagu kalad. Neile visati köis. Pärismaalased ronisid tekile ja raputasid end nagu koerad.

Kogu nende riietus koosnes vööst, mille külge ees ning taga olid seotud rohutuustid.

Meeskond tuli külalisi uudistama. Saare elanikud olid igast küljest ümbritsetud, kuid neid see ei hirmutanud ega häirinud. Täiesti relvastamata seisid nad võõramaalaste keskel ja naeratasid sõbralikult.

«See on parim näide, et pärismaalasi tuleb sõbralikult kohelda,» mõtles La Perouse. «Cook ei tapnud ega röövinud siin kedagi ja Lihavõttesaare elanikud võtavad eurooplasi vastu sõbralikult, vähimagi hirmuta. Kui kõik rändurid oleksid niisama rahuarmastavad, ei tuleks neil kõikjal pidada veriseid lahinguid.»

Ta otsustas kapten Cooki poliitikat järgida ja andis

134

külalistele terve kuhja kingitusi — klaaspärleid, tina-lusikaid, punaseid riidetükke. Pärismaalased leidsid neile kohe paiga. Pärlid pandi kaela, lusikad ning kammid juustesse, riidetükid vöö külge. Nad olid ehete üle väga rõõmsad ning vaatasid üksteist vaimustusega. Tähtsalt hing uhkelt jalutasid nad laevatekil. Kuid veidi aja pärast olid nad ehetest tüdinud ja andsid mõista, et soovivad veel midagi.

Siis pani La Perouse kõige vanemale saarlasele pähe vana laiaäärelise madrusemütsi. Vanamees hakkas rõõmu pärast karglema. Kuid ta ei jõudnud õieti uhkeldama hakatagi. Teine pärismaalane rebis talt mütsi ära ja pani selle enesele pähe. Ka temal ei õnnestunud saaki hoida. Iga mees tahtis mütsi ja rebis seda enesele. Alles minut tagasi nii sõbralikud pärismaalased hakkasid, hambad irevil, üksteist rusikatega kolkima.

«Anna talle! Anna talle!» ässitasid madrused naeru lagistades.

Lõpuks jäi müts kõige noorema ning tugevama pähe. Rusikad rullis, oli jõumees valmis igaühe, kes vaid tema aaret puudutab, läbi vemmeldama. Kaaslased ei julgenudki talle läheneda. Nad vaatasid nii kadedalt ning haledalt õnneseent, et La Perouse'i süda läks härdaks ja ta kinkis igale samasuguse mütsi.

Saare elanikud olid laeva suurusest vapustatud. Nad kõndisid ahtrist vööri, vöörist ahtrisse, mõõtsid sammudega, vaidlesid ja lugesid jälle samme.

Lähenes õhtu. La Perouse otsustas alles hommikul randuda. Kuid laeval viibimisest tüdinenud leitnant d'Escures tegi ettepaneku külalised paadiga kaldale viia. Kapten nõustus, kuid ei lubanud leitnandil maale minna, vaid käskis mehed mõne meetri kaugusel kaldast paadist vette lasta.

Paat lasti vette ja sõudjad haarasid aerud. Uhkelt istusid saarlased pingil. Kui aga paat laevast eraldus, tüdisid nad, hakkasid nihelema, tõuklema ja paati kõigutama. D'Escures käratas nende peale. Nagu üks mees võtsid pärismaalased mütsid peast, asetasid nendesse kõik oma kingitused ja hüppasid vette.

«Pidage! Kuhu te lähete? Ma viin teid kohale!» karjus leitnant neile järele.

135

Kuid juba nad ujusidki kärmesti kalda poole, hoides mütse kõrgel pea kohal, et need märjaks ei saaks.

D'Escures'il ei jäänud muud üle kui fregatile tagasi pöörduda.

Mütsivargad

Järgmisel hommikul läksid La Perouse, de Langle, astronoom Dagelet, füüsik Lamanon, botaanik Dufresne ning kõik ohvitserid peale nende, kes vahis olid, kaldale. Igaks juhuks võeti kaasa ka kaheksateist merejalaväelast leitnant de Vaujuas' juhtimisel. Botaanik Dufresne võttis kaasa kapsa-, porgandi-, peedi- ja

kõrvitsaseemneid. De Langlel paadis lamasid kinniseotud lambad, kitsed ja sead. De Langle otsustas Cooki eeskujul loomad saare elanikele kinkida.

Umbes kuussada pärismaalast oli kaldale kogunenud. Nad tervitasid prantslasi kõva kisaga. Rahuldusega täheldas La Perouse, et peale paari-kolme polnud keegi relvastatud. Oma eilsed külalised tundis ta kohe ära mütside ning pärlite järgi. Nautides üldist kadedust, jalutasid nad uhkelt rahva hulgas.

Kohe pärast randumist püstitasid meremehed telgi, kuhu oma aparaatidega asus astronoom Dagelet, et määrata päikese järgi saare asukoht ning kontrollida Cooki arvutusi. Pärismaalased tunglesid tema ümber ja segasid töötamast. La Perouse palus neid kas või kolme sammu kaugusele eemalduda, kuid nood ei teinud väljagi ja surusid prantslastele igast küljest peale.

See oli omakasupüüdlik uudishimu. Kadedalt vaatasid nad madruste toredaid mütse. Ja kui üks madrus end hetkeks unustas, oligi tema müts ühe mehe käes. Meremees hakkas varast taga ajama, kuid see oli jäljetult kadunud.

Veidi aja pärast varastati mütsid veel paarilt madruselt. Ehmunult vaatasid nad oma ülemustele. Mida teha? Kui nad hakkavad varastega kaklema, asuvad kõik pärismaalased röövijate poolele, siis aga tuleb tulistada ja tapatalgud algavadki. Kui nad aga oma mütse tagasi ei saa, ootab neid karistus kroonu vara kaotamise pärast.

La Perouse lõpetas nende kõhkluse.

136

«Kõigile, kellelt mütsid varastatakse, antakse laeval uued,» ütles ta. «Ainult hoiduge nendega tülitsemast.»

Kui telk oli püsti, otsustati hakata saart uurima. Osa sõdureist jäi valvama telki, paate ning astronoom Dage-let'd. Ülejäänud jagunesid kahte salka. Ühe koosseisu kuulusid La Perouse ja «Boussole'i» ohvitserid, teise — de Langle, «Astrolabe'i» ohvitserid, botaanik Dufresne ja füüsik Lamanon. La Perouse'i salk hakkas minema mööda rannikut, de Langle aga suundus saare sisemusse. Ka pärismaalased jagunesid: ühed jäid telgi juurde, teised järgnesid La Perouse'ile, kolmandad de Langle'ile.

Äkitselt märkas La Perouse rannakäärus pikka, kitsast ning madalat küüni.

«Maja!» hüüdis ta.

Kuid see polnudki maja, vaid terve küla. La Perouse vaatas ukse vahelt, mis oli nii madal, et siseneda sai. vaid neljakäpakil, sisse ja nägi seal umbes kahtsada õlgedest magamisaset. See küün kuulus kogu suguharule. Metsa Lihavõttesaarel pole, ja seepärast oli ta ehitatud roost.

Maja lähedal nägid rändurid kahte vana naist ning mitutkümmend last.

«Kas tõesti on neil kahel eidel nii palju lapsi?» küsis La Perouse imestunult ja naeris ise oma kohtlase küsimuse üle.

Eided polnud mitte laste emad, vaid nende hoidjad. Nad hoidsid kogu suguharu lapsi. Elamu juures polnud näha ei oja ega kaevu. Juba Cook kinnitas oma päevikus, et Lihavõttesaarel pole ühtegi allikat ning saare elanikud kasutavad soiste loikude vett. Veepuuduse tõttu on Lihavõttesaar laevadele halvaks peatuspaigaks.

Pärast tund aega kestnud väsitavat rännakut mööda rannakive tegid rändurid uue avastuse. Nad jõudsid kivikujudeni, mida James Cook oli kirjeldanud. Kolme-korruseliste majade kõrgused kivikujud asusid siledatest tahutud kividest ehitatud alustel ning vaatasid mere poole.

Et kuju lähemalt vaadata, ronis La Perouse selle alusele. Saare elanik, kes kogu aeg tema kannul käis, järgnes talle. Kui kapten hakkas, pea seljas, kuju vaatlema, haaras pärismaalane tema vormimütsi ning pistis jooksu.

137

«Pea kinni! Pea kinni!» karjusid ohvitserid talle järele tormates.
Kaptenimüts ei maksnud just vähe, pealegi polnud La Perouse'il teist niisugust. Kuid kapten arvas, et kui lihtmadrused peavad kogu päeva mütsita kuuma päikese käes vaevlema, miks peab siis temal tingimata müts peas olema? Alludes kapteni käsule, pöördusid ohvitserid kuju juurde tagasi. Kallihinnaline saak jäigi jultunud vargale.
Pärast seda pöördus La Perouse telgi juurde tagasi. Nii Dagelet, leitnant de Vaujuas kui ka kõik madrused olid mütsideta. See-eest aga uhkeldasid telgi juures tunglevad pärismaalased, mütsid keigarlikult viltu peas.
Ootamata de Langlel saabumist, pöördus La Perouse laevale. Ta tahtis leitnant d'Escures'i välja vahetada, et ka see saaks kaldale sõita.
«Pange mingi lapp pea ümber, müts aga jätke kajutisse. Muidu tulete mütsita tagasi,» soovitas kapten.
Leitnant valmistaski vanadest lappidest uhke turbani ja sõitis siis kaldale. Seal jutustas Dagelet talle, mis päeva jooksul oli juhtunud. Sõdurid kuulasid teadlase ja ohvitseri vestlust ning unustasid paadid sootuks. See oli vesi pärismaalaste veskile. Üks neist puges paati, haaras sealt ämbri ja tormas minema. Päikeses sätendav ämber näis talle ilmselt väga väärtuslikuna.
Sõdurid tõstsid kära. Selletagi oli ämbreid laevadel vähe. Ämber tuli jultunud vargalt ära võtta.
Kuuldes sõdurite kisa, panid ka teised telgi lähedal viibinud pärismaalased tuhatnelja minema. D'Escures, de Vaujuas ja kaks madrust tormasid neile järele. Kaua jooksid nad mööda kivist teerada ja hakkasid juba kärme j algsetele põgenikele järele jõudma, kui need äkitselt peatusid.
«Andke meie ämber tagasi!» karjus d'Escures kurjalt.
Kuid vastuse asemel hakkasid pärismaalased prantslasi kividega pilduma. Ühel sõduril löödi pea lõhki.
«Kogupauk õhku!» käsutas d'Escures.
Mõlemad sõdurid tulistasid. Kuid pärismaalased ei taibanud, et püssidega võib inimesi haavata ning tappa, ja nad ei kohkunud põrmugi. Usinalt korjasid nad rajalt
138
kive ja valgusid siis laviinina prantslaste peaie, tagudes kepiga vastu ämbrit.
D'Escures'i ja de Vaujuas' püssid olid laetud haavlitega. Nad tulistasid. Umbes viisteist inimest said haavata. Loomulikult olid haavad tühised, kuid kogu rahvahulk jooksis ämbrit lahinguväljale jättes kabuhirmus laiali.

Kuningas

Vahepeal aga jõudis de Langle'i salk üha kaugemale saare sisemusse.
Väsitav oli käia mööda kividega ülekülvatud saart. Komistades läksid rändurid edasi, vedades enese järel ohelikkepidi kitsi, lambaid ja sigu ning kandes seljas seemnekotte. Alles paari tunni pärast jõudsid nad üles-haritud põldudeni.
Põllud olid kividest puhastatud. De Langle imetles pärismaalasi, kes pidid suuri kivimürakaid omil õlul tassima, sest koduloomi neil ju polnud.
Tuulte eest kaitstud orgudes kasvatati banaane. Kuid banaanipuud olid kidurad ega andnud nimetamisväärset saaki. Põllutööriistu ei tuntud, isegi puulabidad puudusid. Rändurid nägid naist, kes kaevas kepiga auke maasse.
«Sobiv koht külviks,» tähendas Dufresne.
Kotid võeti lahti ja botaanik hakkas porgandeid, naereid ja kõrvitsaid külvama.

«Neist seemnetest kasvavad taimed, mida võib süüa,» püüdis ta rusikat suhu toppides ja lõualuid liigutades elanikele selgitada.

Tundus, et salgale rannalt järgnenud pärismaalased mõistsid teda hästi. Omavahel midagi elavalt juteldes viisid nad botaaniku teise külvikõlbliku põllu juurde ja palusid ka sinna külvata. Dufresne täitis meelsasti nende palve.

Varsti jõudsid nad samasuguse hooneni, millist oli rannikul näinud ka La Perouse. Trobikond alasti lapsi jooksis majast välja. Nende hoidjaks oli lonkur eit. Maja juures nägi de Langle saare ainukesi kodulinde — kanu. Loomi polnud mingisuguseid, isegi koeri mitte.

139

Ühest uksest ronis välja hallipäine küürakas, kepp käes. Pärismaalased lõpetasid kohe oma jutuvada. Läbi rahvahulga trügides koputas vanamees ühele ja teisele kepiga pähe. Keegi ei mõelnudki vastu hakata — kõik kartsid vanameest. De Langle taipas, et tema ees seisab saare kuningas.

Sügavalt kummardades kinkis ta kuningale kitsed, oina, lamba ja kaks siga. Viisakalt selgitas ta majesteedile, millist kasu annavad need loomad kogu Lihavõtte-saarele. Kuninglik kõrgus kuulas meremeest armastusväärselt oma hambutu suuga naeratades.

Siis aga torkas kuningale silma de Langle'i taskust tolknev rätinurk. Kärmesti pistis majesteet oma käe prantslase tasku, surus räti pihku ja pistis punuma mägede poole.

De Langle oli hämmastusest keeletu. Ta ei suutnud mõista, kuidas võis rikas ning võimas inimene, kellele ta äsja oli andnud niisuguse kingituse, temalt taskurätti näpata!

Jätnud kingitud loomad ärakaranud kuningale, ruttas de Langle randa tagasi. Juba hämardus, kui väsinud, näljased ning loomulikult mütsideta meremehed jõudsid Dagelet' telgi juurde.

«Paatidesse!» käsutas de Langle. «Vaja on fregatile rutata. Homme valgehakul lahkume.»

Järgmisel hommikul käskiski La Perouse ankrud hiivata.

Väljunud tekile, märkas ta vees neidsamu kuut pärismaalast, kes neile esimesel päeval olid vastu tõtanud. Ta lubas neil laevale tulla. Pärismaalased vedasid enese järel pikka veetaimedest punutud köit. Kellelegi tähelepanu pööramata tõmbasid nad selle ahtrist vöörini. Köis oli laevast pisut pikem, kuid nad lõikasid liigse jupi maha ja viskasid selle merre.

«Selge!» hüüatas La Perouse. «Nad otsustasid meie fregati pikkuse täpselt kindlaks määrata.»

Asjalikult lappasid pärismaalased köie kokku ja hüppasid merre.

Purjed paisusid tuules. Aegamisi vajus Lihavõttesaar silmapiiri taha.

140

Veekõrb

La Perouse hoidis kurssi põhja. Enne Põhja-Ameerikasse jõudmist tahtis ta külastada Cooki avastatud Havai saari.

«Suur Cook on enne mind juba kõikjal viibinud,» mõtles La Perouse kibedusega. «Kas ma üldse avastan mingi maa, mida meremehed seni ei tunne?»

Lihavõttesaare ja Havai vaheline ookean oli eurooplastele sel ajal täiesti tundmatu. Cooki laevad olid Havaile lähenenud hoopis teisest suunast ja La Perouse lootis, et tal õnnestub siin uusi saari avastada.

Mastitippu kinnitati korv. Hommikust õhtuni istus siin pikksilmaga varustatud madrus. Fregatt hõljus lainetel, korv kõikus nagu pendel, kuid peadpööritavas kõrguses istuv madrus ei pööranud pilku silmapiirilt. Kui tal lõputust kiikumisest halb hakkas, asus korvi uus mees. Madrused olid vaevarikka passimisega nõus, sest La Perouse lubas sellele, kes esimesena maad märkab, autasu.

Ööd kui päevad järgnesid fregatile kalaparved. Juba ammu oli soolaliha meremehi tüüdanud. Nüüd valmistasid madrused õnged ja veetsid kõik vabad hetked õngitsemisega. Kuid kala ei näkanud. Siis nuputati teine abinõu. Traadist tehti västrad ja hakati nendega kalaparves tragima. Kalu oli nii paksult, et alatasa tõmmati västar suure sipleva kalaga tekile. Juhtus sedagi, et kala tõmbas nööri pooleks ning ujus minema. Mõne päeva pärast aga jäi ta teistkordselt tragi otsa ja imestunud meremehed said kadunud västra tagasi.

«Kas siis ühed ja samad kalad saadavad meid tuhat kilomeetrit?» rääkisid nad.

5. mail ületati ekvaator. Jälle säras öösiti Lõunaristi asemel taevas Suur Vanker.

28. mail 1786. aastal nähti Havai mägesid. La Perouse käskis mastikorvi maha võtta. Tal ei vedanud. Tohutult veeväljalt, kus veel ükski meremees polnud purjetanud, ei leidnud ta ainsatki saart.

141

La Perouse Havai saartel

Havai saared kerkisid ookeani sinise peegli köhale' nagu suured rohelised lillepeenrad. Läbipaistvas,õhus värelesid käharate mägede õrnad piirjooned.

Fregatid sõitsid kahe saare vahelisse väina. Paremale jäi Maui, millel tapeti Cook, vasakule saar, mida inglane nägi eemalt. La Perouse pöördus vasakule.

Saar oli otsekui õitsev aed. Isegi murdlainete mühin ei suutnud summutada lindude läbitungivat vidistamist. Kõrged palmid noogutasid laevadele oma käharaid päid. Mägedest vulisesid ojad läbi rahvarikaste külade merre. Külade ümber kasvasid sirgete ridadena banaanipuud. Tuul kandis merele lillede magusat lõhna.

Kuid saarele läheneda polnud kaugeltki lihtne. La Perouse ei suutnud kuidagi lahte leida. Kuid peatuda keset väina oli liiga ohtlik. Puhanguline tõmbetuul oleks fregatid ankrust rebinud. Isegi paatidel polnud võimalik randuda, sest ranna ääres möllas murd-laine, millega poleks ükski paat toime tulnud. Meeskond oli tusane. Eriti meelitasid mehi just allikad. Concepciõnist hangitud vesi hakkas riknema ja seda oli vastik juua.

La Perouse juhtis laeva ümber saare. Ta lootis leida lahte saare vastasküljel. Siis aga eemaldus kaldast terve laevastik kiireid paate, mis olid koormatud elusate sigade, kala, banaanide, kookospähklite ja mingite punaste kangastega. Paadid püüdsid laevadele läheneda. Kuid vaevalt jõudsid nad «Boussole'i» või «Astrolabe'i» juurde, kui laevade tekitatud lained nad ümber paiskasid. Ent nagu kõik polüneeslased, olid ka havailased imeteldavad ujujad. Uuesti keerasid nad paadid püsti, päästsid uppuvad sead, korjasid kokku banaanid ning kookospähklid ja katsetasid taas.

Fregatid sõitsid saare vastasküljele. Vaevalt aga jõudsid nad neemest mööduda, kui saare ilme järsult muutus. Siin polnud metsi ega ojasid. Kuhu ka pilku ei heitnud, kõikjal olid vaid alasti pruunid kaljud. Üksikute tillukeste külade juures turritasid palmide kidurad tüved ja haljendas põdur rohi. Sel saarel voolasid veed ainult ühes suunas ja jätsid vastaskülje veetuks. Ühe

142

tunni jooksul olid rändurid lopsakast ning lõhnavast aiast kuiva kõrbesse sattunud.

See-eest aga leidis La Perouse siit sobiva sadama. Kui «Boussole» ja «Astrolabe» siin ankru heitsid, pimenes juba.

Kohe ümbritsesid laevu paadid. Eriti palju kogunes neid «Boussole'i» juurde. Havailased ronisid laevale ja tõid kaasa oma kaupu.

La Perouse ei tahtnud lasta laevale havailasi, kes olid tapnud kapten Cooki. Ta kartis. Saabus öö ja raske oli neid jälgida. Ka homme võib kauplemist alustada.

Väljunud laevatekile, hüüdis ta kõrvulukustavalt ruuporisse: «Tabu! Tabu!»

La Perouse oli seda sõna lugenud Cooki päevikust. Cook kinnitas, et polüneeslased kardavad sõna «tabu» üle kõige maailmas. Kõik hirmus ja püha, kõik, millesse ei tohi puutuda, on neil selle sõnaga seotud.

«Tabu! Tabu!» karjus La Perouse.

Sealsamas hüppasid tulnukad oma paatidesse. Kümne minuti pärast polnud lahelt kuulda enam ühtki häält.

Hommikul saabusid nad tagasi. Paadid olid kaupu nii täis, et püsisid vaevu veepinnal. Rääkimisest ei tulnud midagi välja, sigade vingumine summutas sõnad.

Paadid saabusid saare kõige kaugemaist paigust, aga võib-olla ka teistelt saartelt. La Perouse ei lasknud pärismaalasi ikkagi laevale. Nad istusid paatides ja reklaamisid täiest kõrist oma kaupu. Loomulikult ei jätnud prantslased juhust kasutamata, et värsket toidukraami hankida.

Havailased põlgasid ära klaaspärlid ja kirevad rätikud. Niisugust tühja-tähja olid nad nõus võtma kingituseks, kuid mitte kauba eest. Neile anna aga rauda: nuge, kirveid, tünnivitsu. Raua eest olid nad nõus maksma, mida vaja. Samuti hindasid nad ka väikesi peegleid. Kahe tunni jooksul müüs La Perouse mõni tuhat peopesasuurust peeglit.

Keskpäeval käskis La Perouse kauplemise katkestada. Ostetud oli juba üle kolmesaja sea, kelle jaoks tuli ehitada laevadele sigalad. Laoruumid olid kookospähkleist ja banaanidest lõhkemas.

143

Prantslased ei kavatsenud kauaks Havaile jääda. Ees ootas Põhja-Ameerika. Kuid enne lahest lahkumist tahtis La Perouse veenduda, kas kusagilt lähedalt ei saa värsket vett muretseda. Otsustati randuda.

Meenutades Cooki traagilist hukkumist, ei lasknud La Perouse end pärismaalaste rahumeelsest käitumisest petta ja otsustas olla ülimalt ettevaatlik.

Kaldale mindi nelja paadiga. Ees sõitis kaks paati mere jalaväelasi, püssid käes laskevalmis. Nende ülesandeks oli kaitsta ülejäänud paate, milles sõitsid mõlemad kaptenid, ohvitserid ja teadlased.

Et kaitsta paate ükskõik mis suunast kallaletungi eest, rivistusid sõdurid kaldal poolringikujuliselt. Kuid hulgaliselt kogunenud elanikud võtsid prantslasi vastu ülisõbralikult. Keegi pikakasvuline punases mantlis iludus astus, puuoda käes, La Perouse'i ette, lõi oda maasse ning pidas kõne. Kuni ta rääkis, ei teinud ükski saare elanik suudki lahti ega astunud paigast. Kuid kõne kestis vähemalt pool tundi. La Perouse ei saanud tema kõnest sõnagi aru.

Rääkimise lõpetanud, võttis mees endalt mantli ja andis selle La Perouse'ile.

Rahvahulk karjus vaimustuses.

La Perouse mõistis, et talle osutati suurt austust. Et mitte võlgu jääda, võttis ta oma mõõga ning kinnitas mehele vööle.

Võtnud enesega kaasa kuus sõdurit, läks kapten ise vett otsima. De Langle ja ohvitserid jäid paatide juurde. Laheäärne maastik oli metsatu, ja kui La Perouse'iga juhtuks midagi, jõuaksid nad õigel ajal appi.

Kuid La Perouse'iga ei juhtunud midagi. Küla lähedal leidis ta sügava kaevu, mille põhjas oli pisut soolakat haisvat vett.

Kõik lahe ääres paiknevad elanikud kasutasid seda porist vedelikku. Laevale niisugust vett ei tasunud võtta, sest ta polnud trümmis olevast veest põrmugi parem.

Kaevu lähedalt algas kõrge mägi. Mäe taga asusid allikad. Kuid mööda järsku mäenõlva ülesminekuks oleks kulunud viis-kuus tundi. Hobusteta aga polnud teiselt poolt saart võimalik vett kohale vedada.

«Meil pole siin enam midagi teha,» ütles La Perouse.

144

«Lahkume juba täna. Kuni Ameerikani peame tarvitama seisnud vett.»

Viibinud paar tundi kaldal, pöördus La Perouse laevale.

Õhtul purjetasid fregatid avamerele.

Mölder

Ekspeditsioonil piisas provianti peaaegu aastaks. Trümmides olid kotivirnad Tšiili nisuga, laevatekkidel aedikutes aga vingusid Havailt ostetud sead. Kuid meeskonda kollitas veepuudus. Mitusada siga kandis hoolt, et üks veetünn teise järel tühjeneks. Vett anti jaokaupa ja seegi haises.

Kuid leivaga oli lugu veelgi hullem. Hoorni neemest möödudes täheldas La Perouse, et jahedas kliimas kattub jahu kiiresti hallitusega. Seepärast ostiski ta Tšiilis jahu asemel mitu tonni teri. Ta arvas, et terade jahvatamine müüsris ei tohiks raske olla. Kui aga tööle hakati, siis selgus, et jahti saamiseks kogu meeskonnale tuleb hommikust õhtuni palehigis töötada, pealegi tuli jahu liiga jäme, leib aga kleepuv ning tänkjas. Kõlbmatu leib tuli anda sigadele ning meeskond hakkas nurisema.

«Sead saavad süüa ja juua, sina aga istu tühja kõhuga ja katsu vaid teist kruusi vett küsida!»

Ei jäänud muud üle kui sead tappa. Liha soolati ja pandi trümmi. Värske asemel sõid madrused nüüd soolaliha, kuid võisid juua palju süda ihaldas.

Ka leivamurest saadi peagi üle. Kuid seda ei murdnud mitte La Perouse, vaid «Astrolabe'i» madrus Jacques.

Tagasihoidlik Jacques ei paistnud millegi poolest silma. Ta oli esmakordselt laevale sattunud külapoiss, kelle saamatus kaaslasi lõbustas. Madrused pidasid teda pisut rumalaks ja irvitasid tema üle. Jacques pidi tegema ikka kõige mustemat ning vastumeelsemat tööd, kus polnud tarvis nuppu, vaid üksnes jõudu.

Paar nädalat pärast Havai saartelt lahkumist läks Jacques kapten de Langle'i juurde. Too polnud harjunud, et lihtmadrused tema poole pöörduvad, ja kortsu-

145

tas kulmu. Kuid Jacques'il oli nii lihtsameelne ning usalduslik nägu, et vihastamisest ei tulnud midagi välja.

«Mis sul tarvis on?» küsis kapten.

«Ma töötasin kodus veskis ...» alustas Jacques.

«On näha jah, et sa pole meremees, vaid mölder,» tähendas de Langle.

Madrused naersid. Tihti hüütakse mereasjanduses saamatuid käpardeid möldriteks.

«Jah, ma olen mölder,» ütles Jacques tõsiselt ning uhkelt. «Ma tahtsin enesele veskit osta, kuid raha oli vähe ja pidin merele teenima minema. Teil siin ei osata teri jahvatada. Kus seda enne nähtud, et jahu uhmris tehakse? Kui te tahate head leiba, siis ma ehitan veski...»

«Kuhu sa veski ehitad?» küsis de Langle. «Kas lainetele või?»

Madrused lagistasid naeru.

«Ei, tekile,» vastas Jacques häirimatult.
Kõigi imestuseks jäi de Langle tõsiseks.
«Kuidas sa kavatsed veski ehitada?»
«Kambüüsis on kaks käia. Nendest saavad head veskikivid. Tiivad aga teen laudadest.»
De Langle jäi mõttesse. Jah, Prantsuse sõjalaevastiku uhkus fregatt «Astrolabe» saab enesele välimuse küll — veskitiivad tekil! Kui nad oleksid Brestis või Marseille'is, sureks de Langle häbisse. Siin aga ei näe peale pärismaalaste neid keegi... Pealegi on hea leib hädavajalik.
«Ehita,» ütles de Langle.
Ja Jacques hakkaski pihta. Õhtul pöörlesid tiivad fokkmasti all, hommikul aga sõid madrused värsket ning maitsvat leiba.
«Hurraa!» karjusid madrused. «Viskame Jacques'i õhku.»
Ja Jacques lendaski üles.
Uhke ning õnnelik madrus viidi «Boussole'ile», et ta ehitaks sinna samasuguse veski.
146

Kohulainetes

Puhus tugev pärituul. Kärmesti kandusid laevad põhja. Troopikaleitsak jäi maha. Taevas oli pilves. Vaatamata juunikuule tuli meestele anda soe varustus.
23. juunil nähti St. Eliase mägede lumist harja. Need mäed asuvad Põhja-Ameerikas Alaska lähedal. Enne La Perousel olid neid näinud vaid Vene kapten Bering ja inglane Cook. Mäed on nii kõrged, et neid näeb juba väga kaugelt. Alles kahe päeva pärast hakkas kallas paistma.
Kaljusel kaldal kasvas tihe männimets. Meri oli siin madal, kaljune. Kaljude ümber mühisesid kohulained. Võimatu oli kaldale läheneda. Tuli jääda rannast kaks miili eemale. Iga hinna eest oli tarvis leida sadam, kuhu varjuda.
See aga osutus üsna keeruliseks. Ehkki kaldani oli ainult kaks miili, nägid meremehed selle piirjooni ähmaselt. Udust kerkis St. Eliase lumine tipp.
Aeglaselt liikusid laevad piki rannajoont. La Perouse otsustas saata paadi sobivat lahesoppi otsima. Paadi komandöriks nimetati leitnant d'Escures.
Kuid ka leitnandil ei õnnestunud kalda lähedale pääseda, sest tormitsevad kohulained oleksid paadi vastu kaljusid paisanud. Aga kallas oli paadilt paremini näha. See oli kaljune ning järsk. Sadamat siin polnud. Ometi aga oli vaja enne Loodeväila otsingut puhata ning hankida joogivett.
Seitse ööpäeva liikusid La Perouse'i laevad aeglaselt põhja poole. Pidevalt sõelus paat laevade ning kalda vahel, uuriti iga merekääru ja maanina. Leitnant d'Escures oli juba merekoolis tuntud uljaspea ja see kuulsus saatis teda ka edaspidi. Ta viis oma paadi nii kohulainete ja veekeeriste lähedale, et isegi mõndagi näinud sõudjad kahvatasid. Kuid leitnant naeris nende hirmu üle ja juhtis paadi kiuste kobrutava vahu piirile. Piisad lendasid näkku. Juba varahommikul seisis ta paadininas pilguga kalda uduseid piirjooni puurides ja pöördus laevale alles hämarikus.
«Sadamat pole!» kandis ta ette ja heitis rahumeeli magama, et järgmisel päeval kõike otsast alata.
2. juulil pöördus d'Escures laevale tavalisest varem.
147
Kui ta kapteni kajutisse sisenes, jäi loojanguni veel mitu tundi.

«Sadam on leitud,» teatas ta. «Meri tungib mandri sisemusse. See on kas laht või...» «Või mis?»

«... Või väin, mis ühendab Vaikset ookeani Atlandiga. »

«Imelik,» ütles La Perouse. «Seda rannikut uuris kapten Cook. Tema reisikirjelduses öeldakse, et ta leidis siit ühtlase, ühegi laheta ranna.»

Nende ees laual lebas kapten Cooki koostatud Põhja-Ameerika lääneranniku kaart. Rannik, mille juures asetsesid kapten La Perouse'i laevad, oli kaardile kantud täiesti ühtlase joonena.

«Kapten Cook kas ei märganud lahte,» ütles leitnant d'Escures, «või siis ei märkinud seda meelega kaardile.»

«Äkki on d'Escures'il õigus?» mõtles La Perouse. «Mis siis, kui see laht viib meid Atlandi ookeani?»

«Kas laevad pääsevad sadamasse?» küsis ta järsult. «Kas te olete veendunud, et leetseljakud puuduvad?»

«Olen peaaegu veendunud, kapten. Kohulainete riba katkeb sissepääsu juures. Järelikult on seal sügav. Kahe leetseljaku vaheline läbikäik pole küll kuigi lai, kuid meie laevad mahuvad läbi.»

«Mõõtke täpselt läbipääsu laius ning sügavus,» käskis La Perouse.

Läbipääsu mõõtmiseks saadeti välja kaks paati. Teise komandöriks oli leitnant Boutin, kellega koos sõitis geograaf Bernizet, et koostada sissesõitu hõlbustav kaart.

Boutin oli vanem kui d'Escures, kuid ometi oli just viimane laeva vanemohvitser. Põhjuseks oli asjaolu, et d'Escures kuulus aadliseisusse, oli lõpetanud aristokraatliku merekooli, Boutin aga sai ohvitseri aukraadi vaid tänu oma võimetele.

Tullide kriginal kihutasid paadid kitsa läbikäigu poole valgete vahuharjade vahel.

Tunni pärast pöördusid leitnandid tagasi.

«Mõnusamat läbipääsu ei saagi olla,» kandis d'Escures kaptenile ette. «Sissepääs lahte on lihtsam ning ohutum kui Bresti sadamasse.»

«Härra d'Escures,» katkestas teda Boutin. «Te unustate

148

hoovuse. Hoovus kannab iaeva merre tagasi. Pealegi on tuul vaibumas. Nõrga tuule puhul pole lihtne hoovusega toime tulla.»

«Jätke,» ütles d'Escures. «Hoovus on nõrk. Sellest pole mõtet rääkida.»

Boutin vangutas pead, kuid ei hakanud vaidlema.

Aega viitmata otsustati lahte sõita. Anti märku kapten de Langle'ile ja teineteise järel suundusid laevad läbipääsu. Selle tume, sügav vesi oli selgesti nähtav. Kahel pool kobrutas roheline vaht, kaljunukid turritasid veest. Madalik oli laevateest nii silmanähtavalt eraldatud, et väike lapski oleks kursi määramisega toime tulnud.

Et tunni aja pärast võis pimedus saabuda, oli tarvis kiirustada. «Astrolabe» sõitis «Boussole'ist» mõne sülla kaugusel. Iga minutiga jäi tuul üha nõrgemaks. Alles äsja pingul purjed rippusid nagu kotid.

«Kui tuult ei tule, siis tammume kogu öö selles neetud kurgus,» ütles La Perouse.

Kuid peagi hakkas talle muret valmistama hoopis muu. Ta kutsus d'Escures'i enese juurde.

«Kas teie, leitnant, siis tõesti ei teadnud, et nõrga tuule puhul ei tule laevad nii võimsa hoovusega toime?» päris kapten. «Me ei liigu peaaegu sugugi edasi. Kui tuul täiesti vaibub, siis meid kas kantakse tagasi avamerele või paisatakse veealuste kivide vastu. Kas te tõepoolest hoovust ei märganud?»

D'Escures muutus tõsiseks.

«Tõsi, kapten, ma ei saa aru, mis on juhtunud. Kui ma siin viibisin, polnud hoovust peaaegu märgata. Leitnant Boutin rääkis mulle midagi, kuid hoovus oli nii nõrk...»

La Perouse jäi mõttesse.

«Praegu on mõõn,» ütles ta, «vesi voolab lahest merre. Et aga leetseljak takistab seda, siis valgub vesi läbi sissepääsu meile vastu. Te olite siin kaks tundi tagasi, mõõn alles algas ja vool oli nõrk. Nüüd aga tugevneb see üha.»

Fregatid jõudsid sissepääsu kõige kitsamasse kohta. Purjed värisesid veel viimast korda nagu palavikus ja lõtvusid siis lõplikult. Saabus täielik tuulevaikus. Hetkeks tardus «Boussole» paigale ja hakkas siis, ahter ees,

149

tagasi liikuma. Tasapisi muutus kiirus suuremaks. Tuuie vaibumisel lakkas rool töötamast. La Perouse kartis, et «Boussole» tormab «Astrolabe'i» otsa. Kuid õnneks liikus ka viimane tagasi. Vaevalt jõudsid laevad sissepääsust välja, kui tuul uuesti tõusis.

Kuid uuele katsele ei saanud enam mõeldagi, sest juba pimenes. Pimedas aga polnud võimalik sügavat vett madalast eraldada.

Kogu öö veetsid laevad avamerel purjede all. Juba kümme ööpäeva tagasi nähti seda kallast. Kümme päeva oli nähtud mõnusat puhkust töötavaid niite, ojasid, toredaid jahimaid, mis ometi jäid kättesaamatuiks! Need kümme päeva kurnasid mõlema laeva meeskonna. Kalda lähedal on laeva juhtimine palju raskem kui ulgumerel, sest kogu aeg tuleb muuta kurssi, mis aga nõuab pidevat purjede seadmist. Kümne päeva vältel ei saanud mehed välja magada ega korralikult süüa. Jällegi jagati haisvat joogivett jaokaupa.

Vaevalt hakkas järgmisel hommikul koitma, kui La Perouse uuesti üritas lahte sõita.

Algas tõus. Seekord pidi hoovus olema päri. Ja La Perouse juhtis oma laevad kitsasse läbipääsu.

Nüüd ei seganud hoovus, küll aga rannikult puhuv tuul. Kuid vastutuult on raske laeva juhtida. Mässati hulk aega, enne kui fregatid läbipääsu jõudsid.

«Boussole» liikus ees, temale järgnes «Astrolabe». Ja siis haaras neid hoovus.

Alguses liikusid nad tänu vastutuulele aeglaselt. La Perouse käskis purjed rehvida ja laevad liikusid lahe poole. Läbipääs muutus kitsamaks, hoovus tugevamaks. Nagu tormi-iil kandusid laevad mööda kitsukest käärulist riba. Mõne meetri kaugusel laevadest turritasid merepõhjast kaljud, mille ümber mässasid vahutavad keerised. Laevad ei allunud roolile. Vurrkannina pööreldes tormas «Boussole», tema järel kihutas «Astrolabe», külg ees.

Ja äkitselt kerkis nende ees veest kalju. Kõlas hirmu-karje. Kalju ulatus vaevu veepinnale ja lained rullusid temast üle. Mis siis ime, et läbipääsu suudmes viibinud d'Escures ja Boutin seda ei näinud.

Näis, et kõiki ootab paratamatu hukk. Kuid otse kalju juures tegi hoovus järsu pöörde. «Boussole»

150

tormas saatuslikust kaljust mööda ja vaid riivas pisut selle krõbedat külge. Nagu välk kihutas ta mööda lahe peegelsiledat pinda ja jäi järsku pööret tehes seisma metsase kalda lähedale.

Ka «Astrolabe» tegi läbi sama manöövri, sõitis ümber kalju, kihutas kõikudes üle lahe ja jäi siis «Boussole'i» kõrvale peatuma.

Esialgu ei suutnud keegi õnnest toibuda. Paljudel olid silmad pisarais. Pidasid nad ju kõik end peadpööritava tormamise ajal mööda käärulist veealuste kaljudega läbikäiku surmalasteks.

La Perouse käskis ankru põhja lasta.

Lahes

Siin-seal oli tohutute männilatvade kohal märgata suitsupilvi. Kallas oli asustatud.

Peagi ilmusid ka elanikud. Nad sõitsid laevade juurde kergetel pikkadel paatidel. Laht kaikus inimhäältest. Indiaanlased vehkisid kätega, karjusid ning laulsid. Prantslasi nad ei kartnud. Luba küsimata ronisid nad igast küljest laevadele ja peagi oli «Boussole'i» pardal umbes kaheksakümmend inimest. Paljudel olid ka naised kaasas.

Naised olid ennast üles ehtinud. Igaüks oli oma alumise huule läbi torganud ja nüüd kõlkus seal puulusikas. See ehe venitas nende suu umbes kümme sentimeetrit ettepoole. Oma nägu olid nad võõbanud lubja, savi ja rasvaga.

Ka mehed olid kenakesed keigarid. Igale poole, kuhu ainult võimalik — kõrvadesse ja ninasse —-, olid torgatud linnusuled. Et sule jaoks kohta saada, olid nahka torgatud augud. Nii mehed kui naised kandsid hülge-nahkset rõivastust.

Indiaanlased ei tulnud siia paljast uudishimust. Laevad ning valged inimesed ei huvitanud neid põrmugi. Nad tulid kauplema. Relvi neil kaasas polnud ja nende plaanid olid kõige rahumeelsemad. Kuid nagu Liha-võttesaare elanikud, ei pidanud ka nemad vargust patuks. Süütu näoga hakkasid nad tekilaudadest naelu

151

välja kiskuma ja pistsid sõbralikult naeratades käed madruste taskutesse.

«Mis nendega peale hakata?» arutas La Perouse, vaadeldes peremehelikult askeldavaid kutsumata külalisi. Ta tundis end lõksus olevat. Raske oli lahte pääseda, kuid siit väljumine paistab tulevat veelgi täbaram. Mets on indiaanlasi täis. Kui sa pole neile meele järgi, võivad nad laevad vallutada.

La Perouse otsustas indiaanlastega sõlmida sõbralikud ärisuhted. Ta teatas neile, et sõitis nende maale kauplema.

See oli indiaanlastele meeltmööda. Nad tõid laevale terved kuhjad hülge- ja karunahku, hunnikud värskeid kalu. Vastukaubaks aga tahtsid nad ainult rauda. Pär-leid ja värvilisi hilpe ei pidanud nad millekski. Nad olid asjalikud, veelgi praktilisema meelega inimesed kui havailased, — anna neile aga naelu, kirveid, nuge, raudvitsu. Ise nad rauda toota ei osanud ja valmistasid relvi kivist ning luust. Seda enam aga oskasid nad raud-esemeid hinnata. Kümmekonna naela eest anti suur kotikunahk.

Varguse puhul nad nii pepsid polnud. Mis aga näppu hakkas, kõik kõlbas. Tarvitses vaid mõnele sellile köie-jupp näppu hakata, kui ta juba hüppas koos sellega vette ja kadus. Katsu aga talle seda kas või pisikese kalaniru eest pakkuda — miski hinna eest ei anna. Kapteni kajuti klaasid löödi puruks ja tassiti kildhaaval minema.

Laevad vajasid kohendamist. Eriti olid kannatada saanud purjed, mis kisendasid lappimise järele. Seda tööd oli laeval raske teha, kuid kaldale purjesid ei saanud viia, sest indiaanlased oleksid need ära tassinud.

Õnneks asus lahe keskel väike metsane saar. Vesi oli kalda ääres sügav ja laevad said minna üsna lähedale. Ja purjed viidigi laevade kaitse all saarele. Pealegi oli seal veel suurepärase veega allikas. Pika teekonna kestel tühjenenud veetünnid täideti. Mõne päevaga püstitasid meremehed allika lähedale observatooriumi ja sepikoja. Observatooriumiks nimetati laudadest kokku-löödud kuuri, mille katusele tehti ava teleskoobi jaoks. Astronoom Dagelet tõi kuuri teleskoobi ja viibis seal ööd läbi.

Ühe sombuse öö aga veetis astronoom siiski laeval.
152
Et indiaanlased ujusid sageli saarele, valvas seal väike merejalaväe salk prantslaste varandust. Ka sel ööl valvasid observatooriumi, sepikoda ja purjetöökoda kaksteist sõdurit ning kaks noort ohvitseri — Loriston ja Darbaud. Sõdurid jäid valvama välja, ohvitserid aga läksid observatooriumi. Nad rõivastusid lahti, panid relvad käepärast, asetasid mundrid muldpõrandale, et oleks pehmem, ja heitsid nende peale magama.

Hommikul märkas Darbaud silmi hõõrudes, et ta lamab paljal maal. Munder oli jäljetult kadunud.

Ehmunult raputas ta Loristoni. See hüppas püsti ja möirgas:

«Kus mu munder on? Kus on mu püss?» Arusaamatuses vaatasid mõlemad ohvitserid teineteise otsa.

«Indiaanlased varastasid meid paljaks,» ütles Loriston. «Kuid me ju magasime oma riiete peal. Mis nipiga see neil õnnestus?»

Darbaud kehitas õlgu.

Õnnetud ohvitserid tormasid pesuväel välja. Postil seisvad sõdurid lõid kulpi.

«Kas te öösel kedagi nägite?» küsis neilt Loriston. «Mitte kedagi!»

Kogu meeskonna naeru saatel viidi linadesse mähitud Loriston ja Darbaud «Boussole'ile».

Hirmus päev

12. juuliks oli purjede paikamine lõpetatud ja La Perouse otsustas ebasõbralikust lahest lahkuda. Enne septembrit pidi ta veel läbi käima Põhja-Ameerika ranniku need tundmatud kohad, mis asusid Cooki uuritud piirkonna ja hispaanlaste Kalifornia valduste vahel. Seejärel aga pidi ta vastavalt mereministeeriumi eeskirjadele ületama Vaikse ookeani, et järgmisel aastal uurida Aasia rannikut. Aeg hakkas napiks jääma ja La Perouse kiirustas.

Kuid auahne ning vapper leitnant d'Escures polnud sellega rahul. Ta unistas avastustest ja ebatavalistest seiklustest.

«Me ei või lahte lähemalt uurimata sellest lahkuda,»
152
keelitas ta La Perouse'i. «Ma olen peaaegu kindel, et sellest lahest algab väin, mis ühendab Vaikset ookeani Atlandiga.»

«Jätke, d'Escures,» tõrjus La Perouse. «Mis väina saab siin olla? Kogu laht on meie ees nagu peopesal.»

«See laheäär, mis asub saare taga, on meile täiesti tundmatu,» väitis d'Escures. «Seal on alati udu.»

«Seal on sama mis siingi: kallas, männid, kivid. Nägin udu kohal mäetippe.»

«Ärge olge nii kindel, kapten. Ookeane ühendav väin on ilmselt väga kitsas ja märkamatu. Tuletage vaid meelde, kui kitsas on Magalhäesi väin.»

Nähes La Perouse'i kõhklust, lisas ta:

«Lükake meie ärasõit üks päev edasi. Ma püüan homme jõuda lahe teise servani. Sinna on vaid kolm-neli miili. Õhtul pöördun tagasi, ja kui midagi ei leia, siis asume ülehomme teele!»

La Perouse nõustus.

Järgmisel hommikul oli ilm imeilus. Esmakordselt nende Põhja-Ameerikas viibimise jooksul tuli päike pilve alt välja.

D'Escures rõõmustas meeldiva paadiretke üle. Teised ohvitserid kadestasid teda. Nende pealekäimisel saatis La Perouse välja mitte ühe, vaid kolm paati, kuhu asusid kõik sõitasoovijad.

D'Escures'i paadis oli kümme madrust. Teises paadis, mida juhtisid «Astrolabe'i» leitnandid Marchainville ja Boutervilliers, võtsid platsi kaheksa madrust. Kõige väiksemas sõitis «Boussole'i» nooremohvitser Boutin, kellega läks kaasa ka Jean Baptiste de Lesseps.

Sõit algas lustakalt. Kõige ees kihutas d'Escures'i paat. Sellele järgnes Marchainville'i ja Boutervilliers'i oma. Vaevu suutis Boutini paat nendega sammu pidada.

Üha selgemini hakkasid paistma mäed lahe kaugemas sopis. «Ookeane ühendavat väina hakatakse nimetama mitte La Perouse'i, vaid d'Escures'i väinaks,» mõtles leitnant. «Selle väina avastan mina, La Perouse aga ainult segab mind.» D'Escures'i süda põksus rõõmsalt ja ta kiirustas üha sõudjaid.

Kallas lähenes iga aerulöögiga.

Lahe vesi oli peegelsile ja meremehed olid väga imestunud, kui märkasid enda ees valgeid laineharju.

154

Lained mühisesid ning kobrutasid õige kitsal alal, nende ees ja taga aga laius taevasinine peegelpind.

Lähemale sõites märkasid meremehed, et see oli pikk, kivirahnudega täiskülvatud, kogu lahte läbiv leetseljak, mille vastu paiskus mingi veepinnal nähtamatu hoovus. Madalik polnud katkematu, siin-seal mustasid sügavad nõod, milles tormitsesid võimsad veekeerised.

Paadid peatusid.

«Peab tagasi pöörduma,» ütles Boutin.

«Ei mingi hinna eest!» hüüdis d'Escures. «Enne väina leidmist ma tagasi ei pöördu.»

«Seal pole mingit väina,» vaidles Boutin. «Siit on näha kõik. Seal on vaid mäed ning mets.»

«Ärge vaielge vastu!» vastas d'Escures.

Ta oli laeva vanemohvitser ja võis nooremohvitseri käsutada. Teda kihutasid taga kangekaelsus ja auahnus.

«Sõidame!» käsutas ta. «Kui aga teie, Boutin, kardate, luban teil tagasi pöörduda.»

D'Escures'i paat tormas kobrutavasse vahtu. Vool haaras selle kohe enesega kaasa. Mõne hetke seisis paat veel veepinnal, siis aga kerkis ahter kõrgele õhku ja kobrutav veekeeris neelas ta. Seal, kus äsja oli inimestest tulvil paat, keerles nüüd valge vaht.

Hambad ristis, valmistus Marchainville uppujatele appi ruttama.

«Pidage!» karjus Boutin. «Neid ei saa enam päästa!»

Kuid Marchainville pidas oma aukohuseks seltsimehi abistada. Tal polnud nii palju kogemusi kui vanal Boutinil ega näinud ta ka kõiki ähvardavaid hädaohte.

Marchainville'i paat paiskus vees turritava kivi vastu ja läks ümber. Nüüd ei saanud ka Boutin pealtvaatajaks jääda.

«Edasi!» karjus ta. Ta ei tahtnud, et teda argpüksiks peetaks.

Vool haaras väikese paadi ja kandis selle vahutavasse põrgusse.

Hirmust kahvatu de Lesseps haaras mõlema käega pingist kinni. Paat tormas nii kiiresti, et kõrvades vilistas.

Vool kandis neid samasse paika, kus hukkus d'Escures. Keeris oli juba kõik õnnetud neelanud ja veepinnal polnud enam kedagi. Seejärel kisti neid selle kivi

155

juurde, mille vastu oli purunenud Marchainville'i paat. Madrused lasksid aerud lahti. Roolimees peitis näo kätesse. Kuid paat möödus kivist tolli kauguselt ja, joonistanud laia silmuse, lendas kobrutavast vahust tagasi rahulikku vette. Nad olid pääsenud.

De Lesseps tõmbas hinge tagasi ja vaatas Boutinile otsa. Leitnandi nägu ei väljendanud ei hirmu ega rõõmu. Vaid sügav hämmastus paistis tema silmadest.

«Ma ei mõista, miks me ei hukkunud,» ütles Boutin nõutult. «Meie paat on kolmest kõige kipakam. Kuidas me küll ellu jäime? See on lihtsalt ime! Ma ei saa millestki aru.»

Boutin viis La Perouse'ile kurva sõnumi. Nad olid kaotanud kaheksateist madrust ja kolm ohvitseri.

«Põgeneda, sellest neetud lahest on vaja põgeneda!» hüüdis La Perouse ahastuses.

Kuid enne lahkumist otsustati püstitada monument langenud kaaslastele. Selle töö võttis käsile insener Monneron. Ta tahus saarel observatooriumi lähedal suure kivi ja raius sinna sõnad:

Siin selles lahes hukkus kakskümmend üks meremeest.
Rändaja, kes sa ka pole,
nuta koos meiega nende saatuse pärast!

Lahest väljumine oli niisama raske kui sisseneminegi. Kuid ka seekord õnnestus meremeestel õnnelikult läbi murdlainete pääseda.

Ebausklikud madrused aga hakkasid sellest peale kinnitama, et Boutini paat pääses vaid seetõttu, et seal viibis de Lesseps. Nad olid veendunud, et saatus ise kaitseb de Lessepsi kõikide õnnetuste eest.

Kalifornia

Lühike põhjamaine suvi hakkas lõppema, kuid La Perouse kavatses veel üks kuu Põhja-Ameerika rannikut uurida.

Neetud lahest, mis nimetati Prantsuse Sadamaks,

156

väljunud, võtsid laevad kursi põhja poole. Kuid pärast kaht nädalat kestnud retke veendus La Perouse, et Cook on ranniku küllalt täpselt kaardile kandnud, ja pöördus lõunasse tagasi. Ta taipas, et Cook pole kedagi petnud, et ta tõepoolest ei leidnud Loodeväila.

Et Loodeväila probleemi ükskord lõplikult lahendada, otsustas La Perouse üle vaadata rannariba Prantsuse Sadamast Kaliforniani. Seal polnud Cook viibinud ja eurooplased ei tundnud seda rannikuosa.

Selleks et iga neeme, lahte ja rannaäärset saart kaardistada, liikusid laevad aeglaselt edasi. See oli asustatud maa. Metsa tagant kerkisid suitsusambad. Kuid prantslased ei randunud kordagi.

Septembrikuu teisel poolel jõudsid laevad Kaliforniasse, mis oli hispaanlastele hästi tuntud. Nüüd veendus ka La Perouse selles, et Põhja-Ameerikat ei läbi väin, mis ühendaks Vaikset ookeani Atlandiga.

La Perouse jäi peatuma Kaiifornia parimas sadamas — Monterey lahes.

Monterey lahes kohtasid meremehed kahte sõjalaeva. Fregatid sõitsid Hispaania lipu all. Prantslased polnud juba üle poole aasta näinud midagi peale vee ja põlismetsade ja rõõmustasid nüüd väga. Nad palusid hispaanlasi peatuda. La Perouse istus mõnede ohvitseride saatel paati ja suundus lähemalseisvale fregatile. Hispaanlased tervitasid külalisi sõbralikult. Kapten kutsus nad oma kajutisse.

«Kuhu te praegu lähete?» küsis La Perouse. «Meid saadeti siia tooma moona oma Kalifornia garnisonile,» vastas hispaanlane. «Praegu aga purjetame lõunasse, algul Peruusse, hiljem Tšiilisse.»

Selgus, et kapten on pärit Concepciõnist ja seal elab ka ta perekond.

«Tervitage minu poolt don Higginsit ja don Quejadat,» palus La Perouse.

Hispaanlased olid nõus ootama, kuni ta kirjutab Prantsusmaale. Selles kirjas jutustas La Perouse lühidalt oma seiklustest Lihavõttesaarel, Havail ja Põhja-Ameerika rannikul. Ka teised prantslased olid rõõmsad, et said saata sõnumeid omastele.

Monterey lahe kaldal asus väike kahesajameheline Hispaania kindlus. Ehkki hispaanlased valitsesid siin

157

juba ammu, ei julgenud nad kindlusest isegi miili kaugusele eemalduda. Ümberkaudsetes metsades asusid indiaanlased, julged jahimehed ning sõdalased, kes ei tunnistanud Hispaania võimu.

Ekspeditsioon võeti auavaldustega vastu. Hispaanlased elasid sel metsikul maal nagu asumisel. Valgeid naisi siin polnud ja kõik sõdurid olid abielus indiaanlan-nadega. Kord aastas moona toovad fregatid olid nende ainsaks sidemeks muu maailmaga. Nad elasid alalises hirmus, et indiaanlased hakkavad mässama, vallutavad kindluse ja hävitavad nad viimseni.

Võitlusest ja sõjalistest õppustest vabal ajal tegelesid hispaanlased põlluharimisega. Nad olid üles harinud suure põllu, mis asus kindluse kahurite kaitse all, ja kasvatasid seal nisu. Saak oli rikkalik ja leiba polnud tarvis sisse vedada.

Uurinud koos Lamanoniga Kalifornia mulda, La Perouse hämmastus.

«Sellel maal on hiilgav tulevik!» hüüdis ta. «Niisugune muld võib toita miljoneid.»

Ja ta ei eksinud. Kalifornia on praegu Ameerika Ühendriikide üks viljakamaid alasid. Seal asub ka kaks suurlinna — Los Angeles ja San Francisco.

La Perouse tutvus ka Kalifornia indiaanlastega. Kord jalutas ta koos de Langle'i, Boutini ja kahe hispaania ohvitseriga metsas. Ühel lagendikul nägid nad põdra-karja. Loomad näksisid rahulikult rohtu.

«Tss!» hoiatas üks hispaanlane. «Nad on hirmus kartlikud. Kui me astume veel kas või sammu, jooksevad nad kohe minema.»

Põdrad asusid väljaspool püssilaskekaugust. Kuid äkitselt märkas La Perouse üht looma, kes asus teistest lähemal. Ta sihtis.

«Ärge tulistage, kapten,» sosistas Boutin tema käest haarates. «Vaadake! Sel põdral on inimese jalad.»

See oli tõepoolest veider põder. Põdra sõrgade asemel tallasid maad inimese paljad päkad.

«See on indiaani jahimees,» selgitasid hispaanlased. «Ta on endale põdranaha ümber võtnud, et kari teda endale läheneda laseks. Naha all on tal ka vibu ja nooled.»

Aeglaselt astus põderinimene mööda lagendikku ja

158

tonksis laiade sarvedega ehitud pead vastu maad, teeseldes, nagu sööks rohtu. Kari ei pööranud talle mingit tähelepanu. Nii jõudis kütt põtrade keskele ja valis ohvri välja. Nool vingatas ja kõige suurem põder varises surnult rohule. Alles siis taipasid teised pettust ja tormasid minema.

Kütt heitis naha maha. Mõned naised jooksid tema juurde ja tassisid põdra metsa.

La Perouse sai nad kätte. Need olid hispaanlastega liidus oleva suguharu indiaanlased ja nad võtsid ta sõbralikult vastu. Peagi kogunes kokku inimest

kolmsada. La Perouse seletas, et tahab nendega kaubelda ja ostab kokku loomanahku. Indiaanlased rõõmustasid ja tõid järgmisel hommikul terved kuhjad rebase-, karu- ja põdranahku. Nad müüsid neid meelsasti naelte, pärlite, nööpide ja isegi savipottide eest. La Perouse püüdis osta võimalikult palju nahku, sest nende eest võis Prantsusmaal head raha saada.

HUKULE VASTU

Tundmatul merel

22. septembril lahkusid laevad Monterey lahest ja siirdusid avamerele. Ekspeditsioon lahkus Ameerikast ja suundus üle Vaikse ookeani Hiina ranniku poole.

Veel kunagi varem polnud ükski laev purjetanud Põhja-Ameerika ja Hiina vahelistel vetel. Kogu see tohutu veeväli oli täiesti uurimata. Meremeeste ees asus kümne tuhande kilomeetri pikkune tee tundmatul merel.

«Loodan, et meil ometi seal pisut veab ja me avastame mingid maad,» rääkis La Perouse.

Jälle riputati masti otsa korv, milles asus madrus pikksilmaga. Kurss oli otse itta. Nädal möödus nädala järel, kuid maad ei kohatud. Purjed ning taglas tuletasid pidevalt meelde, et fregatid olid Euroopast lahkunud juba kolmteist kuud tagasi. Iga päev katkesid köied ja madrused ei jõudnud purjesid lappida. Kolmeteistkümne

160

kuu jooksul oli ekspeditsioon teinud suurt teaduslikku tööd, korraldanud vaatlusi, kuid ei avastanud ometi Loodeväila ega tükikestki tundmatut maad.

Seepärast on kerge ette kujutada, millise kannatamatusega vaatasid meremehed mastikorvis istuvat madrust. Kuid september möödus, ka oktoober jäi juba seljataha, pool teed Hiinasse oli läbitud, kuid fregattide ümber laius endiselt lage ookean. Maast polnud mingit tundemärki.

Kuid 5. novembril kõlas mastikorvist kauaoodatud hüüe:

«Maa! Maa!»

Kogu «Boussole'i» meeskond tormas tekile. Ka taga sõitval «Astrolabe'il» märgati maad.

Peagi aga tabas rõõmsaid meremehi pettumus. See maa oli lihtsalt suur, umbes miilipikkune lainetest väljaulatuv kalju. La Perouse nimetas selle kalju Prantsuse kuningriigi ühe võimsaima ministri — Neckeri järgi Neckeri saareks. Saarel polnud ühtki puud ega allikat. Et mitte asjata aega kaotada, otsustati peatumata edasi sõita.

Meri oli rahulik. Ümberringi valitses niisugune vaikus, et õhtuti näis, nagu sõidaksid laevad õhus. Kord kuulis kaptenisillal seisev La Perouse ees nõrka lainelaksu.

Mis see on? Just nagu lööksid lained vastu kallast.

Ja äkitselt nägi ta hämaruses kalju ähmaseid piirjooni. See asus täies purjes sõitvast «Boussole'ist» mõnekümne sammu kaugusel.

La Perouse käskis roolimehel teha järsu pöörde. Madrused tormasid purjesid seadma. «Kas jõuame või mitte?» vasardas mõte.

Fregatt hakkas aeglaselt pöörama. Kalju lähenes iga sekundiga. Kuid ometi õnnestus neil veel viimasel hetkel sellest mööduda. Nad möödusid nii lähedalt, et kivid kriimustasid vasemat parrast.

«Me pääsime hukkumisest ime läbi,» ütles La Perouse. «Kui meri oleks täna olnud kas või pisutki tormine, oleksin ma juba kaugelt kuulnud vastu kaljut löövaid

laineid ja meil poleks tulnud riskida. Reeturliku vaikuse pärast pidime peaaegu põhja minema.»

«Hea, et «Astrolabe» ei sõitnud otse meie järel, vaid

161

pisut kõrval,» tähendas leitnant Boutin. «Vastasel korral oleks ka tema pidanud samasuguse järsu pöörde sooritama ja keegi ei tea, kuidas see tal õnnestunuks.»

La Perouse nimetas kalju, mille vastu tema laevad pidid peaaegu purunema, Prantsuse Fregattide rifiks ja märkis selle täpselt kaardile, et tulevased rändurid teaksid ohtu vältida.

Hiina piraadid

Detsembri keskel jäi tundmatu vesi seljataha ja fregatid jõudsid merre, mida mööda sõitsid sageli Hiinaga kaubitsevad Euroopa laevad.

Meeskond oli äärmiselt imestunud, kui La Perouse käskis suurtükimeestel kahurite juures pidevalt valvata ja seadis laeva lahinguvalmis.

«Miks?» küsis uudishimulik de Lesseps.

«Kardan kallaletungi,» vastas La Perouse.

«Kes peaks meile kallale tungima? Hiinlased? Kuid Prantsusmaa ja Hiina vahel on ju sõbralikud suhted...»

«Me oleme sõbralikes suhetes Hiina keisriga,» vastas kapten, «kuid mitte hiina mereröövlitega. Hiina piraadid on keisri ja Hiinaga suhtlevate Euroopa kaupmeeste vaenlased.»

«Kas tõesti julgevad armetud röövlid astuda võitlusse kahe neljakümnekahurilise fregatiga? On ju «Boussole» ja «Astrolabe» Prantsusmaa laevastiku uhkus. Ainult inglased söandaksid meiega jõudu proovida. Ei, kapten, kui siin on tõepoolest piraate, siis tõstavad nad kärmesti kõik purjed üles ja kaovad kiiremini kui muidu...»

«Ärge olge nii kindel, härra de Lesseps,» ütles professor Dagelet. «Hiina piraadid on palju võimsamad kui teie arvate. Need pole üldsegi röövlid, vaid mässajad, mõisnike vastu ülestõusnud talupojad. Neil on hästi relvastatud laevastik, mis koosneb kümnetest Hiina valitsuse ja Euroopa kaubanduskompaniide käest kaaperdatud laevadest. Hiina rannikuvete asustamata saared on nad muutnud oma kindlusteks. Portugallased, hollandlased ja inglased peavad sageli oma laevad neile loovutama. Tihti lähevad piraadid rannikule, astuvad

162

võitlusse regulaarvägedega ning võidavad neid. Kas te teate, kuidas portugallased said Hiina sadama Macao?»

«Ei tea,» vastas de Lesseps.

«Portugallased olid esimesed eurooplased, kes hakkasid Hiinaga kauplema. Nad tahtsid sinna rajada koloonia, kuid hiinlased polnud nõus loovutama jalatäitki maad. Parajasti just sel ajal purustasid piraadid Hiina laevastiku, maabusid rannikul ja vallutasid ühe linna teise järel. Nende malevad ähvardasid juba Pekingit ja keiser ehmus. «Päästke hädast,» palus ta portugallasi. «Vabastage mind mässajaist ja ma täidan teie soovid.» Sel ajal polnud piraatidel veel Euroopa laevu. Nende laevastik koosnes vaid džonkidest. Ootamatult tungisid portugallased mässajatele kallale, pooled džonkid hävitati, ülejäänud põgenesid. Selle võidu eest andis keiser Portugalile selle maa-ala, kus praegu asub Macao.»

«See oli portugallaste ainumas võit piraatide üle,» tähendas La Perouse. «Hilisemates lahingutes on nad alati pidanud kaotusega leppima.»

Ehkki rändurid ei lootnud enam mingit maad avastada, istus madrus endiselt mastikorvis. Tema ülesandeks oli hoiatada piraatide lähenemisest. Kuid meri oli tühi. Alles detsembri lõpul kostis mastist hüüe:

«Ees on näha purjesid!»

See oli aga asjatu häire. Need polnud piraadid, vaid kaluripaadid, mis liikusid kõikjal Hiina rannavetes. Kalurid sõitsid kalapüügile tervete eskaadrite kaupa, nelja-viiekümne paadiga. Mida rohkem edasi, seda sagedamini kohati kalureid. Mõnikord kutsus La Perouse mõne paadi laeva juurde ja ostis kaluritelt väga odava hinna eest värsket kala.

De Lesseps imestas väga, kui nägi paatides meestega koos naisi ja lapsi. Oli ka niisuguseid paate, kus asusid koerad, kitsed, kanad ning kuked. Veider oli keset ookeani kuulda kuke kiremist.

«Neil kaluritel pole peale paatide muud kodu,» selgitas Dagelet. «Kogu oma elu veedavad nad kogu majapidamisega merel ja lähevad maale vaid selleks, et kalu müüa.»

«Kas nemad piraate ei karda?» küsis Lesseps.

«Ei karda. Hiina piraadid ei puuduta kunagi kalureid.»

163

Ootamatu rikkus

1. jaanuaril 1787. aastal nähti kaugel Hiina rannikut ja järgmisel päeval sisenesid mõlemad fregatid Macao sadamasse. Tee Kalifornia ja Hiina vahel läbiti kolme ja poole kuuga.

Portugallaste poolt hõivatud Hiina linn Macao asus kolmel kingul. Iga künka tipule oli rajatud kindlus. Kindluste kahurid hoidsid kogu linna, mille põhilised elanikud olid hiinlased, hirmu all. Portugallased käitusid hiinlastega nagu orjadega, laostasid neid tolli, maksude ning trahvidega, sundisid tasuta töötama ja kartsid seepärast alatasa ülestõuse. Kindluses elasid hindudest sõdurid, kes olid siia toodud Portugali India kolooniast Goast. Hindud ei osanud hiina keelt ja seepärast portugallased ei kartnud, et nad võiksid hiinlaste poolele üle minna.

Igas Macao kvartalis asus katoliku kirik või klooster. Katoliku preestrid ning mungad püüdsid hiinlasi kõigest väest ristiusku pöörata. Kuid see neil ei õnnestunud. Et võita võimude soosingut ja privileege, olid ristimisega nõus ainult mitmesugused hulgused ning sulid. Kuid vaatamata sellele, et enamik hiinlasi polnud katoliiklased, pidid nad siiski ühe kümnendiku oma sissetulekust kloostritele andma. Ja mungad olid Macaos veelgi rikkamad kui kaupmehed.

Vaevalt jõudsid fregatid sadamasse, kui neile ruttasid vastu tolliametnike paadid. Nad nõudsid La Perouse'ilt õiguse eest sadamas peatuda suurt rahasummat. Asjatult kinnitas La Perouse, et Portugali mereministeerium lubas ekspeditsioonil tasuta peatuda igas Portugali sadamas. Ametnikud jäid vankumatuks.

Vaielnud nendega terve päeva, sõitis La Perouse kaldale kuberneri juurde. Kuberner võttis ta väga sõbralikult vastu ja käskis tolliametil prantsuse ekspeditsioon rahule jätta.

Siis ilmusid fregattidele kaupmehed. Nad olid veelgi tüütumad kui tolliametnikud.

«Müüge oma kaup mulle,» sosistas iga kaupmees La Perouse'ile. «Minu firma maksab kõige kõrgemat hinda.»

«Kuid meil pole mingit kaupa,» vastas La Perouse.

164

«Me pole kaupmehed, vaid teadlased. Me ei tulnud siia kauplema.»

Kuid portugali kaupmehed naersid selle peale. Ega nad lollid pole, et arvavad, nagu oleksid prantslased selle pika ja raske teekonna ette võtnud millegi muu kui omakasu pärast. Veendunud, et kapten puistab neile hindade üleskruvimiseks prügi silma, püüdsid nad võita meeskonna usaldust. Nad jootsid madruseid ja püüdsid teada saada, millised rikkused fregattide trümmides peituvad. Ja mõne päeva pärast leviski linnas kuuldus, et prantslased tõid Ameerikast kaasa karus-nahalaadungi.

Ühel päeval saabus La Perousel juurde Macao kõige rikkam inimene — kaupmees Hillaros.

«Ma ostan teilt kõik karusnahad,» teatas ta. «Hiinas karusloomad puuduvad ja rikkad hiinlased maksavad nende eest kullakoormaid. Maksan teile karu-, põdra-ja rebasenahkade eest kaheksa korda rohkem, kui saaksite Pariisis, öelge, milliseid ja kui palju teil nähku on?»

La Perouse ulatas kaupmehele Ameerikas indiaanlaste käest naelte ning raudvitste eest ostetud nahkade nimistu. Ja Hillaros pakkus talle nende eest tohutu rahasumma.

Tunni aja pärast rivistusid mõlema fregati meeskonnad «Boussole'i» pardal. La Perouse korraldas ülevaatuse, mille lõpetuseks ta sõnas:

«Mul õnnestus Ameerikast hangitud nahad maha müüa. Need karusnahad on ekspeditsiooni ühine varandus. Meie kõik — ohvitserid ja lihtmadrused, teadlased ja sõdurid — oleme ühteviisi puudust kannatanud ja eluga riskinud. Sellepärast peab saadud raha jagama aukraadidele vaatamata võrdselt. Igaüks saab viiskümmend Portugali piastrit.»

Viiskümmend piastrit! Vaene inimene ei võinud isegi unes niisugust summat näha.

«Meil seisab ees pikk ning raske teekond,» jätkas La Perouse. «Me pole veel täitnud pooltki sellest ülesandest, milleks ministeerium meid kohustas. Keegi ei tea, kas me kunagi kodumaale jõuame. Paljugi mis reisi ajal võib juhtuda! Kui me võtame oma raha kaasa, võib see koos meiega hukkuda ja meie perekonnad ei saa

165

seda iialgi. Seda kõike arvesse võttes otsustasin raha üle anda Macaos asuvasse Rootsi panka. Sel pangal on osakond ka Pariisis. Kui me Pariisi tagasi pöördume, antakse meile raha kätte. Kui me aga koju ei jõua, saavad selle meie naised ja lapsed.»

Tataria

5. veebruaril 1787. aastal väljusid «Boussole» ja «Astrolabe» Macao sadamast ja võtsid pärast hispaanlastele kuuluvate Filipiinide külastamist kursi põhja poole.

La Perouse tahtis jõuda salapärasesse Jaapani merre, kus polnud viibinud veel ükski eurooplane.

Jaapani meri asub Jaapani saarte ja Aasia mandri vahel. Tema olemasolust teati Euroopas Jaapani ja Hiina kaartide järgi. Kuid iga kaart oli isemoodi ja neid ei saanud kuidagi usaldada.

Fregatid möödusid Hiinale kuuluvast Taivani saarest ja jõudsid Korea väina, mille taga algab Jaapani meri. Nüüd järgnes kuhjaga avastusi.

Kõige esmalt sattusid nad saarele, mis polnud märgitud ka Hiina ega Jaapani kaartidele. See oli tihedasti asustatud ja hästi ülesharitud saar. La Perouse andis sellele Dagelet' nime. Meremehed ei randunud saarele, kuid kandsid kaardile selle piirjooned ja teda ümbritsevad madalikud. See võttis küllalt palju aega.

Jätnud Dagelet' saare seljataha, suundus La Perouse läände. Jaapani mere läänekallast ei tuntud ja tolleaegsed geograafid nimetasid seda Tatariaks. See oli kõik,

mida eurooplased teadsid. Kuid ka hiinlastel ja jaapanlastel oli maast vaid ähmane ettekujutus.

Juba palju päevi purjetasid prantslased läände, kuid ikka veel ei nähtud kallast. Kui hiinlaste kaarte uskuda, siis oleksid nad juba ammu pidanud maismaal asuma, kuid ometi ümbritses neid ääretu meri. See tõendas veel kord, kui vähe võis Aasia geograafe uskuda. La Perouse hakkas juba kahtlema, kas pole Tataria vaid Hiina ja Jaapani tarkpeade väljamõeldis.

Kuid 11. juunil nägi ta ees tumesinist kaldariba. Niisiis

166

oli Tataria olemas. Taasavastatud maa auks kõlasid suurtükipaugud.

La Perouse'i laevad lähenesid rannikule veidi põhja pool sellest paigast, kuhu hiljem tekkis Vene sadam Vladivostok. Kogu kallas oli kaetud ürgmetsaga, mille taga kõrgusid mäed. Kuid kusagil polnud näha ühtki suitsusammast. Silma ei hakanud ühtki metsasihti, teerada või haritud põllulappi. Praegune Nõukogude Kaug-Ida oli tookord peaaegu asustamata.

Meremehed tahtsid nii ruttu kui võimalik kaldale minna, kuid kusagil polnud sobivat lahte. Pealegi palistasid kaldaid madalikud, mis tõkestasid laevadele tee. La Perouse ei riskinud paate kaldale saata. Pärast Põhja-Ameerika katastroofi oli ta juba ettevaatlikum ja ei lubanud paatidel laevadest kuigi kaugele eemalduda.

Aeglaselt roomasid fregatid piki randa põhja poole. Ohk oli siin nii puhas ning läbipaistev, et meremehed võisid näha iga kivi ja puud. La Perouse ja Bernizet koostasid rannariba kaarti.

Kõik tahtsid võimalikult kiiremini astuda sellele puutumata maale. Kuid alles 23. juunil õnnestus neil leida ankrupaigaks sobiv laht.

Vaevalt jõudsid ankrud põhja puutuda, kui kõik paadid kaldale sööstsid. Ürgmets algas otse veepiirilt. Siin kasvasid samad puud mis Euroopaski. Kuid veel kusagil polnud meremehed näinud nii värskete ja eredate värvitoonidega puulehti. Lahe kaldal sõi suur põdrakari. Loomad ei teinud nende lähedal randunud inimestest väljagi ja sõid edasi, nagu poleks midagi juhtunud. Nad nägid inimesi esmakordselt ega osanud neid karta. Alles siis, kui kärgatasid lasud, jooksid nad minema.

Metsaservale ilmus tohutu suur pruunkaru. Märgates veepiiril askeldavaid kahejalgseid, ta ringutas, haigutas, sügas käpaga kõrvatagust ja läks edasi oma asju ajama. Kuul lendas karust mööda, kuid ta ei pööranud lasule mingit tähelepanu.

Kuid kõige usalduslikumad olid linnud. Nad istusid otse madruste õlgadele ja nokkisid peopesalt. Ainult metshaned, kes sügiseti lendasid soojale maale, teadsid, et parem on inimestest ohutusse kaugusse hoiduda.

Lahte suubuv jõgi kihas kaladest. Meremehed asetasid

167

sinna võrgud ja püüdsid mõne tunniga mitusada kilo kala.

Meremehed kuhjasid lahe äärde künka. Selle tippu asetati teibaga tahvel, millele oli märgitud aasta, kuu ja kuupäev, mil La Perouse'! fregatid seda rannikut külastasid.

Sahhalin

27. juunil lahkusid laevad lahest. Mõni päev mindi piki kaldajoont põhja poole, siis aga pöörduti kirdesse.

6. juulil märgati männimetsaga kaetud maad. See oli Sahhalini saar, mida tol ajal polnud näinud veel ükski eurooplane. Tema olemasolust teati vaid jaapanlaste kaartide järgi, kus teda iga kord erinevalt, järelikult ka valesti kujutati. Nende kaartide järgi ei saanud otsustada, kas tegemist on saare või poolsaarega.

Laevalt paistsid Sahhalini mäed kõrgete ja järskudena. Kõige kõrgemale anti Lamanoni tipu nimetus. Siin-seal võis kaldal näha palkonne ja metsa tagant tõusid suitsusambad. Niisiis polnud Sahhalin nii inimtühi nagu naabruses asuv Tataria.

Peagi leiti sobiv laht ja laevad heitsid ankrusse. Kapten de Langle koos mõne ohvitseriga sõitis kaldale. Nende randumiskoha lähedal paiknes kaks onni. De Langle astus kingitusi — kirveid ja pärleid — käes hoides onnide juurde. Nende ees kõrgusid maa sisse löödud odad, mille otsa olid torgatud karupead.

«Sahhalini karude elu pole nii lahe nagu Tataria omadel,» ütles de Langle onni astudes.

Onnid olid tühjad. Ilmselt lahkusid pärismaalased neist alles äsja, sest leetuhk oli veel soe. Nähtavasti ehmatas neid laevade sõjakas välimus.

De Langle jättis kingitused onnidesse ja valmistus juba lahkuma, kui äkitselt kohtas rannas seitset peenest puukoorest kootud laiadesse ürpidesse rõivastatud meest. Need olid Sahhalini giljakid. Mütse ega jalanõusid neil polnud. Ainult ühei pika habemega hallipäisel vanamehel oli peas midagi nokkmütsi taolist: sirm kaitses tema haigeid silmi päikese eest.

Giljakid tervitasid meremehi sõbralikult. De Langle

168

hakkas nendega märkide abil vestlema ja oli nende taibukusest üllatunud. Ta selgitas, et tahab teada Sahhalini piirjooni. Vanamees võttis kepi ja joonistas liivale kaardi. Muidugi oli see vaid ligilähedane. Ja ometi võis selle järgi taibata, et Sahhalin on just saar, aga mitte poolsaar.

Laevad seisid Sahhalini juures mõned päevad. Ankru-plats nimetati de Langle'i sadamaks. Sealt lahkunud, suundusid «Boussole» ja «Astrolabe» piki rannikujoont lõunasse. La Perouse tahtis määrata taasavastatud saare kõige lõunapoolsema punkti. See tal õnnestuski. La Perouse leidis, et Sahhalin ulatub peaaegu Jaapani kõige põhjapoolsema saare Hokkaidoni. Ta läbis oma fregattidega kitsa väina, mis lahutab Sahhalini Hokkai-dost, ja jõudis Ohhoota merre. See väin nimetati La Perouse'i väinaks.

Venelastel külas

Laevad liikusid kirdesse ja lähenesid Vene valdustele Kamtšatkal. Seal tuli ekspeditsioonil hüvasti jätta Jean Baptiste de Lessepsiga, kes pidi läbi Siberi minnes toimetama Pariisi La Perouse'i ekspeditsiooni aruande.

Varsti nähti asustamata Kuriili saarte pikka ahelikku. Siin õnnestus La Perouse'il Simuširi ja Urupi saarte vahel avastada tundmatu vaim, mille kaudu ta väljus Ohhoota merest Vaiksesse ookeani. Oma laeva auks nimetas ta selle Boussole'i väinaks.

5. septembril hakkas paistma Kamtšatka rannik. Selle mustadel kaljudel valendas juba lumi.

Kaks päeva hiljem sisenesid fregatid Aratša lahte, mille ääres asub Petropavlovsk. Sissepääs lahte on väga kitsas, kuid sügav. Laht ise aga oli nii lai ning avar, et sinna oleksid kerge vaevaga mahtunud kõik Prantsusmaa ja Inglismaa laevad. Kõrged kaljud kaitsevad sadamat tuulte eest ja isegi kõige hirmsama tormi ajal on seal laevad lainete ja tuuleiilide eest kaitstud.

Petropavlovski linn koosnes mõnekümnest palktarest ja väikesest puukirikust. Kuberneri tare oli teistest pisut suurem. Sisenenud sadamasse, tervitas La Perouse linna traditsiooni kohaselt üheteistkümne kahuripauguga. Kaldalt vastas talle pisike kahur üheteistkümne ohkega.

169

Venelased võtsid külalisi sõbralikult vastu. See tilluke maailma äärel asuv linnake ei saanud just sagedaste külalistega hoobelda.

Petropavlovski elanikud olid valmis mingisugust Ohhotskist kuberneri juurde saabunud kullerit päevade kaupa vaatama. Loomulikult oli siis kogu maailma näinud toredate välismaa meremeeste saabumine igavlevatele linlastele tõeliseks pidupäevaks.

Kuberner andis La Perouselle üle Pariisist tulnud kirjad. Need olid kirjutatud juba ammu, sest neil aegadel tuli post läbi Siberi vähemalt ühe aasta.

Linna varakamad elanikud korraldasid balli, kuhu kutsuti kõik Prantsuse ohvitserid. Ball toimus kuberneri tares. Külalised istusid puust naridel. Ballil viibisid ka kõik Petropavlovski daamid — kolmteist naist. Ainult kolm neist olid venelannad, ülejäänud kümme olid kamtšatkalased. Alguses jutt ei laabunud, sest ainult kuberner oskas prantsuse keelt. Siis aga ilmus kohale de Lesseps, kes kuidagimoodi purssis vene keelt. Ta moonutas sõnu halastamatul kombel, kuid ometi saadi temast aru ja ta võis esineda tõlgina.

«Ma ollin Peterburkis,» ütles de Lesseps. «Ma ollin tuttav keisriina Katariina!»

Algas tants. Petropavlovski elanikud ei osanud pariis-laste kombel tantsida ja seepärast ei võtnud prantslased sellest osa. Kuid see-eest tantsisid teised nagu süda lustis. Nad oskasid ainult vene tantsu ja tantsisid seda prantslaste meeleheaks poole ööni. Pärast seda paluti ka kamtšatkalasi oma tantse esitada. Need nõustusid meelsasti.

Järgmisel päeval võttis de Lesseps La Perouse'ilt kirjad ja asus pikale reisile. Tee Kamtšatkast Peterburi oli kõige pikem maismaatee maailmas. Selleks et seda otsast lõpuni läbida, oli vaja tervet aastat. Peterburis pidi de Lesseps istuma laevale ja sõitma Prantsusmaale.

De Lesseps jättis oma reisikaaslastega lõbusalt hüvasti. Merest oli tal juba villand. Ta rõõmustas, et aasta pärast näeb jälle Katariina II hiilgavat õukonda.

«Nägemiseni!» ütles de Lesseps lahkumisel lõbusalt. «Aasta-paari pärast kohtume Pariisis.»

170

«Jumalaga!» vastati talle. «Kes teab. kas meile on antud kohtuda!»

23. septembril heisati purjed ja laevad siirdusid avamerele. Kamtšatka kaljud hääbusid kaugusse.

Skorbuut

Kamtšatkalt purjetas La Perouse otse lõunasse.

Ekspeditsioon pidi veel täitma mereministeeriumi viimase ülesande: uurima Austraalia rannikut. Põhjapoolkerale saabus talv. Oli vaja jällegi kiirustada, et suvel lõunapoolkerale jõuda.

Et mitte aega kaotada, otsustati kursilt mitte kusagile kõrvale kalduda. Meremehed olid väsinud ja igatsesid kodumaa ning omaste järele. Madrused polnud enam nii lõbusad ja reipad nagu reisi alguses. Ohvitseridel oli üksteisest villand, puhkesid tülid ning rahulolematus. Kuid reis pidi kestma veel vähemalt kaks aastat: üks aasta oli ette nähtud Austraalia ranniku uurimiseks, teine kojusõiduks. Mis siis ime, et La Perouse kiirustas.

Novembris ületasid laevad ekvaatori juba kolmandat korda. Selleks puhuks korraldatud pidustus möödus loiult, elevuseta. Väsinud madrused ei tahtnud laulda ega tantsida.

1. detsembri hommikul tuli laevaarst La Perousel juurde. Doktori nägu oli morn ning murelik.

«Kapten,» ütles ta, «kaheksa meest tuleb tööst vabastada. Neil on skorbuut.»

Varem polnud laevadel haigusi esinenud. Seni polnud keegi peale nohu või külmetuse midagi põdenud. Skorbuut on ohtlik haigus. Inimesel paistetavad igemed, hambad langevad välja, käed ja jalad halvatakse.

Et haiged ei suutnud töötada, läks meeskonnal veelgi raskemaks. Juba pärast kahekümne ühe mehe hukkumist Ameerikas ei jätkunud töökäsi. Nüüd, kui kaheksa madrust haigestus, suutsid ülejäänud vaevu tööga toime tulla.

171

Ühesilmaline

9. detsembri varahommikul märgati maad. See oli Samoa saarestik, sinisesse ookeani pillatud haljaste saarte rühm.

Samoa saared avastas 1722. aastal Hollandi meremees Jakob Roggeveen.

La Perouse'i reisikaaslased polnud kaks kuud kuival maal käinud ja vaatasid nüüd kadedusega rohul aelevaid ja hiigelkõrgete kookospalmide varjus ojas sulistavaid pärismaalasi.

«Peatume siin ühe päevagi,» palusid ohvitserid La Perouse'i. «Las meeskond puhkab kas või natukenegi. Võib-olla hakkab ka haigetel parem, kui nad saavad nii meeldivas kohas viibida.»

La Perouse ruttas Austraaliasse ja ei tahtnud tundigi viivitada. Kuid ohvitserid käisid nii peale, et ta nõustus.

Otsustati randuda Manua saarel, kus veel ükski eurooplane polnud viibinud. Kookospalmide käharpead noogutasid sõbralikult väsinud madrustele. Mastide ümber keerlesid lõbusalt vidistavad linnud.

Nagu kõikjal, sõitsid ka siin neile vastu pärismaalased. Samoa elanikud on polüneeslased ning sarnanevad väga tahiitilaste, havailaste ja maooridega. Saare elanikud tõid kaasa banaane, ananasse, kookospähkleid, sigu, kanu, kalu. Julgelt ronisid nad laevale. Kellelgi polnud kaasas relvi, isegi mitte keppe. Oma kauba eest tahtsid nad saada pärleid ning riidetükke. Rauda nad ei tundnud ega osanud sellest lugu pidada.

Pärast lõunat läks La Perouse neljakümnemehelise salgaga kaldale. De Langle aga siirdus koos geograaf Bernizefga paadiretkele ümber saare, et seda kaardistada.

La Perouse ja tema kaaslased olid ookeanist tüdinud. See rikas, viljakas ning õitsev saar näis kui tõeline paradiis. Kaldal kohtasid nad lõbusaid mudilasi.

«Lähme kaugemale, kust pole näha vastikut merd,» hõiskasid ohvitserid.

La Perouse jättis neli madrust paati valvama ja sammus oma salgaga mööda küla ainukest tänavat. Küla ei erinenud Havai omadest millegi poolest. Samasugused kummulipööratud korvidega sarnanevad õlgonnid,

172

samasugused rasvased sead. Ka elanikud sarnanesid havailastega ja tundusid prantslastele veelgi meeldivamatena.

Külla olid jäänud üksnes naised, lapsed ja raugad. Mehed saalisid paatidega ümber fregattide ja püüdsid üht-teist müüa. La Perouse'i hämmastas saarlaste tugev tervis. Kuid nähes ühe tütarlapse jalal inetut paiset, mõistis ta, et sel imeilusal maal võimutseb pidalitõbi.

Küla taga algas küpseid vilju täis apelsinisalu, kus kirjud papagoid oksalt oksale lendlesid. Pikkade ridadena kasvasid banaanipuud, millel rippusid rasked

viljakobarad. Hämmastavalt viljakas maa! Sajandik neist banaanidest ja apelsinidest kulus toiduks, kümnendik läks sigadele, ülejäänud mädanesid ja muutusid huumuseks.

Lärmakatest ning alasti pärismaalastest ümbritsetud prantslased jõudsid keset saart asuva künkani ja pöördusid siis tagasi.

Samal ajal pidid paati valvama jäänud madrused kuumusest peaaegu sulama. Paat seisis kõrvetava troopikapäikese all. Mehed kallasid üksteisele vett kaela, kuid seegi ei aidanud. Kuid umbes kümne sammu kaugusel paadist kasvas tiheda võraga puu, mille vari tõotas pääsemist päikeselõõsast. Ja madrused otsustasid valvata kordamööda, üks valvab, teised kolm lesivad vilus.

Esimene valvur istus paadis, nägu sätendava mere poole. Kuumus ja mere helk väsitasid. Ta sulges silmad. Äkitselt kuulis madrus oma selja taga krabinat. Välkkiirelt pöördus ta ümber ja nägi keset paati hiigelsuurt pärismaalast, aer käes. Tema ainuke silm helkis kurjalt.

«Viska aer käest!» hüüdis madrus.

Kuid pärismaalane ainult naeris, astus üle pinkide prantslase poole ja tõstis aeru selle pea kohale. Madrus hüppas löögi eest kõrvale, vilistas, ja sööstis vaenlase kallale. Algas rusikavõitlus. Mehed keerlesid kahe pingi vahelises kitsas ruumis. Prantslane oli hea poksija, kuid pärismaalane oli tugevam. Kaks alasti poisikluttti jälgisid löömingut ammuli sui.

Prantslane hakkas väsima.

173

Siis aga jõudsid seltsimehed talle appi. Tugevad käed haarasid selja tagant ründaja, tõstsid ta õhku ja heitsid vette.

Vesi ja veri

Jalutuskäigult «Boussole'ile» naasnud La Perouse leidis de Langle'i oma kajutist.

«Kuidas sõit läks, de Langle?» küsis ta.

«Suurepäraselt,» vastas de Langle naeratades. «Meil ei õnnestunud ümber saare sõita — ta on selleks liiga suur, kuid leidsime väikese mõnusa lahe, kuhu suubub käredavooluline j õeke. Laht asub selle neeme taga. Vesi on väga hea, lubjarikas, tunduvalt parem kui Kam-tšatka oma. Meie trümmis kopitama läinud ja soo järele lõhnavat vett on vastik juua. Meil on kasulik siit veevarusid hankida.»

«Vett võtame Austraaliast,» ütles La Perouse. «Me ei tohi enam päevagi raisata. Juba täna õhtul hiivame ankru. Kamtšatka vett jätkub meil veel kolmeks nädalaks.»

«Ma pole teiega nõus,» vaidles de Langle. «Me kaotame siin küll veel ühe päeva, kuid haiged paranevad kiiresti, sest värske vesi on skorbuudi korral parim vahend. Haige meeskonnaga aga riskime hoopis rohkem aega kaotada. Kui haigus veelgi levib, takerdume poolel teel, sest ei jätku töökäsi.»

La Perouse jäi mõttesse. Skorbuut tegi talle muret. De Langle'i jutt oli põhjendatud. Täna kaldal viibinud haiged kinnitasid, et nende enesetunne paranes tunduvalt.

«Kas teie jõest saab vee lihtsalt kätte?» küsis ta.

«Mõnusamat kohta ei leia tikutulega,» vastas de Langle. «Sügav ning avar laht on igast küljest tuulte eest kaitstud. Sinna mahuvad kõik meie paadid. Ka küla asub küllalt kaugel, nii et pärismaalased ei tülita meid liigselt oma uudishimuga. Paari-kolme tunniga, aga võib-olla ka kiiremini, täidame mõlema laeva tünnid. Ma võtan töö juhtimise enese peale.»

«Hästi,» ütles La Perouse, «tulgu teie tahtmine. Olen nõus. Te olete kogenud meremees ja ma ei hakka teiega vaidlema. Me hiivame ankru homme õhtul.»

Töö hakkas pihta juba varahommikul. Mõlema fregati trümmidest tiriti välja veetünnid ja kallati vesi üle parda. Tühjad tünnid laaditi suurtesse, just selleks ots-tarbeks ehitatud paatidesse. Ühte paati mahtus viisteist tünni.

Töö oli raske. Laevade juurde hulganisti sõitnud pärismaalased segasid. Kuid madrused töötasid virgalt, sest nad rõõmustasid võimaluse üle veel kord maale minna.

Kell kaks pärast lõunat asusid kõik kolm paati teele. Salka juhtis kapten de Langle. Tema abilisteks olid leitnandid Boutin ja Mouton. Väsimatu Lamanon istus Boutini paati, skorbuudihaiged Moutoni juurde. Kokku oli kolmes paadis viiskümmend sõudjat, nende hulgas ka need neli, kes eile ühesilmalise hiiglasega kaklesid. Salga kaitseks võttis de Langle kaasa kuus vaprat merejalaväelast leitnant Vaujuas' juhtimisel. Niisiis sõitis vett tooma ligi seitsekümmend inimest.

Lustakalt surusid madrused aerudele. De Langle näitas teed. Poole tunni pärast sõideti ümber neeme ja fregatid kadusid silmist.

«Kus siis laht on?» küsis Boutin kapteni paadile lähenedes.

Midagi taipamata vaatas de Langle kallast. Kas tõesti on see merest rifiga eraldatud kitsas veeriba toosama avar laht, mida ta eile hommikul nägi? Sellesse madalasse kääru ei saa ju sisse, ja kui pääsedki, siis sa sinna ka jääd.

Madrused panid aerud käest. Kõik ootasid, mida de Langle otsustab. Kuid kapten vaikis.

«Tuleb tagasi sõita,» tähendas leitnant Mouton.

«Tagasi ei saa sõita, sest me kallasime tünnidest vee välja,» ütles Boutin. «Ilma veeta me Austraaliasse ei jõua.»

«Küllap leidub siin ka teisi ojasid,» tähendas keegi.

«Teistes ojades on nii vähe vett, et me seisame siin kaks nädalat, enne kui tünnid täis saavad,» vastas Boutin.

Olukord oli tõesti ülimalt räbal. De Langlell oli oma alluvate ees häbi. Nüüd taipas ta, mis oli juhtunud. Eile viibis ta siin tõusu ajal, kui laht oli vett täis. Mõõna ajal aga tõusis riff veepinnale.

175

Kõik oli selge, aga kuidas tema, vana merekaru, kes juba lapsepõlvest peale sõitis mööda ookeane, võis nii rumala vea teha?

Et mitte lõplikult oma väärikust kaotada, käsutas de Langle:

«Edasi!»

Paadid peavad veelastiga tagasi minema, muidu ei julge ta La Perousel silma alla minna.

Rifis oli kitsas väin, mille kaudu paadid hanerivis lahte sõitsid. Seal oli vett vaevalt vööni. Enne jõesuud-messe jõudmist jäi kapteni paat kaks korda madalikule ja madrused pidid vette hüppama ning paati tõukama.

Ehkki küla asus küllaltki kaugel, viibis kaldal umbes sada naist ja rauka. Nad ootasid seal midagi ja silmitsesid pahaselt saabujaid.

De Langle hüppas rannaliivale. Ta asetas kuus sõdurit ringkaitsesse ja käskis neil saare elanikke lähemale kui kümme sammu mitte lubada.

«Kuid minu käskluseta mitte tulistada!» andis ta korralduse. «Kes omavoliliselt tulistab, läheb kartserisse.»

Paadid peatusid oja suubumiskohal. Vesi oli värske ning maitsev, kuid kahjuks oli teda liiga vähe. Selleks et nelikümmend viis tünni täita, oli tarvis pool päeva.

Kapteni paat oli kaldale kõige lähemal, selle kõrval seisis Boutini alus, millega parras parda vastas asus Moutoni paat. Ämbrid kolisesid, töö käis.

Vahepeal rahvahulk kaldal üha suurenes. Mööda teerada tulid külast naised, sülelapsed kätel. Püüdes paatidele läheneda, trügisid nad igast küljest sõdurite peale. Need olid väsimusest nõrkemas. Vaevalt õnnestus neil üks naine kõrvale lükata, kui kümme asemele tuli. Kuidas pididki kuus sõdurit sadade kartmatute naistega toime tulema!

Mõõn kestis ja laht muutus nii kuivaks, et vesi ei ulatunud enam kusagil põlvinigi. Enne tõusu polnud sellest lõksust võimalik pääseda. Paadid ei saanud enam paigast liikuda. Kuid tõus võis alata alles paari tunni pärast.

Naisi aga saabus üha juurde. Nad ei tulnud lahe kaldale hoopiski mitte prantslaste pärast, vaid ootasid midagi.

176

Alles siis, kui lahte sõitis tosin piroogi, taipas de Langle, mis nad ootasid. See laht oli pärismaalaste sadam. Piroogid võisid sisse sõita ka siis, kui vett oli ainult jalavõrra. Pärismaalaste paadid olid kuhjaga täis prantsuse kaupu: värvilist lõuendit, peegleid, vask-nööpe, tinalusikaid, klaaspärleid. La Perouse oli vahepeal edukalt kaubelnud.

Esimesele tosinale järgnes teine, siis kolmas. Rand oli kisa ja kära täis. Kaldal algas päris laat. Mehed müüsid üksteisele kaupu edasi, ehtisid oma naisi, uhkustasid saagiga.

Võimatu oli edasi töötada. Meeste saabumisega ei pööratud sõduritele enam mingit tähelepanu. Ülbelt karati paatidesse. Suurivaevu õnnestus madrustel neid üle parda tõugata. Kaks piroogi sõitsid mööda oja üles ja tegid vee sogaseks. Töö tuli veerand tunniks katkestada ja oodata vee selginemist.

Vaevumärgatavalt hakkas vesi lahes tõusma. Meremehed ohkasid kergendatult. Tõus vabastab nad.

Kuid rahvahulk kaldal suurenes veelgi. Kaugematest küladest tulid pärismaalased prantsuse kaupu ostma. Vähemalt kaks tuhat inimest tungles paatide ümber. Sõdurid tõugati vette. Kui paluti saare elanikke eemalduda ja mitte tööd segada, ajasid need hambad irvi ega varjanud enam oma vaenu.

Siis ilmus kohale ühesilmaline hiiglane, kes eelmisel päeval madrusele kallale tungis. Riidelapid ega klaaspärlid teda ei huvitanud. Kivi käes, astus ta otse veepiirile. Tema ilmumisel jutuvada vaibus.

Ühesilmaline seisatas ning viskas. Kivi kukkus vette.

Sõdurid tõstsid püssid palge.

«Mitte tulistada!» karjus de Langle.

Ta tahtis iga hinna eest verevalamist takistada. Kahe tuhande saarlasega oli mõttetu võidelda. Paljudel madrustel püssid puudusid. Paadid istusid madalikul ega olnud võimelised paigast liikuma. Fregatid asusid neeme taga ja La Perouse ei saanud neid aidata.

«Mitte tulistada!» karjus ta uuesti.

Sõdurid langetasid püssid.

Samas tabas neid kivirahe. Sõdurid varisesid veristena maha. Nende ülem leitnant de Vaujuas tormas läbi

177

madala vee kapteni paadi poole. Umbes kolmsada meest kihutas talle järele.

«Tuld!» karjus de Langle.

Madrused viskasid ämbrid käest ja hakkasid tõugeldes ning üksteist segades pinkide alt püsse välja kiskuma.

De Langle tulistas esimesena. Mööda.

De Vaujuas hukkus otse kapteni paadi juures. Tema pealuu löödi kiviga lõhki. Kukkudes haaras ta de Langle'ist kinni ja tiris kapteni paadist vette.

Sajad käed rebisid de Langle'i tükkideks.

Nii hukkus kapten de Langle.

Kapteni paat külvati kividega üle. Madrused varisesid üle parda. Need, kes kukkusid pärismaalaste poole, ei tõusnud enam iial. Pääsesid vaid need, kes kukkusid kapteni ja Boutini paadi vahele.

«Tuld!» käsutas Boutin.

Raksatas kogupauk. Ühesilmaline lõi käed laiali ja kukkus. Temaga koos varises veel kuus-seitse meest.

«Tuld!» karjus leitnant Mouton.

Jälle kõlas kogupauk, ja pärismaalased seisatasid.

Kuid rahvahulk pressis kaldalt endiselt peale. Kohe järgneb uus rünnak, kuid tulelukuga püsside laadimiseks kulub mitu minutit.

Äkitselt tundis Boutin, et tema paat võbiseb. Tõus oli selle haaranud. Meri tõi neile pääsemise.

«Aerude juurde!» käsutas Boutin.

Madrused haarasid aerud. Juba suunduski Moutoni paat kitsa läbikäigu poole rifis. Boutini paat tuiskas talle järele. Sõuda oli raske, sest mõlema paadi pinkide all lamasid haavatud. Meremehed võtsid kokku kogu jõu, et kiiremini avamerele pääseda.

Saare elanikud hakkasid ümber lahe jooksma, et enne prantslaste paatide väljumist rifile jõuda.

Moutonil õnnestus neid ennetada. Kuid Boutinil ei vedanud. Väinas tabas teda mõlemalt poolt kivirahe.

Pärismaalased olid osavad viskajad. Iga mees viskas kahenaelase munakivi kahekümne-kolmekümne sammu kaugusele. Rasked kivid langesid paati, purustades aere, pinke, tünne ja .. . pealuid.

Üks esimesi, kellel kivi pea purustas, oli Lamanon.

178

Boutin tormas tema juurde, kuid teadlane oli juba surnud.

Vaevalt oleks keegi eluga pääsenud, kui leitnant Mouton poleks oma paadist rifile tuld avanud. Pärismaalased taganesid ja Boutini paat pääses avamerele. Vaevalt kümme meest olid veel võimelised aerutama. Haavatud oigasid, laibad lebasid kägaras. Boutini parem käsi oli murdunud.

Kapten de Langle'iga läks vett tooma ligi seitsekümmend inimest. Fregattidele jõudis tagasi nelikümmend üheksa, ja needki peaaegu viimaseni haavatud ning vigastatud.

Viimane kohtumine

1788. aasta jaanuari lõpul liikus piki Austraalia idarannikut väike laev Inglise lipu all.

Peale trümmi polnud sel laeval midagi tähelepanuväärset. Ka trümm sarnanes teiste laevade omaga, kuid oli malmtrellidega osadeks jaotatud.

Laeva kapteniks oli Arthur Philip. Ta tõi Austraaliasse sunnitöölisi, keda Inglismaa valitsus otsustas saata sellele kaugele väheasustatud maale. Nii kasutas Inglismaa Cooki avastusi.

Kapten Arthur Philip oli koduteel.

Malmpuurid, mis alles hiljaaegu kubisesid vangidest, olid nüüd tühjad. Sunnitöölised hulkusid Austraalia ääretutel avarustel, hankides endale toitu küttimisega.

Kapten Philip oli viibinud kodumaast eemal juba üle aasta ja ruttas väga. Reis algas hästi, puhus pärituul.

Ühel hommikul nägi kapten läbi pikksilma kahte suurt fregatti, mis tõttasid talle vastu. Philip oli hämmastunud. Ta polnud kuulnud, et Briti valitsus oleks kavatsenud sõjalaevu Austraalia vetesse saata. Kuid märganud laevadel Prantsusmaa lippu, sattus ta veelgi suuremasse segadusse. Viimastel aastakümnetel olid Inglismaa ja Prantsusmaa teineteisega korduvalt sõdinud. Viimane sõda lõppes peaaegu neli aastat tagasi. Võib-olla puhkes see tema eemalviibimise ajal uuesti? Ta vaatas Prantsuse fregattide arvukaid kahuritorusid

179

ja oma kaht vana suurtükki ning taipas, et tema lugu on täbar.

Juba märkasidki fregatid kapten Philipi laeva ja suundusid otse selle poole. Mida teha? Kas plehku panna? Kuid kiirekäigulised fregatid oleksid teda kohe tabanud. Põgenemiskatse teeb prantslased tigedaks. Kapten Philip alistus saatusele, vähendas kiirust ja jäi ootama.

Poole tunni pärast andis ta juhtimise tüürimehele üle, istus paati ja sõitis fregatt «Boussole'ile» külla. Sealt lasti nöörredel alla. Roninud tekile, märkas kapteni kogenud meremehesilm, et Prantsuse fregatil on midagi lahti. Miks on niisugusel sõjalaeval nii väike meeskond? Töökäte vähesus paistis pesemata tekist ja halvasti kinnitatud köitest. Ja kui väsinud ning vaevatud olid madruste näod, kui kulunud nende riided!

Kuid kapten Philip tegi näo, nagu ei märkaks ta midagi. Ta oli harjunud keelt hammaste taga hoidma.

«Kapten La Perouse palub teid oma kajutisse,» pöördus tema poole elatanud ohvitser, kellel oli käsi sidemega kaelas.

Philip astus leitnant Boutini kannul kapteni kajutisse.

La Perouse'i rõõmsa näo järgi taipas Philip, et Inglismaa ja Prantsusmaa pole sõjajalal.

«Kapten Philip, kas te sõidate kodumaale?» küsis La Perouse inglise keeles.

«Jah, ma sõidan Austraaliast Liverpooli,» vastas inglane prantsuse keeles. Viimase sõja ajal oli ta viibinud Prantsusmaal vangis ja seal keelt õppinud.

«Mul on teile palve,» ütles La Perouse. «Olge nii lahke ja viige minu kirjad Euroopasse.»

«Suurima heameelega.»

«Olen teie tänuvõlglane,» jätkas La Perouse. «Enne tagasijõudmist pean ma uurima Austraalia rannikut, külastama Uus-Hebriide ja Sõpruse saari. Selleks kulub umbes aasta. Te jõuate Euroopasse aasta varem ja ma lubasin mereministeeriumi igal sobival juhul oma reisist ning avastustest informeerida.»

Vaadates oma külalisele silma, taipas La Perouse, millest see mõtleb. Kapten Philip mõtles, et kui fregatid

180

jäävad veel üheks aastaks Vaiksele ookeanile, ei pöördu nad enam iial koju tagasi.

«Meid tabasid suured õnnetused,» jätkas La Perouse. «Me kaotasime viiskümmend parimat meremeest. Koos nendega hukkus ka «Astrolabe'i» komandör kapten de Langle. Praegu juhib «Astrolabel» üks leitnant. Juba kaks kuud kimbutab meid skorbuut. «Boussole» muutub varsti haiglapalatiks. Terved on kurnatud, magamata, näljased, ja ometi tulevad nad oma ülesannetega toime. Puhkust saavad nad

alles kodus — kahe aasta pärast. Kuid me ei noruta. Me teame, et ümbermaailmareis pole lõbusõit. Me kas täidame oma ülesande, või hukkume. Me ei noruta ju, Boutin, eks?»

«Ei, kapten!» vastas Boutin.

Kapten Philip sõi «Boussole'il» lõunat ja jõi koos La Perouse'iga pudeli haruldast burgundi veini, võttis kirjapaki ning siirdus oma laevale.

Ta tõi kirjad kohusetruult Euroopasse.

See oli viimane sõnum, mida kapten La Perouse saatis. Sellest ajast peale ei kuuldud Euroopas kapten La Perouse'ist ja tema fregattidest enam midagi.

ADMIRAL PÕGENEB REVOLUTSIOONI EEST

Kuulsuseiha

Pärast Londonisse saabumist andis kapten Arthur Philip La Perouse'i kirjad Suurbritannia admiraliteedile.

Admiraliteedi lordid ei rutanud neid Pariisi saatma. Pärast Cooki reise pidas Inglismaa Vaikse ookeani saari oma tulevasteks asumaadeks. Suhted Prantsusmaaga olid endiselt räbalad. Viimaste aastakümnete jooksul olid inglased mitu korda prantslastega sõdinud ja praegu valmistuti taas uueks sõjaks.

La Perouse'i kirjad avati ning uuriti põhjalikult läbi. See võttis aega mitu kuud. Ja alles pärast seda saadeti need Prantsusmaale.

Vahepeal aga toimusid seal ebatavalised sündmused. Kuninga, aadlike ning kiriku võim kõikus. Algas revolutsioon.

14. juulil 1789. aastal vallutasid Pariisi käsitöölised ja

182

töölised Bastille' kindlusvangla. Kõik aadliprivileegid tühistati. Aadlikud põgenesid massiliselt välismaale. Revolutsioonist ehmunud monarhid võtsid neid kahel käel vastu ja tõotasid abi võitluses ülestõusnud prantsuse rahvaga. Revolutsioonilist Prantsusmaad ähvardas sõda kogu Euroopaga.

Kel oli sel ajal aega meenutada Vaikses ookeanis kadunud La Pérouse'i!

Kuid üks inimene ei unustanud teda siiski. See oli admiral d'Entrecasteaux, kes oli tahtnud ise La Pérouse'i asemel ekspeditsiooni juhtida. La Perouse ei pöördunud tähtajaks tagasi ja d'Entrecasteaux taipas, et temaga on juhtunud õnnetus.

Kapten Philipi toodud kirjad jõudsid lõpuks pärast eksirännakuid Prantsuse Geograafiaseltsi. Kui teadlased olid need läbi lugenud, mõistsid nad, et ekspeditsioon oli juba kirjutamise ajal katastroofilises olukorras. Otsustati asuda otsinguile, ja kui veel võimalik, siis abi osutada. Eriti visalt nõudis seda Samoal koos de Langle'iga tapetud füüsiku Lamanoni sõber botaanik La Billiardière.

La Billiardière oli tuttav paljude Rahvuskogu liikmetega ja veenis neid arutama küsimust La Pérouse'i abistamisest.

9. veebruaril 1791. aastal otsustas Rahvuskogu saata Vaiksele ookeanile kaks laeva — fregati «Recherche» ja priki «L'Espérance» ning tegi neile ülesandeks leida kapten La Pérouse'i ekspeditsioon.

Kuulnud sellest otsusest, sattus admiral d'Entrecasteaux ärevusse. Ta tahtis, et teda oleks määratud päästelaevade komandöriks. Loomulikult ei tundnud ta La Pérouse'i vastu mingit sümpaatiat.

D'Entrecasteaux oli kontrrevolutsionäär. Tigedusega jälgis ta revolutsiooni edusamme. Ta läks raevust meeletuks mõttest, et nüüd võivad ohvitserideks saada

lihtsa päritoluga inimesed. Ta vihkas revolutsiooni ja kartis, et see ei halasta talle. Admiral mõistis, et peab enne, kui hilja, Prantsusmaalt ükskõik kuhu, kas või Vaiksele ookeanile põgenema.

Kuid Vaikne ookean veetles teda tõepoolest. Ta oli veendunud, et tarvitseb tal vaid ookeanile ilmuda, kui avastab kohe palju tundmatuid ning jõukaid saari. Sel

183

ajal aga, kui tema reisil viibib, võidab kuningas välismaiste valitsejate abiga revolutsionäärid ja annab aadlikele nende valdused tagasi. Pärast kojusaabumist elab ta oma päevade lõpuni suures aus ning kuulsuses.

D'Entrecasteaux otsustas viivitamatult oma tutvusi kasutada ning taotleda määramist Vaiksele ookeanile siirduva ekspeditsiooni juhiks. Ja tutvusi oli tal tõepoolest palju. Mereministeerium oli vanu kuningaametnikke täis. Neile meeldis väga, et mõlema laeva juhtimine kuuluks admiral d'Entrecasteaux'le.

Oma abilisteks valis admiral samasugused monarhistid nagu ta isegi. «L'Esperance'i» kapteniks määras ta oma sõbra Huon de Kermadeci. Fregati «Recherche» vanemohvitseriks oli admirali parim sõber markii d'Oribault. Samast põhimõttest lähtudes valis ta ka teised ohvitserid. Revolutsiooni pooldasid mõlemal laeval ainult lihtmadrused ja botaanik La Billiardiere, kes võttis ekspeditsioonist osa Geograafiaseltsi korraldusel.

1791. aasta suvi möödus reisi ettevalmistuste tähe all. See oli tormiliste sündmuste suvi, ja admiral d'Entrecasteaux kiirustas. Kuningas tegi põgenemiskatse välismaale, et sealt emigrantide eesotsas sõjaga Prantsusmaale tagasi pöörduda. Teenri riietuses sõitis ta vanas tõllas salaja koos oma perekonnaga Pariisist välja ja kihutas piiri poole. Kuid piiri lähedal tundsid kohalikud elanikud ta ära, võtsid kinni ja saatsid Pariisi tagasi. Rahvas nõudis reeturliku kuninga kukutamist. Jakobiinide klubisse koondunud revolutsionäärid koostasid petitsiooni, milles kutsuti üles võitlusele. Arutati vabariigi väljakuulutamist. Vana režiimi pooldajate olukord muutus iga päevaga üha viletsamaks.

Ja d'Entrecasteaux ruttas.

28. septembril läksid laevad Brestist merele, et minna otsima kapten La Perouse'i fregatte, mis olid siit kuus aastat tagasi väljunud.

Tenerife tipus

Vaevalt jõudis Prantsusmaa rannik silmapiiri taha kaduda, kui kõigil oli selge, et admiral d'Entrecasteaux ei salli oma laevadel mingeid revolutsioonilisi jutte.

184

Igasugune poliitiliste sündmuste arutelu keelati rangelt. Ohvitseride käitumine madrustega muutus järsult. Ohvitserid ei nimetanud madruseid enam kodanikeks nagu Brestis, vaid karjusid nende peale ja panid iga vähimagi süü eest kartserisse. Tihti korraldati palvusi, kus meeskond pidi jumalalt Rooma paavstile ja Prantsusmaa kuningale tugevat tervist ning pikka iga paluma.

Oktoobri keskel jõudsid «Recherche» ja «L'Espérance» Tenerife saarele. La Billiardiere otsustas ronida mäetipule.

«Saatana märgid mind ei peata,» rääkis ta. «Monneron ja Lamanon lootsid liiga oma saatjatele. Mulle pole saatjaid tarvis. Ma jõuan kohale ka nendeta.»

Ta valis oma rännukaaslaseks tugeva madruse ja nad asusid teele. Nad ei roninud samast kohast, kus läksid nende eelkäijad, vaid vastasnõlva mööda. Tee oli küll pikem, kuid see-eest tunduvalt laugjam.

Kui nad jõudsid männimetsa, sattusid nad tihedasse uduvööndisse. Kahe sammu kauguselt polnud teineteist näha. See oli saare kohal asuv pilv. Väsinud, lõdisevad ja läbimärjad rändurid ronisid üha kõrgemale ja jõudsid lõpuks pilvest välja. Nende kohal helkis sinitaevas mäe paljas tipp, all aga rullusid pilved otsekui kobrutav ookean.

«Vaadake, vaadake!» karjus äkki madrus hirmunult. «Meid varitsevad siin hiiglased! Hispaanlased rääkisid all, et selle mäe tipp on nõiutud.»

La Billiardiere pöördus ja ehmus samuti. Nende all hõljusid õhus kaks kilomeetripikkust hiiglast.

«Need on meie varjud!» hüüatas teadlane hammastusest toibudes. «Meie varjud langesid pilvedele. Kõrg-mägedes juhtub seda tihti. Vaata, ma tõstan jala, ja ka hiiglane teeb seda, tõstan käe, ja hiiglane talitab samuti.»

Tõepoolest tõstis hiiglane alguses pooleverstase jala, siis pooleverstase käe. Madrus naeris ja hakkas hüppama. Tema tohutu suur teisik ahvis kõik järele.

Imetlenud küllalt seda lõbusat vaatemängu, ronisid teelised edasi. Tihti tõkestasid järsud kaljud tee, kuid ikka õnnestus neil mõni kõrvalrada leida ja edasi minna. Neljakäpakil ronisid nad mööda kiviastanguid, hoidudes vaatamast kuristikku. Hooga hüppasid nad üle lõhede.

185

Mets lõppes. Ümberringi olid ainult kivid ning sammal. Paljudelt kividelt leidsid nad guantšide märke. Hoolikalt joonistas La Billiardiére need oma märkmikku.

Pärast neljapäevalist retke õnnestus neil, vaatamata kõigile raskustele, jõuda esimeste eurooplastena Tenerife tippu.

Kolm päeva hiljem jõudsid näljast ning väsimusest poolsurnud rändurid «Recherche'ile». Reis mäetippu oli kestnud üle nädala.

Auahnus ning kangekaelsus

23. oktoobril lahkusid d'Entrecasteaux' laevad Tenerife saarelt ja võtsid kursi Hea Lootuse neemele. 17. jaanuaril 1792. aastal jõudsid «Recherche» ja «L'Espe-rance» Kaplinna sadamasse.

Sadamas seisis suur Inglise kaubalaev, mille ahtrile oli kirjutatud «Sirius». Laev valmistus ärasõiduks ja tõstis juba purjesid üles. Märgates sisenevaid Prantsuse laevu, otsustas kapten Hunter d'Entrecasteaux'd külastada. Ühel reidil seisvate laevade kaptenid külastasid kombekohaselt ikka üksteist. Vaevalt jõudsid prantslased ankru heita, kui kapten Hunter «Recherche'ile» tuli. Ta tõi admiralile kingituseks kasti veini.

Kõrk ning uhke d'Entrecasteaux võttis külalise vastu viisakalt, kuid jahedalt. Kapten Hunter püüdis juttu teha, kuid d'Entrecasteaux vastas napisõnaliselt ning vastumeelselt. Ka Hunter vaikis. Istunud pool tundi peaaegu sõnatult admirali kajutis, valmistus inglane lahkuma. La Billiardiére tuli teda saatma.

«öelge, mis eesmärgil te sõidate?» küsis Hunter tekil. «Muidugi kui see pole saladus...»

«Üldsegi mitte saladus,» vastas La Billiardiére. «Me läheme otsima La Pérouse'i kadunud laevu. Ühtlasi kavatseme tegelda teaduslike uuringutega.»

Inglane jäi mõttesse, kuid ei öelnud midagi, istus oma paati ja lahkus. Poole tunni pärast hiivas «Sirius» ankru ja siirdus Inglismaale.

D'Entrecasteaux sõitis linna, et teha visiit Hollandi

186

kubernerile. Pöördunud «Recherche'ile» tagasi, kutsus ta Huon de Kermadeci ja La Billiardiere'i enese juurde.

«Härrased,» alustas d'Entrecasteaux, «kuberner andis mulle kirja, mille üks Prantsuse laev oli kuu aega tagasi minule edasiandmiseks siia toimetanud. Seda kirja tuleb arutada. See kõlab nii:

«Admiral! Mulle teatati Kalkutas väga tähtsat uudist. Inglise laeva «Sirius» kapten oli möödunud aastal Admiraliteedi saartest möödumisel näinud seal Prantsuse laevastiku meremeeste vormi rõivastatud pärismaalasi. Mul tekkis mõte, et õnnetu kapten La Perouse hukkus Admiraliteedi saarte juures ja pärismaalased riisusid tema fregati paljaks. Pean oma kohuseks seda Teile teatada.

Prantsusmaa Ida-India sõja- ja merejõudude ülem kindral Saint-Felix».»

«Uskumatu!» hüüdis Huon de Kermadec, kui d'Entrecasteaux lugemise lõpetas. «Kuidas võis La Perouse Admiraliteedi saartele sattuda? On ju kapten Philipi toodud kirjades selge sõnaga öeldud, et La Perouse kavatses algul vaadelda Austraalia rannikut, seejärel aga siirduda Sõpruse saartele ning sealt edasi Uus-Hebriididele. Nii oli kirja pandud ka mereministeeriumi instruktsioonis. Admiraliteedi saarestik asub ju Uus-Hebriididest põhja pool ja La Perouse'il polnud sinna mingit asja.»

«Ma tundsin kapten La Perouse'i hästi,» ütles d'Entrecasteaux vihast kähvatades. «Temalt võis kõike oodata. Tema sõnu ei maksa eriti uskuda. Ütles, et läheb lõunasse, tegelikult aga sõitis põhja poole.»

«Ma ei hakka teiega, admiral, vaidlema,» tähendas Huon de Kermadec, «kuid kapten Philipiga kohtumiseni oli ta täitnud täpselt mereministeeriumi instruktsioone.»

«Ausalt öeldes ei usalda ma kindral Saint-Felixi kirja just eriti,» sekkus kõnelusse La Billiardiere. «Saint-Felix ise kapten Hunterit ei kohanud, vaid kirjutab kuulduste põhjal. Alles äsja viibis kapten Hunter siin. Miks ei rääkinud ta midagi prantsuse mundritest Admiraliteedi saartel?»

«Kapten Hunter ei teadnud, et me La Perouse'i otsime,» väitis d'Entrecasteaux.

«Ta teadis,» ütles La Billiardiere.

187

«Kust kohast?»

«Ma ütlesin talle ise.»

D'Entrecasteaux vihastas.

Edasi polnud enam mõtet vaielda. Pärast puhkust ja moona muretsemist lahkusid prantslased 17. veebruaril Kaplinnast ja väljusid India ookeanile.

Raske teekond

India ookean tervitas laevu vihma ning tormiga. D'Entrecasteaux võttis kursi Tasmaaniale. Niisiis tuli ookean ületada kõige laiemast kohast.

Reis kestis üle kahe kuu. Meremehed olid väsimusest nõrkemas. D'Entrecasteaux kartis, et laevadel puhkeb skorbuut. Raad purunesid, purjed rebenesid. Mõlema laeva vooder vajas põhjalikku remonti.

Alles 24. aprillil, kui silmapiirile ilmusid Tasmaania metsased mäed, muutusid madruste näod pisut rõõmsamaks.

Kuid Tasmaanias elas rahvas, kes ei tundnud põlluharimist ega loomakasvatust. Siit oli võimatu provianti hankida. Siit võis saada ainult puid ja vett.

Saabumine ei tõotanud meremeestele ka puhkust, sest laevad nõudsid viivitamatut korrastamist. Hiigel-kõrgetest eukalüptidest valmistati uued mastid. Tihen-dati ja tõrvati laevakeresid. Need tööd kestsid üle kolme nädala. Kuid täielikuks remondiks oleks vaja olnud laevad dokki anda.

17. mail väljusid «Recherche» ja «L'Espérance» uuesti ulgumerele. Kuu aja pärast jõuti Uus-Kaledooniasse. Seal õnnestus pärismaalastelt kookospähkleid ja leivapuuvilju osta ning nendega puhkevat skorbuuti peatada.

9. juulil nähti mägiseid, metsaga kaetud Saalomoni _ saari. Ekspeditsioon tegi saarte juures tihti peatusi, kuid ei randunud kusagil. See vihastas tõsist teadusemeest La Billiardière'i, kellel oli taimede ja loomade kogumiseks vaja kaldale pääseda. Kuid d'Entrecasteaux arvas, et meresõitja peab uusi maid avastama, mitte aga linnutopiseid koguma ja lobisema pärismaalastega, keda ta südamest põlgas. Auahne admiral ei tahtnud Kolum-

188

busest viletsam olla. Kuid Ameerikat ta ikkagi ei avastanud.

Uuesti puhkes laevadel skorbuut. Ka värsked puuviljad ei aidanud enam. Saalomoni saarte juures lasti merre mitu laipa.

Admiraliteedi saared

Lõpuks jõudsid «Recherche» ja «L'Espérance» Admiraliteedi saartele.

Kaldal sagisid mustanahalised saare elanikud ja kutsusid märkide abil prantslasi külla. La Billiardière vaatles pärismaalasi läbi pikksilma. Ta püüdis märgata prantsuse vormiriiete jäänuseid, millest oli kirjutanud kindral Saint-Félix. Kuid viimne kui üks pärismaalane oli alasti. Ainult niudeid ümbritses kirev rogusk.

Paat lasti alla. D'Entrecasteaux määras paadi komandöriks leitnant d'Oribault'. Sinna istus ka La Billiardière, kes oli vahetuskaubaks varunud pärleid ja nuge.

«Kaldale minek on keelatud!» karjus d'Entrecasteaux neile järele. «Peatuge kaldast saja sammu kaugusel, ja kui pärismaalased tahavad kaubelda, las nad ujuvad siis teie juurde.»

«Kuid meil on vaja tingimata randuda,» vaidles La Billiardière. «Kuidas me maabumata La Pérouse'ist kuulda saame?»

«Tehke nii, nagu teile öeldakse!» vastas admiral. «Ma ei hakka La Pérouse'i pärast oma alluvate eluga riskima.»

Tuli kuuletuda. Asjatult viipasid pärismaalased ja kutsusid eurooplasi enda juurde. Paat peatus kaldast saja sammu kaugusel ega liikunud paigast. La Billiardière näitas pärismaalastele eemalt pärleid. Rahvahulka ilmus mees, kelle pead ehtis niidi otsa aetud väikestest konnakarpidest pärg. See oli pealik. Kõik andsid talle teed. Pealik andis ühele alluvale kookospähkli ja käskis selle paadi juurde viia. Hirmunult vaatas see kord pealikule, siis eurooplastele: paljugi, mida hirmsad valged mehed ei või temaga ette võtta. Kuid pealik polnud sõnakuulmatusega harjunud. Ta lõi argpüksile kepiga vastu kõhtu, see hüppas vette ja tõi pähkli paati.

189

La Billiardiere andis hirmust värisevale saadikule pärlikimbu ja tosina nuge. Pärismaalane hüppas uuesti vette ja ujus kaldale. Seal võttis pealik kõik kingitused enesele ja mässis end pealaest jalatallani pärlitesse.

Fregatile tagasi pöördunud, hakkas La Billiardiere d'Entrecasteaux'd veenma, et see lubaks pärismaalasi laevale tulla.

«Võib-olla kuuleme neilt midagi La Perouse'ist,» kõneles ta.

Nüüd aga d'Entrecasteaux enam ei püüdnudki varjata, et ta ei kavatsegi La Perouse'i otsida. Ta tulnud Admiraliteedi saartele vaid sellepärast, et La Perouse oli heaks ettekäändeks vähetuntud ookeaniosa külastamisel. Admiral lootis avastada tundmatuid maid, et sellega oma nime jäädvustada. Kuid tal ei vedanud. Ta ei avastanud midagi ja ainult väsitas pika reisiga oma alluvaid. Nii Tasmaaniat, Uus-Kaledooniat kui Saalomoni saari tundsid eurooplased juba ammu.

«Ma ei lase neid räpaseid vargaid tekile,» teatas ta. «Nad vaid reostavad kogu laeva.»

Jälle teel

Ristelnud Admiraliteedi saarte lähikonnas, pööras d'Entrecasteaux oma laevad läände, Indoneesia suunas. 6. septembril jõudsid «Recherche» ja «L'Espérance» Amboina saarele.

Ligi pool meeskonnast põdes skorbuuti. Meremehed olid rännanud juba ligi aasta. Neil oli tarvis puhata. Kuid laevad vajasid põhjalikku remonti.

Hollandi võimud võtsid prantslasi külalislahkelt vastu. Ekspeditsioon viibis Amboinal kuu aega. Skorbuudihaiged paranesid mõne päeva jooksul. Sadamas asus väike dokk, kus laevad korrastati. D'Entrecasteaux ostis kanu, hanesid, parte, kitsi, sigu, lambaid, liha ja kõrvitsaid. Kuid jahu Amboinal polnud. Ka Prantsusmaalt kaasavõetud jahu oli otsas ja nii tuli leivata läbi ajada.

Oktoobris lahkusid laevad külalislahkelt Amboinalt.

«Hästi,» rääkis d'Entrecasteaux La Billiardière'ile, «teie tahtmine sündigu. Me purjetame esmalt Austraaliasse,

190

seejärel Sõpruse saartele, sealt Uus-Hebriididele. Keegi ei tohi mulle ette heita, et ma ei viibinud neis paigus, kus La Pérouse võis hukkuda.»

La Pérouse kohtus kapten Philipiga Austraalia idaranniku lähedal. Loomulikult oleks tulnud otsinguid alustada just sealt. Kuid d'Entrecasteaux suundus hoopis läänerannikule. Austraalia mandri idarannikut uuris Cook, kuid läänes olid viibinud ainult hollandlased ja needki juba sada viiskümmend aastat tagasi. Niisiis oli läänerannik peaaegu tundmatu. Sellepärast juhuski auahne admiral oma laevad läände, ehkki La Pérouse'i polnud sealt mõtet otsida.

8. detsembril nähti Austraalia kallast. Kuid läheneda sellele ei saanud, sest piki rannajoont kulgesid veealu-sed rifid, leetseljakud ja neelukohad. Isegi avamerel ähvardas oht. Kõikjal võis näha veest kerkivaid musti kaljusid.

Aeglaselt roomasid «Recherche» ja «L'Espérance» lõuna poole. Eemalt paistis rand sinise ribana. Nii kaugelt polnud võimalik teha mingeid vaatlusi, ka võis kaarti koostada vaid ligikaudselt.

Iga päevaga muutus ilm üha halvemaks. Tuul tugevnes, meri läks rahutuks. Lõpuks puhkes tõeline torm. Ranna lähedal on torm palju ohtlikum kui avamerel, eriti aga niisuguse kaljuse ja metsiku ranniku juures. Iga hetk võisid laevad karile sõita.

Õnneks märkas ohvitser La Grange lahte, mida kaljud ei tõkestanud. Kogu öö laveerisid laevad selle suudmes ja alles hommikul purjetasid lahte.

Laht nimetati La Grange'i sadamaks.

Kui meremehed randusid, nägid nad liivakõrbet, kus ei leidunud isegi joogivett, mis oli laevadel juba lõpukorral. Meremehed tegid adrust lõkke ja istusid tormi lõppu oodates kaldal neli päeva.

Vaevalt jõudis lainetus vaibuda ja päike pilve alt välja tulla, kui laevad La Grange'i sadamast lahkusid.

Jällegi kulgesid nende teel piki rannikut rifid, mis segasid vaatlusi. Isegi pikksilmaga polnud võimalik eraldada, kas kaldal on mets või kõrb, on seal jõgesid, inimesi, loomi.

D'Entrecasteaux' laevad sõitsid tuhat kuussada kilomeetrit piki Austraalia läänerannikut täiesti kasutult.

191

6. jaanuaril 1793. aastal teatas kapten Huon de Kermadec admiralile, et «L'Esperance'il» on ainult kaheksa tünni joogivett järel. Ka «Recherche'il» polnud olukord parem. D'Entrecasteaux otsustas Austraaliast lahkuda ja võttis kursi vee- ja metsarikkale Tasmaaniale.

27. jaanuaril märkasid janus piinlevad meremehed Tasmaania mägesid. «Recherche» ja «L'Espérance» heitsid ankrusse samasse lahte, kus peatuti ka möödunud aastal.

Vaevalt jõudsid paadid randuda, kui meremehed tormasid oja äärde jooma. Pärast täideti veetünnid. Seejärel asuti parandama vigastusi, mida Austraalia rifid olid laevakeredesse tekitanud. See töö kestis üle kuu aja.

1. märtsil lahkus d'Entrecasteaux Tasmaaniast ja võttis kursi Sõpruse saartele, kuhu La Pérouse pidi pärast kapten Philipiga kohtumist purjetama.

REVOLUTSIOON TABAB ADMIRALI

D'Entrecasteaux Sõpruse saarte juures

Kuid d'Entrecasteaux ei purjetanud Sõpruse saartele hoopiski La Pérouse'i pärast. Eurooplased tundsid neid vaid Cooki kirjelduse järgi, pealegi olid need Vaikse ookeani lääneosas kõige viljakamad ja tihedamini asustatud saared. Pärast Tasmaaniat ei vaevelnud d'Entrecasteaux' ekspeditsioon enam janus, kuid nüüd ilmus selle asemele nälg. Amboinast ostetud proviandist olid järel vaid riismed. Metsasest ning nälgiva elanikkonnaga asustatud Tasmaaniast polnud meremeestel peale tigude midagi saada. Et mitte nälga surra, jäi üle ainus pääsetee — täispurjedega Sõpruse saartele kihutada.

23. märtsil nähti laevadelt seda saarestikku. Hardumusega vaatasid meremehed banaane ja jamssi täisistutatud välju. Läbi pikksilma võis näha rahvarikkaid külasid, mille ümber tuhnisid rasvaste sigade karjad.

«Recherche» ja «L'Espérance» peatusid Tongatapu

193

saare juures samal ankruplatsil, kus kunagi kapten Cookki.

Kohe ümbritsesid laevu puuvilju piripardani täis paadid. Vaatamata admirali rahulolematusele, olid varsti mõlema laeva tekid pärismaalasi täis. Need helekollased ilusad alasti poisid ronisid mööda köisi nagu ahvid ja hüppasid kartmatult vette.

Näljased madrused tormasid banaanide kallale. Ostetud sead veristati kohe ja peagi imbus kambüüsidest meeldivat praelõhna. Pärismaalased nõudsid vahetus-kaubaks pärleid ning nuge. Meremehed andsid neid nii palju kui kulus. Laevade täitmatud vatsad — trümmid — neelasid tonnide kaupa puuvilju ning kookospähkleid.

Järgmisel päeval hakkas La Billiardiere d'Entrecasteaux'd veenma, et see teda kaldale lubaks. Alguses polnud admiral nõus, kuid meenutades pärismaalaste külalislahkust kapten Cooki vastu, lubas ta teadlasel koos grupi ohvitseride ja madrustega maale minna.

Julgustatuna elanike lahkest vastuvõtust, valgusid prantslased mööda saart laiali.

La Billiardiere läks metsatukka ja hakkas koguma taimi ning puulehti. Kuid mitte kauaks.

Kaldale saabunud prantslaste hulgas oli ka laeva sepp, turske jõumees. Mehe vööl säras kullatud peaga pistoda. Kiiskav relv pimestas pärismaalasi ja nad pakkusid sepale selle eest mitu siga. Kuid mees ei tahtnud oma uhkest pistodast loobuda. Ta jalutas üksi lahe ääres ja vaatles huviga pärismaalaste bambusonne. Kuid vaevalt

jõudis ta oma kaaslastest paarkümmend sammu eemale, kui üks nooruk tema tupest pistoda haaras ja ummisjalu põgenes.

Tulivihane sepp sai varga kätte ja hakkas teda rusikatega tümitama. Kibekähku kogunes nende ümber rahvahulk. Keegi pärismaalane haaras nuia ja lõi madrusele pähe.

Verest nõretav sepp kukkus ning heitis hinge.

Mõned tapmist märganud madrused tulistasid püssidest rahvasumma. Üks pärismaalane heitis käed laiali ning kukkus.

Prantslased tormasid paatidesse. Pärismaalased hakkasid rünnakuks valmistudes kive korjama. La Billiardiere oli viimane, kes jõudis paati hüpata. Kaldalt

194

sadas kivirahe. Meremehed ei lootnudki enam eluga pääseda.

D'Entrecasteaux märkas oma fregatilt vahejuhtumit. Kohe andis ta käsu kahur kartetšiga laadida ja rahvasumma tulistada. Lask tappis kolm pärismaalast. Hirmunud rahvas pani jooksu, kallas tühjenes ja paadid said õnnelikult lahkuda.

La Billiardiere kaotas igasuguse lootuse kaldale pääseda ja kahetses väga. Kuid öö jooksul mõtlesid saarlased järele ja otsustasid, et ei maksa meremeestega tülitseda. Järgmisel hommikul sõitis saarlaste kuningas Tubo d'Entrecasteaux' juurde ja tõi kaasa seotud mehe, tollesama, kes oli sepa tapnud.

«Laevade käskija, tapa see röövel ja lepime ära,» ütles ta oma süüdlast alamat üle andes. «Siin on nuga, mis ta su nooremalt vennalt võttis.»

Nende sõnadega viskas ta sepa pistoda d'Entrecasteaux' jalge ette. Pärismaalased pidasid kõiki valgeid meremehi vendadeks: admiral oli vanem vend, tema alluvad aga nooremad vennad. Trümmid polnud veel täis. Oli tarvis iga hinna eest osta võimalikult rohkem provianti ja sellepärast nõustuski admiral rahu tegema.

Et mitte vihkamist esile kutsuda, otsustas ta olla armulik ja kinkis kurjategijale elu. Kõikide juuresolekul lõigati ta köidikud puruks ja lasti minna.

Rahu oli taas jalule seatud. Kauplemine algas uuesti. Kuid enam ei lasknud admiral kedagi kaldale.

Mõne päeva pärast teatas d'Entrecasteaux, et homme laevad lahkuvad. Kuningas Tubo otsustas külaliste auks peo korraldada. Admiral ja tema «vennad» said kutse kaldale tulla ja tantsudest ning lõbustustest osa võtta.

Pärast pikki kõhklusi võttis d'Entrecasteaux kuninga kutse vastu, kuid nõudis, et pidu toimuks väikesel neemel, mis asus «L'Esperance'i» kahurite kaitse all. Kui pärismaalased hauvad kurja, siis võib kapten Huon de Kermadec nad suurtükitulega hävitada.

Prantslased sõitsid kaldale viie paadiga. La Billiardiere otsustas peost loobuda. Ta lippas metsa taimi korjama.

Neemele kogunes mitu tuhat inimest. Nad asusid poolringis murule. Prantslastele anti aukoht kuninga vasakul käel. Kuningast paremal asus veidrate muusika

195

riistadega orkester. Pillideks olid erineva pikkusega kepid, mis helisesid, kui nendega vastu maad löödi.

Alguses esineti üksinda, seejärel kooris. Siis hakati tantsima. Ka paljud madrused lõid kaasa. Tantsinud tundi kolm, istusid väsinud pärismaalased maha ja hakkasid kavat valmistama.

Prantslased ütlesid joogist ära. Keskööl olid pärismaalased viimseni purjus ja norskasid rohul. La Billiardière ilmus metsast välja ja d'Entrecasteaux käskis kõigil laevale sõita.

Järgmisel päeval, 6. aprillil 1793. aastal lahkusid laevad Sõpruse saartelt ja purjetasid ulgumerele.

Hommikusöögi ajal küsis La Billiardière admiralilt:

«Kas te eile kuningaga rääkisite?»

«Rääkisin,» vastas d'Entrecasteaux. «Sain tema märkidest väga hästi aru.»

«Te muidugi küsisite, kas kapten La Pérouse käis siin viis aastat tagasi?»

«Ei küsinud.»

«Miks?»

«Ma unustasin,» vastas admiral.

Otsingusaar

Uuesti võttis d'Entrecasteaux kursi Uus-Kaledooniale. Miks ta tahtis seda saart teistkordselt külastada, on teadmata. Uus-Kaledoonias haigestus kapten Huon de Kermadec troopikapalavikku ja kaks päeva hiljem suri.

D'Entrecasteaux nimetas «L'Esperance'i» kapteniks leitnant d'Oribault'.

Lahkunud mai algul Uus-Kaledooniast, siirdus admiral Uus-Hebriididele.

Uus-Hebriidid on Cooki avastatud vulkaanilised saared. Veel polnud maad silmapiiril märgatagi, kui meremehed nägid juba kraatritest kerkivat suitsu.

Aeglaselt ujusid «Recherche» ja «L'Espérance» ühe saare juurest teise juurde. Mustad pärismaalased kutsusid rändureid külla. Kuid provianti jätkus ja d'Entrecasteaux polnud mingi hinna eest nõus randuma.

Uus-Hebriididest põhja pool nägid meremehed saart,

196

mis polnud Cooki kaartidele kantud. Ilmselt polnud Cook seda näinud. Saare avastamise au kuulus d'Entrecasteaux'le.

Admiral oli väga rahul. Lõpuks ometi hakkasid tema avastusplaanid täituma!

«Lähme kaldale,» tegi La Billiardiere ettepaneku. «Seda saart ei tunne keegi. On vaja kindlaks teha, missugused inimesed seal elavad, missugune on looma- ja taimeriik. Meil on vaja saart tingimata põhjalikult uurida.»

«Mulle piisab sellestki, et ma selle saare avastasin,» vastas admiral kõrgilt. «Las teised uurivad.»

D'Entrecasteaux andis saarele oma fregati nime [2] ning purjetas edasi.

Haigus ja ülestõus

Uuesti ilmus laevadele skorbuut. Seekord ei aidanud enam ravimid ega värske puuvili. Haigus levis kulutulena.

Et d'Entrecasteaux oli juba läbi sõitnud kõik võimalikud kohad, kust La Perouse'i leida võis, siis otsustas ta otsingud lõpetada. Ka tema ise oli skorbuudis ja nüüd ihkas ta jõuda kuhugi eurooplastest asustatud paika. Eurooplasi elas vaid Indoneesias, mille hollandlased olid muutnud oma kolooniaks. Et sinna jõuda, tuli sõita mitu kuud, kuid muud väljapääsu polnud. Ja ekspeditsioon purjetaski läände, Indoneesiasse.

Äigas rändude ajaloo üks hirmsamaid reise. Skorbuudiga kaasnes troopikapalavik. Et nakkus edasi ei kanduks, käskis d'Entrecasteaux kõik lootusetud haiged rottidest kihisevasse, pimedasse ning lämbesse trümmi paigutada. Kartes elusalt trümmi matmist, varjasid madrused haigust, kuni suutsid veel jalul püsida. Sageli tabas

---

2Recherche — otsing pr. k. (Tõlkija.)

ootamatu peapööritus neid mastis ning nad kukkusid vette. Terveid enam peaaegu polnud, töö jäi laokile ja räpased ning narmendavad laevad liikusid edasi teosammul.

Iga päev suri viis-kuus inimest. Laibad lohistati trümmist

197

välja ning heideti merre. Laevadele järgnes hai-parv, kes ootas kannatlikult oma järjekordset pidusööki.

Meremehed olid meeleheitel. Madrused taipasid väga hästi, et ekspeditsioonil polnud peaaegu mingeid tulemusi. Mille nimel peavad nad kannatama, oma elu ohverdama? Uuesti puhkesid jutud revolutsioonist. «Ohvitserid ja admiral ise on monarhistid,» arutasid madrused. «Et oma elu hoida, nad lihtsalt põgenesid Prantsusmaalt. Meie piinad ei loe neile midagi! Me pole ju mingid aadlikud ega aristokraadid, vaid lihtsalt inimesed, tööloomad. Kui me ka kõngeme, nemad juba nutma ei hakka.»

Rahulolematus kasvas iga päevaga. Madrused ei usaldanud oma ülemusi ega täitnud nende korraldusi. Ohvitserid panid neid kartserisse ja peksid nuudiga. Kuid kartser ja nuut ainult suurendasid nurinat.

«Recherche» ja «L'Espérance» möödusid Saalomoni saartest ja venisid aeglaselt piki Uus-Ginea põhjarannikut. D'Entrecasteaux oli haigestunud korraga kolme haigusse: skorbuuti, troopikapalavikku ning verisesse kõhutõppe. Nukralt vaatas ta, kuidas laipu üle parda heideti. Kas tõesti ka tema langeb haide saagiks? Jõuaks vaid kiiremini Hollandi kolooniatesse! Ainult seal võib ta terveneda.

Teda vihastas, et laevad liiguvad nii aeglaselt. Eriti pahandas teda «L'Espérance». Prikk roomas nagu tigu ja «Recherche» pidi teda alatihti ootama. D'Entrecasteaux otsustas «L'Esperance'i» maha jätta ja fregatiga ette minna. Kuid «L'Esperance'i» meremehed kartsid üksi Uus-Ginea metsiku ranna lähedusse jääda, kiirendasid käiku ega jäänud nüüd fregatist sammugi maha.

14. juulil 1793. aastal jõudsid laevad Waigeo saarele, kus pärismaalaste hulgas elasid ka mõned hollandi asunikud. Admiral toimetati viivitamata kaldale. Järgmisel päeval d'Entrecasteaux suri.

Leitnant d'Oribault võttis ekspeditsiooni juhtimise üle. Nähes, et väikesel Waigeo saarel pole loota mingit abi, otsustas ta viia laevad Jaavale Surabaja sadamasse. Surabaja oli juba siis suur linn, mille sadamas viibis alati palju laevu.

Teekond Jaavale kestis peaaegu kaks kuud. Haigus ei

198

hüljanud laevu. Endist viisi heideti laipu üle parda ning haid rasvusid.

Alles 28. oktoobril 1793. aastal jõudsid laevad ammu-igatsetud Surabaja sadamasse. Jäävale jõudis ainult kolmandik meeskonnast.

Terved kandsid haiged paatidesse ning sõitsid kaldale. Seal kuulsid nad vapustavat uudist. Prantsusmaal oli kuningas hukatud ning vabariik välja kuulutatud.

Rõõmsad ning erutatud madrused tormasid laevale ja tõmbasid kuningliku valge liilialipu tükkideks.

«Ma kihutan teid kõiki vanglasse!» karjus d'Oribault rusikatega veheldes. «Ma riputan teid raale!»

«Valu kuninga koertele!» hüüdsid madrused. «Elagu vabadus!»

La Billiardiere ühines ülestõusnutega.

Kuid d'Oribault'l ning ohvitseridel õnnestus põgeneda kuberneri lossi. Kuulnud ülestõusust Prantsuse laevadel, sattusid Hollandi võimud ärevusse. Kui revolutsioonilaine levib üle kogu saare, on Hollandi valitsemisel Jaaval lõpp. Nii nagu kõik Euroopa riigid, oli ka Holland Prantsuse Vabariigiga sõjajalal ning toetas monarhiste. Kuberner käskis vägedel ja laevastikul ülestõusnud laevad vallutada.

Pärast lühikest verist lahingut andsid näljast ning haigustest piinatud madrused alla. Nad areteeriti, eestvedajad lasti maha, ülejäänud aga viidi erinevatesse vanglatesse. Võitluse ajal hävisid La Billiardiere'i kollektsioonid peaaegu täielikult. Teadlane ise aga saabus kodumaale alles paljude aastate pärast.

Nii lõppes admiral d'Entrecasteaux' ekspeditsioon.

KOLMAS OSA

ADAM JOHANN KRUSENSTERN JA JURI LISJANSK – I-ESIMESED VENE KAPTENID, KES SÕITSID ÜMBER MAAilMA

VENEMAA VÄLJUB OOKEANIDELE

Ebatavaline meremees

Kaks kuulsat vene meresõitjat, Adam Johann Krusenstern * ja Juri Lisjanski sõbrunesid juba mereväe kadetikorpuses.

Katariina II valitsemise ajal asus mereväe kadetikorpus, kus poisid õppisid, Kroonlinnas. Krusenstern oli Lisjanskist peaaegu kolm aastat vanem, kuid see vanusevahe ei seganud nende sõprust. Neid liitis ühine unistus - sooritada reis ümber maailma.

Ahnelt kuulasid nad jutustusi vapratest vene meremeestest. Semjon Dežnjovist, Beringist, Tširikovist, Hariton ja Dmitri Laptevist. Juba sel ajal oli Vene laevastik võimas ja vene meremehed kogenud. Nad olid teinud tähtsaid avastusi Põhja-Jäämeres, Ohhoota meres ja Vaikse ookeani põhjaosas. XVIII sajandil saavutas

* Adam Johann Krusenstern sündis 1770. aastal Rapla lähedal Hagudis. (Tõlkija.)

Vene sõjalaevastik Läänemerel, Mustal merel ja Vahemerel hulga hiilgavaid võite. Kuid ometi olid need kõik põhjapoolikera veed, mis asusid suhteliselt lähedal. Veel ükski Vene laev polnud ületanud ekvaatorit ega sooritanud reisi ümber maailma.

Kaugetel ookeaniavarustel, troopilistel ja lõunameredel purjetasid Inglismaa, Hollandi, Prantsusmaa, Hispaania ja Portugali laevad. Inglased, prantslased, hol-landlased, hispaanlased ja portugallased, alistasid kaugeid maid, röövisid neid, muutsid elanikud orjadeks ning kauplesid nendega. Pidevalt tülitsesid nad omavahel nende maade pärast ja hoidsid neid kiivalt.

Kadetikorpuses liikusid segased kuuldused, nagu valmistuks keisrinna Katariina saatma Vene laeva ümbermaailmareisile. Keegi eli teadnud, kas neil juttudel alust on. Kuid paljud kinnitasid, et ekspeditsiooni juhiks nimetatakse üks Venemaa laevastiku kogenumaid meremehi - Grigori Mulovski. Nii Krusenstern kui Lisjanski unistasid tutvumisest Mulovskiga ja otsustasid paluda end kaasa võtta.

Varsti õnnestuski Krusensternil Mulovskiga tutvuda, kuid olukorras, mil ei saanud ümbermaailmareisile mõeldagi.

1788. aastal kuulutas Rootsi kuningas Gustav III Venemaale sõja ja saatis kogu oma võimsa laevastiku Vene rannikuvetesse. Rootslased tahtsid Vene laevastiku purustada ja haarata enda kätte Läänemere ranniku, mille Peeter I neilt oli vallutanud.

Vene valitsus hakkas kiiresti laevastikku lahingukorda seadma, et rootslastele vastulööki anda.. Selgus, et sõjalaevadel ei piisa ohvitsere. Seepärast ülendati terve rida mereväe kadetikorpuse kasvandikke enneaegselt mitšmaniteks.

Neljateistkümneaastane mitšman Juri Lisjanski sattus fregatile «Podražislav», seitsmeteistkümneaastane mitšmari Adam Johann Krusenstern aga liinilaevale «Mstislav», mille komandöriks oli Grigori Mulovski.

Vene eskaadrit juhtis kogenud lahinguadmiral Greigh *, kes paistis silma juba Tšesma lahingus, kus

* A. 1. Krusenstern ja S. Greigh on maetud kõrvuti Tallinna Toomkirikusse. (Tõlkija.)

Türgi laevastik ära põletati. 8. juulil 1788. aastal kohtusid Vene ja Rootsi laevastikud Soome lahes, 50 kilomeetrit lääne pool kaljust Suursaart.

Jõud olid võrdsed. Oli palav, peaaegu tuuleta ilm, mis segas laevade liikumist. Eskaadrid asusid teineteise vastu. Kärgatasid kahurid ja nii algas äge taplus, mida ajalugu tunneb Suursaare merelahinguna.

Võitlus kestis mitu tundi, ja vaatamata võrdsetele jõududele, võitsid venelased. Üks suuremaid Rootsi laevu, «Prints Gustav», langes vangi, ülejäänud põgenesid pimeduse saabumisel. Kuid ka venelased maksid võidu eest kallist hinda. Üle kolmesaja inimese sai surma, üle kuuesaja haavata. Eriti rängalt sai kannatada «Mstislav», kus teenis mitšman Krusenstern.

Oma ettekandes rõhutas admiral Greigh «Mstislavi» meeskonna vaprust. Rootsi kahurikuulidest vigastatud, vaevu roolile kuuletuv «Mstislav» ei lahkunud heitluse lõpuni lahingust. Laeva tekk oli verine, vesi tungis läbi aukude trümmi, kuid ometi läks tta lipulaeva järel põgenevaid .rootslasi jälitama. Hiljem korrati veel kaua «Mstislavi» komandöri Mulovski sõnu:

«Kuni mu laev veepinnal püsib, ei jää ta oma admiralist maha.»

Peaaegu kõik «Mstislavi» ohvitserid olid langenud või haavatud ja kõige noorem ohvitser mitšman Krusenstern määrati laeva komandöri abiks. Päästes end jälitamise eest, läks Rootsi eskaadeir Sveaborgi * merekindlusse. Admiral Greigh otsustas laevastiku sinna sulgeda ja nii muutuski Sveaborg rootslaste lõksuks. Kuni hilissügi-

seni piiras Vene laevastik kindlust, laskmata sealt välja ühtegi laeva.

Pika piiramise jooksul, mil «Mstislav» kündis merd Sveaborgi lähistel, sõbrunes Krusenstern oma komandöriga. Kõige enam lähendas neid ühine unistus sooritada reis ümber maailma.

Kord küsis Krusenstern Mulovskilt:

«Grogori Ivanovitš, räägitakse, et teile on tehtud ettepanek juhtida Vene laevad ümber maailma. Kas see on tõsi?»

«Tõsi,» vastas Mulovski. «Ei lubatud küll midagi kind-

* Praegu Viiburi (Tõlkija.)

lat, kuid juttu seilest oli. Kui poleks sõda puhkenud, siis ma võib-olla juba valmistuksin ärasõiduks.»

«Kas te pärast sõda purjetate?»

«Hakkan seda taotlema. Kui lubatakse, siis purjetan.»

«Kas te mind kaasa võtate?»

Mulovski naeratas.

«Teie olete esimene, kelle oma laevale kutsun,» ütles ta.

Suursaare lahing otsustas tegelikult sõja: saatuse. Rootslased taipasid, et Venemaa võitmine ja Läänemere ranniku hõivamine käib neil üle jõu. Kuid ometi kestis sõda veel kaks aastat. «Mstislavil» tuli veel mitmetest kokkupõrgetest ning lahingutest osa võtta. Ühes lahingus 1789. aasta lõpus langes «Mstislavi» kuulus komandör Grigori Mulovski.

Krusenstern jäi otsekui orvuks. Ta oli kaotanud sõbra ning komandöri.

3. augustil 1790. aastal kirjutati alla. rahulepingule. Sel ajal oli üheksateistkümneaastane Krusenstern tuntud juba kui kogenud ning teenekas meremees. Laevad pöördusid Kroonlinna tagasi. Siin kohtus Krusenstern paljudest lahingutest osavõtnud ning mehistunud Juri Lisjanskiga.

«Ega sa pole kuulnud. kas ei kavatseta saata laevu ümberilmareisile?» küsis ta sõbraIt.

«Pole kuulnud,» vastas Lisjanski.

Pärast Mulovski surma loobus Vene valitsus sellest plaanist. Näis, et Krusenstern peab elu lõpuni rahulikult ning üksluiselt Kroonlinnas teenima. .

Krusenstern oli harukordselt uudishimulik. Ta polnud kunagi rahul sellega, mida juba teadis ning oli näinud. Ta tahtis üiha rohkem teada ja näha. Ta unistas kogu maailma tundmaõppimisest, kuid saatus näis tema maailma Läänemerega piiravat. Ta armastas oma kodumaad ja Vene laevastikku ning tahtis selle kuulsust suurendada kaugete meresõitudega. Ta armastas oma elukutset ja tahtis end täiendada. Kuid selleks oli tarvis reisida. Kõike seda, mida sai Kroonlinna reidil õppida, ta juba teadis.

1793. aastal otsustas Venemaa valitsus saata mõned andekad noored meremehed Inglismaale, et nad end seal meresõidus täiendaksid. Saanud sellest kuulda,

esitas Krusenstern kohe palve, et ka teda nende hulka arvataks, ja sai peagi nõusoleku.. Nii sattus ta Inglismaa suurde sadamalinna Hulli. Sealt saidki alguse tema ebatavalised seiklused.

Inglismaale sõites hellitas ta salajas lootust käia ära Indias, mis oli tol ajal Inglise koloonia. Peagi aga veendus ta, et sinna sattuda on üliraske. Inglismaa pidas Indiat

oma meretagustest valdustest kõige kaLlimaks ja valvas kiivalt, et ükski välismaalane sinna ei trügiks. Inglased võtsid noored vene ohvitserid .lahkelt vastu.

Inglismaa sõdis parajasti Prantsusmaaga, kusjuures sõjategevus toimus peamiselt merel. Venelased sõitsid Inglismaale õppima, inglased aga rõõmustasid, et said neilt õppida. Nad teadsid, et noortel vene ohvitseridel on võidukast sõjast rootslastega suured lahingukogemused.

Krusenstern määrati Inglise fregatitle mitšmaniks. Kuid laev ei suundunud hoopiski Indiasse, vaid Kanadasse, et kaitsta Inglismaa valdusi St. Lawrence'i jõel prantslaste ning nende liitlaste - ameeriklaste eest.

Peaaegu kaks aastat viibis Krusenstern Kanadas, võttis osa paljudest lahingutest. Teda ülendati leitnandiks. Sõda lõppes ning ,laev sai korralduse Inglismaale fagasi pöörduda. Kuid Ameerika Ühendriikide ranniku lähedal sõitis fregatt karile ning uppus.

Ameerika kalurid päästsid Krusensterni. Nii sattus ta Ameerika Ühendriikidesse.

USA oli sel ajal veel noor riik. Alles mõni aasta tagasi oli ta pärast pikka ja rasket iseseisvussõda Inglismaa vastu sõltumatuks saanud. Ameeriklased vihkasid inglasi, kelle valitsuse alt nad alles äsja olid pääsenud. Kuulnud aga, et Krusenstern pole inglane, suhtusid nad temasse hästi.

Kaua rändas noor mereväeoihvitser ühest linnast teise ja sattus siis tolleaegsesse Ameerika Ühendriikide pealinna Philadelphiasse. Ühendriikide esimene president George Washington võttiis teda vastu ning vestles temaga.

Tol ajal oli Ühendriikide sõjalaevastik veel väike ning nõrk. Et oma laevastikku arendada, oli eelkõige tarvis kogenud meremehi. Kuid omadest ei piisanud, inglasi aga ei usaldatud. Krusenstern polnud inglane, pealegi olid tal kahe sõja kogemused. Washington teadis seda

207

ja tegi talle ettepaneku astuda teenistusse Ameerika laevastikku.

Krusenstern oli väljapääsmatus olukorras. Tal polnud raha ega võimalust tagasipöördumiseks. Jäi üle vaid nõustuda. Ta esitas ainult ühe tingimuse: et teda määrataks niisugusele laevale, mis siirdub lähemal ajal mõnele kaugsõidule.

Neil aegadel ei sooritanud Ameerilka laevad just eriti sageli pikki retki, kuid just sel ajal valmistus üks laev sõiduks Bostonist Kariibi meres asuvatele Antilli saartele. Need ei asunud küll eriti kaugel, kuid ikkagi troopikas, kus Krusenstern polnud kunagi viibinud. Pärast lahket vastuvõttu presidendi juures sõitis Krusenstern Bostonisse ja asus laevale.

Krusenstern viibis Barbadose saarel, nägi troopikametsi, suhkrurooistandikes järelevaatajate piitsa all ägavaid neegerorje. Teenistus Ameerika laevastikus talle ei meeldinud. Õppida polnud siit midagi, pealegi ei purjetatud siit kunagi Indiasse.

Ainult Inglismaalt võis Indiasse sattuda. Parajasti seisiski Bostonis üks Inglise sõjalaev, mis valmistus koduteele. Laeva kapten oli nõus Krusensterni kaasa võtma.

Inglismaa ja Prantsusmaa sõda oli puhkenud uuesti. Vaevalt jõudsid nad Bostonist väljuda, kui neile kaks Prantsuse sõjalaeva kallale rtungisid. Tulevahetus kestis poolteist kuud, kogu aeg, mil laevad ületasid ookeani. Alles Inglismaa rannikuvetes jäeti neid ,rahule. Kui laev sadamasse jõudis, oli tal palju purustusi, teekonnal oli teda tabanud kuusteist kahuiikuuli.

Inglismaal soovitati Krusensternil koju tagasi pöörduda. Tema teeneid rohkem ei vajatud. .

Kuid noormees ei kiirustanud, sest ta polnud veel Indias käinud.

Inglismaalt sõitis Indiasse palju laevu, kuid ükski polnud nõus teda kaasa võtma. Inglased arvasid, et vene meremehel pole sinna mingit asja. Siis nuputas Krusenstern kavala plaani - sõita esialgu Lõuna-Aafrikasse Hea Lootuse neemele. Sel ajal läksid kõik Indiasse siirduvad laevad ümber Hea Lootuse neeme. Krusensterni arvestus rajanes sellel, et paljudel laevadel on tarvis Kaplinnas meeskonda täiendada, sest pika merereisi jooksul võivad meremehed sageli hukkuda. Lõuna-Aaf-

208

rikas on aga meremehi napilt ja tahes-tahtmata peavad Inglise kaptenid teda laevale võtma.

Krusensrtern asus Lõuna-Aafrikasse siirduvale kaubalaevale. Hea Lootuse neeme lähedal asus tol ajal veel üsna väike Kaplinn. Seal lahkus noormees laevalt ja hakkas parajat juhust ootama.

Võõrastemajas tutvus ta kahe Inglise ohvitseriga, kes samuti tahtsid mõne mööduva laevaga Indiasse sõita. Mõne päeva pärast purjetaski Kaplinna reidile Inglise fregatt «Oiseau». Laev sõitis Liverpoolist Indiasse, kuid Aafrika ranniku lähedal oli pool meeskonda malaariasse surnud. Kapten otsustas Kaplinnast uusi meremehi palgata. Vaatamata sellele, et Krusenstern polnud inglane, oli kapten rõõmuga nõus teda ja tema mõlemaid kaaslasi laevale võtma. Kohe viisid kolm ohvitseri oma asjad fregatile ja tulid siis kaldale jalutama. Laev pidi väljuma alles järgmisel päeval.

Hommikul kohtas Krusenstern sadamas mõlemat Inglise ohvitseri, kes pidid temaga koos Indiasse purjetama. Need hakkasid teda veenma:

«Keelduge sõitmast. See pole laev, vaid puusärk. Me kuulsime usaldusväärsest allikast, et ta püsib veel vaevu vee peal. Meie viisime juba oma asjad kaldale tagasi.»

Krusenstern sõitis oma asjade järele. Laeval kohtas ta kaptenit, kes sõnas:

«Olen rõõmus, et teie pole niisugune argpüks nagu teie kaaslased ja otsustasite minuga kaasa sõita.»

Pärast seda polnud Krusensternil südant kaptenile tunnistada, et temagi tuli oma kraami ära viima. Ja ta jäigi fregatile.

Õnnelikult purjetasid nad Kalkutasse, mis oli sel ajal Briti India valduste pealinn. Kui aga dokis laeva üle vaadati, jooksis peaaegu kogu linn kohale. Selgus, et laeva põhjas oli auk. Kuid auku korkis kinni kaljukild, mis oli päästnud meremehed vältimatust hukust. Kild seisis avauses vaid vaevu-vaevu, väikseimgi tõuge võinuks teda välja lüüa.

Ligi kaks kuud viibis Krusenstern Indias. Kaugused aga ahvatlesid teda üha edasi. Ta asus Indo-Hiinasse väljuvale laevale. Indo-Hiinas haigestus ta troopikapalavikku, lebas mitu nädalat ühe Malai haigla põran-

209

dal ja jäi vaevu ellu. Kui ta lõpuks paranes, soovitati tal selle kahjuliku kliimaga maa tolm jalgeIt raputada ning Euroopasse tagasi sõita. Kuid Euroopa asus kaugel, Hiina aga lähedal. Ei võinud juhust kasutamata jätta.

Hiina valitsus ei lubanud Euroopa laevadel oma sadamatesse sõita. Inglaste ja hollandlaste peremehetsemise järgi Indias ja Indoneesias tundsid hiinlased Lääne-Euroopa riikide röövlikombeid. Kuid juba XVI sajandil õnnestus portugallastel Lõuna-Hiinas hõivata Kantoni külje all asuv Macao sadam. Macao oli kogu Euroopa kaubanduse keskus Hiinas. Sinna siirdus ka Krusenstern.

Ta elas Macaos pool aastat, õppis seal Hiina kombeid, tutvus kauplemisega. Siis

aga tekkis koduigatsus, mis suurenes iga päevaga. Aeg oli tagasi pöörduda.

Üks Inglise laev valmistus Macaost lahkuma. Krusensterni tunti kui esmaklassilist meremeest ja kapten võttis ta meelsasti oma abiliseks. Nii jõudis noormees Inglismaale, sealt aga koju. Oli juba 1799. aasta sügis.

Krusensterni kuulsus oli jõudnud juba Kroonlinna ning Peterburi. Imetlusega vaatasid noored vene meremehed tagasipöördunud rändurit. Tema seiklused olid nii hämmastavad, et paljud isegi ei uskunud. On see siis nali, kui üksik meremees reisib ilma valitsuse abita, rahata, paljast uudishimust Ameerikas, Aafrikas, Indias, Hiinas ja pöördub siis õnnelikult kodumaale tagasi.

«Ega ta pole seesama Krusenstern, kes Suursaare laihingus oli «Mstislavil» Mulovski juures?» küsisid vanemad meremehed.

«Toosama. »

«Mida ta nüüd kavatseb teha?»

«Ta pöördus valitsuse poole palvega saata Vene laevad reisile ümber maailma. »

Kuulnud seda, vangutati kahtilevalt päid.

Krusensterni reisi ajal suri Katariina II ja Venemaa keisriks sai tema poeg, julm despoot Paul. Kõik teadsid, et ta ei salli mingeid palveid ega projekte. Kuid Krusensterni palve juurde oli lisatud ka ümbermaailmareisi ettevalmistuse ning organiseerimise projekt. Keisri võimukandjad ei julgenud ise otsustada ja andsid palve

210

ning projekti Paulile üle. Keiser luges need läbi ja hüüdis siis:

«Mis jama see on!»

Vene-Ameerika

Ometi aga elas Peterburis inimesi, kes pidasid Krusensterni projekti reaalseks.

Need olid Venemaa Põhja-Ameerika valdustega kauplemiseks asutatud Vene-Ameerika kompanii kaupmehed.

Sel ajal olid Venemaal Põhja-Ameerikas Vaikse ookeani rannikul suured maa-alad - Alaska poolsaar ja selle rannavetes asuvad saared, mille 1741. aastal olid avastanud vene meremehed Bering ja Tširikov. Nende jälgedes läksid sinna vaprad karusloomakütid. Et neil aladel oli harukordselt palju karusloomi, siis siirdusid sinna ka kaupmehed, kes ostsid küttidelt ja indiaanlasteIt nahku ning müüsid neile soola, leiba, püssirohtu. Paljud kaupmehed rikastusid, eriti aga Rõlskist pärit Grigori Šelehhov.

Šelehhov oli tark, andekas ja tõeline Vene patrioot. Ta mitte üksnes ei kaubelnud, vaid hoolitses ka Venemaa võimu kindlustamise ja vene asunike elu parandamise eest sel kaugel maal. Ta koostas täpseid kaarte, ehitas kindlustusi ja asutas koole. Kuulnud tema tegevusest, kutsus keisrinna Katariina kaupmehe Peterburi. Šelehhov naitis oma tütre ning ainsa pärija ühe võimukandjaga. Samal ajal aga hakkas ta koos teiste kaupmeestega looma kompaniid kaubavahetuse arendamiseks Venemaa valdustega Ameerikas.

See oligi Vene-Ameerika kompanii. Selle tegevuse algust Šelehhov ei näinud, ta suri 1795. aastal. Mõni kuu hiljem suri ka teda soosinud Katariina. Troonile asunud kahtlustav ning nõme Paul ei sallinud midagi, mida tema ema oli soosinud. Möödus mitu aastat, enne kui teda suudeti ümber veenda, ja alles 1799. aastal, pisut enne Krusensterni tagasitulekut, sai Vene-Ameerika kompanii ametlikult lubatuks.

Kompanii juhid kuulsid keisrile esitatud Krusensterni projektist. See erutas neid väga. Ja miks ka mitte, sest Krusensterni projektis oli kaks tema kogemustel põhje-

211

nevat väidet, mis tõotasid kompanii kasumite tunduvat suurenemist. Krusenstern kinnitas, et kauba vedu Euroopast Vene-Ameerikasse ümber Aafrika või Ameerika tuleb mitu korda odavam kui seni praktiseeritud vedu mööda maismaad läbi Siberi. Teiseks kinnitas ta, et Hiinas makstakse Ameedkas ostetud karusnahkade eest palju kõrgemat hinda kui Euroopas. Seda tõestas kapten La Perouse, kes müüs Macaos oma Ameerikast toodud nahad. Eriti oluline oli aga tema esimene väide. Et selle tähtsust mõista, on vaja teada, kuidas kulges XVIII sajandil reis Euroopast Vene-Ameerikasse.

Peterburist või Moskvast sõideti sinna järgmiselt:

Kevadel istuti kalessi ja sõideti iga saja versta järel hobuseid vahetades ida poole. Juunis ületati Volga, juulis Uraali mäed, augustis jõuti Obi jõele. Ületanud Obi järel Jenissei, jõuti esimese lume aegu Irkutskisse. Siin oodati püsiva talve algust, istuti siis saani ja sõideti mööda Leena külmunud sängi Jakutskisse. Jaanuaris jõuti pärale. Et aga reis mööda talvist taigat on võimatu, siis jäädi Jakutskisse kevadet ootama. Kuid teelagunemise ning suurvee ajal ei saanud samuti reisida. Alles juunis asuti põdrarakenditele ja jätkati teekonda mööda metsaradu. Augustis jõuti Ohhoota mere kaldal asuvasse Ohhotskisse.

Teekond mööda maismaad oli lõppenud, ees ootas merereis. Hirmuga vaatas reisija tillukesi laevukesi, nende lappidest kokkuõmrmeldud purjesid ja juppidest pletitud köisi. Talle selgitati, et nii purjed, köted, naelad kui ankrud on Ohhotskisse toodud üle Volga, Uraali, Obi, Jenissei, Irkutski ja Jakutski Peterburist. Et nii suuri esemeid koormatele paigutada, tuli nad Peterburis tükkideks lõigata. Ohhotskis aga õmmeldi, pletiti ja taoti nad uuesti kokku. Ühe puuda vedu Peterburist Ohhotskisse maksis terve varanduse.

Alles juulikuu tuulevaiksete ilmadega riskisid laevurid merele minna, sest isegi keskmise tugevusega tuul oleks purjed ribadeks puhunud.

Niisiis tõsteti juulis purjed üles, sõideti üle Ohhõota mere ja jõuti septembris Kamtšatkale. Seal talvitati jälle ja alles järgmisel suvel sõideti üle Beringi mere Ameerikasse.

Raisanud niiviisi mitu aastat, saabus vene kaupmees

212

Ameerikasse ja ostis seal tühja-tähja eest karusnahku. Seejärel raiskas ta veel mitu aastat, 'enne kui sama teed mööda Peterburi tagasi jõudis. Seal müüs ta karusnahad kuussada korda kallimalt kui ise ostis. Kuid, lugenud oma tulud ning kulud kokku, nägi ta hirmuga, et reisikulud olid peaaegu kogu kasumi neelanud.

Nüüd pole raske ette kujutada Vene-Ameerika kompanii kaupmeeste erutust, kui nad tutvusid Krusensterni arvestustega, mis tõestasid, et sõit Peterburist Ameerikasse mööda maad on palju raskem, kestvam ja, mis veelgi tähtsam, tunduvalt kallim kui merereis ümber Hoorni või Hea Lootuse neeme. .

Krusenstern ise polnud Vene-Ameerika kompanii kasumitest üldse huvitatud. Ta oli tõeline meremees, armastas merd, reisimist tcl pidas kalliks Venemaa au. Olles energiline, rahutu ja ettevõtlik, ei suutnud ta lihtsalt ühel kohal paigal püsida. Ta taipas, et Vene-Ameerika kompanii abita ei saavuta ta midagi, ja ergutas kaupmeeste kujutlusvõimet tohututest kasumitest vaid selllepärast, et need tema projekti toetaksid.

Kui aga keiser Paul pärast tema projekti lugemist hüüdis: «Mis jama see on!», tõmmati kõigile Krusensterni plaanidele kriips peale. Kaupmehed olid meeleheitel ning laiutasid käsi - kõik nende lootust!'d varisesid kokku.

Kuid Krusenstern ei kaotanud lootust ega sattunud meeleheitesse. Ta uskus kindlalt oma õnnelikku tähte. Teenides Tallinna sadamas asuval laeval, saatis ta Admiraliteedile ühe kirja teise järel. Neis kirjades tõestas ta suurt kasu, mida toob tema projekti rakendamine Vene laevastikule: reis ümber maailma kujuneb vene madruste ja mereväeohvitseride hiilgavaks kooliks.

«Küll nad seal Peterburis veel ümber mõtlevad,» kinnitas ta sõpradele. «Ma oskan oodata.»

Ja tõepoolest, ta ootaski ära.

1801. aastal keiser Paul tapeti. Vandenõust võttis osa ka tema !poeg Aleksander, kes keiser Aleksander I nime all troonile astus. Kohe pöördus Vene-Ameerika kompanii uue keisri poole.

Seekord talitasid kaupmehed hoopis kavalamalt. Nad tegid tähtsamatele võimumeestele ja ka Aleksandrile enesele ettepaneku hakata kompanii liikmeks ja tõo-

tasid neile kuulmatuid kasumeid. Nii aukandjad kui Aleksander võtsid selle prääniku vastu.

See oli omalaadne altkäemaks, mis asja otsustas. Ei hakka ju keiser segama kompaniid, mille liige ta ise on!

Projekt kinnitati. Rentei andis raha kahe laeva ostuks. Adam Johann Krusenstern sai kaptenleitnandi aukraadi ja ta nimetati ekspeditsiooni ülemaks. Abiliste valikuks anti talle täielikult vabad käed. Ta võis ise värvata mõlema laeva meeskonnad. Ka tee, mida mööda ta pidi ümber maailma sõitma, jäeti tema enese otsustada.

«Ärge viitke aega,» kirjutati Krusensternile meredepartemangust. «Tema Keiserlik Majesteet tahab, et te viivitamata asja juurde asuksite.»

Teele

Krusenstern oli kolmekümne kahe aastane. Ta oli htljuti abiellunud ja pidi peagi isaks saama. Raske oli perekonnast nii kauaks lahkuda. Kuid lõpuks ometi hakkasid tema unistused teostuma!

Esmalt oli tarvis otsustada, keda määrata teise laeva komandöriks. Ja kohe meenus Krusensternile vana sõber Juri Lisjanski.

Ka Lisjanski oli sel ajal juba kaptenleitnant. Nagu Krusenstern, oli ka tema viibinud välismaal, muidugi mitte nii kaua ega nii kaugel. Ka teda peeti üheks paremaks ja kartmatumaks ohvitseriks kogu laevastikus.

Krusenstern polnud veendunud, kas Lisjanski on rahul, kui vana seltsimees saab tema ülemuseks.

Ta kutsus Lisjanski enese juurde ja küsis otsekoheselt:

«Kas sa tahad minu juhatuse all ümber maailma sõita? »

«Tahan,» vastas Lisjanski pikemalt mõtlemata.

«Hästi,» ütles Krusenstern. «Ühte laeva juhin mina, teist sina.»

Kahekesi hakkasid nad oma laevadele. meremehi valima. Siin aga satuti uutele raskustele: mõned admiralid väitsid, et vene meremehed ei kõlba nii raskeks retkeks.

«On tarvis palgata inglise madruseid,» soovitasid nad. «Inglased on kogenud ja sellega harjunud. Meie madrustega Läänemerest kaugemale ei sõida. Las olla Vene lipp, madrused aga Inglismaalt.»

Kuid Krusenstern polnud nõus.

«Mis kasu sellest on, kui meie laevadel sõidavad. inglased?» väitis ta. «Ma olen merel näinud nii venelasi kui inglasi Ja tean, et vene meremees ei tule tormidega halvemini toime kui inglased, puhuti aga isegi paremini.»

Lõpuks õnnestus tal oma tahtmine läbi viia. Mõlema laeva meeskond moodustati vene madrustest.

Oma reisile võttis Krasenstern kaasa ainult kolm välismaalast. Kõik need olid teadlased: suurepärane šveitsi astronoom Horner ja kaks saksa looduseuurijat - Tilesius ja Langsdorf. Krusenstern kirjutas neile ja nad. olid rõõmuga nõus ekspeditsioonist osa võtma.

Vahepeal sai ekspeditsioon veel ühe ülesande: viia Vene saadik Jaapanisse.

Sel ajal oli Venemaa Kaug-Ida valduste naaber Jaapan venelastele peaaegu tundmatu. Jaapanlased ei lasknud euroopIasi oma maale. Erandi tegid nad ainult Hollandile. Hollandlaste laevad võisid Nagasaki sadamasse sisse sõita..

Ka Venemaa tahtis, et tema laevad pälviksid sama õiguse. Kauplemine salapärase Jaapaniga tõotas suuri kasumeid. Samuti oli tarvis koguda andmeid nii lähedase ja kuulu järgi võimsa naabri kohta. Ja Vene valitsus otsustas Krusensterniga läkitada saadiku Jaapani keisri juurde, et pidada läbirääkimisi kaubanduse üle.

Aleksander I nimetas saadikuks kammerhärra Nikolai Rezanovi.

Nikolai Rezanov oli toosama suurnik, kes abiellus Vene-Ameerika kompanii rajaja Grigori Šelehhovi tütrega. Pärast Šelehhovi surma sai Rezanovist kompanii suurim osanik, kes oli eelseisvast ekspeditsioonist äärmiselt huvitatud. Ta rõõmustas väga võimaluse üle sõita koos Krusensterniga ning isiklikult kaubandusoperatsioonide üle valvata.

Rezanov oli arukas inimene ja mõistis, et tühjade

215

kätega ei tasu Jaapanisse sõita. Tema ettepanekul käskis Aleksander I valida kingitused Jaapani keisrile.

Siis aga tuli kellelgi meelde, et Venemaal viibivad mõned jaapanlased. 1793. aastal kandis torm Aleuudi saarestikku, kus elasid vene kütid, ühe Jaapani laeva. See purunes rannakaljude vastu, kuid venelastel õnnestus inimesed päästa. Jaapani kalurid toodi Aleuutidelt lrkutskisse elama.

Tuhatnelja kihutasidki kullerid Siberisse, et jaapanlasi Peterburi tuua.

Lõpuks saabusid mõlemad ekspeditsioonilaevad Kroonlinna. Need olid suured purjekad, üks neljasaja viiekümne, teine kolmesaja seitsmekümne tonnine. Nüüd tuli neile nimed anda. Krusenstern otsustas suurema laeva, mille komandöriks haikökas ta ise, nimetada «Nadeždaks».

«Kõik meremehed asuvad teele lootustega *,» kõneles ta.

Lisjanski laev sai nimeks «Neeva».

Kroonlinna hakkasid saabuma Krusensterni tulevased rännukaaslased. Oma esimeseks abiliseks «Nadeždal» määras ta Makar Ratmanovi. Fjodor Romberg, Pjotr Golovatšov ja Hermann Löwenstern olid leitnandid. Peale nende olid «Nadeždal» veel kaks noorukest ohvitseri: mitšmanid Fabian Gottlieb Bellingshausen ja Otto Kotzebue **. Loomulikult ei osanud sel ajal keegi mõelda, et neist kahest Krusensterni kõige nooremast kaaslasest saab palju aastaid hiljem Vene laevastiku au ning uhkus. Keegi ei teadnud, et saabub kord aeg, mil Kotzebue ja Bellingshausen juhivad ise laevu ümber maailma, viimane aga avastab uue mandri, sellesama Lõunamandri, mida Cook viljatult otsis, - Antarktise.

Lisjanskil oli lubatud ise enesele abilised valida ja ta võttis «Neevale» kaks

leitnanti - Pavel Arbuzovi ja Pjotr Povališini.

Eriti hoolikalt valis Krusenstern madruseid. Tema esimeseks tingimuseks oli, et madrus sõidaks vabatahtlikult. Sel ajal olid Vene madrused pärisorjad ja lae-

* Nadešda - lootus. (Tõlkija.)

** Fabian Gottlieb Bellingshausen sündis 1778. aastal Saaremaal, Otto Kotzebue 1784. aastal Tallinnas.

216

vastikku sattunud enamasti vastu tahtmist. Krusenstern teadis, et niisugused madrused ei kõlba pikaks ning raskeks reisiks. Ta võttis ainult soovijaid ja määras neile isegi palga - enneolemata asja Venemaal – sada kakskümmend rubla aastas. Soovijaid oli palju. «Nadežda» arst doktor Espenberg vaatas nad läbi ja valis välja kõige tervemad.

Ka teadlased Horner, Tilesius ja Langsdorf saabusid juba Kroonlinna. 10. juunil hakati laevu lastima. See oli raske töö ja nõudis palju aega. Peale kolme aasta toidumoona tuli lastida ka Vene-Ameerika kompanii kaubad ja kingitused Jaapani keisrile. Toiduks võeti kaasa mitu tuhat tünni soolaliha ja kuivikuid. ülejäänu kavatses Krusenstern sadamatest osta. Vene-Ameerika kompanii saatis Kamtšatkale ligi sada tonni rauda, piiritust, püsse, laskemoona ja palju muud. 6. juulil oli kogu kaup trümmidesse paigutatud. Laevad oleksid võinud juba merele minna, kuid puudusid veel kingitused, jaapanlased ja saadik.

Saadik Rezanov saabus koos kaaskonnaga alles 20. juulil. Ta tõi ühes ka kingitused - tohutu suured kullast raamidega peeglid. Need oli tarvis nii paigutada, et nad pika teekonna kestel ei rikneks ega puruneks.

Saadiku kaaskond koosnes, nagu välisasjade kolleegiumi otsuses oli kirjutatud, «kombekatest noormeestest». Need olid major Frederici, õuenõunik Fosse, kunstnik Stepan Kurljandtsev, meditsiinidoktor Brinkin ja kaardiväeleitnant krahv Fjodor Tolstoi.

Kõik olid äärmiselt hämmastunud, kui kuulsid, et ka krahv Fjodor Tolstoi arvatakse «kombekate noormeeste» hulka. Ometi oli ta kõige kombetum inimene kogu Peterburis. Riiukukk, joodik ning mängur krahv Fjodor Tolstoi oli kuulus oma duellide poolest. Seistes püstolitoru ees, o!i ta äärmiselt külmavereline. Ta oli hea laskur ja tulistas vastast vähimagi kõhkluseta.

Peale doktor Brinkini ja kunstnik Kurljandtsevi polnud neil «kombekail noorineestel» laeval midagi teha. Kuid kõigile tuli anda parimad kajutid. Loomulikult ei meeldinud Krusensternile nii palju kasutuid reisijaid põrmugi, kuid tuli olukorraga leppida. Ta lootis, et võib-olla ei jõua jaapanlased Irkutskist pärale.

217

Kuid mõne päeva pärast kihutasid Peterburi kullerid, kes olid teel mitu hobust surnuks sõitnud, ja tõid kaasa viis jaapanlast. Need toimetati Kroonlinna ja majutati ühte kajutisse.

Lõpuks oli ärasõiduks kõik valmis. Oodata polnud enam midagi. «Nadeždal» viibis kuuskümmend viis, «Neeval» viiskümmend neli inimest. Võis otsad anda.

Puhus kerge idatuul. Aeglaselt väljusid mõlemad laevad merele.

See oli 7. augustil 1803. aastal.

VAIKSEL OOKEANIL

Ümber Hoorni neeme

Teel Inglismaale sattusid mõlemad laevad tugevasse tormi. See oli esimeseks katsumuseks, millega nii laevad kui mehed.auga toime tulid. Jõudnud Inglismaale, sildusid laevad väikeses Falmouthi sadamas.

6. oktoobril lahkusid laevad Falmouthist ja võtsid kursi lõunasse. Sügis oli käes, kuid iga päevaga muutusid ilmad üha soojemaks.

19. oktoobril märkasid meremehed suurt teravatipulist mäge, mis näis otse ookeanist kasvavat. Mäe tipul helkis lumi. Palavus roiutas meremehi ja nad ei uskunud oma silmi: kuidas seal võib lumi püsida!

See oli Tenerife mägi.

Sama päeva õhtul heitsid «Nadežda» ja «Neeva» ankrusse Kanaari saarte pealinna Santa Cruzi sadamas. Santa Cruz oli väike unine Hispaania linn, kus

219

esimesel pilgul elasid vaid purjus mungad, rähaldunud kerjused, eeslid, kitsed ja sead.

Krusenstern kirjutas oma päevikus Santa Cruzist järgmiselt:

«Rahva üldine vaesus ning öösiti tänavail vaaruvad rasvased mungad tekitavad vastikust. Kaas munkadega tulvavad tänavail mõlemast soost ja igas vanuses, kaltsudes ning kõikvõimalike haigustunnustega kerjused.

Nagu kõikides Hispaania valdustes, valitseb ka siin inkvisitsioon, mis paljude kinnitust mööda karistab vabamõtlejaid erakordselt rangelt. Hirmus on elada niisuguses paigas, kus inkvisitsiooni kurjus ja kuberneri piiramatu võim valitseb iga inimese elu ja surma üle. Kohalikul elanikul pole mingeid vabadusi. . .»

Krusenstern hankis Santa Cruzist joogivett, värsket liha, köögivilja ja maitsvart Tenerife veini. Madrused said siin jalutada ning puhata.

26. oktoabril siirdusid laevad avamerele.

Täpselt kuu aega hiljem - 26. novembril – ületati ekvaator ja jõuti lõunapoolkerale. See oli esimene kord Vene laevastiku ajaloos, mil Vene laevad ületasid ekvaatori. Veel kunagi polnud vene meremehed kadunt nii kaugel viibinud.

Iidse kombe kohaselt otsustati seda sündmust pühitseda. Madrus Pavel Kurganov, kel Krusensterni sõnade järgi ali «väga hea sõnaand», rõivastati vanaks merejumalaks Neptunuseks, pandi talle ette takkudest habe ja pisteti pihiku kolmeharuline hark. Neptunus pidas kõnesid, teda õrritati, ta vehkis hargiga ja ajas kõiki veeämbriga taga., Pidu lõppes laulude ning tantsudega troopika tähistaeva all.

18. detsembril kerkis silmapiirile Bmsiilia rannik. Sel ajal oli Brasiilia Portugali koloonia. Krusenstern juhtis laevu piki rannikut lõunasse ja kahe päeva pärast heideti ankrud Destero,sadamas. Kaheksateist aastat tagasi viibis siin La Perouse.

«Nadežda» tervitas linna üheteistkümne kahuripauguga. Kindlus vastas talle samuti üheteistkümnelasulise saluudiga.

Sadamas selgus, et «Nadežda» grootmastis oli pragu. Seepärast seisid laevad Desteros tervelt poolteist kuud.

Niisuguse mastiga ei võinud teekonda jätkata. kuid

220

Destero lähistel mastimetsa ei kasvanud. Krusensternil õnnestus kaupmeestega kokku leppida, et need toimetavad sobiva puu kohale. Loomulikult võttis see palju aega.

Portugali sõdurite vilets välimus hämmastas Krusensterni. «Vaatamata sellele, et

Brasiiliast saadetakse iga aasta Lissaboni palju teemante, ei ole sõdurid juba aastate kaupa palka saalnud,» kirjutas ta.

Krusenstern saatis enamiku meeskonda kaldale elama. Kuberner suhtus venelastesse väga sõbralikult ja andis oma linnalähedase villa nende käsutusse. Teadlased uurisid loodust, teised aga luusisid ümbruskonnas ning puhkasid.

Uue aasta võtsid ohvitserid vastu kuberneri juures. Veider oli uut aastat vastu võt-ta nii lämbel ööl. On ju jaanuar lõunapoolkera kõige kuumem kuu.

Brasiilias elab palju papagoisid ja pikasabalisi ahve. Papagoi on seal niisama tavaline nagu meil vares või varblane. Krusenstern ostis pool tosinat kirevat papagoid, pani nad puuri ja viis laevale. Krahv Fjodor Tolstoi muretses ahvi, kodustas selle ega astunud ahvita sammugi.

Destero ümbrus kubises mürkmadudest. «Sageli ma imestasin oma kaaslaste üle, kes päevade kaupa küttisid liblikaid, kuid ometi ei juhtunud mingit õnnetust,». kirjutas Lisjanski oma päevikus. «Siin on tohutul hulgal maailma kõige kaunimaid liblikaid. Kuberner jutustas mulle, et tema kullerid, kes sõidavad Rio de Janeirosse, peavad madude vältimiseks, kes sageli teel karjakaupa peesitavad, ratsa tuhatnelja kihutama. .. Putukatest meeldisid meile kõige enam tulikärbsed. .. Kui kolm kärbest pihku võtta, võib öösel raamatut lugeda. Kord leidsin ma niisuguse kärbse abil pimedas oma takurätiku üles. Neid helendavaid putukaid on siin nii pallju, et öö on ehast koiduni üsna valge.»

Jaanuari lõpus toodi mast kohale ja laevapuusepad hakkasid seda paigaldama. Peagi oli kõik valmis. 4. veebruaril 1804 lahkusid laevad Desterost ning suundusid lõunasse.

Krusenstern ruttas. Hoorni neemest pääseb mööda vaid suvekuudel - detsembris, jaanuaris ja veebruaris. Teistel aastaaegadel möllavad seal orkaanid.

Iga päevaga muutus üha külmemaks. Madrused imestasid jällegi: märts - kevadkuu - on ukse ees, ilmad aga lähevad üha viletsamaks.

Ka tormid hakkasid kimbutama. Lained paiskasid laevad ise suunda. Sageli kadusid «Nadežda» ja «Neeva» teineteise silmist. Seni olid nad ikka jälle kohtunud, kuid kes teab, võib-olla ei saa nad edaspidi oma reisi koos jätkata. Ja kui torm lõpuks vaibus, sõitis Krusenstern paadiga «Neevale».

«Me peame kokku leppima, kus me kohtume, kui udus ning tormis teineteist silmist kaotame,» ütles ta Lisjanskile. «Ilmselt tuleb laevadel ühekaupa ümber Hoorni neeme purjetada.»

Kaptenid leppisid kokku, et kohtuvad Lihavõttes saarel.

«Kui te aga «Nadeždat» Lihavõttesaarel ei leia, otsige meid Nukahivalt,» ütles Krusenstern. «See on täiesti uurimata saar ja me peame sinna igal juhul minema.»

Vaevalt jõudis Krusenstern «Nadeždale» tagasi, kui torm uuesti puhkes. «Neeva» kadus uttu ega ilmunudki enam nähtavale. «Nadežda» jätkas läbi pimeduse ning udu teed lõuna poole.

3. märtsil nähti viimaks tohutu suurt, musta ning paljast kaljut, mille vastu sööstsid mastikõrgused vahutavad lained. See oli Hoorni neem. Aeglaselt ning ette-vaatli!kult sõitis laev ümber kalju ja jõudis Vai sesse ookeani.

«Lipsasime läbi,» tähendas Krusenstern rahulolevalt.

Nukahiva

Krusenstern määras kohtumispaigaks Lisjankiga Lihavõttesaare, kuid asjaolud kujunesid nii, et polnud kasulik sinna sõita. Tormid kimbutasid «Nadeždat» Vaikse

ookeani lõunaosas ja kandsid laeva esialgselt kursilt läände. Et jõuda Lihavõttesaarele, olnuks arvis vastutuult idasse purjetada, see aga oleks võtnud palju aega. Seepärast otsustas Krusenstern kohe Nukahivale siirduda ja seal «Neevat» oodata. Ta ruttas väga sest Brasiilias oli kulunud palju aega, sügisel aga tahis ta jõuda Jaapanisse.

Joogivesi hakkas lõppema ja Krusenstern käskis anda

222

päevas mehe kohta vaid üks kvart vett. «Nadežda» purjetas Vaikse ookeani tundmatus osas, kus varem polnud veel ükski laev viibinud. Vahetrpidamata istus päeval saalingul, öösel, age! pukspriidil madrus ja jälgis merd.

Krusenstern lubas selllele, kes esimesena maad märkab, hea. vaevatasu. Kuid aeg läks, ümberringi aga laius lage veeväli.

17. aprillil 1804 ületati lõunapöörijoon, kahekümne päeva pärast, 7. mail ilmus silmapiiriile Nukahiva.

Nukahiva kuulub Markii saarestikku. Saare avastas 1791. aastal Ameerika kapten Ingraham. Kuid Ingraham oli harimata kaubitseja ega osanud saarest mingeid tähelepanekuid teha. Seepärast tahtiski Krusenstern seda lähemalt uurida.

Nukahiva sarnanes lopsaka aiaga. Selles roheluses kirendasid roosad, oranžid ning valged laigud - õiteehtes puud. Krusenstern ja tema kaaslased olid palju kuulnud Vaikse ookeani troopilistest saartest, kuid niisugust lopsakust ning ilu ei suutnud nad ette kujutada.

«Nadežda» liikus piki kaldajoont, hoidudes sellest kolme miili kaugusele. Nõrk tuul kandis laevale metsa magusvürtsikat lõhna. Krusenstern vaatles pikksilmaga kallast. Ta otsis Ingrahami kaardile kantud Anna-Maria lahte. Puude vahel jooksid ning vehkisid kätega alasti inimesed.

Neeme tagant väljus pikk kitsas paat, milles istus kuus sõudjat. Kiiresti lähenes see laevale. Nagu enamikul polüneesia paatidel, oli ka selle niinimetatud vastukaal - lattide abil paadiga ühendatud palk, mis ei lasknud sõidukit ümber minna. Inimesed paadis olid alasti ja Krusenstern pidas neid kõiki pärismaalasteks. Ta imestas väga, kui paadi ninas seisev pärismaalane tõstis äkitselt oma pea kohale valge lipu.

Euroopas tähendab valge lipp rahu. Krusensterni teada aga teiste maailmajagude inimesed seda leppemärki ei tundnud, ja meremehed olid äärmiselt imestunud.

Paat jõudis laeva külje alla. Krusenstern käskis otsa heita. Valget lippu hoidev mees ronis köit mööda tekile.

Rohukõrtest põimitud lühikeses seelikus mees lähenes

223

Krusensternile, tegi sügava kummarduse ja ütles puhtas inglise keeles:

«Minu nimi on Roberts. Olen kohalik elanik. Teie teenistuses, kapten.»

Alles nüüd märkas Krusenstern, et mees oli valge.

Õigemini kunagine valge, sest troopikapäike oli tema keha katnud tumeda päevitusega. Kuid ometi oli ta paadis istuvatest pruunidest pärismaalastest tunduvalt heledam. Uudishimuga vaatles «Nadežda» meeskond kummalist külalist.

«Te olete kohalik elanik?» küsis Krusestern imestunult. «Kuidas te siia sattusite?»

«Olen teiega avameelne,» vastas Roberts kummardades. «Kaheksa aastat tagasi põgenesin möödasõitvalt inglise sõjalaevalt. Kapten tagus mul korduvalt näo üles. Pärast aastast teenistust oli mul suus ainult seitse hammast,» ta avas suu ja näitas oma hambutuid igemeid. «Loodan, söör, et te ei vii mind Inglismaale tagasi. Ma võin teile siin väga kasulik olla.»

Krusenstern teadis hästi, kui julmalt Inglise laevastikus madruseid koheIdi. Ta

teadis ka seda, et Inglismaal ootab põgenikku võllas.

«Mismoodi te saate kasulik olla?» küsis ta.

«Isegi väga,» vastas valge saareelanik veendunult.

«Esiteks võin ma olla loots ja juhtida teie laeva Anna-Maria lahte, mis inimesele, kes ei tunne teed läbi veealuste riffide, on keeruline ülesanne. Teiseks oskan ma vabalt kohalike elanike keelt ja võin olla tõlgiks. Kolmandaks aga olen ma kuningaga lähedases sugulusvahekorras. Te mõistate, söör, et minust sõltub osaliselt, kuidas pärismaalased teid vastu võtavad.»

Osavalt krapsas Roberts Krusensterni kõrvale kaptenisillale ja juhtis laeva roosade korallriffide vahelt Anna-Maria lahte. Ta näitas Krusensternile sügava ning ohutu tee ning kapten nägi, et inglaseta olnuks «Nadežda» laihte viimine küllalt keeruline ülesanne.

Tuli möönda, et Roberts võis tõesti kasulik olla. Kuid tal oli ka suur puudus - erakordne lobisemisiha. Tundes igatsust emakeele järele, vatras ta nüüd vahet-pidamata.

«Saarel elab veel üks valge,» seletas ta. «Prantslane. Samuti plehkupistnud madrus. Niisugune kaabakas,

224

keda maailm pole veel näinud. Vannutan teid, kapten, hoiduge selle mehe eest. Kindlasti tuleb ta teie juurde ja pakub oma teeneid. Kuid ärge uskuge ühtki tema sõna ja andke talle vastu kaela.»

«Roberts kardab konkurentsi,» mõtles Krusenstern ja küsis:

«Miks see prantslane siis kaabakas on? Mis halba ta tegi?»

«Ta teeb iga minut tuhat nurjatust,» sõnas Roberts vihaseit. «Ta tahab mind tappa. Ta tahab mind saare elanikega tülli ajada!»

«Te olete ainukesed eurooplased saarel,» ütles Krusenstern. «See peaks teid teineteisele lähendama. Miks te ei lepi?»

«Te ei tea, mis mees ta on!» väitis Roberts. «Ka mina mõtlesin algul nii ja tegin korduvalt ettepaneku leppida. Kuidas aga saad tlemaga rahus elada, kui ta püüab sul kogu aeg salamahti kõri lõigata!»

«Nadežda» jõudis õnnelikult riffide vahelt läbi ja heitis keset lahte ankrusse. Silmapilk hakkasid mitusada pärismaalast kaldalt laevale ujuma.

Nad ujusid kiiresti ning osavalt nagu kalad. Veel kunagi polnud vene meremehed näinud nii häid ujujaid. Nad vedasid kaasa kookospähkleid, leivapuuvilju ja banaane. Isegi raske koorem ei seganud.

«Kas siit sigu saab osta?» küsis Krusenstern Robertsilt. «Nadežda» meeskond oli kuude kaupa söönud ainult soolaliha ja vajas hädasti värsket.

«Sigu peetakse vähe ja nad on siin väga kallid,» vastas Roberts. «Kardan, et nad ei müü neid teile.»

Krusenstern käskis leitnant Rombergil ja doktor Espenbergil saare elanikega kauplema hakata. Need näitasid saarlastele raudkirveid. Veest kostis rõõmukisa Ja pärismaalased hakkasid pea kohal koospähkleid ja banaane lehvitama. Kuid Roberts selgitas neile doktor Espenbergi palvel, et kirveid saavad nad ainult sigade eest, puuviljade eest makstakse tünnivitsajuppidega. Pärismaalased olid ka raudvitste üle rõõmsad ja müüsid meelsasti puuvilja. Espenberg ja Romberg sidusid rauatüki köie otsa ja lasksid siis selle alla. Saarlased võtsid raua ära ja kinnitasid köie külge oma kauba. See oli aus kauplemine.

Nii nagu kiviaja inimesed, valmistasid pärismaalased kõik oma relvad kivist, puust ja luust. Nad ei osanud metalle toota ja hindasid seetõttu rauda üliväga. «Vitsa-jupi eest andsid nad tavaliselt viis kookospähklit või kolm kuni neli leivapuuvilja. Nad imetlesid väikest rauatükki nagu lapsed ja naersid rõõmu pärast. Rauaomanik uhkustas oma aardega ja näitas seda pidulikult teistele laeva ümber ujujatele. See erakordne rõõm tõestab ilmselt, et neil on olnud veel vähe juhust kõrgelt hinnatud metalli hankimiseks,» kirjutas Krusenstern.

Kauplemine kestis juba mitu tundi, kuid sigu ei toonud keegi.

Krusenstern veendus, et Robertsil oli õigus. Nukahival oli raske värsket liha hankida.

Kella nelja palju eraldus kaldast meestest pilgeni suur paat ja suundus «Nadežda» poole.

Venelased nägid, et pärismaalastel on paate vähe ja et nad seepärast eelistavad ujuda. Laev asus kaldast käeulatuses ja iga saarlane võis väikese vahemaa vaevata ujudes ületada. Krusenstern imestas, kui mävkas saarlasi, kes selle väikese reisi pärast paati kasutasid.

«Kes see on?» küsis ta Robertsilt.

«Kuningas Tapega sõidab teie juurde,» tähendas Roberts.

Kui paat laeva juurde jõudis, lasti nöörredel alla.

Tapega ronis koos kaaskonnaga tekile.

Kuningas oli umbes neljakümne viie aastane. Ka tema kandis samasugust seelikut nagu teisedki pärismaalased, kuid kogu ta keha oli kaetud lehti, kummalisi linde ning banaanikobaraid kujutava tmeda tätoveeringuga. Ka teda saatvail võimukandjail olid kehad mustreid tais, kuid mitte nii tihedalt.

Krusenstern palus kuninga ja tema kaaskonna oma kajutisse. Seal käitusid nad äärmiselt tähtsalt ning väärikalt. Kapten kinkis kuningale noa ning kakskümmend arssinat punast riiet. Kohe mähkis Tapega riide oma keha ümber.

Kapteni kajuti seinal rippus suur peegel.. Pärismaalased olid vaimustuses. Pärast mõnda asjatut katset peeglisse ronida hakkasid nad piiluma peegli taha, püüdes mõistatada, mis seal küll on. Kuningale meeldis oma

226

peegelpilt väga ja ta nautis seda mõnuga. Ta tõstis käsi, jalgu, kükitas ja tegi grimasse. Suurivaevu õnnestus Krusensternil, teda sellest tegevusest eemaldada.

«Erilise tähelepanu osaliseks sai minu naise õlivärvidega maalitud portree,» kirjutas Krusenstern. «Kaua aega vaatasid nad seda ja ilmutasid märkide abil oma imestust ning rahuolu. Ilmselt pidasid nad lokkis juuikseid erakordselt ilusaiks, sest igaüks osutas tingimata neile.»

Naabertkajutis rippus Brasiiliast ostetud pagagoide puur. Papagoid meeldisid neile veelgi enam kui peegel. Veel kunagi polnud saarlased näinud nii kirevaid linde. Eriti meeldisid neile punased konksus nokad. Kuningas pöördus Robertsi poole ja ütles talle - midagi.

«Tapega palub teilt endale üht papagoid,» ütles Roberts, «Kuid mina, söör, ei soovita talle kinkida. Tal on väljapressimise komme.»

«Las võtab,» ütles Krusenstern. «Kuid küsige enne, ega ta äkitselt kavatse papagoid süüa. Ma annan linnu tingimusel, et ta selle eest hoolitseks.»

Kuid kuningas ei kavatsenud lindu süüa. Vastupidi, ta hakkas pärima, mida lind sööb, ja kõigest oli näha, et ta tahab papagoi eest hoolitseda. Krusenstern kinikiski linnu kuningale. Ettevaatlikult võttis Tapega papagoi oma kätte.

Kui nad uuesti teikile läksid, näitas Krusenstern kuningale kahureid ja küsis Robertsi vahendusel, kas ta teab, mis need on.

«Tean,» vastas kuningas. «See on kõu, mis purustab külasid. »

«Nähtarvasti on siinsed elanikud juba seda kõue kogenud,» mõtles Krusenstern.

«Kui sinu inimesed meile kurja ei tee, siis ei tarvitse sul seda kõue karta,» ütles ta kuningale.

«Minu inimesed ei tee võõramaalastele kunagi liiga, kuid juhtub, et võõramaalased teevad ülekohut minu alamatele,» vastas kuningas väärikalt.

Krusenstern viis Robertsi kõrvale ja küsis:

«Mis ajast nad kaihureid tunnevad?»

«Aastat viis tagasi tuli siia üks Inglise laev,» vastas Roberts. «See jäi seisma saare vastaskalda äärde. Laeva kapten nõudis, et saarlased annaksid talle tasuta pro-

227

vianti. Loomulikult ei tulnud sellest midagi välja. Siis saatis kapten madrused kaldale, et need korjaksid banaane ja püüaksid sigu. Kuid pärismaalased hakkasid madruseid kividega pilduma ja ajasid nad laevale tagasi. Raevunud kapten avas suurtükitule ja hävitas kaks küla. Saarlastel on kanonaad hästi meeles: mäed vabisesid ka siinpool saart.»

Pimenes. Kuningas hakkas lahkuma. Krusenstern lubas järgmisel päeval sooritada vastuvisiidi. Lahkumine oli sõbralik

Kuningal külas

Järgmise päeva varahommikul lähenes laevale paat. Kaks saarlast tõid Krusensternile kuninga kingituseks suure sea. Kinniseotud siga tiriti köitega laevatekile. Lõpuks võis kapten oma meeskonda värske lihaga toita! Oli see ju esimene siga, mis neil Nukahival õnnestus hankida. Krusenstern mõistis hästi kuninga kingituse hinda, sest saarlased polnud nõus oma sigu isegi raudkirveste vastu vahetama.

Tund aega hiljem sõitis Krusenstern kaldale, et teha vastuvisiit ning otsida oja, millest võiks joogivett ammutada.

Kõik tahtsid kapteniga kaasa sõita ja kaldal jalutada. Krusenstern kavatses algul kaasa võtta ainult saadik Rezanovi, kaks leitnanti ja kuus relvastatud madrust leitnant Fjodor Tolstoi juhtimisel, kuid nähes mahajääjate kurvastust, otsustas ta veel viisteist meest kaasa kutsuda.

«Mis te arvate, Roberts,» küsis ta inglaselt; kes ei jäänud temast sammugi maha, «kas pole ohtlik jätta laev nii väikese meeskonntt kaitse alla? Peaaegu kõik sõidavad kaldale. . .»

Laeva ümber sulistas endiselt jõuk pärismaalasi.

«Te kuulutage laev tabuks ja keegi ei julge seda enam puudutada,» soovitas Roberts.

Krusenstern oli kuulnud salapärase sõna «tabu» mõjust polüneesIastele. Paljud rändurid pajatasid sellest. Tabuks võis kuulutada kõike: elamut, toitu, relva, inimest. Mitte ükski saare elanik ei julgenud tabule

228

isegi läheneda. See ebausk aitas preestreil rahva üle valitseda. Kuid Krusenstern kõhkles, kas tema saab tabu välja kuulutada, on see ju preestrtte eesõigus.

«Te olete veelgi kõrgem kui preester, te olete pühak,» selgitas Roberts. «Saarlased

on kindlalt veendunud, et valgete laevad tulevad nende juurde pilvedest, kus elavad jumalad.»

«Nadežda» tabuks kuulutamine toimus järgmiselt. Krusenstern võttis ruupori kaenla alla, läks tekile ja hakkas seal käega lehvitama, et lahes ujuvate inimeste tähelepanu köita. Kui kõik jäid !teda vaatama, tõstis ta ruupori suu juurde ja hüüdis valju hauataguse häälega kolm korda:

«Tabu! Tabu! Tabu!» ja osutas käega laevale.

Et «tabu» oleks veelgi mõjuvam; käskis ta Robertsi soovitusel kahurit lasta.

Saarlased hirmusid ülearu ja Krusenstern kahetses, et võttis inglase nõu kuulda. Seejärel siirdusid nad kaldale.

Pärismaalaste ehmatus läks aga kähku üle ja peagi oli laht jälle ujujaid täis. Kuid laeva juurde nad sel päeval enam ei läinud.

Külla sõideti kahel paadil. Krusensterni äraoleku ajaks jäi «Nadežda» Ratmanovi hoolde. Ka Ratmanov. oleks tahtnud kaldale minna, kuid keegi pidi ju laevale jääma.

Kaldal võttis meremehi vastu tuhandepealine rahvahulk. Hakkas pisut kõhe. Kuid saarlased tervitasid venelasi lõbusalt ning sõbralikult. Tüli tegi vaid nende üleliia suur uudishimu: kõik tahtsid meremehi mitte üksnes vaadata, vaid ka katsuda.

Krusenstern otsis pilguga rahva hulgast kuningat, kuid Tapega polnud külalistele vastu tulnud.

«Ta võtab teid vastu oma maja lävel,» selgitas Roberts. «Siin on niisugune komme.»

Oma volinikuna saatis kuningas külalistele vastu pikakasvulhe ilusa nooruki, kes teatas Krusensternile, et ta hakkab võõramaalaste saatjaks. See oli tähtis võimumees — kuninglik lõkkemeister. Et saada tuld, hõõrusid Nukahiva elanikud üht pulka teise vastu. Teisi meetodeid nad ei tundnud. Tulesüütamine oli raske ning vastutusrikas toiming, mis nõudis suurt oskust. Ja

aukandja, kes süütas kuninga onnis lõkke, oli loomulikult väga tähtis mees.

Krusenstern tahtis esmalt leida koha, kus võiks veevaadid täis ammutada. Jätnud kaldale tõmmatud paadid nelja relvastatud madruse hoole ana ja käskinud neil saarlastega mitte tülitseda, palus ta Robertsil end oja äärde juhatada. Roberts ja kuninglik lõkkemeister juhtisid väikest salka mööda mehekõrguses rohus looklevat kitsast rada. Venelasi hämmastas Nukahiva lopsakas taimestik. Kõrval laius liaanidega põimunud läbipääsmatu mets. Lillede ning mädanenud puuviljade lõhn joobnustas meremehi. .

Lõpuks jõudsid tohutust lärmakast rahvajõugust saadetud rändurid väikese selgeveelise oja suudmesse. Siit oli lihtne ja mugav vett võtta, sest oja suubus samasse lahte, kus asus laev. Et mitte asjata aega viita, palus Krusenstern end kuninga juurde viia.

Umbes kahekümne minuti pärast nägid nad mitutkümmend ümmargust aikendeta roo-onni, mille uksed olid nii madalad, et siseneda sai vaid küürakil. Tanumal võttis külalisi vastu kinniseotud silmaga suursugune hallipäine vanamees. See oli kuningas Tapega onu, kuulus sõjamees, kes oli võitluses naabersuguharuga oma silma kaotanud. Ta viis Krusensterni ning selle saatjad kuninga elamu juurde.

Tapega onn ei erinenud teistest millegi poolest. Lävel tervitas saabujaid kuningas ise. Ta kutsus Krusensterni, Rezanovi, Golovatšovi, Rombergi, Espenbergi ja Robertsi oma roopaleesse. Teised pidid õue jääma: venelased sellepärast, et nad poleks lossi mahtunud; saare elanikele aga oli kuninga elamu tabu.

Onnis istus mattidel kuninga perekond. Kuninganna ja tema täiskasvanud tütred

olid rõivastatud samuti nagu mehed, kuid nende nahk polnud tätoveeritud. Kuid see-eest olid nad oma käed kuni küünarnukini mingi musta värviga kokku võõbanud, nii et esimesel pilgul näis, nagu olnuks neil kindad käes.

Külalised pandi pererahva kõrvale mattidele istuma. Naised naeratasid sõbraliikult. Uudishimust põledes silmitsesid nad ohvitseride kullaga tikitud mundreid, Krusenstern kinkis neile vasknööpe, nuge ja väikesi peegleid. Nööbid jätsid neid külmaks, noad andsid nad

230

kuningale ja lõkkemeistrile, kuid peeglitesse vaatasid nad kaua ning mõnuga.

Veidi aega istunud, tõusid kõik üles, väljusid onnist ja istusid õues õlgkatusega varjualuse mattidele. Siin oli palju avaram kui onnis. Ruumi jätkus kõigile venelastele Ja kuninga lähikondlastele.

Varjualune oli kuninga perekonna söögitoaks. Nukahita elanikud ei söönud kunagi onnis, vaid lageda taeva all või õlgkatusega varjualuses. Nagu selgus, lõunastas inglane Roberts sageli kuninga juures, sest ta oli abielus kuninga ühe tütrega.

Kanti kohale purustatud koorega kookospähklite, banaanide ja küpsetatud leivapuuviljade kuhjad. Pärismaalased sõid kaua, palju ning vaikides. Nagu näha, pidasid nad söömist väga tähtsaks tegevuseks. Liha puudus ka kuninga laual, ja Krusenstern veendus üha enam, kui kalliks peetakse siin oma ainukesi koduloomi.

Pärast lõunasööki tänas Krusenstern kuningat ja palus teda sagedamini laeva külastada. Seejärel asuti teele. Kuningas saatis külalised oma onnini, onu - küla lõppu, kuninglik lõkkemeister aga tuli meremeestega kaasa.

«Teie kuningas elab vaeselt,» ütles Krusenstern enda kõrval sammuvale Robertsile. «Nagu näha, ei erine lihtsate saareelanike elu kuninga omast kuigi palju.» Roberts naeris.

«Tapega kuningriik koosneb ainult. ühest külast,» seletas ta. «Nukahival on viis küla ja igal oma kuningas.

Kaks Robinsoni

Kogu küla - mehed, naised ja lapsed – saatis meremehi. Krusenstern märkas rahva hulgas kangesti veidra välimusega meest. Nagu teisedki, oli ta vööni paljas, kuid lühikese seeliku asemel kandis ta auklikke purjeriidest madrusepükse. Tuustidena langes ta must habe paljale rinnale, vurrud olid keigarlikult üles krutitud, juuksed aga muutunud tohutuks räpaseks pahmakaks. Üldse tundus see mees olevat palju räpasem ja kasi-

231

matum kui teised alatasa meres sulistavad ning puhtust armastavad Nukahiva elanikud.

«Kes see on?» küsis Krusenstern Robertsilt.

Roberts süngestus, tema nägu moondus kurjusest.

«See on prantslane Cabrit, söör,» vastas ta, «toosama lurjus, kellest teile rääkisin. Tehke niisugune nägu, nagu te ei märkaks teda, muidu kleebib ta end külge.»

Nüüd nägi Krusenstern, et habemik on tõepoolest valge. Kuid tema nahk oli kaetud niisuguser mustusekihiga, et ta näis saarlastest veelgi tumedam.

«Ta vaatab teie poole, söör,» sõnas Roberts, «tahab, et te teda kutsuksite. Vaadake mujale.»

Ja Roberts näitas oma vaenlasele rusikat.

Kuid Krusenstern ei kavatsenud selles vaenus Robertsi poole asuda. Ta tahtis mõlemad eurooplased hoopis lepitada. Pööramata inglase rahulolematusele

tähelepanu, kutsus ta Cabrit' enese juurde.
Prantslane ,tuli lähemale ja kummardas.
«Hea inimene,» kõnetas Krusenstern teda prantsuse keeles, «jutustage, kuidas te elate. Võib-olla saan ma teid kuidagi aidata, ja miks te oma naabrit vihkate?»
Vastuse asemel hakkas Cabrit Robertsit põhjama ja külvas ta Üle inglis- ja prantsuskeelse valitud sõimuga.
«Ä.rge uskuge teda, härra, see on salakaval inimene. Ta on inimsööja Tapega sugulane ning ka ise inimsööja. Nad kavatsevad teid kõrvalisse kohta meelitada, seal tappa ja nahka panna...»
Roberts haaras vöölt noa ja asi oleks võinud pahasti lõppeda, kui Krusenstern poleks inglast käest haaranud. Ta hakkas neile selgitama, kui kahjulik on tülitseda, ja kui tulus oleks, kui nad sõpradeks saaksid. Kaua ja visalt manitses ta neid leppima. Lõpuks ulatasid vaenlased mornilt teineteisele käe. Kuid vaevalt oli prantslane pisut maha jäänud, kui Roberts sosistas:
«Seda pole kauaks, söör. Küll te näete, et juba täna teeb ta mulle mõne seatembu.»
Ja tõepoolest. Vaevalt sai Roberts minutiks eemalduda, kui prantslane tuli Krusensterni juurde ja soovitas:
«Siit kakskümmend miili eemal asub meres lage kalju. Härra, ma palun teid, viige see vastik inglane smna.»
Krusenstern vihastas.
232

«Häbenege!» käratas ta.
«Nii et te keeldute teda kaljule viimast?» küsis Cabrit jultunult.
«Keeldun.»
«Hästi, kapten. Seda te veel kahetsete.»
Prantslane lahkus, kuid pöördus ümber ja karjus rusikat raputades Krusensternile:
«Ma maksan teile kätte!»

Laevad kohtuvad

Rannas polnud paatidega midagi juhtunud. Neid valvavad madrused istusid vilus ja suitsetasid. Nad jutustasid, et kapteni äraolekul ei tülitanud neid keegi. Koos kaaslastega pöördus Krusenstern laevale tagasi. Ka seal oli kõik korras.
«Leitnant Romberg, ma tahan täna joogivett varuda;» ütles, kapten. «Võtke paat, mõned tühjad tünnid ja sõitke kümne madrusega sama oja suudmesse, mida täna nägime. Pimedani an jäänud veel neli tundi ja te jõuate valges tagasi.»
Leitnant Romberg lahkus ja kadus peagi kitsa neeme taha. Kuid Krusensterni suureks imestuseks jõudis ta juba tunni pärast tagasi.
«Mis juhtus?» küsis Krusenstern hämmeldunult.
«Miks te nii vara tagasi tulite?»
«Kõik on korras,» vastas Romberg.
«Miks te tühjalt tulite?»
«Kõik meie tünnid on täis, kapten,» ütles Romberg naerdes.
Ta jutustas, et vaevalt jõudsid nad suudmesse ankru heita ja ämbritega vett ammutama hakata, kui terve trobikond pärismaalasi juurde ujus, tühjad tünnid vette viskas ja siis pilgeni täis neljakümneämbrised vaadid paati tagasi tõstis. Mõne minutiga oli töö, mida meremehed oleksid pidanud, kaks tundi tegema, lõppenud.
«Neid oli nii inimest viissada,» jutustas Romberg. «Iga tünni kandis kakskümmend jõumeest. Oleksite te näinud, missuguseid vägilasi seal oli! Igaühe võiks kaardiväkke vastu võtta. Alguses ma ehmusin, pärast aga

233

nägin, et see on lihtsalt haruldaselt heasüdamlik ja abivalmis rahvas.»

Uuesti vee järele minnes võttis Romberg kingituseks kaasa mõne tosina raudvitsu. Enne pimeduse saabumist jõudis ta teha veel kaks voori.

Järgmisel hommikul, 10. mail, umbes kella üheteistkümne paiku ujus laeva juurde üks saarlane, kes teatas Robertsile, et kuningas saatis teda Krusensterni juurde. Kapten käskis kuninga saadiku viivitamata laevale lasta. Tapega saatis sõna, et koidikul oli mäelt nähtud kaugel merel Nukahivale lähenevat laeva.

«Tapega on sinu sõber,» rääkis saarlane. «Ta tahtis sind varem hoiatada. Võib-olla on sellel laeval sinu vaenlased. »

Roberts oli esmaklassiline tõlk, tema kaasabil oli kerge vestelda.

«Täna kuningat sõpruse eest,» vastas Krusenstern saadikule, «kuid ütle talle, et vaenlasi mul pole ja ma ei karda kedagi.»

Krusenstern taipas kohe, mis laeva saarlased mäelt nägid. Kahtlemata oli see «Neeva», mis «Nadeždat» Lihavõttesaarelt leidmata ruttas nüüd Nukahivale.

Et pääsemine Anna-Maria lahte ilma lootsita oli raske, saatis Krusenstern «Neevale» vastu paadi leitnant Golovatšovi juhtimisel. Ka Roberts läks kaasa.

Kolme tunni pärast asus «Neeva» «Nadežda» kõrvale ankrusse.

Kogu «Nadežda» meeskond oli kohtumise üle väga rõõmus. Polnud nad ju «Neevat» enam Hoorni neemelt saadik näinud. Kui mõlemad laevad koos viibisid, olid kõik palju rahulikumad. Igal «Nadežda» ohvitseril ja madrusel asusid «Neeval» sõbrad, kellega kohtamme rõõmustas.

Kapten Lisjanski astus Krusensterni kajutisse.

«Kuidas on?» küsis Krusenstern.

«Kõik on korras,» vastas Lisjanski. «Pole ühtki murdunud raad ega haiget madrust.»

Mõlemad kaptenid embadsid ning suudlesid teineteist.

«Me saabusime Lihavõttesaarele, kus te meid pidite ootama; sõitsime ümber saare, kuid ei leidnud «Nadeždat» kusagilt,» jutustas Lisjanski ekspeditsiooni juhile.

«Ma ei riskinud lahte sõita, sest tugeva läänetuulega oli

234

väga raske laveerieia. Saatsin leitnant Povališini paadiga kaldale. Povališin küsitles saarlasi märkide abil ja sai teada, et «Nadežda» pole siin käinud. Ta ostis neilt natuke banaane ja pöördus laevale tagasi. Sain aru, et te otsustasite meid Nukahival oodata, ja ruttasin kusagil peatumata otse siia.»

Prantslase kättemaks

Järgmisel päeval juhtus midagi, mis häiris mõlema laeva rahulikku elu ja pidi peaaegu kaasa tooma tõsiseid tagajärgi.

Hommikul tuli Tapega Krusensternile külla.

Kuningas ja kuninglik lõkkemeister viibisid nüüd iga päev «Nadeždal». Eriti meelsasti viitsid nad aega koos krahv Fjodor Tolstoiga.

Selgus, et kuninglik lõkkemeister tunneb ka tätoveerimiskunsti. Tapega kuningriigis olid kõik noormehed tema käe alt läbi käinud. Soovides oma sõpru Venemaal rabada, palus noor krahv lõkikemeistril ka oma rind ja selg mustreid täis tippida.

Krahv lubas lõkkemeistrile palgaks suure kirve ja too asus töö juurde. Terava

teokarbiga täkkis ta krahvi nahka ja määris siis haavad mingi taimemahlaga. Valu oli hirmus, aga krahv pigistas hambad risti. Haavad paistetasid üles, kuid mõne päeva pärast paistetus alanes ja krahvi kehale ilmus muster: linnud, võrud, maod, lehed.

Tapegale meeldis laeval kõige enam kapteni kajuti suur peegel. Ta võis tundide kaupa peegli ees kükitada, käsi liigutada ja grimasse teha. Krusenstern oli kuninga selle tegevusega nii harjunud, et ei pööranud talle mingit tähelepanu ja töötas rahulikult laua taga: kirjutas laevapäevikut, uuris kaarte ja kontrollis koos professor Horneriga astronoomilisi vaatlusi.

Järgmisel hommikul pärast «Neeva» saabumist ajas Krusenstern parajasti habet, kui Tapega sisse astus. Imestunult vaatas kuningas, kuidas valgete pealik määris põsed vahuga kokku ja hakkas terava noaga mööda nägu libistama. Kuid kõige enam meeldis. talle lõhnav vedelik, millega Krusenstern pärast nägu loputas. Ka

235

Nukahiva mehed oskasid' habet ajada, kuid tegid seda terava teokarbiga ja viitsid seetõttu palju aega. Nähes, kui kärmesti see valgetel käib, tahtis Tapega ka ise proovida. Ta palus, et teda raseeritaiks.

Krusenstern kutsus madruse, kes pidas «Nadeždal» juuksuriametit, ja käskis tal kuninga habet ajada.

Tapega istus toolile. Madrus asus asja juurde. Habemeajamise kestel väljendas Tapega nägu täiuslikku õnne.

«Veel! Veel!» hüÜdis ta, kui teda lõhnaveega piserdati.

Krusensternil oli tarvis kiires korras «Neevale» kapten Lisjanski juurde sõita. Pärast mõningat kõhklust otsustas ta Tapega kajutisse jätta - kahju oli kuninga eneseimetlust peegli ees takistada. Tapega oli rahulik mees ja Krusenstern lahkus, paludes Ratmanovit teda silmas pidada.

Kui Krusenstern «Neevale» saabus, selgus, et kapten Lisjanski kavatses ohvitseride ja mõnede madruste saatel kaldale minna. Nähes oma ülemust, otsustas Lisjanski laevale jääda. Kuid Krusenstern teadis kuude kaupa ookeanil viibinud meremeeste igatsust maa järele ja palus teda sõita. Ta lubas Lisjanskit oodata.

Paat sõitis kalda poole. Rõõmuga mõtlesid meremehed, et peagi on nende jalge all maa ja nad saavad metsas jalutada. Krusensterni jutu põhjal teadsid nad, et pärismaalased on rahuarmastav rahvas, ega võtnud kaasa mingit relva - ka Romberg oli relvitult vett toomas käinud. Vaevalt krigises paat liivas, kui kõik mõnuga maale hüppasid. Vaadeldes kõrgeid palme, nägid nad kohe rahvahulka, kes neile metsast vastu ruttas. Mehed lähenesid vaikides.

«Kummaline!» hüüatas Lisjanski. «Krusenstern ei rääkinud sõnakestki, et siinsed elanikud relvi ka nnavad.»

Tõepoolest, iga pärismaalane hoidis käes pikka peenikest oda. Odadel olid kas kivist või siis alles hiljuti venelastelt ostetud raudvitsast teravad otsikud.

Meremehed ootasid lähenevaid saarlasi paha aimamata ning pisut nõutult. Mitte kellelgi ei tulnud pähe, et neid võidaks rünnata. Nad taipasid alles siis, kui olid juba igast küljest umber pllratud rahvahulgast, kes kurjakuulutava aeglusega tõstis odad.

236

«Paati!» käsutas Lisjanski.

Kuid oli iuba hilja. Ring sulgus ja võimatu oli sellest läbi tungida. Odad kerkisid üles ja tardusid väljasirutatud kätes. Pärismaalased viivitasid. Nad oleksid nagu oodanud, et keegi esimesena otsustaks ja alustaks.

Siis tõstis üks jõumees oda äärmise madruse pea kohale. See vajus küüru.

«Jäta! Ei tohi!» karjus Lisjanski vene keeles ja tormas meelt heites jultunud ninamehe poole. Ta lootis oma hüüdega neid peatada.

Samal hetkel trügis läbi pärismaalaste jõugu ebatavaliselt erutunud mees. Vapralt tõukas ta küünarnukkidega kõrvale igaühe, kes tal teel seisis.

Lisjanski tundis ta ära. See oli nende eilne loots, inglane Roberts. .

Roberts karjus midagi pärismaalasele, kes tahtis madrust läbi torgata. Too langetas oda. Siis hakkas Roberts midagi kiiresti ning ägedalt rääkima, mille peale kõik ümberringi kisama pistsid.

Juhust kasutades hiilisid meremehed paadi juurde ja tõukasid selle kaldast eemale. Ka raevukalt vaidlev Roberts taganes vee poole. Tigedalt karjusid pärismaalased tema peale, kuid odad ei tõusnud - ta oli oma. Jõudnud otse kalda äärde, hüppas Roberts vette ja ujus paadile järele.

«Olen teile väga tänulik,» ütles Lisjanski tema kätt surudes. «Te jõudsite kohale õigel ajal. Teie abita oleks meid kõiki tapetud. Kuid öelge, mis on juhtunud? Miks varem nii sõbralikud ning tasased pärismaalased otsustasid äkitselt meid tappa?

Roberts muutus tusaseks.

«Mida tegi kapten Krusenstern Tapegaga?» küsis ta vastuse asemel.

«Kuningaga? Ma.ei tea, pole kuulnudki.»

«Saarlased kinnitavad, et Tapega on aheldatud ja pandud luku taha,» ütles Roberts. «Mulle tundub see väga imelik, seni suhtus kapten Krusenstern temasse sõbralikult. Pealikud ja Tapega sugulased on väga ärritatud ning ihkavad kättemaksu.»

Paat jõudis «Neeva» juurde.

Kuulanud Lisjanski ja Robertsi jutu ära, Krusenstern erutus.

237

«Ma jätsin Tapega oma kajutisse,» ütles ta. «Loomulikult ei pannud ma teda mingitesse ahelatesse. Me lahkusime sõbralikult. Võib-olla pani Ratmanov ta minu äraolekul raudu? Ei, siin midagi ei klapi. Ratmanov ei võinud niisugust rumalust teha.»

Viivitamata istus ta paati ja sõitis koos Robertsiga «Nadeždale». Laht oli tühi. Saarlased, ikes ilmast-ilma ümber laeva ujusid ja meremeestele kookospähkleid müüsid, olid kadunud.

See oli halb märk.

Jõudnud «Nadežda» pardale, kutsus Krusenstern Ratmanovi enese juurde.

«Mida te Tapegaga tegite?» küsis ta.

«Tapegaga?» imestas Ratmanav. «Ma ei teinud temaga
midagi. »

«Te ei aheldanud teda?»

«Mis te nüüd, kapten! Polnud mõtteski!»

«Mida ta siin minu äraolekul tegi?»

«Nagu alati,» vastas Ratmanav. «Keerles peegli ees.»

Krusenstern pöördus Robertsi poole.

«Näete nüüd, mu sõber,» ütles ta, «kõik on vale.» «Kus ta praegu on?» küsis kapten uuesti Ratmanovilt. «Just äsja sõitis ära, kapten.»

«Ja te jätsite hüvasti sõbralikult?»

«Täiesti sõbralikult. Ta nähtavasti tüdis kajutis istumast, tuli sealt vä:lja, naeratas mulle, istus oma paati ja läks.»

«Nüüd ma mõistan!» hüüdis äkitselt Roberts endale pihuga laubale lüües. «Saarel

lasti lahti valekuuldus, et saarlasi teiega tülli ajada. Ja ma tean, kes seda tegi.»
«Kes?» küsisid Krusenstern ja Ratmanov nagu ühest suust.
«Cabrit!». ütles Roberts kurjalt. «Kapten, ma ütlesin teile, et sellelt mehelt võib kõike oodata.»
Oli kuidas oli, kuid asi oli räbal. «Nadežda» jõudis juba hankida peaaegu kogu tarvismineva veevaru, kuid «Neeva» vaadid olid veel tühjad. Tüli puhul ei saanud ju enam pärismaalaste abile loota, ja isegi paadi saatmine jõesuhu oli ohtlik. Kuidas aga teekonda joogiveeta jätkata?
Krusenstern mõistis, et tuleb iga hinna eest leppida.

238

Ka lootis ta, et õnnelikult kaldale jõudnud kuningas valekuulduse hajutab.
Krusenstern läks ühiskajutisse lõunastama, Roberts aga siirdus kaldale. Ta lubas kolme tunni pärast tagasi tulla ja jutustada, kuidas olukord on.
Lõunasöögi ajal teatati kaptenile, et laevale saabus Tapega koos prantslase ja ühe pärismaalasega, kes tahab siga müüa. Krusenstern ja ohvitserid katkestasid söömise ja ruttasid tekile.
Tapega naeratas veelgi heasüdamlikumalt kui tavaliselt. Ilmselt tõi ta oma kaaslase ja sea kaasa sellepärast, et leppida. Ta teadis, et meremeestel on värsket liha, hädasti tarvis. Kuid prantslane Cabrit seisis tema kõrva mornilt ja vaatas kaptenit kõrgil pilgul. Krusenstern oli valekuulduste pärast pahane ja tahtis teda esialgu minema kihutada, kuid talitses ennast.
Tal hakkas sellest räpasest, tigestunud mehest isegi pisut kahju. Ja võib-olla ei lasknudki prantslane kuulujuttu lahti. Paljugi mis Roberts võib öelda inimese kohta, keda ta vihkab.
Saarlane rääkis midagi. Tusaselt tõlkis Cabrit tema sõnu.
«Ta tahab oma sea eest saada samasuguse ilusa linnu, nagu te Tapegale andsite.»
Krusenstern ei tahtnud kuidagi papagoisid sigade vastu vahetada, sest ta soovis need Venemaale viia. Kuid seekord otsustas ta nõustuda. Ta arvestas, et peale sea ostab ta papagoi eest ka rahu.
«Öelge talle, et olen nõus,» ütles ta prantslasele.
Cabrit ütles mehele paar sõna ja nüüd juhtus midagi ootamatut. Pärismaalane haaras oma kinniseotud sea ja viskas selle vette. Siis viskus ta ise. järele. Püüdnud seal uppuva sea kinni, ujus ta looma järel vedades kiiresti kaldale.
«Milles on asi?» hüüdis imestunud Krusenstern. «Ma olin ju nõus talle papagoid andma! Hüüdke, et ta tagasi tuleks,»iftles ta Cabrit'le. «Paluge Tapegal teda tagasi käsutada!»
Prantslane ütles midagi Tapegale ja kuningas karjus ujujale midagi käskivalt. Kuid selle asemel, et tagasi pöörduda, lisas see kiirust.

239

Ootamatult hüppasid Tapega ja prantslane paati ja eemaldusid kärmesti laevast.
Keegi ei taibanud midagi. Ohvitserid vaatasid arusaamatult üksteisele otsa.
«Tapega läks ilmselt sõnalkuulmatut saarlast püüdma,» sõnas leitnant Golovatšov.
«Pole võimalik,» väitis leitnant Romberg. «Kuninga paat sõitis paremale, pärismaalane aga ujus seaga vasakule. Kuningas ei mõtlegi teda tabada. Mulle tundus, et Tapega ei käskinud oma alamal mitte laeva juurde tagasi pöörduda, vaid sellest eemalduda.»
«Ka mul on niisugune tunne,» ütles Krusenstern.

Ratmanovil turgatas hoopis uus mõte.
«Teate mis?» ütles ta mõtlikult. «Mulle tundub, et siin on süüdi prantslane. Mis siis, kui ta meelega tõlkis kapteni sõnad hoopis teisiti?»
Krusenstern ei vastanud midagi. Kuid talle näis, et Ratmanovil on õigus. .
Saabus ärev õhtu. Äkki süttisid saarel lõkked - esimene, teine. .. viies... kahekümnes. Ja nii piki kogu kallast. See oli enneolematu. Seni olid saarlased juba pimeduse hakul magama heitnud ega süüdanud öösiti tuld. Mõlemale laevale kandusid kaldalt mingid kummalised lauluhelid.
Näis, nagu oleks kogu saar palavikulises erutuses.
Kella üheteistkümne paiku ujus Roberts «Nadežda» juurde. Ta ronis mööda ankruketti tekile. Krusenstern väljus kajutist, et temaga vestelda. Roberts oli tusane ning rahulolematu.
«Miks te Tapega ja tema sõbra laevalt minema kihutasite?» küsis ta.
«Ma ei ajanud neid kuhugi,» vastas kapten.
Ta jutustas Robertsile üksikasjalikult, kuidas kuningas, prantslane ja saarlane laevale tulid ja mis edasi juhtus.
Roberts imestas.
«Kuid Tapega rääkis mulle hoopis midagi muud,» ütles ta. «Ta ütles, et te keeldusite sea eest papagoid andmast ja ajasite neid kõiki laevalt minema ning ei lubanud enam kunagi tagasi tulla!»
«Nüüd oli kõik selge! Ratmanovil oli õigus: prantslane tõlkis saarlastele Krusensterni sõnad valesti.
240

«Mis ma pean nüüd tegema?» küsis kapten. «Me peame Tapegaga leppima, või muidu jääb «Neeva» veeta.»
Roberts jäi mõttesse.
«Asi on halb,» ütles ta lõpuks. «Kuid püüame homme hommikul kõik joonde ajada. Praegu on pärismaalased väga erutatud: nad tantsivad lõkete ümber sõjatantse. Kuid hommikuks nad väsivad, rahunevad ja nende sõjakihk möödub. Olen kindel, et Tapega ei taha teiega tülitseda, sest ta saab teilt iga kord palju kingitusi ja sõprus on talle väga kasulik. Kui on kas või väiksemgi ettekääne, siis nõustub ta meeleldi leppima. Me teeme nii. Ma ööbin teie juures laeval, koidikul aga lähen Tapega juurde ja jutustan, kuidas see neetud prantslane teda pettis. Kui Tapega leebub, annan teile märku ja siis te sõidate tema juurde. Tooge kuningannale veel üks peegel – see mõjub paremini kui miski muu.»

Jalutuskäigud saarel

Koidikul oli Roberts laevalt kadunud. Kõik ootasid, millal ta läbirääkimiste kohta sõna saadab. Paljud, keda saare elanike eilsed sõjalaulud kohutasid, kahtlesid edus. Keskpäeval pöördus Roberts tagasi. Ta naeratas.
«Sõitke,» ütles ta Krusensternile. «Kõik on korras.» Pärast eilset kallaletungi paadile olnuks järelemõtlematu relvadeta sõita. Meremehed sõitsid kaldale kahe paadiga, üht juhtis Krusenstern, teist Lisjanski. Kummaski paadis viibis leitnant ja kümme madrust püssidega. Roberts sõitis koos Krusensterniga.
Kallas oli tühi ning vaikne. Pärismaalased olid kusagil peidus. Krusenstern jättis !kümme madrust leitnandi juhtimisel paate valvama. Teised läksid Robertsi järel külla.
Roberts viis neid teist teed mööda.

Suurivaevu tungis salk läbi tiheda ning lopsaka rohu. Läbiti mitme oja koolmed. Liaanidest läbipõimitud mets oli nii tihe, et selilest tuli ringiga mööduda.

Kõrged kookospalmid, leivapuud ja viljade rohkus hämmastasid meremehi.

Metsa taga algasid valgetest, päikeses helkivatest

241

okstest põimitud taradega piiratud põllud, kus kasvasid söödavate juurtega taro ja banaanipuud.

Ületanud põllud, jõudis salk külla ja sarmus rooonnide vahel edasi.

Tusase pilguga vaatasid pärismaalased mööduvaid meremehi, kuid ei takistanud nende edasimmekut.

Lõpuks jõuti kuninga anni juurde. Nagu eelmiselgi korral, võttis Tapega neid lävel vastu.

Ta naeratas. Peale sõbraliku lahkuse ei väljendanud tema nägu midagi. Oli näha, et Roberts sooritas oma diplomaatilise ülesande kohusetruult ja kuningas luges rahu juba taastatuks.

Krusenstern, Lisjanski, Roberts ja leitnant Arbuzov läksid kuninga järel onni ja istusid naiste kõrvale matile. Krusenstern jagas kingitusi. Kõik said veel ühe peegli, kuninganna aga peale selle veel mõne arssina kollast riiet. Kapten kinkis Tapegale ohvitserimõõga, mille kuningas vaimustusega vastu võttis. Eilsest tülist ei lausunud keegi sõnakestki, nagu poleks seda kunagi olnud.

Istunud külalistega mõne minuti, kutsus Tapega kõiki lõunasöögile. Krusenstern keeldus. Ta palus Tapegat näidata saarlaste kalmistut - moraid. Kapten oli rändurite raamatuist lugenud Vaikse ookeani saarte kalmistutest ja tahtis nüüd oma silmaga näha. Tapega oli meelsasti nõus näitama kuninga perekonna kalmistut, kus tema esivanemad puhkasid. Kõik väljusid onnist.

Õuel näidati Krusensternile Tapega lapselast, tema vanema poja kuuekuist tütart. Kuninga ja tema poegade tapsi peeti väikesest peast jumalateks ja pärismaalased osutasid neile jumaljkiku austust. Tilluke jumal elas eraldi onnis, mis peale ema ja tädide oli kõigile tabu. Onn oli tema tempel. Pärast kümneaastaseks saamist lakkas kuningliku perekonna laps olemast jumal ja võis asuda oma vanemate anni. Krusenstern paitas rusikat lutsiva jumalanna pead ja väitis seega tema vanaema-kuninganna südame.

Tapega viiskülalised saare sisemuses kõrguvate mägede poole. Roberts seletas, et pärismaalased rajavad moraid tavaliselt mingi mäe nõlvale.

Tee kulges mäkke, troopikapäike kõrvetas halastamatult. Teelised vaevlesid palavuses ning väsisid peagi.

242

Lõpuks jõudsid nad peaaegu püstloodsele haljale mäenõlvale. Tapega viis nad väikesesse salusse. See oligi kuninglik morai.

Lämmatav laibalehk tekitas rändureis tülgastust. Puude okstele olid valmistatud peenikestest lattidest alused, millel lebasid inimkolbad ning -luud. Nukahiva elanikud ei matnud oma surnuid mulda, vaid asetasid nad puudele. Merelinnud sõid liha, kondid aga jäid pleekima.

Salu keskel seisid puust meisterdatud mehekõrgused puuslikud. Tapega jutustas, et need puusIiikud kujutavad tema juba ammu jumalateks muutunud esivanemaid. Seal asetses ka pealt palmilehtede ja valge riidega kaetud kõrge sammas. Krusenstern

tahtis sammast puudutada, kuid Roberts jõudis veel õigel ajal hoiatada, et sammas on tabu. Samba ja puusIike lähedal asus moraivalvuri onn. Tapega hüüdis teda, kuid keegi ei vastanud. Preestrit polnud kodus.

Kuningas tegi ettepaneku onni minna ja seal puhata. Kuid meremehed ei istunud seal kaua. Lagunemislehk oli nii vänge, et nad ruttasid salust välja.

Tapega jättis hüvasti - ta pidi külasse tagasi pöörduma. Ta lubas peagi laevale tulla. Roberts juhatas meremehed lühimat teed pidi mere äärde.

Kuid päike kõrvetas nii, et kõik mõtlesid vaid puhkusest kusagil vilus. Roberts ütles, et siin lähedal asub tema maja, ja kutsus kõiki enese juurde. Meremehed võtsid kutse meelsasti vastu.

Roberts viis nad metsa ja peagi jõuti väikesele lagendikule, mille keskel seisis üksik roo-onn.

Inglase elamu ei erinenud millegi poolest pärismaalaste omadest. Onnist väljus noor naine, laps süles. See oli Robertsi naine, Tapega tütar. Roberts naeratas lapsele ja see sirutas käed tema poole.

«Kas teie poeg on samuti jumal?» küsis Krusenstern. «Ka tema on ju kuninga lapselaps.»

«Ei, tema pole jumal,» vastas Roberts naerdes. «Ainu1t kuninga poegade lapsed on jumalad, tütarde omad aga lihtsurelikud. »

Külalised läksid onni ja istusid mattidele. Ainult vaskne teekann ja püss vihjasid peremehe euroopalikule päritolule. Muu sisustus oli samasugune nagu teistes

243

Nukahiva onnides. Robertsi naine oli mehelt õppinud mõned ingrliskeelsed sõnad ja püüdis nüüd neid käiku lasta. Kuid tal ei õnnestunud neid seostada ja naine vatkis kohmetunult.

Pisut puhanud ja kinnitanud keha külma kookospiimaga, asusid meremehed jälle teele. Roberts viis nad täpselt sinna, kus seisid paadid. Kaldal oli kõik korras. Madrused suitsetasid rahulikult oma piipe. Neid ümbritsesid heatahtliku ilmega pärismaalased, kes olid kohe pärast rahusõlmimist rannale ilmunud.

Jõudnud «Neevale» tagasi, saatis kapten Lisjanski kohe paadi vee järele. Tunni aja pärast tuli paat veevaatidega tagasi. Pärismaalased olid need täitnud. Kõik läks vana viisi.

Krusenstern teatas, et kohe pärast seda, kui «Neeva» saab joogivee pardale, asub ekspeditsioon teele. «Nadežda» oli juba ammu ärasõiduks valmis ja viimasel kahel päeval jalutas tema meeskond lihtsalt lusti pärast saarel ja tegi paadisõite piki rannikut.

Ühe niisuguse lõbusõidu ajal avastas paadi komandör leitnant Golovatšov tundmatu lahe, mis oli Anna-Maria abajast suurem ning sügavam. Ta andis sellele kuulsa Vene meremehe Tšitšagovi nime. Tšitšagovi lahe kaldal asus küla, mis oli Tapega omast suurem ning rikkam. Ka siin oli kuningas, kes võttis Golovatšovi sõbraliikult vastu. Tapegasse suhtus ta põlglikult, sest too võis välja panna ainult kaheksasada sõjameest, Tšitšagovi lahe küla aga tuhat kakssada.

Golovatšov märkas, et onnid on seal hoopis uuemad kui Tapega külas, kus hüttide seinu kattis tihe hallitus. See hämmastas teda.

«Nähtavasti on teie küla alles hiljuti ehitatud?» küsis ta kuningaIt.

«Oh ei, ta ehitati juba ammu, kuid hiljuti purustas sinu valgete vendade kõu küla ja me pidime ta uuesti üles ehitama,» vastas kuningas.

Golovatšov taipas, et see ongi üks küla, mida Inglise kapten oli käskinud pommitada, kui pärismaalased keeldusid tasuta toiduaineid andmast. Golovatšov nägi

ka auke, mida olid tekitanud kahurikuulid.

Golovatšov otsustas maad mööda laevale minna. Ta saatis paadi endist teed mööda tagasi, ise aga siirdus

244

koos kolme kaaslasega läbi saare inimtühja keskosa Anna-Maria lahe poole. Kogu päeva hulkusid nad mäekurudes keset tihedat troopikametsa, kus sageli tuli kirvestega teed raiuda. Hilja õhtul jõudis väsimusest nõrkev Golovatšov «Nadeždale».

«Heitke magama, leitnant,» ütles talle Krusenstern. «Homme väljume merele.»

Inglane Roberts saatis meremehi nende jalutuskäikudel. Ta osutas ekspeditsioonile palju tähtsaid teeneid. Valmistudes ankrut hiivama, tahtis Krusenstern teda kuidagi tänada.

«Roberts, sõitke meiega kaasa,» ütles ta inglasele. «Tagasiteel sõidan ma Inglismaalt mööda ning viin teid koju.»

«Mis te nüüd!» hüüdis Roberts hirmunult. «Seal pannakse põgenenud madrused raudu ja tõmmatakse võllasse!»

«Tõsi küll,» nõustus Krusenstern. «Kuid mul on Inglismaal palju mõjukaid tuttavaid ja ma võiksin teie eest kosta. Kas te tõesti siis ei igatse kodumaa, emakeele, suurte linnade järele?»

«Mitte põrmugi,» vastas Roberts. «Ma olin kodumaal vaene, kodutu, alatasa näljane. Ma pidin töötama viisteist tundi päevas, elama pööningul ja sööma kuiva leiba. Kuid siin olen ma vaba, kõht on mul täis. Ma olen ise enese isand, mul on maja ja perekond. Ma oleksin ülimalt õnnelik, kui kurat koristaks selle neetud prantslase, kes mulle alatasa seatempe teeb. Kuid niisugust õnne ei maksa lootagi.» .

Krusenstern jäi mõttesse.

«Mida ma võiksin teile pakkuda, Roberts?» küsis ta viimaks. «Ma annaksin teile raha, kuid kardan, et sellega pole Nukahival midagi peale hakata. Küsige ise, mida te soovite.»

«Alguses tahtsin ma teilt paluda kuule ning püssirohtu, sest mul on küll püss, kuid pole laskemoona,»vas,tas Roberts. «Kuid siis ma mõtlesin, et mul pole kunagi tarvis püssi lasta. Metsloomi siin pole, pärismaalased suhtuvad minusse hästi, Cabrit aga on argpüks ega julge mulle kunagi avalikult kallale tungida. Ei, kapten, tänan teid. Ma saatsin teid saarel sellepärast, et see meeldis mulle. Ma ei vaja mingit tasu.»

245

Ja ometi õnnestus Krusensternil, ehkki ettekavatsematult, talle teenet osutada.

1804. aasta 17. mai koidikul hiivasid «Nadežda» ja «Neeva» ankrud. Puhus puhanguline, hooti suunda muutev tuul ja väga raske oli väljuda korallriffidest piiratud Anna-Maria lahest. Alles õhtul jõudsid laevgd avamerele. Hakkas juba pimenema, kui leitnant Romberg tuli Krusensterni juurde ja teatas, et madrused leidsid laevatekile kuhjatud vanade purjede vahelt melhe, kes oli ilmselt juba eelmisel õhtul laevale hiilinud. .

«Kes see on? Mõni Nukahiva elanik?» küsis Krusen stern.

«Ei, kapten, hoopis valge,» vastas Romberg.

Imestunud Krusenstern käskis kohe mehe enese juurde tuua. Kuid ta hämmastus veelgi rohkem, kui nägi, et see oli prantslane Cabrit.

Prantslane langes kapteni jalge ette.

«Andke mulle andeks, kapten!» hüüdis ta. «Vaenlane laimas mind. Ma olen alati olnud teie tõeline sõber.»

«Miks te tulite loata minu laevale?» küsis Krusenstern karmilt.

«Ma teadsin, et te keeldute mind kaasa võtmast. Mind laimati ja mul polnud võimalust end õigustada,» jätkas Cabrit. «Kuid Nukahivale ei saanud ma enam jääda, sest mu vaenlane kavatses mind kohe pärast teie ärasõitu tappa.»

«Kuidas ta teid tappa kavatses?»

«Ta tahtis mind püssiga maha lasta.»

Krusenstern naeratas, sest Robertsil polnud kübetki püssirohtu.

«Halastage, kapten, ärge mind üle parda visake!» palus Cabrit. «Ma ei taha armuleiba süüa, vaid hakkan koos madrustega töötama. Te sõidate praegu vist Havai saartele. Pange mind seal maha. Olen nõus kus tahes elama, peaasi, et vaenlane oleks kaugel.»

Krusensternil tuli prantslane laevale jätta. Muide, ta oli selle üle isegi rõõmus, sest nii sai ta Robertsile teene osutada.

246

Havai saared

Laevad purjetasid Havai saarte poole. Seal pidid nad kauaks lahku minema. Krusenstern otsustas «Neeva» Alaskasse saata, ise aga «Nadeždaga» Kamtšatkale purjetada.

Laevade lahkuminek pidi tunduvalt kiirendama ekspeditsiooni arvukate ülesannete täitmist. Sel ajal kui «Nadežda» viibib Jaapanis, külastab «Neeva» Vene valdusi Ameerikas.

25. mail ületati ekvaator teist korda ja laevad purjetasid jälle põhjapoolkeral. Puhus ühtlane pärituul, mis leevendas troopikapalavust. Oli meeldivalt soe ilm. Lendkalade parved tiirlesid laevade ümber. Nukahival väljapuhanud madrused töötasid innuga.

Vabadel hetkedel kuulasid «Nadežda» ohvitserid prantslase jutustusi. Krusenstern käskis tal end puhtaks pesta, habet ajada ja madrusevorm selga panna. Kui ta aga rääkima hakkas, olid kõik tema ebausust hämmastuses.

Ta uskus kaljukindlalt nõidumisse ja posimisse. Prantslase rinnal rippus võlutalisman, mille ta oli kaela riputanud enne saarelt lahkumist, et Krusenstern ei laseks teda üle parda heita. Talismaniks olid kaks nahkkotikeses peituvat seahammast. Et aga kindlam oleks, oli ta juurde lisanud vaskristi.

Ta oli raudselt veendunud, et tänu just sellele talismanile jättis Krusenstern teda laevale.

Eriti meelsasti kuulasid meremehed tema jutustust sellest, kuidas ta igasuguste nõiaviguritega püüdis oma vaenlast Robertsit hävitada. . .

«Hei, Cabrit,» palusid nad, «jutusta õige, kuidas sa Robertsile haiguse kallale ässitasid.»

«Jah, ma otsustasin Robertsile tõve kallale ajada,» alustas Cabrit. «Kuid mul oli tarvis tema sülge. Läksin siis Robertsi juurde ja teesklesin, et tahan temaga leppida.Ta ulatas mulle käe. Andsin talle mädanenud banaani. See oli kibe ja Roberts hakkas sülitama. Üks süljeplärakas sattus rohule. Kitkusin lehe üles ja läksin oma onni. Sealoli mul nõiapulbrit, mida hankisin morais elava preestri käest. Segasin Robertsi sülje pulbriga segi ja õmblesin selle puukoorest punutud koti-

247

kesse. Siis matsin koti maa sisse. Inimene, kelle sülg on koos nõiapulbriga maa sisse maetud, jääb haigeks ja sureb pärast pikka piinlemist.»

«Kuidas siis oli, kas Roberts haigestus?»

«Ei!» hüüatas Cabrit nukralt. «Kuid ma tean, miks ta ei haigestunud. Ta on ise nõid ja ükski nõidus ei hakka talle külge.»

Reisil Havai saartele juhtus Fjodor Tolstoiga ebameeldiv lugu. Juba ammu suhtus Krusenstern taunivalt noore krahvi jultunud tempudesse, nüüd aga sai Tolstoi hakkama niisuguse naljaga, et Krusensterni kannatus katkes.

Tolstoi tõi Brasiiliast kaasa ahvi. Kogu meeskond naeris looma jäljendamisiha üle. Ta kõndis krahvi kannul ja ah vis kõike järele, mis peremees ees tegi: segas kaarte, valas veini klaasidesse ja imes piipu.

Ühel hommikul läks Tolstoi koos ahviga kapteni kajutisse. See oli tühi. Tolstoi võttis laual asuva puhta paberilehe, kallas sellele tinti ja väljus, jättes ahvi kajutisse.

Poole tunni pärast läks Krusenstern oma kajutisse ja nägi ahvi, kes istus toolil ja kallas kohusetundlikult leht-lehelt tinti laevapäevikusse.

Kõik teekonna kestel tehtud väärtuslikud märkmed olid rikutud. Need tuli uuesti ümber kirjutada.

Krusenstern aimas kohe, kelle temp see on. Ta kutsus Tolsoi enese juurde ja teatas, et tõstab ta Kamtšatkal kaldale.

7. juunil paistis silmapiiril maa. See oli kõige lõunapoolsem ning suurem Havai saar. Esmalt nähti keset saart kõrguvat Mauna Loa mäge, mille tipp oli mähkunud pilvedesse.

Õhtul märgati «Nadežda» poole suunduvat paati. Kõik ruttasid tekile külalisi vastu võtma.

Paadis istusid mees ja naine. Välimuselt ei erinenud nad Nukahiva elanikest, kuid riietatud olid nad paremini. Peale seelikute kandsid nad veel kollasest puuvillasest riidest särke. Nad tõid müügiks, kaasa tosina kookospähkleid, kimbu banaane ja rammusa põrsa.

Kui külalised tekile jõudsid, kutsus Krusenstern Cabrit'. Ta lootis, et Nukahiva elanike keelt oskaval prantslasel õnnestub havailastega vestelda. Kuid need ei saa-

nud Cabrit' jutust sõnagi aru. Hoolimata sellest, et nii Nukahiva kui Havai elanikud on polüneeslased, on nende keel erinev. Kuulanud veidi aega prantslast, hakkas mees äkitselt rääkima vigases inglise keeles.

«Kes teile inglise keelt õpetas?» küsis Krusenstern jahmunult.

«Meie külas on inglise kirik ja valge preester,» vastas havailane. «Ta käsib meil kirikus käia ja õpetab inglise keelt. Kes kirikus ei käi, sellelt võtab ta maa ära.»

Meremehed taipasid, et jutt on inglise misjonärist.

Juba kakskümmend kuus aastat tagasi avastas Cook Havai saared, kaheksateist aastat tagasi viibis siin La Perouse. Selle aja jooksul olid Havail toimunud suured muudatused.

Hakati kauplema. Krusenstern (käskis tuua kaks kirvest ja väikese peegli. Havailane krimpsutas põlglikult nägu ja ütles, et sellest ei piisa. Selle eest võib ta anda ainult paar-kolm kookospälhklit. Krusenstern lisas veel ühe kirve, kuid havailane polnud ikkagi nõus.

Ta jutustas, et iga aasta külastab nende saart mitu Euroopa laeva ja kõik nad toovad kirveid, peegleid ning pärleid. Krusenstern lisas veel mõne arssina riiet. See meeldis havailasele juba rohkem. Kuid põrsast polnud ta ikka veel nõus müüma. Ta küsis kalevit.

«Kahjuks meil kalevit pole,» vastas Krusenstern, sest laeval polnud seda

tõepoolest.
«Kuid mis see on?» hüüdis havailane, haarates kapteni kullaga tikitud mundrist kinni.
Krusenstern naeris ja seletas havailasele, et ta ei tohi mundrit müüa.
Kaubeldi kaua. Lõpuks andis havailane järele. Ta müüs põrsa, kookospähklid ja banaanid poole tosina kirve, kahe peegli ja kümne arssina lõuendi eest.
«Täna ei õnnestunud meil kuigi palju osta,» ütles Krusenstern ostu kokale saates. «Sellest põrsast ei piisa õhtusöögiks. Kuid võib-olla veab homme rohikem.»
Järgmisel päeval aga ei vedanud üldsegi. Paadid ei ilmunud ega ilmunud. Alles pärast lõunat tuli «Nadežda» juurde paar-kolm paati, kuid vaevalt said havailased teada, et laeval pole kalevit, kui nad minema aerutasid. Kõigist eurooplaste kaupadest hindasid havailased veel ainult kalevit.

249

«Misjonar keelab meil paljalt käia Ja käsib kõigil kalevist riideid kanda,» rääkisid nad. «Seepärast müümegi ainult kalevi eest.»
See nõue oli Inglise kalevivabrikantidele väga kasulik.
«Asjata tulime siia ja raiskasime aega,» kurjustas kapten. «Paneme oma reisija maha ja juba homme purjetame edasi.»
Ta kutsus Cabrit' ja käskis tal end valmis panna.
«Täidan teie soovi ja saadan teid paadiga kaldale,» ütles ta prantslasele. .
Kuid prantslane laskus jälle põlvili.
«Ärge saaike mind hukka!» halises ta. «Seal, kus on inglise misjonär, on ka prantsuse oma. See aga võtab minu kui jooksiku madruse kinni ja saadab raudus Prantsusmaale. »
Krusenstern mõtles, ei ilmselt on Cabrit'l õigus. Ta ei pidanud viha selle harimatu inimese vastu. Liiatigi oli prantslane vilunud madrus.
«Hea küll,» ütles kapten. «Jääge pealegi. Ma panen teid kaldale Kamtšatlkal.»
Õhtul läks Krusenstern «Neevale» Lisjanskiga nõu pidama. Laevad pidid teineteisest rohkem kui aastaks lahku minema. Tähelepanelikult kuulas Lisjanski oma ülemuse juhtnööre.
Krusensterni plaan oli järgmine.
Kuni «Nadežda» viibib Kamtšatkal, viib saadiku Jaapanisse ja uurib veel tundmatut Sahhalini rannikut, purjetab «Neeva» Ameerilkasse, lossib seal Vene-Ameerika kompanii kauba välja ja täidab trümmid karusnahkadega. Järgmise aasta septembris kohtuvad mõlemad laevad Hiinas, Portugalile kuuluvas Macao sadamas. Seal müüvad nad karusnahad ja kontrollivad, kui kasulik on Hiinaga kaubelda.
Oli juba hilja, kui Krusenstern viimast korda tugevasti Lisjanski kätt surus, oma paati istus ja «Nadeždale» tagasi sõitis.
Hommikul lahkusid laevad kumbki ise suunas. «Nadežda» võttis kursi loodesse, «Neeva» kirdesse.

250

Kamtšatka

Alles 13. juulil märgati «Nadeždalt» Kamtšatka mägist rannikut. Mägede nõlvu katsid männi- ja nulumetsad, tippudel aga valendas lumi.
Meremehed rõõmustasid väga seda karmi maad nähes. Oli see ju nende kodumaa, kus elasid venelased.

Järgmisel hommikul sõitis laev Avatša lahte ja peatus Petropavlovski linna juures. Sel ajal kutsuti Petropavlovskit küll linnaks, tegelikult aga oli ta väike vene küla, kus asus ainult kuuskümmend hütti ja kolm pisut suuremat puust kroonumaja. Elanikke oli seal vaevalt sada kaheksakümmend inimest, naisi umbes kakskümmend viis, ülejäänud olid mehed, peamiselt sõdurid.

Meremehed olid emakeelt kuuldes rõõmsad ja tundsid end nagu kodus, ehki neid lahutasid Euroopa-Venemaast tuhanded verstad.

Krusenstern hakkas kohe välja laadima kaupu, mida Vene-Ameerika kompanii oli Kamtšatkale saatnud. See töö kestis terivelt kaks nädalat. Seejärel hakati korrastama taglast ning purjesid, mis olid pika teekonna kestel tublisti kannatada saanud. Köied tuli uutega asendada, purjedele aga pandi tugevad lapid.

12. augustil saabus Nižnekamtšatskist Kamtšatka kuberner kindral Košeljov. Nižnekamtšatskist oli Petropavlovskisse seitsesada versta, kuid kuberner tundis oma metsikus ning kauges kubermangus suurt igavust ja igatses nii Venemaalt saabunud külaliste järele, et jõudis läbipääsmatus padrikus kulgevat teed mööda kohale kahe nädalaga. Kuberner saabus just parajal ajal, tema korralduseta olnuks raske hankida provianti sõiduiks Jaapanisse ja tagasi.

Kuberner käskis liha ja kala laevale toimetada.

«Sööge enne, kui rikneb,» rääkis ta Krusensternile. «Meil pole millegagi kala soolata. Sool on Kamtšatkal haruldus. Nael malksab neli rubla, kuid ka selle raha eest pole keegi nõus müüma.»

Soolapuudus ei lasknud Krusensternil vajalikus koguses provianti hankida. Suur hulk Kamtšatkalt muretsetud kala läks peagi halvaks ja heideti üle parda. Teel Petropavlovskist Jaapanisse tuli endist viisi süüa Peter-:

251

buri soolaliha ja kuivikuid. Ja ainult Petropavlovskis võisid mehed voli pärast värsket liha ja kala vitsutada.

Kamtšatkal toimusid «Nadežda» reisijate koosseisus mõningad muudatused. «Kombekatel noormeestel» doktor Brinkinil ja kunstntk Kurljantsevil oli merereisist villand ja nad otsustasid läbi Siberi Peterburi sõita.

Peale selle jättis Krusenstern Kamtšatkale ühe jaapanIase, prantslase Cabrit' ja leitnant krahv Tolstoi.

Jaapanlane palus ise Krusensterni teda Venemaale jätta. Ta kinnitas, et elas Venemaal paremini kui Jaapanis, ja palus luba Irkutskisse tagasi pöörduda. Kapten nõustus.

Cabrit aga jäi Kamtšatka kuberneri lakeiks. Sel ajal oli vene isandatel moeks pidada prantslasest teenrit, ja kuberner jäi väga rahule.

Krahv Fjodor Tolstoi püüdis kõigest väest Krusensterniga leppida, kuid kapten oli kõigutamatu. Ta ei tahtnud niisugust kaaslast, vaid kirjutas krahvi laevalt maha ja võttis tema asemele Kamtšatka kuberneri noorema venna leitnant Košeljovi.

Fjodor Tolstoi ei kurvastanud üleliia. Mõne aja pärast sõitis ta ühe kaupmehe laevaga Alaskasse, elas seal indiaanlaste keskel, viibis Aleuudi saartel ja rahuldas sellega oma seiklusiha. Pöördunud läbi Siberi Peterburi tagasi, uhkustas ta palju aastaid oma tätoveeringute ja seiklustega.

JAAPAN

Saabumine

30. augustil 1804 lahkus «Nadežda» Petropavlovskist ja võttis kursi Jaapanile.

Olid külmad ning tormised ilmad. Raju möllas lakkamata ja kaks nädalat ei väljunud päike pilve tagant. Laeva vööris avastati lekk, mida ei saanud avamerel kuidagi kõrvaldada. Pumbad töötasid lakkamata ja see lisatöö kurnas meremehi.

15. septembril tuli päike pilve tagant välja. Torm nõrgenes ja ilm läks soojemaks.

28. septembril nähti laevalt Kiušiu saart, mille looderannikul asub Nagasaki sadam. See oli mägine saar, mida liigendasid arvutud sügavale maismaasse ulatuvad lahed.

Portugallased, hispaanlased ja hollandlased püüdsid juba ammu Jaapanit vallutada. Kuid jaapanlased mõistsid nende kavatsusi ja otsustasid oma maa muust maa-

253

ilmast eraldada ega lasknud välismaalasi sisse. 1638. aastal andis Jaapani valitsus välja seaduse, mis kõlas järgimiselt:

«Tulevasel ajal, kuni päike maailma valgustab, ärgu julgegu keegi, olgu ta kas või saadik, Jaapani kallastel randuda ja surma ähvardusel ei tohi keegi kunagi seda seadust muuta.» .

Et aga Jaapani mõisnikud vajasid Euroopa kaupu, tuli reeglisse teha erand. Ja Jaapan lubasiki Hollandi kaubalaevadel sisse sõita, tõsi küll, ainult Nagasaki sada-masse.

See Jaapani valitsuse määrus oli Hollandi kaupmeestele, kes loomulikult ei tahtnud teiste maade kaupmeestega kasumeid jagada, väga tulus.

Hollandi kaubalaevade omanikud ja kaptenid teadsid, et niisugune olukord ei kesta igavesti, sest Jaapani valitsus saab kord aru kaubavahetuiie kasulikkusest teiste riikidega ja muudab oma otsuse. Seepärast püüdsid hollandlased kõigest väest takistada välismaa laevade tulekut Jaapanisse ja varjasid kiivalt oma geograafilisi kaarte teiste meresõitjate eest.

Juba peaaegu kakssada aastat olid Hollandi laevad Jaapanit külastanud, kuid teised Euroopa rahvad ei tundnud Jaapani ranniku piirjooni ega meres asuvaid riffe ning leetseljakuid.

Krusensterni käsutuses olid äärmiselt ebatäpsed Jaapani ja Hiina kaardid, mille üks prantsuse meremees oli hiina geograafidelt muretsenud. Sel ajal ei osanud jaapanlased ja hiinlased geograafilisi kaarte koostada, vaid joonistasid silma järgi, laius- ning pikkuskraade kasutamata. Mõnikord joonistasid nad maad, mis asusid teineteisest kaugel, kõrvuti, maad aga, mis olid tõepoolest naabrid, võisid paikneda teine teises ikaardi servas. Loomulikult ei saanud ükski meresõitja niisugustest kaartidest juhenduda. Ja Krusenstern pidi sõitma peaaegu tundmatuI merel ning koostama peale selle veel täpsed kaardid, mida teised meremehed võiksid edaspidi kasutada.

Eriti suurt vaeva nägid meremehed Kiušiu saare lahtedega. Alguses pidas Krusenstern iga pikka lahte väinaks. Talle näis, et Kiušiu pole hoopiski saar, vaid üks-teisest kitsaste väinadega eraldatud saarestik. Selleks

254

et oma oletust kontroiiida, tuli sõita igasse rannasoppi. Kuid iga kord pidi ta pettunult avamerele tagasi pöörduma, sest väina tõkestasid mäed ning see osutus järje-kordseks laheks.

Vähem ebameeldivlisi ei tekitanud ka Kiušiu ümber asuvad lugematud saared. Et Jaapani laevad olid Euroopa. omadest viletsamad ning iga merereis vältas seepärast kaua, paigutasid jaapanlased saared kaartidel rannast kaugele eemale. Ometi asusid need sageli vaid teisel pool kitsast väina, kus laeva ähvardasid madalikud ning karid.

Vaatamata soojale ilmale, puhus tugev puhanguline tuul, mis kõigutas «Nadeždat» ühelt küljelt teisele.

Huviga vaatasid meremehed Jaapani rannikut. Oli ju Jaapan sel ajal eurooplastele salapärane maa, mille kohta räägiti igasugu veidraid jutte.

Mitte kusagil ei näinud meremehed loomakarju, ei hobuseid, lehmi ega lambaid. Nähtavasti haris jaapani talupoeg maad käsitsi, koduloomade abita.

Merelt olid hästi näha teed. Need olid täiesti sirged, nagu joonlauaga tõmmatud, ja kadusid nii kaugele sisemaale kui silm küündis. Iga tee ääres kasvasid kõrged puud.

Lahtedes saalisid kalapaadid. Krusenstern oleks tahtnud elanikega lähemalt tutvuda ja ta andis märku, et kalurid laevale tuleksid. Kuid need hakkasid hoopis kõigest väest kalda poole aerutama, sest iga jaapanlast, kes ilma ülemate loata välismaalastega suhtles, ähvardas karm karistus.

Jaapanlased, keda Krusenstern tõi Venemaalt, algul pisut elavnesid oma kodumaad nähes. Kui aga Nagasaki oli juba käeulatuses, muutusid nad taas tusaseks ning kurvaks. Kuidas kaasmaalased neid vastu võtavad? Sel ajal oli jaapanlastel kodumaalt lahkumine keelatud. Kuidas tõestada, et nad ei sattunud Venemaale vaba-tahtlikult? Et nad pärinesid Põhja-Jaapanist, siis polnud neil Nagasakis tuttavaid ega mingeid sidemeid.

8. oktoobri varahommikul sõitis «Nadežda» lahte, mille kaldal asus Nagasaki linn. Laeva juurde sõitis paat ja Jaapani ametnik ronis tekile. Ta oli paljapäi, seljas kandadeni ulatuv värviline siidkimono.

Ametntk kummardas kaua ning usinalt. Saadik Reza-

nov esitas talle Jaapanlaste abil küsimusi, kuid ametnik kummardas edasi ja pomises midagi omaette. Siis aga hakkas ta ise küsima, mis laev see on, mis riigile kuulub ja miks ta Jaapanisse tuli. Saanud teada, et tema ees seisab saadik, kummardas ta veel korda viiskümmend, istus siis paati ning lahkus.

Tunni aja pärast, kui Nagasaki oli juba üsna lähedal, tuli laevale teine ametnik, kes ei kummardanud esimesest põrmugi vähem. Ta ei küsinud midagi, vaid oli tumm nagu kala. Ilmselt oli ta sadama loots, sest ta asus Krusensterni kõrvale ja näitas teed. Kui aga «Nadežda» sadamasse jõudis, osutas ta vaiikides ankruplatsile.

Linn sadamast ei paistnud, sest lahte ümbritsesid kõrged künkad, Nagasaki aga jäi kaldast pisut eemale. Küngastel asusid kindlustused: fordid, kindlused, patareid. Vajaduse korral võisid jaapanlased sadamas asuvaid laevu kolmest küljest tulistada.

Sadam oli laevu täis. Kõikjal, kuhu silm ulatus, võis näha maste ja nende tippudel lehvivaid lippe. «Nadežda» ümber seisid Hiinast siidilaadungiga saabunud džonkid ja Jaapani laevad. Enamikus olid need mahukad laiad paadid, mille üle oli tõmmatud kate, et kaitsta sõudjaid päikese eest. Mitmesuguste vimplite ning lippudega ehitud paadid tiirutasid mööda sadamat. Sim seisid ka küllalt suured, avarate tekkidega, musta riidega kaetud ning kahuritega relvastatud Jaapani purjekad. Kuid neid polnud kuigi palju. Sadama teises servas nägi Krusenstern paari- kolme laeva Hollandi lipu all. Välimuselt polnud need sõjalaevad ja pealegi mitte eriti suured. «Nadežda» oli suurim laev sadamas.

Vaevalt jõudis «Nadežda» ankru heita, kui loots laevalt kaldale sõitis. Poole tunni pärast aga saabus paat jälle «Nadežda» külje alla. Nüüd tuli tekile korraga kümme meest. Saabujad käitusid hoopis teisiti kui eelmised ametnikud. Vähe sellest, et nad ei kummardanud kellelegi, vaid nad tegid ka näo, nagu oleks nende ümber tühi õhk. Krusenstern püüdis meestega vestelda, kuid tema imestuseks ei vastanud keegi. Vaikides ja luba küsimata siirdusid tulnukad ühiskajutisse. Ülemused istusid diivanile, teenrid asetasid igaühe ette piibukastid ning tillukesed malmist söepannid.

Iga ülemus võt-

256

tis piibu, läitis selle söega ja harokas suitsetama. Kuid piibud olid nii väikesed, et pärast kaht-kolme mahvi tulipiip kasti tagasi panna ja uus võtta. Kõik piibud olid juba varem topitud.

Külaliste viisakuseta käitumisest hämmastunud Krusenstern kutsus Rezanovi ja kaks jaapanlast, kes rääkisid vabalt vene keelt.

Kuid ka saadiku kummardusele ei pööratud mingit tähelepanu. Nii suitsetasid nad vaikides umbes kümme minutit. Lõpuks ütles üks ülemus oma alluvale midagi poolihääli. Kummargil, käed põrandani rippu, kuulas see oma isandat. Kuni ülemus rääkis, tõmbas ta austava sisinaga endasse õhku. Seejärel ajas ta end sirgu, pöördus Krusensterni poole ja ütles mõne hollandikeelse sõna.

Nülüd oli kõik selge. Alluvad olid tõlgid, ülemad aga ohvitserid, kes Nagasaki kuberneri korraldusel valitsesid sadamat. Jaapanlaste kummaline käitumine aga kuulus tavalise tseremoonia juurde. Tähtis jaapanlane peab alguses istuma, suitsetama la alles umbes kümne minuti pärast võib vestlust alustada.

Krusenstern oli oma pikkade reiside kestel, eriti aga Kaplinnas viibides õppinud pisut hollandi keelt ja võis nüüd kuidagimoodi Jaapani ohvitseridega vestelda.

Jutt hakkas laabuma. Vaevalt sai Krusenstern esimese lause öeldud, kui tõlk talle märku andis, et nii tähtsate isikutega peab kummardades rääkima. Kuid kapten ei teinud väljagi. Jaapani ohvitserid kuulasid teda tardunud, mittemidagiütlevate nägudega.

Ta jutustas oma saabumise eesmärgist ja Vene valitsuse soovist sõlmida Jaapaniga kaubaleping. Kuulnud, et Rezanav on saadik, tegid diivanil istuvad jaapanlased talle püsti tõusmata kerge kummarduse.

Krusenstern küsis, millal võib Rezanov läbirääkimiste pidamiseks Jaapani pealinna sõita, millal lubatakse «Nadežda» meeskonda maale minna, ja mida teha Venemaalt kaasatoodud jaapanlastega. Kuid vastuse asemel hakkasid ohvitserid pärima hoopis «Nadežda» teekonna üle. Seejuures ilmnes, et nende geograafilised teadmised olid Üsna tuumakad. Nad teadsid näiteks, et Tenerife on üks Kanaari saartest ja Destero asub Brasiilias.

«Kuidas te Kamtšatkast Nagasakisse tulite: kas piki

257

meie maa ida- või läänerannikut?» küsisid ohvitserid. «Piki idarannikut,» vastas Krusenstern.

Tundus,et jaapanlased jäid rahule. Nad lubasid hollandlastel Nagasakisse tulla ainult idast ja varjasid eurooplaste eest hoolikaIt Jaapani läänerannikut. Kuid Krusensterni küsimustele nad ei vastanud, öeldes, et õhtul kannavad nad sellest Nagasaki kubernerile ette ja too otsustab ikõik. Nad palusid venelasi kuberneri loata maale mitte sõita, samuti ka teisi sadamas seisvaid laevu mitte külastada. Rezanovi sõidust pealinna aga olevat veel vara kõnelda, sest seda võib ainult keiser ise otsustada.

Samal ajal vaatlesid tekil seisvad meremehed huviga paati, millega külalised saabusid. Paat polnud tühi. Päikesevarju all sosistasid inimesed. Läbi katteprao nägid «Nadežda» meremehed seal euroopalikult rõivastatud inimesi.

Poole tunni pärast väljus tõlk ühiskajutist ja hüüdis üle parda hollandi keeles:

«Härrased, teil lubatakse laevale tulla!»

Luba ei andnud Krusenstern, vaid Jaapani ohvitserid, kes kamandasid nüüd

«Nadeždal» nagu oma laeval.

Viis hollandlast ronis mööda nöörredelit tekile. Nad tulid koos jaapanlastega külla, kuid pidid austusest Jaapani ohvitseride vastu pool tundi paadis kükitama. Ühis-kajutisse sisenedes ei vaadanud nad Krusensterni ega Rezanovi poolegi, vaid jäid diivanil istuvate jaapanlaste vastu seisma.

Hollandlased langetasid diivani ees oma kiilaspead allapoole põlvi ja puudutasid kätega põrandat. Alles siis pöördusid nad venelaste poole, surusid kätt ja esitlesid end. Need olid Hollandi Nagasaki faktooria direktor van Douff, tema sekretär, kaks sadamas seisvate Hollandi laevade kaptenit ja tähtis ametnik parun Pabst. Krusenstern palus neid istuda. Kartlikult kõõritasid hollandlased jaapanlaste poole, tammusid veidi. paigal ja võtsid lõpuks vaprust kogudes platsi.

Direktor rääkis inglise keelt. Krusenstern rõõmustas. Nüüd võis ta nendega rääkida, ilma et jaapanlased oleksid neist aru saanud.

«Miks te end jaapanlaste ees nii alandate?» küsis Krusenstern.

258

«Aga kuidas teisiti?» ütles van Douff. «Kui tahad jaapanlastega kaubelda, siis allu nende kommetele ja pea vastu. Kui te saatkonnast asja saab, siis hakkate end samuti alandama. Muide, ma ei usu, et härra Rezanovit lubatakse pealinna minna. Kõige tõenäolisem on, et teid saadetakse Nagasakist niisama tühjalt minema nagu viis aastat tagasi inglasi. . .»

Krusenstern ei võtnud van Douffi prohvetlikkust tõsiselt. Oli selge, et hollandlased ei soovi Jaapanis venelastega konkureerida. Ta arvas, et van Douff tahab teda hirmutada, ja hakkas vestlema Hollandi kaptenitega. Vestlus laabus peagi, sest kaptenitel oli nii kogenud meremehega huvitav keskustella. Meelsasti jutustasid nad oma reisist ümber Aafrika, mööda India ookeani ja Indoneesia saarestikus. Vaevalt aga viis Krusenstern jutu Jaapanile, kui kaptenid hakkasid vassima, sattusid segadusse ja andsid sobimatuid vastuseid. Nad varjasid oma teadmisi välismaalaste eest.

Lõpuks hakkasid külalised lahkuma. Ikka ühteviisi kivinenud nägudega Jaapani ohvitserid tõusid. Hüvastijätul teatasid nad, et homme saabuvad «Nadeždale» kuberneri sekretärid ja linnaülem. See oli rõõmustav teade. Krusenstern lootis, et tähtsad ametnikud annavad meremeestele loa maale sõita ning teatavad midagi Vene saadiku sõidust Jaapani pealinna. Kuid ohvitserid tähendasid hoopis, et kuberneri sekretärid ,võtavad «Nadežda» meeskonnalt ära püssid ja kogu püssirohutagavara.

«Meie valitsus ei soovi, et Nagasaki sadamas viibiksid relvastatud välismaalased,» ütlesid nad. «Kui te siit lahkute, anname teie relvad ning püssirohu tagasi.»

Erutatud Krusenstern küsis direktor van Douffilt: «Öelge, direktor, kas ka Hollandi laevad, mis saabuvad Nagasakisse, annavad kogu oma püssirohu jaapan-lastele ?»

«Loomulikult,» vastas hollandlane. «Peale püssirohu peame ka mõõgad ära andma. Muidu meid siia ei lastaks. »

Külaliste paat lahkus.

Järgmisel päeval kella nelja paiku tuli laeva juurde mitu värske kala, hirsitangude ja elusate hanedega koormaltud paati. Krusenstern arvas, et see moon on toodud müügiks, ja hakkas märkide abil pärima, mis

259

kaup maksab. Kuid paadis viibiv jaapani tõlk selgitas, et kala, tangud ja haned saatis Nagasaki kuberner kingituseks. Kõik meremehed olid kingituse üle rõõmsad,

sest juba ammu tunti puudust värske toidu järele.

Tunni aja pärast saabusid väikese, värviliste lippudega ehitud lodjaga uued külalised. Lotja vedas puksiiris neli paati. Külalised - kuberneri sekretärid ja linnaülem - ronisid tekile. Neid saatis arvukas kaaskond, kelle hulgas olid ka mõned moosekandid, kes vahetpidamata litaure tagusid. Krusenstern juhatas saabujad ühiskajutisse. Nad käitusid samuti nagu eilsed ohvitserid. Ülemused istusid diivanile ja suitsetasid, alluvad aga seisid. Ka mõned tõlgid olid kaasas ja umbes kümne minuti pärast õnnestus Krusensternil vestlust alustada.

Loomulikult oli tema esimeseks küsimuseks, millal Vene saadikut lubatakse pealinna sõita. Kuid jaapanlased kostsid, et nemad ei tea midagi, sellele võivat vastata ainult valitsus.

«Kuberner saatis juba eile kulleri pealinna teie saabumisest teatama,» ütlesid nad.

Krusenstern küsis, kui kaugel pealinn Nagasakist asub ja kui palju kulub kulleril aega edasi-tagasi sõiduks. Vastus oli ilmselt liialdatud ning ebamäärane. .

«Pealinn asub väga kaugel. Te peate poolteist kuni kaks kuud ootama.»

Krusenstern teadis, et Jaapan pole tegelikult kuigi suur. Kuid jaapanlased vastasid talle iga kord nii, et ta ei saaks nende väikese riigi geograafiast mingit pilti. Nähtavasti loeti linnade asupaiku sõjasaladuseks.

Seejärel palus kapten, et vene meremeestel lubataks kaldal jalutada ja et saadik Rezanov võiks vastuse saabumiseni linnas elada.

«Me arutame seda. Me anname teie palve kubernerile edasi. Me ei või teile praegu midagi lubada,» kinnitasid jaapanlased.

Ka ei andnud nad mingit vastust küsimusele, mida nende Venemaalt toodud kaasmaalastega peale hakata. Kuberneri sekretärid olid tähtsad isandad ja krimpsutasid põlglikult, kui nendega räägiti Venemaa ranniku lähedal laevahuku läbielanud vaestest kaluritest.

«Las nad esialgu elavad teie laeval,» rääkisid nad.

«Kui saadik pealinna sõidab, siis võtab ta nad kaasa. Kui aga saadik pealinna ei sõida, küllap me siis otsustame, mis nendega teha.»

Pärast pooletunnilist vestlust nõudsid kuberneri sekretärid, et kõik laeval leiduvad püssid ning püssirohi neile välja antaks. Krusenstern kõhkles. Ta ei teadnud, kuidas talitada. Kuid pärast arupidamist Ratmanovi ja Rombergiga otsustas ta nõustuda. Lahingu korral selles patareidest ümbritsetud sadamas purustatakse «Nadežda» ka siis, kui tal püssirohi alles on. Kuid ta tahtis iga hinna eest säilitada saadiku auvahtkonda kuuluva kuue madruse püssid. Pärast pikki vaidlusi andsid jaapanlased järele. Madrustele jäid nende püssid ja mõned laengud. Ülejäänud laskemoon ning püssid aga laaditi lodjale ja viidi ära. .

«Ja ometi oldi meiega armulisemad kui hollandlastega,» ütles Ratmanov naeratades. «Mõõgad jäeti alles.»

Hüvastijätul palus Krusenstern saata laevale kaupmees, kellelt ta võiks osta toidumoona «Nadežda» viibimise jooksul Nagasaki sadamas.

«Ainult hollandlastel on õigus meie kaupmeestelt provianti ning kaupu osta,» vastas kuberneri peasekretär. «Meil pole Venemaaga kaubalepingut ja teil pole õigust midagi osta. Kõik, mida teil tarvis, saadab kuberner teile tasuta.»

Jaapani ametnikud sõitsid koos saatkonnaga ära, nüüd aga hakkasid mitmesugused aukandjad peaaegu iga päev «Nadeždat» külastama. Peagi harjus Krusenstern külalisi vastu võtma. .

Lekk laeva põhjas oli juba ammu parandatud ja «Nadežda» võis iga minut merele

sõita. Kuid nädal möödus nädala järel, asjad aga.ei edenenud. Alles poolteise kuu pärast rahuldas kuberner Krusensterni palve ja lubas meremehi kaldale jalutama. Kuid loomulikult ei lasknud ta neil minna, kuhu süda soovib. Meremeeste jalutuspaigaks eraldati jäätmaast kõrge planguga umbes neljakümne sammu pilkikune ja kahekümne sammu laiune maatükk, mille ümber paigutati relvastatud valvurid. Keset maalappi kasvas üksainus puu. Kui «Nadežda» paat meremehi maale viis, saatis seda sõduritest kubisev paatide eskaader. Loomulikult võttis see igasuguse tahtmise ära ja maalapp kõlbas vaid

261

astronoom Hornerile, kes rajas sinna ajutise observatooriumi.

«See vähemalt ei kõigu,» seletas Horner Krusensternile. «Kiikuval laevatekil ei tule tähtede vaatlusest midagi välja.»

Rezanovit lubati kaldale asuda veelgi hiljem. Jaapanlased põhjendasid, et nad ei leia kuidagi maja, mis oleks nii tähtsa isiku vääriline.

Kaks kuud pärast saabumist rahuldasid jaapanlased siiski Krusensterni palve. Nad eraldasid ühe kalda ääres asuva kahekorruselise maja igast küljest tugeva planguga. Ainuke värav paiknes merepoolsel küljel. Selle võti asus Jaapani valvemeeskonna ülema käes. Alles pärast tara valmimist teatati Krusensternile, et saadik võib majja elama asuda.

Krusenstern polnud kunagi Jaapani majades viibinud ja seepärast imestas ta väga selle sisustuse üle. Jaapanlastel pole mingit mööblit ja maja oli täiesti tühi. Tube eraldasid tihedast paberist liikuvad sirmid. Liikuvate vaheseinte abil võisid elanikud mistahes kujuga tube moodustada.

Kui liikuvate seintega võis veel kuidagi nõustuda, siis mööbli puudumisega ei olnud Krusenstern mingil tingimusel nõus. Ta andis korralduse, et «Nadeždalt» toodaks saadiku majja toolid, lauad ja voodi.

17. detsembril kolis Rezanov oma uude elamusse. Meremeeste imestuseks korraldasid jaapanlased kolimise erakordse pidulikkusega ja osutasid venelastele rohkesti ootamatuid auavaldusi. Keegi Nagasaki rikas vürst andis saadikule kaldalesõiduks oma jahi. Veel kunagi polnud venelased näinud nii luiksuslikku sõidukit. Kajutite seinu kattis särav lakk, trepid olid valmistatud väärispuust, põrandaid katsid kallihinnalised vaibad, uste ees rippusid kullaga tikitud kardinad. Laeva pardaid katsid mingite kirjadega kaetud värvilised siidlipud. Sel hetkel, kui Rezanov astus koos kaaskonnaga jahile, heisati sellele Vene lipp. Jahti saatsid sajad ehitud paadid, kus mängisid kummaliste pillidega moosekandid.

Nii sõitis Vene saadik oma lossi. Vaevalt aga jõudis ta sinna siseneda, kui .uks lukustati. Hiljem tuli iga kord, kui Krusenstern sõitis saadiku juurde või vii-

262

mane «Nadeždale», kutsuda väravavaht, et see värava avaks. Saadikuga koos võis elada ainult teatud arv inimesi ja igal õhtul loeti venelased üle.

Järgmisel päeval pärast saadiku laevalt lahkumist ilmusid ametnikud, kes teatasid Krusensternile, et kuberner käskis neil Jaapani keisrile määratud kingitused saadiku majja toimetada. Et aga tohutu suured hinnalised peeglid ei mahtunud ühtegi paati, siis tuli üleveaks valmistada jämedatest palkidest parv. Asetades peegleid parvele, mähkisid jaapanlased need väga kallisse punasesse kalevisse.

«Kas tasub niisugust kalevit pakkimiseks raisata?» ütles Krusenstern jaapanlastele. «Kui te katate ka roguskiga, pole peeglitel häda midagi.»

Ametnikud tõmbusid hirmust kaarneks. Katta keisrile määratud kingitused roguskiga - see on pühaduse rüvetamine! Nad ütlesid Krusensternile, et kui keiser nõustub Vene tsaari kingitusi vastu võtma, kantakse peeglid Nagasakist pealinna

kätel.

«Kuidas siis teisiti!» hüüdsid jaapanlased. «Kaks aastat tagasi saatis Hiina keiser meie keisrile elevandi ja meie keiser käskis elevandi Nagasakist pealinna kätel kanda. »

«Ja kantigi?» küsis Krusenstern.

«Kanti!» kinnitasid jaapanlased.

Aeg läks, kuid venelased ei teadnud ikka, kas keiser võtab saadiiku vastu või mitte.. Jaapanlased kinnitasid, et pealinnast pole vastust saabunud.

Igavus ning tegevuseta elu väsitas meremehi. Nad ei tohtinud kohtuda isegi hollandlastega. Krusenstern ei näinud direktor van Douffi enam kordagi. Kord sõitis sadamast väljuv Hollandi laev «Nadežda» lähedalt mööda. Krusenstern nägi komandosillal kaptenit, kes oli koos van Douffiga «Nadeždat» külastanud. Krusenstern soovis läbi. ruupori lahkuvale kaptenile head reisi, kuid hollandlane ei vastanud midagi ja pööras näo kõrvale. Krusenstern vihastas, pärast aga mõistis ta, et kapten ei saanud teisiti talitada, sest jaapanlased olid hollandlastel venelastega rääkimise rangelt keelanud.

Ühel varahommikul saabus sadamasse kolm Hollandi laeva. Jaapani ohvitser sõitis «Nadeždale» ja teatas, et

saabujad tervitavad Nagasaki kindlust kahuripaukudega.

«Ärge seda saluuti enese arvele võtke ega omapoolse saluudiga vastake,» hoiatas ta.

See oli asjatu hoiatus, sest venelastel polnud kübetki püssirohtu. Hollandlased hakkasid saluteerima. Nad paugutasid kuus ja pool tundi. Krusenstern luges kokku nelisada lasku. Sel ajal oli rahvusvaheliseks kombeks, et laev annab sõbraliku maa sadamasse saabudes saluudi kõige enam kolmeteistkümne pauguga. Krusensterni määratuks imestuseks ei vastanud Jaapani kindlus Hollandi laevade saluudile ühegi lasuga!

Elades laeval, ei saanud Krusenstern jaapanlaste kombeist kuigi palju teada. Kuid midagi ometi hakkas talle silma. Toome katkendi tema märkmetest:

«Jaapanlaste rõivastus lmosneb lühikesest, laiade varrukatega üleriidest ja kitsast, kandadeni ulatuvast alusriidest, mis sarnaneb Euroopa naiste seelikuga, kuid on, vastupidi, alt kitsam ja käia on sellega äärmiselt ebamugav. Rikas erineb vaesest selle poolest, et tal on siidrõivad, vaesel aga lihtsast paksust kangast. Üleriided on tavaliselt mustad, kuid kantakse ka värvilisi. Peorõivas on enamasti kirev.

Paljud kannavad üleriietele tikitud mündisuurust perekonnavappi. Selle järgi saab kindlaks teha, millisesse perekonda see või teine tähtis jaapanlane kuulub. Enne abiellumist kannavad naised isa vappi, pärast aga mehe oma. Kuberner või vürst osutab suurimat au, kui kingib kellelegi oma vapiga rõiva. Meie saadikule kinnitati korduvalt, et on määratu õnn, kui keiser kingib talle keiserliku vapiga ehitud üleriide.

Talvel kannavad jaapanlased viit-kuut rõivast üksteise peal. Ehkki jaanuaris ja veebruaris on ilm väga külm, ei näinud ma siin karusnahku ega kalevist rõivaid.

Kummaline, et jaapanlased ei oska oma jalgu paremini rõivastada. Poolde säärde ulatuvad sukad oh valmistatud puuvillasest riidest. Saabaste asemel kannavad nad õIgedest punutud taldu, mis kinnitatakse rihmakeste abil suurte varvaste külge. Nende tubade põrandaid katavad paks kalev ja õhukesed matid. Seepärast jätab jaapanlane majja sisenedes tallad ukse taha. Täht-

satele isikutele ei valmista viletsad jalanõud muret, sest nad ei käi peaaegu kunagi, vaid istuvad terve päeva, jalad enese all koniksus. Kuid lihtrahvas, kes moodustab elanikkonnast võib-olla üheksa kümnendikku, kannatab talvekuudel kindlasti.

Jaapanlase poolest saadik paljaks pöetud pead ei kaitse kahekümne viie kraadise kuumuse, ühe-kahe kraadi külma ega kõik talvekuud puhuvate vingete põhjatuulte eest midagi. Ainult vihma ajal kannavad nad vihmavarje. Pumatiga ohtralt võitud, läikivad juuksed seotakse pealael ettepoole kalduvasse puntrasse. Juuste eest hoolitsemine võtab palju aega. Juukseid võitakse, kammitakse ning lõigatakse iga päev. Habet jaapanlased ei piira ega aja, vaid kisuvad karvad pintsetiga välja. Igal jaapanlasel on pintsetid ja metallist peegel taskuraamatu vahel.

Vaatamata sellele, et jaapanlased ei kanna särke, milleta meie ei oska ihupuhtust ette kujutada, on nad nii puhtustarmastavad, et neile ei saa teha mingeid etteheiteid. Otsustades selle järgi, mida me nägime, tundub, et puhtusearmastus iseloomustab ükskõik millisesse kihti kuuluvat jaapanlast.

31. märtsil ja 1. aprillil jaapanlased pidutsesid. Neil päevil kinkisid vanemad oma tütardele igasuguseid mänguasju. Jaapanlased peavad seda väga tähtsaks, kui nad kaks päeva pühendavad laste meelelarhutusele. Kui püha algas, saatsid nad laevale tõlgi palvega, et ka meie katkestaksime ajutiselt kõik tööd.»

Diplomaatia

Alles 1805. aasta veebruari keskel kuuldi esimesi, algul ähmaseid teateid selle kohta, milline saatus Vene saatkonda ootab.

Kord saabusid laevale Jaapani ametnikud ja tõlgid ning teatasid, et keiser saatis pealinnast Nagasakisse voliniku, kes hakkab Vene saadiikuga läbirääkimisi pidama. Nende sõnade järgi oli volinilk juba teel. See olevat nii tähtis aukandja, et võib keisri jalgu vaadata.

«Miks jalgu?» imestas Krusenstern.

Jaapanlased seletasid, et nende keisri tavaline alam

265

peab tema juuresolekul lamama ja võib seejuures ainult põrandat näha. Ja vaid kõige tähtsamad. Jaapani võimumehed võivad keisriga vesteldes tema jalgadele vaadata. Ainult keisri sugulastel, ja neilgi ainult erandjuhtudel, lubatakse oma käskija kõhtu vaadata.

Krusenstern aimas, et Rezanovil jääb pealinna sõitmata. Vaevalt küll saatis keiser nii tähtsa mehe selleks,et Vene saadikut teel saata. Nähtavasti kästi tal saadikuga Nagasakis läbirääkimisi pidada.

Peagi leidis see oletus kinnituse. 20. märtsil teatasid jaapanlased Krusensternile ametlikult, et keisri volinik hakkab saadikuga kõigest läbi rääkima siin, Nagasakis. Auikandja saabumist võis oodata iga päev.

30. märtsil saabus võimumees kaheksast isandast koosneva saatkonnaga N agasakisse. Tema käsutusse anti Vene saadiku residentsi läheduses asuv maja.

Peagi algasid läbirääkimised Krusensterni ja jaapanlaste vahel selle üle, milliste tseremooniatega peaks toimuma kahe riigi esindajate diplomaatiline kohtumine. Jaapanlased tahtsid, et Vene saadik suudleks nende keisri voliniku jalga. Lõpuks lepiti kokku, et Rezanov tervitab volinikku Euroopa kombel kerge kummardusega, kuid peab seejuures olema kingade ning mõõgata ja istuma põrandal.

4. aprillil toimus esimene kohtumine. Rezanov viidi majast välja baldahhiiniga kaetud kandetoolis. Kandjatele järgnesid jalgsi major Frederici, leitnant Košeljov,

nõunik Fosse, doktor Espenberg ja leitnant Löwenstern. See oli saadiku kaaskond. Kandjate ees sammus lippu hoidev madrus.

Kohtumine korraldati selleks, et mõlema riigi esindajad saaksid teineteisega tutvuda. Vahetati paar viisakat sõna ja küsiti vastastikku teineteise tervise järele. Sepjärel jätsid Rezanov ja Jaapani riigimees hüvasti.

Järgmine, juba asjalik kohtumine, toimus järgmisel päeval.

Jälle kanti Rezanov baldahhiini all aukandja majja. Pärast järjekordset tervitust ja viisakusavaldusi asuti asja juurde. Jaapani valitsuse esindaja luges ette pika, erakordselt piduliku läkituse, millele oli alla kirjutanud keiser. Tõlgid tõlkisid läkituse hollandi keelde.

Oma läkituses keelas Jaapani keiser Vene laevadel

266

Jaapani sadamate külastamise ja keeldus igasugustest kaubalepingutest. Vähe sellest, ta ei tahtnud ka kingitusi vastu võtta.

Kirjas öeldi: «Võimas Venemaa valitseja läkitas saadiku ja palju kallihinnalisi kingitusi. Neid vastu võttes peaks Jaapani käskija maa kombe kohaselt lähetama . saatkonna niisama hinnaliste kingitustega Venemaa keisrile. Kuid eksisteerib keeld, mis ei luba inimestel ja laevadel Jaapanist lahkuda. Pealegi pole Jaapan nii rikas, et vastata kallihinnaliste andidega. Järelikult ei või Jaapani valitseja ei saadikut ega kingitusi vastu võtta.»

Niisiis pidi Venemaa esimene saatkond Jaapanis midagi saavutamata koju tagasi pöörduma.

Muuseas, oma läkituses oli Jaapani keiser väga armuline. Ta käskis anda laevale tasuta kahe kuu proviandi, peale selle kinkis ta meremeestele kaks tuhat kotti soola, kaks tuhat väikest siidvaipa ja sada kotti hirssi.

Mõne päeva jooksul toimetasid jaapanlased proviandi, soola, hirsi ja siidvaibad laevale. Rezanov siirdus oma majast «Nadežda'le» koos peeglitega, mida kellelgi polnud enam tarvis kätel pealinna kanda.

Venemaalt kaasatoodud õnnetutel jaapanlastel lubati alles nüüd kaldale minna. Kurvalt lahkusid nad «Nadežda1t». Kodumaa tervitas neid ebasõbralikult ja nad ei varjanud, et kardavad oma saatuse pärast.

18. aprillil 1805. aastal lahkus «Nadežda» Nagasaki sadamast.

Ainud

«Minge Kamtšatkale piki Jaapani idarannikut,» rääkisid jaapanlased enne ärasõitu Krusensternile. «Me ei luba välismaalastel piki läänerannikut sõita.»

Avamerele jõudes ohlkasid rändurid kergendatult. Seitsmekuune vangipõli oli möödas ja nad tundsid end jälle vabadena. Siin ei pidanud Krusenstern enam jaapanlaste käskudele alluma. Umbes viiekümne versta kaugusel Nagasakist otsustas ta purjetada põhja poole just nimelt keelatud teed pidi läbi Jaapani mere.

267

Tegelikult ei riskinud ta millegagi. Enne ärasõitu anti püssirohi tagasi ja praegu olid kahurid vaenlasele niisama ohtlikud kui varem. Nagasakis nägi ta Jaapani laevastiliku ning teadis, et neil pole ühtki laeva, mis võiks «Nadeždaga» kiiruses ja jõus võistelda. Ka ei kartnud ta oma sõnakuulmatusega kahjustada Venemaa ja Jaapani diplomaatilisi suhteid, sest jaapanlased ei tahtnud neist kuuldagi. Pealegi oli sel teel mõndagi, mis kutsus ning veetles.

Esiteks polnud seda teed mööda sõitnud veel ükski eurooplane peale La Perouse'i, kes aga hoidus Aasia mandri lähedale. Jaapani läänerannikut tunti ainult Jaapani ja Hiina kaartide põhjal, nende täpsuses võis aga enam kui kahelda. Sel ajal vaidlesid geograafid isegi Jaapani saarestiku suuremate saarte arvu üle.

Teiseks viis see tee Sahhalinile, mis oli tol ajal üks vähem uuritud kohti maakeral. Peale La Perouse'i polnud seal viibinud ükski eurooplane. Ka La Perouse uuris ainult väikest osa Sahhalinist. Ta kinnitas, et Sahhalin on saar, kuid paljud geograafid kahtlesid selles ja väitsid, et tegemist on hoopis kitsa sääre kaudu Aasia mandri ikülge kinnituva poolsaarega.

Kolmandaks oletas Krusenstern, et see tee on tunduvalt lühem kui piki Jaapani käärulist idarannikut. Sellepärast ei tahtnudki kapten soodsat juhust kasutamata jätta.

Täies purjes sõitis «Nadežda» Korea väina.

20. aprillil nähti Korea väina keskel asuvat Tsušima saart. Krusenstern kaardistas hoolikalt Korea väina kaldad ja suundus mööda Jaapani merd põhja poole. Alguses hoidus ta ettevaatlikult avamerele, kuid pärast 39° põhjalaiusele jõudmist otsustas ta pöörduda itta, et uurida Jaapani rannikut.

1. mail nähti jälle maad. See oli Jaapani suurim saar - Hondo. Merre ulatus pikk neem, millel asus suitsupilvesse mähkunud vulkaan. «Nadežda» sõitis. ümber neeme ja siirdus rannikut silmist laskmata põhja poole. Meri oli tühi ja Hondo mägine põhjaosa paistis olevat asustamata.

Kahe päeva pärast nähti väikest Jaapani linna. Linna ümber paiknesid poolikalt ülesharitud põllud. Mäenõlvul kasvasid väikesed tumerohelised metsasalud. Linna

lähedal jõesuudmes seisid suured paadid. Nähtavasti tegelesid siinsed elanikud kalapüügiga.

Krusenstern ei tahtnud jaapanlaste pilgu alla sattuda ja ta eemaldus kaldast. Kuid juba märgatigi linnast välismaa laeva. Kuus paati, igas umbes kolmkümmend inimest, hakkas laeva taga ajama. Sel päeval puhus nõrk tuul ja kõigest jõust sõudvad jaapanlased püüdsidki laevakinni. Krusenstern käskis igaks juhuks kahurid laadida. Ta ei teadnud, mida jaapanlased kavatsevad. Kui paadid lähedale jõudsid, hüüdis Kru-senstern läbi ruurpori Nagasakis õpitud viisakaid tervitusi, kuid jaapanlased ei vastanud sõnagi. Nad tegid oma paatidega tiiru ümber laeva ja sõudsid siis kaldale tagasi. Nähtavasti pidasid nad Vene laeva liiga suureks, et sellega jõudu proovida.

Järgmise päeva õhtul nägid rändurid Hondot Hokkaidost lahutavat Tsugari väina. Eurooplased ei teadnud veel selle täpset asukohta ja seepärast pühendas Krusenstern väina uurimisele terve päeva. Seejärel siirdus ta piki Hokkaido läänerannikut edasi põhja poole. . .

Nüüd sõitis Krusenstern täiesti tundmatutes vetes. Iga neem, iga laht oli uudiseks. Kord juba näis, et ta avastas uue väina, mis eraldab Hokkaido kaheks. Kaks päeva uuris «Nadežda» oletatavat väina. Lõpuks aga selgus, et tegemist on hoopis sügavale tungiva suure lahega.

10. mail jõudis «Nadežda» Hokikaido põhjatipuni ja purjetas La Perouse'i väina, mis eraldab Hokkaidot Sahhalinist. Oli udune päev ja Sahhalini polnud näha.

Kogu reisi kestel piki Hokkaido läänerannikut ei märganud Krusenstern ühtki inimelamut ja ta järeldas, et see suur saar on peaaegu asustamata. Mis aga takistab teda sel juhul randumast? Ja Krusenstern hakkaski sobivat lahte otsima.

Õige pea leitigi ankruplatstks kõlblik laht. Kuid Krusenstern eksis siiski. Hokkaido oli asustatud. Kui «Nadežda» parajasti lahte sisenes, tuli talle vastu paat,

milles asus üks mees.

«See pole jaapanlane,» ütles Ratmanov läbi pikksilma vaadates.

Tõepoolest, paadis istuja ei sarnanenud põrmugi jaa-

269

panlasega. Jaapanlased kitkusid oma habemekarvu, sellel aga oli habe lai nagu labidas. Jaapanlased käisid igasuguse ilmaga paljapäi, sel aga oli peas koonuse-kujuline õlgmüts. Jaapanlased kandsid siidkimonot, paadimees aga sooblinahkset rüüd. Ta sarnanes rohkem kamtšatkalase kui jaapanlasega. Paat oli kala täis. «See on ilmselt karvane ainu,» arvas Krusenstern.

Euroopas kuuldi ainudest katoliku munkadelt - jesuiitideIt, kes olid XVII sajandil sõitnud Jaapanisse, et sealset rahvast ristiusku pöörata. Jaapanist väljaaetud jesuiidid jutustasid, et maa põhjaosas elab omapärane rahvas - karvased ainud. Karvasteks kutsuti neid sellepärast, et kogu nende keha olevat karvadega kaetud. Et Hokkaido on Jaapani kõige põhjapoolsem saar, siis oli üsna loomulik arvata, et siin elavad karvased ainud.

Krusenstern viipas paadimehele, et see laevale läiheneks. Kuid mees rõhus kõigest jõust aerudele ja kadus peagi uttu.

Kui aga «Nadežda» ankru heitis, ümbritses teda mitukümmend paati, igas samasugune laia habeme ja õlgkübaraga mees. Krusenstern kutsus neid märkide abil laevatekile. Kärmesti ronisid nad mööda köisi üles, kalakotid seljas. Kummardunud paar korda maani, jäid nad heasüdamlikuIt laiadesse habemetesse naeratades seisma.

«Ainu?» küsis Krusenstern.

«Ajuu, ainu!» kisasid habemikud rõõmsalt.

Kalad tõid nad venelastele kingiks ega küsinud nende eest midagi. Krusenstern tahtis neile samaga vastata. Ta käskis tekile tuua mitmesugust Euroopa pudi-padi. Imestuse ja vaimustusega vaatasid ainud pärleid, nuge, kirveid, sööginõusid. Kõige rohkem aga meeldisid neile säravad vasknööbid. Nad viskasid neid õhku, andsid käest kätte ja lagistasid naeru. Krusensternil oli päris tegemist, enne kui ta suutis ainudele selgitada, et nüüd kuuluvad need toredad nööbid neile. Ainud ei oodanud niisugust heldust ja andsid nööbid tagasi. Kui nad lõpuks taipasid, et võivad need enesele võtta, rõõmustasid nad väga, pigistasid nööbid laiadesse kämmaldesse, hüppasid paatidesse ning sõudsid kaldale.

Meremehed tahtsid väga maale minna. Viimati said

270

nad voli pärast jalutada üheksa kuud tagasi Kamtšatkal Petropavlovskis. Nüüd soovisid nad võimalikult kiiremini kaldale jõuda, ehikki see polnud täiesti ohutu - oli ju Hokikaido ikkagi Jaapani territoorium.

Krusenstern jättis laeva Ratmanovi hoolde ja istus koos madruste ning teadlastega paati. Paat liikus uttu mähkunud kalda poole. Kuid otse kalda juures tõkestasid teed vahutavad murdlained. Ei tea, millega lugu oleks lõppenud, kui ainud poleks oma väikeste, madalalt istuvate paatidega appi tulnud.

Osavalt sõitsid nad üle kobrutava vahu, kus igasugune teine sõiduriist oleks kummuli käändunud. Nad piirasid laevapaadi ümber, võtsid mehed oma lootsiku-I tesse ja viisid nad õnnelikult kaldale.

Meremehi hämmastas väga, et maa oli kaetud paksu lumekorraga. Oli ju maikuu, mais aga ei leia lund isegi neis paigus, mis asuvad Hakkaidost tunduvalt põhja pool, näiteks Arhangelskis. Lumi oli alles sulama hakanud, nii et polnud lootustki, et see enne juuni algust kaoks. Sügav kohev lumevaip valmistas meremeestele meelehärmi, sest see segas neid vabalt ringi uitamast. Nüüd said nad hulkuda ainult onnide vahele tallatud kitsastel teeradadel.

Rannamändide all asus viis vene talupoegade elamutega sarnanevat hütti. Nende seinad olid laotud ajahambast puretud jämedatest palkidest, peal lömitasid õlgkatused, millest savikorstnad välja ulatusid. Mitte millegagi ei meenutanud need majad jaapanlaste jmekergeid õhukestest plaatidest ja kartongist valmistatud elamuid. Vene majadest erinesid nadainult selle poolest, et akendel polnud klaase; neid asendasid läbipaistvad hülgepõied. Iga hüti kõrval asus kuur, kus hoiti suitsutatud kala.

Ainud kutsusid meremehi üksteise võidu tuppa. Krusenstern ei lasknud end kaua paluda. Hütis polnud mingit mööblit ja kogu kümneliikmeline perekond istus põrandale lõunat sööma. Roaks pakuti suitsukala ja riisiputru. Pererahvas palus ka külalisi platsi võtta. Et neid mitte solvata, sõid meremehed pisut lõhekala. Krusenstern mäl1kas kohe, et sööginõud on ilmselt jaapani päritoluga ja lõunast toodud. Seinal rippusid jaa-

pani siidrõivad, mida ainud kandsid ilmselt suvel, kui karusnah:kades palav hakkas.

«Ma tahaksin kangesti näha, kui karvased nad tegelikult on,» ütles leitnant Golovatšov Krusensternile. «Mis te arvate, kapten, kui paluksime neid lahti rõi-vastuda?»

Ka Krusenstern ise tundis selle vastu huvi. Kes siis ei rtahalks näha niisugust imeasja - karvast inimest! Ja ta palusid üht noort ainut hetkeks oma karusnaihkne ürp ära võtta. Too imestas väga ega mõistnud põrmugi, miks ta peab end lahti rõivastama, kuid andis lõpuks järele. Ilmnes, et soobelkasukas asus talotse paljal ihul.

«Aga kus siis karvad on?» hüüdis imestunud Golovatšov. «Neil pole karvu põrmugi rohkem kui teil ja minul, kapten!»

Tõepoolest, ainu polnud üldse karvane.

Meremehed palusid teda mitu korda ümber pöörata, vaatlesid tema rinda, selga, õlgu, kuid ei märganud midagi ebatavalist. Kõige tavalisem rind, kõige tavalisem karvadeta selg.

Krusenstern jagas kõigile lõunastajaile kingitusi, peamiselt vasknööpe, ja siis läksid meremehed laevale. Sõbralikud ainud viisid neid jällegi oma paatidel üle kohulainete.

Laeval ootas karptenit külaline. Äsja oli kaldalt saabunud Jaapani ohvitser.

Krusenstern kummardas talle nii viisakalt kui sai. Ka jaapanlane kummardas, kuid manas ette kurja näo, viipas käega lõunasse ja häälitses punnis põsi:

«Põmm-põmm! Põmm-rpõmm! Põmm-põmm!»

Ohvitser kordas seda seni, kuni Krusenstern taipas, et ta tahab öelda, et lõunast tulevad Jaapani laevad, mis hakkavad venelasi kahuritest tulistama. Krusenstern selgitas talle käte ja jalgade abil, et ta ei karda Jaapani laevu ja et saabus Hokkaidole rahumeelsete kavatsustega.

Krusensterni abistas vestluse juures Rezanov, kes oli seitsme kuu jooksul õppinud Nagasakis küllalt palju jaapanikeelseid sõnu. Jaapanlane küsis, mis maalt meremehed pärit on, ja kui ta kuulis, et Venemaalt, siis kisas ta äkitselt kõikide imestuseks:

«Ästi! Ästi! Vene mõistma - ästi!»

Selgus, et mõni aasta rtagasi oli samasse lahte tulnud Vene laev Ohhotskist. Seesama ohvitser oli käskinud venelastel lahkuda ja jätnud mõned sõnad meelde.

Krusenstern palus külalise ühiskajutisse. Jaapanlane keeldus lõunasöögist, kuid jõi

meeleldi tassi teed.

Ta jutustas, et elab tavaliselt Hakkaido saare lõunaosas Matsumai linnas ja sõidab siia vaid suvel, et jälgida kauplemist ainude ning jaapani kaupmeeste vahel. Ainud vahetavad oma kalad tangainete, tee, sööginõude ja raudesemete vastu. Ohvitser ütles, et varem olevat kogu Hokkaido olnud ainude päralt, siis aga asusid jaapanlased Hando saarelrt Hokkaido lõunaossa ja ajasid ainud põhja poole.

Krusenstern tahtis külalisele midagi kinkida. Ta pakkus jaapanlasele kantud ohvitserimundrit, suurt peeglit ja mõõka.

Kuid jaapanlane keeldus.

«Kui minu ülemus näeb neid asju, siis mõtleb ta, et ma lubasin teid siia altkäemaksu eest,» selgitas ta sõnade ning märkide abil. «Kuid ma lasksin teid siia vaid sellepärast, et ma ei saa ju üksi sõjalaevaga võidelda! »

Muuseas püüdis ta pidevalt Krusensterni veenda, et see lahkuks, ja hirmutas teda oma «põmm-põmmiga» edasi. Krusenstern lubas kohe pärast udu haihtumist lahkuda. Kapten lisas, et kavatseb Sahhalinile sõita, ja küsis jaapanlaselt, kas ta seda maad teab.

«Loomulikult,» vastas ohvitser. «Ta asub lähedal, selge ilmaga võib isegi näha. Seal on praegu palju meie kaubalaevu.»

Edasise vestluse käigus aga selgus, et jaapanlased tunnevad ainult Sahhalini lõunarannikut ega tea selle kaugematest paikadest midagi.

13. mail udu haihtus ja «Nadežda» jättis Hokkaida oma ahtri taha.

273

Sahhalini uurimine

14. mail heitis laev ankru Sahhalini lõunarannikul asuvas Aniva lahes. Kallas erines Hokkaido põhjaosast ainult sellega, et oli pisut rohkem metsane. Ka siin elasid ainud, kelle üle valitsesid Jaapani ohvitserid.

«Siinsetel elanikel on üldiselt kombeks igas majas noort karu üles kasvatada,» kirjutas Krusenstern oma märkmetes. «Nägime karusid eranditult igas majas, mida meil oli võimalus külastada. Loom elab toanurgas ja on kahtlemata kõige rahutum perekonnaliige. Üks meie ohvitser tahtis niisugust noort karu enesele osta. Ta pakkus looma eest kalevist saterikuube. Ehkki ainud hindavad kalevit kõrgelt, ometi ei tahtnud karu omanik oma kasvandikust lahkuda.»

Krusenstern sõitis oma laevaga algul itta, hiljem aga pöördus põhja pool asuvasse Kannatuselahte, mille kohta olid seni ähmased andmed. Meremehed kaardistasid lahe kaldad. Jaapanlased polnud siia veel jõudnud. Nähtavasti elasid ka siin ainud, kes aga meremehi märgates metsa põgenesid.

Kannatuselahest lahkunud, jätkas «Nadežda» Sahhalini idaranniku lähedale hoidudes teekonda põhja poole. Et rannik oli täiesti tundmatu ja iga tema käär ootas kaardistamist, siis purjetati aeglaselt. 28. mail takestas laeva tee suur ujuv jääväli, millest polnud võimalik läbi tungida. Krusenstern pidi otsustama, mida teha: kas oodata siin jää sulamist ja seejärel Sahhalini rannikut edasi uurida, või sõita kohe Kamtšatkale.

Ta ei tahtnud Sahhalinilt lahkuda, kuid Rezanov kiirustas Petropavlovskisse, et sealt teatada Peterburi oma läbirääkimiste tulemustest.

Pärast pikki kõhklusi otsustas Krusenstern purjetada Kamtšatkale, panna Rezanov sinna maha, seejärel aga viivitamata Sahhalinile tagasi pöörduda ja selle rannikut edasi uurida.

5. juunil sõitis «Nadežda» Petropavlovski sadamasse. Raske on ette kujutada,

millisesse vaimustusse sattusid Kamtšatka elanikud, kui nad kuulsid, et «Nadežda» trümmides asub kaks tuhat kotti soola. Jaapani keisri kingitus sattus nagu rusikas silmaauku.

274

Krusenstern käskis kotid kaldale toimetada ja soola tasuta rahvale jagada.

Petropavlovsklased, kes pidid mõnikord aastate kaupa soolata läbi ajama, olid nüüd pikaks ajaks varustatud.

Rezanov saatis Peterburi pika ning üksikasjaliku kirjelduse kõigest sellest, mis temaga Jaapanis juhtus. Ise aga siirdus ta mitte enam saadikuna, vaid Vene-Ameerika kompanii kaasomanikuna ühel kaubalaeval VeneAmeerikasse revisjoni tegema. Hiljem pöördus ta läbi Siberi Peterburi tagasi, kuid haigestus teel ja suri Krasnojarskis.

Soola väljalaadimine ja taglase remont hoidsid «Nadeždat» Petropavlovskis terve kuu. Alles 5. juulil väljus laev merele ja võttis kursi Sahhalinile. Nüüd polnud laeval enam reisijaid ega üleliigset laadungit ja teekond kulges ladusalt.

16. juulil jõuti täpselt samasse paika, kus viibiti peaaegu kaks kuud tagasi. Jää oli ammu sulanud, meri puhas. Laeva ümber sulistasid hülgeparved.

Aeglaselt hakkas laev piki Sahhalini idarannikut põhja poole purjetama. Iga rannakääru, iga lahe kaardistamine oli väga täpne ja vaevanõudev töö ning röövis palju aega. Kord metsane, siis jälle palja liivaga kaetud kallas oli inimtühi. Meremehed ei märganud kusagil ainustlki elamut.

8. augustil jõuti saare kõige põhjapoolsema tipuni. Krusenstern nimetas selle Elisabethi neemeks. Sõitnud ümber neeme, purjetas laev piki Sahhalini looderannikut lõunasse.

Kuid meremehed mõistsid, et neil ei õnnestu ümber Sahihalini sõita, sest juba sügisel pidid nad jõudma Hiinasse «Neevaga» kohtuma. Mõni päev peatuti veel väikeses, laeva auks nimetatud Lootuselahes ja varuti sealt joogivett. Siis aga lahkuti ja 30. augustil juhtis Krusenstern kolmandat korda oma laeva Petropavlovski sadamasse.

Niisiis ei õnnestunudki tal sõita ümber Sahhalini ja küsimus, kas Sahhalin on saar või poolsaar, jäi lahendamata. Probleemi lahendas nelikümmend neli aastat hiljem teine tuntud Vene meremees - admiral Nevelskoi.

275

Lühike põhjamaine suvi hakkas lõppema. Iga päevaga muutus ilm üha külmemaks, vihmasemaks ja tuulisemaks. Krusenstern tahtis Petropavlovskist enne sügistormide puhkemist lahkuda, kuid valmistumine pikaks ning ohtlikuks reisiks ümber Aasia ja Aafrika võttis rohkem aega kui arvata võis. Purjede ja taagelvärgi kontrollimine ning korrastamine ja proviandi ostmine röövis viis nädalat. Ja juba oligi käes Kamtšatka varajane talv.

Septembri lõpus saabus Alaskast Petropavlovskisse Vene-Ameerika kompanii kaubalaev. Laeva kapten tuli «Nadeždale» külla.

«Kas te Ameerikas «Neevat» nägite?» küsis Krusenstern.

«Ei näinud,» vastas kapten. «Kuid ma pean teile teatama, et vene küttide hulgas liigub kuuldus, nagu oleks «Neeva» meeskond kusagil indiaanlastega võidelnud. Millega see lõppes, seda ma ei tea teile öelda.»

Pärast niisuguseid teateid hakkas Krusenstern veelgi kärmemalt ärasõiduks valmistuma.

VENE-AMEERIKAS

Hirmsad kuuldused

Pöördugem nüüd tagasi 1804. aasta 10. juulile, sellesse päeva, kui kapten Lisjanski jättis Havai saarte lähedal oma ülemuse ja sõbra kapten Krusensterniga hüvasti ja «Neeva» lahkus «Nadeždast».

«Nadežda» suundus otse Kamtšatkale, «Neeva» aga jäi veel mõneks päevaks Havai lähistele, sest Lisjanski tahtis iga hinna eest toidumoona varuda. Ta ei teadnud, kas see tal Ameerika rannikul õnnestub. Kaua ja peaaegu tulemusteta kauples ta pärismaalastega, kes nõudsid iga koolwspähkli eest kalevit või siis äärmisel juhul purjeriiet. Siis aga nägi ta ühe neeme taga ankrus Ameerika Ühendriiikide väikest kaubalaeva.

Paari tunni pärast saabusid «Neevale» Ameerika laeva kapten ja tema abi. Lisjanski võttis nad meremeeste kombe kohaselt sõbraliikuIt vastu. Ta tutvustas.

277

ameeriklastele leitnante Pavališinit ja Arbuzovit ja kutsus siis külalised ühiskajutisse lõunastama.

Lõunasöök möödus elevas meelealus. Ameeriklased paistsid olevat sõbralikud ja avameelsed meremehed. Nad jutustasid oma reisist Bostonist Havaile ümber Hoorni neeme. Vene meremehed, kes samuti olid hiijaaegu sama teed mööda saabunud, pajatasid omakarda «Neeva» ja «Nadežda» purjetamisest.

See oli puhtprofessionaalne vestlus, mis huvitab iga meremeest.

«Kuhu te nüüd purjetate?» küsis üks ameeriklane.

Lisjanski vastas, et «Neeva» suundub Venemaa valdustesse Ameerika looderannikul. Mingit saladust seal palnud ja Lisjanski ei pidanud vajalikuks oma plaane varjata.

«Kuhu te enne siirdute, kas Kodiaki saarele või Sitka lahte?» jätkas ameeriklane küsitlemist.

Venemaa Ameerika valdustel oli tookord kaks keskust. Üks asus suurel Kodiaki saarel, teine aga tunduvalt rohkem ida poal - Sitka lahes. Vene kütid asustasid Kodiaki juba ammu, Šelehhovi aegadel, Sitka lahte aga jõudsid venelased tunduvalt hiljem. Kuid Lisjanski teadis, et 1799. aastal rajas Vene-Ameerika kompanii valitseja Baranav Sitka lahte Arhangelski kindluse.

Lisjanski vastas, et ta pale veel lõplikku otsust langetanud, kuid nähtavasti purjetab ta enne Sitkasse ja alles siis Kodiakile.

Ameeriklased vahetasid tähendusrikkaid pilke.

«Kas te pole midagi kuulnud? . ..» alustas üks neist.

«Mida?»

«Ohei, me ei tea isegi. . .»

Nähtavasti nad kahetsesid oma lobisemist. Et aga Lisjanski käis peale, siis jutustasid nad, et 1802. aastal olevat indiaanlased tunginud kallale vene asulale Sitka lahe ääres, pannud selle põlema, elanikud aga tapnud viimseni.

Nähes, millist muljet nende jutt tekitas, hakkasid nad kärmelt seda ümber lükkama.

«Paljugi mis kõik ei labiseta... Kui te pole midagi kuulnud, siis tähendab, et pole ka midagi juhtunud. . .

278

Te ju lahkusite Peterburist 1803. aastal.. . Küllap seal oleks siis teatud. . .

Kuid Lisjanski ta1pas, et aasta jooksul ei jõua mingi teade Vene-Ameerikast üle Beringi väina, Kamtšatka, Ohhoota mere, läbi Siberi ja Uraali Peterburini. Ta küsitles ameerrklasi, et neilt mingeid üksikasju kuulda, kuid need kas ei teadnud või siis ei tahtnud öelda ja ainult kirusid indiaanlasi.

«Me tunneme neid hästi,» rääkisid nad. «See on tänamatu rahvas, keda on tarvis hävitada. Teie, venelased, kohtlete neid oma valdustes liiga pehmelt. Nüüd siis öeldigi teile selle eest aitäh. . .»

Ameeriklased jätsid hüvasti ja lahkusid. Neid saatnud leitnant Povališin lausus:

«Paistab, et nad teavad sellest palju rohkem kui räägivad.»

Lisjanski ei vastanud midagi, kuid otsustas samal päeval, et alguses sõidab ta Kodiakile. . .

«Neeva» reis kulges hästi, midagi eriti tähelepanuväärset ei juhtunud. Ometi tegi Lisjanski küllalt tähtsa tähelepaneku. Ta märkas, et Vaikse ookeani selles osas pole kuuma ja külma kliima vahel peaaegu mingit üleminekut. Üks järgneb vahetult teisele. Tarvitseb vaid troopilistest Havai saartest veidi põhja poole minna, kui algab niiskete udude ja külmade tuulte piirIwnd. 30. juuni öösel näitas termomeeter vaid üks kraad üle nullpunkti. «Keset suve sattusime südasügisesse,» märkis Lisjanski oma päevikusse. «Laiuskraadi järgi peaks aga kliima sarnanema Lõuna-Euroopa omaga.»

10. juulil nähti Kodiaki kõrget kaljust kallast. Mägedel valendas veel lumi. Metsatutel mäenõlvadel kasvas siin-seall madal põõsastiik. «Neeva» lähenes saare tähtsamale asulale - Svjatoi Paveli sadamale. Asula oli rajanud Šelehhov ja andnud talle oma laeva nime.

Kuid sadamasse sisenemine polnud kaugeltki lihtne. Udu oli laotunud mere kohale, saarelt tungisid merre pikad kivised neemed, millest tuli väga ettevaatlikult mööduda. Alles 13. juuli hommickul jõuti sadamasse. Kallast kattis udulinik, liikuda sai vaid kobamisi. Ja otse sadamasuus pidi «Neeva» peaaegu hukkuma.

Läbi kitsa mäelõhe tormas ootamatu tuuleiil laeva kallale ja kandis ta veest turritava suure musta kalju

poole. Vene asunikud nimetasid seda kaljut. Küürakaks. Selgel ning vaiksel ilmal oli Küürarkas ohutu, tuules ja udus aga võis ta saada saatuslikuks. «Neeva» möödus tema kohulaines kobrutavasrt küljest ainult mõne sülla kauguseIt. Silmapilgul näis hukk vältimatuna, ja kui Küürakas jäi seljataha, ei suutnud meremehed oma õnnelikku pääsmist kuidagi uskuda.

Ootamatu iil, mis pidi «Neeva» peaaegu hukutama, käristas udulqori ja paari-kolme miili kaugusel nägid meremehed sadarmast täispurjedes väljuvat kolmemas-tilist laeva., Leitnant Arbuzov haaras pilkksilma.

«Juri Fjodorovirtš!» hüüdis ta Lisjanskile. «Sellel laeval on ju Ameerika Ühendriikide lipp!»

Lisjanski võttis Arbuzovilt pikksilma ja vaatas ika ise. Tõepoolest, Arbuzovil oli õigus. Kuid misasja oli Ameerilka laeval Vene sadamas?

Nüüd nagid meremehed ka kogu lahte, kindlust ning asulat. Rannal kasvas kuusemets. Selge, miks Šelehhov .oma asula just siia rajas. Et ehitada, oli tarvis ehitusmaterjali. Kogu saar oli paljas, mets kasvas ainult selle lahe ääres.

Kindlus saluteeris «Neevale» Üheteistkümne kahuripauguga. Veidrad nahkpaadid sõitsid laevale vastu.

Lisjanski ja tema kaaslased nägid niisuguseid paate esmakordselt. Need olid aleuutide, sõidukid - süstad. Aleuudid elasid Alaska saartel, samuti ka Kodiaki1. Nad

valmistasid oma süstade sõrestiku puust ja tõmbasid selle peale hülgenahad. Süst oli pealt niisama veekindel nagu alt ja külgedeltki. Kahemõlalisrt aeru käsitsev sõudja istus süstapõhjal, kusjuures paadi hülgenahk seoti tugevasti ka tema vöö ümber, nii et sõidukisse ei saanud sisse tungida veetilkagi. Ookeanilained võisid tormata üle süsta, kuid ei suutnud teha kurja ei sõudjale ega paadile. Pealegi oli sõudjal üll hülgesooltest õmmeldud veekindel ürp. Seepärast jäi reisija veemöllule vaatamata kuivaiks.

Leidus ka suuri, kahe-kolme avausega süsti. Oma kergetel, ohututel ning kärmetel sõidukitel läbisid aleuudid Aasia ja Ameerika mandri vahelisi saari külastades tohutuid vahemaid mööda Vaikse ookeani põhjaosa.

Koos süstadega lähenes «Neevale» ka suur paat, mil

280

les istus mitu meest. Paat liibus laeva kere vastu ja mehed ronisid tekile. Need olid vene karusloomakütid. Esimest pidas Lisjanski Vene-Ameerika ~ompanii valitsejaks Baranoviks. Kuid ta eksis. See oli Baranovi abiline, kompanii ametnik Bander.

Valjude hurraahüüete saatel tervitas Bander Kodiaki elanike' nimel Lisjanskit tema õnneliku saabumise puhul. «Igaüks võib ette kujutada,» märkis Lisjanski oma päevikusse, «millise tundega kuulasin ma seda tervituskõnet. Olin ma ju esimene venelane, kes võttis ette nii pika ning raske teekonna ja saabus sihtpunkti. Pealegi polnud mul laeval ühtki haiget, hoopis vastupidi - keegi polnud kunagi nii terve olnud.»

Pärast pikka merereisi ihkasid Lisjanski ja tema kaaslased taas kuival maal elada ning puhata.

«Aga kus on Baranov?» küsis Lisjanski Banderilt. Banderi nägu süngestus.

«Sõdib,» vastas ta.

«Sitka lahes?»

«Te teate juba kõiJk!» hüüdis Bander imestunult.

«Tähendab see on tõsi?»

Bander noogutas.

«Kuid miks tungisid indiaanlased kindlusele kallale?» küsis LisJanski.

«See ongi mõistatus,» Ütles Bander. «Me saime nendega hästi läbi. Me ei puutunud neid, ei seganud nende asjadesse ja neil oli meiega väga kasulik kaubelda.»

Bander jutustas lühidalt Lisjanskile, kuidas kuussada püssidega relvastatud indiaanlast ründasid Sivka lahe äärde ehitatud Arhangelski kindlust. Kindlus kaitses end, kuid indiaanlased tungisid mingil moel sisse, süütasid kindluse puumajad, ja kasutades oma arvulist ülekaalu, vallutasid kindluse tormijooksuga. Nad tapsid kõik kindlnses viibinud venelased ja kodiaklased, nii mehed, naised kui lapsed, ning röövisid tühjaks VeneAmeerika kompanii lao, kus asus tuhandeid kopranahku.

«Üksikasju me ei tea, sest ellu ei jäänud keegi,» lisas Bander lõpetuseiks.

See juhtus kaks aastat tagasi. Kogu see aeg oli Baranov valmistunud sõjakäiguks, et Sitka lahte Venemaale tagastada. Kuu aega tagasi oli tema salk neljal Vene-Ameerika kompanii laeval ja kolmesajal süstal teele

281

asunud. Salka kuulus sada kakskümmend venelast ja kaheksasada kodiaklast. Peale selle hellitas Baranov lootust, et nendega ühinevad ka mõned liidusolevad indi-aanlaste suguharud.

«Kuid kõige rohkem arvestas ta teid ja teie laeva,» ütles Bander. «Nii nagu me kuulsime, et Vene sõjalaev tuleb meie juurde, hingasime kergendatuIt. Baranov jättis teile kirja.»

Bander ulatas Lisjanskile pitseeritud ümbriku.

Oma kirjas palus Baranov Vene sõjalaeva komandöri viivitamata Sitka lahte appi tulla. Ja Lisjanski mõistis, et siin ei tule puhkusest midagi välja.

«Mis Ameerika laev teil sadamas seisis?» küsis ta muuseas Banderilt.

«Kas see, mis täna väljus?» vastas Bander ükskõiikselt. «See oli kipper O'Kane'i laev. Ta seisis vastutuule tõttu kuus nädalat Svjatoi Pa,veli sadamas. Eile nägid saare elanikud mäelt «Neevat» ja ma ütlesin ameerika kaptenile, et siia saabub ümbermaaillmareisil viibiv Vene laev. Ma arvasin, et teiega kohtumine pakub talle huvi, kuid koidikul tõstis ta purjed ja lahkus. Ometi pole tuul vist pöördunud. . .»

«Kuhu ta siirdus?» kÜsis Lisjanski.

«Vist koju, Bostonisse,» vastas Bander. «Muide, ma ei tundnudki huvi...»

Sitka laht

Kuidas ka Lisjanski ei kiirustanud, kuid «Neeval» õnnestus Kodiakilt lahkuda alles kuu aja pärast. Kogu aeg tegeldi Peterburist saadetud kauba mahalaadimise ja laeva remontimisega. Oli ju ikkagi pool maailma seljataga. Nii lossimine kui remont kulgesid aeglaselt, sest Kodiakil ei jätkunud töökäsi - kõik töövõimelised mehed olid siirdunud sõjaretikele.

Valmistudes Sitkasse sõiduks, püüdis Lisjanski koguda võimalikult rohkem andmeid indiaanlaste kallaletungi kohta Vene kindlusele, et mõista selle sündmuse põhjusi ja keerulises olukorras paremini orienteeruda. Enamilk venelasi, kellega ta vestles, pidasid kallaletungi mitte millestki põhjustatuks. Nad rääkisid, et venela

282

sed said Sitka lahe ääres elavate indiaanlastega niivõrd hästi läbi, et keegi ei osanud midagi karta. Seepärast oligi täiesti arusaamatu, miks indiaanlased sooritasid nii sõnamurdliku teo ja loobusid kasuliikust kaubavahetusest venelastega.

Peagi aga kohtus Lisjanski mehega, kes ei pidanudki sündmusi nii mõistatusliikeks. See oli Kodiaki aleuut Savva. .

Savva oli umbes viie/kümneaastane, kuid harukordselt nooruslik ning tugev kütt. Aleuudipäraselt kõlas ta nimi teisiti, kuid ristimisel oli vene papp talle nimeks andnud Savva. Enamiku oma elust oli ta veetnud Imos venelastega ja rääkis vene keelt nagu emakeeIt. Ta oli uhkeoma kunagise sõpruse üle Šelehhoviga ja tuletas vestluses teda sageli meelde. Ka Baranoviga sai ta hästi läbi, kiitis, kuid pisut üleolevalt - noor alles, piimahabe. Savva kuulus nende aleuutide hulika, keda Baranov saatis Sitka lahe kaldale Arhangelski kindlusse elama. Ta pääses vaid tänu juhusele. Kallaletungi ajal viibis ta metsas rebasejahil. Tagasiteel märkas ta kindluse kohal suitsu, kuulis indiaanlaste sõjalaule ja taipas, mis oli juhtunud. Mööda metsi jõudis ta naabruses asuva, ründajatega vaenujalaloleva indiaanlaste suguharuni. Venelastele ustavaks jäänud indiaanlased aitasid tal jõuda Yakutati lahe ääres asuva Vene kaubapunktini. Sealt aga sõitis ta süstaga mööda kaldaveert Kodiakile.

Savva oli ainuke ellujäänud Arhangelski elanik ja seepärast kuulas Lisjanski teda eriti tähelepanelikult.

Oma jutus meenutas ta üha taion Kotleani ja kolme inglise madrust. Neis paigus nimetati aleuutide ja indiaanlaste pealikuid taioniteks. Kotlean oli Sitka lahe ääres elavate indiaanlaste peataion. Just tema juhtiski kallaletungi sooritanud indiaanlasi. Kuid kes olid need kolm inglise madrust? Kust nad välja llmusid?

«Tegid Inglise laevalt sääred,» selgitas Savva. «Inglise. laev saabus kotikunahiku ostma. Kapten peksis madruseid ja kolm neist tegid vehkat.»

Lisjanski meenutas põgenenud madrust Robertsit, keda nad kohtasid Nukahival. Milline pidi olema küll teenistus Inglise laevastikus, kui igas maailma otsas leidub

põgenenud madruseid.

«Nad tegid oma laevalt vehikat,» jätkas Savva, «ja.

283

tahtsid minna Bostonisse, kust Ameerika laevad tihti süa saabuvad. Kuid Boston asub väga kaugel ja Ameerika kaptenid polnud nõus neid tasuta viima. Siis tulid nad Baranovi juurde ja palusid, et see neid tööle võtaks. »

«Kas Baranov võtrtis?»

«Loomulikult. Kuidas siis teisiti. Laevu sigineb meil üha rohkem, kuid kogenud meremehi on napilt. Ta võttis nad tööle ja saatis Arhangelski kindlusse. Me elasime seal koos ja nägime, mis mehed nad olid.»

«Mis mehed nad siis olid?» küsis Lisjanski.

Savva jäi mõttesse, et täpsemaid sõnu otsida.

«Metslased, härra, täielikud metslased.»

«Metslased?» imestas Lisjansiki.

«Nagu hundid. Sõprust nad ei tunnista, kohustusi ei pea millekski. Inglasi nad kardavad, venelasi ei salli, aleuute ja indiaanlasi aga põlgavad. Nad püüdsid sõbrustada ainult ameeriklastega, palusid end Bostonisse viia, kuid kirusid ka neid ja kaebasid, et ameeriklased ei võta neid kaasa, sest neil pole sõiduraha.»

Savva vaikis, mõtles ja ütles siis:

«Siiski leidsid nad, millega maksta. Nad maksid

siiski.»

«Millega nad siis maksid?» küsis Lisjansiki.

«Meie Arhangelski kindlusega.»

«Pea, pea!» hüüdis Lisjanski. «Kuid indiaanlased tungisid ju ikindlusele kallale. Milleks siin ameeriklased?»

Savva naeratas.

«Öige, härra,» ütles ta üleolevalt, «indiaanlased tungisid kallale. Ameerika kuunar seisis kümne miili kaugusel neeme taga, et pärast ei saaks keegi öelda, nagu oleks tapetud naisi ja lapsi nende silme all. Öige, indiaanlased ründasid. Kuid milleks oli indiaanlastel seda tarvis? Kui asjale nii vaadata, siis oli see kallaletung sulaselge rumaIus, mis tõi neile enestele häda ja viletsuse kaela. Mis viis taion Kotleani kiusatusse, et ta meie kindluse vallutas? Kas kaks peaaegu kuulideta malmkahurit, umbes viiskümmend püssi, ikirved, raudvitsad? . . . Kuid kirved ja raudvitsad olid mõeldud just vahetuskaubaks... Hästi, saadi ka kuivatatud kala, kopranahkade ladu. . . Mis aga nende nahkadega peale hakata, kui nad venelastega tülis on? Neil on nahku selletagi küll ja küll,

284

oleks vaid kellele müüa. . . Neil oli sõprust venelastega hädasti vaja! Nad müüsid vene kaupu ka merest kaugel elavatele suguharudele. Ostavad kirve ühe naha eest, müüvad aga kahekümne eest. . . Nüüd aga on sõprusel ja kaubavahetusel lõpp... Kas te, härra, tõesti usute, et taion Kotlean on nii rumal mees?»

«Kui ta pole rumal, miks ta siis niisuguse rumaluse tegi?» küsis Lisjanski.

«Sellepärast, et talle anti niisuguseid lubadusi, mille pärast ei kartnud ta venelastega tülitseda.»

«Sa ütled, et anti lubadusi. Kuid mida talle võidi lubada?»

«Seda, härra, on lthtne arvata. Esiteks tõotati, et nad ostavad ise karusnahad. Kuid sellest olnuks talle vähe ja ta oleks keeldunud. Teiseks lubati, et nad ostavad ka Vene lao kaks tuhat nahka. See oli juba midagi. Tuli välja, et indiaanlased võivad ühtesid ja

samu nahku kaks korda müüa: algul venelastele, nüüd aga ameeriklastele. . . Kuid Kotlean poleks ka selle peale välja läinud ega kopranahkade pärast venelastega tülitsema hakanud. .. Tähendab talle lubati midagi niisugust, millest ta kõige rohkem unistas...»

«Millest ta siis kõige rohkem unistas?» küsis Lisjanski.

«Ah tema? Teadagi millest – relvadest.»

«Relvadest?»

«Just nimelt. Taion Kotlean tahtis püsse, kahureid, tina, kuule. Nagu te kuulsite, oli tal kuussada püssi. Kuid tal oli tarvis tuhat. . .»

«Kas jahipidamiseks?»

«Sõjapidamiseks.»

«Kellega ta sõdida tahtis?»

«Kogu maailmaga. Kõigepealt aga indiaanlastega, kes elavad Yakutati lahe ääres. Samuti indiaanlastega, kes elavad Vasejõe kallastel. Ja indiaanlastega, kes elavad Chugachi lahe ääres. Ta tahtis neid alistada ja saada kogu selle maa valitsejaks. Algul ta lootis, et Baranov aitab teda, kuid Baranov on kõikide suguharude sõber ega taha, et taion Kotlean hakkaks neid valitsema. Siis hakkas Kotlean ameeriklastega mehkeldama, need aga lubasid talle kõik, kui ta tungib Arhangelski kindluse kallale. . .»

«Kuid millist osa etendasid kolm inglise madrust?»

«Inglise madrused lasksid indiaanlased kindlusesse,» vastas Savva.

«Nüüd on nad muidugi juba Bostonis,» lisas ta.

Jutuajamine Savvaga erutas Lisjanskit. Ta polnud sugugi veendunud, et vanal aleuudil on õigus. Vastupidi, ta kahtles selles ja arvas, et Savva jutus on rohkem fantaasiat kui tõde. Tõepoolest, ega pole kerge uskuda, et ameerika meremehed ja kaupmehed on võimelised nii salakavalaks ja reeturlikuks tembuks! Kuid ta ei suutnud Savva sõnu unustada ja ajuti näis, et vana kütt suutis siiski heita pisut valgust sellesse tumedasse loosse. . .

15. augustil 1804. aastal väljus «Neeva» Svjatoi Paveli sadamast ja hakkas pärituules liikuma Sitka lahe poole.

19. augustil nähti ees Edgecumbe'i neeme, mille taga asus sissepääs Sitka lahte. Tuul vaibus, laev liikus aeglaselt. Alles õhtul asus neem laeva traaversil. Päikeseloojakul teatas vahimadrus Lisjanskile, et lahes on näha suur kolmemastiline purjekas. Baranovil suuri laevu polnud ja seepärast sai ootamatult Sitka lahest avastatud laev üldise uudishimu objektiks.

Leitnant Arbuzov vaatles tundmatut laeva läbi pikksilma.

«Juri Fjodorovitš!» hüüdis ta Lisjanskile. «See on ju meie vana tuttav!»

«Tuttav? »

«See on ameerika kipri O’Kane’i laev! Me kohtasime teda, kui sõitsime Svjatoi Paveli sadamasse!»

Lisjanski haaras Arbuzovilt pikksilma. Tõepoolest, polnud mingit kahtlust, et see oli O’Kane’i laev, mis lahkus Kodiakilt kuu aega tagasi. Tookord arvati, et ta sõitis koju, nüüd aga asus laev siin, Sitka lahes! Mida ta siit otsib? Mille pärast veedab ta kogu suve Venemaa valduste rannavetes?

Päike loojus ja hämarus langes veele.

Alles järgmisel hommikul õnnestus sadamasse pääseda. Sitka laht on väga avar, arvukad neemed jagavad selle mitmeks abajaks. «Neeva» heitis ankru Ameerika laevast eemal.

Kallas oli tühi. «Polnud näha ühtki inimest, mitte ühtki märki, mis kõnelnuiks, et neis paigus elatakse,» kirjutas Lisjanski. «Kõikjal võis näha ainult kallast katvat metsa. Kui palju ma ka pole näinud asustamata

286

paiku, kuid ühtki neist ei saa võrrelda siinse metsikuse ning tühjusega.»

Kõige hämmastavam oli aga see, et kusagil polnud näha ei Baranovit ega tema väesalka. Kuid peagi selgus, et ühes abajas seisab kaks Vene-Ameerika kompanii laeva - «Aleksander» ja «Katariina». Nende komandöriks oli tüürimees Petrov, kes ilmus peatselt «Neevale». Lisjanski kuulis Petrovilt, et Baranov ja tema väesalk polnud veel Sitka lahte jõudnud, ehkki nad lahkusid Kodiakilt juba kaks kuud tagasi. Aleuudi süstad, millega Baranovi malev liikus, ei sõitnud otse üle mere, vaid piki Alaska kaarekujulist lõunarannikut, ning peatus igas lahes, kus Baranov liidusolevate indiaanlaste suguharude taionitega abi suhtes kokku leppis. Baranovi malevaga liitus üha uusi sõjameeste salku. Et aga nii suur hulk inimesi tahtsid ka süüa, siis tuli teha küttimiseks ja kalastamiseks pikemaid peatusi. Baranov saatis «Aleksandri» ja «Katariina» ette ja need viibisid lahes juba kümme päeva. Baranovi ja tema peajõudude saabumist võis oodata iga päev.

Petrov tundis seda paika hästi ja seletas Lisjanskile, et lahe kaldad pole sugugi nii tühjad. Ta näitas tekilt Lisjanskile seda abajat, mille juures asus purustatud Arhangelski kindlus. Puutüvede taga oli näha põlenud palke. Seejärel näitas ta neeme, mille taga asus Sitka indiaanlaste tähtsaim küla. Petrov kinnitas, et indiaanlased kahetsevad juba ammu oma tegu, kuid on veendunud, et venelased maksavad kätte. Halastusele nad ei looda ja seepärast osutavad nad meeleheitlikku vastupanu.

«Vaadake, piroog!» hüüdis leitnant Arbuzov.

Tõepoolest sõitis neeme tagant välja piroog, milles asus kolm meest. Kaks sõudsid, kolmas seisis vööris. Oli näha, kuidas tema pead ehtivad kotkasuled liikusid.

«Ahaa, seda venda ma tunnen!» hüüdis Petrov paati pikksilmaga vaadeldes. «See on taion Kotleani vanim poeg!»

«Kuhu nad lähevad?» küsis Arbuzov.

Kuid asi oli niigi selge. Paat suundus Ameerika laevale ja sildus selle nähtamatul küljel.

«Katsume nad tagasiteel kinni püüda,» ütles Lisjansiki.

287

Ta käskis «Neeva» kiireima paadi vette lasta ja saatis alla parimad sõudjad leitnant Arbuzovi juhtimisel. Oodata ei tulnud kaua. Taion Kotleani poeg ei viibinud O'Kane'i juures üle neljalkümne minuti. Piroog kolme indiaanlasega eraldus laevast ja suundus neeme poole. Samal hetkel hakkas liikuma ka «Neeva» paat, püüdes neil teed ära lõigata.

Algas võidu kihutamine.

Kõik «Neeval» viibijad jälgisid üksisilmi paati ja piroogi. Kahtlemata jälgiti seda ka O'Kane'i laevalt. Salamisi vaatasid seda ka tuhanded silmad vaikivast rannametsast.

Kõik olenes kiirusest. Paat otsekui lendas igast aerutõmbest. Paadi ninast eraldus kaks kiiljat vahujoome. Kuid ka indiaanlased olid head sõudjad. Vahemaa paadi ja piroogi vahel vähenes, kuid liiga aeglaselt. Palju kiiremini vähenes vahemaa piroogi ja neeme vaihel.

Oli ilmne, et piroog jõuab neemele esimesena. Kotleani poeg tõstis püssi palge ja tulistas tagaajajaid. Lask lajatas veteavaruse kohal. Ka paadist kõlasid lasud ja väikesed suitsupilved tõusid õhku. Kuid piroog kadus juba neeme taha.

Neeme juures Arbuzov peatus. Edasine jälitamine olnuks järelemõtlematu. Asus ju neeme taga asula ja käputäis meremehi ei saanud terve suguharuga võitlusse astuda. Paat pöördus «Neevale» tagasi.

Lisjanski külastas mõlemaid Vene-Ameerika kompanii laevu. Need olid väga väikesed alused ja Lisjanski imestas, kuidas küll julgesid inimesed nendega ookeanil purjetada. Kaastundlikult vaatas ta tükkidest kokkuõmmeldud purjesid, juppidest kokkupletitud köisi. Eriti aga hämmastas teda nende vilets relvastus. Tõsi, kummalgi asus neli väikest kahurit, kuid püssirohtu ja kuule oli nii vähe, et iga kahur võis vaid korra tulistada. Olukord Sitka lahes aga oli ähvardav. Ja Lisjanski andis mõlemale laevale laskemoona «Neeva» rikkalikest varudest. Ta saatis ohtralt püssirohtu ja kuule ning kummalegi lisaks veel kaks kahurit.

8. septembril hiivas O'Kane'i laevootamatult ankru ja lahkus. Ameeriklased ei soovinud võitluse juures viibida.

19. septembril saabus lahte Baranovi hiigellaevastik.

288

Aleksander Baranov

Hiiglaslik aleuutide süstade ja indiaanlaste piroogide avmaada ei saabunud aga korraga. Pika teekonna vältel oli see laiali hajunud. Liikudes Sitka poole, innustusid Baranovi sõjamehed puhuti küttimisest, siis aga jäid pidutsema sõprade poole, keda oli teel tingimata tarvis külastada. Nädala jooksul jõudsid Sitka lahte väikesed süsta- ja piroogisalgad. «Neevast» möödudes saluteerisid püssiomanikud laevale. Kaldale «Neeva» ankruplatsi lähedale tekkis tohutu suur laager, mis kasvas iga tunniga.

«Oleks tarvis ihiilgavat kõneannet, et seda pilti vääriliselt kirjeldada,» jutustab Lisjanski oma päevikus. «Mõned jõudsid juba onnid püstitada, teised alles hakkasid neid ehitama ja iga minut randus kaldale hulgaliselt uusi süsti. Näis, nagu oleksid kõik ümberkaudsed paigad liikuma hakanud. Mõned riputasid oma rõivaid kuivama, teised kee.tsid toitu, kolmandad süütasid lõkkeid, ülejäänud aga püüdsid oma jõudu unega turgutada. »

Vaartamata eelseisvale sõjale, saabusid paljud indiaanlased koos naiste ja lastega. Iga perekond ehitas endale onni. «Onnid püstitatakse kõige lihtlabasemal viisil,» kirjutas Lisjanski. «Piroog asetatakse serviti, selle ette lüüakse maa sisse kaks põilklatiga ühendatud ritva, üles aga paigutatakse aerud. Kogu kremplile asetatakse tavaliselt peale hülgenahad. Põrandale laotatakse rohtu ja kaetakse siis roguskiga. Iga niisuguse elamu ees põleb lõke, millel eriti hommikuti vahetpidamata midagi keedetakse või küpsetatakse. . .» .

«Baranovi sõjavägi koosnes Kodiaki, Alaska, Kenai ja Chugachi elanikest,» jutustab Lisjanski edasi. «Yakutati lahest väljumisel oli selles 400 süsta ja umbes 900 inimest, kuid Sitkasse jõudis esimesi mitte rohkem kui 350 ja teisi 800. Senist inimkaotust põhjustasid külmetushaigused, millesse mõned surid, teised aga saadeti Yakutati tagasi end ravima. Sõjaväega oli kaasas 38 taionit, kes juhtisid oma alluvaid ja olid vene küttidega igati kontaktis. Sõjameeste tavaliseks relvastuseks olid pikad odad, nooled ja mereloomade küttimise tarbed. Peale nende oli kaasas ka rohkesti püsse.»

289

Kõik need venelaste liitlased sõitsid vahetpidamata «Neevale» külla. «Ma käskisin nimme kõiki laevale lubada ja see meeldis neile kangesti,» kirjutas Lisjanski. «Nad polnud kunagi niisugust laeva näinud ja imestasid seepärast mis hirmus. Meie kahurid, kuulid ja muu varustus hämmastasid neid. Taionitele pakkusin ma kajutis

viina. Ilmselt lahkusid nad niisuguse mõttega, et minu laevale on koondatud kõige hinnalisemad aarded, sest toolid, lauad ja minu koi ületasid nende kujutlusvõime. Pärast lõunasööki lõbustasid Chugachi indiaanlased meid kaldal oma tantsudega. Nad olid pidulikult rõivastatud, pead sulgedega ehitud. Meile lähenedes nad laulsid ja hoidsid käes aeru. Punasesse kalevist keepi riietunud pealik esines oma sõjameestest pisut eemal. Jõudnud meie juurde, moodustasid nad dngi. Alguses laulsid nad venivalt, hiljem aga muutus laul hoogsamaks. Laulu saatsid liigutused, mis hiljem muutusid metsikuks tantsuks. Tantsijad olid üheaegselt ka moosekandid,muusikat aga tehti oma hääle ja vana katkise pajaga, mis etendas litauri osa. Meelelahutuse lõppedes kinkisin ma igale mõned tubakalehed ja läksin siis laevale.»

Kuid õigust öeldes huvitas Lisjanskit rohkem kui indiaanlased nende juht, legendaarne Baranov, kes Venemaa nimel valitses Vaikse ookeani põhjaosa saari ja mõlema kontinendi hiiglasliikke avarusi.

Baranov saabus Sitkasse Vene-Ameerika kompanii laeval «Jermak», mis oli niisama väike ja mannetult relvastatud nagu «Aleksander» ja «Katariina». «Jermakil» viibisid ka tema tähtsamad abilised ja lähedased inimesed - Siberist pärit vene kütid, kes olid ikogu oma elu veetnud metsades ja meredel. Kohe pärast saabumist sõitis Baranov «Neevale» ja tutvus seal Lisjanskiga.

Lisjanski vaatles tähelepanelikult oma külalist. Aleksander Baranov oli keskmist kasvu, umbes viiekümneaastane, heledapäine, päikesest ning tuulest pruuni näo ja väikeste, heledate, kuid harukordselt teraste silmadega mees. Ta põlvnes põhjas asuva Kargopoli linna kaupmeheperekonnast ja tema kõnes oli tunda pomooride pruuki. Nüüd oli tal juba kolleegiuminõuniku tiitel, mis andis talle õiguse pidada end aadlikuks. Taloli harukordne anne inimestega suhtlemiseks. Tegelikult

oli ta indiaanlaste taionite seltskonnas täpselt samasugune nagu Lisjanskiga: tähelepanelik, heatahtliik, vähimagi alandlikkuseta, vähimagi üleolekuta ja, mis peaasi, väga rahulilk. Näis, nagu oleks rahulikkus tema peamiseks iseloomuomaduseks, ja ainult tema liikuvad käed reetsid puhuti mõne ootamatu viipega, milline tegev ja taltsutamatu vaim peitub selle rahu taga.

Juba esimesel kohtumisel püüdis Lisjanski selgitada, kas Baranov jagab kütt Savva arvamust, kas talle on selge see osa, mida sündmustes etendasid Ameerika Ühendriikide kodanikud. Ta veendus, et Baranov taipab ameeriklaste taotlusi, kuid ei võta neid eriti tõsiselt.

«Tuleb vaid nende tahtmisele vastupidiselt talitada, siis ei tule neil midagi välja,» ütles Baranov.

«Mida nad siis tahavad?» küsis Lisjanski.

«Nad tahavad, et me sõdiksime. Nende sooviks an tõugata meid indiaanlastega raskesse ning kurnavasse sõtta. Sõda aitaks neil saavutada seda, mille poole püüdlevad.» .

«Mida nad taotlevad?»

«Paljugi,» vastas Baranov muheldes. «Nende peamiseks eesmärgiiks on nõrgendada Venemaa mõju Ameerikas. Meie sõda indiaanlastega aitaks neil oma sihti saavutada. Teiseks püüavad nad siinseid indiaanlasi enesest sõltuvaks teha. Nad saavutaksid ka selle, sest indiaanlastel läheks ju tarvis väga palju tulirelvi. Neid aga saaksid nad hankida ainult ameeriklastelt. Ameeriklased aga ostaksid mõne krossi eest, mida vanad püssid maksavad, kogu selle maa karusnahad. Nende kolmas ja kõige alatum eesmärk an indiaanlaste hävitamine. Oma kodus, Ameerika

Ühendriikides, on nad peaaegu kõik indiaanlased hävitanud. Siin tahaksid nad indiaanlasi tappa meie kätega...»

«Mis siis ikka,» Ütles Lisjanski, kui oli pisut vaikinud, «tuleb välja, et nad saavutavad kõik oma kolm eesmärki. Meie sõda indiaanlastega an vältimatu.»

«Kas te arvate seda?» küsis Baranüv.

«Kas teie siis ei arva?» imestas Lisjanski.

«Mitte põrmugi,» ütles Baranov veendunult. «Sõda pole vältimatu ja me peame tegema kõik, et seda vältida.»

291

«Mida siis teha? Kas lahkuda ja Arhangelski kindlus neile loovutada?» .

«Oh ei! Kui me lahkume, siis nad arvavad, et me oleme nõrgad. Kui nad aga seda arvavad, siis on sõda tõepoolest möödapääsmatu. Me peame Sitka indiaanlastele eelkõige näitama, et oleme tugevad, ja tõestama seda nii, et ei tekiks mingit kahtlust. Peale selle peame neile näitama, et kõik ranniku suguharud on meie poolt. Muide, selles ei tohiks juba praegu mingit kahtlust tekkida. Kes kõik küll minu väes ei viibi! Ja kõik tulid kaasa vabatahtlikult. Ärge arvake, et.ma võitluses nende abile eriti loodan. Nad on vaprad ja suhtuvad meisse tõepoolest hästi, kuid ei tunnista mingit distsipliini. Pealegi on nende arvututel taionitel üksteisega alatasa kaba kitkuda. Ei, võitluses loodan ma oma vene küttide ja teie madruste peale, kaptenleitnant. Indiaanlased tõin ma siia ainult sellepärast, et sitkalaste peataion Kotlean näeks, et ta jääb võitluses meie vastu üksi, et Alaska ja saarte suguharud ei tunne talle kaasa ega toeta teda. Ja kõige tähtsam on see, et seda näeksid tema soosijad ameeriklased -, kes, uskuge mind, jälgivad tähelepanelikult kõike siin toimuvat.

«Seda ma juba tean!» ütles Lisjanski, meenutades O’Kane’i laeva, mida ta algul kohtas Svjatoi Paveli sadamas ja pärast siin, Sitka lahes.

«Pärast seda, kui oleme oma tugevust tõestanud, tõestame neile, et me tahame rahu,» jätkas Baranov. «Me tõestame, et ei janune kättemaksu järele, ja see ongi meie tähtsaim võit. Kotleani jõud, tema mõju oma suguharu hulgas rajaneb hirmul meie. kättemaksu ees. Kogu suguharu usub teda, et me ei halasta kellelegi, vaid hävitame nad viimseni või siis äärmisel juhul ajame nad maalt välja ja haarame kõik nende valdused enestele. Nad taipasid juba ammu, et tegid meie kindlusele kallale tungides rumaluse, kuid valmistuvad võitluseks viimse hingetõmbeni, sest nad arvavad, et muud pääseteed pole. Nad mõistsid ammugi, et ameeriklased hullutasid neid ega osuta mingit tõelist abi, kuid ometi hoiduvad nad ameeriklaste poole, sest nad arvavad, et millelegi muule pole niikuinii loota. Kui me tõestame, et ei kavatse neid hävitada, ei suuda taion Kotlean ega ameeriklased neid sundida sõda jätkama.»

292

Baranov vaikis, vaatas tähelepanelikult Lisjanskile otsa ja küsis:

«Kas te nõustute minuga?»

Lisjanski vaatas austusega Baranovit. See kaupmees Šelehhovi endine põhjamaise talupoja kõnepruugiga sell oli sündinud riigimees, kelle taolist Peterburis keiser Aleksandri õukonnas annaks tikutulega otsida.

«Täiesti nõus,» vastas Lisjanski.

«Siis asja juurde!» ütles Baranov.

Sõda ja rahu

Asja juurde oli vaja asuda juba kas või sellepärast, et sitkalased alustasid sõjategevust esimestena. Nad varitsesid metsas Baranovit saatvaid indiaanlasi, ja kui neid oli vähe, tungisid kallale. Nad tulistasid põõsastest kalda lähedal sõitvaid süstasid ja tapsid seal istuvaid aleuute. Iga päev toimus kord siin, kord seal kokkupõrkeid. Suurt tähtsust neil muidugi polnud, need olid vaid lihtsalt jõuprooviks, ettevalmistuseks. Kahtlemata valmistusid sitkalased suureks pealetungiks.

«Seda ei juhtu,» ütles Baranov Lisjanskile. «Me ei hakka nende kallaletungi ootama. Me ründame esimesena! »

Metsast kinnipüütud vangidelt kuuldi, et sitkalaste sõjavägi koosneb kaheksasajast mehest, keda juhib mitu taionit. Enamik oli relvastatud püsside, ülejäänud vibude ja odadega. Ka olid neil mõned kahurid. Tegelikult olid mõlemad pooled nii meeste arvultkui ka relvastuselt peaaegu võrdsed.

Arutades eelseisva rünnaku plaani, pidid Baranov ja Lisjanski eelkõige otsustama, kus vaenlast rünnata. Näis, et kõige loomulikum oleks vallutada Arhangelski kindlus. Kuid luurajate sõnumeist selgus, et sel pole mingit mõtet. Arhangelski kindlust enam polnud, oli säilinud ainult koht, kus ta varem asus. Selle puuseinad olid põlenud, mullavallid maatasa kistud. Sitkalasi seal ei viibinud ja nad poleks kindlust üldse kaitsma hakanud. Järelikult poleks põletatud ahervareme hõivamine andnud midagi.

Vaenlast tuli lüüa seal, kus asusid tema peajõud. Kuid sitkalaste peajõud paiknesid kahtlemata neeme taga

kindlustatud asulas. Tõsi, luurajad teatasid, et siit mitte kaugel rannikul olid sitkalased hiljuti ehitanud uue kindluse. Kuid Baranov arvas, et oma küla kaitsevad nad palju visamalt kui kindlust, ja seepärast otsustati anda löök asulale.

28. septembril hakkas Baranovi laevastik mööda lahte edasi liikuma. Sadade süstade ja paatide keskel kõrgusid Vene-Ameerika kompanii laevad «Aleksander», «Katariina» ja «Jermak». Baranov asus viimasel. Koos laevastikuga liikus ka «Neeva» otsekui hiiglane kääbuste karjas. Nagu kiuste oli peaaegu tuulevaikus ja liiguti väga aeglaselt. Puhuti lakkas tuul täiesti ja siis võtsid sõudepaadid laevad oma puksiiri. Lahe ületamiseks ja ümber neeme sõitmiseks kulus terve päev. Alles kell üheksa õhtul, kui juba pimenes, peatusid laevad ja paadid asula kohal.

Kaldale minekuks oli juba hilja. Öö veedeti merel. Koiduni kuuldus külast kummalist venivat ulgumist. Seal kutsusid šamaanid oma suguharule vaimusid appi.

Lõpuks tõusis päike ja valgustas männimetsa, mägede lumiseid tippe ja palkidest piirdeaiaga asulat veepiiril. Vaikus üllatas Lisjanskit. Küla oli nagu välja surnud. Mis seal on juhtunud, kas nad magavad või on surnud?

«Nad on lahkunud,» teatasid kodiaklased, kes käisid süstadega kalda ääres maad kuulamas. «Seal pole hingelistki. »

Lisjanski ei uskunud. Ta saatis leitnant Albuzovi luureretkele. Arbuzov sõitis piki kallast ühest küla otsast teise. Seal polnud kedagi.

Baranov saabus Lisjanski juurde nõu pidama. Sündmused arenesid hoopis teisiti, kui nad olid lootnud. Vaenlane hoidus lahingust.

«Mis siis ikka, hõivame küla,» tegi Baranov ettepaneku.

Lisjanski nõustus.

Kartes varitsust, käskis ta lasta «Neeva» kahuritest mõned kogupaugud küla ümbritsevasse põõsastikku. Kahurid mürtsusid, kuid ka võsas ei avastatud kedagi.

Süstad, piroogid ja paadid randusid ning kogu kirev malev valgus külasse.
Indiaanlaste palkonnid asusid mäenõlval kobaras. Baranov ronis künkaIe ja heiskas sinna lipu. Kaldale

294

toodi kuus kahurit ja asetati selliselt, et need võisid kaitsta nii metsa- kui merepoolset külge. Baranov otsustas, et just siia ehitab ta mahapõletatu asemele uue Vene kindluse. Ta nuputas ka uue nimetuse - Novoarhangelsk. Novoarhangelski kindluse rajamise auks anti täpselt keskpäeval kogupauk kõikidest relvadest.

Onnidest leiti mõned taadid ja eided, keda sitkalased polnud lahkudes kaasa võtnud. Vanamehed püüdsid end peita ja olid kindlad, et nende viimne tunnike on tul-mid. Lisjanski käskis neile süüa anda. Pärast sööki muutusid ätid reipamaks ja vastasid tõlgi abil meelsasti Baranovi ja Lisjanski küsimustele.

Nad pajatasid, et sitkalased vaidlesid öösel kaua, kas hakata oma küla kaitsma või mitte. Sõjakamad taionid soovitasid kaitsta, tasakaalukamad aga arvasid, et parem on küla hüljata ja asuda hiljuti rajatud kindlusse, mida oli kergem kaitsta.

«Kui taion Kotlean olnuks siin,» ütles üks taat, «oleksid peale jäänud need, kes tahtsid küla kaitsta. Et aga Kotleani polnud, siis võitis nende arvamus, kes soovitasid kindlusse minna.»

«Kus taion Kotlean on?» küsis Baranov.

«Ta sõitis ära.»

«Kas ammu?»

«Viis päeva tagasi.»

«Kuhu ta sõitis?»

«Ta sõitis piroogil lahte, kus viibib praegu Ameerika laev. Sinna on kahe päeva tee. Ta viis ameeriklastele kopranahku, et neilt rohkem püssirohtu saada.»

Et vanamees tõtt rääkis, selgus juba samal päeval. Keset lahte asuva metsase saare tagant sõitis välja pikk, kümne sõudjaga piroog. Selle ahtris istus kotkasulgedega ehitud taion. Piroog kavatses ilmselt külla sõita. Kuid saare tagant väljudes nägid paadisolijad küla juures seisvat laevastikku. Piroog pöördus järsult ümber ja kihutas kõigest jõust saare taha.

Kuid oli juba hilja. Kaldal viibijad märkasid taioni piroogi.

«Kotlean! Seal on Kotlean!» karjusid Baranovi salga indiaanlased.

Suur paat leitnant Arbuzovi juhtimisel asus piroogi taga ajama. Soovides jälgijaid ennetada, tulistati piroo-

295

gist paati, kuid mööda. Siis mürtsusid «Neeva» kahurid. Lisjanski ei lootnud üldsegi tabada, ta tahtis vaid piroogi kahurikuulidega peatada, kuid ootamatult tabas üks kuul piroogi.

Kärgatas kõrvulukustav plahvatus, nii et õhk lahe kohal võppus. Kõik mattus musta suitsu.

Mürsk oli tabanud püssirohtu, see plahvatas ning rebis sõiduriista tuhandeks tükiks.

Kui suits hajus, korjas Arbuzovi paat plahvatuskohalt üles kuus haavatud ning kurdistunud indiaanlast. Kotleani nende hulgas polnud. .

Plahvatus ei teinud ahtris viibinud Kotleanile suuremat midagi. Vaatamata sellele, et olid septembri viimased päevad ning vees väga külm, ujus ta nagu kala ja Arbuzovi paadi madrused märkasid pealikut alles siis, kui ta oli juba metsase kaldani jõudnud.

Kärgatasid püssipaugud, kuid ta ronis kaldale, kadus mändide vahele ja jõudis õnnelikult kindlusse, mille seinte taga varjus kogu suguharu.

Baranov kahetses kangesti, et ei õnnestunud Kotleani tabada.

«Oleksime Kotleani kätte saanud, olnuks sõda korrapealt ning veretult lõppenud,» rääkis ta.

1. oktoobril hakkas Baranovi laevastik ning «Neeva» aeglaselt liikuma sitkalaste uue kindluse poole, mis asetses samal kaldal, asulast poolteist miili eemal.

«Sitka kindlus,» kirjutas Lisjanski, «kujutas endast korrapäratut kolmnurka, mille pikim, 35-süllane külg kulges mööda mere kallast. Sisesein koosnes kahekordsest, välissein kolmekordsest palgikihist, kusjuures iga kihi vahele olid asetatud umbes 10 jala kõrgused, väljapoole kaldu püstpalgid. Ülalt olid need seotud teiste niisama jämedate palkidega, alt titsidega tugevdatqd. Mere pool paiknes värav ja kaks laskeava, metsa pqol aga kaks väravat.»

Kolmkümmend viis sülda on kõigest seitsekümmend meetrit. Nii pikk oligi kindluse pikim sein. Sellest on näha, kui väike kogu kindlus oli ja kui kitsas oli kaheksasajal sõjamehel, kes seal koos naiste ja lastega varjusid.

Kindlus tervitas lähenevat laevastikku meeleheitliku kahuritulega. Kaitsjail oli ainult kaks kahurit, laskjad

296

aga nii vilumatud, et kuulid langesid pisimatki kahju tekitamata vette.

Baranovil ja Lisjanskil polnud sitkalaste kindlust tarvis ja nad olnuksid rõõmsad, kui seda polnuks tarvis vallutada. Kuid nad mõistsid ühtlasi, et kui jätta kindlus hõivamata, kestab sõda lõputult edasi. Otsustati alustada piiramist, selle käigus astuda vastasega läbirääkimistesse, tõestada tema olukorra lootusetust ja sõlmida õiglane ning mõlemale poolele kasulik rahu.

Väike madrustesalk leitnant Arbuzovi juhtimisel viis maale kaks kahurit ja jäi valvama vasakpoolset väravat. Arbuzovile anti abiks ka paarsada indiaanlast ja kodiaklast, keda juhtisid nende taionid. Parempoolse värava juures valvasid Baranovi vene kütid. Neil oli kolm kahurit ning veelgi rohkem indiaanlasi ja kodiaklasi. Et Baranovi üksuses polnud ühtki elukutselist sõjameest, saatis Lisjanski talle appi leitnant Povališini. Kolmandat, mere pool asuvat väravat piiras laevastik.

Piiramine mõjus indiaanlastele nagu torge herilasepessa. Juba esimesel õhtul tungisid nad meeleheitliku julgusega kindlusest välja. Kirveste ja odadega vehkides sööstsid nad korraga kahest väravast. Rünnakut toetati kindlusest metsiku püssitulega. Ometi oleks seda kergesti saanud tõrjuda, kui venelaste liitlased - indiaanlased - poleks äkitselt ülepeakaela metsa jooksnud.

Nähes indiaanlaste põgenemist, pistsid ka kodiaklased plagama. Venelased jäid üksi ja võtsid kogu löögi vastu. Nad ei saanud taganeda, sest indiaanlaste abita poleks nad suutnud oma kahureid kaasa viia.

Vene madruste ja küttide visadus otsustas kogu asja.

Vaatamata oma tohutule arvulisele ülekaalule, taganesid sitkalased visa vastupanu kohates just sel silmapilgul, mil viimane pingutus oleks neile võidu toonud. Selleks ajaks toibusid ka liitlased. Nad ilmusid metsast välja ja tormasid rünnakule. Vaevu jõudsid sitkalased kindlusse joosta ja värava sulgeda.

See väljatung oli sõja viimane lahing. Mõlemad pooled kandsid raskeid kaotusi. Kaks «Neeva» madrust tapeti, kolmas suri peagi haavadesse. Peaaegu kõik olid haavatud, nende hulgas ka Povališin ja Baranov.

297

Käest haavatud Baranov kaotas palju verd ja tal tuli mitu päeva «Jermakil» oma

kois lamada. Lisjanski pidi üksi Baranovi ürituse lõpetama ja juhtima suurt armeed.

Sitkalaste kaotused olid veelgi suuremad. Veel kaua vedelesid väravate ees sõjavärvides indiaanlaste laibad. Kuid suurimaks hoobiks oli see, et nad kulutasid väljatungilkogu oma püssirohu. Neil oli kaheksasada püssi ja kaks kahurit, kuid tulistada neist ei saanud.

Neil jäi vaid üle alustada läbirääkimisi. Ja need algasid.

Läbirääkimised venisid seitse päeva ja kestsid peaaegu lakkamatult päevad ja ööd. Veel kunagi elus polnud Lisjanskil olnud nii kurnavat nädalat. Läbirääkimised algasid ühe Kodiaki naise abil, kelle indiaanlased olid vangistanud, siis aga vabastasid, et see kõneleks Lisjanskile nende kavatsusest. Hiljem hakkasid kohalikud pealikud kahe-kolme kaupa «Neeval» käima. Lisjanski võttis neid vastu väga sõbralikult, kostitas, kinkis kirveid ning helmeid. Tundide kaupa viibisid taionid «Neeval», siis aga lahkusid jälle, loovutades koha uutele pealikutele. Asjad aga ei tahtnud kuidagi paigast nihkuda.

Lisjanski esitas ainult ühe tingimuse: lahkuda kindlusest. Ta andis sitkalastele vandetõotuse, et ei jälita neid ja lubab elada seal, kus süda soovib. Kõik taionid olid päri, kuid ometi ei jõutud sõnadelt tegudele.

Põhjusi oli mitu. Esiteks puudus kindluses üksmeel ning ainuvõim. Ühed taionid soovisid rahu viivitamatult, teised tahtsid rahu sõlmimist võimalikult kaua edasi lükata. Saadikud andsid lubadusi, kuid suguharu lükkas need tagasi. Taion Kotleani ümber koondunud lepitamatute partei hõrenes iga päevaga, kuid mõjus ometi tugevasti piiratute meeleolule.

Teiseks, ja see oli peamine, peeti Lisjanski ettepanekuid pettuseks ning salakavaluseks. Nad ei uskunud, et venelased neid ellu jätavad. Olid nad ju ise Vene kindluse garnisoni hävitanud. Lisjanski lihtsalt ei suutnud neid veenda. Indiaanlased uskusid, et ta meelitab neid kindlusest välja vaid selleks, et oleks lihtsam tappa.

Lubades neile tagada täieliku ohutuse kindlusest väljumisel, polnud ka Lisjanski ise kindel, et see tal õnnes-

tub. Sest Baranovi indiaanlased arvasid samuti, et kapten vaid kavaldab ja annab sitkalased nende meelevalda. Indiaanlased juubeldasid, sest vihkasid Kotleani, kes korduvalt oli püüdnud kogu rannikut orjastada. Nad leidsid kindluse lähedalt maasse kaevatud peidupaiga, kus oli nii palju kuivatatud kala, et sellega laaditi sada viiskümmend süsta. Nähes oma tagavarade riisumist, tõstsid sitkalased meeleheitlikku kisa. Asjatult püüdis Lisjanski oma liitlasi veenda kas või osagi kalast peidukohta tagasi toimetama. Indiaanlased ja kodiaklased kuulutasid selle oma seaduslikuks saagiks ja jagasid viivitamata omavahel. Ööl kui päeval valmistas Lisjanskile muret mõte: kuidas küll kindlusest väljujaid säästa?

Kuid aeg läks ja piiratuile sai päevselgeks, et kindlus tuleb maha jätta. Seal polnud enam toitu. 6. oktoobril võtsid laeval viibivad suguharu saadikud Lisjanski tingimused vastu. Lepiti kokku, et keskööl hüüab kogu suguharu ühest suust: «Uu! Uu! Uu!», mis kinnitab, et kõik on tingimused üksmeelselt heaks kiitnud. Seejärel avavad nad merepoolse värava, istuvad oma paatidesse ning lahkuvad.

Lisjanski nõudis visalt, et piiratud väljuksid just merepoolsest väravast. See andnuks talle vajaduse korral võimaluse neid «Neeva» suurtükkidega kaitsta.

Öösel kuuldi «Neeva!» tõepoolest kolmekordset hüüet: «Uu! Uu! Uu!»

Tingimused olid vastu võetud. «Neeva» meeskond vastas sellele nii valju kolmekordse hurraaga, et seda kuuldi kahtlemata ka kindluses. Nüüd tuli vaid oodata värava avanemist.

Lisjanski ei kavatsenud piiratuid kiirustada. Ta mõistis, et suur hulk peresid ei

jõua nii ruttu minekuvalmis. Kuid aeg läks, päike tõusis juba kõrgele metsa kohale, aga väravad jäid endiselt suletuks.

Tavaliselt kostis kindlusest kõnekõma ja koerte haukumist. Nüüd aga valitses hauavaikus. See ebatavaline vaikus üllatas. Kui aga Lisjanski nägi kindluse kohal keerlevat vareseparve, muutus ta rahutuks.

Leitnant Arbuzov piilus läbi väravaprao kindlusse ja teatas, et seal pole hingelistki. Ometi olid kõik kolm väravat seestpoolt suletud.

299

Lisjanski sõitis kaldale ja käskis väravad lahti murda.

Mindi kindlusse. Ja seal avastati ühe seina all kaevis.

Nüüd oli kõik selge. Sitkalased ei uskunud Lisjanski lubadusi, vaid kaevasid kindluse seina alla käigu ja hiilisid pimeduse varjus metsa.

7. oktoobril kirjutas Lisjanski oma päevikusse: «Jõudnud kaldale, nägin kõige barbaarsemat vaatepilti, mida nähes ka karmim süda võpataks. Arvates, et me võime neid väikeste laste ja koerte hääle järgi metsas avastada, olid sitkalased nii lapsed kui koerad hukanud.»

Nii lõppes sõda Sitka lahe indiaanlastega, keda ameeriklased algul venelastele kallale ässitasid, hiljem aga saatuse hoolde jätsid.

Baranovi haav paranes ja jälle asus ta oma vägesid juhtima. Ta saavutas seda, et keegi ei hakanud tõepoolest sitkalasi jälitama. Selleks viis ta oma liitlased Novo-arhangelski kindlusse. Osa hakkas ehitama, teised aga merihobusid ja hülgeid küttima.

«Neeval» oli aeg Kodiakile purjetada, et seal Vene-Ameerika kompanii karusnahad oma trümmidesse lastida. Et laev vajas remonti, siis otsustati seal ka talvitada.

Baranov jäi Novoarhangelskisse. Lahkumisel ütles ta Lisjanskile:

«Tulge tuleval suvel enne Hiinasse minekut siit tingimata läbi ja te näete, kui sõbralikult me koos sitkalastega elame.»

Talvitamine Kodiakil

10. novembril lahkus «Neeva» Sitkast ja saabus viis päeva hiljem Svjatoi Paveli sadamasse. Talv seisis ukse ees, sadas lund, ja talvitamiseks valmistuvad meremehed võtsid maha laeva tõuvärgi. Seejärel asusid nad kaldale vene küttide annidesse. «Lugeja võib kergesti seda rõõmu kujutleda, mida meie madrused seejuures väljendasid, sest pärast nii pikka merereisi, eriti aga pärast Sitka sõjaretke, oli ka tühi maa neile palju meeldivam kui kõige parem laev,» kirjutas Lisjanski.

Meeskonna talvitamine möödus rahulikult. Kodiaki talvoli küll lumerikas, kuid mitte eriti külm. Sageli

300

esines sula ja temperatuur ei langenud kordagi alla - 17 kraadi.

Saabus kevad, lumi sulas, mäed hakkasid haljendama. Oli tarvis valmistuda pikaks mereretkeks. «Neeva» trümmid neelasid tohutul hulgal karusnahku. Lastimisega tuldi kärmesti toime, siis aga selgus, et vana bugspriit on, tarvis uuega asendada. See töö võttis rohkem aega, kui arvestati, ja alles 13. juunil 1805. aastal väljus «Neeva» Svjatoi Paveli sadamast.

Laev võttis kursi Sitkale, et kaasa võtta Baranovi poolt talvel varutud nahad, seejärel aga pidi «Neeva» suunduma Hiinasse «Nadeždaga» kohtuma.

Uuesti Sitka lahes

22. juunil heitis «Neeva» ankru Novoarhangelski kindluse lähedal.

Kohe ilmus Baranov Lisjanski juurde ja mehed kaisutasid teineteist. Möödunud suve jooksul olid nad sõbrunenud ja teineteist hindama õppinud. Baranovi haav oli talve jooksul täiesti paranenud. Ta oli terve ja toimekas nagu alati. Praegu ehitas ta Novoarhangelski kindlust, mille ta kavatses tõeliseks linnaks muuta. Korrapealt viis ta Lisjanski kaldale ja näitas kaptenile oma kätetööd.

«Oma määratuks imestuseks nägin ma Baranovi väsimatu tööinnu hämmastavaid vilju,» kirjutas Lisjanski. «Meie lühiajalise eemalviibimise jooksul jõudis ta ehitada kaheksa hoonet, mida nende välimuse ja suuruse pärast võiks isegi Euroopas kauniks pidada. Peale selle oli ta asula lähedal üles harinud viisteist köögiviljaaeda. Nüüd on tal neli lehma, kaks mullikat, kolm härga, lambad ja jäär, kolm kitse ja hulgaliselt sigu ning kanu. Niisugune varandus on sellel maal kallim kõikidest aaretest.»

Loomulik, et kõige esmalt tundis Lisjanski huvi, kus ja kuidas sitkalased praegu elavad ja kas õnnestus nendega rahulikke suhteid taastada. Baranov jutustas, et talve jooksul ehitasid sitkalased ühe väina kaldale uue küla, mis asub Novoarhangelskist umbes kümme miili eemal. Südatalvel hakati rajama heanaaberlikke suh-

teid. Kohtuti umbes poolel teel asuval metsalagendikul ja vahetati kaupu. Kuid üksteise asulatesse jalga ei tõstetud.

«Kuid just praegu toimuvad suured sündmused,» ütles Baranov. «Ma saatsin sitkalaste juurde saatkonna, kes annab üle kingitused ja kutsub neid külla. Praegu ootangi külalisi. Võib-olla tuleb ka taion Kotlean. »

Baranovi saadikud saabusid tagasi 16. juulil. Saatkonna kolme süsta kõrval sõitis kaks külaliste piroogi.

Baranov korraldas külaliste auks hiilgava tseremoonia, kus peaosa etendasid Baranovi ustavad liitlased, Sitkast loodes asuva Chugachi lahe indiaanlased. Paljud neist olid Novoarhangelskisse päriseks elama asunud. Keele ja kommete järgi ei erinenud nad millegagi sitkalastest ja Baranov kasutas selle ära, et külalisi nii vastu võtta, nagu siinmail kombeks.

Indiaanlased rõivastusid lahti, värvisid näod ja torkasid juustesse värvilised kotkasuled. Kalda lähedale jõudes hakkasid sitkalased oma paatides tantsima. Kõige innukamalt tantsis aga nende taion. Ta hüppas ja vehkis kotkasabadega nagu pöörane.

See polnud Kotlean, vaid sitkalaste ainuke pealik, kes ei võtnud osa rünnakust Arhangelski kindlusele. Kas juhuslikult või siis kavalusest läks ta enne kallaletungi jahile ja pöördus Sitkasse tagasi alles siis, kui kõik oli lõppenud. Ja see, et sitkalased saatsid Baranovi juurde just selle taioni, tõestas, et nad ei usalda venelasi veel praegugi.

Külalised tantsisid oma paatides umbes viisteist minutit. Vaevalt lõpetasid nad tantsimise, kui kohalikud indiaanlased kaldal alustasid. Nende tantsu ajal jõudsid sitkalaste piroogid kalda äärde. Siis astusid kodiaklased vette, tõstsid piroogid üles ja kandsid need koos külalistega kaldale. Paatidest väljumata imetlesid sitkalased Chugachi lahe indiaanlaste tantsu seni, kuni need lõpetasid. Siis tõsteti sitkalaste taion vaibale ja kanti pealik temale määratud majja. Ka teisi külalisi kanti kätel, kuid vaibata. Majas ootas rikkalikult kaetud laud.

Järgmisel päeval tuli taion koos kaaskonnaga «Neevale». Selleks pakkus Baranov talle oma isikliku julla. Vaevalt kaldast eemale jõudnud, hakkasid külalised laulma ning tantsima.. Nii lauldes ning tantsides tulid

nad ka laevale ja jätkasid seda veel vähemalt pool tundi «Neeva» tekil.

Juba elatanud taionit saatsid sõjameeste salk ning tütar ja väimees. Lisjanski käskis sõjamehi kostitada tekil; pealiku, tema tütre ja väimehe aga viis ta oma kajutisse. Kaks tundi pidutsesid külalised kajutis, seejärel aga läksid tekile ja tants jätkus. «Need inimesed tantsivad vahetpidamata,» kirjutas Lisjanski, «ja ma ei näinud kordagi koos kolme indiaanlast, kes poleks tantsinud. »

Taionit huvitasid «Neeva» kahurid, ta uuris neid hoolikalt ja palus luba tulistamiseks. Lisjanski nõustus. Taion laadis kahuri ja laskis siis asjatundlikuIt, kus-juures «ei tugev pauk ega kahuri liikumine tekitanud temas vähimatki hirmu.»

Külalised sõitsid kaldale. Järgmisel päeval lahkusid nad kingituste koormaga Novoarhangelski kindlusest. Neid saatsid Baranov ja tantsivad indiaanlased. Baranov kinkis taionile helepunase boiriidest, hermeliininahkadega kaunistatud kuue, tema igale kaaslasele aga sinise kuue. Peale selle andis ta kõigile venelaste ja sitkalaste rahu auks valmistatud tinamedali. Jättes taioniga hüvasti, ütles ta:

«Ja ikkagi imestan ma teie taion Kotleani üle. Miks ta ei sõida minu juurde? Kas ta tõesti kardab? Ütle talle, et ma ootan teda külla, ja kui ta ei tule, siis ma arvan, et ta haub meie vastu kurja nõu.»

Baranovi sõnad anti edasi, sest 28. juulil sõitis Kotlean üheteistkümne sõjamehe saatel Novoarhangelski kindlusseo Loomulikult tantsisid ja laulsid ka nemad juba piroogides. Enne randumist saatis Kotlean Baranovile hõberebasenahast kasuka ja palus, et ka temale osutataks samu auavaldusi nagu eelmisele taionile. Baranov vastas, et oma suureks kurvastuseks ei saa talle niisuguseid auavaldusi osutada, sest enamik kohalikke elanikke viibib jahiretkel. See oli küll tõsi, kuid ometi ettekääne. Baranov tahtis rõhutada, et ta suhtub oma külalisse, Venemaa endisse vaenlasse, küll viisakalt, kuid külmalt. Kotlean taipas, kuid tegi näo, et pole vastuvõtust põrmugi solvunud, ja käitus sõbralikult ning lahkelt.

«Meie seekordsed külalised olid samuti värvitud ja

303

sulgedega ehitud nagu eelmisedki, kuid nende rõivad olid paremad. Kotleanil oli seljas inglise friisriidest kuub. Peas kandis ta mustrebasenahast mütsi. Ta oli keskmist kasvu, küllalt meeldiva näoga ja andis väikest musta habet ning vurre. Teda peetaks heaks laskuriks. Tal on alati kaasas kuni kakskümmend püssi. Vaatamata jahedale vastuvõtule, elas Kotlean meie juures 2. augustini ja tantsis iga päev koos oma alluvatega,» kirjutas Lisjanski.

Baranov ja Lisjanski vestlesid temaga kaua. Kotlean tunnistas end süüdi, kaebas, et ameeriklased petsid teda, ja lubas oma kuriteo ustavuse ning sõprusega hüvitada. Hüvastijätul kinkis Baranov talle sinise hermeliininahkadega kuue ja tubakat. Ka sõjamehed said tubakat. «Meiega hüvasti jättes kahetses Kotlean, et ta ei kohtunud kodiaklastega, kelle ees ta oleks kangesti tahtnud tantsida ja tõestada, et keegi ei oska nii palju igasuguseid tantse kui tema ja ta alluvad. Sitkalased on ülimalt kiindunud tantsusse, mida nad peavad tähtsaimaks asjaks maailmas,» kirjutas Lisjanski.

Peagi võtsid Baranov ja Lisjanski vastu veel ühe taioni. Asi oli selles, et suguharu ei tahtnud enam Kotleani oma ülempealikuks tunnistada. Tema varajasema poliitika ekslikkus oli praegu niivõrd käegakatsutav, et ta pidi oma ametist loobuma. Suguharu valis uue ühimtaioni, kes alustas sellest, et sõitis end venelastele näitama.

Taion veetis Novoarhangelskis mitu päeva. Veel kunagi polnud Lisjanski näinud

nii upsakat inimest. Ta oli oma kõrgest ametist joobunud ja nõudis, et teda kantaks kõikjal kätel. Ta polnud nõus sammugi astuma ja ronis õlgadelt maha vaid siis, kui tantsuhimu peale tuli. Oma suguharukaaslastest ei tantsinud ta põrmugi vähem. Kogu oma ülespuhutud tähtsuse juures rääkis ta pidevalt armastusest ja ustavusest venelaste vastu.

Suvi hakkas lõppema ja lähenes aeg, mil «Neeva» pidi vastavalt kokkuleppele Krusensterniga Hiinasse suunduma. Lastinud Baranovi karusnahad trümmidesse, tõstis laev 2. septembril purjed ja asus teele. Sitka lahest väljumisel tuul äkitselt vaibus ja «Neeva» peatus. Baranov sõitis oma jullal järele ning ronis laevalaele, et veel kord Lisjanski kätt suruda.

304

«Kahetsustundega jätsin ma Baranoviga hüvasti,» kirjutas Lisjanski. «Tema andekus väärib igati austust. Minu arvates ei saa Vene-Ameerika kompaniil Ameerikas paremat valitsejat olla. Lisaks teadmistele on tal suur vilumus igasugustes töödes ja üldiseks heaoluks ei säästa ta ka oma isiklikku vara.»

Öösel tõusis tuul ja «Neeva» siirdus Ameerika rannikult pikale reisile üle Vaikse ookeani.

Lisjanski saar

Lisjanski valis reisiks üle Vaikse ookeani niisuguse tee, mida mööda polnud seni veel ükski meresõitja purjetanud. Ta lootis neil piirituil avarustel leida mõnda tundmatut maad. Kogu meeskond pidi teraselt silmapiiri jälgima.

Sitka lahest väljumisest oli möödunud juba poolteist kuud, kuid kusagil polnud näha mingit maa tundemärki. Päev päeva, nädal nädala järel nähti vaid laineid ja taevast. Juba ületasid nad Vähi pöörijoone, ja ehkki oli käes oktoobri keskpaik, piinas mehi palavus. Päike lõõskas hommikust õhtuni. Vaevalt oli ta loojunud, kui ilma mingi üleminekuta saabus troopikaöö pilkane pimedus.

15. oktoobril kell kümme õhtul tundsid kõik tugevat tõuget. Oli kottpime. «Neeva» jäi seisma ja vajus aeglaselt kaldu.

Lisjanski taipas kohe - nad olid jooksnud madalikule! Meeskond vilistati üles. Et tuul laeva kummuli ei pööraks, rehviti viivitamatult kõik purjed. «Neeva» ajas end pisut sirgu, kuid jäi liikumatuks - tema kiil istus sügavalt liivas. .

Läbi öise pimeduse kostis eest .summutatud müha. Meremehe terav kuulmine aimas, mis see on. Seal mühisesid kohulained.

Et laeva kergendada, käskis Lisjanski kõik võimaliku tekilt merre heita. Et esemed ei upuks, seoti nende külge ujukid. Kuid olukorda see ei päästnud. «Neeva» ei nõksatanudki.

Täbar lugu. Tarvitses vaid tuulel pisut paisuda ja laev paiskub kummuli. Nüüd oli hea nõu kallis.

305

Vette lasti kaks aerupaati. Otsad kinnitati «Neeva» ahtri külge ja püüti kõigest väest sõudes laeva madalikult välja pukseerida. Suur oli meremeeste rõõm, kui nad tundsid, et laev pisut nihkub. Kuid ta liikus väga aeglaselt. Enne kui laeva tolli võrra liigutatla suudeti, olid sõudjad võhmal. Madruseid vahetati iga kümne - viieteistkümne minuti järel.

Nii möödus öö.

Ja just sel hetkel, kui päike silmapiiri tagant kerkis, hakkas vabastatud laev lainetel kiikuma. Hommikuvalguses nägid meremehed miili kaugusel madalat lamedat kallast, mis polnud ühelgi kaardil tähistatud.

See oli tähtis avastus.

Kuid sel päeval ei õnnestunud meremeestel vastavastatud saarel randuda ega seda isegi korralikult vaadelda. Nende hädad polnud lõppenud. Äkiline tuuleiil paiskas äsjavabanenud «Neeva» uuesti madalikule.

Olukord oli veelgi täbaram kui varem, sest tuul tõusis. Tuli jälle otsast alustada. Öisest sõudmisest kurnatud madrused haarasid uuesti aerud. Sõuda oli palju raskem, sest troopikapäike kerkis üha kõrgemale ja küpsetas armutult. Jälle algas meeleheitlik võitlus iga tolli pärast. Nii möödus päev ja alles loojangul õnnestus «Neeva!» taas vabaneda.

Öö möödus häireolukorras, sest kohulainete mühin kandus laevale mitmelt poolt, veest väljaulatuvate kivide ümber kobrutas vaht ja alles koidikul pääses «Neeva» hirmsast madalikust ohutusse kaugusse. Kogu järgmine päev jahiti üle parda heidetud esemete püüdmisega. Alles 18. oktoobril õnnestus Lisjanskil maabuda.

Koos tüürimees Kalinini, leitnant Povališini ja mõne madrusega sõitis ta hommikul kaldale. Randuda polnud sugugi lihtne, sest selleks tuli sõita läbi rannaäärsete mühisevate kohulainete. Kuival maal sattusid nad otsekohe tihedasse ning kõrgesse rohtu.

Saar oli pisut rohkem kui miil pikk, täiesti tasane ja kaetud meretuules hälliva rahuga. Kogu saarel polnud ühtki puud ega põõsast. Ometi oli see lage maalapp erakordselt tihedasti asustatud. Kaldal lamasid rasvased hülged ega teinud inimestest väljagi. Madrused nottisid neid aerudega ja viskasid paati. Saare kohal ja rohus

aga leidus arvutul hulgal merelinde. Raske oli käia, sest igal sammul komistasid meremehed pesadele ja lömastasid jalge all piiksuvaid linnupoegi. Ka tiivulised olid niisama kartmatud kui hülgedki - veel kunagi polnud nad inimesi näinud. Nende püüdmine oli lapsemäng.

Päike kõrvetas halastamatult ja polnud kohta, kuhu varju pugeda. Kuid Lisjanski otsustas sellest hoolimata ümber saare käia, kaldaid kaardistada ja vaadata, kas ei leidu seal mõnda allikat.

See oli pikk, üksluine ning tulemusteta jalutuskäik. Nad ei leidnud ühtki lätet, tilkagi joogivett. «Tagusin maasse lati ja paigutasin selle alla pudeli kirjaga meie avastusest. Seejärel pöördusin laevale tagasi täie veendumusega, et kui saatus meid sellest paigast eemale ei vii, siis tuleb kiiret surma oodata. Kuidas end küll päästa, kui joogivesi ja mets puuduvad? Tõsi, me võiksime süüa kalu, hülgeid, linde ja kilpkonni, keda on saarel suurel hulgal, kuid millega kustutaksime janu? See saar ei tõota ettevõtlikule rändurile peale ilmse ja möödapääsmatu huku midagi. Asudes keset väga ohtlikku madalikku, ulatub ta vaevu veepinnast kõrgemale.»

Meeskonna pealekäimisel nimetas kapten avastatud maa Lisjanski saareks.

Täispurjedes «Neeva» kihutas sellest reetlikust paigast eemale. Et jõuda Hiinasse, tuli tal ületada veel pool ookeani.

HIINA

Hispaania kaart

9. oktoobril 1805. aastal lahkus «Nadežda» Petropavlovskist.

Enne Avatša lahest väljumist tabas laeva tihe lumesadu. Hämune küütlev pimedus kattis mere ja kaldad. Inimesed tekil ei näinud üksteist paari sammu kauguselt. Mil moel siis leida Avatša lahte ookeaniga ühendavat kitsast väina.

Ootamatult pidi laev peaaegu madalikule sattuma lood näitas vaid neli sülda sügavust. Oli selge, et nad

on eksinud.

Minnes ühelt halsilt teisele, muudeti iga minut kurssi. Kuid käeulatuses olev lahesuu oli jäljetult tuisku kaaunud.

Kell viis saabus täielik pimedus. Ja kogu lõputu sügisöö seisis «Nadežda» purjede all mõne miili kaugusel Petropavlovskist. Madrused rookisid laevatekilt

308

INIMSÖÖJATE VANGID

Häving

«Me tulime siia asjatult,» ütles pootsman kapten Coffinile. «Oleks pidanud põrutama otse Austraaliasse, Port-Jacksoni *.

Pootsman vaatas kurjalt «Agnese» tekil tunglevaid maoorisid. Kui palju oli siin pruune tätoveeritud selgi, õlgu, nägusid! Maoorid jalutasid mastide vahel sundimatult ning julgelt nagu peremehed. Ümberringi kogunes nii palju pikki pirooge, et ranna lähedal polnud vett nähagi. Häältekõminast ja müügiks toodud sigade läbilõikavast vingurnisest võis kurdiks jääda.

«Te teate väga hästi, et me ei saanud otse Port-Jacksoni sõita,» vastas kapten Coffin väsinult. «Meil piisab vett ainult kaheks päevaks. Kui me poleks Uus-Meremaale tulnud, oleksime janusse kõngenud.»

* Praegu Sydney (Tõlkija.)

329

Kapten pööras pootsmanile selja ja hakkas kallast vaatlema.

Oli 1816. aasta. Sellest ajast, kui kapten James Cook esmakordselt Uus-Meremaad külastas, oli möödunud nelikümmend seitse aastat. Kuid Uus-Meremaa oli jäänud peaaegu samasuguseks - metsikuks ning tundmatuks.

Vesi helkis päikeses nagu elavhõbe ning pimestas silmi. Metsaga kaetud kivised künkad ümbritsesid lahte. Küngaste harju kroonisid puust püsttarad. Need olid maooride kindlused i-pu'd. Liivase leetseljaku taga asus Cooki poolt Thamesiks nimetatud kiirevoolulise jõe suue.

Prikk «Agnes» seisis keset lahte. Läbi katkiste purjede paistis taevas, parrastest tolknesid takutordid. Kaks aastat polnud «Agnes» üheski sadamas viibinud, kahe aasta jooksul polnud ta merel ühtegi laeva kohanud. Kuid see-eest istus ta sügaval vees! Priki trümmid olid pärleid ja kilpkonnaluud täis. Neid sai kapten Coffin Vaikse ookeani saarte elanikelt vahetuskaubaks klaaspärlite ja tinataldrikute eest. Kaks taldrikut maksid ühe penni, pärlid olid aga hindamatud. Kapten Coffin pöördus kodumaale rikka mehena. .

«Need röövlid on tarvis minema kihutada,» jätkas pootsman. «Nad varastavad

meid paljaks. Kes neid valvata jõuab. Nad on juba kõik naelad vooderdisest välja kangutanud. Kui me merele läheme, tulevad plangud lahti. Andke neile vastu kaela, kapten.»

Kapten Coffin muigas. «Vaadake,» ütles ta.

Iga maoori hoidis käes nööri selle otsa seotud raske kiviga. See oli maooride relv - meer, mis võis ühe hoobiga vastase pea lömastada. Käsitsivõitluses pole meerist hirmsamat relva. Mingi sünge lustiga keerutas «Agnese» tekil tulvav jõuk oma meere. Sajad kivid keerlesid vurisedes nagu hiiglaslikud kimalased.

«Ärge unustage, ega me pole esimesed valged, kes seda kallast külastavad,» jätkas kapten Coffin. «Meie kaasmaalased, kes siin varem viibisid, tapsid maoorisid nagu loomi. Neil on hea mälu. Neid on siin kolmsada, meid aga ainult viisteist. Viis madrust saatsin kaldale

330

vett tooma. . . Ei, tülitseda me pärismaalastega praegu ei tohi. Ma veenan neid siit heaga lahkuma.»

«Lähevad nad küll,» porises pootsman.

«Emai!» hüüdis kapten valjusti.

Jõugust eraldus umbes neljakümne viie aastane, pikakasvuline ning tugev maoori. Tema tätoveeritud naha all mänglesid lihased. Suured värvitud suled turritasid juustes nagu kaharas põõsas. Aupaklikult andis jõuk talle teed. Ta jäi naerulsui kapteni ette seisma, kusjuures meer keerles tema käes nii kiiresti, et kivi veel vaevu paistis.

«Emai, vii oma mehed siit ära, nad segavad mind,» ütles kapten ja selgitas ühtlasi kätega oma palvet.

Emai nägu oli heasüdamlikkus ise, kuid tema meeri kivi puudutas peaaegu kapteni nina. Pealik kas ei mõistnud või siis ei tahtnud mõista.

«Kuule, Emai,» rääkis kapten, tehes, nagu ei märkakski tiirlevat meeri. «Ma olen ju sinu sõber. Ma kinkisin sulle neli pistoda ja madruseriided.» Suurema selguse mõttes vehkis kapten kortikuga seda tupest välja tõmbamata ja tiris sõrmedega oma mundrit. «Näita, et ka sina, Emai, oled tõeline sõber, ja vii oma sõjamehed laevalt kus kurat.»

Kuid Emai naeratas nagu muistegi, ja endist viisi tiirles ka kivi kapteni näo ees.

«Ei saa aru!» ohkas kapten meelt heites.

«Teeskleb,» kinnitas pootsman.

«Ta tahab meilt midagi välja pressida,» pomises kapten. «Tuleb talle anda.» Ja pöördudes metslase poole, küsis ta: «Mida sa tahad, Emai?»

Mitu korda sirutas ta pealiku poole oma kamalus käsi, just nagu annaks midagi.

Nüüd taipas Emai korrapealt. Ta sirutas vasaku käe ja puudutas kapteni seljas rippuvat püssi.

«Sa tahad püssi?» küsis kapten. «Hästi. Mine oma sõduritega kaldale ja oota. Kui meie paat läheb uuesti vee järele, toob ta sulle püssi.»

Kuid metslane ei mõistnud jälle mõhkugi.

«Sa tahad püssi kohe?» jätkas kapten, püüdes oma häälde võimalikult rohkem sõbralikke noote panna.

Emai noogutas.

331

«Hästi! Võta. Kuid kao siit koos oma rämpsuga kiiremini kui muidu.»

Kapten võttis seljast püssi ja andis maoorile. Emai riputas selle rahumeeli oma õlale ja jäi endiselt kapteni ette seisma, ilma et oleks kavatsenud sammugi teha. Asjatult palus kapten tal lahkuda. Metslane ei saanud jälle tuhkagi aru ja meer tiirles

endiselt õhus.
«Kaabakas!» kiristas pootsman hambaid ja astus, käed rusikas, naeratava maoori poole.
«Jätke,» lausus kapten. «Praegu on temaga kaklemine ogar temp. Me oleme neil pihus. Tuleb kärmesti putket teha.»

Vaikselt torisev pootsman astus eemale.
Laeva külje juurest kostis aerude laksumist. Kapten vaatas alla ja nägi viie suure vaadiga koormatud paati. Peaaegu kõik olid tühjad. Neli madrust rõhusid usinalt aerudele. Viies, hiigelsuur, õlevärvi juustega madrus istus roolis.
Paat jõudis laeva juurde. Nöörredel lasti alla. Kärmesti hüppas heledapäine madrus tekile ja sammus kapteni juurde. Mornilt andsid maoorid talle teed. Madrus ei pööranud nendele mingit tähelepanu ja astus nii, nagu oleks ta ümber tühi õhk.
«Rutherford! » karjus kapten. «Miks te nii ruttu tagasi tulite?»
«Metslased ei lasknud meil vett võtta, söör,» vastas linalakk. «Kui me püüdsime randuda, hakkasid nad meid kividega pilduma. Me ei saanud jõkke minna, sest te keelasite tulistamise. Neid on seal terve polk ja pealegi tigedad nagu kuradid.»
«Mis siis ikka, meil tuleb siit ilma veeta jalga lasta,» ütles pootsman.
«Kas tuleme toime?» kahtles kapten.
«Peab proovima.»
«Hästi, katsume,» otsustas kapten. «Kõik masti! Heisata purjed!»
Kaksteist madrust ronisid mööda vante üles. Tekile jäi vaid kolm inglast: kapten, pootsman ja kokk. Plokid hakkasid kääksuma, purjed liikuma.
Maoorid tõstsid pead kuklasse ajades kisa. Üleval raal kaksiratsa istuv Rutherford vaatas alla ja nägi igavese

332

hulga tigedaid nägusid. Jaa, maoorid nägid kapten Coffini plaani läbi ja ei lase «Agnesel» merele minna.
Pootsman ronis ühiskajutisse. Kapten Coffin jäi üksi Emai ette seisma. Maooride pealik seisis endist viisi naeratades ja tiirutas meeri võõramaalaste pealiku näo ees. Kokk seisis ahtris ja luges sigu üle.
Pootsman avas ühiskajutis kasti, võttis sealt kümme suurt püstolit ja asetas need lauale.
Ta laadis need ükshaaval ja peitis oma meremehejaki hõlma alla. Seejärel ronis ta tekile.
Fokkmasti juures pootsman seisatas, võttis ühe püstoli pihku ja karjus täiest kõrist:
«Kasige siit minema, raisakullid! Välja!»
Emai käsi võpatas vaevumärgatavalt. Raske meer lendas vastu kapten Coffini pead. Lömastatud peaga kapten varises pealiku jalgade ette.
Pootsman tulistas umbropsu. Noor maoori haaras kätega kõhust ja kukkus. Pootsman heitis püstoli üle parda ja haaras teise. Kuid selja tagant rabas teda meer ja ta kukkus valust kõverasse tõmbudes.
Kokk haaras pika seatapmispussi ja tahtis pootsmanile appi rutata. Kuid ta ei jõudnud astuda paari sammugi, kui langes purustatud peaga tekile.
Kibekähku ronisid maoorid mööda vante relvitute madruste juurde. Need nägid, et vastupanu on mõttetu, ja ootasid hirmu ga vaenlasi, kes ahvi osavusega üha kõrgemale ronisid. Neli nooremat madrust hüppasid mastidelt merre. Kuid terve piroogide laevastik tormas nende järele. Mõne hetke pärast nad tabati, tiriti veest välja ja seoti kinni.

Kuus sõjameest kiskusid Rutherfordi mastilt alla. Ta ei pannud vastu. Madruse käed ja jalad köideti kinni ja ta asetati tekile kaaslaste kõrvale. Sead pääsesid aedikust ja tormasid mööda tekki. Rutherfordist paremal lamas kaheksateistkümneaastane madrus Jack Mullon ja nuttis hambaid plagistades. Vasakul vaevles valukrampides haavatud pootsman.

333

Kahevõitlus

«Agnes» oli maooride võimuses. Kogu valgete varandus - püssid, kirved, mütsid, noad, kastrulid, pihtkuued, piibud, saapad, purjed - kõik see arutu rikkus langes võitjate saagiks.

Kuid miks nad viivitavad? Selle asemel et kohe alla kajutisse minna ja kohvreid laastata, tunglevad nad millegipärast kohmetult ruudukujulise mustava luugiava ümber.

Põhjus oli selles, et veel kunagi polnud maoorid laeva sisemuses viibinud. Tekki tundsid nad nagu oma viit sõrme, kuid kes võis öelda, millised ohud peituvad selles pimedas ning salapärases, igast küljest jämedate palkidega ümbritsetud sügavikus. Kas võib karistamatult valgete elamusse tungida isegi siis, kui nad ise abitult tekil lamavad? Otsustusvõimetult seisid sõjamehed luugi juures ja vaatasid oma pealikule - Emaile.

Tuul sasis sulgi juhi juustes. Ta astus luugiveerele ja vaatas kaua alla. Seejärel hakkas ta aeglaselt laskuroa. Kirevad suled kadusid pimedusse. Sõjamehed hoidsid hinge kinni.

Algul laskus Emai küllalt vapralt. Kui aga laevatrepp pöördus ja valgus tema pea kohal kadus, hakkas tal kõhe. Astmete krigin jalge all tegi teda rahutuks. Ta tegi paar pikemat sammu, komistas, kukkus ja sõitis tagumikul trepi lõpuni. Ees helendas väike ümmargune aken. Laual helkis tuhmilt vaskne teekann. Emai viibis ühiskajutis.

Kukkudes sai ta tublisti haiget, kuid ta oli harjunud valu trotsima. Kärmelt hüppas ta jalule ja lähenes ettevaatlikult lauale. Tema silmad polnud veel pimedusega harjunud. Vaevu ärevust alla surudes silmitses ta lauda. Teekannu kõrval lebas suur lauanuga. Emai rõõmustas, haaras selle pihku ning pistis vöö vahele.

Ta pöördus ümber ja hüüatas tasa. Nurgas seisis inimene.

See polnud valge. Olnuks ta valge, oleks Emai teda kohe üritanud tappa. Kuid see oli maoori. Emai nägi selgelt tätoveeringut tema rinnal ja kaelal. Seljas oli tal püss, vööl helkis nuga, käes aga hoidis mees meeri. üksisilmi uuris ta Emaid.

334

Algul turgatas Emaile, et võib-olla tuli keegi sõjamees temaga kaasa. Siis aga märkas ta mehe peas kirevaid sulgi. Ainult juhil on õigus sulgi kanda. Kes see salapärane pealik küll on?

Emai astus sammu tundmatu poole. Too astus sammu vastu. Emai ajas hambad irvi. Ja ka tundmatu paljastas hambad. Emai röögatas, võõras aga ei iitsatanudki. Ühe hüppega tormas Emai läbi toa. Vastane tegi samasuguse hüppe tema poole. Kaks ühesugust meest jäid seisma silm silma, nina nina vastu ja vaatasid tulivihaselt teineteise otsa.

Emaile näis, et ta on lõksus. Miks kordab vastane kõiki tema liigutusi? Emai tahtis oma hirmu ühe hoobiga lõpetada. Ta tõstis meeri. Kuid samal hetkel tõstis relva ka võõras. Kartes, et vastane ennetab teda, lennutas Emai meeri talle vastu pead. Kõlas

kõrvulukustav raksatus ja purunenud peegli killud paiskusid vastu hirmunud pealikut.
Nagu kork lendas Emai trepilt laevalaele.

Vangis

Peagi oli sõjameestel oma pealiku ootamisest villand. Salapärasele luugile rohkem pilku heitmata hakkasid nad tekil soomust tegema. Ühe hetkega olid pootsmani püstolid uute peremeeste valduses. Vange nad läbi otsida ei julgenud. Need kuulusid pealikule. Reameestele jäid naelad, köied ja purjed. Osavalt kiskusid nad kivikirveste abil tekiplankudest suuri naelu. Mõne minuti pärast oli laevatekk üles kistud, plangud lahti kangutatud. Kõikjal mustasid augud, naelad aga sadasid piroogidesse. Mööda kaste ja raasid ronides raiusid nad köisi läbi. Purjesid nad alla lasta ei osanud ja see-pärast lõikasid nad neist tükke. Tuules hilpnesid purjeräbalad. Sihvakas prikk muutus mõne hetkega näruseks vrakiks.

«Me sõidame!» ütles äkki Rutherfordi kõrval lamav Jack Mullon ja lakkas hetkeks nutmast.

Rutherford ei näinud vett, kuid kogenud meremehe vaistuga tundis ta, et prikk liigub. Ta pingutas silmi ja metsa liikumine kaldal veenis teda lõplikult, et nad sõidavad, pealegi väga kiiresti.

335

«Metslased tahtsid ankruköisi varastada ja raiusid need läbi,» ütles ta. «Kümne sekundi pärast lendame vastu kaljut ja siis on kõigel lõpp.»

Jack Mullon hakkas veelgi kibedamalt nutma.

«Mis sa virised, poisike!» käratas Rutherford. «Sa peaksid rõõmustama, et me sodiks lendarne, aga mitte töinama. Või sa tahad, et sul nahk elusalt nülitakse?»

Kuid prikk ei purunenud kaljude vastu. Tema kiil tungis madalikku, tekk kaldus, ja laev jäi seisma. Rutherfordi jalad tõusid üles, veri valgus pähe ja kõrvus hakkas kohisema. Mõtted läksid segi, .silme ees tantsisid punased rõngad. Nagu läbi une kuulis ta haavatud pootsmani karjeid. Ikka veel ei söandanud maoorid laeva kajutitesse tungida. Tekk oli paljaks riisutud ja tusased pärismaalased hakkasid nüüd oma müügiks toodud sigu püüdma. Nad istusid sigadele selga ja purustasid meeriga loomade päid. Mõned sead hüppasid jälitajate eest merre. Maoorid ujusid neile järele, ronisid kaksiratsa selga ja tapsid. Laeva ümber vees hämusid punakad sogased laigud. Tapetud sead sikutati piroogidesse.

Vahepeal jõudis Emai kahevõitlusest peegliga rahuneda. Ta hakkas jälle korraldusi jagama ja otsustas, et on paras aeg tegelda isikliku saagi - vangidega. Kahe sõjamehe abiga asetas ta nad mastide najale istuma. Vaid haavatud, valudes karjuv pootsman jäi endiselt lamama.

Rutherford toibus. Ta nägi punast õhtupäikest küngaste kohal ja taipas, et oli küllalt kaua minestuses lamanud. Liuskjas laevatekk rekkas sigade verest. Emai riietas vangid lahti ning otsis läbi. See polnudki nii lihtne, sest enne tuli iga mees köidikutest lahti päästa. Ettevaatuse mõttes vabastas Emai vangid ükshaaval ja võttis neilt noa, piibu, tubakakoti ning raha. Seejärel kraamis ta mehelt saapad, meremehejaki, mütsi, ja jätnud vangile vaid püksid, siirdus järgmise juurde.

Jõudnud järjega Rutherfordini, Emai seisatas. Milline koljat! Hämmeldunult kompas ta madruse pahklikke kämblaid ja patsutas peoga mehe kumerat rinda. Vabastanud ta köidikutest, andis pealik märku üles tõusta. Rutherford oli pärismaalasest pea jagu pikem. Ometi oli Emai suurem kui ükski tema sõjamees. Kui

336

Rutherford uuesti istus, võttis Emai temalt mütsi ja vaatas imestunult madruse juukseid. Kõik maoorid on mustajuukselised ja Ruthedordi heledad salgud hämmastasid pealikut veelgi rohkem kui ta hiigl?slik kasv. Hulk aega mudis pealik vangi juukseid, otsekui mõistatades, millest need küll tehtud on.

Kui kõik vangid olid paljaks kooritud ja uuesti seotud, käskis Emai nad piroogidesse kanda. Otsekui köiepuntraid visati valgeid üle parda. Piroogides istuvad sõudjad püüdsid nad kinni ja asetasid seakerede juurde. Rutherfordi kõrval lamas haavatud pootsman. Enam ta ei karjunud, vaid oigas vaikselt.

Tapmine

Tuul kandis priki Thamesi jõe suudmesse. Laev jäi madalikule umbes veerand miili kaldast. Seepärast ei kestnud sõit kaua.

Jõudnud kaldale, vabastasid maoorid vangide jalad kammitsaist. Õnnetu pootsman ei oianud enam. Tema kannatused olid lõppenud. Peremehelikult asetasid maoorid laibad rohule. «Agnese» meeskonnast olid elus vaid kaksteist madrust.

Sõjameestest ümbritsetud vangid viidi metsa. Kõige ees kanti kapteni, pootsmani ja koka laipu. Kitsas metsarada kulges ülesmäge. Päike loojus. Männioksad ja hiiglaslikud sõnajalad varjasid taevast. Pimedus saabus peaaegu silmapilkselt. Rada oli väga kitsas ja salk liikus pikas hanereas. Vangid kaotasid üksteist silmist. Nende hirm suurenes veelgi. Igaüks mõtles, et kaaslased on juba tapetud ja tema üksi veel elavate kirjas. Aeg-ajalt hüüdsid madrused üksteist:

«Hei, John Watson, oled sa elus?»

«Elus, Smith, elus! Kus Rutherford on? Ma pole ammu tema häält kuulnud.»

«Ma olen ee-ees!» kostis eemalt Rutherfordi võimas möire.

Pärismaalased sammusid sõnatult ega pööranud vangide hüüetele mingit tähelepanu. Rada muutus üha järsemaks. Poole tunni pärast jõudis salk lõpuks künkale. Tähistaeva foonil terendas kõrge püsttara hambuline hari. See oli maooride kindlus - i-pu.

337

Vangid viidi läbi kitsukese värava sisse. Saabujaid tervitasid naised ja lapsed.

«Air-maree! Air-maree!» karjusid nad.

See tähendas nende keeles «tere».

Püsttara taga paiknes paarkümmend õlgonni. Onnide vahel põlesid lõkked, mille ümber istusid alasti lapsed ja kõhnad koerad. Koeri oli külas palju. Tigedalt haukudes tormasid nad vangidele kallale, püüdes jalgadest naksata. Suurivaevu suutsid maoorid metsistunud penisid sõimu ja kepihoopide abil eemale peletada.

Vangid viidi küla taha avaraIe väljakule. Väljaku keskel kasvasid mõned männid. Vangid seoti köitega ühekaupa mändide külge.

Seejärel läksid sõjamehed eemale. Vangide juurde jäid vaid kaks valvurit, kes süütasid lõkketule ja hakkasid midagi mäluma. Rohkem polnud valvureid vajagi, sest vangid olid nii tugevasti seotud, et ei suutnud kätt ega jalga liigutada.

Külas jäi vaikseks. Öö esimesel poolel katkes vaikus paar korda, kui sõjamehed pampudega koormatult prikilf naasid. Paljud neist kandsid seljas püsse. Sellest järeldas Rutherford, et lõpuks riskisid pärismaalased siiski kajutitesse tungida.

Vangid ei maganud kogu öö. Kuid köied lõikasid nii sügavalt ihusse ja hirm tuleviku ees oli nii suur, et keegi ei lausunud sõnagi. Ja alles koiduhakul ütles madrus

Watson vaikselt:
«Vaadake, kumab.»
Rutherford tõstis pea ja nägi, et teisel pool küla metsa taga kumab taevas.
«Mis seal põleb?» küsis Jack Mullon.
«Vist mets,» oletas keegi.
«See pole mets,» ütles Rutherford. «Seal asub laht.»
«Kui see mets pole, mis ta siis sinu arvates on?» küsis Jack Watson.
«Seal põleb meie «Agnes»,» lausus Rutherford mornilt.
Samal hetkel kostis kõrvulukustav kärgatus. Mägede tuhandehäälne kaja vastas sellele mürinaga.. Mändide ladvad kõikusid. Ehmunud koerad hakkasid ulguma ja unised maoorid jooksid oma onnidest välja.
«Meie püssirohukelder plahvatas!» hüüdis Rutherford.

338

«Püssirohi plahvatas ja rebis priki tükkideks! Meie «Agnest» pole enam!»
Nii möödus see lõputu piinarikas öö. Pärast plahvatust hakkas kuma hääbuma, kuid kadus lõplikult alles koiduvalguses.
Kui päike metsa kohale tõusis, kogunes terve küla vangide ümber. Emai vabastas nad isiklikult mändide küljest. .Piinatud madrused polnud võimelised jalul
püsima ja kukkusid. Kuid nad tõsteti üles, lohistati lagendikule ja pandi tihedasse rohtu ritta istuma. Emai ronis kivi otsa ja karjus midagi. Seejärel lahkusid naised ja lapsed. Kohale jäi vaid umbes kakssada sõjameest. Nad istusid laia ringi moodustades rohule. Emai koos viie vanamehega asus ringi keskele. Ka vanameestel olid peas suled, kuid mitte nii tihedalt kui Email. Need olid samuti pealikud, kuid nad allusid suguharu ülempealikule - Emaile.
Pealikud hakkasid pikki kõnesid pidama. Vangid ei saanud sõnagi aru, kuid taipasid, et otsustamisel on nende saatus. Nad jätsid eluga jumalaga. Jack Mullon surus käed silme ette ja nuttis vaikselt.
Algul kuulasid sõjamehed oma pealikuid vaikides. Kuid aeg-ajalt hakkasid nad millegi üle vaieldes karjuma. Mõned isegi hüppasid püsti ja jooksid ringi keskele. Kuid Emai heitis neile ähvardava pilgu ja nad taltusid. Ka pealikud vaidlesid omavahel ägedalt ja palju ei puudunud, et oleksid kaklema hakanud. ühe €riti lärmaka pealiku ajas Emai koosolekult minema. Istung kestis umbes poolteist tundi ja lõppes Emai pika kõnega, mida vaikselt kuulati. Vangide saatus oli otsustatud.
Madrused toodi ringi keskele ja asetati rivisse. Ehkki vangid ei püüdnud põgeneda, hoidis igaüht kaks tursket noormeest. Emai tuli äärmise madruse juurde ja lõi talle meeriga pähe. Too varises surnult maha. Jõuk ulgus vaimustusest.
Aeglaselt astus Emai mööda rivi. Teist vangi ta ei puudutanud, kuid tappis kolmanda. Jätnud neljanda vahele, tappis viienda. Nii tappis ta kõik paaritud, jättes paaris elama. Ja iga meerihoobi puhul ulgus jõuk rõõmust.
Rutherford oli üheksas. Ka teda pidi tapetama. Ta

339

surus hambad risti ega iitsatanudki. Ehkki Jack Mullon oli kaheksas ja hukkumine teda ei ähvardanud, karjus ta valjusti.
Tapnud seitsmenda, astus Emai Jack Mullonile pilku heitmata Rutherfordi juurde. Madrus oli kahvatu, kuid vaikis. Pealik tõstis juba käe. Kuid äkki oleks ta nagu midagi meenutanud ja ta käsi langes aeglaselt. Ilmse vaimustusega vaatas ta meremehe võimast rinda ja laiu õlgu. Kinkinud talle elu, tappis pealik kümnenda ja kaheteistkümnenda, minnes äkki paarituilt arvudelt paarisarvudele.

Kuus oli tapetud, kuus jäi ellu. Need oli Rutherford, Jack Mullon, John Watson, John Smith, Jefferson ja Thompson.

Pidusöök

Kapteni, koka, pootsmani ja kuue tapetud madruse laibad raiuti kirvestega tükkideks. Need olid «Agneselt» röövitud teraskirved. Kuni ühed surnuid tükeldasid, kaevasid teised lagendiku keskele suured ümmargused augud. Augud loobiti hagu täis ja süüdati põlema. Hagude peale laoti kive. Kui kivid olid juba nii kuumad, et neid ei võinud käega puudutada, asetati nendele inimliha tükid. Seejärel kaeti augud mullaga ja hakati ootama, millal liha küpseb.

Naised ja lapsed tulid jälle sõjameeste juurde tagasi. Ka nemad tahtsid pidusöömingust osa võtta. Kaltsudes vanaeided ja viieaastased alasti poisijõmpsikad vaatasid ahnelt ning kannatamatult auke.

Rutherfordil oli piinavalt raske. Tal iiveldas jälkusest. «Meid jäeti tagavaraks,» mõtles ta. «Homme või ülehomme süüakse ka meid. Juhtuks see ometi varem, võimatu on kauem nii piinelda.»

Et rohkem mitte näha, heitis ta rohule, surus näo vastu maad ja sulges silmad. Kõigest üleelatust jõuetud kaaslased uinusid raskesse rahutusse unne. Ka Rutherford vajus mingisse poolunne, ja vaatamata hirmsale kärale, jäi mitmeks tunniks kinnisilmi lebama.

Ta toibus alles siis, kui keegi talle jalaga vastu külge lõi. Tema kaaslased istusid juba rahul. Rutherford istus nende kõrvale.

Pidusöök oli lõppenud.

Emai otsustas, et aeg on ellujäänud vange toita. Pealiku käsul kallati madruste ette terve kuhi küpsekala. Inimliha oli vangidele andmiseks liiga väärtuslik. Kuid inimsööjate pidusöök võttis meremeestelt isu ja nad ei puudutanudki kala. Vaevas hirmus janu. üks sõjamees tõi neile qõnestatud kõrvitsas vett. Kui vangid olid janu kustutanud, kästi neil püsti tõusta ja onnide juurde minna.

Minnes mööda külatänavat, nägid vangid nüüd seda, mida nad eile õhtul pimeduse tõttu ei märganud. Onnid sarnanesid mesilastarudega. Onnide ees kõrgusid teibad, nende otsas inimkolbad.

«Vaata, valge mehe pea!» karjatas Jack Mullon. Kõik pöördusid ümber ja nägid heleda näonahaga pead. Lähenedes tunti see ära. See oli kapten Coffini pea.

Vangid viidi kõrkjatest ja okstest punutud onni. Selle uks oli nii madal, et meremehed pidid peaaegu maani kummarduma. Aknaid polnud ja valgus paistis ainult seintes olevatest pragudest. Ruumis polnud ei kollet ega suitsuava, sest maoorid valmistasid toitu õues. Muldpõrandal asetses heinahunnik, millest võis asemed valmistada. Heintel vedelesid vangide särgid ja kuued, mis neilt laeval ära võeti. See hämmastas meremehi.

«Miks nad rõivad tagasi andsid, kui nad homme meid tapavad ja nahka panevad?» küsis Rutherford.

«Ma ei taha surra!» halises Jack Mullon meelt heites.

«Ole valt, tita!» käratas Rutherford. «Ära loodagi. Homme närivad koerad meie konte.»

«Kui meid homme ei tapeta,» tähendas John Watson, «siis ma teen sääred.»

Meremehed rõivastusid ja heitsid heintele pikali. Hüti ukse juures valvas neli meeride, odade ja kirvestega relvastatud maoorit. Peagi hämardus, saabus öö. Kaua ei suutnud Rutherford uinuda. Kas neil tõesti pole pääsemislootust? Ei, ei, halastust

oodata pole.

«Ema! Ema! Ema!» nuttis Jack Mullon nurgas. «Vaene poiss!» mõtles Rutherford. «Ta tuli esimest. korda merele. Dublinis ootab teda ema. Kas ta tõesti ei jõua enam kunagi koju?»

PEALIKU TÜTAR

Ehoo

Kui Rutherford ärkas, paistis päike läbi pragude onni. Tema kaaslased istusid heintel ja ootasid, mis edasi saab. Rutherford hüppas jalule. Ta oli korralikult maganud ja tundis end jälle värske ning tugevana. Ta läks ukse juurde, kummardus ning väljus. Valvurid ei takistanud teda.

Hämmeldunud meremehed lahkusid samuti oma vanglast ja jäid ukse ette seisma. Valvurid tulid nende järel, kuid ei lausunud sõnagi.

«Meid ei valvata siin just eriti rangelt,» ütles John Watson oma musti silmi välgutades. «Kui nii edasi kestab, siis ehk õnnestub meil plehku pista.»

«Kuhu sa põgened?» küsis Rutherford. ««Agnes» põles ära ja me oleme kogu maailmast eraldatud.»

«Peidan end metsa ja hakkan ootama mõne teise laeva saabumist.»

342

«Siia satub kümne aasta jooksul üks laev,» muigas Rutherford.

Külas valitses rahu. Sõjamehed magasid päikese paistel, kuid ei pannud relvi käest. Teivaste all, mille otsa olid torgatud inimpead, toitsid naised lapsi ja punusid vitstest suuri korve. Märganud vange, hüppasid nad püsti ja hakkasid neid uudishimulikult vaatlema. Paljud naeratasid sõbralikult. Keegi alasti lastest ümbritsetud auväärt pereema ulatas neile korvi, mille põhjas oli mitu küpseliha tükki.

Meremehed olid väga näljased, kuid liha nad ei puudutanud. Nad arvasid, et see on nende tapetud kaaslaste liha. Nähes, et vangid liha ei söö, tõi naine korvi, mis oli praetud kala ja küpsekartuleid täis. Madrused asusid kala ja kartulite kallale, liha aga jagasid naised omavahel.

Äkitselt väljus kõige suuremast onnist Emai viie pealiku saatel. Kohe kargasid päikese paistel põõnutavad sõjamehed püsti, naised ja lapsed aga eemaldusid. Emai andis mingi korralduse ja sõjamehed haarasid vangidel kätest. Meremehed olid juba veendunud, et kohe viiakse nad väljakule ja tapetakse.

Kuid väljaku asemel tiriti nad hoopis püsttara juurde ja viidi külast välja. Seal jättis Emai teiste pealikutega hüvasti. Need ja enamik metslasi läksid külla tagasi. Emai aga siirdus vangide ja neljakümne sõjamehega metsa. Nad liikusid sisemaa poole ja eemaldusid üha enam merest.

Iga madrust talutas kätest kaks metslast. Teised kandsid «Agneseit» röövitud varandust: püsse, kirveid, linu, kastruleid, püssi rohu- ja kuulikotte, madruseriideid - kogu saaki, mille Emai enesele võttis. üks maoori kandis kaenlas suurt punaseköitelist raamatut, millele oli kirjutatud: «Kolmemastilise prikki «Agnes» 1816. aasta vahiraamat.»

Metsarada ronis kord järsult mäkke, siis aga laskus jälle orgu. Sõnajalatihnikust paistsid paljad hallid kaljud. Okstel laulsid punaseharjalised rästad ja hüplesid kirevad papagoid. Kusagil eemal kukkus kägu. Mõnikord tõkestasid teed kõrgesse pilliroogu kasvanud sood. Maoorid ei otsinud ringteed, vaid astusid vette. Mõnikord vajusid nad õlgadeni mudasse. Kuid see ei häirinud

neid põrmugi. Et kandam märjaks ei saaks, tõstsid nad selle pea peale, ja astusid edasi.

Pärast kuuetunnilist väsitavat teekonda nägid vangid kõrget küngast, mille harjal asus püsttaraga ümbritsetud küla. Emai viis oma salga sinna.

Saabujaile ruttas vastu umbes paarsada sõjameest hallipäise rauga juhtimisel. Sulgede järgi peas ja tätoveeringust otsmikul oli kohe näha, et see on pealik. «Air-maree, Emai!» hüüdsid elanikud saabujaile. «Air-maree, Rengadi!» vastasid Emai kaaslased.

Hallipäine Rengadi oli selle küla pealik. Et kinnitada oma ustavust Emaile kriimustas ta terava kivikesega oma nägu, rinda ja käsi. Tema alluvad talitasid samuti ja peagi olid kõik veritsevate haavadega kaetud. Emai kutsus Rengadi enese juurde. Pealikud hõõrusid ninasid vastakuti. Kui tervitused olid lõppenud, läksid kõik külla.

Küla oli täpselt samasugune nagu too, kus vangid esimese öö veetsid, kuid pisut suurem. Naised ja lapsed ei julgenud ülempealiku silme ette ilmuda ja peitsid end onnidesse. Uudishimuga vaatlesid Rengadi sõjamehed vange. Nii nagu teisedki sisemaa elanikud, polnud nad kunagi euroopIasi näinud. Eriti hämmastasid neid Rutherfordi heledad juuksed. Nad ei pööranud oma pilke madruselt.

Kogu sõjavägi kogunes onnide taha väljakule. Kui vangid märkasid suuri ümmargusi auke, milles põlesid haod, hakkasid nad hirmust värisema ja arvasid, et nüüd on nende tunnike tulnud.

Kuid seekord olid augud kaevatud sealiha küpsetamiseks. Tapetud sead toodi kohale, raiuti tükkideks, .asetati tükid kuumadele kividele ja puistati muld peale. Kui liha oli pehmeks haudunud, kaevati see välJa ja pidusöök algas.

Emai käskis ka vange kostitada. Kuid madrustel ei lubatud koos sõjameestega süüa, vaid viidi sinna, kus lõunastasid orjad.

Orjad olid teiste suguharude sõjamehed, kes lahinguis vangi langenud. Erakordse aplusega tormasid nad liha kallale. Nähtavasti ei toidetud neid just eriti rikkalikult.

Lõpuks riskisid ka naised onnidest välja tulla ja lagendikule ilmuda. Kuid pidutsejate juurde nad siiski

ei julgenud tulla ja jäid paarikümne sammu kaugusele seisma.

Vaid üks, umbes viieteist-kuueteistkümneaastane tütarlaps astus suurt korvi pea peal kandes naistesaIgast välja ja lähenes kartmatult Emaile. Suguharu ülempealik tõusis laialt naeratades püsti.

«Air-maree, Ehoo!» hüüdis ta.

Tütarlaps asetas korvi rohule ja nad hõõrusid kaua ninasid vastastikku.

«Kes see on? Kas naine või?» küsis John Watson.

«Ei usu. Vist tütar,» ütles Rutherford. «Kas sa ei näe, et nad on väga sarnased? Samasugune sirge nina, samasugused õhukesed huuled...»

Hiljem selguski, et Rutherfordil oli õigus. Neiu oli Emai tütar Ehoo.

Tütarlaps võttis korvist kimbu küpsetatud sõnajalajuuri ja ulatas isale. Seejärel astus ta korviga iga sõjamehe juurde ja andis portsjoni kätte. Emai käis hellalt naeratades tema kannul. Kui kõik sõjamehed olid oma jao saanud, heitis Ehoo pilgu vangidele ja vaatas siis küsivalt isa. Emai võttis ta käe ja viis orjade juurde.

Imestusest pärani silmi astus tütarlaps valgete juurde. Nende veider rõivastus ja kahvatud näod hämrnastasid teda. Ta vaatas kord üht, siis jälle teist. Väikest, tõmmut

ning mustasilmset, maooriga sarnanevat John Watsonit ta peaaegu ei märganudki. Rutherfordi nähes aga pidi ta peaaegu korvi pillama - nii hämmastasid teda madruse heledad juuksed.

Emai käskis Rutherfordil tõusta. Kuulekalt tõusis madrus kogu oma pikkuses jalule. Neiu tõusis kikivarvule ja puudutas imetlusega tema juukseid. Siis märkas Ehoo heIkivaid vasknööpe Rutherfordi jakil. Nööpide ilu pimestas teda. .

Rutherford taipas, mis ta peab tegema. Ta rebis ühe nööbi ja ulatas selle kummardades neiule. Puna ilmus Ehoo tõmmudele põskedele. Ta surus kingi pihku ja naeratas tänulikult.

Vangi käitumine meeldis Emaile. See metsik sõjamees oli hea perekonnaisa ja armastas väga oma tütart. Sõbralikult patsutas ta Rutherfordi õlale. Siis hakkas ta nimetissõrmega joonistama madruse laiale rinnale min

345

geid veidraid ja keerulisi mustreid. Seejuures rääkis ta midagi õhinal tütrele.

Andnud vangidele sõnajalajuuri, isa ja tütar lahkusid.

Pidusöök kestis loojanguni. Emai saabumise auks oli küpsetatud nii palju sealiha, et isegi terve öö jooksul poleks seda jõutud süüa. Et koerad kallale ei pääseks, riputati ülejääk puuokstele. Maoorid hoiavad oma tagavarasid lageda taeva all, sest nende tavad ei luba toitu onnides säilitada.

Videvikus viidi vangid magama samasugusesse onni nagu eelmiselgi ööl. Seekord aga oli uks nii madal, et sisse pääses vaid käpuli. Koos nendega ööbis siin ka neli relvastatud valvurit.

Heitnud heintele pikali, tundis Rutherford äkitselt oma külje all midagi kõva.

«Sõbrad!» karjus ta jalule karates. «Vaadake! Nad andsid meile noad ja tubakakotid tagasi!»

Kuus nuga ja kuus tubakakotti lebasid heintel.

«Lollid!» hüüdis John Watson nuga haarates. «Selle noaga pääsen ma vabadusse!»

«Ära rutta, John,» manitses Rutherford. «Tegutseda tuleb ettevaatlikult, neid asjata ärritamata. Meil pole siit kusagile joosta. Ainsaks lootuseks on, et nad sääs-tavad meie elu.»

Sellel õhtul tekkis meremeestes esmakordselt vaikne lootus.

Piinamine

Järgmisel hommikulootas neid uus katsumus. Koidikul viidi neid suure käraga onnist välja ja tiriti kogu küla saatel lagendikule. Rutherford nägi rahvahulgas Rengadit, Emaid ja Ehood. Lagendiku keskel istusid mõned kortsulised ätid. Igal oli ees mingi musta vedelikuga pilgeni kõrvits. Käes hoidsid nad mingeid veidraid luust nikerdatud noa-, peitli-, sae-, naaskli- ja kirvekujulisi esemeid. Kõik need sarnanesid kahtlaselt piinariistadega. Õnnetud vangid ehmusid. Hirm suurenes veelgi, kui Emai käskis kuued ja särgid ära võtta. Seejärel haarati neil õlgadest ja käänati rohule pikali.

346

Iga madrust hoidis viis-kuus sõjameest nii, et nad ei suutnud liigutadagi.

Emai tõstis käe ja vanad nõiad asusid oma saatanlikule tööle. Nad kastsid teravad luutükid musta vedelikku ja hakkasid täkkima vangide õlgu ja rinda. Erinevateks sissetorgeteks kasutati ka erineva kujuga riistu. Madruste nahk kattus nagu vaip keeruliste mustritega. Tätoveerijad pühkisid peoga verd, et see ei segaks nägemast joonte suunda. Valu oli väljakannatamatu. Must sööbiv vedelik põletas ihu nagu

sulatina. Haavad paistetasid kohe. Jack Mullon nuttis. Smith, Jefferson ja Thompson oigasid valjusti. John Watson nuuksus raevust ja püüdis teda hoidvaid metslasi hammustada. Vaid Rutherford üksi vaikis kogu operatsiooni kestel. Ta surus hambad risti ega piiksatanudki.

Maoorid austasid julgust ja kannatlikkust. Kes oli vapper lahingus ning talus pisarate ja oieteta valu, võitis nende lugupidamise.

Kõik vangide ümber seisvad sõjamehed olid tätoveeritud. Nad teadsid, et valu on nii suur, et ainult tõeline kangelane suudab seda hääletult taluda. Ja Rutherford sai nende silmis kangelaseks. .

Möödus poolteist tundi. Iga madruse rind ja õlad olid kaetud paistetanud mustade haavade tiheda võrguga. Tätoveerijad teatasid, et töö on lõppenud, ja hakkasid oma riistu rohu külge puhtaks pühkima.

Kuid kangelasele kuulub eriline tätoveering. Mida tuntum ja kuulsam on maoori, seda enam on ta tätoveeritud. Ja Emai käskis eriliste teenete märgiks tätoveerida ka Rutherfordi küljed ja selja. .

Piinamine algas uuesti. Rutherfordi kaaslased istusid rohul ja oigasid vaikselt. Kogu nende ihu põles. Rutherford aga vaikis, ehkki mürgised noad taas tema selga täksisid. Ta vaikis oma piinajate kiuste. Ta tahtis neile näidata, et nad pole võimelised temalt karjatust kiskuma. .

Kogu selg oli juba mustrit täis, kuid ta ei piiksatanudki. Imetlussosin läbis pealtvaatajaid. Vaat see on mees! Ja Emai otsustas osutada Rutherfordile veelgi suuremat au. Ta käskis tätoveerida ka madruse põsed.

Orje maoorid ei tätoveerinud. Sõjameestel tätoveeriti rind või siis rind ja selg. Emai tahtis valgetest vangi-

dest sõdurid teha ja käskis neid seetõttu tätoveerida. Ainult eriti vapratel sõjameestel tätoveeriti ka põsed. Laup tätoveeriti ainult pealikuil.

Lõpuks katsid keerulised mustrid ka Rutherfordi põsed. Piinamine oli kestnud peaaegu neli tundi. Tätoveerija pani oma riistad käest ja õnnetut Rutherfordi hoidvad sõjamehed astusid kõrvale. Kuid madrus jäi nii, nagu oli, rohule lamama. Ta isegi ei liigutanud. Veri jooksis tema paistetanud näost ja voolas kõrvadesse, ninasse ja suhu. Ta püüdis silmi avada, kuid ei suutnud. Ka silmad olid paistes ega saanud avaneda.

Äkitselt tundis ta, kuidas pehme lapp tema nägu puudutas ja verd pühkis. Ta kuulis enese kohal Ehoo häält. Rutherford ei mõistnud sõnagi, kuid hääl tundus talle õrna ja hellitavana. Tütarlaps võttis ta käe. Ta võttis kokku oma viimase jõu ja tõusis. Vaevu suutis ta jalul püsida.

Ehoo talutas pimedat hiiglast. Vaikides astusid sõjamehed kahele poole. Tütarlaps viis teda mööda külatänavat teisele poole püsttara ja laskus siis künkanõl'Vast alla jõe äärde. Siin tõukas ta madrust kergelt edasi ja see astus jahedasse vette.

Vees hakkas kohe kergem. Põletikulised haavad ei hõõgunud enam nii teravalt. Kaua ja naudinguga istus ta vees ja oleks jäänud sinna ööni, kuid kuulis Ehoo kutset. Madrus roomas kaldale, neiu andis talle oma käe, juhtis külasse tagasi ja pani lõkke äärde kaaslaste kõrvale istuma.

Rutherfordi silmad olid endiselt suletud, kuid lõhna järgi taipas ta, et algab lõunasöök. Maoorid sõid eilset liha. Seekord ei istunud vangid orjade, vaid sõjameeste juures. Kuid süüa neile ei antud, sest nad olid tabud.

Maoori keele õppetunnid

«Tabu» - see on kummaline, hirmus ja püha sõna. Nii nagu kõik teisedki polüneesIased, kartsid ka maoorid üle kõige tabu. Tabu võis olla mägi, mets, toit, jõgi, inimene, loom - ükskõik mis või kes. Kui mägi oli tabu, siis ei tohtinud sellele ronida; kui toit oli tabu, siis ei tohtinud seda süüa; kui inimene oli tabu, ei tohtinud

348

teda tappa ega puudutada ja ka ta ise ei võinud midagi puudutada. Tabuks kuulutati pealikud. See ebausk aitas neil alamaid valitseda.

Pärast tätoveerimist oli sõjamees kolm päeva tabu. Emai kuulutas tabuks ka oma valged vangid. Neil keelati kätega toitu katsuda, sest see oleks rüvetunud. Nad ei tohtinud ka süüa.

Esimesel päeval pärast tätoveerimist nad ei mõelnudki toidust, sest lakkamatu valu võttis isu. Kuid järgmisel päeval hakkas kõigil peale Rutherfordi tunduvalt parem ja nad tahtsid juba süüa. Siis leiutas Emai võtte, kuidas oma vange tabu rikkumata toita. Ta seadis nad onni ette rivisse ja käskis orjadel neile kalatükke suhu pista. Et aga madrused teadmatusest toitu siiski ei rüvetaks, hoidsid sõjamehed nende käsi.

Kõik sõid kõhud täis. Kuid Rutherford ei suutnud tükkigi alla neelata. Ta laskis enesele ainult vett suhu kallata. Madruse pea oli valust lõhkemas, silmad ikka veel kinni paistetanud. Ta kartis, et ei hakka enam kunagi nägema.

Ent neljandal päeval andis paistetus tagasi ja silmad avanesid. Enesetunne muutus paremaks. Tabu võeti vangidelt ära.

Peagi paranesid nad täiesti. Kuid koduigatsus ja vabadusiha piinas üha enam.

Aeglaselt venisid päevad. Vangid ei võinud kurta halva kohtlemise üle. Maoorid andsid neile sama, mida ise sõid, ja jätsid neile elamiseks korraliku onni. Samas onnis elavad sõjamehed lasksid neil teha, mida tahtsid. Nad võisid nii päeval kui öösel külas liikuda. Nende järele ei valvatudki eriliselt. Nad ei tohtinud vaid üht - minna külast välja püsttara taha.

Kui nad lähenesid väravale, tõkestati nende tee. Ja madrustel ei jäänud üle muud kui oma onni tagasi tulla.

Igatsus ei andnud rahu. Vangidel polnud midagi teha. Mehed käisid iga päev jahil või kalal. Naised töötasid küla lähedal köögiviljaaedades. Madrused aga hulkusid mööda ainsat külatänavat õlgonnide vahel või lamasid rohul ja vaatasid taevasse. Vangis venib aeg pikaldaselt.

Ainult Ehoo üksi käis nende meelt lahutamas. Mõni päev pärast tabu kaotamist tuli ta ja istus onni ette.

349

Sellest peale tuli ta iga päev. Vahest olid kaasas ka Rengadi tütred, kuid enamasti tuli ta üksi. Tavaliselt oli tal kaasas ka töö, ta kas punus korvi või linakiududest köit. Rutherford, Jack Mullon, Smith ja Thompson istusid ta juurde ja kuulasid. Et madrused ei saanud jutust sõnagi aru, ei seganud teda põrmugi.

Kuid Rutherford püüdis temast aru saada. Märkide abil palus ta nimetada üht või teist eset. Neiu vastas meelsasti. Tasapisi õppis madrus üsna palju sõnu ja hakkas mõistma, millest Ehoo räägib.

Kuu aja pärast oskas ta ka ise juba üht-teist maoori keeles öelda. Kui tal õnnestus mõnda lühikest lauset kokku seada, neiu naeris ja lõi käsi kokku.

Sageli lõbustas Rutherford teda mitmesuguste trikkidega ja naeris ka ise südamest kaasa. Nagu iga meremees, oskas ta palju igasuguseid kavalaid sõlmi siduda. Ehoo tundis vaid kõige lihtsamaid ja vaatas innukalt, kuidas madrus tema põimitud nööre

kokku sidus. Mõnikord püüdis neiu tundide kaupa mõistatada, kuidas üks või teine sõlm tehtud on. Tasapisi omandas tütarlaps sõlmimise keerulise kunsti ja tegi sõlmi niisama hästi kui tema õpetajagi.

Rutherford valmistas talle puukoorest tillukese tuuleveski ja kinnitas selle kalaluuga kepi külge. Maoorid polnud niisugust lelu veel kunagi näinud ja Ehoo tundis mänguasjast lapselikku rõõmu. Kui tuult oli vähe, siis tuli tiivikud joostes pöörlema panna. Neiu jooksis külavahel, tema kannul tormasid koerad ja lapsed. Täiskasvanud vaatasid teda varjamatu kadedusega. Isegi Emai tundis tiiviku vastu huvi ja palus ka enesele samasugune valmistada. Loomulikult täitis Rutherford kohe pealiku palve.

Kord püüdis Rutherford roti ja tõi selle Ehoole. Tütarlaps tahtis roti tappa ja praadida, sest maoorid pidasid rotte ja hiiri maiuspaladeks. Kuid Rutherford otsustas looma muuks otstarbeks kasutada. Ta valmistas puust tillukese vankri. Siis rakendas ta roti linakiudude abil vankri ette. Rott vedas vankrit seni, kuni üks poiss looma kinni püüdis ja toorelt nahka pani.

Nii süvenes Rutherfordi ja Ehoo sõprus.

Ka teised vangid lobisesid sageli Ehooga. Ka nemad õppisid tasapisi kohalikku keelt, kuid Rutherfordi üle-

tada ei suutnud - too rääkis neist kõigist paremini ja tegi iga päevaga üha suuremaid edusamme. Eriti kiindus Ehoosse Jack Mullon. Noormees õpetas teda lillepärgi punuma.

Ainult kaks ei võtnud jutuajamistest Ehooga osa. Need olid Jefferson ja John Watson.

Jefferson oli ka varem vaikne ning morn mees, kuid sattunud maooride kätte vangi, oli ta kõigest üleelatust nii vapustatud, et kaotas kõnevõime täiesti. Teda ei huvitanud miski. Ta suhtus kõigesse täieliku ükskõiksusega. Ta peaaegu ei väljunudki onnist, vaid lamas heintel ja vaatas lakke. Kui kaaslased temaga rääkisidki, vastas ta napilt ning vastumeelselt. Ta oli veendunud, et teda tapetakse, ja ootas surma. Ka Ehoosse suhtus ta samuti nagu kõigesse ümbritsevasse ega pannud neiut tähelegi.

John Watson hoidus Ehoost hoopis teistel põhjustel. Ta vihkas kõiki maoorisid. Ta ihkas vabadusse ja muutus väga närviliseks. Mõnikord viskas ta minema toidu, mille maoorid talle andsid, ja sõimas neid kõige rängemate sõnadega. Korduvalt hoidis Rutherford teda mõttetust kaklusest. Oleks ju see olnud täiesti kasutu ja toonud vangidele vaid uusi õnnetusi.

«Ma põgenen, põgenen!» kinnitas John Watson alatasa. «Ma lähen Inglismaale ja nõuan kuningalt terve sõjaväe, et neid inimsööjaid hävitada. Me tuleme kahuritega tagasi ja põletame nende külad maatasa. Ma ei halasta kellelegi. Kas näed neid mände, Rutherford? Tea siis, et ma riputan puud inimsööjaid täis nagu jõulukuused mänguasju. Ma ütlen sulle viimast korda: sõber, põgene koos minuga.»

«Kuhu me põgeneme, John?» veenis teda Rutherford. «Neid on ju tuhandeid, meid aga ainult kuus. Nad püüavad meid metsas kinni ja tapavad. Kas pole õigem veel natuke oodata, võita metslaste usaldus? Ja kui UusMeremaale saabub mõni Euroopa laev, on meil võibolla lihtne ära sõita.»

«Jää siis siia, poe inimsööjate ees, mina aga põgenen üksi!» vastas Watson tigedalt.

Ehood vihkas ta algusest peale sellepärast, et see oli Emai tütar. Kui neiu külla tuli, ronis ta onni, heitis Jeffersoni kõrvale maha ja näris võimetus vihas rusikaid.

Põgenemine

Meremehed viibisid juba üle viie kuu vangis, kuid John Watson ja Jefferson ei õppinud ühtki sõna maooride keelt.

Kord koidikul äratas Rutherfordi püssipauk. Ta tõusis istukile ja jäi kuulama. Õues oli kuulda paljude paljaste jalgade müdinat, hüüdeid, koerte haukumist. Seni polnud Rutherford veel kuulnud, et maoorid oleksid «Agneselt» saagiks saadud püssidest tulistanud. Nad kandsid püsse seljas otsekui ilu pärast. Ja nüüd see ootamatu lask ning segadus laagris erutasid madrust.

Onnis oli veel poolpime. üle õla vaadates märkas Rutherford, et neli sõjameest, kes tavaliselt ukse juures magasid, olid kadunud. Jack Mullon jõllitas ehmunult silmi, Jefferson magas nagu surnu, John Smith ja Thompson aga vaatasid murelikult ukse poole.

Siis nägi Rutherford, et neid on ainult viis.

«Kus Watson on?» hüüdis ta jalule karates.

Keegi ei vastanud.

«Ta põgenes ja teda tulistati! Kas te kuulsite lasku?»

karjus Rutherford.

J ohn Smith noogutas vaikides.

«Miks ta ei hoiatanud meid, et kavatseb täna põgeneda?» jätkas Rutherford. «Teie ju ei teadnud samuti midagi? Ta rääkis põgenemisest alati, kuid ma ei uskunud kordagi, et ta nii ruttu tahab põgeneda. Kui ta oleks meile öelnud, me oleksime teda veennud...»

«Sellepärast ta ei öelnudki,» tähendas John Smith mornilt.

Korratud hüüded väljas ühinesid üheks ulgumiseks. Rutherford tormas ukse poole.

«Ära mine!» nuuksus John Mullon tema jalgadest haarates. «Ma kardan... Mis meiega nüüd tehakse?»

Kuid Rutherford vabastas oma jalad ja ronis käpuli uksest välja. Jack Mullon, Smith ja Thompson järgnesid talle. Mõne hetke pärast olid nad neljakesi juba keset tänavat. Onni jäi ainult Jefferson. Ta magas.

Rahvahulk tormas värava poole. Koerad haukusid, hirmunud sead sagisid jalus. Naised ummistasid tänava. Mehed aga olid juba värava juures.

Rahvahulk kandis vange edasi. Kuid peagi valgusid

inimesed tagasi. Rutherford ja tema kaaslased astusid kõrvale ja jäid ühe onni juurde seisma.

Metsast jõudis külla trobikond sõjamehi. Nad tirisid kaasa meeleheitlikult vastupunnivat meest. See oli John Watson. Ta püüdis end kõigest väest vabastada, hammustas teda hoidvaid pärismaalasi ja karjus, karjus, karjus.

«Teil lastakse soolikad välja!» röökis ta. «Teid pekstakse surnuks, nülitakse nahk, praetakse tulel!»

Kuid sõjamehed ei pööranud madruse karjetele vähimatki tähelepanu. Visalt tirisid nad teda edasi. Vangi kõrval kanti suure koera laipa.

Kui John Watson kaaslastega kohakuti jõudis, tormas Rutherford tema poole. Kuid tal ei õnnestunud põgenikuni jõuda. Rahvahulk tõukas madruse kõrvale.

«Rahustu, John!» hüüdis Rutherford. «Käitu rahulikult! Me püüame sind aidata!»

Kuid Watson ei kuulanud teda ja jätkas mõttetute ähvarduste puistamist. Üks vana sõjamees pöördus Rutherfordi poole ja ütles kahjurõõmsalt muiates:

«Nuta oma sõbra pärast. Sa ei näe teda enam kunagi.»

John Watson toimetati Emai onni juurde. Pealik seisis lävel ja käskis põgeniku onni viia.

Madrused istusid lamava Jeffersoni ümber ja hakkasid arutama, mida ette võtta. Jefferson oli juba ärkvel, kuid kuulnud Watsoni põgenemisest, ei öelnud sõnagi ja jäi täiesti ükskõikseks. Jack Mullon nuttis vaikselt nurgas ja kinnitas, et nüüd tapetakse nad kõik. Ehkki lootust oli vähe, arvas Rutherford, et Watsoni päästmiseks tuleb teha kõik, mis võimalik.

«Mida sa kavatsed ette võtta?» küsis Thompson.

«Ma lähen Emai juurde ja palun tal Johnile halastada,» vastas Rutherford. «Ma luban, et ta enam kunagi ei põgene.»

«Usub Emai sinu lubadust küll!» väitis Thompson. «Meil on parem sellest loost oma käed puhtaks pesta ja istuda vaikselt nagu hiired urus! Peame teesklema, et meil pole Johniga mingit asja, või muidu me hukutame ka endid.»

Kuid Smith häbistas Thompsonit ning toetas Rutherfordi mõtet. Ja madrus läkski Emai juurde.

Pealiku onn oli küla suurim. Praegu oli see rahvast tulvil ja läbi õlgseinte kostis häälekõma.

Onni sissepääsu juures peatasid teda sõjamehed. «Mida sul siit vaja on, valge mees?» küsis üks. «Tahan Emaiga rääkida,» vastas Rutherford. «Oota,» vastas sõjamees. «Ma lähen küsin, kas Emai tahab sinuga rääkida.»

Rutherford istus onni ette palgile ja hakkas ootama.

Sissekäigu juures tunglevad sõjamehed arutasid valjusti John Watsoni põgenemist.

Rutherford sai teada järgmist.

John Watson väljus vangide onnist keskööl, kui oli veel täiesti pime. Valvurid magasid raskesti ja ei märganud midagi. Ta oli kusagilt hankinud jämeda kepi ning tugevat nööri ja hiilis värava poole. Väravat valvas kaks püsside, odade ja meeridega relvastatud sõjameest. Märkamatult hiilis John Watson neile selja taha ja lõi mõlemad nuiaga oimetuks. Siis sidus ta nad ja toppis suud kinni. Haaranud püssid kaasa, lipsas ta väravast välja ja puges metsa.

Seotud valvurid toibusid peagi. ühel neist õnnestus tropp suust välja tõugata. Ta äratas kogu küla. Kohe alustati klaperjahti. Sõjamehed ja koerad hakkasid metsa kammima.

Nähtavasti eksis John Watson metsas kohe. Selle asemel, et kaugemale minna, läks ta ümber küla ja jäi varitsema otse püsttara äärde tormist murtud puude keskele. Just see ajaski tema jälitajad segadusse. Nad ei osanud põgenikku nii lähedalt otsida ja läksid kaugele metsa. Võib-olla oleks John Watsonil õnnestunud end järgmise ööni tuulemurrus varjata ja siis tasapisi kaduda, kuid õnnetuseks märkas teda koidikul koer. Loom jäi põgenikust paarikümne sammu kaugusele seisma ja hakkas haukuma. Watson ei pidanud vastu ja tulistas. See lask ärataski Rutherfordi. Loomulikult avastati põgenik nüüd kohe.

Rutherford istus Emai onni ees, kuulas jutte ning ootas. Ta pidi ootama ligemale tunni. Juba kavatses ta loata onni minna, kui teatama läinud sõjamees tagasi pöördus.

«Emai ei taha üldse valge mehega rääkida,» ütles ta. «Valge mees peab lahkuma.»

Nukralt pöördus Rutherford seltsimeeste juurde tagasi. Ta taipas, et John Watsoni

saatus on otsustatud.

Eestkostja

Mornis meeleolus istusid meremehed oma onnis. Vaikiti. Mõne tunni pärast tapetakse John Watson. On vaja midagi teha, katsuda teda päästa. Aga kuidas? Neil oli kaaslasest kahju ja hirm tema saatuse pärast.

Päike tõusis üha kõrgemale. Onnis hakkas lämbe. Äkitselt märkas Rutherford läbi ukseava paljaid neiu jalgu. Ehoo! Tütarlaps jäi onni ette seisma nagu tavaliselt iga päev ja ootas, et meremehed tavakohaselt temaga lobisema tuleksid.

Jack Mullon hakkas ukse poole minema. Kuid Rutherford peatas ta.

«Oota, Jack,» ütles ta. «Seda tüdrukut võib meil vaja minna ja temaga peab väga ettevaatlikult käituma.»

Jack Mullon jäi sõnakuulelikult onni.

Ehoo ootas ukse juures. Lõpuks ta väsis ja istus. Aeg läks, kuid tema valgeid sõpru ei ilmunud. Neiu imestas. Tavaliselt tulid nad meelsasti temaga juttu ajama. Tal oli ootamisest villand. Võib-olla nad ei teagi, et ta tuli? Kannatamatult lõi ta mitu korda vastu onniseina. Kuid ka nüüd ei ilmunud kedagi.

Oodanud veel pisut, astus imestunud ja pahane tütarlaps onni. Rutherford ja tema kaaslased ei vaadanudki tema poole.

«Air-maree,» ütles ta.

Keegi ei vastanud.

«Air-maree!» kordas ta valjult ning pahaselt. Meremehed isegi ei liigutanud.

Nende vaikimine hakkas tütarlast vihastama ja ta lõi oma palja jalaga vastu põrandat.

«Miks sa ei vasta mulle?» küsis ta Rutherfordilt. «Ma tulin siia sinuga rääkima.»

«Ta ei räägi sinuga enam kunagi, Ehoo,» ütles John Smith. «Sinu isa tahab tema venda tappa ja seepärast ei ütle ta sulle enam ühtki sõna. Mine siit ära.»

Ehoo sai juba tõsiselt pahaseks.

355

«Ei, ta hakkab minuga rääkima! . .. ütle, kas hakkad või mitte?» pöördus ta Rutherfordi poole.

Kuid Rutherford vaikis.

«Mine ära,» kordas John Smith rahulikult.

«Sa ei tohi mind välja ajada!» karjus tütarlaps. «Ma kaeban isale ja ta ei luba mind kellelgi välja ajada!»

«Hästi,» tähendas John Smith. «Mine ja ütle isale. Sinu isa võib meid keelata sind välja ajamast, kuid ta ei saa Linalakka sundida sulle kas või sõnagi ütlema.»

«Ei, isa käsib tal minuga rääkida!»

«Ta ei karjunud kordagi, kui teda tätoveeriti,» ütles John Smith pidulikult, «ja kui ta ise ei taha, ei hakka ta sinuga rääkima.»

Tütarlaps meenutas Rutherfordi mehisust tätoveerimise ajal ja jäi mõttesse. Tõepoolest, keegi ei saa teda rääkima sundida. Aralt vaatas ta madruse näkku, lootes, et võib-olla mõtleb mees ümber ja ütleb talle midagi ise, vabatahtlikult.

Kuid Rutherfordi nägu jäi karmiks ning kinniseks. Tundes, et muud teed pole, otsustas Ehoo järele anda.

«Hästi, Linalakk,» ütles ta Rutherfordile. «Ma lähen isa juurde ja palun, et ta jätaks su venna ellu.»

Neiu väljus.

«Tubli poiss, Smith!» ütles Rutherford. «Sa taipasid mu plaani imehästi!»
«Ehoo on hea tüdruk. Asjata ei sallinud Watson teda. Kuid kas Emai võtab tütart kuulda?» lisas ta pärast piskut vaikimist.
Ja jälle venisid ootetunnid aeglaselt. Kogu küla oli ärevil. Keegi ei läinud tööle ega kala püüdma. Vangidele ei toodud süüa, kuid Rutherford taipas, et see ei toimunud mitte vihuti, vaid lihtsalt korralageduse pärast - Emai tegeles John Watsoniga ja unustas vastava käsu andmata. Päike hakkas juba loojuma, päev kaldus õhtusse. Kui Ehoo nende seltsimeest ei päästa, siis õhtul ta tapetakse. Kuidas küll teada saada, mis toimub pealiku onnis, kust kogu aeg kostab erutatud häälte kõminat? Kas Ehoo tõesti ei tulegi tagasi ega ütle, mida isa talle vastas?
Ta tuli siiski. Päike kuldas puid ning onne juba õhtuse paistega, kui ta kummardudes uksest sisse astus.

356

Rutherford hüppas jalule.
«Ma palusin isa kaua,» ütles Ehoo. «Vanad sõjamehed karjusid talle, et ta ei kuulaks mind. Nad ütlesid, et sinu vend tuleb ära süüa. Kui ta ellu jätta, põgeneb ta uuesti. Isa mõtles. Ta mõtles väga kaua. Mina aga palusin teda edasi. Siis otsustas isa sinu venna ellu jätta ja ta Rengadile kinkida. Vana Rengadi rõõmustas väga, ta tahab juba ammu valget orja. Sõjamehed said kurjaks. Nüüd saavad nad süüa ainult koera, kelle sinu vend tappis. Kuid isa ütles, et me lahkume siit juba homme, läheme oma koduküla ja võtame teid kaasa. Sinu venna aga jätame Rengadile. Isa ütles Rengadile: «Anna oma valgele palju süüa ja ta ei põgene sinu juurest kunagi.»
Ehoo vaikis. Ka madrused vaikisid. Nad tundsid, et peavad tütarlast kuidagi tänama. Aga kuidas? Kas talle midagi andma? Kuid neil endalgi pole midagi...
«Kas sa nüüd hakkad minuga rääkima, Linalakk?» küsis neiu äkki aralt Rutherfordile otsa vaadates.
«Muidugi,» vastas see.
Hellalt võttis ta tütarlapse käe oma pihku.

PÕGENEMISUNISTUS

Teekond

Rutherford kuulis juba ammu, et Emai kavatseb Rengadi külast lahkuda ja oma koduküla siirduda. Ta hakkas juba taipama maood suguharu korraldust. Emai oli ülempealik, kellele allus palju külasid. Igas külas olid omad pealikud, kes tunnistasid Emai võimu. Kas Emai oli nad alistanud või siis allusid nad talle vabatahtlikult, seda Rutherford ei teadnud. Kuid ta kuulis sageli, et Email on oma koduküla, kus ta alaliselt elab ja kus teisi pealikuid pole. Niisiis oli Emai küla kogu suguharu pealinn. Ja järgmisel päeval pärast John Watsoni ebaõnnestunud põgenemist pidid vangid asuma teele pealinna. Vaid üks öö tuli neil veel Rengadi külas viibida.
Õhtul madrused John Watsonit ei näinud. Ta ei tulnud nende onni ööbima. Enamik ööst möödus arutelus eneste ja oma seltsimehe edasisest saatusest. Murega mõtlesid nad eelseisvale teekonnale. Nad teadsid, et

358

Emai küla asub merest veelgi kaugemal kui Rengadi oma. Ainult meri võis neile

tuua vabanemist. John Watsonil isegi vedas, et ta Rengadi juurde jäetakse. Kui mingi laev Uus-Meremaa ronnikule ilmub, kuuleb ta sellest kohe.

Kuid vaevalt jõuab John Watson laeva oodata. Tal on nii taltsutamatu iseloom, et ta saab kindlasti mingi rumalusega hakkama ja ajab oma peremehed vihale. Ja siis pole kedagi, kes teda kaitseks.

Ainult Jefferson üksi ei võtnud jutuajamisest osa. Ta magas. Rutherford uinus alles koidu eel. Kuid juba varahommikul tulid sõjamehed onni, äratasid vangid ja viisid nad tänavale.

Kogu küla - nii lahkujad kui saatjad - oli juba jalul. Emai nelikümmend sõjameest seisid eraldi. Koos nendega pidid lahkuma ka nende naised ja orjad, kes «Agnese» vallutamise ajal Rengadi külas ootasid.

Vaevalt jõudsid vangid salgaga ühineda, kui kogu rahvahulk värava poole liikuma hakkas. Rengadi onnist möödudes nägi Rutherford, et seda valvavad sõjamehed. Onnist kostis pöörast ingliskeelset sõimu.

«Jumalaga, John!» hüüdis Rutherford. «Meid viiakse ära. Vaevalt et me kunagi veel näeme. Ole ettevaatlik.»

Sõim katkes mõneks silmapilguks. John Watson püüdis otsekui mõistatada, kust ta kaaslase hääl kostab. Lõpuks ta taipas ja hüüdis:

«Jumalaga, Rutherford! Ära minu pärast muretse! Ma põgenen varsti! Seekord nad mind juba ei püüa!»

Ja uuesti kostsid onnist sõim ning needused.

Püsttara taga hõõrusid Emai ja Rengadi hüvastijätuks ninasid vastamisi. Kurvastuse märgiks kriimustasid saatjad oma nägusid. Naised itkesid valjusti.

Lõpuks oli lahkumistseremoonia lõppenud. Rengadi viis oma alluvad külasse tagasi, Emai rahvas aga siirdus metsa.

Lõviosa «Agneselt» röövitud saagist viis Emai kaasa. Kuid seekord ei kandnud varandust sõjamehed, vaid naised ja orjad. Sõjamehed hoidsid ainult relvi. Pärast tätoveerimist peeti vange sõjameesteks. Et neil aga peale nugade muid relvi polnud, siis sammusid nad tühjade kätega. Orje polnud palju ja seepärast olid nood vähesed naised esemete raskuse all küürus. Emai

ei säästnud ka tütart. Ehoo tassis pea peal «Agnese» malmpada.

Tee kulges kord ülesmäge, siis laskus jälle alla. Kõikjal olid järsud kaljuseinad, läbipääsmatu metsaga kaetud künkad, sügavad soised kuristikud. Metsarada oli nii kitsas, et Emai salk venis pooleverstaliseks. Vangid püüdsid teed meelde jätta, kuid veendusid peagi, et see on võimatu. Metsas oli palju ristuvaid, täiesti ühesuguseid radasid, nii et nendes orienteerumine oli kujutlematu. Kuid maooridele see raskusi ei valmistanud. Nad läksid edasi kindlalt, vähimagi kõhkluseta.

Algul käis Ehoo ees oma isa kõrval. Kuid raske pada väsitas ja ta hakkas maha jääma. Pärast kahetunnilist väsitavat rännakut jõudis ta juba keset kolonni vangidega kohakuti. Salk ronis mööda järsku mäenõlva üles ja Rutherford nägi, kuidas jämedad higipiisad neiu näol veeresid. Ta hingeldas katkendlikult. Sõjamehed ei mõelnudki teda aidata. See, et naised peavad kandma raskusi, oli neile täiesti loomulik.

Rutherfordil hakkas neiust kahju. Ta astus tütarlapse juurde, võttis paja ja asetas selle oma pähe. Ehoo oli madruse käitumisest hämmastunud, kuid ei protesteerinud. Sõjamehed arvasid algul, et Rutherford kavatseb paja enesele võtta, ja astusid vahele. Kuid meremees selgitas, et külla jõudmisel annab ta paja tütarlapsele tagasi, ja imestunud sõjamehed jätsid ta rahule.

Raskest kandamist vabanenud Ehoo oleks nüüd kerge vaevaga isale järele jõudnud. Kuid ta jäi Rutherfordi kõrvale.

Keskpäeval jäädi ojakaldale puhkama. Maoorid hakkasid kohe odadega kalu püüdma. Kuid kalad olid väikesed ja harva õnnestus tabada. Vaid üksikud õnneseened said kaks-kolm kala. ülejäänud jäid tühjade kätega.

Meremeestel odasid polnud. Kuid nad nuputasid teise, hoopis edukama püügimooduse. Nad sidusid varrukad sõlme ja lasksid jakid vette. Saadi midagi noodataolist. Vedanud oma nootasid mõnikümmend sammu vastuvoolu, puistasid nad rohule mitusada hõbedaselt helkivat kala. Maoorid olid imestusest tummad. Nad ei tundnud seda mõnusat ja lihtsat püügiviisi. Emai võttis

360

mõne kala pihku, et vaadata, kas need pole äkitselt nõiutud. Kuid ei, kalad olid ehtsad.

Vahepeal aga süütasid meremehed lõkke, kallasid vett patta ja keetsid kalasuppi. Uhhaad oli nii palju, et nad ei jõudnud pooltki ära süüa ja andsid ülejäägi maooridele.

Pärast mõnetunnilist puhkust asus salk jälle teele. Kuid nad ei jõudnud miiligi edasi, kui märkasid vastusammuvat sõjasalka. Metsarada oli nii kitsas, et seal oli peaaegu võimatu teed anda. Rutherford kartis, et Emai salk võib vastutulijatega tee pärast tülli minna. Kuid tema kartused ei täitunud. Vastutulijad astusid rajalt kõrvale.

«Air-maree, Emai!» karjusid nad. «Air-maree, Nene!» vastasid Emai sõjamehed.

Vastutulnud salga juht Nene allus Emaile. Mõlemad pealikud hõõrusid vastastikku oma nina. Jäädi puhkelaagrisse. Imestunult vaatles Nene valgeid. Seejärel viis ta Emai põõsastesse, kus nad segamatult kaua midagi rääkisid. Lõpuks tuli üks sõjamees madruste juurde ja teatas, et Emai tahab Thompsoniga kõnelda. Halba aimamata läks Thompson pealiku juurde.

Poole tunni pärast väljus Emai põõsastest ja käskis uuesti teele asuda. Thompson oli kuhugi kadunud.

«Kus Thompson on?» küsis Rutherford Ehoolt.

«Isa kinkis Thompsoni Nenele,» vastas neiu. «Nene võttis ta kaasa. Tal topiti puulehtedega suu kinni, et ta ei saaks teid appi kutsuda.»

«Vaene Thompson!» hüüdis Rutherford. «Me ei saanud temaga isegi jumalaga jätta!»

«Nüüd on meid vaid neli,» ütles Jack Mullon kibedusega.

Ta ei teadnud, et varsti pole enam sedagi.

Lahkumine

Õhtul jõudsid nad väikesesse külla, mis nagu teisedki maooride i-pu'd asus künka tipul. Rutherford arvas alguses, et see ongi Emai küla. Kuid Ehoo ütles, et see on Patami küla, Emai koju aga jääb veel kahe päeva tee.

361

Pealik Patam oli kõigi oma alluvatega neile vastu tulnud. Pärast tavalisi tervitustseremooniaid siseneti külla. Püsttara taga asus kaksteist onni. Elanikud tung-lesid vangide ümber. Patam oli niisama uudishimulik nagu teisedki. Ta kobas meremehi pealaest jalatallani ja imestas valju häälega nende heleda naha üle. Rõõmu pärast kinkis ta neile suure rammusa sea.

Kink rõõmustas madruseid ja nad otsustasid otsekohe toitu valmistada. John

Srnith torkas sea oma noaga surnuks. Maoorid avaldasid valjuhäälset protesti. Nemad oma sigu tavaliselt ei veristanud, vaid uputasid jões, sest verd pidasid nad eriliseks maiuspalaks. John Smithi teguviis näis neile rumala ning pillavana. Nördinult vaatasid nad, kuidas veri maha voolas. Kui meremehed seakere eemale tirisid, laskus mitu metslast käpuli ja hakkas verist liiva lakkuma.

Kuid maooride nördimus ei häirinud meremehi põrmugi. Rahumeeli keetsid nad seasingi pajas pehmeks ja vitsutasid kõhud täis. Ülejäänud liha pandi korvidesse tagavaraks.

Alles keskööl heideti magama. Patarni küla oli nii väike, et hädavaevu suudeti külalisi öökorterisse mahutada.

Loomulikult ei antud valgetele eraldi onni, vaid nad paigutati, kuidas juhtus. Nagu pärast selgus, tegid maoorid seda meelega. Rutherford ja Jack Mullon magasid koos Emai ja Ehooga, Jefferson ja Smith aga ööbisid Patarni onnis. Öösel tõusis Emai paar korda üles ja väljus, kuid Rutherford ei osanud sellele tähelepanu pöörata. Ta oli väga väsinud ja magas edasi.

Varahommikul äratati Rutherford ja Jack Mullon üles. Võtnud paja ja lihakorvid ühes, läksid nad õue. Kohe ümbritsesid neid Emai sõjamehed ja viisid nad teisele poole püsttara. Sealootas neid juba morn ning vaikiv Jefferson, lihakorv kaenlas. John Smithi aga polnud.

«Kus Smith on?» küsis Rutherford halba aimates. «Ei tea. Ta viidi ära,» vastas Jefferson ükskõikselt. Rutherford haaras teda õlgadest ja raputas tugevasti. «Kuidas sa ei tea? Kuhu ta viidi?» karjus madrus. Kuid Jefferson vaatas kaaslast rahuliku, tühja pilguga ning vaikis.

362

Rutherford taipas - Emai kinkis Smithi Patamile. Sel päeval oli rännak eriti raske. Teerada tõusis kogu aeg ülesmäge. Lahkumine kaaslastest viis Rutherfordi ja Jack Mulloni meeleheitesse. Mille peale veel loota? Mida saavad nad ette võtta eraldi, üks siin, teine seal maanurgas?

Juba ammu muretses Rutherford Jeffersoni pärast. Tema vaikimine, umbropsu vastused olid kummalised. Nüüd aga loobus ta oma tavalisest vaikimisest ja pomises kogu aeg midagi omaette. Rutherford jäi kuulama ja märkas imestusega, et Jefferson pobiseb täiesti seoseta sõnu. Vaid haruharva vastas ta kaaslaste küsimustele. Enamasti aga ta ei kuulnudki ja pomises edasi.

Järgmisel hommikul lahkuti ka vaesest Jeffersonist. Pealik Vana, kelle külas nad ööbisid, jättis ta enesele. Nähtavasti maksis Emai öömaja eest vangidega. Seekord ei võetud tarvitusele selliseid ettevaatusabinõusid nagu Thompsonist ja Smithist lahkumisel. Nüüd oli vange nii vähe, et Emai ei kartnud enam midagi ja ta teatas eelseisvast lahkumisest. Nii said Rutherford ja Jack Mullon Jeffersoniga hüvasti jätta.

«Jumalaga, Jefferson,» ütles Jack Mullon ja puhkes nutma.

«Jumalaga, vana sõber,» ütles Rutherford Jeffersonile õlale patsutades.

Kuid too ei lausunud sõnagi.

Ükskõikselt surus ta sõprade käsi ja ei vaadanud isegi tagasi, kui Vana sõjamehed teda oma pealiku onni viisid.

«Paistab, et Jefferson ei taipa enam, mis toimub,» tähendas Rutherford lahkuvale sõbrale kurvalt järele vaadates.

Kuuest vangist jäi Emai juurde vaid kaks - Rutherford ja Jack Mullon.

Emai jõuab koju

Kolmas rännupäev oli kõige raskem. Alatasa tõkestasid nende teed mägiojad. Koolmekohtadel ulatus jääkülm vesi kõrini. Kivid veeresid jalge all ja kukkusid raksatades sügavatesse kuristikesse. Rutherfordi võim-

363

sad õlad olid raske paja kandmisest väsinud. Jack Mullon aga oli täiesti kurnatud ja hädaldas valjusti.

«Ma olen kindel, et ka meid lahutatakse,» halises ta. «Mida ma aga üksinda peale hakkan? Ma lähen hirmust hulluks. Sina, Rutherford, oled tugev ning kaval. Sina oskad nendega läbi saada. Mind aga tapetakse tund aega pärast seda, kui olen sinuga jumalaga jätnud. ..»

Ka Rutherford kartis seda. Ta kutsus Ehoo enese juurde ja küsis temalt vaikselt, kas ei kavatse Emai ka neid kellelegi kinkida. .

«Ei, isa ei kingi teid kellelegi,» vastas tütarlaps. «Ta ütles, et kõige tugevama ja kõige noorema jätab ta enesele. Isa lubas valgele poisile anda hästi palju süüa, et see kasvaks kiiremini ja muutuks niisama ilusaks ning tugevaks nagu sina.»

Need sõnad rahustasid madruseid.

«Võib-olla õnnestub meil kunagi siit põgeneda,» ütles Jack Mullon unistavalt, «ja ma lähen tagasi Dublini ema juurde...»

«Et põgeneda, peaksime elama rannikul,» vastas Rutherford. «Kui me aga praegu põgeneme, läheb meil samuti nagu John Watsonil või veelgi hullemini. Esialgu peame taotlema ainult ühte - saarlaste täielikku usaldust, et nad lubaksid meil käia seal, kus süda soovib. See aga pole niisama lihtne.»

Pärast tundidepikkust ühegi puhkepeatuseta rännakut märkasid vangid kaugel künkal suurt küla. Rutherford ja Jack Mullon ohkasid kergendatult. Peagi tuleb väsitavale teekonnale lõpp ja nad saavad puhata. Kuid küla asus kaugel, enne päralejõudmist tuli veel kaks jõge ületada.

Esimene jõgi oli madal ja salk ületas selle vaevata, ilma et põlvedki oleksid märjaks saanud. Teisel kaldal oli metsa raadatud ja vangid nägid suurt põldu, kus kasvasid naerid, kapsad, melanid, kõrvitsad ja veel mingid tundmatud aedviljad.

Põllul töötasid mõned naised. Nad kobestasid mulda keppide ja kivikõblastega. Kepist pole niisuguse töö juures suurt asja, kuid labidaid maoorid ei tundnud.

Kõik põllutööd Uus-Meremaal lasusid naiste õlgadel ja Rutherford imestas, kuidas nad küll nii algeliste riistadega suutsid üles harida nii suure põllu.

364

Märanud lähenevat salka, hüüdsid naised eemalt oma tavalise «air-maree» ja jooksid kõigest väest külla rõõmusõnumit viima.

Otse küla ees tõkestas nende teed lai ning sügav jõgi. Nii suurt jõge polnud Rutherford Uus-Meremaal veel näinud. Hiljem ta kuulis, et selle nimi oli Waikato. Varem olid nad jõgesid koolmekohtadest ületanud, siin aga ei tulnud see kõne alla. Külast saadeti neile vastu mõned piroogid. Need olid männitüvedest tahutud ja keerulise mustriga kaetud sõidukid. Kõige suurema piroogi ninasse oli teiba otsa asetatud kuivanud naisepea, mille juuksed tuules lehvisid. Emai istus sellesse paati. Tema teekaaslased astusid teistesse piroogidesse ja hoogsalt hakati vastaskaldale sõudma.

Piroogid sildusid küla all künka jalamil. Oli näha, et Emai kaaslased tundsid koduigatsust, sest vaatamata väsimusele, hüppasid nad kärmesti kaldale ja tormasid ummisjalu mäest üles. Eriti kärmesti jooksis Ehoo. Ta silkas meestest mööda ja jõudis

esimesena püsttara juurde.

Hullupööra ulgudes valgus neile vastu rahvahulk. Naised lehvitasid tervituseks niinematte. Mehed veristasid küünte ja kivikestega oma nägusid. Kõige ees käis küüruvajunud ning kortsus eideke. Tema hallid juuksed olid nii hõredad, et läbi nende paistis pruun ümmargune kolp. Tal polnud suus ühtki hammast. Okslikule kepile toetudes ja kurjalt kahele poole kõõritades astus eit edasi. Väga vastik vanamutt, mõtlesid vangid.

Kuid just tema juurde jooksiski Ehoo. Kaua hõõrus ta oma nina vastu vana nõia konksus nosplit. Siis astus eide juurde Emai ja kordas sama protseduuri. Nii isa kui tütar näisid mõlemad õnnelikud ning rahulolevad. Ja mis seal imestada, oli ju see vastik vanamoor Emai ema ning Ehoo vanaema.

Algul rõõmustasid kõik oma kojusaabumise üle nii, et vangid unustati. Rutherford ja Jack Mullon jõudsid künkale viimastena, koos orjadega, kes tassisid raskeid koormaid. Siis aga meenusid nad Emaile ja ta viis vangid oma ema juurde. Vanaeit põrnitses vange kurjalt. Nad ei meeldinud talle põrmugi. Eit hakkas nagu kass susisema ja turtsuma. Siis sirutas ta äkki oma pika kondise käe ja näpistas Jack Mullonit jalast. Terav

küüs tungis sügavale läbi naha: Jack Mullon karjatas valust ning hüppas eemale.

Sõjamehed pahvatasid naerma. Kuid Emai heitis neile rahulolematu pilgu ja naer lakkas otsemaid.

Veel kaua hõõruti vastamisi ninasid ja kraabiti end rõõmu pärast veriseks. Lõpuks valgus rahvahulk külla.

Emai küla oli tõepoolest pealinn. Siin asus umbes seitsekümmend onni. Mitte ühtki küla, kus vangid olid varem viibinud, ei saanud sellega võrrelda. Mis siis ime, et selle elanikud suutsid allutada nii suure maa-ala.

Emai onn asus küla keskel ja oli. teistest tunduvalt suurem. Kuid ka selle uks oli niisama madal nagu kõigil teistelgi onnidel. Et oma lossi minna, pidi ülempealik neljakäpakile laskuma.

Väljakul valmistuti pidusöögiks. Sellest võtsid osa vaid kõige tähtsamad sõjamehed. Teised seisid ringis nende ümber ja vaatasid pealt. Rutherford imestas väga, kui Emai teda ja Jack Mullonit enese kõrvale istuma pani. Pealik osutas vangidele au, millest enamik tema alluvaist ilma jäeti. Erakordse ahnusega asusid tähtsad sõjamehed küpsetatud sealiha kallale.

Pidutsejate hulgas oli ainult üks naine - Emai ema. Isegi Ehool ei lubatud peost osa võtta ja ta seisis rahva hulgas ning vaatas, kuidas isa ja vanaema õgivad. Vangid rõõmustasid Emai sõbraliku suhtumise üle. Neid häirisid vaid pealiku ema kurjad pilgud, mis panid Jack Mulloni hirmust võpatama.

Sööming kestis tundi kolm. Lõpuks oli siga söödud ja sõjamehed hakkasid sõjalaule laulma. Päike oli juba ammu loojunud, taevas särasid tähed, kuid laul muutus üha valjemaks ning metsikumaks. Paljud hüppasid jalule ja hakkasid meerisid tiirutama. Sõjalaulud kütsid neid üha enam üles ja Rutherford hakkas juba kaklust kartma.

Siis aga saabus naaberküla pealik koos kahe pojaga Emaid tervitama. Nad tõid ülemusele kingituseks kolm korvi meloneid. Emai võttis külalised rõõmsalt vastu ja pani enese juurde istuma. Kuid siis märkas ta, et külalisi pole millegagi kostitada - siga oli juba otsas.

« Verd! Verd!» hakkasid äkki sõjamehed laulmist katkestades karjuma.

Rutherford sai juba hästi maooride keelest aru, kuid ei taibanud korrapealt, mida sõjamehed tahavad.

Kuid peagi selgus kõik.

Emai ema tõusis ja läks pidutsejaid ümbritsevasse rahvamurdu. Hirmunult anti talle teed. Ahnelt kahele poole põrnitsedes nägi ta äkitselt üht oma orjatari - umbes kolmekümneaastast naist. Eit haaras tal käest ja tõi ringi keskele. Orjatar ei tõrkunud. Vanaeit haaras poja käest meeri ja tappis oma ümmardaja ühe hoobiga.

Kohe hakkasid sõjamehed laiba küpsetamiseks auku kaevama. Osa naisi saadeti hagusid tooma.

Juba teist korda viibisid Rutherford ja Jack Mullon inimsöömise juures. Nad vaevlesid hirmsas tülgastuses. Põlgus, haledus, jälkus ja viha oli nii suur, et neil hakkas kõik silme ees pöörlema. Kokku rääkimata tõusid nad üles ja lahkusid sellelt jälgilt pidusöögilt. Keegi ei takistanud neid. Nad läksid teise küla serva ja heitsid püsttara äärde rohule.

Seal lamasid nad tähti vaadates koidikuni. Hommikul märkas Rutherford püsttaras sõrmelaiust kitsast pragu. Kaua ning tähelepanelikult vaatas ta läbi selle ümbrust.

Minu kodu on mu kindlus

Päikesetõusul pidusöök lõppes ja pidutsejad läksid onnidesse magama. Naised siirdusid põllutööle ja küla jäi tühjaks. Valvurid istusid püsttara ääres päikese paistel ja vestlesid omavahellaisalt. Rutherford ja Jack Mullon lonkisid nukralt mööda külatänavat edasi-tagasi ja kihutasid keppidega eemale näljaseid koeri, kes püüdsid neile säärde karata.

Emai ärkas täpselt keskpäeval ja käskis vangid kohe enese juurde tuua.

Kuulnud pealiku kutset, muutus Rutherford rahutuks. Mis siis, kui Emai vihastas oma vangidele, kes eile nii väljakutsuvalt pidusöögilt lahkusid?

Kuid Emai hoopis naeratas. Ta pühkis parajasti linase nartsuga tolmu nurgas asuvalt puukujult. Nagu Rutherford hiljem kuulis, kehastasid need kujud suguharu esivanemaid. Need olid meisterlikult nikerdatud ja nii hirmsate lõustadega, et ajasid hirmuvärinad peale. Pea-

lik oli ühtlasi ka ülempreestriks ja hoidis esivanemate kujusid oma onnis. .

Rutherford otsis silmadega Ehood. Ta eelistas Emaiga vestelda tütre juuresolekul, et neiu teda häda korral kaitseks. Kuid Ehood polnud. Nähtavasti töötas ta koos teiste naistega põllul. Seevastu nägi madrus nurgas Emai ema, ja tal hakkas kõhe. Õnneks aga pöörane eit magas, nina heintes.

«Te peate endale maja ehitama,» teatas Emai rahulikult, isegi sõbralikult.

Välkkiirelt kaalutles Rutherford seda ettepanekut. Kui Emai tahab, et nad ehitaksid enesele maja, siis on Ehool õigus, et pealik ei kavatse neid kinkida ega süüa.

Emai vaatas küsivalt Rutherfordile, kuid madrus ei lausunud sõnagi, vaid ootas, mida pealik veel lisab.

«Ma luban teil ehitada maja, kuhu vaid soovite,» jätkas Emai. «Ma käsin naistel seinte jaoks roogu lõigata, sõjamehed aga võivad teil aidata vaiu maa sisse taguda. Kui tahate, võite ehitada suure maja, kuid ärgu ta olgu minu omast suurem. Mida sa arvad, Linalakk?»

Rutherford jäi mõttesse.

«Hästi,» ütles ta siis. «Me ehitame enesele maja, nagu sa käsid. Kuid meil pole tarvis kellegi abi. Me tahame elada niisuguses majas, nagu on meil kodumaal. Need aga ei sarnane siinsetega. Luba meil ehitada niisugune maja.»

«Luban,» nõustus Emai. «Ma hakkan teiste pealikute ees uhkustama, et minu külas on maja, missugust pole kusagil. Tehke ta võimalikult kiiresti valmis. Mida teil selleks tarvis on?»

«Kaks kirve st ja mõned naelad, mis sa meie laevalt said,» vastas Rutherford.

Emai andis talle kirved ja kaks tosinat naelu. Rutherford ja Jack Mullon lahkusid onnist.

«Mida sa plaanitsed, Rutherford?» küsis Jack Mullon arusaamatuses. «Sa tahad siia ehitada niisuguse maja nagu Inglismaal? Milleks meile seda? Kas sa tõesti ei looda põgeneda ja kavatsed siia jääda kogu eluks? Põgenemiseni aga võime ka metslaste onnis elada: Milleks asjata vaeva näha? Milleks me peame tõelise maja ehitama? »

368

«Ma ei kavatsegi maja ehitada, ma kavatsen ehitada i-pu,» vastas Rutherford.

«I-pu? Kindluse?» imestas Jack Mullon.

«Jah, kindluse. Kui metslased tahavad meid tappa või teineteisest lahutada, siis peab meil olema oma kindlus. Me ehitame selle keset küla. Ja võimalik, et just selle abil saavutame vabaduse.»

«Vabaduse? Mis moel?»

«Küll sa näed. Nüüd aga on vaja tööle asuda.» Eelkõige tuli valida majaplats. Rutherford läks mööda tänavat küla lõppu ja joonistas umbes sammu kaugusel püsttaras olevast praost suure ruudu.

«Me ehitame oma maja siia,» ütles ta.

«Miks sa tahad teda otse keset tänavat ehitada?» küsis Jack Mullon. «Aseta ta parem maooride onnidega ühte ritta.»

«Emai lubas meil ükskõik millise paiga valida,» väitis Rutheriord. «Ja ma pean seda kohta kõige soodsamaks. Kui maja seisab tänava ääres nagu teisedki, siis näeb temast vaid seda,mida vastasküljel tehakse. Kui aga maja asub keset tänavat, siis võib temast näha kõike, mis tänaval toimub. Et aga sellel külal on ainult üksainus tänav, siis näeme oma majast, mida kogu külas tehakse.»

Kindlust juba roost ei valmista. Teda tuleb ehitada kas kivist või nii jämedatest palkidest, millest ka püssikuul läbi ei löö. Et vangidel polnud kivitahumise tööriistu, siis tuli neil palkidest ehitada. Kust aga palke saada? Metsa nad minna ei saanud, sest neil ei lubatud väravast väljuda. Ja kuidas toimetada raskeid palke metsast kohale, kui hobuseid ja vankreid pole?

Kuid Rutherford leidis väljapääsu. Külas, püsttara ääres kasvas väike männisalu. Ja mõne minuti pärast kõlasidki juba kirvehoobid.

Pool küla jooksis valgete tööd vaatama. Maoorid polnud veel kunagi näinud, et teraskirvega võib nii kärmesti puud langetada. Nad ei kasutanud kirveid hoopiski tööriistadena, vaid relvadena. Puu langetamiseks põletasid maoorid selle alt läbi ja lükkasid siis ümber. Selleks kulus mitu tundi. Rutherford imestas, kui palju pidid küll pärismaalased vaeva nägema, et kogu küla

369

püsttaraga ümbritseda. Ilmselt oli see mitme põlvkonna töö vili.

Rutherford töötas naudinguga. Tervelt pool aastat polnud ta midagi teinud. Seda aga oli tervel, lapsest saadik tööga harjunud inimesel raske taluda. Laastud lendasid vuhinal igasse külge ja pealtvaatajad pidid tahtmatult tagasi tõmbuma. Puu maha raiunud, tõmbas Rutherford hinge ja pühkis pihuga higi. Jack Mullon aga istus kaksiratsa tüvele ja hakkas oksi laasima.

Langetanud ja laasinud kolm mändi, hakkasid nad neid tükeldama. See võttis palju aega ja Rutherford kahetses, et neil saag puudub. Igast männist sai kolm-neli jämedat palki. Jack Mullon kooris need ära, Rutherford aga raius otstesse tapid.

Nüüd tuli palgid ehitusplatsile toimetada. Pealtvaatajad jäid imestusest tummaks, kui Rutherford ilma kõrvalise abita palgi selga vinnas ja siis, ise pingutusest punane kui vähk, majaplatsile kandis. Kes võis arvata, et sel pikal valgel mehel nii tohutu jõud on! Sellest ajast peale suhtusid maoorid Rutherfordi aupaklikult ja mõningase hirmuga.

Kindluse ehitamine kestis umbes kaks nädalat. Seni lubas Emai vangidel oma onnis ööbida. Nad tulid töölt alles hilisõhtul ja heitsid kohe magama. Emai oli alati sõbralik. Nähtavasti oli ta vangidega rahul. Need kartsid vaid tema ema. Vanaeit ei sallinud kumbagi, kuid eriti vihkas ta Jack Mullonit. Kui Jack onni astus, susises eit kurjalt. Tarvitses vaid Email pilk kõrvale pöörata, kui eit torkas noormehele heinatuustiga näkku. Mõnikord öösiti ärkas ta ootamatust valust - vanaeit oli talle kepiga roiete vahele virutanud.

«Ma kardan seda nõida,» rääkis Jack sõbrale. «Ta tahab mind samuti nahka panna nagu selle naisegi. Jõuaks juba rutem oma majja.»

Seinad kerkisid tasapisi kõrgemale. Rutherford jättis ette ukseava, mille läbimisel polnud vaja kummarduda.

«Kuhu me akna teeme?» küsis Jack Mullon.

«Akent me ei teegi,» vastas Rutherford. «Milleks kindlusele aknad? Kas selleks, et vaenlane hõlpsamini kallale pääseks? Ei, kindlusel peavad olema vaid laskeavad. Vaata, ma juba tegingi mõne. Nendest on mõnus tulistada. »

370

Ja ta näitas kaaslasele mõningaid erinevatel kõrgustel asuvaid avausi.

«Tulistada?» imestas Jack. «Millal luuavarrest enne pauku on tulnud?»

Rutherford surus sõrme suule ja vaatas ringi. Nad asusid raketise põhjas, ukse ees polnud kedagi ja ükski silm polnud nägemas. Rutherford kummardus, nihutas raske puupaku kõrvale, kraapis pisut mulda ja võttis siis august välja püstoli.

«Kust sa selle said?» küsis hämmastunud Jack. «Emai peitis kõik pootsmani püstolid onni heinte alla,» vastas Rutherford. «Neid on seal seitse-kaheksa tükki. Eile öösel hakkas mul külm, pugesin sügavamale heintesse ja leidsingi need.»

«Eks sa võtnud rohkem!» «Kartsin, et Emai märkab. Kahtlus langeks kohe meile, sest meie üksi viibime tema onnis. Pealegi pole häda selles, et meil on vaid üks püstol, vaid hoopis selles, et relvas on vaid üks laeng. Kuid katki pole midagi. Kui meil üks kord vedas, veab ka teine kord. Küll me laenguid juurde hangime. Peab vaid parajat juhust varitsema.

Rutherford pani püstoli auku tagasi, lükkas mulla peale ja veeretas puupaku peidupaigale.

Seinad nõudsid üha uusi palke. Rutherford langetas iga päev ühe puu ja salu hakkas pisitasa hõrenema.

«Raiu õige see, kõige suurem mänd,» ütles kord Jack Mullon. «Sellest saame oma kuus palki.»

«Ei, see puu jäägu kasvama. Seda läheb meil vaja muuks otstarbeks.»

«Milleks?» küsis Jack.

Vastuse asemel hakkas Rutherford mööda tüve üles ronima. Mastidel ronima harjunud madruse käes oli see lapsemäng. Ta läks üha kõrgemale ja peatus alles ladvas, kus tuul teda edasi-tagasi kiigutas. Istunud kuivanud oksale, vaatas ta ahnelt mõõtmatusse kaugusse.

Ta nägi kaht jõge, mis kolme miili kaugusel külast ühinesid, piiritut metsavaipa, lumega kaetud mägesid, kogu maad läbivaid uhtorge ja kuristikke. Tähelepanelikult vaatles ta iga küngast, iga nõgu, ja püüdis meelde jätta ümbritseva maastiku pisimaidki iseärasusi.

Nädala pärast olid seinad Rutherfordist poolteist

korda kõrgemad. Madrus otsustas katuse kallale asuda. Selleks kasutas ta männilatvu. Töö edenes kärmesti, kuid peagi said naelad otsa. Emai teatas, et ta ei anna enam ühtegi naela. Pärast pikki palveid loovutas ta vangidele «Agnese» laoruumist röövitud traadijupi. Sellega kinnitasid madrused ülejäänud katuselatid ülemise seinapalgi külge.

Kui katus valmis, toppisid nad praod kuiva rohuga. Laskeavade sulgemiseks meisterdas Rutherford puust prundid. Ukse valmistas ta paksudest plankudest. Et raudhinged puudusid, tuli uks puuhingedele asetada. Tugev männipuust riiv muutis selle tõeliseks kindluseväravaks.

Maja ette potsis Rutherford savist ahju. Parema meelega oleks ta selle küll majja teinud, kuid maaoride kombeid arvestades olnuks see järelemõtlematu. Nende arusaamise järgi rüvetas vaaritamine elamu. Rüvetatud maja aga tuli viivitamata maha kiskuda.

Emai oli helde lõpuni ja kinkis neile paja, mida Rutherford rännakul tassis. Nüüd võisid vangid enesele toitu keeta.

Lõpuks oli maja valmis. Uksest avanes vaade kogu tänava ulatuses kuni väravani püsttaras.

Jaht

Pärast kodukülla saabumist ei vaadanud Ehoo enam vangide poolegi. Paistis, et tema sõprus Rutherfordiga oli läbi.

Varem lobises ta madrusega tundide kaupa. Nüüd uinus ta enne Rutherfordi töölt saabumist ja läks põllule, kui madrus alles teist külge pööras. Ehoo tegeles lapsepõlvesõbrataridega, kellega ta pärast pikka lahusolekut taas kohtus. Rutherfordi ta enam ei meenutanudki. Nad ei kohtunud peaaegu üldse. Kordagi ei tulnud neiu vaatama, kuidas ta mände langetab ja seinu üles raiub.

Kuid nii oli vaid alguses. Järgmisel päeval pärast kolimist ilmus tütarlaps maja lävele. Maja kõrgus ja massiivsus hämmastasid teda. See oli vaid pool vaksa

isa onnist madalam. Aukartlikult patsutas ta peoga värskeid seinapalke.

«Küll on tugev onn!» ütles ta Rutherfordile. «Kui ka kõik meie sõjamehed tõukaksid, ikka ei jõuaks nad seda ümber lükata. ütle, kas sinu kodumaal on palju niisuguseid maju?»

«Minu kodumaal elavad niisugustes vaid kõige vaesemad inimesed, rikaste majad aga on nagu mäed ja kõrgemad kui puud.»

«Kas sina olid oma kodumaal rikas?» küsis neiu.

«Ei, olin väga vaene.»

«Siin aga saad sa rikkaks. Kui sa meie juurest ei põgene, nagu sinu vend tahtis teha, siis teeb isa su väga rikkaks, Ta annab sulle palju sigu. Sa oled väga tugev, võitled lahingutes vaprasti ja saad meie parimaks sõjameheks. Kogu sõjasaak ei mahu sinu onni. Vaata, kui palju naelu mu isa sulle andis! Ta kingib sulle veel igasuguseid asju. Kui minu isa näeb, et sa ei taha tema juurest põgeneda, siis saad sa väga rikkaks.»

«Ütle, Ehoo, kas sa olid kaua kodukülast eemal?» küsis Rutherford.

«Jah, väga kaua,» vastas neiu. «Isa võtab mind alati sõtta kaasa. Viimane kord rändasime isaga ühest kevadest teise.»

«Ka mina nägin, et sa rõõmustasid kojusaabumise üle,» jätkas Rutherford. «Kui sa isaga rändasid,. siis meenutasid vist sageli oma küla?»

«Ma igatsesin kogu aeg.»

«Ka mina igatsen oma kodumaa järele,» ütles Rutherford.

Ehoo jäi mõttesse ja vaikis.

«Ma tean, et sa igatsed,» ütles ta lõpuks. «Ja mul on sinust kahju.»

Rutherford kutsus tütarlast maja ka seest vaatama ja avas ukse. Uks huvitas külalist väga. Pärismaalaste onnide sissekäiku ei suleta kunagi. Ehoo nägi ust esma-kordselt ja seepärast avas ja sulges ta seda enne sisenemist mitu korda.

Majas polnud ühtki mööblitükki. Rutherford kavatses edaspidi valmistada magamisnarid, kuid esialgu neid veel polnud ja magada tuli heintel. Ehoo jäi pelglikult nurkadesse piiludes keset tuba seisma. Paksud seinad

373

kohutasid teda. Maooride onnid valmistati haprast roost, mida võis igast kohast katki rebida. Kuid valgete majas tundis ta end nagu vanglas.

Laskeavad olid suletud. Kogemata sulges Jack Mullon ukse ja tuba vajus pilkasesse pimedusse. Tütarlaps kiljatas, lükkas ukse ristseliti ja põgenes ummisjalu.

Sellest päevast alates tuli Ehoo iga päev vangidele külla. Kuid kordagi polnud ta nõus majja astuma.

Emai polnud tõepoolest kitsi. Puhuti oli ta isegi väga helde. Kuid ometi hakkas ta pärast koduküla naasmist vange kasinalt toitma. Rutherford taipas, millest see tingitud oli. Ta nägi, et maoorid olid väga vaesed ja elasid poolnäljas. Sigu tapeti ainult väga pidulikel juhtudel. Isegi pealik ei saanud alati voli pärast süüa. Alguses söötsid neid Rengadi küla elanikud. Nemad toitsid ka Emaid, kui see oma salgaga seal külas viibis. See oli midagi renditaolist, mida ülempealik alluvast külast sisse kasseeris. Nüüd aga pidi Emai vange oma kulul toitma. Kuid ega kahe turske meremehe toitmine niisama lihtne olegi.

Pealinnas viibimise esimesel kuul pidid Rutherford ja Jack Mullon püksirihma pingutama. Nad said kõhu täis vaid siis, kui Ehoo neile põllult salamahti aedvilja tõi. Kui neid .oleks püsttara taha lubatud, oleksid nad kalastanud ja jahti pidanud. Mida aga sööb inimene, kes ei pääse külast välja?

Õnneks leidis Jack Mullon hädast väljapääsu. UusMeremaal pesitses ohtrasti metstuvisid. Vahel lendasid nad parvede kaupa külasse ja otsisid jäätmetest söödavat. Maoorid püüdsid neid odade ja kividega tabada. Kuid metstuvi oli äärmiselt ettevaatlik lind. Kunagi ei lasknud ta inimest liiga lähedale.

Nendele tuvidele kavatseski Jack Mullon jahti pidada. Odast ja kividest ta loobus. Kui juba maoorid ei suuda tuvi tabada, siis ei tule tema sellega ammugi toime. Ta palus Ehoolt peenikest nööri ja tegi selle otsa silmuseo Maja ja püsttara vahel oli väike küngas. Jack puistas sellele pihutäie arbuusiseemneid. Seemnete ümber asetas ta silmuse, ise aga jäi, nööriots peos, paarikümne sammu kaugusel kännu taha varitsema. Kohe märkas küla kohal tiirlev tuviparv seemneid. Peagi astus üks

374

tuvi silmusesse. Jack tõmbas nöörist ja juba rabeleski lind silmuses. Tunni pärast oli tuvi juba keedetud.

See jahiviis oli nii edukas, et mõnikord püüdis Jack viis-kuus tuvi päevas. Nüüd polnud vangidel enam vaja nälga kannatada.

Pärast paari edukat jahipäeva otsustasid Rutherford ja Jack Mullon viia mõned linnud ka Emaile. Astunud pealiku onni, andsid nad talle viis tuvi. Emai oli väga rahul. Korrapealt hammustas ta lindude kaelad läbi ja hakkas verd imema.

«Te olete tublid kütid,» kiitis ta. «Te olete kavalad, kavalamad kui kõik minu suguharu jahimehed. Kuid kaval kütt on parim kütt.»

«Mis jahipidamine see siin on,» tähendas Rutherford. «Kui te aga meid metsa laseksite, tooksime sulle saaki mehemoodi. »

Emai vaatas kahtlustavalt Rutherfordile silma. Kuid madruse pilk oli aval. Emai tegi näo, nagu poleks ta vangi sõnu kuulnud, ega lausunud sõnagi.

Kuid Rutherfordi sõnad jäid talle meelde. Kolmandal päeval ilmus ta maja ette.

«Kuule, Linalakk,» ütles ta. «Homme lähen ma oma sõjameestega metsa jahile. Võtan sind kaasa ja vaatan, kuidas sa oskad küttida.»

«Hästi!» vastas Rutherford. «Homme me tuleme sinuga jahile.»

«Ei, ma võtan kaasa ainult sinu. Sinu seltsimees jääb koju.»

«Ma ei oska kaaslaseta küttida,» püüdis Rutherford vastu vaielda. «Kodus me küttisime alati koos. Ta on minust palju parem jahimees. Ka need tuvid, mis me sulle tõime, püüdis tema.»

«Sa oled liiga tagasihoidlik, Linalakk,» ütles Emai. «Ma ei usu sind. Sa oled oma seltsimehest vanem, targem, kogenum ja oskad paremini küttida. Ta on veel noor ja las istub kodus.»

Rutherford taipas kohe Emai tagamõtet. Pealik oli korduvalt näinud, kuidas ta Jack Mulloni eest hoolitses, temaga kõike jagas ja alati abistas. Emai taipas, et Jackita ei põgene ta kuhugi. Rutherford mõistis, et vaidlemine on asjatu, ja vaikis.

375

«Kuid millega sa küttima hakkad?» küsis Emai. «Sul pole ju püssi ega oda.»

«Ära muretse, küll ma relva hangin,» vastas Rutherford.

Ja tõepoolest, õhtuks oli madrusel relv valmis. Ta tegi selle sokihoidja kummipaelast. See oli tavaline, Euroopas igale koolipoisile tuntud kadapulk. Lapsepõlves oli Rutherford kadaga küllalt vareseid ja varblasi koksanud. Ega Uus-Meremaa papagoid raskem ole tabada kui kodus varest. Korjanud väikesi kive, heitis ta rahumeeli magama.

Varahommikul põmmis Emai uksele. Rutherford pani taskud kive täis ja väljus. Emai koos kahekümne sõjamehega ootas teda. Kõigil olid kaasas kerged peenikesed odad. Vaid Email üksi rippus õlal kapten Coffini suurepärane püss.

Jack Mullon saatis sõbra külaväravani. Ta oli hirmust kaame. Esmakordselt jäi ta mitmeks tunniks üksi maooride keskele.

Umbes tund aega sammusid jahimehed mööda jõekallast, siis aga pöörasid tihedasse ürgmetsa. Põgenemist kartes ei lasknud maoorid meremeest silmist ja käisid tema kannul. Loomulikult segas see jahipidamist.

Rutherford pidi jällegi imetlema maooride osavust oda käsitsemisel. Otsekui iseenesest tabasid odad neljakümne sammu kaugusel asuvat märki. Pärismaalased võisid odadega läbistada oksal istuvat rästast ja oja põhjas puhkavat kaheverssokilist *

kala. Kuid UusMeremaa linnud olid ettevaatlikud ja harva suutsid jahimehed neile neljakümne sammu kaugusele läheneda.

Lärmakas ja kannatamatu maoori polnud võimeline peidikus varitsema. Lennult ta aga lindu ei tabanud, selleks lendas oda liiga aeglaselt.

Ja ometi nottisid nad linde odadega rohkem kui Rutherford oma kadaga. Kadakivi lendas odast küll kaugemale, kuid täpsus andis soovida. Pealegi olid papagoid visa hingega. Odad tungisid neist läbi, kui aga Rutherfordi kivi märki tabaski, siis enamik lendas ära. Keskpäevaks oli igal pärismaalasel kuus-seitse lindu, Rutherfordil aga vaid paar vintsket papagoid ja üks ettevaata-

* Verssok - 4,45 cm. (TõLkija.)

376

matu tuvi. Meremees oli nigelast jahisaagist nördinud. Teda lohutas ainult asjaolu, et Email läks veelgi viletsamini.

Emai polnud püssiga varem jahil käinud. Ehkki püssid olid maooridel juba üle poole aasta, oli Rutherford kogu oma vangipõlve jooksul kuulnud ainult ühe lasu, millega John Watson koera surmas. Maoorid kandsid püsse ainult toreduse pärast, lasta nad ei riskinud. Nüüd aga tahtis Emai proovida tulirelvaga küttimist.

Ta oskas relva hästi laadida. Püssirohtu, kuule ja haavleid oli tal küllaldaselt. Kuid Rutherford nägi, et tal pole sihtimisest aimugi. Selle asemel et kaba vastu paremat õlga suruda, toetas Emai selle kõhu või rinna vastu.

Esimese kolme tunni jooksul tulistas pealik üle kahekümne korra, kuid kõik mööda... Taloli valge mehe ees häbi. Ta oleks tahtnud Rutherfordi paluda, et see teda laskma õpetaks, kuid ei julgenud vägevat relva vangi kätte anda. Rutherford aga vaikis ja tegi, nagu ei märkaks ta midagi.

Lõpuks aga ei pidanud pealik enam vastu. Kasutades kõigi kahekümne sõjamehe lähedust, astus Emai Rutherfordi juurde ja palus näidata, kuidas valged mehed püssi lasevad. Madrus tegi näo, nagu ei märkakski ta kahtkümmend enesele suunatud oda. Muretult naeratades võttis ta pealiku käest püssi, sihtis ja tulistas neist umbes saja sammu kaugusel mättal seisvat kivi *. Lind kukkus. Rutherford ulatas püssi Emaile ja läks saagi järele.

Seejärel selgitas ta pealikule, kuidas peab sihtima, ja õpetas märkilaskmist. Emai oli väga taiplik, kuulas oma õpetajat innukalt ja rõõmustas meeletult, kui esimese papagoi alla tulistas. Öppuse vältel aga pistis Rutherford märkamatult tasku mõned kuulid ja kamalutäie püssirohtu.

«Kõlbab minu püstoli jaoks,» mõtles ta. Põõsastes leidsid nad mingi suure looma luud. «See on moa!» hüüdis üks sõjamees.

* Kivi - lind, kelle kodumaaks on Uus-Meremaa. (Tõlkija.)

377

«Kas teie maal siis elab nii suuri loomi?» küsis Rutherford.

«Moa pole loom, vaid lind,» seletas Emai ja näitas käsivarrepikkust linnunokka. «Elusaid moasid enam pole, me leiame ainult luid. Kui aga minu ema alles väike tüdruk oli, siis ta nägi elusaid maasid. Moad olid kasvult onnidest kõrgemad ja väga tugevad, kuid nii rumalad, et neid tapeti nagu papagoisid. Siis olid kõigil kõhud täis, sest iga päev söödi moaliha. Nüüd aga on moadest ainult kondid järele jäänud.»

Emai tõstis maast hobuse jala suuruse luu ja viskas selle eemale.

«Räägitakse,» lisas ta pärast pikka vaikimist, «et mägedes veel mõni elab. Kuid nii kaugel, et inimesed sinna ei pääse.»

Ehkki Rutherford tegi, nagu ei huvitaks teda peale küttimise midagi, huvitus ta tegelikult hoopis muust. Ta püüdis küla ümbrust võimalikult paremini tundma õppida. Kõike, mis talle teel ette sattus, kõrvutas ta männiladvast nähtuga. Paljud tähelepanekud rõõmustasid teda.

Hilja õhtul jõudsid jahimehed külla. Jack Mullon hüppas Rutherfordile kaela. Kogu päeva oli ta olnud nii hirmu täis, et ei väljunud kordagi majast.

Põgenemisplaan

Järgmisel hommikul ronis Rutherford kohe pärast virgumist männilatva ja istus seal üle poole tunni. Laskunud maapinnale ja veendunud, et teda ei jälgita, 1äks ta püsttara juurde ja vaatas pingsa tähelepanuga 1äbi prao. Kui ta uuesti lävele astus, oli ta nägu nii tõsine ning salapärane, et see torkas Jack Mullonile kohe silma.

«Sa vist plaanitsed midagi, Rutherford,» ütles ta.

«Miks sa mulle ei räägi?»

«Me peame sinuga jälle tööle hakkama, Jack,» vastas Rutherford.

«Tööle? Kas tahad narid teha või?»

«Sedapuhku mitte,» muheles madrus. «Narid võivad oodata. »

378

Ta istus künnisele ja rääkis seltsimehele plaanist, mida ta oli juba mitu nädalat haudunud.

«See küla asub väga heal kohal,» alustas ta. «Sõja korral on teda peaaegu võimatu vallutada. Eest kaitseb teda jõgi, tagant sügav uhtorg, mis algab otse teisel pool püsttara. Uhtoru nõlv on nii järsk, et seda mööda ei saa üles ega alla ronida.»

«Miks sa sellest mulle räägid?» katkestas teda Jack. «Ega meil sellest kergem ole, et see neetud küla nii heas kohas paikneb. Mis see meisse puutub...»

«Ei, puutub küll,» vaidles Rutherford. «Selles meie pääsemine ongi. See uhtorg, millest ma sulle räägin, ulatub mõlemale poole viieteistkümne miili ulatuses ja liitub siis teiste, madalamate uhtorgudega. Meie uhtorgu võib laskuda ainult siit viis miili eemal. Muud juurdepääsu pole.»

«Kust sa seda kõike tead?» katkestas Jack teda uuesti.

«Männiladvast näeb ümbruskanda väga hästi. ühtteist nägin ka jahil ja Ehoogi on mõnda rääkinud. Kuula nüüd. Kui me äkki oleksime selle uhtoru põhjas, siis pääseksid meie jälitajad sinna alles kahe tunni pärast. Kui me aga satuksime oru põhja täiesti märkamatult, pealegi öösel, siis me oleksime oma põgenemistee avastamise ajal siit juba kolmekümne miili kaugusel...»

«Kuidas me uhtoru põhja saame? Sa ju ise ütlesid, et lähim sissepääs asub siit viis miili eemal.»

«Ära sega...»

«Taipasin,» teatas Jack Mullon. «Sa tahad üle püsttara ronida ja köie abil alla laskuda.»

«Ei,» väitis Rutherford. «Sa eksid. Püsttara ja uhtoru vahel on kitsuke riba, kus sõjamehed pidevalt vahti peavad. Kui me hakkame üle tara ronima, siis meid märgatakse kohe. Ja kust me orgu laskumiseks nööri saame? Siinsed köied on peenikesed ja katkevad nagu ämblikuvõrk. «Agnese» köied aga, millega meid esi-mesel ööl kinni seoti, kinkis Emai rannakülade elanikele. Ehkki minu plaan on vaevarikas, on ta siiski tunduvalt parem.»

«Räägi siis ometi.»

«Kuula. Meie maja asub püsttarast kümne, uhtorust aga viieteistkümne sammu

kaugusel. On vaja kaevata

379

maa-alune käik, mis algab meie hütist ja lõpeb uhtoru põhjas. See on raske töö, sest org on väga sügav. Kuid metslased ei tule kunagi meie majja ja me võime öösiti rahulikult töötada. Muld on siin küllalt pehme. Kui me hoolega ametis oleme, siis on maa-alune käik kolme kuu pärast valmis. Öösel laskume oru põhja. Käigu ülemise osa paneme millegagi kinni, nii et keegi ei aima, mis viisil me kadusime. Kui Emai hakkab meid taga ajama, oleme juba kaugel!»

Jack Mullon hüppas rõõmu pärast õhku.

«Hurraa!» hüüdis ta. «Kolme kuu pärast oleme vabad! »

Rutherford naeratas nukralt.

«Ära kiirusta, Jack! Oletame, et me põgeneme kolme kuu pärast. Kuid meid püütakse igal juhul kinni. Kui me ka Emai kätte ei satu, siis mõni teine pealik tabab meid kindlasti. Meie olukord muutub pärast põgenemist hullemaks. Siit võib põgeneda vaid juhul, kui avaneb võimalus Uus-Meremaalt lahkumiseks. Niipea kui kuuleme, et rannikul seisab mõni laev, põgeneme kohe. Seni aga elame siin ja teeme, nagu ei mõtlekski põgeneda. Kui laev saabub, kuuleme sellest kohe. Siin levivad teated kiiresti üle kogu saare. On kindel, et lõppude lõpuks laev tuleb, sest eurooplased ometi külastavad Uus-Meremaad. Ja siis me ronimegi uhtorgu.»

Rutherford vaikis, jäi mõttesse ja lisas siis:

«Kõik see on tuleviku asi. Seni aga peame töötama ja kannatama.»

Maa-alune käik

Alustati juba samal ööl. Tööriistu polnud ja nad hakkasid kaevama nugadega. Muld oli küllalt kobe, kuid ometi edenes asi aeglaselt. Noad nürinesid ja Rutherford mõistis, et need peavad vastu vaid ühe öö. Siis otsustati kaevata kätega. Kuid nüüd edenes veelgi aeglasemalt. Poolpraokil uksest hakkas tulvama juba koiduvalgust ja murega nägid vangid, kui vähe nad olid suutnud kaevata.

«Nii ei jõua me ka viie aasta pärast uhtoru põhja!» hüüatas Jack MulIan nukralt.

380

Auk kaeti plaadiga, millele raputati mulda, et see juhusliku külalise tähelepanu ei köidaks. Seejärel heitsid vangid magama. Rutherford virgus keskpäeval. Kaaslast äratamata võttis ta kirve ja hakkas männipalki tahuma. Poole tunni pärast hakkas see labida ilmet võtma.

Maoorid tunglesid ümberringi. Kuid Rutherford ei kartnud; et nad tema plaani taipavad. Maoorid polnud labidat näinud ega teadnud, et sellega võib maad kaevata. Küla elanikud olid juba harjunud, et Rutherford alailma midagi oma maja jaoks meisterdab, ega kahtlustanud midagi.

Peagi oli ka teine labidas valmis. Järgmisel ööl edenes töö paremini, kuid muidugi mitte nii kiiresti, nagu vangid oleksid soovinud. Pehme männipuu kulus kõvas maas peagi nudiks. Hommikuks labidad narmendasid ja nad tuli minema visata. Pärast puhkust hakkas Rutherford uusi tahuma.

«Ka neist on hommikuks vaid räbalad,» ohkas ta. «Kui meil ometi oleks rauda või siis vähemalt kõvemat puudki. .. Muidu aga pean iga päev uued labidad tegema.»

Puulabidate peamiseks puuduseks oli nende nüridus. Kui neid aga teravamaks tehti, siis nad murdusid kohe. Ja igal hommikulolid vangid oma piskut tööd üle vaa-

dates meeleheite lävel.

Vahepeal tekkis Email jälle püssiproovimise isu. Juba nädala pärast valmistus ta uueks jahiretkeks ja kutsus Rutherfordi kaasa. Kutse tuli parajal ajal, sest väsinud Jack magas päevad läbi ega jaksanud tuvisid püüda. Seekord võttis Rutherford peale kada ka kirve kaasa. Kütiti nagu eelminegi kord, kuid selle vahega, et nüüd usaldas Emai madrust rohkem ja andis talle sagedamini püssi kasutada. See oli pealikule kasulik, sest Rutherford laskis paremini ja andis üle poole saagist temale. Õhtuks oli mõlemal suur seljatäis linde. Rutherford oli aga kahekordselt rahul, sest tal õnnestus jällegi kuule ja püssirohtu tasku toimetada.

Tagasiteel nägi madrus küla lähedal suurt küpressi. Ta langetas selle kirvega, raius tüvest palgi ja upitas selle oma turjale. Ähkides tassis ta puu külla ja viskas läve ette.

381

«Vaata, kui kõva puu,» ütles ta otsmikult higi.pühkides. «See pole mõni mänd. Küpress juba katki ei lähe. Nüüd saame labidad, mis ei anna raudlabidale alla.»

Järgmisel hommikul hakkas ta palki tahuma. Puu oli nii tihe, et kirves kippus libisema ja kulus peaaegu terve päev, enne kui labidad valmis said. Kuid see-eest olid need ka labidad! Tugevad ja teravad!

Kitsas urus töötamine kulutas nende madrusejakid närudeks. Paljas ihu paistis aukudest. Maoorid käisid pidevalt poolalasti ja jahedail päevil oli neil mõnus nagu palavailgi. Kuid Rutherford ja Jack külmetasid hommikuti. Madrus kaebas seda Ehoole. Kohe jooksis neiu oma onni ja tuli kahe linase kangatükiga tagasi. «Võtke,» ütles ta. «Ma ise kudusin.»

Uus-Meremaal kasvas kõikjal metsikut lina. Naised põimisid sellest riiet, mida kasutati linadeks ja ürpideks. Tänuga võtsid vangid Ehoo kingituse vastu. See kulus neile marjaks.

«Kui ma kunagi kodumaale sõidan, on mul kahju sellest armsast tütarlapsest lahkuda,» ütles Rutherford oma kaaslasele.

Rutherfordil ja Jackil tekkis uus mure - kuhu panna august väljakaevatud muld. Algul puistasid nad selle maja põrandale laiali, kuid varsti oli põrand juba poolteist jalga kõrgem. Siis katsid nad katuse paksu mullakihiga, lõpuks aga hakkasid kandma maja taha püsttara ääres olevasse nõkku. Et metslased kahtlustama ei hakhaks, katsid nad värske mulla männiokstega. Kuid kahe kuu pärast oli nõgu mulda ääreni täis.

Selleks ajaks ületas augu sügavus Rutherfordi pikkuse juba kolm korda. Auku laskumiseks kasutati pikka latti. Mööda maste ronima harjunud meremeestel oli niisugune latt redeli eest. Käik oli nii kitsas, et seal sai korraga viibida üksainus mees. Töötada tuli vaheldumisi. Muld toimetati maapinnale nööri otsas rippuva korviga. Rutherford punus nööri maoori naiste põimitud paeltest. Ja ikkagi oli see nii habras, et katkes alatasa ning ühtesoodu tuli teda kokku sõlmida.

Maapinnal nii kohev muld muutus sügavamal üha tihkemaks. Ka küpressilabidad murdusid ja Rutherford pidi järelejäänud palgijupist uued meisterdama. Sügavuses satuti sageli rusikasuurustele ümmargustele kivi-

382

dele. Need tuli küüntega mullast välja kangutada. Ja auk süvenes öö jooksul vaid mõneteistkümne sentimeetri võrra.

Lõpuks jõudsid nad suure lameda kivini, mis tõkestas tee alla.

Uhtorg oli väga sügav ja Rutherford kavatses horisontaalkäigu kaevata alles siis, kui vertikaalne jõuab põhja tasapinnale. Kuid kivi sundis vange plaane muutma. Nad hakkasid kohe külgkäiku kaevama. Rutherford lootis niiviisi kivist mööduda, jõuda

kobedamasse pinnasesse ja sealt uuesti hakata käiku alla kaevama.

Algul edenes külgkäigu rajamine üpris libedalt. Labidatega polnud siin midagi teha ja vangid hakkasid kirvestega mulda uuristama. Kirved nürinesid küll kähku, kuid kolme ööga oli käik juba nii pikk, et Rutherford sai end selles vabalt välja sirutada. Käik oli kitsas ja töötada tuli lamades, kuid vangidel polnud laiemat tarvis. Põgeneda võis ka roomates.

Siis aga saabus öö, mil nad pidid töö ka külgkäigus katkestama. Teine kivi, niisama massiivne nagu eel minegi, sulges nende tee. Nüüd ei pääsenud enam alla ega kõrvale.

Kuni hommikuni kopsis Rutherford kivi. Kuid asjatult. Kirves läks lömmi, kuid kivi ei nõksatanudki. Koidikul ronis madrus üles ja ütles:

«Kõik on läbi. Me ei jõua iialgi uhtorgu.»

Vange nii kaua innustanud lootus oli luhtunud. Kogu vaev, unetud ööd olid asjatud. Kui laev tuleb Uus-Meremaale, ei saa nad ometi külast lahkuda ja jäävad igaveseks vangipõlve.

Posija

Möödusid kuud. Nukrus, meeleheide ja lootusetus vaevasid vange. Nad leiutasid tuhandeid põgenemisplaane, kuid kõik olid ühteviisi teostamatud ja lõpuks tuli kõik kõrvale heita. Nädalate kaupa lamasid nad suletud silmi heintel ja püüdsid mitte millelegi mõtelda.

Jack Mullon nukrutses eriti. Ta muutus kõhnaks ning kahvatuks, kõige vastu ükskõikseks. Vaid nälg sundis

383

teda aeg-ajalt majast väljuma ja paeltega tuvisid püüdma. Peaaegu igal ööl äratasid valjud oiged tema kaaslase.

Nukrus vaevas ka Rutherfordi, kuid ta püüdis seda varjata ja ka Jacki julgustada. Ta naljatas, naeris, laulis lustakaid madruselaule ja leiutas mitmesuguseid töid, et vähegi aega surnuks lüüa. Kuid lõppude lõpuks ei pidanud ta ka ise vastu ja heitis nukralt kaaslase kõrvale heintele.

Tal oli vaid üks meelelahutus - jaht. Emai võttis teda sageli metsa kaasa. Pealik suhtus oma vangi sõbralikult. Nad tulistasid vaheldumisi ühest püssist, ronisid mööda künkaid, sompasid soodes ja kahlasid üle jõgede. Saagi jagasid nad pooleks. Kuid madrus teadis, et teda jälgitakse pidevalt. Kuhu ta ka läks, kõikjal saatsid teda sõjamehed, kes olid valmis põgenemiskatsel odad käiku laskma.

Aga kuhu joosta? Jahil kohtasid nad sageli teiste külade elanikke. Pajatati sündmustest, mis juhtusid saare teises otsas. Ahnelt kuulas Rutherford neid jutte. Mis siis, kui talle öeldakse, et saarele on tulnud valgete inimeste laev ja peatub nii- ja niisuguses lahes? Ta ootas seda teadet rohkem hirmu kui lootusega. Sest põgeneda ei õnnestuks neil ikkagi.

Kuid kuu möödus kuu järel, laevast polnud aga kippu ega kõppu.

Ühel varahommikul lahkus Emai külast ja võttis kaasa Ehoo ning peaaegu pooled oma sõjameestest. Rutherford sai nende jutust aru, et Emai läks oma alluvaid pealikuid kutsuma sõtta naabersuguharu verejanulise pealiku Hongi vastu. Lahkudes andis Emai küla juhtimise üle ühele oma sugulasele.

Vangide elu muutus veelgi igavamaks. Nüüd polnud enam Ehoodki, kes oli käinud iga päev nendega lobisemas. Ja madrusel polnud kellegagi jahile minna.

Mitme nädala jooksul ei kuulnud küla oma juhist sõnagi. Vangidele ei antud enam üldse süüa. Nüüd oli madrustel vesi ahjus. Näljasurm koputas uksele. Siis aga kuulis Rutherford, et Emai sugulane kavatseb mõne sõjamehega jahile minna. Rutherford palus, et ka teda kaasa võetaks. Sugulane nõustuski.

Jahil polnud tulemusi. Emai oli kõik püssid kaasa

384

võtnud ja Rutherford pidi kadaga laskma. Saak polnud nimetamisväärne ja nukralt hulkus ta küngastel.

Samal ajal lamas Jack Mullon kodus heintel ja püüdis uinuda. Äkitselt kriuksatas uks. Jack hüppas ehmunult püsti. Lävel seisis vana küürakas pärismaalane.

Jack oli seda meest korduvalt näinud. See oli vana posija, nõid ning tätoveerija. Kui keegi külas haigestus, toodi vanamees onni haige juurde.

Arglikult astus Jack paar sammu posija poole. Kui sõber jahil viibis, kartis noormees kõiki. Kuid külaline käitus väga sõbralikult. Ta noogutas pead ja hõõrus: nina Jacki oma vastu.

«Pealiku ema on väga haige,» ütles ta. «Kui Emai tagasi tulles kuuleb, et ema on surnud, saab ta kurjaks. Ma pean ta terveks ravima. Et haigus saaks kehast välja minna, pean ta parema õla katki lõikama. Kuid mul pole teravat nuga. Valgete meeste noad on meie omadest vahedamad. Laena mulle oma nuga. Õhtul toon ma selle tagasi.»

Jack ei teadnud, mida teha. Kui ta annab oma noa posijale, siis see võib-olla ei too seda tagasi. Kui ta aga ei anna, siis posija vihastab ja võib teab mis teha.

Ja ta otsustas anda.

«Säh, võta nuga, kuid too kindlasti õhtul tagasi. Selle noa kinkis mulle Emai. Ta saab kurjaks, kui kuuleb, et sa jätsid noa enesele.»

Posija võttis noa ja läks pealiku onni. Jack aga heitis heintele Ja sulges silmad.

Hakkas juba hämarduma, kui posija taas vangide maja juurde tuli. Rutherford polnud ikka veel jahilt saabunud. Kuuldes samme, tuli Jack lävele.

«Võta oma võlunuga!» karjus vanamees tigedalt ja viskas noa maha. «Sa loitsisid noa sisse kurjad vaimud! Oma nõidusega tapsid sa pealiku ema! Kui ma oleksin seda teadnud, poleks ma kunagi seda nuga puudutanud. Emai tuleb tagasi ja karistab tapjat.»

Vanamees lahkus Jacki rusikaga ähvardades. .T ack sai vanamehe jutust halvasti aru, kuid ehmus hirmsasti. Kärmesti riivistas ta ukse ja puges toanurka. Nii ta nurgas kükitas, kuni kuulis Rutherfordi häält. Ta avas ukse ja madrus astus majja. Jahisaak oli tõepoolest nigel, ainult kaks papagoid ja üks kivi.

385

«Kas sa uudist kuulsid?» küsis Rutherford. «Emai ema on surnud. Tulin praegu pealiku onnist mööda: Kogu küla on seal koos.»

Jack Mullon ei vastanud midagi.

«Tead, mul on hea meel, et ta suri,» jätkas madrus.

«See õel vanamutt ei sallinud meid silmaotsaski. Taloli Emaile suur mõju ja ma kartsin alati, et ta veenab Emaid meid tapma. Tema haigusest räägiti juba hommikul enne jahileminekut. Huvitav, mis tal viga oli.»

«Ta tapeti minu noaga,» pomises Jack.

Ja ta jutustas Rutherfordile posija.külaskäigust.

Järgmise hommiku koiduhakul jõudis Emai kodukülla tagasi. Esimestena märkasid tema lähenemist põllule siirduvad naised. Nad ajasid kogu küla jalule ja hetke pärast tormas kogu küla värava ette pealikut tervitama.

Jätnud Jacki magama, läks ka Rutherford Emaile vastu. Ta jõudis värava juurde parajasti siis, kui Emai oma salga eesotsas külla astus. Kui muutunud oli pealik mõne nädala jooksul! Ta käis kühmus, lonkas paremat jalga, pilk maas. Pead kaunistavad suled olid murdunud ning sassis. Tema korraga vananenud näo vasaku põsesarna all mustas lai, hüübinud verega kaetud haav.

Ka viimane kui üks sõjamees oli haavatud. Nad olid räpased, haiged ning vaevatud ja suutsid vaevu edasi liikuda. Ja kui vähe neid koju saabus! Lahkumisel oli neid olnud kolm korda rohkem.

Viimasena sisenes väravast naine. Ta kõikus nagu kõrreke. Tema paljad jalad olid veriseks. kriimustatud ja salkus juuksed prahti ja takjaid täis. Ta langetas oma aukuvajunud põskedega kurnatud näo ja haaras väravapostist, et mitte kukkuda.

«Ehoo!» karjatas oma sõbratari välimusest vapustatud Rutherford ja jooksis tema juurde.

Tütarlaps vaikis.

«Mis sul viga on, Ehoo?»

«Ära küsi,» sosistas neiu. «Me oleme purustatud.

Hongi ajas meid kakskümmend päeva taga.» .

Tütarlaps nõrk es ja kukkus. Madrus tõstis ta kätele. Võitluses hukkunute naised ulgusid valjusti. Mehed, kes sõjaretkest osa ei võtnud, tõotasid Hongi tappa ja tema külad maapinnalt pühkida.

386

Emai sugulane tõstis raevuhoos oda pea kohale ja murdis selle pooleks.

Rutherford läks koos rahvahulgaga pealiku onni juurde ja asetas teadvuse kaotanud neiu läve ette rohule. Pöördudes nägi ta Emaid, kes ühe käega hoidis vana posijat õlast, teisega aga tõstis kirve tema pea kohale. Emai nägu oli vihast moondunud, huultel kobrutas vaht. Posija tõmbus kõverasse, vaatas õudusega kirve st ja püüdis vinguva häälega midagi seletada.

Nüüd taipas Rutherford kõik. Emai sai alles nüüd oma ema surmateate. Raevunud kaotatud sõjaretkest. tabas teda uus ootamatu mure ja ta tahtis viivitamatult kellelegi oma õnnetuste eest kätte maksta. Häda sellele,. kes niisugusel hetkel tema viha alla sattus. Rutherfordil hakkas õnnetust posijast kahju.

«Emai, mina pole süüdi!» karjus posija. «Sinu ema tappis valge vang, see, kes on kasvult väiksem. Ta on nõid, lamab oma tugevas majas ja nõiub kurjad vaimud meie rahva kallale. Sinu ema teadis seda alati, et kunagi sureb ta tema käe läbi. Ema vihkas teda. Kas sa mäletad, kuidas su ema teda jalast näpistas, kui sa mõlemad vangid mere äärest siia tõid? Ta nõidus oma noa ja andis selle mulle. Ma ei teadnud midagi ja tahtsin su, ema õlga lõigata, et haigus välja tuleks. Kuid vaevalt puutus nuga ihu, kui ta suri. Lase mind lahti, Emai, ma olen süütu! Too see valge nõid siia ja purusta ta pea!»

Juba lohistasidki kuus sõjameest Jack Mulloni pealiku ette. Noormehe hirmunud pilgud ekslesid, ta värises üle keha. .

«Tapa tema asemel mind!» karjus Rutherford ette tormates.

Kuid kirves välgatas ja surnud Jack kukkus jõugu jalge ette.

Kümned käed haarasid Rutherfordist. Suur kare kämmaI sulges ta suu. Emai seisis mõne sekundi liikumatult, otsekui poleks ta juhtunut taibanud. Siis välgatas kirves teist korda ja raksatas posija pähe. Kaks laipa, pruun ja valge, lamasid kõrvuti.

«Laske ta lahti,» ütles Emai vaikse lämbunud häälega Rutherfordi hoidvatele sõduritele.

Madrus kattis näo mõlema käega ja vankus oma tühja maja poole.

ÜKSI

Väljapääs on leitud

Rutherford jäi üksi inimsööjate hulka.

Mõned päevad pärast Jack Mulloni hukkumist elas ta nagu udus. Enamasti lamas ta majas ja ainult siis, kui lamamine muutus üle jõu käivaks, tõusis ta ja hulkus mööda küla. Talle ei pööratud mingit tähelepanu, sest kõik olid hõivatud Emai ema pidulikest matustest.

Vanaeide laip kanti pealiku onni lähedale jäätmaale ja asetati matile, kusjuures selg toetus maasse löödud posti vastu. Surnu mähiti kuni kaelani kangasse. Tema nägu määriti rasvaga kokku, nii et see säras nagu vaskkastrul, juustesse põimiti rohelised linavarred. Seejärel ümbritseti surnu lattidest puuriga, et koerad, sead ja lapsed ei rüvetaks teda oma puudutustega. Emai ja veel mõned sõjamehed lasksid lahkunu auks seitse kogupauku. Teised sõjamehed loopisid oma odasid ja püüdsid neid lennult.

Järgmisel hommikul saabusid naaberkülade pealikud koos oma naiste, laste ja orjadega. Orjad pakkusid neile süüa. Kuni õhtuni uluti ja haliseti laiba juures, kriimustati keha teravate kivikestega. Õhtul aga algas pidusöök.

Nähes pidusöögi ettevalmistusi, jooksis Rutherford majja, sulges tugevasti ukse ja langes heintele. Ta oli kindel, et praegu süüakse tema õnnetut sõpra. Kogu öö lamas ta avasilmi ja kuulas pidutsejate lärmamist. Ei, siit tuleb iga hinna eest põgeneda. üksi ei suuda seda du välja kannatada. Las püüavad kinni ja tapavad! Ta ei jõua laeva saabumist oodata. Kui laev tulebki Uus-Meremaale, ei teata temale sellest keegi. Võib-olla on juba paljud laevad siin käinud. Ta peab esimesel võimalusel mere äärde põgenema. Ta palub mõnelt rannaküla pealikult kaitset ja jääb sinna laeva ootama. Tõenäoliselt püütakse ta kinni ja tapetakse. Mis siis ikka. See, kes elule käega lööb, ei riski millegagi.

Pragudest hakkas tulvama juba päevavalgust, kui Rutherfordile meenus maa-alune käik, mille kaevamisel nad Jackiga nii ränka vaeva nägid. Tal tekkis mõte veel kord katsetada. Kui õige prooviks külgkäiku sulgevast kivist kõrvalt mööda minna? Võib-olla pole see nii suur kui alumine?

Uuest ideest innustunud Rutherford hüppas jalule. Ahjus hõõgusid tuha all veel mõned eilsed söed. Ta süütas nendega tõrvase männipinu ja kergitas käiguava sulgeva laia tahvli.

Teda üllatas august kostev vaikne müra. Madrus ei uskunud oma kõrvu. Kuid tähelepanelikul kuulatamisel kostis jällegi vaikne ühtlane heli. Ei, see polnud müra, vaid solin. Nüüd polnud enam mingit kahtlust - nii soliseb ainult vesi.

Ta sirutas käe, et haarata latist, mida mööda nad varem Jackiga olid laskunud. Kuid latt oli kadunud. Pirruga auku valgustades nägi Rutherford, et varem põrandani ulatunud lati ots asus nüüd mitu jalga sügavamal.

Klammerdudes augu seintele, ronis madrus allapoole ja haaras latist. Samal hetkel hakkas see liikuma ja libises nii kiiresti alla, et Rutherford suutis vaevu püsima jääda. Kuid langemine kestis sekundi. Lati alu-

mine ots jäi millelegi kõvale pidama ja liikumine lakkas.

Rutherford ronis mööda latti alla. Mida rohkem allapoole, seda valjemaks solin muutus. Peagi puudutasid jalad vett. Ta kobas varvastega põhja. Vesi ulatus põlvini. Madrus tõstis oma tõrviku ja vaatas ringi.

Ta seisis pikas, kitsas ning pimedas koopas, mille oli uhtunud maa-alune oja. Kärmesti voolas vesi koopa kaldus põhjal.

Rutherford taipas, mis siin vahepeal toimunud oli. Püstkäiku tõkestanud kivi asetses maa-aluse oja kohal. Vihma ajal paisunud oja uhtus kivi lahti ja see langes alla. Seal lamaski tohutu suur, kolmeks tükiks purunenud kivi. Ta oli kukkunud otse ojja ja selle ummistanud. Kuid vesi möödus kivist ja uuristas endale kohevas mullas uue tee.

Madrus astus mööda ojasängi edasi. Vesi polnud sügav ja käia oli kerge. Ajuti aga muutus koobas nii madalaks, et ta pidi käpuli laskuma. Oja muutis pidevalt suunda, pöördus kord paremale, siis jälle vasakule. Käinud umbes nelikümmend sammu, nägi Rutherford, et üle poole pirdu oli juba põlenud. Kartes maa all pilkasesse pimedusse jääda, otsustas ta tagasi pöörduda.

Ja äkitselt nägi ta käänaku taga nõrka kuma. Ta astus mõned sammud edasi. Valgus tugevnes. Kärmesti astus ta ümber kalju ja korrapealt muutus pimedus hämaruseks. Veel üks käänak, ja madrus nägi eemal ümarat avaust, kust tungis sisse ere päevavalgus.

Rutherford ei käinud enam, vaid jooksis, jalgadega vees sumades. Mõne hetke pärast jõudis ta avause juurde ja ronis välja. Ta asus uhtoru põhjas.

Mõlemalt poolt kerkisid üles täiesti püstloodsed seinad. Uhtorg oli nii sügav, et taevas paistis üleval nagu kitsuke jõgi. Rutherfordi jalge ees vulises koopast väljuv oja ja jätkas oma teed oru põhjas. Seal üleval asus Emai küla. Siit polnud teda näha. Rutherford ehmus: äkki märkavad teda väljaspool püsttara asuvad valvurid, ja peitis end põõsastesse.

Mis siis, kui kohe, viivitamata põgeneda? Ta jõuab kolme päevaga mere äärde. Seal aga on surm või vabadus! .

390

Emai teab, mis on õiglus

Kuid mõistuse hääl sisendas, et ta peab tagasi külla pöörduma. Selleks oli mitu põhjust. Esiteks on õhtul ohutum põgeneda kui hommikul, sest siis märgatakse tema kadumist hiljem. Teiseks jättis ta püstoli majja, kuid relva võib hädasti tarvis minna. Kolmandaks peab ta võtma kaasa vähemalt kolme päeva toidu.

Oli veel üks põhjus - ta tahtis viimast korda Ehooga rääkida.

Rutherford leidis männioksa ja süütas selle oma peaaegu lõpuni põlenud pirru otsast. Uus tõrvik käes, ronis ta koopasse tagasi. Tagasitee oli palju raskem, sest koobas tõusis küllalt järsult. Kogu aeg vaatas ta lakke, sest kartis oma käigust mööduda. Lõpuks jõudis ta selleni. Rohkem polnud tõrvikut tarvis ja ta viskas selle ojja. Nagu mööda masti ronis ta latti pidi üles.

Jõudnud lati ülemise otsa juurde, kuulis ta valju koputamist. See kostis ülevalt. Keegi koputas tema maja uksele. Uks oli riivis. Võib-olla koputati juba ammu. Hirm, et uks maha murtakse ja leitakse maaalune käik, nööris meremehe südant. Siis on kõik läbi. Nüüd tuli välkkiirelt üles jõuda.

Lati otsast põrandam oli tükk teed. Kätega seina külge liibudes ronis Rutherford üles ja puges avausest välja. Ukse peale põmmiti niisuguse jõuga, et kogu maja väri-

ses. Kiiresti sulges Rutherford augu ja viskas sellele sületäie heinu. Seejärel avas ta ukse.

Väljas seisis Emai. Ta oli üksi. Tema jalge ees lebas mingisugune pikk mattidesse mähitud ese.

Pealik vaatas Rutherfordile kahtlustavalt otsa.

«Miks sa välja ei tulnud, Linalakk?» küsis ta. «Ma koputasin kaua su uksele.»

«Ma magasin,» vastas Rutherford.

«Magasid?» kordas Emai. «Nii raskelt ei tohi kunagi magada. Hea sõjamees ärkab pisimagi krabina peale.»

Emai kahtlustav pilk langes Rutherfordi paljastele jalgadele.

«Ütle, Linalakk, miks su jalad märjad on?» küsis ta. «Ma ajasin praegu veega täidetud kõrvitsa ümber.» Pealiku umbusk vaibus. Ta vaatas kaua vaikides oma vangi näkku.

391

«Nad tahtsid su sõbra ära süüa. Kuid ma ei lubanud. Mul on kahju, et ta tapsin. Ta polnud süüdi. Ka posija polnud süüdi. Minu ema oli väga vana naine ja tal oli aeg surra. Mata sõber oma maa kommete kohaselt. Ma tõin ta sulle. Siin ta on.»

Nende sõnadega heitis Emai kõrvale mati, mis kattis maas lebavat pikka eset. Rutherford nägi Jack Mulloni verist nägu.

Imestunult vaatas ta inimsööjat, kel jätkus õilsust oma eksimust tunnistada.

Sõna lausumata kandis Rutherford oma tapetud sõbra majja ja sulges ukse.

Ootamatu kallaletung

Rutherford mattis Jack Mulloni püsttara äärde, mõned sammud majast eemale. Hauakünkale asetas ta puust risti. Jäi veel ristile kirjutada, et siin puhkab maaoride poolt tapetud kahekümneaastane madrus Jack Mullon. Kuid kahjuks ei osanud Rutherford lugeda ega kirjutada.

Maoorid matsid oma pealiku ema. Nad kandsid surnu jõe äärde ja asetasid ta jõkke. Poole tunni pärast võtsid nad laiba veest ja eemaldasid liha luudeIt. Liha visati jõkke, luud pesti puhtaks ja asetati korvi. Korvi kandsid nad külla tagasi, katsid selle matiga ja riputasid siis jäätmaale posti otsa. Posti ümber ehitati plank ja kuulutati siis tabuks: igaüks, kes seda puudutab, tapetakse. Hauavalvuriks asetati korvile kurja näoga puuslik.

Järgmisel hommikul lahkusid matustele saabunud naaberkülade pealikud ja siirdusid oma valdustesse. Nad ruttasid, sest aeg oli rahutu ja iga hetk võisid ümbruskonda ilmuda Hongi vägede eelsalgad, Emai andis igale külalisele ihukaitseks kaasa mõned oma sõjamehed. Rahvas ronis piroogidesse ja sõitis üle jõe.

«Esialgu pole meil midagi karta,» karjus Emai külalistele järele. «Hongi jäi meist Piako jõe suudmesse. Ta sõdib seal rannikuasulatega. See sõda võtab hulk aega ja ma olen kindel, et nad ei jõua siia varem kui kümne päeva pärast. Kuid kümne päevaga jõuame kaitseks valmistuda. »

Lahkuvad pealikud ja sõjamehed laulsid kooris sõja-

392

laulu. Lauluga sõitsid nad ka üle jõe ja kadusid metsa. Piroogid jäid teisele kaldale pealikuid saatvaid sõjamehi ootama.

Vaevalt paar tundi pärast nende lahkumist hakkas küla kihama. Trumm põrises. Päikese paistel tukkuvad mehed hüppasid jalule ja tormasid värava juurde. Ka Rutherford jooksis kära peale nendega kaasa. Kuid väravast oli peaaegu võimatu läbi trügida. Odasid, meere, kirveid, nuge ja püsse hoidvad sõjamehed tõuklesid, muljusid ja tõukasid üksteist jalust. Lõpuks kandis meestesumm madruse väravast välja ja ta jäi seisma järsult jõekaldale laskuval mäenõlvakuI. Sealt nägi ta jahmatavat pilti.

Üle jõe küla köögiviljapõldudel saalis kõrvitsaid jalge alla tallates tohutu püssidega relvastatud poolalasti meestejõuk. Kogu vastaskallas kihas neist nagu sipelgapesa. Nad püüdsid põllul töötavaid naisi, sidusid need kinni ja tirisid metsa. Paljud naised püüdsid vastu hakata, nad hammustasid ja küünistasid. Halastamatult peksti neid püssipäradega.

«Hongi! Hongi!» karjusid Emai sõdalased ja vehkisid võimetus vihas odadega.

Nad nägid, kuidas nende naisi, emasid ja tütreid vangi võeti, kuid ei saanud neid millegagi aidata, sest piroogid asusid vastaskaldal.

«Kust võttis Hongi nii palju püsse oma meestele?» mõtles Rutherford. «Emai sai meie laevalt ainult tosina. Kui palju laevu pidi küll röövima Hongi, et jõudis kogu oma armeed püssidega varustada?»

Emai jooksis jõe äärde, pani püssi palge ja tulistas. Tema eeskuju järgisid veel mõned sõjamehed. Vastaskaldal kukkus kaks sõjameest karjatades maha. Kuid samas raksatas vastuseks kogupauk mitmesajast püssist. Küla kaitsjad, kes seisid kobaras mäenõlval, olid heaks märklauaks. Kuuldes kuulide vingumist, heitis Rutherford rohule. Tema ümber kukkusid inimesed. Tuhatnelja tormas Emai sõjavägi haavatuid ja surnuid jalge alla tallates värava poole. Rutherford tahtis tõusta, kuid üks põgeneja astus rüsinas talle jalaga näo peale. Ja iga kord, kui ta püüdis end üles upitada, paiskasid kabuhirmus põgenevad sõjamehed ta uuesti pikali. Madrus kaotas meelemärkuse.

393

Kuid peagi tuli ta teadvusele. Tõstnud pea, märkas ta üle jõe suunduvaid pirooge. Hongi sõdalased ületasid jõge, et tormijooksuga Emai küla vallutada. Nad laulsid valjusti praalivat sõjalaulu. Paljud hoidsid käes vardaid, mille otsa olid torgatud lehvivate sulgedega pead. Need olid nende pealikute pead, kes äsja Emai külast lahkusid. Hongi sõjamehed varitsesid neid metsas ja õiendasid elajalikult arveid. Alles kaks tundi tagasi laulsid need pealikud sama laulu, mida praegu üürgasid nende mõrtsukad.

Ühes piroogis veeti seotud naisi. Need karjusid nii valjusti, et summutasid oma orjastajate laulu.

Vaevaga tõusis Rutherford püsti ja vaatas laipadega ülekülvatud nõlval ümberrtingi. Elavad olid juba püsttara taha põgenenud. Hongi sõjamehed märkasid teda piroogist ja hakkasid tulistama. Ta kuulis, kuidas kuulid mööda vingusid. Ummisjalu tormas ta värava poole.

Kuid värav oli juba jämedate palkidega suletud. Küla valmistus kaitseks. Kõrgest püsttarast polnud võimalik üle ronida. Rutherford hakkas valjusti karjudes sisse-laskmist nõudma. Kuid kaitseks valmistuvad mehed ei kuulnud tema hüüdeid. Ja kui nad kuulsidki, siis ei hakanud nad ometi üheainsa inimese, pealegi võõra pärast nii ohtlikul hetkel palke värava tagant liigutama. Rutherford karjus veelgi valjemini. Kuulid vuhisesid tema ümber ja potsatasid püsttara palkidesse. Kui maoorid oleksid paremini sihtida osanud, olnuks ta juba ammu surmalaps. Iga aerulöögiga jõudsid piroogid üha lähemale.

Rutherford pistis piki püsttara jooksu. See tegi järsu käänaku ja hetke pärast oli ta juba nurga taga. Siin ei saanud kuulid teda enam tabada. Tema ees laius ürgmets. Madrus tormas sõnajalatihnikusse ja jooksis tagasi vaatamata külast kaugemale.

Appi!

Ta jooksis, kuni jõudu jätkus. Lõpuks kukkus ta igast küljest sõnajalgadest ümbritsetud väikesesse pehmesse nõkku. Kaua lamas ta seal ja kuulas metsa - kohinast summutatud kaugeid pauke.

Alguses ei mõelnud ta midagi, vaid ainult hingeldas.

394

Siis aga meenus talle, kuidas Hongi sõdalased naisi olid sidunud.

«Ehoo!» sosistas ta hirmunult.

Töötas ju Ehoogi põllul. Kuidas tal see küll varem meelde ei tulnud. Tütarlaps oli teisel kaldal ja tabati kindlasti.

Madrus tõusis istukile. Metsa tagant kostis paljuhäälset ulgumist ja laskude raksatusi. Ta istus sõnajalgade keskel, kuulatas ja mõtles. Kindlasti sattus Ehoo vangi ja Hongi sõjamehed tõid ta üle jõe. Läbipekstud ja seotud Ehoo lamab siin kusagil lähedal nende laagris.

Rutherford haaras vöö vahelt noa ja vaatles seda hoolikalt. Siis ta tõusis ja hakkas ettevaatlikult küla poole tagasi astuma. Ta sammus igasugust müra vältides. Kui keegi teda näeb, on ta surmalaps.

Päev kaldus juba õhtule. Läbi männiokste nägi madrus, et päike asub juba üsna madalal. Ta sammus kaua. Kui kaugele ta küll kuulide eest jooksis! Laskmine oli vaibunud. Kuid kõnekõma kostis üha selgemalt. Tähendab, Hongi polnud veel oma sõjaväge ära viinud. Rutherford lükkas sõnajalaoksad kõrvale ja hiilis vaikselt edasi. Jõudnud küla lähedale, heitis ta rohu sisse ja hakkas roomama. Ta vingerdas aeglaselt nagu madu. .Ja lõpuks nägi ta enese ees männitüvede vahel askeldavaid inimesi. .

Ta tardus. Külaga piirnev metsaveer oli tulvil sõjamehi. Puud varjasid neid Rutherfordi eest, kuid häälte järgi taipas ta, et neid on väga palju ja nad asuvad üpris lähedal. Mõnikord ta nägi neid. Mehed hulkusid metsa all ja korjasid hagu. Kord pidi kaks sõjameest peaaegu talle otsa põrkama. Nad möödusid vaid kolme sammu kauguselt. Ta puges hinge kinni pidades rohtu ja nad ei märganud teda. Hongi sõdalased erinesid Emai omadest ainult selle poolest, et peaaegu igaühel oli püss seljas. Kust nad küll hankisid nii palju püsse?

Päike loojus. Saabus hämarik. Kannatamatult ootas Rutherford pimedust. Lõpuks hakkasid videvikus helkima piirajate veel kahvatud lõkketuled. Ettevaatlikult roomas Rutherford küla poole. Ta hiilis põõsaste ja sõnajalakasvude varjus. Teda ei märgatud. Siis nägi ta enda ees peaaegu musta taeva foonil kõrguvat püsttara. Vaikides ootas küla rünnakut. Rutherford mõtles, et

395

ründajail pole seda kindlust kuigi lihtne vallutada. Iga uljaspea, kes riskib mööda püsttara üles ronida, tõugatakse odadega alla. Seda kinnitasid lõkketulede võbisevas valguses ümberringi vedelevad laibad. Läbi paksude tarapalkide aga ei tungi ükski kuul.

Kuid peagi taipas Rutherford, et uut rünnakut ei tulegi. Hongi kavatses kindluse muul viisil vallutada. Tema sõjamehed korjasid metsast kuiva hagu ja ladusid selle püsttara äärde hunnikutesse. Piisab vaid ühest tukist, ja kogu kindlus on leekides. Tuli

alistab need võitmatud seinad. Emai tegi vea, et laskis vaenlase oma külale nii lähedale. Aga kuidas ta olekski neid takistada suutnud? Tal on vaid poolteistsada sõjameest, Hongil aga vähemalt kaks tuhat. Tal on tosin püssi, Hongil aga kaks tuhat. Tal on tosin nuga, Hongil aga mitusada. Küla saatus oli otsustatud.

Rutherford roomas mööda piirajate laagrit. Sõjamehed istusid lõkketulede ääres, tema aga hoidus pimedusse ja keegi ei märganud varitsejat. Aeglaselt liikus ta vangistatud naisi otsides ühe lõkke juurest teise juurde.

Ja lõpuks ta leidiski nad.

Naised olid seotud mändide külge umbes viiskümmend sammu nende koduküla püsttarast. Kõik nad olid seotud näoga tüve poole, ilmselt sellepärast, et nad ei näeks ümberringi toimuvat. Vangid vaikisid nagu surnud ja Rutherford taipas, et nende suud on kinni topitud.

Lähedal põles lõkketuli. Lõkke ümber istus umbes kümme sõjameest ja praadis kividel kalu. Nad olid nii oma töö juures, et ei pööranud naistele mingit tähelepanu. Lõkke valgus hajus puude vahel ja vangid asusid peaaegu pimedas. Vaikselt hiilis Rutherford ühe juurest teise juurde. Enne Ehoo leidmist pidi ta tublisti otsima. Tütarlapse nägu oli tugevasti vastu puutüve surutud. Tema keha oli mässitud paljude peenikeste nööride ämblikuvõrguga ja ta ei suutnud kätt ega jalga liigutada.

Ettevaatlikult tõusis Rutherford püsti ja võttis noa. Kärmesti lõikas ta nöörid läbi. Köidikuist vabanenud tütarlaps pöördus. Alles nüüd nägi ta oma vabastajat.

«Lähme, Ehoo,» sosistas madrus.

396

Tütarlaps ei vastanud sõnagi, vaid haaras mõlema käega oma suust. Noormees nägi tema suhu topitud puutükki, mis segas rääkimist. Jõuga tõmbas ta puutüki tütarlapse suust. Neiu oigas.

Samal hetkel kärgatas selja taga lask. Lõkke ääres istuvad sõjamehed olid neid märganud. Haaranud tütarlapse käest, hakkas madrus teda kärmesti metsa poole tirima. Raksatasid uued lasud ja selja tagant kostis jalgade müdinat. Neid aeti taga.

Ta tundis, et Ehoo pole võimeline jooksma. Tütarlapse jalad olid surnud. Ta kukkus igal sammul ja lohises mööda maad järele. Madrus tõstis neiu oma õlale ja tormas edasi.

Kogu piirajate laager hakkas kihama. Nende järele tormas juba terve jõuk. Kuulid vingusid, kuid ei tabanud. Tagaajajad jõudsid madruse kannule. Raske kandam õlgadel takistas jooksu. Teadmata, kuhu ta läheb, tormas Rutherford põõsaid ja oksi muljudes üha edasi. aeg-ajalt muutis ta jälitajate eksitamiseks ootamatult suunda. Kuid iga kord märgati teda jälle ja tagaajamine jätkus.

Süda tagus rinnas. Ta tundis, et ei suuda endist tempot säilitada. Oma selja taga kuulis ta sõjamehe hingeldamist, kes, oda käes, oli teistest ette jõudnud. Rutherford tundis, et kohe tungib see oda tema selga.

«Jäta mind!» sosistas Ehoo lõõtsutades. «Põgene! Ma segan sind jooksmisel.»

Kuid Rutherford võttis kokku viimase jõu ja tormas tagasi vaatamata edasi. Tagaajajad olid otse tema kannul. Ta ei lootnud enam millelegi, kuid jooksis ometi.

Ja äkki kadus maa tema jalge alt. Ta tundis, et lendab läbi õhu kuhugi musta kuristikku. Hirmsa jõuga põrkas ta millegi vastu. Tema suu ja silmad täitusid koheva mullaga.

Lahing

Suurivaevu ajas Rutherford end sülitades ning turtsudes istuli. Selg valutas kukkumisest. Ta nägi kahte kõrget muldseina, mille vahel väänles mustjassinine tähistaevas. Tal hakkas iiveldama mõttest, et nad kukkusid nii kõrgelt.

«Kus me oleme?» küsis Ehoo sosinal.

397

Tütarlaps lamas madruse kõrval ja vaatas hirmunult üles.

«Me oleme küla taga uhtorus,» vastas Rutherford. «Õnneks kukkusime liivahunnikule. See päästiski meid.»

«Kuhu jäi see suur hirmus sõjamees, kes meid taga ajas?» .

«Ta jäi sinna, üles. Nüüd nad meid enam ei jälita,» naeris madrus. «Nad on kindlad, et me kukkusime surnuks.»

Vaikse vulinaga voolas oja oru põhjas. Naudinguga loputas Rutherford oma hõõguvat nägu. Kas see on tõesti seesama oja, mis käigust välja voolab? Sellest mõttest tabatud, pöördus Rutherford neiu poole ja ütles:

«Lähme! »

«Kuhu?» küsis Ehoo. «Lähim väljapääs on kahe päevateekonna kaugusel.»

«Lähme!» kordas madrus visalt ja sirutas käe, et neiut üles aidata.

Ehoo tõusis, kuid vajus karjatades liivale tagasi. Kukkudes oli ta oma vasaku jala kõõlused välja venitanud ega saanud käia. Rutherford tõstis tütarlapse jälle oma turjale.

Põõsaid ja roogu jalge alla tallates sammus Rutherford üha edasi. Lõpuks tegi oja järsu pöörde ja madrus leidis kobamisi koopa sissepääsu. Ta kandis imestunud ja hirmunud Ehood mööda maa-aluseid koridore, otsides pilkases pimeduses käsikaudu teed. Ta hoidis tütarlast vasaku käega, paremaga aga katsus vahetpidamata lage, et mitte majja viivast püstkäigust mööduda. Lõpuks jõudis ta kohale ja peatus.

«Hoia kõvemini!» sosistas ta.

Ehoo haaras mõlema käega noormehe kaelast ja jäi tema selga rippuma. Korstnalaiuses käigus oli neil kitsas ja suurivaevu suutis madrus üles ronida. Latt paindus kahekordse raskuse all. Ja ometi jõudsid nad selle lõpuni.

«Tõuse minu õlgadele püsti, Ehoo, ja tõsta pea kohal asuv luuk üles,» hingeldas Rutherford.

Veidi aja pärast olid nad juba vangide majas. Ehoo ei taibanud ikka veel, kus nad asuvad, ja surus end oma päästja vastu. Rutherford paiskas ukse pärani.

«Me oleme oma külas!» hüüatas Ehoo.

398

«Hongi sõjamehed süütasid püsttara,» vastas Rutherford.

Tara põles korraga mitmest kohast. Mürinaga langesid maha rasked palgid. Tulest piiratud inimesed tormasid koerte lärmi ja laste nutu saatel abitult edasitagasi. Sõjamehed tõstsid odad, ihaldades võimalikult rutem vaenlasega taplusse astuda. Kuid vaenlane oli esialgu veel läbipääsmatu tulemüüri taga.

Tuul kandis sädemeid ja üksteise järel süttisid rooonnid. Need põlesid erakordselt kiiresti. Mõne hetkega jäi suure onni asemele väikene tume tuhahunnik. Pererahvas ei püüdnudki oma elamuid päästa. Nad teadsid, et põlevat roogu ei kustuta miski.

Tänava lõpus, palkidega suletud värava lähedal vajus püsttara äkitselt kokku ja

moodustas laia avause. Sellesse avausse tormasid piirajad paljajalu üle põlevate palkide hüpates. Kaitsjad tõkestasid nende tee. Lõpuks olid vaenlased silm silma vastas. Püssidega polnud enam midagi teha. Puhkes meeleheitlik käsikähml us.

Tulekahju eredas valguses nägi Rutherford oma maja lävelt, kuidas kaitsjate esiridades välkusid Emai pikad suled. Erakordse osavusega kasutas pealik oma meeri. Iga hoop tabas vaenlast. Emai kõrval võitlesid tema sõjamehed. Aga kui vähe oli vapraid kaitsjaid ja kui paksult ründajaid! Kõik naaberpealikuid saatnud sõdalased olid hukkunud. Paljud langesid külaesisel nõlvakul. Nüüd tõkestas vaenuliku hiigeljõugu teed vaid mõnikümmend meest.

Aeglaselt taganesid nad kahe põleva onnirea vahel. Iga hetkega jäi neid üha vähemaks. Kord üks, kord teine langes vaenlase jalge alla. Emai asus pidevalt kaitsjate esireas, kõige ägedama tapluse keskel. Näis, nagu olnuks ta haavamatu. Kõiki, kes talle läheneda püüdsid, tabas tema meer enne, kui need suutsid midagi taibata. Eemalt heidetud odad püüdis ta lennult ja viskas tagasi. Aga ometi ta taganes.

Vaenlased olid vallutanud juba pool küla ja püüdsid nüüd aedikutest põgenenud sigu. Juba jättis Emai maha oma ema ripphaua, oma põleva onni. Varsti pole tal enam kuhugi taganeda. Neljakümne sammu kaugusel selja taga asub leekides püsttara, selle taga sügav uhtorg.

399

Paljud Hongi sõjamehed tunglesid pealiku onni ümber ja kavatsesid rohke saagi lootuses sinna sisse tungida. Nad hakkasid end kõrvetades paljakäsi põlevat roogu laiali kraapima. Äkitselt kärgatas plahvatus, millest võppus terve küla. Onn lendas õhku. Selle asemel haigutas kõrbenud laipadega palistatud sügavauk.

Püssirohutünni plahvatus tekitas ründajate hulgas niisuguse paanika, et nad tormasid üksteist Jalge alla tallates tagasi.

«Minu järel!» karjus Emai.

Käputäis uljureid ei jäänud temast sammugi maha. Vaenlased lõid selle meeleheitliku sööstu ees vankuma ja hakkasid kahe põlenud onnirea vahel tagasi valguma. Samm-sammult vabastas Emai koduküla. Juba oligi lossi tuhk oma peremehe valduses, juba jäigi ema ripphaud poja võimsa selja taha. Silmapilgul näis, et Emai kihutab vaenlase külast välja.

Kuid Hongi sõjamehed toibusid peagi. Esimesed read peatusid tagumiste surve all ja asusid uuesti pealetungile.

Küla kaitsjaid oli jaänud vaid käputäis. Emai poolel võitles veel vaevalt kolmkümmend meest. Nende selja taga põles püsttara. Nad teadsid kõik, kuidas taplus lõpeb: neid aetakse tulle ja nad põlevad elusalt.

Äkitselt märkas Emai oma valge vangi palkmaja. Lävel seisis hiigelkasvuline heledate juustega mees ja viipas talle käega. Väike ahistatud sõjasalk otsustas kindla seljataguse mõttes taganeda selle maja kindlate seinte äärde... Vaevalt jõudis Emai ukse ette, kui Rutherford haaras ta õlast ja tõmbas hoonesse. Kõik laskeavad olid avatud ja tulekahjukuma valgustas tuba. Emai märkas põrandal istuvat tütarlast.

«Ehoo!» karjatas ta väriseva häälega. «Sa oled siin? Ma arvasin, et sa oled nende juures, vangis. . .»

Rutherford heitis jalaga luugi kõrvale ja näitas pealikule mustavat auku.

«Te pääsete selle kaudu,» ütles ta. «Las sõjamehed laskuvad ühekaupa alla ja te kõik olete pääsenud.» Pealik vaikis ega liikunud paigast.

«Kas sa ei usu mind, Emai? Küsi oma tütrelt.»

«Isa, ta räägib tõtt,» kinnitas neiu.

Kähmlus kees otse lävel. Emai tõmbas oma võitlejad

400

ükshaaval tuppa ja käskis neid auku pugeda. Sõjamehed ei taibanud midagi, kuid alistusid vaidlematult.

«Minge mööda ojasängi alla!» karjus Rutherford neile järele.

Majas muutus palavaks. Ründajad kasutasid vana võtet - nad süütasid hoone tagumise seina. Kui ruumis polnud enam ühtki sõdalast, virutas Rutherford ukse kinni ja riivistas selle.

«Nüüd peate teie laskuma,» ütles ta Ehoole ja Emaile.

Hoobid mürtsusid vastu ust. Selle tugevad männiplangud paindusid.

«Tule meiega koos,» ütles Emai Rutherfordile.

«Ei, ma jään,» vastas madrus. «Ma pean sulgema käigu suudme, et nad seda ei leiaks ega asuks meid taga ajama.»

Rutherford võttis heinte alt püstoli, pistis selle ukseäärsesse laskeavasse ja tulistas. Kloppimine lakkas. üha uuesti ja uuesti laadis ta oma püstoli ning tulistas. Läbi ümmarguste laskeavade nägi ta, et piirajad on eemaldunud ega söanda uksele läheneda. Tuba oli lämmatavat suitsu täis, peaaegu võimatu oli hingata. Seinapalkidel lõhkesid vaigumullid. Palkidevahelistest pragudest tungisid sisse leegid. Kuid Emai seisis ikka veel augu juures ega teadnud, mida teha.

«Mine!» karjus Rutherford. «Sa pead oma tütart kandma, sest ta ei saa käia! Ära karda,» lisas ta naerdes, «ma jõuan teile varsti järele.»

Emai tõstis Ehoo selga ja kadus auku. Rutherford torkas püstoli vöö vahele ja haaras kirve. Ühe hoobiga raius ta läbi traadi, mis sidus katuselatte seina venitis-palkidega. Latid paindusid alla ja jäid nendele loobitud mulla raskuse all rippuma. Hoides traati pihus, laskus Rutherford auku ja võttis jalgadega tugevasti lati ümbert kinni. Toetudes seljaga vastu käigu seina, tõmbas ta kõigest jõust traadist.

Katuselatid libisesid venitispalkidelt ja varisesid toa põrandale. Sissepääsu maa-alusesse käiku kattis kolme jala paksune mullakiht.

«Nii, nüüd ei saa nad surmatunnini teada, kuhu me kadusime,» ütles Rutherford omaette ja libistas end mööda latti alla.

401

Veidi aja pärast oli ta juba uhtorus. Emai, Ehoo ja sõjamehed ootasid teda. Ahnelt ahmis ta kopsudesse värsket öööhku.

Taranakimaale!

«Mul pole tarvis niisugust orja nagu sina, Linalakk,» rääkis Emai. «Mul on vaja niisugust pealikut. Sa oled kaval ning vapper, sündinud pealik.»

Öö hakkas lõppema, taevas muutus kahvatuks, kuid uhtoru põhjas oli veel pime. Kärmesti astusid teelised kahe püstloodse nõlva vahel. Mõnikord muutus org nii kitsaks, et nad pidid hanereas ojas sumpama.

«Linalakk, ma tõotan, et pärast Hongi väljakihutamist minu maalt teen sinust pealiku, sest sa oled suur ning tark,» jätkas Emai. «Kuid Hongile maksan kätte. Oma käega purustan ta pealuu ja hävitan kogu tema suguvõsa.»

Koos Ehooga, keda sõjamehed kordamisi kandsid, oli neid kakskümmend kuus. Kõik viimaseni olid haavatud: kes lonkas, kes ei suutnud purustatud kätt liigutada, kellel polnud silma või kõrva. Emai oli pealaest jalatallani vermeis, üleni veritsev. Ja

ometi mõtlesid nad ainult kättemaksust. Nende ainsaks unistuseks oli koduküla taastamine, naiste, õdede ja tütarde orjusest vabastamine. Hetkekski ei suutnud nad seda unustada.

«Ei, sa saad pealikuks enne, kui ma tagasi pöördun ja Hongi tapan. Sinuta poleks enam ühtki meie suguharu meest elus. Kui me jõuame Taranakimaale minu sõprade ning liitlaste juurde, ülendan sind kohe pealikuks. Ma olen ülempealik ja võin pealikuks teha, kelle aga tahan.»

Rutherford vaikis. Valgenes juba täiesti ja Emai otsustas, et päeval on teekonna jätkamine liiga ohtlik. Äkitselt keegi märkab neid ülevalt. Nad leidsid uhtoru kohal rippuva kalju all väikese süvendi ja pugesid sellesse. Sõjamehed tapsid odadega mõned laanepüüd, kes arvukalt uhtoru põhjas pesitsepid. Tuld süüdata oli liiga ohtlik, sellepärast söödi neid toorelt. Vaatamata näljanäpistusele, sõi Rutherford vähe - ta polnud toore lihaga harjunud.

Kogu päeva istusid põgenikud rippuva kalju all. Vae-

402

valt aga hakkas pimenema, kui asuti uuesti teele mööda lõputut uhtorgu. Tasapisi muutus org madalamaks, tema nõlva d laugjamaks. Kolmandal rännuööl õnnestus neil sellest väljuda ja metsa minna.

Emai juhtis oma väikest salka lõunasse, kaugele Taranakimaale.

«Taranaki suguharu ülempealik vana Otako oli minu isa sõber,» pajatas Emai. «Ma olen talle nagu vend ja ta aitab mul vaenlasi võita.»

Esialgu rändasid nad vaid öösiti, päeval aga pugesid peitu sügavasse metsakurusse. Mõnikord kohtasid nad metsas inimesi. Need olid põgenikud Hongi poolt paljaksriisutud küladest. Mõnikord oli nende hulgas ka naisi. Enamik põgenikest kuulus Emai suguharru, kuid oli ka teiste suguharude mehi, sest Hongi laastas kogu Uus-Meremaa põhjasaare põhjaosa. Kõik need näljased, hirmunud ja tagaaetavad inimesed liitusid Emaiga ja koos mindi. lõunasse. Salk suurenes üha ja pärast kolmenädalast teekonda mööda laastatud maad oli selles juba umbes viissada inimest.

Aeg-aja1t sattusid rändurid põlenud külade ahervaremeile. Endise püsttara asemel turritasid üksikud söestunud palgid nagu murdunud hambad. Puhtaksnäritud inimkondid jutustasid hiljutistest jubedatest pidusöömingutest. Kartes vaenlasega kohtuda, püüdsid teelised alati neist nukraist varemeist eemalt mööduda.

Süüa said nad üpris kasinalt. Vaid haruharva õnnestus tappa mõnest paljaksrüüstatud külast metsa põgenenud siga. Nad sõid kõike, mis vaid näppu hakkas: tuvimune, tigusid, tõuke, ämblikke, sõnajalajuuri. Emai keelas lõkete süütamise ja kogu toit söödi toorelt. Rutherford kannatas selle all rohkem kui maoorid ja kõhnenes üha.

Ehoo jalg paranes peagi ja nüüd käis tütarlaps juba ieiste abita. Nagu ustav koer, ei jäänud ta madrusest sammugi maha. Neiu tõi sõnajalajuuri ja jagas temaga linnupesadest leitud mune.

Tasapisi muutus maa mägisemaks. Saare põhjaosa ümarad künkad asendusid tõeliste mäeahelikega. Rändurid liikusid hallide hiigelkaljude vahel paiknevaid kitsukesi kuristikke pidi. Mäenõlvadele oli liiga riskantne tõusta, sest siis oleks neid võidud juba kaugelt

403

märgata. Tihti pidid nad ületama käredavooluliste jääkülmade mägijõgede koolmeid. Vesi oli külm sellepärast. et ta tekkis mägedel sulavast lumest. Kuid mitu

korda sattusid nad ka aurupilvedes kuumaveeallikaile, kus: vesi oli nii kuum, et seda ei saanud puudutada. Kuumaveeallikad purskasid vett kõrgele nagu hiiglaslikud purskkaevud. Need tõendasid, et vulkaanilised jõud, mis kunagi Uus-Meremaa ookeanipõhjast üles kergitasid, polnud veel taltunud. Rännu jooksul nägi Rutherford mitmel korral suitsu mähkunud tippudega vulkaane.

Emai viis neid kauge hiigelmäe poole, mille lumine tipp helkis pimestavalt päikeses. See mägi oli kõigist teistest palju kõrgem.

«Selle mäe taga asubki Taranakimaa,» ütles Emai Rutherfordile. «Kui mägi jääb selja taha, oleme oma sõprade juures.»

Rutherfordile meenus, et ta nägi seda lumeharjalist mäge merelt, kui «Agnes» sobiva arikruplatsi otsingul Uus-Meremaa rannavetes sõitis. Kapten Coffin nimetas seda Egmonti mäeks.

Lõpuks jõudsid nad laastatud maalt välja. Nende teele sattus sõjast ja tulest puutumata külakesi. Elanikud tervitasid rändureid väga sõbralikult. Nad kartsid, et Hongi tuleb ka nende kallale. Seepärast pidasid nad kõiki Hongi vaenlasi oma liitlasteks. Hongi sõjaväge kartsid nad peamiselt sellepärast, et see oli püssidega relvastatud. Saare keskosa elanikel aga tulirelvad puudusid.

Külade pealikud kutsusid Ehoo ja Emai oma onnidesse ööbima. Nad pakkusid heldelt külakosti. Kõik nägid, kuidas Emai Rutherfordi austab, ja talitasid samuti. Kuuldus sellest, kuidas ta vaenlase laagrisse tungis ja neiu vabastas, kuidas ta kaevas maa-aluse käigu ja sellega Hongi pika ninaga jättis, levis külast külla. Tema hiigelkasv, kollased juuksed ja valge nahk vaimustasid lihtsameelseid maoorisid. Ehkki ta polnud pealik, suhtuti temasse ometi kui pealikusse. Kõik poputasid mere-meest ja ta võttis kiiresti kaalus juurde.

Nüüd liiguti päeval ja jõuti seetõttu palju kiiremini edasi. Möödudes Egmonti mäest, jõudsid nad Taranakimaale, millest Emai nii palavalt oli unistanud.

SUUR SÕDA

Valge pärismaalane

Taranaki oli rannikumaa. Ta asus laia Cooki väina ääres. Meri! Ainult meri võis Rutherfordi päästa, teda kodumaale viia. Ahne pilguga vaatles ta silmapiiri; kas ei helenda seal puri. Kuid meri oli elutu ning tühi.

Nad käisid paljudes Taranaki külades, mis olid Emai suguharu küladest rikkamad. Avarad köögiviljapõllud ümbritsesid asulaid, aedikutes röhkisid sead. Kuid Taranaki suguharu peamiseks tegevusalaks oli kalapüük. Paljudest suurtest piroogidest koosnev laevastik saalis päevade kaupa kalda lähedal. Korduvalt nägi Rutherford, kuidas piroogi ninas seisvad kalurid tapsid odadega hiigelhaisid. Taranakilased pidasid haisvat hairasva harukordseks maiusroaks ja hindasid seda rohkem kui seapekki. Iga mõõna ajal kogunes rahvas kaldale kalu ja merikarpe korjama. Merikarpe söödi ainult toorelt.

405

Lõpuks jõudsid rändurid maa suurimasse külla, kus elas suguharu ülempealik Otako. Oma mõõtmetelt ületas see kõik külad, mida Rutherford oli Uus-Meremaal näinud. Selles elas vähemalt tuhat inimest.

Otako ootas külalisi värava juures. Rahvahulk karjus vaimustatult: «Air-maree!» Naised küünistasid oma nägu. Külalised viidi püsttara taha ja majutati silmapilk onnidesse. ülempealik viis Emai, Ehoo ja Rutherfordi enda poole.

Otako oli juba täiesti hall, kuid ta käis noorusliku kergusega ja nii kärmesti, et

külalised suutsid vaevu temaga sammu pidada. Vaatamata oma eale, oli see pikakasvuline, kõhn ja lihaseline mees veel täies elujõus. Lugematud suled ehtisid tema pead, üks aga hämmastas oma suurusega Rutherfordi. See oli väljasurnud moa sulg, vanaisa ja isa pärandus.

Otako onn oli Emai omast veelgi suurem. Selle ukse ees põleva lõkke ümber istus kümme-kaksteist meest. Need olid Taranaki suguharu pealikud. Mehed küpsetasid suurt siga. Külalisi märgates nihkusid nad koomale ja pakkusid platsi lõkke ääres.

Emai hakkas jutustama, kuidas Hongi tema küla laastas. Üldiselt rääkis ta nii, nagu oli, kuid hooples lausa häbematul kombeloma sõjameeste vapruse ja harukordse jõuga. Vaenlasi nimetas ta koerteks, sigadeks, papagoideks ja haideks ning rääkis põlgusega nende argusest, alatusest ja rumalusest.

Isiklikud väärtused jättis ta harukordse tagasihoidlikkusega varju, kuid oma sõpru ja sugulasi ülistas taevani.

«Minu vapper sugulane Kaimoro,» karjus ta, «tappis sada kuuskümmend haisvat peni ja suri siis; nagu see kohane suurte kangelaste järglasele!»

Või siis:

«Poisike Gaula, kes polnud veel kunagi lahingus viibinud, tappis iga odahoobiga kolm lolli papagoid. Ma naersin vaadates, kuidas Hongi rasvased sõjamehed nagu sead alles hiljuti käima õppinud lapse eest põgenesid. Nad tormasid tema peale terve väega, ja alles siis ta hukkus.»

Emai hüppas alatasa püsti, vehkis meeriga ja näitas, kuidas iga tema sõjamees võitles. Kuid vaatamata liial-

406

dustele, ilmnesid tema jutustusest need kolm põhjust. tänu millele Hongi võitis. Esiteks jõudsid vaenlased pärale tervelt poolteist nädalat enne, kui neid oodati. Teiseks oli neid palju. Kolmandaks ei suuda odade ja meeridega püsside vastu võidelda.

«Kas tõesti olid kõigil püssid?» küsis Otako.

«Peaaegu kõigil,» vastas Emai. «Kui neil poleks püsse olnud, oleksime sooritanud väljatunge ja takistanud i-pu süütamist.»

Kui Emai jutustas oma tütre päästmisest ja maaalusest käigust, vaatasid kõik austusega Rutherfordi.

Kuid Rutherford ei kuulanud Emaid. Kogu tema jutustuse jooksul vaatas ta teraselt meest, kes istus. sarnuti lõkke ääres ja sõi sealiha.

Suled tundmatu peas ja laubatätoveering kõnelesid, et ta on üks Taranaki suguharu noorempealikuid. Tema õlgu kattis kangas, käes hoidis ta meeri, jalge ees aga lebas oda. Paar korda Emai jutustuse jooksul tegi ta mõned märkused ja rääkis seejuures maoori keeles vabalt nagu sündinud pärismaalane. Kuid selle tätoveeringutega kaetud mehe nahk polnud pruun, vaid valge nagu Rutherfordil enesel.

Kui siga oli söödud ja kõik valmistusid magama heitma, tuli valgenahaline pärismaalane Rutherfordi juurde ja ütles sosinal inglise keeles:

«Tule minu onni, kolmandasse vasakult.»

Vestlus

Veetnud öö Otako onnis, tõusis Rutherford koidikul, kui veel kõik magasid, ja läks valge maoori onni otsima.

See ei erinenud välimuselt teistest millegi poolest.

Rutherford jäi lävele seisma.

«Astu sisse,» ütles keegi puhtas inglise keeles.

Rutherford kummardus ja puges onni. Hämaruses nägi ta heintel istuvat meest, kes ilmselt äsja oli ärganud. Tema kõrval magas naine, kes hoidis unes kätt kahe magava väikese lapse ümber. Onni seinal rippus ainult üks euroopalik ese - suurepärane kaheraudne püss.

«Istu, Rutherford,» ütles onni peremees.

Madrus jahmus oma nime kuuldes. Maoorid kutsusid teda Linalakaks. Kust see mees teab, kuidas tema tegelik nimi on?

«Kes sulle minu nime ütles?» küsis ta.

«Sinu sõber John Watson,» vastas valge maoori. «Ta jutustas mulle teist kõigist. Ma tundsin sind kohe su kasvu ja juuste järgi.»

«John Watson! Sa nägid John Watsonit?» hüüatas Rutherford.

«Jah, nägin. Möödunud aastal sooritasime Otakoga suure reisi põhja ja veetsime mõne päeva Rengadi külas. Watsonit hoiti luku taga. Kaheksa sõjameest valvasid teda nii ööd kui päevad. Kuid mind lubati temaga rääkida, sest olen pealik ja elan siin juba ammu. Watson jutustas, et vaatamata valvele, õnnestus tal üksteist korda külast põgeneda. Iga kord püüti ta metsas kinni ja toodi tagasi. Ta oli taltsutamatu mees ega suutnud vangisolekuga leppida.»

«Miks oli? Miks sa ütled «oli»?» küsis Rutherford erutunult. «Kas teda enam siis pole?»

«Ta tapeti.»

«Miks?»

«Sellepärast, et ta tappis oma peremehe - vana Rengadi. See oli öösel, paar tundi pärast meie jutuajamist. Ta lõhkus oma onni tagaseina ja põgenes kaheteistkümnendat korda. Kui ta juba värava juurde jõudis, märgati teda. Samal ajal kontrollis Rengadi külavalvet. Nähes põgenikku, tormas ta koos kolme sõjamehega talle vastu. John Watson haaras ühe sõjamehe käest meeri ja lömastas pealiku kolba. Hetke pärast torgati ta odaga läbi.»

Rutherford langetas pea rinnale. Taloli raske ning valus. Vaene Watson! Ja tema mõtles,. et neist kuuest on hukkunud vaid Jack Mullon.

«Ega sa pole näinud veel kedagi «Agnese» madrustest?» küsis ta pärast pikka vaikust.

«Nägin.»

«Keda?»

«Jeffersoni. Me käisime tema peremehel pealik Vanal külas. Jefferson läks hulluks.» .

«Seda ma arvasin!» hüüdis Rutherford. «Heasüdamlik Vana armastab teda väga, uhkustab

temaga ja näitab teda kõigile. Jefferson ei mäleta midagi. Ta on isegi kõnelemise unustanud. Ma küsisin, kuidas ta elab, kas ei igatse kodumaa järele, kas keegi liiga ei tee. Kuid vastuseks ta vaid mõmises. Ta lamab nagu pakk päevade kaupa heintel ja vaatab lakke. Ta vabaneb tardumusest vaid siis, kui süüa tuuakse. Süüa aga vits1,ltab ta mitme mehe eest. Vana poputab teda ja ta on nii paks, et suudab vaevu läbi ukseava pugeda. . .»

«Ega sa pole kohanud John Smithi ja Thompsonit?» küsis Rutherford. «Mis neist on saanud?»

«Neid ei ole ma kohanud. Nad on kas tapetud või siis Hongi käes vangis. Sest

Hongi põletas need külad, kus nad elasid.»

Naine avas silmad ja hakkas tähelepanelikult Rutherfordi vaatama.

«See on minu naine, Otako tütar,» ütles valge metslane. «Ta ei oska sõnagi inglise keelt. Mu lapsed kasvavad nagu ehtsad maoorid ega erine millegagi siinsetest lastest. Vaid nahk on neil pisut heledam.»

«Kes sa oled?» küsis Rutherford.

«Minu nimi on James Mawry,» vastas peremees. «Ma olen põgenenud Austraalia sunnitööline.»

Teraselt vaatas ta Rutherfordi näkku, et näha, mis muljet see ülestunnistus avaldab. Kuid madruse nägu jäi muutumatuks. Põgenenud sunnitööline jätkas:

«Ma olin inglise kangur. Me töötasime käsitsi igaüks oma kodus. Ehkki me olime väga vaesed, toitis töö meid ometi. Kuid siis ehitasid kaupmehed kalevivabriku. Sinna toodi masinad. Vabriku kalev oli meie omast kaks korda odavam ja keegi ei tahtnud enam meie riiet osta. Süüa polnud enam midagi. Minu tütar suri nälga. Siis läksime kambaga vabrikusse ja peksime kõik neetud masinad puruks. Meid areteeriti ja saadeti Austraaliasse sunnitööle. Kolm aastat kandsin raudu ja sillutasin Austraalia teid. Lõpuks õnnestus mul põgeneda Ja ma pääsesin Port Jacksoni. Seal astusin ma laevale madruseks. Meie laev suundus Uus-Meremaale ja peatus siin Cooki väinas, et joogivett hankida ja metslasi riisuda. Ankrusviibimise ajal läksin tülli ühe madrusegar alatu ning jõhkra mehega. Ta teadis minu saladust. Süda minu peale täis, läks ta kapteni juurde ja teatas, et ma olen põgenenud sunnitööline. Kapten teatas, et Aust-

raaliasse saabumisel annab ta mind politsei kätte. Siis põgenesin ma laevalt kaldale ja tulin siia külla. Otako võttis mind lahkelt vastu. Ma elan siin juba kaheksa aastat ja need on minu elu õnnelikumad aastad. Ma ei lahkuks ka siis, kui mulle lubataks täielikku andestamist. Ma vihkan Inglismaad!»

«Kuidas sa pealikuks said, James Mawry?»

«Paistsin silma paljudes lahingutes. Otako hindab mind väga. Ilma minu soovituseta ei võta ta midagi .ette. Olen siin midagi peaministri taolist. Ma juhin suguharu poliitikat ja kaubandust, sõIrnin liidulepinguid ja kuulutan sõdu. Üldiselt olen ma rahuarmastav ja eelistan rahu sõjale. Tänu liitudele, mis ma olen oma naabritega sõlminud, on Taranaki praegu kõige tugevam suguharu Cooki väina ronnikul. Kui poleks Hongit, siis poleks meist kogu saarel võimsamat. Kuid Hongi püsside vastu ei suuda me midagi teha.»

«Ütle, kust sai Hongi püssid?» katkestas teda Rutherford.

«Need kinkis talle Inglise kuningas.»

«Inglise kuningas! Kas siis Inglise kuningas oli Uus Meremaal?»

«Ei. Kuid Hongi käis Inglismaal ja kohtus Inglise kuningaga. »

«Millal?»

«Ta saabus koju poolteist aastat tagasi. Kas sa tõesti pole sellest kuulnud? Sel ajal olid sa ju vangis.»

«Ma kuulen esimest korda?» hüüdis Rutherford.

«Umbes kuus aastat tagasi oli Hongi ühe väikese, saare idaronnikul asuva küla ülempealik. Mingi kaubalaeva kapten viis ta Inglismaale. Seal võeti teda vastu kui suurt aukandjat ja poolteist aastat tagasi tõi Inglise sõjalaev ta koos kahe tuhande püssiga Uus-Meremaa pinnale. »

«Siin käis Inglise sõjalaev, mis oleks võinud mind kodumaale viia, kuid mina ei teadnud sellest midagi!» mõtles Rutherford kibedusega. Kuid oma mõtteid hoidis ta salajas, sest James Mawryst oli saanud niisugune Uus-Meremaa patrioot, et oma

plaane olnuks talle ohtlik avaldada.

«Kuid miks andis kuningas talle nii palju püsse?» küsis madrus.

«Inglise kuningas sõlmis Hongiga lepingu, et see vallutab kogu Uus-Meremaa ja kingib siis selle Inglismaale. Inglismaa saaks niiviisi veel ühe rikka koloonia, Hongi aga jääks siia millekski asekuninga taoliseks. See oligi püsside hind. Kuid Hongi otsustas Inglise kuningat tüssata. Ta alistab oma püssidega Uus-Meremaa, kuid mitte Inglismaale, vaid enesele.»

James Mawry vaikis ja lisas siis:

«Hongi on kaval, kuid lõppude lõpuks tõmbab Inglismaa tal ikka naha üle kõrvade.»

«Mil viisil?» küsis Rutherford.

«See sõda pühib terved suguharud maa pealt. Kümned tuhanded on juba lahingutes langenud, palju tugevaid i-pu'sid maha põletatud. Hongi on julm inimsööja. Sellest alates, kui ta Euroopast naasis, sööb tema sõjavägi peaaegu eranditult inimliha. Sõda kisub inimesi jahipidamisest ja maaharimisest eemale, maad ähvardab nälg. Veel paar aastat niisugust hävitussõda, ja Uus-Meremaa muutub kõrbeks. Ja siis vallutab Inglismaa ta paljaste kätega.»

Tähelepanelikult kuulas Rutherford oma vestluskaaslast. Ta kartis kas või sõnagi kaotsi lasta. Seni elas ta nagu pimeduses ega mõistnud, mis tema ümber toimub. Kuid selleks, et õigesti talitada, tegutseda, on vaja teada kõik selle maa elust, kuhu saatus sind paisanud.

«Kui me laostumisele piiri ei pane, muutub UusMeremaa kõrbeks,» jätkas James Mawry. «Saare põhja- ja keskosa on Hongi valduses. Kuid seda rannikut valitseme meie. Meid eraldavad Hongist mäed. Kui ta meie peale tuleb, kohtame teda mägedes, kus me tunneme iga rada, ja me purustame ta tema püssidest hoolimata. Ta teab seda ja ootab, et me ise läheksime talle kallale. Mis siis ikka, las ootab. Tuleb aeg, mil me läheme ja võidame.»

«Millal see aeg saabub?»

«Siis, kui meil on pisut rohkem püsse kui praegu.»

«Kas teil siis on praegu püsse?»

«Vaata,» osutas James Mawry seinal rippuvale püssile.

«Kas sa arvad, et üks sinu püss on parem kui Hongi kaks tuhat!» naeris Rutherford.

«Meil pole üks, vaid kakssada püssi. Varsti aga on

neid veelgi rohkem,» vastas Mawry. «Meile toovad püsse vaalapüügilaevad, kes varuvad Cooki väinas joogivett ja puid. Me lubame vaalapüüdjaid kaldale vett võtma ning puid raiuma. Tasuks annavad nad meile relvi ja püssirohtu. Vaalapüüdjad on selle tehinguga meelsasti nõus. Nad teavad hästi, et meie nõusolekuta nad kaldale ei pääse. »

«Kas vaalapüüdjad käivad siin tihti?»

«Kord-kaks aastas. Mõnikord sagedamini, teinekord harvem. »

«Kui hea, et ma sattusin Taranakisse!» mõtles Rutherford rõõmsalt. Juba kustunud lootused süttisid uuesti tema südames.

Ootus

Juba kaua elas Rutherford Taranakimaal, kuid vaalapüüdjate laevu ei ilmunud ikka veel silmapiirile. Iga päev käis ta rannas ja vaatas kaua tormitsevale merele. Kuid meri oli tühi. Peale maooride piroogide ei näinud ta midagi. Nukralt pöördus ta külla tagasi. Kuid lootus ei kustunud ja järgmisel hommikul läks ta uuesti mere äärde.

Niisama kannatamatult ootasid vaalapüüdjaid ka Otako ja Mawry, ehkki hoopis muul põhjusel. Nad tahtsid püsse saada ja Hongi vastu sõda alustada.

«Nad on hilinenud, kuid tulevad tingimata,» rääkis James Mawry veendunult. «On tarvis veel pisut oodata. »

Mawry meeldis Rutherfordile ja peagi said mõlemad inglased sõpradeks. Kuid Rutherford ei iitsatanudki oma uuele sõbrale, et ta unistab kodumaale pöördumisest. Põgenenud sunnitööline oli muutunud ehtsaks maooriks. Ta vihkas Inglismaad, kes teda nii karmilt oli kohelnud, ja oli nüüd tuhande sidemega oma uue isamaaga seotud. Jutustada oma plaanidest temale oli niisama ohtlik kui jutustada Emaile või Otakole.

Ka Rutherford armastas Uus-Meremaad. Talle meeldis nende julmade, vaeste ning harimata inimeste õilsus. Ta imetles nende loomulikku mõistust, sõbratruudust. Ja kui polnuks jälki inimsöömist, oleks ta nen-

412

dega lõplikult leppinud. Kuid kõige enam meeldis talle Uus-Meremaa loodus. Mõnuga hulkus ta metsikuks muutunud siga jälitades hämaras metsavaikuses, ronis ligipääsmatutel järsandikel, jõi jääkülma kärestikuvett ja hingas mahedat, alati sooja õhku.

Kuid ometi vaevas teda igatsus. Öösiti nägi ta unes suurlinnade tänavaid, kõrgeid kivimaju, kaupluste vaateaknaid, kuulis kalesside ja postitõldade rataste mürinat, sadamakõrtside kära ning emakeelt tänavaristidel. Ta ärkas ja viskles kibedalt ohates kaua ühelt küljelt teisele. Elasid ju Inglismaal tema abielus õed, sugulased, sõbrad, keda ta kangesti näha igatses.

Mõlemal valgel olid erinevad plaanid, ja nad elasid erinevalt. James Mawry püüdis kõigest väest võimalikult rohkem maooridega sarnaneda. Tal oli püss, kuid jahile läks ta odaga ja õppis kaua meeri käsitsemist. Tal oli raudkirves, kuid ta eelistas kasutada kivikirvest. Ka toitu valmistas ta nii, nagu siin pruugiks, ja onn, milles ta elas, ei erinenud millegi poolest küla teistest onnidest.

Rutherford aga armastas üle kõige neid euroopalikke esemeid, mis tal veel alles olid: kirvest, nuga ja püstolit. Ta ei õppinudki oda kasutama. Jahile minnes laenas ta kelleltki püssi või siis asetas maha linnupaelad. Otako kinkis talle maatüki, kuid ta ei harinud seda kepiga, vaid tegi puust adra ja vedas seda ise. Ka elamu ehitas ta euroopaliku, mitte roost, vaid jämedatest palkidest. Nüüd polnud tal enam kindlust tarvis, seepärast raius ta seintesse avarad aknad, mida klaasi puudusel sai luukidega sulgeda.

Üht-teist õpetas ta ka maooridele. Nii näitas ta neile, kuidas tuleb võrke kududa. Seni polnud pärismaalastel võrkudest aimugi. Kaks aastat pärast tema saabumist Taranakisse püüdis rannarahvas kalu võrkudega ja püük suurenes mitmekordseks.

Esimesed võrgud kudus Ehoo metsiku lina kiust. Rutherford sõitis piroogiga merele. Kui ta tagasi saabus, oli paat kalu täis. Seejärel hakkasid teisedki võrke kuduma. Peagi oli kala nii palju, et kõike ei jõutud korraga süüa ja võis tagavaraks suitsutada. Ka koerad ja sead said kala nii palju kui süda ihaldas.

413

Oma unistusest kodumaale jõuda rääkis Rutherford vaid Ehoole, sest teadis, et

tütarlaps teda ei reeda.

«Olen kurb, kui sa lahkud, Linalakk,» kõneles neiu. «Soovin, et sinu suguharu laev saabuks võimalikult hiljem. Kuid ma mõistan, et elu üksinda võõra rahva keskel on raske ja mul on sinust kahju. Vaata, kuidas minu isa igatseb koduküla järele, mille Hongi hävitas. Kuid ometi on see palju lähemal kui sinu kodumaa, pealegi ümbritsevad teda sõbrad. Kui minul tuleks igaveseks sellelt maalt lahkuda ja satuksin võõra rahva keskele, läheksin küll vist hulluks.»

«Jah, paljud kaotavad mõistuse,» .tähendas Rutherford J effersonile mõeldes.

Emai austas Rutherfordi endiselt ega unustanud oma lubadust teda pealikuks teha. Kord kutsus ta kõik oma sõdalased lagendikule ja pidas pika kõne, milles ta eredates värvides ülistas Rutherfordi vaprust, mõistust ja jõudu. Kõne kestis üle tunni. Lõpetanud, kutsus ta Rutherfordi enese juurde. Madrus laskus ülempealiku ette põlvili. Emai tõstis ta üles ja hõõrus kaua oma nina Rutherfordi nina vastu. Siis kinkis ta madrusele punase ookriga värvitud kanga ja käskis tätoveerida, vastse pealiku lauba. Laubatätoveering oli maoori pealiku tähtsaim tunnus. Vaikides talus Rutherford seda piinavat operatsiooni, mis kestis üle poole tunni. Kui tätoveerimine oli lõppenud, heitis ta valu varjates kangatüki oma õlgadele, pistis suled pähe ja korraldas Emai sõjameestele pidusöögi. Külalised sõid mitu puuda kala, mille Rutherford oli igaks juhuks tagavaraks soolanud, ja kaks siga - naaberkülade pealikute kingituse võrgukudumise õpetamise eest. Pidusöök kestis õhtust hommikuni. Hommikul tuli lagendikule Otako ja kinkis madrusele sõpruse märgiks püssi, mõne kamalutäie kuule ja mitu naela püssirohtu.

Nüüd, kui Rutherford pealikuks sai, allusid Emai sõjamehed talle vastuvaidlematult, Taranaki suguharu sõdalased aga suhtusid temasse austusega. Ise allus ta ainult Emaile. Temata ei toimunud ühtki tähtsamat nõupidamist sõja ning poliitika küsimustes.

Nõupidamisi aga jätkus. Iga kuu saabusid põhjast Taranakimaale näljased, väsinud ning vermetes mehed ja naised, endiste rahvarohkete ja võimsate suguharude

414

haledad riismed. Nad tulid Otako juurde ja palusid teda viivitamata kogu oma väega põhja poole teele asuda ja selle haisva koera Hongi verejanuline jõuk maha tappa. Mida nad kõik võidu korral oma kaitsjale ei lubanud!

Iga kord kutsus Otako oma ja liidusuguharude pealikud nõupidamisele. Tavaliselt toimusid need Otako onni juures. Alguses jutustasid põgenikud oma hädast ja nõudsid kättemaksu. Siis needsid pealikud Hongit tundide kaupa ja tõotasid talle hirmsaimat surma. Seejärel söödi siga. Kui seast olid järel vaid kondid, tõusis James Mawry ja kõneles, et varsti saabub valgete laev ja toob püsse. Varem aga ei saa Hongiga sõda alustada, sest see tähendaks vältimatut hukkumist. Põgenikud hakkasid karjuma, et enam pole võimalik sõda edasi lükata, kuid Otako nõustus oma peaministriga ja nõupidamine otsustas laeva ära oodata.

Kuid aeg läks, kauaoodatud laevaga ei tulnud ega tulnud.

Paljud kartsid, et kogu saare põhjaosa alistanud Hongi tuleb ise sõjaga Taranakimaale. Kuid James Mawry pidas seda väheusutavaks.

«Hongi pole nii rumal,» ütles ta. «Ta teab väga hästi, et mägedes meelitame ta kuhugi kuristikku ja matame kivide alla. Kui aga mäed meie seljataha jäävad, oleme oma armetu relvastusega tema ees jõuetud.»

Ja vältimatu sõja ootus venis ja venis.

Ülejooksik

Ühel päeval sai Otako vapustava sõnumi, et põhjast saabus mägedesse mingi tohutu jõuk, kelle hulgas on vähemalt tuhat sõjameest. Püsside rohkus viitas sellele, et need olid ilmselt Hongi sõdalased. Kuid nad käitusid äärmiselt kummaliselt. Mägikülade laastamise asemel kohtlesid nad kohalikke elanikke nagu sõpru, kirusid Hongit ning ülistasid Otakot. Jõudnud Egmonti mäe jalamile, jäi vägi laagrisse, pealik aga tuli üksi Taranakisse. .

Kui ta Otako onni astus, viibisid seal peale peremehe veel Emai, James Mawry ja Rutherford. Kellelegi pilku heitmata viskus tundmatu Otako ette põlvili. Otako vai-

kis ning ootas. Vaid maa hiigelsulg õõtsus kergelt tema peas. Ka tundmatu vaikis. Ja äkitselt katkestasvaikuse Emai metsik karje:

«Ma tunnen teda! See on Tahare, Hongi ustav peni. Ma nägin teda, kui me küla põles. Ta seisis, vaatas tuld ning naeris valjusti.»

Emai haaras tulnukal kõrist ja tõstis oma meeri löögiks.

«Jäta!» karjus Otaka. «Las ta räägib. Tappa jõuame teda alati.»

Emai vabastas oma ohvri ja istus omaette porisedes nurka.

«Pealikud, tulin teie juurde üksi,» alustas Tohare, «ja teil on mind lihtne tappa. Kuid enne kuulake. Jah, mina ja minu sõjamehed sõdisid koos Hongiga, sest Hongi on minu suguharu ülempealik. Jah, Emai, sul on õigus, ma olin su vaenlane ja rõõmustasin, kui su küla põles. Kuid nüüd olen ma sinu sõber, Emai. Olen sinu sõber, sest meil on ühine vaenlane - Hongi.»

Tohare rahunes. Kõik kuulasid teda pingelise tähelepanuga.

«Hongi alistas kogu meie saare,» jätkas Tahare. «Ainult Taranaki suguharu ei allu temale. Ta laastas kogu maa ja tema külas on surnupäid rohkem kui elavaid. Orjad käivad tema kannul. Neid toidab ta sealihaga, ise aga sööb üksnes inimliha. Kuid ta arvab, et meie, tema suguharu pealikud, peame teda teenima nagu orjad. Ta on unustanud, et kõik oma võidud saavutas ta meie ja meie sõjameeste kätega. Me võitlesime tema eest, nüüd aga võtab ta meilt saagi ja kisub maha meie külade püsttarad, et meie, tema alampealikud, ei saaks mässu tõsta. Ta on alati verejanuline ja argpüks olnud, kuid sest ajast, kui ta mere tagant valgete inimeste juurest tuli, muutus veelgi verejanulisemaks ning aremaks. Pealikud, ma ei suutnud seda kannatada!» karjus ta. «Ma ässitasin oma suguharu kolm küla üles ja tõin teie juurde. Mul on tuhat sõjameest ja kuussada püssi. Kõik mehed ihkavad lahingusse. Kõik nad tahavad oma suguharu vabastada. Ma tulin teilt küsima, pealikud, kas te olete meiega nõus Hongi vastu sõtta tulema?»

Tohare vaikis ja vaatas tähelepanelikult Otako otsa. Mawry kummardus Rutherfordi poole.

«Meil on kakssada püssi, Toharel kuussada. Kokku kaheksasada. Hongil on veel tuhat nelisada püssi,» ütles ta inglise keeles.

Otako vaatas küsivalt James Mawry poole. Too noogutas. Taranaki suguharu pealik tõusis ja teatas pidulikult.

«Me võtame su sõpruse vastu, Tohare. Homme hommikul asume sõjaretkele.»

Emai põrnitses mornilt oma endist vaenlast, kuid ei öelnud sõnagi ning läks oma sõjamehi koguma.

Võtluse eel

Kogu öö saabus inimesi naaberküladest Otako asulasse. Kõik ei mahtunud i-pu'sse ära ja nad asusid ümberkaudsetele küngastele laagrisse. Kuni hommikuni põlesid hiigellõkked ja kõlasid hooplevad sõjalaulud. Kõik rõõmustasid eelseisva sõja nagu pidupäeva üle ning juubeldasid ja pidutsesid. See sõjakas rahvas ei tundnud peale lahingu muud õnne.

Ainult üks ei juubeldanud. See oli Rutherford. Ta ei tahtnud lahkuda rannikult, kuhu iga päev võis saabuda laev. Kuid mis teha, tuli alistuda. Ta võttis püssi, meeri, kirve, püstoli, noa, toiduvaru, sulges ukse ja läks Emai sõjameeste hulka.

Tasahilju astus Ehoo tema juurde.

«Ma tulen sinuga,» ütles neiu. «Ma ei jää sinust sammugi maha. Anna mulle püss. Ma kannan seda.»

Maooride kombe kohaselt saatsid naised sageli mehi sõjaretkil ja kandsid nende relvi. Rutherford ei tahtnud Ehoost lahkuda ja nõustus meelsasti.,

Hommikul asus sõjavägi teele ja ühines õhtul Tohare salgaga Egmonti mäe juures. Suurest rõõmust lasksid Tohare mehed kogupaugu kuuesajast püssist. Nüüd juhatas Otako ligi viit tuhandet sõjameest. See oli kohaliku mõiste järgi hiigelarmee.

Kaks kuud sammusid nad mööda tühjaks laastatud maad, küttisid ja laulsid sõjalaule. Tohare ja Emai tundsid suurepäraselt ümbrust ja juhatasid teed. Külade ahervaremed, mida Rutherford nägi kaks aastat tagasi, olid kasvanud kõrgesse rohtu, puutumatutel metsarada-

del vohas sammal. Kuid metslinde oli see-eest ohtralt siginenud ja kerge vaevaga tabas Rutherford iga päev mõne kivi või laanepüü. Ehoo korjas söödavaid taimi:

sõnajalajuuri ja metsikut sellerit. Õhtuti süütasid nad teistest eraldi väikese lõkke ja sõid teineteise vastas istudes kõhud täis.

Mida kaugemale jäi Taranakimaa, seda ettevaatlikumaks pealikud muutusid. Nad kartsid varitsust. Iga päev saadeti luurajaid ette, kes pidid Otakot õigeaegselt hoiatama.

Kord tõid luurajad laagrisse umbes kolmsada tundmatut sõjameest, kellest pooltel olid püssid. Nende noor pealik heitis Otako ette põlvili, küünistas oma nägu ja teatas, et ei taha kauem Hongit teenida ja soovib Taranaki sõjaväega liituda. Ta ütles, et lahkus Hongi juurest vaid kolm päeva tagasi. Kõik Hongi sõjamehed olevat oma juhi hirmuvalitsusest nördinud ega taha tema eest võidelda. Ja ka seda ebakindlat sõjaväge polevat enam kuigi palju, umbes kolm tuhat meest, sest oma parimad sõjamehed laskis Hongi hukata, kuna kartis neist endale võistlejaid. Hirmust Otako väe ees tahtnud ta isegi oma loendamatud orjad relvastada, kuid reetmise kartusel hülgas selle plaani.

«Edasi!» karjus Emai, värisedes rõõmust, et tal ometi kord õnnestub oma vaenlasele kätte maksta.

«Edasi!» hüüdis-James Mawry rõõmsalt käsi hõõrudes.

«Edasi!» käskis Otako.

Võitu ja rikkalikku saaki ette nautides hakkas malev kärmesti mööda metsa edasi sammuma.

Kahe päeva pärast kohtusid mõlemad armeed madala, kuid laia jõe ääres. Otako väed asusid vasakul, Hongi omad paremal kaldal. Kuid selle asemel, et viivitamata võitlusse tormata, peatasid mõlemad ja hakkasid teineteist tähelepanelikult vaatlema. Ka Rutherford silmitses uudishimulikult vaenlase leeri. Ta märkas, et Hongi sõjavägi on Otako armeest ligi kaks korda väiksem. Kuid püsse oli tal siiski rohkem.

Rutherford astus mändide all seisvate pealikute juurde.
«Miks me pihta ei hakka?» küsis ta.
«Me tahame, et Hongi ründaks esimesena,» vastas

418

Otako. «Kui tema sõjamehed hakkavad jõge ületama, on meil lihtne neid tulistada.»
«Nemad aga ootavad, et meie alustaksime,» lisas Emai.
«Seda nad vaid teesklevad,» tähendas Tohare. «Ma olen Hongiga palju kordi koos võidelnud ja tunnen kõiki tema kavalusi. Ta ei oota üldse meie rünnakut. Ta ootab pimedust. Pimedas on palju lihtsam jõge ületada ja meile kallale tungida.»
«Vanasti võideldi ainult valges,» ütles Emai nördinult. «Pimedas sõdib üksnes argpüks, kes ei julge vaenlasega silm silma vastu kohtuda.»
Öö saabudes süütasid mõlemad malevad lõkketuled. Otako laagris oli lõkkeid kaks korda rohkem kui Hongil. Keegi ei heitnud magama. Kõik vaikisid. Rutherfordi kaaslased vaatlesid pingeliselt pimedusse mähkunud jõge, milles peegeldusid vaenuliku leeri lõkketuled. Iga hetk võis Hongi üle jõe tulla ja lahingut alustada.
Kuid aeg läks, vaenlast aga ei ilmunud. Koiduni jäi veel paar tundi, kui äkitselt tormas Otako laagrisse ülejooksik. Kunagi oli ta Emai sõdur, kuid langes ühe küla kaitsmisel vangi. Nüüd oli ta Hongi ori ega kandnud seetõttu mingit relva. Kuid vang jäi oma suguharule ustavaks. Mees oli äsja läbi jõe kahlanud ja vesi tilkus ta juustest.
«Tuled on vaid kavalus, teisel kaldal pole hingelistki,» teatas ta lõõtsutades. «Kui pimenes, jättis Hongi pettuse pärast lõkked põlema ja viis oma väe vastuvoolu üles. Seal tulid nad üle jõe ja asuvad praegu juba sellel kaldal. Nad jõuavad siia iga silmapilk. Nad tahavad teile ootamatult kallale tungida ja teid vette paisata.»
Otako ja Emai vaatasid nõutult ringi. Kuid James Mawry ei heitnud meelt.
«Ärge muretsege, sõbrad!» hüüdis ta rõõmsalt. «Me tüssame neid samuti, nagu nad meid petta kavatsesid. Me lahkume kohe, ja kui Hongi saabub, leiab ta siit vaid lõkketuled.»
Mõne minuti pärast jäi äsja nii rahvarohke laager tühjaks. James Mawry viis oma väe läbi metsa läheduses asuvale kingule, mida ta juba päeval oli märganud. Vaevalt hakkasid sõjamehed mööda järsku nõlva üles ronima, kui kuulsid meeleheitlikku ning raevukat

419

ulumist. Hongi pooldajad taipasid, et olidkimpt:l sattunud.
Hakkas koitma. Lõkketuled tuhmusid. Päike tõusis ja kuldas männilatvu.

Kummaline kohtumine

«Minu järel!» karjus Emai ja tormas, püss ühes, meer teises käes, künkast alla.
«Minu järel!» karjus Otako ja jooksis samuti tulistjalu alla. .
Sõjamehed kihutasid oma pealikute järel, et enne vaenlase lahkumist teda tabada. Ka naised jooksid alla. Nad hoidusid meestest mõni samm tahapoole - kõik nad järgnesid oma mehele või vennale.
«Jää siia!» karjus Rutherford Ehoole. «Ei, ei, ma tahan sinuga olla!» vastas Ehoo.
Hongi sõjamehed ootasid laskevalmis püssidega vaenlase lähenemist. Vahemaa vähenes iga hetkega. Kui vaenulikke vägesid lahutas veel vaid viiskümmend sammu, kõlas kogupauk. Kuulid niitsid mitukümmend meest jalust, kuid rünnakut see ei

peatanud. Otako sõjamehed jooksid allamäge ega saanudki seisma jääda. Nad tulistasid jooksult, viskasid siis püssid üle õla naistele, et käsikähmluses käed vabad oleksid. Ka Rutherford tulistas ja andis samuti oma püssi Ehoole.

Ulgudes, vingudes ning sisisedes tormasid Otako sõdalased Hongi meeste kallale. Meerid keerlesid nagu tuuleveskid. Need, kel olid kirved, püüdsid vaenlast juustest haarata, et siis kirvega kaela pihta virutada. Kui see korda läks, ulatasid nad pea naiste kätte, et seda hiljem oma onni ette ridva otsa torgata.

Meeleheitlik taplus lõppes pea. Vaenlane ei pidanud survele vastu, vankus ja hakkas põgenema.

Rutherford tormas lahingu ajal ühest kohast teise, möirgas ähvardavalt ja vehkis oma teraskirvega. Ta ei löönud kedagi, kuid tema hiigelkasvust ja hirmuäratavast välimusestehmunud vaenlased põgenesid kabuhirmus. Vaid üks uljaspea pöördus ja püüdis talle meeriga pähe koksata. Kuid Rutherfordi pea asus liiga kõrgel ja meeri kivi põrkas vastu madruse õlga. Rutherford karjatas valust ja tormas oma vastasele järele.

420

Nad jooksid kaua mööda metsa. Purustatud väe sõjamehed pagesid laiali. Ehoo jäi kaugele maha ja peagi märkas Rutherford, et peale tema ja põgeneja pole ümberringi kedagi. Juba pool tundi kihutas ta oma vaenlase järel ning hakkas väsima. Tyda meeriga löönud :sõjamees oli hea jooksja ja kadus lõpuks silmist. Rutherford. peatus ja toetas hingeldades selja vastu puutüve.

Ja äkki nägi ta enda ees hiigelsuure sõnajala all kummalist ahvitaolist olendit. Seloli väike, pruun ning kortsus inetu nägu, millest paistsid pikad, etteulatuvad, pimestavalt valged hambad. Taloli seljas ülipikkade sabadega frakk. Rinnas säras tal suur orden. Kuid pükste asemel tolgendas peenikeste rangjalgade ümber lühike ning räpane punutud seelik. Paremas käes hoidis ta suurt püstolit, mille toru oli sihitud Rutherfordi rinnale.

«Jäta eluga hüvasti, valge sõjamees,» ütles olend vigases inglise keeles ja irvitas saatanlikult.

Päästik klõpsatas. Kuid lasku ei järgnenud. Püstolil oli tõrge.

Jahmatusest toibunud Rutherford lähenes kurjale olendile ja tõstis kirve. Päästik klõpsatas uuesti. Jälle tõrge. Neid lahutas veel vaid kaks sammu. Päästik klõpsatas kolmandat korda, ja kolmandat korda oli püstolil tõrge. Rutherford viskas kirve eemale ja lõi rusikahoobiga streikiva püstoli vaenlase käest. Haaranud ahvitaolisel olendil kõrist, virutas ta mehikese vastu maad ja sõtkus seni, kuni viimne nööp fraki eest kargas ja tätoveeritud rinna paljastas.

«Ära kisu mu frakki,» kähises värdjas. «Selle frakiga käisin ma sinu kuninga juures. . .»

Alles nüüd taipas Rutherford, et kummaline olend, kelle kõri ta oma pihus hoiab, on paljude suguharude hävitaja, võimas pealik Hongi.

«Lase mind lahti,» pomises Hongi luksudes ning nuttes, nii et pisarad silmist voolasid. «Kui ma kõik oma vaenlased purustan ja hakkan Uus-Meremaad valitsema, kingin sulle mitu suguharu ja sa saad võimsaks pealikuks. Lase mind lahti, ja Inglise kuningas teeb sind lordiks, sest ta on minu liitlane ja võtab minu nõu kuulda. Kui sa mind lahti ei lase, tulevad siia minu

421

sõdurid ja maksavad minu surma eest julmalt kätte. Lase mind lahti. . .»

See kogu maad laastanud julm inimsööja oli Rutherfordile vastik. Kuid madrusel oli hea süda, ja nähes enda all haledat, pisaraist märga nägu, sai ta hakkama teoga, mida ükski oma maad armastav maoori poleks talle andestanud.

Ta haaras külade laastajal turjast kinni, tõstis ta ühe käega kõrgele õhku, raputas nagu tühja kotti ja andis hüvastijätuks vägeva võmmu kuklasse.

Hongi pistis uisapäisa punuma. Kuid lähima põõsa taga peatus ta, haaras maast oda ja heitis selle madruse poole. Oda tungis selle vasaku jala lihasesse. Rutherford haaras vöölt püstoli, kuid Hongi oli juba kadunud puude vahele.

Veri voolas haavast. Rutherford ei suutnud jalul püsida ning kukkus. Poole tunni pärast leidis teda Ehoo. Ta kiskus oda haavast välja, peatas mingite lehtedega verejooksu ja toetas oma sõpra tagasiteel võitjate leeri.

James Mawry unistused

«Hongi sõjaväge pole enam,» kõneles James Mawry. «Osalt on ta purustatud, osalt laiali jooksnud, osalt meie poole üle tulnud. On jäänud vaid mõned Idaneeme metsades peituvad jõugud, kuid mõne nädala jooksul me hävitame ka need. Meie armee muutub iga päevaga suuremaks ja tugevamaks, sest Hongi orjad põgenevad karjakaupa meie juurde. Enamik Hongi poolt Inglismaalt toodud püsse on meie käes.»

Rutherford ja Mawry astusid mööda sellesama jõe kallast, kus kaks vaenulikku malevat olid kohtunud. Siin oli jõgi palju laiem ning sügavam ja eemalt kostis juba mere murdlainete müha. Võidukast lahingust oli möödunud juba üle kahe nädala ja Rutherfordi haavoli paranenud. Ta vaid lonkas kergelt.

«Ka Hongi ise ei pääse meie käest,» jätkas Mawry. «Olen veendunud, et täna-homme annavad tema enda sõjamehed ta meile välja. Nad ei armasta teda eriti.»

Ehoo käis Rutherfordi kõrval. Nende järel sammus suure sõjasalga eesotsas Otako. James Mawry rääkis

inglise keeles ja keegi peale Rutherfordi ei saanud temast aru.

«Lõpuks ometi valitseb Uus-Meremaal ainuvõim!» hüüatas James Mawry. «Kõikide suguharude ülempealikud alluvad Otakole. Nad peavad end liitlasteks, tegelikult aga on tema võimuses. Õigemini minu võimuses, sest minu nõuandeta ei astu Otako sammugi. Arva ise, kas võib mingisugune Emai mulle või Otakole vastu hakata, kui üle poole tema suguharust on hävitatud ja kõik linnused maha põletatud.»

Ka Rutherford mõtles Emaist, kes ootamata Hongi armee lõplikku purustamist ruttas oma koduküla ahervaremeIe, et seda kiiremini üles ehitada. Mida teeb vapper Emai, kui taipab, et tema ühest orjusest vabastatud suguharu on sattunud teise ikkesse? Vaimusilmis nägi Rutherford uusi laastavaid sõdasid sellel õnnetul maal. Kuid ta oli harjunud keelt hammaste taga hoidma ega lausunud sõnagi. James Mawry aga innustus üha ning jätkas:

«Ühtne Uus-Meremaa muutub Lõunapoolkera võimsaimaks impeeriumiks. Algul saab kuningaks muidugi Otako. Kuid Otako on vana, tal pole poegi. Mina olen abielus tema vanema tütrega ja kellelgi peale minu pole troonile õigust. Ja siis hakkab elu ka sinul, Rutherford. Nende aastate jooksul kiindusin sinusse. Sa hakkad minu saadikuks Londoni kuningakojas. Kuidas see sulle meeldiks, ah? Inglise kangur, kes mõne penni eest töötas selga sirutamata kakskümmend tundi ööpäevas, on äkitselt võimas kuningas! Inglise madrus on äkitselt tähtis võimumees, saadik, kelle ees õuedaamid ja galantsed kavalerid lipitsevad! Vaat siis me alles naerame nende üle! Ma käsin sul kui oma saadikul Inglismaale sõja kuulutada. Ma tahan kõigile rikastele härradele kätte maksta. Siis nad teavad, kuidas vaeseid sunnitööle saata!»

«Millise laevaga ma sõidan Inglismaa õukonda?» küsis Rutherford naeratades. «Ega ometi männitüvest õõnestatud piroogis?»

«Meil on oma laevad,» vastas James Mawry. «Ja nii palju kui vaja. Tänasest alates vallutame iga saabuva Euroopa laeva. Emai põletas teie «Agnese». See oli äärmiselt

rumal temp. Meie hoiame iga vallutatud laeva

423

nagu silmatera. Kümne aasta pärast on meil terve laevastik. Kas tahad, et määran sind hoopis admiraliks? Sa oled meremees ja sinust saab admiral missugune...»

Männid hõrenesid ja rändurid seisid avara lahe kaldal. Rutherford tardus vapustatuna.

Ta tundis seda paika! Viis aastat tagasi vallutasid Emai sõjamehed siin «Agnese». Jõgi, millekallast mööda nad nii kaua olid rännanud, oli järelikult Thames.

Tõsi; ta ei eksi, ta mäletab kõike. Kapten Coffin saatis teda selle jõe suudmesse joogivett tooma. Seal ongi see leetseljak, kuhu «Agnes» kandus, kui Emai mehed ankruköied läbi raiusid. Vaat seal randusid piroogid kinniseotud vangidega.

Kuid mis see on? Kas ta näeb viirastust!? On ta mõistuse kaotanud? Rutherford ei uskunud oma silmi. Just samal paigal, kus kunagi peatus «Agnes», seisis kolmemastiline prikk, mille tekil valmistusid madrused ankrut heitma.

«See on sinu eskaadri esimene laev,» ütles Mawry käega osutades. «Homme läheme sigade müümise ettekäändel laevale ja mõne minuti pärast on ta meie valduses.»

«Hüvasti! Hüvasti!»

Otako sõjavägi ööbis kalda lähedal künkal. See oli sama küngas, millel kunagi asus küla, kus Rutherford veetis oma esimese vangiöö. Siin tapeti ja söödi kuus «Agnese» madrust. Nüüd polnud külast jälgegi. Hongi oli ta maani maha põletanud ja kõik elanikud tapnud. Kuid Rutherford tundis kohe ära need männid, mille külge tema seltsimehed viis aastat tagasi seoti.

Raskest rännakust väsinud sõjamehed uinusid juba ehakumas. Rutherford lamas selili ja vaatas musta tähistaevast. Aeg läks. Aeglaselt liikusid tähtkujud kaharate männiokste vahel, kuid uni ei tulnud. Juhuslikult pööras ta pead ja nägi, et ka tema lähedal lõkke ääres pikutav Ehoo on ärkvel ja vaatleb teda pingsalt.

«Ehoo, miks sa ei maga?» sosistas ta.

«Miks sina, Linalakk, ei maga?» küsis neiu. «Ei tea isegi,» vastas madrus.

424

«Aga mina tean,» ütles Ehoö sosinal. «Sa mõtled valgete meeste laevale.»

Rutherford võpatas ja surus sõrme suule. Ta tõusis, võttis tütarlapsel käest ja viis ta ettevaatlikult üle magavate sõjameeste astudes laagrist välja. Valvurid ei peatanud neid, sest oli ju Rutherford pealik ning võis minna, kuqu süda soovis. Aeglaselt astusid Rutherford ja Ehoo künkalt alla ja sammusid vaikides mööda kitsast teerada. Peagi kuulsid nad lainete laksumist. Nad jõudsid pilkasse pimedusse mähkunud mere kaldale. Eemal helkisid priki tuhmid tuled.

«Ehoo,» ütles lõpuks Rutherford. «Kui ma praegu koju ei sõida, siis ei jõua ma sinna enam kunagi. Niisugust juhust tuleb harva.»

Ehoo vaikis noruspäi.

«Vaid sina hoiad mind siin kinni,» jätkas madrus. «Sa oled mulle väga lähedane ja mul on raske sind jätta. Tule minuga. Sa ujud hästi ja me jõuame õnnelikult laevale. Ma ütlen kaptenile, laeva pealikule, et sa oled mu naine. Ta viib meid mõlemaid Inglismaale ja me ei lahku kunagi.»

Ehoo istus kivile ja vaatas kaua pimeduses helkivaid tuhme tulukesi. Ta mõtles. Rutherford seisis tema kõrval ja ootas. Lõpuks hakkas tütarlaps kõnelema.

«Ei, Linalakk, ei! Sõida üksi. Ma ei taha sind kinni pidada. Kuid mina jään siia, oma rahva hulka. Kui sina elad meie juures, siis igatsed sa oma sugulaste ja sõprade

järele. Kui mina teie juures elan, siis igatsen ma oma sugulaste ja sõprade järele, kõige järele, millega olen juba lapsepõlvest harjunud. Kas sa sellest oled mõelnud, kuidas sinu suguharu inimesed minusse suhtuvad? Nad hakkavad mind põlgama sellepärast, et ma olen teistsugune kui nende naised, et ma ei oska nii kõnelda, süüa ja töötada nagu nemad.»

Rutherfordile meenus, kui põlglikult suhtutakse Inglismaal kõigisse «värvilistesse». Vaene väike looduslaps. Tal on õigus. Kui ta tuleb Inglismaale, käitutakse temaga kui loomaga, kes löökide ja sõimu kartusel peab tegema kõige mustemat ja raskemat tööd. Ei, parem juba jäägu ta siia oma sünnikoha mägedesse ja puutumatutesse metsadesse.

«Hästi, Ehoo, ma sõidan üksi,» ütles ta. «Kuid ma

425

tulen tagasi. Ma ei saa sinust igaveseks lahkuda. Elan Inglismaal paar-kolm aastat, siis astun madruseks mõnele Uus-Meremaale sõitvale laevale ja tulen su juurde tagasi. Oota mind, Ehoo!»

«Ma ootan sind, Linalakk,» kinnitas neiu.

Kui palju kordi oma vangipõlve jooksul unistas ta laevale minekust ja lahkumisest sellelt maalt, mis oli olnud viis aastat tema vanglaks. Nüüd aga, kui vanglauksed avanesid, ta viivitas.

Taevas hahetas hallikasroosast koiduvalgusest. Öö oli lõppemas. Rutherford astus vette ja ujus laeva juurde.

«Vaat kus ime!» hüüdis paks pootsman, kui nõretav Rutherford tekile ronis. «Vaadake, kapten, valge pärismaalane! »

«Ma pole pärismaalane, olen inglise madrus,» ütles Rutherford.

Mõne sõnaga seletas ta kaptenile, kes ta on ja mis temaga on juhtunud. Siis teatas ta, et päeval kavatsevad maoorid laeva vallutada. See teade ehmatas kaptenit. Oli ju küllalt juhtumeid, et Uus-Meremaad külastanud laevad jäid jäljetult kadunuks.

«Me peame siit silmapilk kaduma!» hüüdis hirmunud kapten ja käskis purjed üles tõsta.

Aeglaselt hääbusid ümarad metsased künkad kaugusse. Laevale järele vaatav naine kahanes täpiks ja kadus siis silmist.

Madrus Rutherfordi loo lõpp

«Mu daamid ja härrad! Te nägite viie ja poole jardi pikkust Niiluse krokodilli ja India fakiiri, kes neelas tuld ja tantsis mõõgateradel. Nüüd te näete meie programmi kolmandat pala - ehtsat Lõunamere saare inimsööjat. Ta kuulub hiiglaste suguharru ja ma vean kihla kahe šillingi peale, et ta on pea jagu pikem igast siinviibijast. Meie inimsööja sattus Inglismaale ebatavalisel viisil: teda neelas valaskala ja ta elas mereeluka kõhus täpselt kolmkümmend ööpäeva, kaks tundi ja viis minutit. Šoti vaalapüüdjad tapsid eluka ja nii pääses meie inimsööja vabadusse. Te näete teda kohe. Ta on kaua-

426

sest viibimisest põhjamaal pisut kahvatuks muutunud, kuid sellele ei maksa tähelepanu pöörata.»

Palagani peremees kadus räpase eesriide taha, kust väljus kummalise välimusega hiiglane. Tema pead kaunistasid kirevad linnusuled. Ainsaks rõivastuseks olid tal

vanad lapitud madrusepüksid. Mehe paljal rinnal, õlgadel, kaelal ja näol põimusid eriskummalised sinakad jooned ning mustrid fantastiliseks, kogu keha katvaks võrguks. Vaatajail jäi suu ammuli.

«Lähme ära, professor,» pöördus esimeses reas seisev hästiriietatud noormees auväärse elatanud džentelmeni poole. «Me sattusime laada viletsaimasse palagani. Alatu pettus! On ju see inimsööja kahtlemata valge. Vean kihla, et peale inglise keele ei oska ta sõnagi.»

Kuid professoriks nimetatud džentelmen vaatles ahne uudishimuga laval seisjat.

«Oodake, oodake!» ütles ta erutusest hingeldades. «Kas te näete seda tätoveeringut? Uskumatu ja võimatu järele teha. Vaadake, ka ta laup on tätoveeritud. millega kapten Cooki kinnitust mööda kaunistavad end Uus-Meremaa elanikud. Nii keerulist mustrit on võimatu järele teha. Vaadake, ka ta laup on tätoveeritud. Polüneeslastel võivad ainult pealikud oma otsmikku tätoveerida. Muidugi on ta valge, kuid niisugune, kes teab maooridest rohkem k,ui kõik Euroopa geograafid kokku. »

Inimsööja põrutas jalaga ja hakkas tundmatus keeles valjusti laulma nii sõjakat ja ähvardavat laulu, et publik sellest sõnagi mõistmata ometi hirmunult vakatas. Kurjaendeline, sünge ning metsik meloodia tekitas tahtmatut hirmu. Või veel! Oli see ju seesama laul, mida laulsid Hongi sõjamehed Emai külale lähenedes.

Inimsööja laulis kaua. Kui ta lõpetas ja eesriide taha kadus, ronis professor oma noort kaaslast järele vedades lavale. Pahaselt tõkestas palagani peremees nende tee. Professor pistis talle pihku mõned hõbemündid, mis muutsid peremehe korrapealt lahkemaks. Ta lükkas eesriide lahti, laskis külalised läbi ja langetas kardina uuesti.

Nad sattusid väikesesse, kiiruga kokkuklopsitud kambrisse. Peaaegu poole põrandast hõivas tükkideks lahtivõetud papist krokodill. Nurgas hammustas äsja

427

tuld neelanud fakiir vorstijuppi ja sõimles peremehe naisega puhtas inglise keeles. Professor astus tätoveeritud hiiglase juurde, kes põrnitses teda umbusklikuIt ning huviga.

«Mis teie nimi on?» küsis professor.

«Rutherford,» vastas hiiglane.

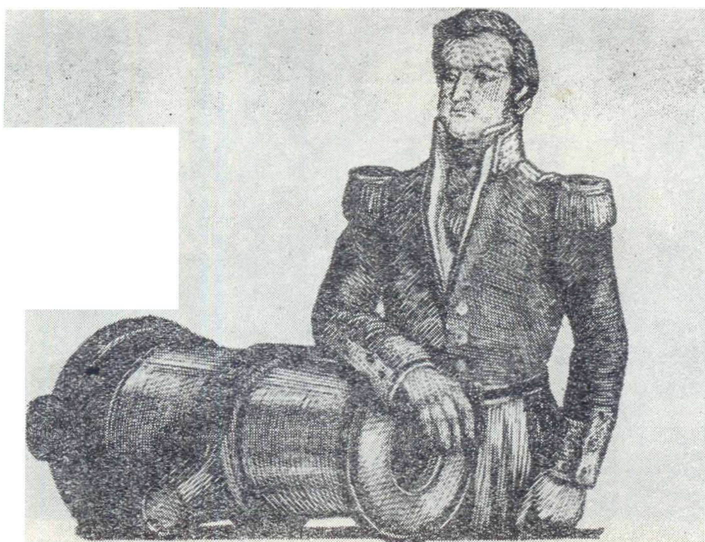
Nad hakkasid vestlema. Tasapisi Rutherford elavnes: tema umbusk hääbus. Kord alustanud, ei suutnud ta enam katkestada ja jutustas professorile kõik.

Professor võttis märkmiku ja pliiatsi. Ta kirjutas lause lause järel üles, püüdes mitte ühtegi sõna vahele jätta.

«Teel Inglismaale haigestusin troopikapalavikku,» lõpetas Rutherford oma jutustuse. «Kaheksa kuud järjepannu lamasin koil. Et ma ei saanud töötada, jättis kapten mind peaaegu söömata. Ei taipa, miks ma küll ei surnud. Kui kodumaale jõudsin, olin sant valmis. Vaevaliselt vedasin end õdede majani. Kuid nad olid juba surnud ja maja kuulus võõrale. Mul polnud midagi süüa ega kuskil magada ja ma hakkasin tööd otsima. Kuid olin veel haige ega jaksanud töötada ja mind kihutati kõikjalt minema. Käisin majast majja, külast külla, kuid keegi ei tahtnud minu peale isegi vaadata. Parem olla maooride ori kui kehvik Inglismaal! Lõpuks võeti mind hulkumise pärast kinni ja pandi vangi, ehkki ma polnud midagi kurja teinud. Ma ütlen teile, härra, ausalt - Inglise vanglas oli hullem kui Uus-Meremaa omas.»

Rutherford tõstis pea, ja tema silmad helkisid kummalises, ebaloomulikus säras.

«Praegu töötan selles palaganis ja laulan metslaste laule,» jätkas ta, «kuid vabal ajal käin sadamas ja kuulan, kas ei lähe mõni laev Uus-Meremaale ega ole vaja kogenud madrust. Sest Ehoo ju ootab mind.»

VIIES OSA

KAPTEN DUMONT D'URVILLE JA TEMA HILINENUD LEID

NELJAKÜMNE AASTA PÄRAST

Kõik pole La Perouse'i unustanud

Kas La Perouse'i kadumise saladust tõesti ei avastatud? Kas pärast d'Entrecasteaux'd ei püüdnud keegi teada saada, kus ja kuidas La Perouse hukkus?

Kaua polnud Prantsusmaal mahti La Perouse'iga tegelda. Prantsuse vabariik oli võitluses kontrrevolutsiooniga kokku varisemas. Kõikide Euroopa maade valitsejad sõlmisid oma troonide varisemise hirmus üksteisega liidu ja tormasid revolutsioonilise Prantsusmaa kallale. Sõda kestis kümme aastat. Siis kukutas kindral Napoleon Bonaparte vabariigi ja kuulutas end Prantsusmaa keisriks. Kuid rahu see ei toonud. Pärast lühikest hingetõmmet puhkes sõda uuesti ja kestis veel kümme aastat. Kõige tõsisemaks vaenlaseks oli Inglismaa. Inglise sõjalaevastik oli Prantsuse omast palju tugevam ja Prantsuse laevad kartsid merele minna. Prantsusmaa ei saanudki laevu La Perouse'i otsima saata.

431

See aga ei tähenda, et keegi poleks La Perouse'i enam meenutanud. Eriti sageli meenutas salapäraselt kadunud meresõitjat vaeslaps, kelle nimi oli Jules Sebastien Cesar Dumont d'Urville.

Dumont d'Urville sündis 1790. aastal, viis aastat pärast La Perouse'i laevade väljumist Brestist. Peagi surid tema vanemad ja poissi hakkas kasvatama onu. Onu tahtis õepoja inseneriks koolitada, kuid väike Dumont d'Urville tahtis saada meremeheks.

Üle kõige armastas ta raamatuid, mis jutustasid suurte meresõitjate reisidest. Kiivalt luges ta uute mandrite ja tundmatute saarte avastuslugusid.

«Kui ka minul õnnestuks mõni saar avastada!» unistas Dumont d'Urville.

Tema lemmikkangelaseks oli kapten La Perouse. Ta pani La Perouse'i reisiraamatu ümber ajalooõpiku kaaned ja luges seda koolitundide ajal lauasahtIist.

«Dumont d'Urville!» kutsus õpetaja teda tahvli juurde.

Poiss hüppas midagi taipamata püsti. Kuulates õpetaja manitsuskõnet, mõtles ta

La Perouse'ist:

«Kuidas said kaduda kaks suurt fregatti koos mitmesaja mehega? Vaiksesse ookeani pole enam peaaegu üldse jäänud tundmatuid saari. Kas tõesti ükski La Perouse'i kaaslane ei pääsenud eluga ega jutustanud kaaslaste hukkumisest? Kas tõesti ühtki laevaosa ei uhutud kaldale? Kui oleks hoolikalt otsitud, küllap midagi oleks leitud. Aga äkki elavad sellest traagilisest mereretkest osavõtjad veel praegugi mõnel kõrvalisel saarel? »

«Istuge, Dumont d'Urville!» ütles õpetaja kurjalt. «Te ei oska midagi. Ma jätan teid täna lõunasöögita.»

Dumont d'Urville lõpetas kooli seitsmeteistkümneaastaselt. Kogu suve valmistus ta eksamiteks Pariisi tehnikaülikooli. Pärast eksameid tuli ta rõõmust särades koju.

«Said sisse?» küsis onu.

«Ei, põrusin läbi,» vastas Dumont d'Urville.

Onu sai tulivihaseks.

«Ma ei taha niisugust loodrit oma majja!» kärkis ta. «Välja!»

«Onu, ma just tahtsingi sulle öelda, et astusin madruseks laevale, mis sõidab homme Hispaaniasse.»

Dumont d'Urville purjetas mitmetel laevadel ja külasas paljusid maid. Kõikjal äratas ta tähelepanu oma harukordselt põhjalike teadmistega geograafiast ja navi-igatsioonist. Või veel - oli ta ju koolis lugenud terve kuhja reisikirjeldusi! Andekas, usin ja terve noormees tõusis kiiresti ametiredelil. Algul oli ta madrus, siis pootsman, siis tüürimees, lõpuks määrati ta «La Coiquille'i» kapteni abiks.

Prantsuse rahvas elas üle ränki katsumusi. 1812. aasta Isamaasõjas Vene vägede poolt purustatud Napoleon kukutati. Rahva tahte vastaselt panid välismaalased kuninga uuesti troonile. Aadlikud asusid taas oma mõiatesse. Kuid sõjad lõppesid. Inglismaaga sõlmiti rahu ja Prantsuse laevad võisid uuesti ookeanile sõita.

Grupp prantsuse teadlasi sõitis «La Coquille'iga» Väike-Aasiasse arheoloogilistele väljakaevamistele. Väljakaevamiste ajal leidis Dumont d'Urville kuulsa kreeka skulptuuri, kogu maailmas tuntud Milo Veenuse. See leid tegi noore meremehe nime tuntuks kogu Euroopas. Ja 1825. aastal oli Dumont d'Urville juba «La Coquille'i» kapten.

Lõpuks ometi saabus aeg teostada oma lapsepõlveunistusi. Ta kirjutas mereministrile kirja, milles palus end saata Vaiksele ookeanile otsima La Perouse'i kadunud ekspeditsiooni. Pärast pikki sekeldusi oli luba käes.

Dumont d'Urville alustas sellest, et andis oma laevale uue nime. «La Coquille'ist» sai «Astrolabe».

«Kuulsa La Perouse'i üks laev oli samuti «Astrolabe»,» vastas ta oma imestunud sõprade küsimusele.

Nelikümmend üks aastat pärast La Perouse'i väljumist Brestist, 25. aprillil 1826. aastal lahkus Dumont d'U rville Touloni sadamast.

Kuusteist päeva surmasuus

D'Entrecasteaux' ekspeditsioon ei saanud La Perouse'ist midagi teada. Kuid pärast seda polnud keegi enam otsinudki. Dumont d'Urville'i ajaloli «Boussole'i» ja «Astrolabe'i» hukkumine niisama tiheda saladuskatte all kui nelikümmend aastat varem.

433

Dumont d'Urville kavatses La Perouse1 otsida sealt kust d'Entrecasteaux'gi: Sõpruse saarte, Uus-Hebriidide ja Austraalia idaranniku piirkonnast. Ta pidas La Perouse'i hukku Admiraliteedi saarte lähistel ebatõepäraseks. Seepärast võttis ta pärast Hea Lootuse neemest möödumist kursi Tongale, mida Cook nimetas Sõpruse saarteks.

Dumont d'Urville nägi Sõpruse saari silmapiiril 6. aprillil 1827, peaaegu aasta pärast kodumaalt lahkumist.

Puhus koletu tuul. Läbi pikksilma .võis näha, kuidas jämedad palmitüved nagu kõrkjad paindusid. Vahustelt hiigelharjadelt langes laev lainevagude kuristikku. Torm tugevnes iga tunniga..

Dumont d'Urville tahtis võimalikult ruttu jõuda mugavasse lahte Tongatapu saare juures, kus oli peatunud ka d' Entrecasteaux. Lähim tee sadamasse viis läbi kitsa väina Tongatapu ja Eua saare vahel. Pikemalt kaalumata sõitis kapten väina.

Äkitselt kerkis laeva ette korallriff, millest mööduda polnud enam võimalik.

«Kõik purjed rehvida!» käsutas ta lootuses sellega laeva kiirust vähendada.

Ahvikiirusel hakkasid madrused purjesid rehvima, kuid laev kandus edasi endise kiirusega.

«Ankrud vette heita!» müristas kapten.

Kaks ankrut partsatasid lainetesse. Kuid tuul oli nii tugev, et laev lihtsalt ankruid mööda kõva ning siledat merepõhja järele lohistas. Iga sekundiga lähenes riff, millel murdlained mürisedes pihuks ja põrmuks purunesid. Näis, et viimne tund on tulnud.

Ja siis haakusid ankrud põhjas kivide taha, ketid tõmbusid pingule nagu viiulikeeled ning laev jäi värisedes seisma. Rifini oli veel kümme sammu.

Rõõmust meeletud meremehed embasid üksteist. Kuid Dumont d'Urville teadis, et see on vaid ajapikendus. Tarvitseb ankruil libiseda ja hetke pärast on laev saepuruks jahvatatud. Ja kas niisuguse tuulega suudavad ankruketid vastu pidada?

Dumont d'Urville hakkas vaatlema Tongatapu kallast. Kaldal nägi ta pärismaalasi, kes polnud d'Entrecasteaux' aegadest põrmugi muutunud. Ikka niisama

434

alasti ning tätoveeritud. Siiski, aeg oli ka siin oma töö teinud. Peaaegu kõik hoidsid oda asemel püssi käes. Paarkümmend pärismaalast veeretasid metsast kahurit ja hakkasid laeva sihtima.

Asi võttis halva pöörde. Kahe katkemiseni pingul ankruketi otsas vaakuvat laeva ähvardas oht saada märklauaks. Kust olid saarlased saanud kahuri?

Kalda äärest eraldusid paadid ja hakkasid laevale lähenema. Tahtmatu kadeduse ja austusega vaatles Dumont d'Urville tormi trotsivaid kipakaid pirooge, mis osavalt ning kartmatult ühelt laineharjalt teisele sööstsid. Ja ometi jõudis laeva juurde vaid üks - teised ei julgenud ohtlikule rifile läheneda.

Kümme meest ronis laevale. Kõik nad olid õlakad, püssidega relvastatud rammumehed. Üheksa olid tumedanahalised, kümnes aga valge.

«Austatud söör,» ütles see Dumont d'Urville'ile. «Lubage esitleda teile Tongatapu saare võimsaid valitsejaid: see on suur pealik Tahofa, see aga suur pealik Palu.»

Palu oli kõhukas ning tähtsa ilmega jõmm, kavalate silmadega Tahofa aga, vastupidi, kõhn ning sooniline.

«Minu nimi on Thomas Singleton,» jätkas valge. «Olen nende suurte pealikute minister ning vang.»

Thomas Singletoni garderoob koosnes roguskitükist puusade ümber. Tema paljast rinda ehtis palmilehti kujutav tätoveering.

Laevale jääda oli liialt ohtlik ja Dumont d'Urville tahtis oma mehed kaldale saata. Oli tarvis võita saarlaste sõprus, seepärast kohtles kapten neid nii lahkelt nagu oskas. Palu ja Tahofa said kirveid, .nuge, klaaspärleid, nii et nende silmad rõõmust särasid. Palu soovis euroopalikku ülikonda ja kapten kinkiski talle punase ohvitserimundri. Silmapilk pressis jõmm oma kere mundrisse. Soodsat hetke kasutades viis Dumont d'Urville Singletoni pisut kõrvale ja selgitas talle, millises ohus laev asub.

«Ainult mitte kaldale sõita,» manitses Singleton: «Kuni olete laeval, on pärismaalased teie sõbrad, sest teil on nelikümmend kahurit, neil aga ainult üks. Tar-vitseb teil aga kaldale tulla, kui olete kadunud. Tahofal ja Palul on kaks tuhat meest püsside all. Kaldal teid

435

tapetakse. Nad näevad, et teie laev on ohus, ja rõõmustavad. Ei, ma ei soovita teil saarele tulla. Jääge laevale. Võib-olla peavad ankruketid vastu. Kui torm vaibub, olete pääsenud. Saarel aga on hukkumine vältimatu.» Dumont d'Urville võttis Singletoni nõu kuulda.

Orkaan märatses kuusteist päeva, ja kuusteist päeva rappus laev kettide otsas nagu marutõbine metsloom. Kõik see aeg ootasid meremehed oma hukku.

Kuid ankruketid pidasid vastu.

Singleton ja pealikud viibisid peaaegu pidevalt laeval.

Pealikud armusid laevakööki ja tüli pelgav kapten toitis neid nii, et nad ägisesid. ..

«Kust on saarlased võtnud nii palju püsse?» küsis Dumont d'Urville inglaselt.

«Siia saabuvad tihti vaalapüügi- ja kaubalaevad,» vastas Singleton. «Need ajad, mil saare elanikud valgeid nagu sõpru kohtlesid, on möödas. Vaalapüüdjad ja kaupmehed on neid nii palju maha nottinud, et pärismaalased on õppinud valgeid vihkama. Saare pealikud pole rumalad. Nad käskisid provianti müüa ainult püsside eest. Tahes-tahtmata tuli kapteneil püsse anda. Ja kahekümne aastaga on neid kogunenud terve arsenal.»

«Kuidas aga kahur saarele sattus?»

«Siis kui minagi, söör,» seletas Singleton. «Kakskümmend aastat tagasi olin ühe kaubalaeva madruseks. Meie laev sattus Tongatapu lähedal madalikule. Suurema osa meeskonnast ning kapteni meelitasid pärismaalased metsa ja tapsid. Me jäime laevale vaid kolmekümne mehega. Polnud võimalik laeva madalikult päästa. Kui joogivesi lõppes, andsime alla. Pärast laeva vallutamist ja paljaksriisumist viisid pärismaalased saarele ka meie ainsa kahuri.»

«Ja mis sai teie kaaslastest?» küsis Dumont d'Urville. «Enamik neist tapeti juba esimesel aastal. Mõnel õnnestus põgeneda mööduvale laevale. Mina jäin üksi siia.»

«Miks teie ei lahkunud?»

«Oh, söör,» ohkas Singleton. «Ma elan sellel saarel juba kakskümmend aastat. Mul on siin naine ja lapsed. Pealikud kohtlevad mind peaaegu nagu võrdset. Ja mis mind Inglismaal ootab? Mu omaksed on kindlasti juba

436

surnud, hinge taga aga pole mul pennigi. Nagu näha on saatus määranud mul sellel saarel surra.»

Kuueteistkümnendal päeval, 22. aprillil torm vaibus ja tuul muutis suunda. Ankrud hiivati ja madruste hõisete saatel möödus laev rifist.

Dumont d'Urville juhtis laeva lahte. Oht oli möödas ja ta otsustas asuda oma põhiülesannet täitma - otsima jälgi La Perouse'i viibimisest sellel saarel.

Nõid

«Kas teie saarel elab mõni üle viiekümne inimene?» küsis Dumont d'Urville.

Singleton jäi mõttesse.

«Saare keskel elab üks Tomaga nimeline vanaeit,» vastas ta. «Ma ei tea, kui vana ta on, kuid. ta on kõigist teistest tunduvalt eakam. Ta on kuningas Tuba tütar. Juttude järgi olevat too valitsenud pool sajandit tagasi. Saarlased peavad Tomagat nõiaks ja käivad kord aastas talle austust avaldamas.»

«Viige mind nõia juurde, Singleton,» palus Dumont d'Urville. «Ma pean temaga rääkima.»

Kuid uisapäisa nii kaugele minna oli ohtlik. Kapten hakkas Tahofat ja Palut veenma, et need jääksid tema laevale pantvangideks.

«Ma tahan teie suure nõia Tomaga ees kummardada,» seletas ta pealikuile. «Jääge seni laevale. Tagasi tulles lasen teil minna ja kinke saate ka.»

Tema suureks imestuseks polnud vaja pealikuid kaua veenda. Palu ja Tahofa nõustusid. Nad lukustati kajutisse, ja et igavus peale ei tuleks, kanti lauale rosinaid, pastilaad, präänikuid ja suhkrustatud pähkleid. Kajuti uksele asus tunnimees pantvange valvama.

Dumont d'Urville sõitis väikese madrustesalgaga kaldale. Silmapilk piiras neid loendamatu rahvahulk. Kuid kõik käitusid sõbralikult. .

«Kuni Tahofa ja Palu on laevas, pole teil midagi karta,» rääkis Singleton. «Oma pealikute elu pärast mures sõjamehed ei julge teid sõrmeotsagagi puudutada.»

Salk asus teele sisemaale. Saar oli tihedasti asustatud.

437

Dumont d'Urville läks läbi mitme küla, möödus paljudest põldudest ja palmisaludest. Lõpuks 'nägi ta haljast küngast, mille tipul asus onn. Selles onnis elas muust maailmast eraldunud nõid Tomaga.

Tomaga tuli külalistele vastu. See oli üleni kortsuline, kiilaspäine tilluke vanaeit, kelle näos särasid arukad silmad. Dumont d'Urville kinkis talle kirve, pärleid ja tüki punast kalevit.

Hakati vestlema. Singleton tõlkis. Dumont d'Urville hakkas eidele küsimusi esitama.

«Tomaga, kas sa Cooki mäletad?» küsis ta.

«Mäletan, miks ei mäleta,» kähises eit. «Cook oli esimene valgenahaline laevajuht, kes meil käis. Ma olin siis alles väike plika. Vaat niisugune!»

Ta viitas rahvahulgas seisvale, umbes seitsme-kaheksa-aastasele tüdrukule.

«Aga kas sa, Tomaga, d'Entrecasteaux'd mäletad?» jätkas Dumont d'Urville.

«Oh, teda mäletan ma väga hästi,» vastas nõid. «Kui tema tuli, olin ma juba mehel. Minu isa, kogu Tongatapu valitseja Tubo, korraldas tema auks lahe kaldal peo. Ka mina viibisin sellel peol. Alguses me laulsime, siis tantsisime, pärast aga jõime väga palju kavat.»

«Sel eidel on haruldane mälu,» mõtles Dumont d'Urville ja esitas kolmanda küsimuse: .

«Ütle, Tomaga, kas sa pärast Cooki, kuid enne d'Entrecasteaux'd nägid siin mõnda laeva?»

«Nägin,» vastas eit. «Pärast Cooki, ja enne d'Entrecasteaux'd tuli Tongatapule kaks laeva, millel oli väga palju kahureid. Me kutsusime nende laevade juhti Luigiks. Ta tuli kaldale ja kinkis isale palju rauda. Isa võttis teda väga hästi vastu, kuid üks sõjamees tappis Luigi noorema venna ning võttis temalt vasara. Luigi teised

nooremad vennad hakkasid tülitsema ja tapsid palju meie sõjamehi. Siis viis Luigi oma nooremad vennad laevadele ja sõitis merele.» .

«Kas sa mäletad, missugune lipp oli Luigi laevadel, kas punaste vöötidega nagu Cookil või valge nagu d'Entrecasteaux'l? »

«Mäletan küll,» vastas nõid veendunult. «Luigi laevadel oli valge lipp.»

438

«See oli La Perouse,» otsustas Dumont d'Urville. «La Perouse'i fregattidel lehvisid kuningliku Prantsusmaa valged liilialipud!»

Reetur

Kuuldust vapustatud meremees jättis Tomagaga hüvasti ning asus tagasiteele.

Singleton lubas õhtul laevale tulla ja lahkus. Saadetuna suurest rahvahulgast, juhtis Dumont d'Urville oma salga rannale. Seal jutustasid paate valvama jäänud madrused, et tema äraolekul olevat saarlased olnud rahutud ja norinud tüli. Kapten käskis mõlemad paadid viivitamata vette tõugata ja aerud võtta. Siis aga selgus, et väiksem paat oli kuivanud ja lekkis. Paati oli tarvis tihtida.

Dumont d'Urville asus suurde paati. Madrused hakkasid teist sõidukit remontima.

«Kui korda saate, tulge kohe laevale,» käskis ta lahkumisel.

Tagasiteel märkas ta kaldal saginat. Püssidega relvastatud pärismaalased tungisid paati parandavatele madrustele kallale. Nad sidusid meremehed kinni ja tirisid metsa.

«Küll on lugu!» hüüdis Dumont d'Urville. «Selle eest peavad teie pealikud vastust andma.» Ja kärmesti ronis ta tekile.

«Kapten,» teatas kahvatu ning erutunud vanemohvitser au andes, «pealik Tahofa põgenes.»

«Kuidas!» käratas Dumont d'Urville. «Ma ju käskisin neid valvata!»

«Me valvasime kajuti ukse juures,» vastas leitnant.

«Tema aga ronis nähtavasti aknast välja ja ujus kaldale. Te teate ise, kui hästi nad ujuvad.»

Alles nüüd taipas Dumont d'Urville oma viga. Ta unustas, et ujuda poolteist miili, mis laeva kaldast lahutas, on igal polüneeslasel nuusata.

«Kus on Palu?»

«Ka Palu tahtis aknast välja ronida, kuid ta on liiga paks. Ta kiilus aknasse nagu kork - ei edasi ega tagasi.

Et teda kajutisse tagasi tirida, pidime kirved appi võtma. Ma käskisin ta raudu panna ja kartserisse heita.»

439

Kaldal valitses suur segadus. Saarlased askeldasid oma ainsa kahuri ümber. Läbi pikksilma nägi Dumont d'Urville, et kahuri taga seisavad Tahofa ja Singleton. Inglane tõstis kuuli kahuritorusse ja läitis süütenööri. Raksatas pauk. Kuul lendas mastide vahelt läbi.

«Äraandja,» sosistas Dumont d'Urville ja hüüdis siis: «Kahurite juurde!»

Kakskümmend parema parda kahurit mürtsatasid korraga. Mürin oli nii vali, nagu oleks taevas alla prantsatanud. Pärismaalaste kahur kukkus lafetilt maha ja paiskus põõsastesse. .

Siis ilmusid kaldale roheliste okstega vehkivad parlamentäärid. Dumont d'Urville lubas neil laevale tulla.

«Halasta meile, laevade valitseja,» palusid nad. «Me anname kõik su nooremad

vennad sulle tagasi.»

Pool tundi hiljem olid elus ning terved madrused juba laeval. Dumont d'Urville vabastas hirmust poolsurnud Palu, hiivas ankru ja sõitis merele.

Tal polnud enam midagi teha paigas, mis tänu eurooplaste üha sagedamatele külaskäikudele oli Sõpruse saartest muutunud Vaenu ja Vihkamise saarteks.

LEID

Vapustav teade

Niisiis õnnestus Dumont d'Urville'il leida La Perouse'i jäljed. Tomaga teatas, et La Perouse käis Sõpruse saartel. La Perouse'il aga oli algul plaanis vaadelda Austraalia idarannikut, siis Sõpruse saari, lõpuks aga suunduda Uus-Hebriididele. Ta ei hukkunud Sõpruse saarte juures, vaid hiljem. Järelikult tuli teda otsida kusagilt Uus-Hebriidide piirkonnast.

Kuid enne Uus-Hebriididele purjetamist oli tarvis oma kahenädalasest tormist katkutud laeva remontida. Seepärast võttis' Dumont d'Urville kursi Tasmaaniale.

Tasmaania polnud enam see metsane ja mahajäetud saar, mida nägi d'Entrecasteaux. Vahepeal olid inglased saare enda kätte haaranud. Inglise asunikud tapsid rahuarmastavaid, abituid tasmaanlasi, raiusid metsa, rajasid puuviljaaedu, tegelesid lambakasvatusega ja olid jõudnud ehitada Hobarti linna. Selle sadamas asus ka

441

dokk. Paremat remondipaika ei saanudki olla. Pärast pikemaid peatusi mitmete saarte juures juli.tis Dilmont d'Urville 1827. aasta augustis oma laeva Hobarti sada-masse.

Inglise võimud võtsid ta südamlikult vastu. Kuberner saatis isegi küllakutse. Kuid Dumont d'Urville ei saanud lahket kutset esialgu vastu võtta. Kogu tema aeg kulus laeva remontimiseks.

Alles kuu aega hiljem sõitis ta kuberneri juurde. «Mis teid Vaiksel ookeanil huvitab?» küsis kuberner delikaatselt. «Te vist pole kaupmees,...»

«Loomulikult mitte,» vastas prantslane. «Ma uurin Vaikse ookeani saarte elanike elu ja etnograafiat. Kuid minu rännu peamiseks eesmärgiks on teada saada, kus ning millistel asjaoludel hukkus meie suur meresõitja La Perouse.»

«La Perouse?» kordas kuberner.

«La Perouse.»

«Kuid La Perouse'i hukkumispaik on juba leitud.» Dumont d'Urville ei uskunud oma kõrvu. «Kus? Millal?»

«Tänavu kevadel peatus Hobartis Inglise Ida-India kompanii kapten Dillon. Ta avastas Uus-Hebriididest põhjas ühe saare, kuhu pärismaalaste juttude põhjal olevat meri nelikümmend aastat tagasi heitnud mõnikümmend Euroopa madrust, kes pääsesid eluga pärast kahe suure laeva hukkumist. Pärismaalased kinnitanud, et valged elanud saarel palju aastaid ja viimane surnud alles hiljuti. Kapten Dillon jutustas, et ta nägi seal palju igasuguseid euroopalikke esemeid: kirveid, kastruleid, naelu, helmeid. Ta näitas mulle ühelt pärismaalaselt ostetud mõõka. Mõõga käepidemele olid graveeritud liiliad. »

«Liiliad!» hüüatas Dumont d'Urville. «Enne Prantsuse revolutsiooni, La Perouse'i ajal olid kõikide Prantsuse ohvitseride mõõkadel liiliad!»

«Täiesti õige,» kinnitas kuberner. «Sellepärast arvaski kapten Dillon, et tal õnnestus leida La Perouse'i hukkumispaik. »

«Kus see saar asub?»

«Kahjuks hoiab kapten Dillon seda saladuses,» naeratas kuberner. «Ta on kaupmees. Ta teab, et selle avas-

442

tuse eest on Prantsuse valitsus nõus hästi maksma – sellepärast hoiabki ta esialgu keelt hammaste taga. Praegu viibib ta Kalkutas. Ta kavatseb Ida-India kompaniilt paluda nõusolekut sõiduks Prantsusmaale...»

Tõlk Hambleton

«La Perouse hukkus Uus-Hebriididest põhja pool,» mõtiskles Dumont d'Urville kuberneri juurest lahkudes. «Hm!... Väga udune määratlus. Uus-Hebriididest põhja pool asub kaks suurt arhipelaagi - Saalomoni ja Santa Cruzi saarestikud. Kas kapten Dillon mõtleski neid? Kuid mõlemal on vähemalt nelikümmend saart... Ja-jaa, see pole naljaasi...»

Siis aga turgatas tal pähe, et viimase kahekümne aasta jooksul külastavad Euroopa laevad Saalomoni ja Santa Cruzi saari peaaegu igal aastal. Need saared on risti ja põiki läbi sõidetud. Kas ükski meremees enne kapten Dillonit ei pööranud tähelepanu sellele, et pärismaalastel on vanaaegseid prantsuse mõõku? Ei, siin midagi ei klapi. . . Niisiis ei pidanud kapten Dillon silmas hoopiski Saalomoni või Santa Cruzi saari, vaid mingit muud maad...

Ja äkitselt tekkis .tal kummaline mõte. Dumont d'Urville teadis peast d'Entrecasteaux' reisi kirjeldust. Talle meenus, et d'Entrecasteaux avastas Uus-Hebriididest põhjas saare, millele ta andis oma fregati nime *. Pärast teda polnud keegi seda saart näinud. Ka d'Entrecasteaux ise ei randunud sellel. Aga mis siis, kui kapten Dillon just seal leidiski La Perouse'i ekspeditsiooni jäljed?

«Kui admiral d'Entrecasteaux oleks saart viitsinud vaadelda, võib-olla oleks ta selle nimetanud Otsingusaare asemel hoopis Leiusaareks,» mõtiskles Dumont d'Urville. «Sest sel ajal oli enamik La Perouse'i kaaslasi kindlasti veel elus. »

Laeva remont kestis kaua ja alles 6. jaanuaril 1828. aastal lahkus «Astrolabe» Tasmaaniast. 10. veebruanl nähti laevalt Uus-Hebriidide suitsevaid tulemägesid.

* Vt. seletust lk. 197.

443

Ühe saare juures läks Dumont d'Urville koos madrustega joogivett hankima. Kaldal nägi ta pärismaalaste hulgas valget meest. Noor Hambletoni-nimeline inglane viskus kapteni ette põlvili ja jutustas pisarsilmil kurva loo, kuidas ta hukkuvalt laevalt oli pääsenud ja veetnud kaks aastat pärismaalaste hulgas. Hambleton palus end laevale võtta.

Dumont d'Urville oli juba ühe õppetunni Sõpruse saartel saanud. Ka Hambleton näis kahtlasena. Sel ajal hulkus Vaikse ookeani saartel igasuguseid seiklejaid ja röövleid, kes riisusid nii pärismaalasi kui ka eurooplasi. Dumont d'Urville ei uskunud noore inglase kurba lugu, kuid märkas, et Hambleton valdab hästi kohalikku keelt.

See otsustaski asja inglase kasuks. «D'Entrecasteaux' saar asub lähedal,» arutas Dumont d'Urville. «Seal räägitaks tõenäoliselt sama keelt. Ma pean küsitlema pärismaalasi ja siis kõlbab see kelm mulle marjaks.»

Nii sattuski Hambleton Dumont d'Urville'i laevale. .

Saladus on lahendatud

Uus-Hebriididelt lahkudes võttis «Astrolabe» kursi d'Entrecasteaux' kaardil märgitud saarele.

19. veebruaril ilmus saar silmapiirile. See oli üleni kaetud tiheda palmimetsaga. Ülesharitud maad leidus seal vähe.

Kitsas lahes oli raske laeva ümber pöörata. Dumont d'Uryille võttis kaasa ohtralt kingitusi ja istus paati. Kuid saare elan!kud võtsid teda vastu jahedalt, ükskõikselt ning ebasõbralikuIt. VastumeelseIt tulid nad valgete juurde ja võtsid rikkalikke kingitusi vähimagi rõõmuta. Dumont d'Urville taipas, et kapten Dillon oli oma erakordse heldusega euroopa kaupade hinnad alla löönud. Pärismaalastel oli palju kirveid, naelu ja helmeid.

Saarlased said Hambletoni jutust aru, kuid vältisid vestlust. Esimesel päeval sai ta vaid teada; et pärismaalased nimetavad oma saart Vanikoroks. See oli kõik. Kui mõni tahtiski kinkide ahvatlusel keelepaelad päästa,

444

haarasid teised saarlased lobamokal tutist kinni ja tirisid metsa. See oli nagu vaikimise vandenõu.

Niisugune kinnisus hämmastas Hambletoni. Ta kinnitas, et vanikorolastest mitte millegi poolest erinevad Uus-Hebriidide elanikud on väga jutukad. Kuid järgmisel päeval õnnestus tal avastada saarlaste kummalise vaikimise põhjus.

«Dillon ütles neile, et siia saabub palju valgeid, kes maksavad oma sugulaste eest kätte, ja soovitas neil keel hammaste taga hoida,» seletas ta kaptenile.

«Nähtavasti käitusid nad La Perouse'i kaaslastega halvasti, kui nii väga kättemaksu pelgavad,» tähendas Dumont d'Urville. «Muide, see vaikimine tõendab, et La Perouse'i laevad hukkusid tõepoolest kusagil siin.»

Samal päeval õnnestus Dumont d'U rville'il leida veel teine asitõend. Jalutades oma ohvitseridega umbes miili kaugusel lahest, leidis ta rohust suure vasest laevakella. Kell oli mõlkis, otsekui oleks teda kaua kividega püütud tükkideks taguda. Üks noor ohvitser ronis käpuli kella sisse ja luges sealt kirja: «Fregatt «Boussole», 1785».

Kapteni käsul tassisid kakskümmend madrust kella higi ja vaevaga paati ning toimetasid laevale. Mis moel suutsid küll pärismaalased seda merest välja tirida ning kaldale tuua! Ilmselt ahvatles neid läikiv metall. Kui kella tükeldamine ei õnnestunud, lõid pärismaalased käega ja jätsid ta sinnapaika.

Vahepeal aga tuiskas Hambleton mööda kogu saart külast külla, et midagi teada saada. See usinus liigutas kaptenit, kes hakkas oma tõlgisse nüüd paremini suhtuma.

Mõne päeva pärast tõi Hambleton laevale ühe vana saarlase.

«See on üks tähtsamaid pealikuid - Moemb,» ütles inglane. «Ta lubas teile viie meetri punase kalevi eest kogu tõe pajatada.»

«Rouge *,» susistas vanamees.

«Ta sõbrustas La Perouse'i meremeestega ja teab seepärast mõningaid prantsuse sõnu,» seletas Hambleton.

«Andke talle kümme meetrit!» hüüdis Dumont d'Urville. «Viisteist! Kakskümmend viis! Las ta ainult

* Rouge - punane pr. k. (Tõlkija.)

445

jutustab! Ma tasun talle nii, et ta võib saare kogu kupatusega ära osta.» .

Ja vanamees hakkaski jutustama. Hambleton tõlkis: «Ma olin siis veel poisike,» alustas vanamees, «kui ühel öösel kostis merelt hirmsat mürinat. Kogu küla jooksis kaldale. Me kuulsime inimeste hääli ja nägime merel tulesid. Puhus marutuul, lained tõusid palmidest kõrgemale. Kaldale sõitis paat, pilgeni täis valgeid mehi. Nad süütasid lõkke, kuid me ei läinud nende juurde. Lained kandsid kaldale palju surnuid. Me võtsime surnutelt riided ja pikad rauast noad. Kui koitis, nägime saart ümbritsevate veealuste kivide vahel kolme masti, samasuguseid nagu teil. Nad paistsid veest. Kaldast eemal nägime veel kolme masti. Kõikide mastide otsas oli palju köitega seotud elavaid inimesi. Torm hakkas vaibuma, valged istusid paati ja sõitsid oma kaaslasi mastideIt maha võtma. Nad tõid need kaldale, need aga ei suutnud seista ega istuda, vaid ainult lamasid.»

«Kui palju mehi pääses?» küsis Dumont d'Urville.

«Palju, väga palju,» vastas vanamees. «Kuid surnuid oli veelgi rohkem. Me võtsime surnutelt väga palju riiet ja tahtsime elavatelt ka võtta. Kuid elavad hakkasid oma püssidest meile tuld loopima ja me pistsime plagama. Pärast sõlmisime rahu. Ma olin valgete sõber ja õppisin teie moodi rääkima. Kui haiged paranesid, hakkasid valged suurt paati ehitama. Nad ehitasid seda kaks aastat ja kahetsesid, et neil pole raudkirveid. Kui paat valmis, mahtusid sinna vaid pooled ja neilgi oli kitsas. Paat oli nagu teie laev - purjede ja mastidega -, kuid palju väiksem. Need, kes paati mahtusid, lubasid mahajääjatele suure laeva järele saata. Nad lahkusid ega tulnud enam kunagi.»

«Mis suunas paat lahkus?» küsis Dumont d'Urville. «Vaat selles!» viipas vanamees loodesse.

«Nähtavasti tahtsid nad jõuda Hollandi valdustesse Indoneesias,» mõtles kapten. «Kuid loomulikult see neil ei õnnestunud. Liiaks pikk tee omatehtud laevukesele. Ilmselt nad hukkusid teel. Aga kus? Siit kirdes asuvad eelkõige Saalomoni saared, siis Admiraliteedi saared. Kas tõesti rääkis kapten Hunter õigust, kui ta kinnitas, et nägi Admiraliteedi saartel prantsuse mundrites pärismaalasi.

446

«Mis sai neist, kes jäid saarele?» päris ta edasi. «Nad ehitasid endile puust kindluse,» jätkas vanamees. «Kindluses olid puust, mitte kõrkjatest majad. Me sõdisime nendega mõned korrad, siis aga leppisime ja elasime rahus. Iga päev läksid valged kaldale vaatama, kas ei tule juba laev nende järele. Mõne aasta pärast nägidki nad kaht suurt laeva. Nad hakkasid karjuma ja püsse paugutama. Nad rääkisid, et need olevat nende endi suguharu laevad, sest seal lehvisid valged lipud. Kuid neid ei kuuldud, sest tuul puhus sel päeval merelt. Laevad sõitsid mööda ega tulnud tagasi. Valged nutsid.»

«See oli d'Entrecasteaux,» sosistas Dumont d'Urville. «Iga aastaga jäi neid üha vähemaks,» jätkas jutustaja. «Nad surid haigustesse ja kaaslased kaevasid surnud mulda. Lõpuks jäi neid väga vähe. Aeg läks. Meie küla poisikesed muutusid juba vanameesteks, valged aga käisid endiselt merd vaatamas. Kõik kuulid olid juba lõppenud, ja nad ei saanud enam tulistada. Me saime seda teada, lõhkusime kindluse ja võtsime valged vangi. Nad elasid meie juures hästi, me harjusime nendega ja suhtusime nagu omadesse. Kuid varsti surid nad peaaegu kõik. Vaid neli valget vanameest elas veel kaua meie hulgas. Ikka veel ootasid nad laeva. Miks te natuke varem ei tulnud? Nad surid kolm aastat tagasi.»

Kui vanamees oma jutu lõpetas, saabus pikk piinav vaikus. Meremehed olid traagilisest jutustusest vapustatud.

Siis võttis sõna Dumont d'Urville.

«Võta, Moemb, nii palju punast kalevit kui tahad,» ütles ta, «kuid juhata meid sinna, kus asus valgete kindlus. Me tahame seda oma silmaga näha.»

Vanamees nõustus ja viis nad tihnikusse. Meremehed nägid tarajäänuseid, kõdunenud palkide riismeid. Piisas väikesest puudutusest, kui need põrmuks pudenesid. Tara keskel hõbeselge oja kaldal lömitas seitse länguvajunud majakest. Nad olid kasvanud lopsakasse troopikametsa. Puud sirgusid otse põrandast ja laotasid oma oksi lagunenud katustele. Dumont d'Urville märkas, et ehituse juures polnud kasutatud ühtki naela. La Perouse'i kaaslastel polnud rauda.

«Ütle, Moemb, kas kapten Dillon nägi seda kindlust?» küsis Dumont d'Urville.

447

«Ei,» vastas vanamees. «Me ei näidanud talle. Ta hirmutas meid kogu aeg ega meeldinud meile.»

Majad olid tühjad. Polnud mingit mööblit, toidunõusid, riidetükke. Nähtavasti olid ettevõtlikud pärismaalased juba ammu puhta töö teinud. Kuid kõige viimases majas leidis Dumont d'Urville seinasuuruse küpressipuust plaadi, millele oli sisse lõigatud «Boussole».

«See tahvel oli löödud La Perouse'i fregati ahtrisse!» hüüdis kapten. «Ilmselt murdis torm selle lahti ja kandis kaldale. Nad hoidsid seda oma hukkunud laeva mälestuseks.» .

Ta saatis küpressitahvli oma laevale.

Järgmisel hommikulotsustati vaadelda neid kive, mille keskel La Perouse'i laevad hukkusid. Kaks paati lasti vette. Moembi paluti olla lootsiks. Tema juhtimisel sõitsid paadid ümber pika neeme ja meremehed nägid piki kogu randa kulgevat korallriffi, avausega keskel. Eemalt näis, et läbi selle ava pääseb hõlpsasti ka suur laev.

Kui aga paadid lähenesid, taipas Dumont d'Urville, et see on silmapete. Tohutud veealused rahnud asusid vaid kahe jala sügavuses.

«Siin hukkusidki valgete meeste laevad,» ütles Moemb. .

«Selge! Selge!» hüüdis Dumont d'Urville. «La Perouse tahtis selle avause kaudu kalda äärde jõuda. Oli öö, märatses orkaan ja talle näis, et siin on väin. Kui «Boussole» uppuma hakkas, ruttas «Astrolabe» talle appi ja lendas samuti karile.»

Meremehed nägid vees midagi läikivat. Vabatahtlikud riietusid lahti ja sukeldusid.

«Need on kahurid!» hüüdsid madrused veepinnale tõustes.

Kahurid asusid madalal. Ühele neist õnnestus köied ümber siduda ja plokkide abil paati tõsta. Kahur oli väga raske. Ta oli kattunud jalapaksuse korallikihiga. Torul oli kiri - «Boussole».

Nüüd, mil La Perouse'i hukkumise üksikasjad olid selgitatud, otsustati hukkunutele püstitada mälestussammas. Selle asupaigaks valiti küngas laevade llukkumiskoha lähedal. Mälestussammas ehitati korallidest. Tal on kuubil paikneva püramiidi kuju ja seisab seal

448

tänapäevani. Kui monument valmis, andsid madrused

selle auks kogupaugu, samal ajal kärgatasid ka kõik laeva nelikümmend kahurit.

17. märtsil lahkus Dumont d'Urville saarelt, mida pärismaalased kutsusid Vanikoroks, admiral d'Entrecasteaux aga nimetas selle Leiusaare asemel Otsingu-

saareks.

Vana tuttav

Enne Prantsusmaale jõudmist peatus Dumont d'Urville mõne päeva Portugali pealinnas Lissabonis. Mingi asjaõienduse pärast pidi ta minema Prantsuse saadiku juurde.

«Kuidas meie Lissaboni saadiku nimi on?» küsis ta ühelt asjaga kursis olevalt kohalikult elanikulto

«Jean Baptiste de Lesseps.»

«Ainus La Perouse'i ellujäänud kaaslane!» hüüatas Dumont d'Urville.

Jean Baptiste de Lesseps oli tugev ning lustakas vanake. Dumont d'Urville jutustas talle, et leidis La Perouse'i hukkumiskoha. Saadik kuulas teda tähele-panelikult, kuid erilise huvita. Ta oli oma noorpõlve reisi juba peaaegu unustanud.

Saatkonnast lahkudes meenus Dumont d'Urville'ile, et La Perouse'i fregatil peeti de Lessepsi õnneseeneks, ja ta muigas kibedalt.

LÕPETUSEKS

Kapten James Cook ja kapten La Perouse ei sooritanud oma reise vallutuseesmärgil. Nad töötasid teaduse huvides. Nad ei orjastanud pärismaalasi, vaid tahtsid neile õpetada seda, mida eurooplased oskasid. Nad vihkasid orjust. Oma maailmavaatelt olid nad lähedased Prantsuse revolutsiooni eelkäijaile, igasugust despotismi vihkavatele filosoofidele-en tsüklopedistidele.

Et kapten Cook ei püstitanud ühelgi maal Inglise lippu, pole sugugi juhuslik. Ta arvas, et kõik maad peavad kuuluma nende elanikele. Ta ei röövinud ega tapnud Vaikse ookeani saarte elanikke. Vastupidi, ta püüdis neid aidata, õpetada loomakasvatust, tulukamat maaviljelust. Ta saabus kõikjale sõbrana. Ja isegi seal, kus teda sõjaga vastu võeti, tegi ta rahu säilitamiseks kõik endast oleneva. Ta armastas pärismaalasi, võrdles neid vanade kreeklastega ja ennustas neile suurt tulevikku.

Kuid tema ennustus polnud määratud täituma. Inglise ja Prantsuse valitsused ei andnud oma sõja

450

laevu ega katnud Cooki ja La Perouse'i reisikulusid selleks, et õpetada pärismaalasi kartuleid kasvatama ja lambaid karjatama. Oh ei, valitsustel olid hoopis teised plaamd.

Iga uue avastussõnumi puhul koostasid valitsused selle maa vallutusplaani. Püüdes haarata rikkamat loomust, jälgisid nad kiivalt üksteist.

Cooki ja La Perouse'i teedel, nende koostatud kaartide järgi hakkasid purjetama kaubitsejad, misjonärid, vaalapüüdjad, kütid, sõdurid ja seiklejad. Kaugete maade edendamine ei huvitanud neid põrmugi. Nende ainsaks huviks oli ükskõik mil viisil oma taskud täis toppida ja siis rikka mehena koju tulla.

Nad röövisid, rõhusid ja petsid pärismaalasi, jootsid neid purju, müüsid orjadeks Lõuna-Ameerika kaevandustesse ja istandustesse, ässitasid üht suguharu teise vastu, nakatasid neid oma haiguste - rõugete, pidalitõve, tüüfuse, difteeria, tiisikusega. Pärismaalased hukkusid. Terved rahvad kadusid maa pealt.

Kõige enne hävitati Tasmaania elanikud.

See toimus nii.

Kokkulepitud päeval, 28. detsembril 1834. aastal hõivasid püssidega relvastatud inglise asunikud kogu Tasmaania ranniku ja hakkasid sealt sisemaale minema. Teel

tapsid nad kõik relvitud ning abitud tasmaanlased - mehed, naised ja lapsed. Kui nad keset saart kohtusid, oli kogu rahvas hävitatud. Eluga pääses ainult väike tüdruk, kel õnnestus tapatalgu ajal puuõõnde peitu pugeda. Kolm päeva hiljem leidis teda üks kolonist ja võttis enese juurde. Ta pani tüdrukule nimeks Lulu Rook. Saarerahva viimne esindaja elas kõrge vanaduseni üksinda võõraste keskel.

Cooki lemmikud - Tahiiti elanikud - jäid Prantsusmaa meelevalda. Kui Cook viibis Tahiitil, siis elas seal tema arvestuste kohaselt kakssada tuhat inimest. Praegu pole neid üle viieteistkümne tuhande. Vaat mis tähendas võõramaalaste ülemvõim!

Havai elanike hävitamisel on suurimad teened ameerika misjonäridel. Havai elanikud astusid ristiusku tõrksalt. Ristiusu vastuvõtnud ja oma esivanemate religiooni säilitanud suguharude vahel puhkesid sõjad. Et aga mõlemad sõdivad pooled olid juba relvastatud püssi-

451

dega ja iga võiduga kaasnes inimsöömine, siis ei säilinud seal ristiusu täieliku võidu ajaks peaaegu üldse enam pärismaalasi. Tühjunud Havai saari asustasid ameerika ja jaapani väljarändajad.

Kõige visamalt panid vastu sõjakad maoorid. Nagu tasmaanlastel, tuli ka neil tegemist teha Inglismaaga. Kuid inglased pidid võitlema iga jalatäie maa pärast. Pärismaalased läksid saare südamesse, peitusid metsades ja mäekurudes, kuid ei jätnud kasutamata ühtki juhust, et tungida mõne inglise asula kallale ning see hävitada. Kuid lõpuks pidid ka nemad alla vanduma.

Austraalia muutis Inglise valitsus alguses sunnitööliste väljasaatmispaigaks. Mõrtsukate ja varaste saatmine Austraaliasse oli odavam ja mugavam kui nende vanglas hoidmine, sest kurjategijad pidid seal ise end toitma, pealegi polnud vaja ühtki valvurit - selle töö tegi ookean. Sunnitöölised hulkusid mööda tohutut Austraaliat ja röövisid ning tapsid pärismaalasi. Selleks ajaks, kui Inglismaa hakkas Austraaliasse saatma vabatahtlikke väljarändajaid, olid aborigeenid peaaegu juba hävitatud.

Prantslased võtsid inglastest eeskuju ja muutsid Cooki avastatud Uus-Kaledoonia oma sunnitöölaagriks. Algul saatsid nad sinna kriminaalkurjategijaid, hiljem hakkasid saatma revolutsionääre. Pärast Pariisi Kommuuni langemist 1871. aastal küüditati Uus-Kaledooniasse mitu tuhat prantsuse töölist.

Nii rööviti paljaks ja orjastati kõik kaunid ning rikkad Vaikse ookeani saared, nii muutusid nad Euroopa kiskjalike riikide asumaadeks. Tervelt poolteistsada aastat tundus, et sel orjastamisel polegi lõppu. Kuid meie suurel ajastul on saabunud vabadustund ka neile.

Oktoobrirevolutsioon Venemaal äratas kõigi rõhutud rahvaste lootuse. India vabanes kakssada aastat kestnud Britannia orjusest. Indo-Hiina rahvad tõusid oma orjastajate - prantslaste vastu. Indoneesia rahvas vääras hollandlaste vihatud võimu.

Me võime olla veendunud, et koloniaalorjusele tehakse lõpp kogu maailmas. Ka see aeg, mil vabadus saabub suurima ookeani õitsvatele saartele, on lähedal.

1926-1957

SISUKORD